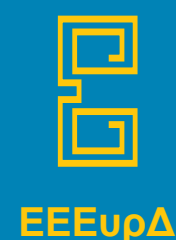

2/2022

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

τόμος 42

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

revue hellénique de droit européen

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

2/2022

Τόμος 42
Απρίλιος - Ιούνιος

Άρθρα

Ν. Κ. Κλαμαρής

Κρίσιμα ζητήματα του Διεθνούς Αστικού Δικονομικού Δικαίου και του Ευρωπαϊκού Δικονομικού Δικαίου στο επίκεντρο του διεθνούς επιστημονικού διαλόγου των σε διεθνές επίπεδο (και στο πλαίσιο διεθνών συνεδρίων) επιστημονικών συζητήσεων

Μ. Δ. Χρυσομάλλης

Η καθιέρωση καθεστώτος αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου για την προστασία του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Ο Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2020/2092

Τ. Πανταζή

Προϋποθέσεις νομιμότητας των κρατικών ενισχύσεων στις αερομεταφορές

Επισκόπηση Νομολογίας

- ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Μάρτιος – Μάιος 2022)

- ΕΔΔΑ (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2022)

Σχολιασμένη Νομολογία

- Απόσπαση εργαζομένων: Άμεσο αποτέλεσμα της απαίτησης περί αναλογικότητας των κυρώσεων και νομολογιακή ανατροπή
- Άρνηση χορήγησης διεθνούς προστασίας σε κράτος μέλος λόγω ύπαρξης καθεστώτος πρόσφυγα σε άλλο κράτος μέλος
- Απαγόρευση συλλογικής απέλασης αλλοδαπών – Επαναπροωθήσεις αλλοδαπών από τη Βόρεια Μακεδονία στην Ελλάδα το 2016
- Αστική ευθύνη του Δημοσίου από νόμιμες πράξεις

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ:

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Ομ. Καθηγ. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια ΚΔΕΟΔ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ (26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ομ. Καθηγητής ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΚΟΥΡΗΣ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ - ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES:

CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN
rue Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Emer. Prof. CHRISTINA DELIYANNI - DIMITRAKOU, Directrice du CIEEL (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)
DIMITRIOS FINOKALIOS, Président du Barreau de Thessalonique (rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique)

DIRECTEUR: Emer. Prof. VASSILIOS SKOURIS (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)

IMPRIMERIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Β. ΤΖΩΡΤΖΗ, Σ. ΜΑΥΡΙΔΗΣ

Χειρόγραφα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κ. ΒΙΡΓΙΝΙΑ ΤΖΩΡΤΖΗ, Επίκ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Δ.Π.Θ., Γραμματέα ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρο (hreltzortzi@gmail.com) - Ταχ. Θυρίδα 14, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 486 937

Εγγραφές συνδρομητών, παραγγελίες παλαιών τόμων/ανατύπων, εξόφληση συνδρομών: Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης
κ. ΣΤΕΛΛΑ ΔΟΔΟΥΡΑ
sdodoura@gmail.com
Δικαστικό Μέγαρο
26^{ης} Οκτωβρίου 3
546 26, Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ - ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
Φυσικά Πρόσωπα	€ 36
Νομικά Πρόσωπα	€ 42
Φοιτητές - ασκούμενοι δικηγόροι	€ 18
Τιμή παλαιών τόμων από 1981 έως 1990	€ 10
από 1991 έως 1993	€ 13
1994 και 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 έως 2000	€ 30
2001 έως 2005	€ 36
Τιμή εκάστου τεύχους	€ 9

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

SECRETARIAT: V. TZORTZI, S. MAVRIDIS

Tous les manuscrits ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme V. TZORTZI, Professeure Assistante de la Faculté de Droit de l'Université Démocrite de Thrace, Secrétaire du CIEEL, Avocat, responsable pour la rédaction (hreltzortzi@gmail.com) - Boîte Postale 14, 551 02 Kalamaria - Thessalonique, tel: 2310 486 937

Souscriptions, paiements, commandes des anciens volumes, extraits: Barreau de Thessalonique
Mme STELLA DODOURA
sdodoura@gmail.com
Palais de Justice
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique
tél.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ABONNEMENTS ANNUELS	GRÈCE - ÉTRANGER
Personnes physiques	€ 36
Personnes morales	€ 42
Étudiants - Avocats stagiaires	€ 18
Prix des anciens volumes	
de 1981 à 1990	€ 10
de 1991 à 1993	€ 13
1994 et 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 à 2000	€ 30
2001 à 2005	€ 36
Prix de fascicule	€ 9

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγενή, ο οποίος διετέλεσε και Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής της Επιθεώρησης διετέλεσε επίσης από το 1986 μέχρι το 1999 και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου. Στην Γραμματεία της Επιθεώρησης συμμετείχαν από την αρχή της κυκλοφορίας της ο Αλκιβιάδης Παναγόπουλος, δικηγόρος και μέλος του Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ, η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ κ. Στέλλα Ιωαννίδου, δικηγόρος, και η κ. Σοφία Μεγγλίδου, Δ.Ν., δικηγόρος, που είχε και την ευθύνη της ύλης της Επιθεώρησης από το 1981 μέχρι το 2007.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:

Ομ. Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.

Ομ. Καθηγήτρια Χρ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΔΕΟΔ

Δ. ΦΙΝΟΚΑΛΙΩΤΗ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

Κ. ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης

Ρ. ΣΕΜΕΡΤΖΙΑΝ, εκπρόσωπο του ΥΠΟΙΑΝ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Βασιλειάδου Γεωργία, LL.M, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Γαϊτανίδου Αθηνά, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Γεωργαλής Φίλιππος-Εμμανουήλ, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ

Ζάχου Μαλαματή, LL.M, ΜSc, Νομικός

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LL.M, Δικηγόρος

Κλαμαρής Κ. Νικόλαος, Ομ. Καθηγητής της Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Δικηγόρος, Επίτιμος Διδάκτωρ Νομικής του Πανεπιστημίου Freiburg i. Br. (Γερμανία), Μέλος του Δ.Σ. της Επιστημονικής Ενώσεως για το Διεθνές Δικονομικό Δίκαιο («Wissenschaftliche Vereinigung für internationales Verfahrensrecht»), Μέλος του Συμβουλίου της Διεθνούς Ενώσεως Δικονομικού Δικαίου («Association Internationale de Droit Processuel»)

Λαμπράκη Ευαγγελία, ΜΤΠ «Εθνική και Ενωσιακή Διοίκηση» Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης Παντείου Πανεπιστημίου, Δόκιμη ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (ΙΔΙΣ) του Παντείου Πανεπιστημίου

Λέντζης Δημοσθένης, Επίκ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Λόραμ Κ. Έρρικα, LL.M, Δικηγόρος

Πανταζή Τάνια, Δ.Ν., Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων

Σαπαρδάνη Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ

Σγουρίδου Αικατερίνη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Σουγλή Εμμανουέλα-Ραφαέλα, Ασκούμενη ΚΔΕΟΔ

Στάθη Βασιλική, Δικηγόρος-Οικονομολόγος

Σώμη Σοφία, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Τσεβάς Χρήστος, Δ.Ν., Ειδικός Συνεργάτης Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Δικηγόρος

Τσιτσιπά Έλλη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Χαλυβοπούλου Μαρία, Γραφείο Προγραμμάτων, ΚΔΕΟΔ

Χρυσομάλλης Δ. Μιχάλης, Καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ

Περιεχόμενα 2/2022

ΑΡΘΡΑ

N. K. Κλαμαρής

Κρίσιμα ζητήματα του Διεθνούς Αστικού Δικονομικού Δικαίου και του Ευρωπαϊκού Δικονομικού Δικαίου στο επίκεντρο του διεθνούς επιστημονικού διαλόγου των σε διεθνές επίπεδο (και στο πλαίσιο διεθνών συνεδρίων) επιστημονικών συζητήσεων 145

M. Δ. Χρυσομάλλης

Η καθιέρωση καθεστώτος αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου για την προστασία του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Ο Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2020/2092 165

T. Πανταζή

Προϋποθέσεις νομιμότητας των κρατικών ενισχύσεων στις αερομεταφορές 189

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ 199

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής 205

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Μάρτιος – Μάιος 2022) 211

B. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ

ΔΕΕ C-205/20, Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld (Effet direct), 08.03.2022 (Απόσπαση εργαζομένων: Άμεσο αποτέλεσμα της απαίτησης περί αναλογικότητας των κυρώσεων και νομολογιακή ανατροπή) – Παρατηρήσεις Β. Στάθη 247

ΔΕΕ C-483/20, Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides (Unité familiale- Protection déjà accordée), 22.02.2022 (Άρνηση χορήγησης διεθνούς προστασίας σε κράτος μέλος λόγω ύπαρξης καθεστώτος πρόσφυγα σε άλλο κράτος μέλος) – Παρατηρήσεις Ε.-Ρ. Σουγλή 250

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2022) 257

B. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγές Nos 55798/16, 55808/16, 55817/16, 55820/16 και 55823/16, Α.Α. και λοιποί κατά Βόρειας Μακεδονίας, 05.04.2022 (Απαγόρευση συλλογικής απέλασης αλλοδαπών – Επαναπροωθήσεις αλλοδαπών από τη Βόρεια Μακεδονία στην Ελλάδα το 2016) – Παρατηρήσεις Χ. Τσεβάς 273

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

ΔΠρΑθ (Τμ. 25ο – Τριμελές), απόφαση αριθμ. 4978/2022, 14.04.2022 (Αστική ευθύνη του Δημοσίου από νόμιμες πράξεις) – Παρατηρήσεις Φ.-Ε. Γεωργαλής 281

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ

Διαδικτυακό σεμινάριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” με θέμα «Ενδοοικογενειακή βία και Γυναικοκτονία: Σύγχρονοι προβληματισμοί» – 10 και 11 Μαΐου 2022 287

Πρόγραμμα διδυμοποίησης με το Ισραήλ «Ανάπτυξη και εδραίωση της Επιτροπείας για τις καταγγελίες παιδιών και νέων εκτός σπιτιού του Ισραήλ» – Closing Event – 4th Steering Committee Meeting 287

Συνέδριο κρατικών ενισχύσεων “Athens EU State Aid Conference 2022: Key Issues for Greece” 287

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις 289

II. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά: Α΄ Εξάμηνο 2022 291

Table of contents 2/2022

ARTICLES

N. K. Klamaris

Critical issues of International Civil Procedural Law and European Procedural Law at the center of the international scientific dialogue conducted in the context of scientific debate at international level (and in the context of international conferences) 145

M. D. Chrysomallis

The establishment of a Rule of Law regime of conditionality for the protection of the EU budget: Regulation (EU, Euratom) 2020/2092 165

T. Pantazi

Conditions for legality of State Aid in air transport 189

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News 199

II. Information Technology e-news 205

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF THE EU

A. Review of Jurisprudence CJEU – GCEU (March – May 2022) 211

B. Annotations CJEU - GCEU

CJEU C-205/20, *Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld* (Effet direct), 08.03.2022 (*Posting of workers: Direct effect of the requirement of proportionality of penalties and reversal of the case-law*) – Annotation V. Stathi 247

CJEU C-483/20, *Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides* (Unité familiale- Protection déjà accordée), 22.02.2022 (*Refusal to grant international protection in a Member State on the ground of the prior grant of refugee status in another Member State*) – Annotation E.-R. Sougli 250

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

A. Review of Jurisprudence (February – April 2022) 257

B. Annotations

ECHR, Applications Nos 55798/16, 55808/16, 55817/16, 55820/16 and 55823/16, *A.A. and Others v. North Macedonia*, 05.04.2022 (*Prohibition of collective expulsion of aliens – Pushbacks of aliens from North Macedonia to Greece in 2016*) – Annotation Ch. Tsevas 273

III. NATIONAL COURTS

Administrative Court of First Instance of Athens (Section 25 – 3-member), Judgment No 4978/2022, 14.04.2022 (*Civil liability of the State for lawful acts*) – Annotation F.-E. Georgalis 281

CONFERENCES – RESEARCH

Online conference in the framework of the Jean Monnet Programme “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” on “Domestic violence and Femicide: Contemporary concerns” – 10 and 11 May 2022	287
Twinning Programme with Israel “Developing and solidifying the Commissionship for child and youth out-of-home complaints of Israel” – Closing Event – 4th Steering Committee Meeting	287
State Aid conference “Athens EU State Aid Conference 2022: Key Issues for Greece”	287

BIBLIOGRAPHY

I. Book reviews	289
II. The EU Law in Hellenic Legal Reviews: 1st Semester 2022	291

Table des matières 2/2022

DOCTRINE

N. K. Klamaris

Les questions critiques du droit procédural civil international et du droit procédural européen au centre du dialogue scientifique international mené dans le cadre du débat scientifique au niveau international (et dans le cadre des conférences internationales) 145

M. D. Chrysomallis

L'établissement d'un régime de conditionnalité de l'État de droit pour la protection du budget de l'EU: Règlement (UE, Euratom) 2020/2092 165

T. Pantazi

Conditions de légalité des aides d'État dans le domaine du transport aérien 189

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes 199

II. @-tualités d'informatique juridique 205

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE

A. Revue de Jurisprudence CJUE – TUE (mars – mai 2022) 211

B. Notes CJUE – TUE

CJUE C-205/20, *Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld* (Effet direct), 08.03.2022 (*Détachement de travailleurs: Effet direct de l'exigence de proportionnalité des peines et revirement de jurisprudence*) – Notes V. Stathi 247

CJUE C-483/20, *Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides* (Unité familiale - Protection déjà accordée), 22.02.2022 (*Refus d'accorder la protection internationale dans un Etat membre sur la base du statut de réfugié dans un autre Etat membre*) – Notes E.-R. Sougli 250

II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

A. Revue de Jurisprudence (février – avril 2022) 257

B. Notes

CEDH, Requêtes Nos 55798/16, 55808/16, 55817/16, 55820/16 et 55823/16, *A.A. et autres c. Macédoine du Nord*, 05.04.2022 (*Interdiction des expulsions collectives d'étrangers – Refoulement d'étrangers de Macédoine du Nord vers la Grèce en 2016*) – Notes Ch. Tsevas 273

III. JURIDICTIONS NATIONALES

Tribunal administratif de première instance d'Athènes (Section 25 – 3 membres), Arrêt No 4978/2022, 14.04.2022 (*Responsabilité civile de l'État pour des actes licites*) – Notes F.-E. Georgalis 281

ÉDUCATION – RECHERCHE

Conférence en ligne dans le cadre du programme Jean Monnet «Discours sur l'identité constitutionnelle de l'Union européenne: La Charte des droits fondamentaux de l'UE» sur «La violence domestique et le féminicide: Préoccupations contemporaines» – 10 et 11 mai 2022	287
Programme de jumelage avec Israël «Développer et solidifier la Commission des plaintes des enfants et des jeunes hors de leur foyer en Israël» – Événement de clôture – 4e réunion du comité de pilotage	287
Conférence sur les aides d'État «Conférence d'Athènes sur les aides d'État de l'UE 2022: questions clés pour la Grèce»	287

DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE

I. Revue bibliographique	289
II. Le droit européen dans les revues juridiques helléniques: 1er semestre 2022	291

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHellDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕλλΔνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑΞΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρημαστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαϊών Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

<i>ΣΛΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
<i>Συλλ.</i>	: Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
<i>ΣυλλΥπ</i>	: Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
<i>ΣυνΘΕΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣυνΘΕΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
<i>ΣυνΘΕΚΑΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
<i>ΣυνΘΕΚΑΧ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
<i>ΣυνΘΕΟΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
<i>ΤεΣ</i>	: Τεύχος εκτός σειράς
<i>ΤοΣ</i>	: Σύνταγμα (Το)
<i>Υπερ</i>	: Υπεράσπιση
<i>ΦΠΑ</i>	: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
<i>ΧρηΔικ</i>	: Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
<i>ΧριΔ</i>	: Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
<i>AcP</i>	: Archiv für civilische Praxis
<i>AFDI</i>	: Annuaire Français de Droit International
<i>AJCL</i>	: American Journal of Comparative Law (The)
<i>AJDA</i>	: Actualité Juridique du Droit Administratif
<i>AJIL</i>	: American Journal of International Law
<i>AöR</i>	: Archiv des öffentlichen Rechts
<i>ASL</i>	: Air and Space Law
<i>BB</i>	: Der Betriebs - Berater
<i>CDE</i>	: Cahiers de Droit Européen
<i>CJEU</i>	: Court of Justice of the European Union
<i>CJUE</i>	: Cour de Justice de l'Union Européenne
<i>Clunet</i>	: Journal du Droit International (J.D.I.)
<i>C.M.L.R.</i>	: Common Market Law Reports
<i>CML Rev.</i>	: Common Market Law Review
<i>CommLP</i>	: Commercial Law Practitioner
<i>CONSUM.L.J.</i>	: Consumer Law Journal
<i>DZWir</i>	: Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EA</i>	: Europa-Archiv
<i>EBRL</i>	: European Business Law Review
<i>ECHR</i>	: European Convention on Human Rights
<i>E.C.L.R.</i>	: European Competition Law Review
<i>EELR</i>	: European Environmental Law Review
<i>E.H.R.L.R.</i>	: European Human Rights Law Review
<i>E.H.R.R.</i>	: European Human Rights Reports
<i>EIPR</i>	: European Intellectual Property Review
<i>EJIL</i>	: European Journal of International Law
<i>ELJ</i>	: European Law Journal
<i>E.L.Rev.</i>	: European Law Review
<i>Elrev./HR</i>	: European Law Review / Human Rights Survey
<i>EPL</i>	: European Public Law
<i>ERPL</i>	: European Review of Private Law- <i>Revue Européenne de Droit Privé</i> - <i>Europäische Zeitschrift für Privatrecht</i>
<i>EStAL</i>	: European State Aid Law Quarterly
<i>ETL</i>	: European Transport Law - <i>Droit Européen des Transports</i> - <i>Europäisches Transportrecht</i>
<i>EuGRZ</i>	: Europäische Grundrechte - Zeitschrift
<i>EuR</i>	: Europarecht
<i>EuZW</i>	: Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EWS</i>	: Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
<i>GATT</i>	: General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
<i>GATS</i>	: General Agreement on Trade Services
<i>GCEU</i>	: General Court of the European Union
<i>GRUR Int.</i>	: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
<i>HRLJ</i>	: Human Rights Law Journal

<i>HRQ</i>	: Human Rights Quarterly
<i>ICLQ</i>	: International and Comparative Law Quarterly (The)
<i>IIC</i>	: International Review of Industrial Property and Copyright Law
<i>I.L.M.</i>	: International Legal Materials
<i>IPRax</i>	: Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
<i>JCMS</i>	: Journal of Common Market Studies
<i>J.D.I.</i>	: Journal du Droit International (Clunet)
<i>JT</i>	: Journal des Tribunaux
<i>JT-DE</i>	: Journal des Tribunaux - Droit Européen
<i>JWT</i>	: Journal of World Trade
<i>JZ</i>	: Juristen Zeitung
<i>LIEI</i>	: Legal Issues of European Integration
<i>MJ</i>	: Maastricht Journal of European und Comparative Law
<i>MLR</i>	: Modern Law Review (The)
<i>NJW</i>	: Neue Juristische Wochenschrift
<i>NQHR</i>	: Netherlands Quarterly of Human Rights
<i>NVWZ</i>	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
<i>PPLR</i>	: Public Procurement Law Review
<i>RabelsZ</i>	: Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
<i>R.A.E.</i>	: Revue des Affaires Européennes
<i>RCADI</i>	: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye
<i>RCC</i>	: Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
<i>R.D.P.</i>	: Revue du droit public
<i>RDUE</i>	: Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
<i>RECIEL</i>	: Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
<i>REDC</i>	: Revue Européenne de Droit de la Consommation
<i>Rev.inst.eur.</i>	: Revista de instituciones europeas
<i>Rev.trim.dr.h.</i>	: Revue trimestrielle des droits de l'homme
<i>RFDA</i>	: Revue Française de Droit Administratif
<i>RFDC</i>	: Revue Française de Droit Constitutionnel
<i>RGDIP</i>	: Revue Générale de Droit International Public
<i>RHDH</i>	: Revue Hellénique de Droits de l'Homme (ΔΤΑ)
<i>RHDI</i>	: Revue Hellénique de Droit International
<i>RHelIDE</i>	: Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
<i>RIDPC</i>	: Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
<i>Riv.dir.eur.</i>	: Rivista di diritto europeo
<i>RIW</i>	: Recht der Internationalen Wirtschaft
<i>RMC</i>	: Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne - RMCUE)
<i>RMCUE</i>	: Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
<i>RMUE</i>	: Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l'Union Européenne- RDUE)
<i>RTDeur.</i>	: Revue Trimestrielle de Droit Européen
<i>RUDH</i>	: Revue Universelle des Droits de l'Homme
<i>TRIPS</i>	: Trade Related Intellectual Property Rights
<i>TUE</i>	: Tribunal de l'Union Européenne
<i>WRP</i>	: Wettbewerb in Recht und Praxis
<i>WuW</i>	: Wirtschaft und Wettbewerb
<i>YBEL</i>	: Yearbook of European Law
<i>ZEuP</i>	: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
<i>ZEuS</i>	: Zeitschrift für Europarechtliche Studien
<i>ZfRV</i>	: Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
<i>ZHR</i>	: Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
<i>ZSE</i>	: Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
<i>ZVglRWiss</i>	: Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, HREL, 1981, p. 259, RHelIDE, 1981, p. 259

Κρίσιμα ζητήματα του Διεθνούς Αστικού Δικονομικού Δικαίου και του Ευρωπαϊκού Δικονομικού Δικαίου στο επίκεντρο του διεθνούς επιστημονικού διαλόγου των σε διεθνές επίπεδο (και στο πλαίσιο διεθνών συνεδρίων) επιστημονικών συζητήσεων*

Νικόλαος Κ. Κλαμαρής**

Στη μελέτη αναλύονται τα ακόλουθα επί μέρους σημαντικά ζητήματα (με βάση τις εισηγήσεις και τις αντίστοιχες, μεταξύ των συνέδρων και των εισηγητών, επιστημονικές συζητήσεις) στα Διεθνή Συνέδρια της Επιστημονικής Ενώσεως για το Διεθνές Δικονομικό Δίκαιο των ετών 2013 – Passau/Linz – και 2015 στο Λουξεμβούργο: α) Το Ευρωπαϊκό Δικονομικό Δίκαιο στο πλαίσιο των Παραδουναβίων Κρατών. β) Η Δωσιδικία της Περιουσίας. γ) Η Αναγνώριση των αποφάσεων αφενός υπό την έποψη της Ε.Ε. και αφετέρου υπό την έποψη των αυτονόμων/εθνικών δικονομικών δικαίων στην Ευρώπη. δ) Η προοπτική των αυτονόμων δικαίων στις Η.Π.Α. ε) Η Αναγνώριση Δικαστικών Αποφάσεων στην Κορέα. στ) Η Διεθνής Αναγκαστική Εκτέλεση ανάμεσα στην Αρχή της Εδαφικότητας, στα συμφέροντα των Δανειστών και στην προστασία των Οφειλετών. ζ) Η Νομική Πράξη για την Ευρωπαϊκή Κατάσχεση Τραπεζικών Λογαριασμών. η) Η διαφάνεια της Περιουσίας μεταξύ του συμφέροντος των Δανειστών και της Προστασίας των προσωπικών δεδομένων. θ) Η Ευθύνη, η Παροχή Ασφαλείας και η Ανάλυση υποχρεώσεων από τον αιτούντα τη λήψη ενός ασφαλιστικού μέτρου για αποζημίωση σε περίπτωση ακυρώσεων/εξαφανίσεως/ανατροπής ενός αντίστοιχου εκτελεστού τίτλου στο διεθνές δίκαιο εκτελέσεως. ι) Η Συνεργασία των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων. ια) Η Νομολογία του Δ.Ε.Ε. για θέματα Δικονομικού Δικαίου. ιβ) Η Συνεργασία των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων υπό την έποψη της Γερμανικής Έννομης Τάξεως και υπό την έποψη της Γαλλικής Έννομης Τάξεως. ιγ) Σύγχρονα προβλήματα της Διεθνούς Διαιτησίας. ιδ) Το διεθνές επαγγελματικό δίκαιο των πληρεξουσίων δικηγόρων των διαδίκων στη Διαιτητική Διαδικασία. ιε) Η Διεθνοποίηση του Δικαίου των Δικηγόρων στο πεδίο της Διαιτησίας στη Γερμανία. ιστ) Η αλλαγή Δικηγορικής Εταιρείας εκ μέρους του Διαιτητού και οι συνέπειες επί της Διαιτητικής Διαδικασίας. ιζ) Το ζήτημα της Μεροληψίας του Διαιτητού λόγω αλλαγής της Δικηγορικής Εταιρείας. ιη) Διαιτησία και Καταναλωτές. ιθ) Νέα νομικά ζητήματα της Δικαιοδοσίας των Αθλητικών Διαφορών. κ) Οι ρήτρες Διαιτησίας στον Επαγγελματικό Αθλητισμό. κα) Η Πολιτική Δικαιοσύνη στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου. κβ) Η επίδραση του Κανονισμού Βρυξέλες Ι στο πεδίο της Διεθνούς Έννομης Τάξεως. κγ) Οι περιορισμοί στη διεξαγωγή αλλοδαπών νομικών διαδικασιών υπό την έποψη της εμπειρίας στην Ινδία. κδ) Οι εξωτερικές Διαστάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαίου της Πολιτικής Δικονομίας: Η Διατλαντική Έποψη (με ιδιαίτερη ανάλυση των νομικών ρυθμίσεων στις σχέσεις Η.Π.Α. και Ε.Ε.).

αθλητικές διαφορές και διαιτησία – Ακυρωτικό Δικαστήριο (Γαλλία) – Ακυρωτικό Δικαστήριο του Πριγκιπάτου του Λουξεμβούργου – αλλαγή δικηγορικής εταιρείας από τον διαιτητή – αμοιβαιότητα – αναγνώριση – αναγνώριση για δικονομικά ζητήματα – αντιαγωγικά μέτρα – αντιδιαιτητικά μέτρα – «αντίστροφη ροή των αποφάσεων» – αποκλεισμός – αρχές του Τορίνου – αρχές της Χάγης για τα ηθικά κριτήρια – αρχή του αντικατοπτρισμού – αρχή εδαφικότητας – αρχή του κατόππου – ασφαλιστικά μέτρα – αυτόνομο δικονομικό δίκαιο – βεβαιωτικός όρκος – γαλλικά δικαστήρια και Δ.Ε.Ε. – δημόσια τάξη – δεοντολογία διαιτητών και δικηγόρων – διαδικτύωση της νομολογίας – διαδικτυακή επίλυση καταναλωτικών διαφορών – διαιτησία (και αποζημίωση) – «διαιτησία Taliban» – «διαιτησία Guerilla» – διαιτητικό δικαστήριο (συγκρότηση) – διάλογος δικαστών – διασταυρούμενες επιρροές – «διατλαντική έποψη» – διαφάνεια της περιουσίας – διεθνής διαιτησία – διεθνείς αρχές της Διεθνούς Ενώσεως Δικηγόρων – διεθνοποίηση – διεθνοποίηση του δικηγορικού δικαίου – «δικαιοδοσία διπλής επιχειρηματικής δραστηριότητας» – Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ενώσεως – «δικαστική εχθρότητα» – δικηγορικό απόρρητο – διπλές εκτελεστικές επισπεύσεις – Δούναβης – δωσιδικία της περιουσίας – δωσιδικία της προσωπικής ταυτότητας του δικαίου – εγγύηση αμοιβαιότητας – εγγυοδοσία – εθνικό δικονομικό δίκαιο – εκτέλεση – εκτελεστότητα – ένορκη βεβαίωση – επίδοση – Ερρίκος VI (αυτοκράτωρ) – ευθύνη για αποζημίωση – ευρωπαϊκή κατάσχεση τραπεζικών λογαριασμών – ευρωπαϊκή συνεργασία δικαστηρίων – Cisleithanien – Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής – Ιαπωνία – Ινστιτούτο Max Planck για το Διεθνές, το Ευρωπαϊκό και το Ρυθμιστικό Δικονομικό Δίκαιο – κανόνες διεθνούς διαιτησίας του Λονδίνου – κανόνες της Νέας Υόρκης – καταναλωτές και διαιτησία – καταχρηστική διαδικασία – Κίνα – Κορέα – κράτος διαταγής – Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας (Ινδία, 1908) – Λεοπόλδος (δούκας) Αυστρία – Linz – Λουξεμβούργο – μεροληψία διαιτητού και «μεταπήδηση» σε άλλη δικηγορική εταιρεία – μικροδιαφορές – «μυστική επιρροή της νομολογίας του ΕΔΔΑ» – Ναπολέων (αυτοκράτωρ) Γαλλία – οδηγίες της Διεθνούς Ενώσεως Δικηγόρων – οικονομία της δίκης – Ομοσπονδιακό Δικαστήριο (Η.Π.Α.) – παγκοσμιοποίηση – Passau – πληροφόρηση διά μέσου του μητρώου – πολιτειακά δικαστήρια (Η.Π.Α.) – πολιτική δικαιοσύνη στο Λουξεμβούργο – πράξη διαιτησίας και συμφιλίωσης (Ινδία, 1996) – προστασία οφειλετών – προστασία τριτοφειλέτου – προσωρινή εκτέλεση – ρήτρες διαιτησίας στον επαγγελματικό αθλητισμό – Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος – σχέση συνεργασίας μεταξύ του Δ.Ε.Ε. και του Ομοσπ. Συντ. Δικ. της Γερμανίας – σχέση συνεργασίας μεταξύ του Δ.Ε.Ε. και του Ε.Δ.Δ.Α. – σχέση συνεργασίας μεταξύ της ΕΣΔΑ και του Ομοσπ. Συν. Δικ. της Γερμανίας – σχέσεις των συστημάτων – συγκρίσιμη προστασία ατομικών δικαιωμάτων – Συμβούλιο της Επικρατείας (Γαλλία) – συμφέροντα δανειστών – Συνταγματικό Συμβούλιο (Γαλλία) – τιμωρητική ποινή – Transleithanien – τριτοφειλέτης – φιλελευθεροποίηση – υβριδικοί τίτλοι – undertaking

I. Ο επιστημονικός διάλογος για κρίσιμα επιστημονικά ζητήματα στο διεθνές συνέδριο (Μάρτιος, 2013) στις νομικές σχολές των πανεπιστημίων Passau (Γερμανία) και Linz (Αυστρία)

1. Στο χρονικό διάστημα από 20.03.2013-23.03.2013 έλαβε χώρα το ανά διετία συνέδριο της Επιστημονικής Ενώσεως για το Διεθνές Δικονομικό Δίκαιο. Η εν προκειμένω ιδιαίτερη ιδιομορφία του σημαντικού αυτού Συνεδρίου συνίστατο στο ότι για πρώτη φορά έγινε ταυτοχρόνως σε δύο γειτονικά Πανεπιστήμια (δύο γειτονικών πόλεων) που ανήκουν σε δύο διαφορετικά – γειτονικά επίσης με την ίδια μητρική γλώσσα και εντονότερες κοινές πολιτισμικές παραδόσεις – κράτη και δη αφενός στη γερμανική πόλη του Πασάου (Passau), και ειδικότερα στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Passau, και αφετέρου στην αυστριακή πόλη του Λίντς (Linz) και ειδικότερα στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου «Ιωάννης Κέπλερ» (Johannes Kepler) του Linz. Πρόκειται για δύο μαγευτικές πόλεις που διατρέχει ο ποταμός Δούναβης. Το Γενικό θέμα του Συνεδρίου ήταν «Σύγχρονα ζητήματα της Αναγνωρίσεως Δικαστικών αποφάσεων στο πεδίο του Διεθνούς Αστικού Δικονομικού Δικαίου και του Ευρωπαϊκού Δικαίου Αναγκαστικής Εκτελέσεως» («Gegenwartsfragen der Anerkennung im Internationalen Zivilverfahrensrecht und Europäisches Vollstreckungsrecht»). Το συνέδριο έγινε και σε συνεργασία με το Πρωτοδικείο του Passau, το οποίο στεγάζεται στο κτήριο της παλαιάς έδρας/κατοικίας του «Πρίγκιπος Επισκόπου», στο οποίο είχε διαλυκτερεύσει πριν από 205 χρόνια περίπου και ο Γάλλος Αυτοκράτωρ Μέγας Ναπολέων. Όπως συνηθίζεται στην Επιστημονική αυτή Ένωση, πριν από την έναρξη των επιστημονικών εργασιών προηγείται η συνεδρίαση του Προεδρείου και του Διοικητικού Συμβουλίου της Ενώσεως, η οποία και έλαβε χώρα τις απογευματινές ώρες της Τετάρτης 20 Μαρτίου 2013. Μετά το τέλος της τελετής αυτής της συνεδριάσεως ακολούθησαν οι προς τους συνέδρους χαιρετισμοί του Προέδρου της Ενώσεως για το Διεθνές Δικονομικό Δίκαιο Καθηγητού κ. Β. Hess, του Προέδρου του Πρωτοδικείου Passau Καθηγητού κ. Μ. Huber και του Αντιπροέδρου του Πανεπιστημίου Passau καθηγητού κ. W. Hau (Καθηγητού της Πολιτικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του ως άνω Πανεπιστημίου) μετά τις ομιλίες των οποίων ακολούθησε δεξίωση προς τιμήν των Συνέδρων.

2. Η πρώτη επιστημονική ομιλία, με τη μορφή της «εορταστικής διαλέξεως», έγινε την Πέμπτη 21. Μαρτίου 2013 στο κεντρικό κτήριο, στο οποίο εδρεύει και η Νομική Σχολή, του Πανεπιστημίου Kepler του Linz (οι Συνεδροί μεταφέρθηκαν οδικώς με ειδικό ναυλωμένο λεωφορείο από το Passau στο Linz).

3. Η ως άνω επιστημονική εκδήλωση άρχισε στις 10.30 το πρωί με τους χαιρετισμούς που απηύθυναν προς τους συνέδρους ο Καθηγητής κ. Η. Kalb (Αντιπρύτανης του Πανε-

πιστημίου Johannes Kepler του Linz) και ο Κοσμήτωρ της Νομικής Σχολής του ως άνω Πανεπιστημίου, Καθηγητής κ. Μ. Lucas, ο οποίος αναφέρθηκε σε θέματα Ασφάλειας Δικαίου (Rechtssicherheit), στα σημαντικά θεμέλια της αναγνωρίσεως και εκτελέσεως των δικαστικών αποφάσεων, στο ιδρυτικό συνέδριο της ως άνω ενώσεως πριν από 35 χρόνια στο Bad Brückenaue, αλλά και στην ακαδημαϊκή συνεργασία των Νομικών Σχολών των Πανεπιστημίων Passau (Γερμανίας) και Linz (Αυστρίας). Στη συνέχεια ακολούθησε η εναρκτήρια «εορταστική» διάλεξη («Festvortrag») του Καθηγητού (και Δικαστού στο Εφετείο του Linz) κ. Μ. Neumayr με θέμα «Το ευρωπαϊκό δικονομικό δίκαιο κατά μήκος του Δούναβews» («Europäisches Zivilprozessrecht entlang der Donau»)¹ ιδίως, αλλά όχι μόνον, από πλευράς της Αυστρίας. Ο ομιλητής, αφού αρχικώς αναφέρθηκε στη γεωγραφική ιδιομορφία των παραποταμίων περιοχών ως «χώρας στο κύμα» («Land am Strome») και εξέθεσε τη γεωπολιτική κατάσταση στο Δούναβη σε συνδυασμό με το Διεθνές Αστικό Δικονομικό Δίκαιο («Die Lage der Donau und das internationale Zivilverfahrensrecht») επισήμανε την εν προκειμένω διέγερση του Ευρωπαϊκού Αστικού Δικονομικού Δικαίου. Στη συνέχεια ο ομιλητής αναφέρθηκε στα ακόλουθα θέματα: πρώτον σε θέματα που αφορούν την αμοιβαιότητα ως προϋπόθεση για την κήρυξη μιας αποφάσεως ως εκτελεστής (με ειδικότερη αναφορά και στη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Αυστρίας σχετικώς με τη Σερβία). δεύτερον στη μονογραφία του Gustav Walker από το έτος 1897 με τον τίτλο «Streitfragen aus dem internationalen Civilprozessrechte», η οποία κατά τον

* Με ειδική αναφορά στα Διεθνή Συνέδρια της Επιστημονικής Ενώσεως για το Διεθνές Δικονομικό Δίκαιο («Wissenschaftliche Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht») στις Νομικές Σχολές των Πανεπιστημίων Passau (Γερμανία) και Linz (Αυστρία) – Μάρτιος 2013 – και στο Ινστιτούτο Max-Planck του Λουξεμβούργου για το Δικονομικό Δίκαιο (Μάρτιος 2015). Βλ. επίσης και τις αντίστοιχες μελέτες/εισηγήσεις που περιλαμβάνονται στα ακόλουθα συλλογικά έργα, την εκδοτική επιμέλεια των οποίων είχε ο Καθηγητής κ. Β. Hess (Πρόεδρος της Επιστημονικής Ενώσεως για το Διεθνές Αστικό Δικονομικό Δίκαιο («Wissenschaftliche Vereinigung für internationales Verfahrensrecht») και Διευθυντής του Ινστιτούτου Max Planck του Λουξεμβούργου για το Δικονομικό Δίκαιο): α) Β. HESS, (Hrsg), Die Anerkennung im Internationalen Zivilprozessrecht – Europäisches Vollstreckungsrecht, Giesecking Verlag, Bielefeld, 2014, σσ. I-VIII και σσ. 1-224. β) Β. HESS (Hrsg), Der europäische Gerichtsverbund, Die internationale Dimension des europäischen Zivilverfahrensrechts, Giesecking Verlag, Bielefeld, 2017, σσ. I-VIII και σσ. 1-236.

** Ομ. Καθηγητής της Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Δικηγόρος, Επίτιμος Διδάκτωρ Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Freiburg i. Br. (Γερμανία), Μέλος του Δ.Σ. της Επιστημονικής Ενώσεως για το Διεθνές Δικονομικό Δίκαιο («Wissenschaftliche Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht»), Μέλος του Συμβουλίου της Διεθνούς Ενώσεως Δικονομικού Δικαίου («Association Internationale de Droit Processuel»)

1. Μ. NEUMAYR, στο συλλογικό έργο Β. Hess (επιμ.), Die Anerkennung im Internationalen Zivilprozessrecht, 2014, ό.π., σσ. 93-108.

ομιλητή, είναι η πρώτη μονογραφία ως προς το Διεθνές Αστικό Δικονομικό Δίκαιο. τρίτον σε θέματα που είχαν ανακύψει στο παρελθόν στο πλαίσιο της τότε ιστορικής γεωπολιτικής πραγματικότητας [λ.χ. μεταξύ των Βασιλείων και των Χωρών που αντιπροσωπεύοντο στο λεγόμενο Αυτοκρατορικό Συμβούλιο (Reichsrath), στην (γεωγραφική) περιφέρεια με την ονομασία που χρησιμοποιείτο κυρίως στη Διοίκηση και στους νομικούς «Cisleithanien» (οι περιοχές βορειοδυτικά του ποταμού Leitha) και των χωρών του Ουγγρικού Στέμματος, στην (γεωγραφική) περιφέρεια με την ονομασία που χρησιμοποιείτο κυρίως στη Διοίκηση και στους νομικούς «Transleithanien» (οι περιοχές ανατολικά και νότια του ποταμού Leitha), που μετά το έτος 1867 συνενώθηκαν σε μία ενιαία πολιτική οντότητα (στη λεγόμενη Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία) με τη γνωστή από πλευράς Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου ιδιόρρυθμη και μοναδική «Προσωπική Ένωση» (κατά την οποία ο Αυτοκράτωρ της Αυστρίας ήταν ταυτοχρόνως και Βασιλεύς της Ουγγαρίας)]. τέταρτον ο εισηγητής αναφέρθηκε στη συγκριτική επισκόπηση της προϋποθέσεως της αμοιβαιότητας [με βάση την παρ. 79 του Αυστριακού Νόμου για την Αναγκαστική Εκτέλεση και με βάση την παρ. 328, υποπαρ. 1 αριθμ. 5 της Γερμανικής Πολιτικής Δικονομίας]. Το τρίτο τμήμα της ως άνω εισηγήσεως αφορούσε τα νομολογιακά δεδομένα με βάση τις αποφάσεις του ΔΕΚ (νυν ΔΕΕ) σε θέματα Ευρωπαϊκού Αστικού Δικονομικού Δικαίου με γεωγραφική/γεωπολιτική διασύνδεση με τον ποταμό Δούναβη. Ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα εν προκειμένω ήταν η αναφορά του εισηγητού στις προδικαστικές παραπομπές προς το ΔΕΚ (ΔΕΕ) για θέματα Ευρωπαϊκού Αστικού Δικονομικού Δικαίου με σχέση το Δούναβη από πλευράς Αυστριακών και Γερμανικών Δικαστηρίων μεταξύ των ετών 2007-2012, όπου οι περισσότερες προδικαστικές παραπομπές αφορούσαν, όπως είναι αυτονόητο, τους Κανονισμούς Βρυξέλλες Ι, Βρυξέλλες ΙΙ και Βρυξέλλες ΙΙα. Στο πλαίσιο του ιδίου τμήματος της εισηγήσεώς του ο εισηγητής αναφέρθηκε στη νομολογία του ΔΕΚ (ΔΕΕ) σε διασυνοριακές διαφορές με σύνδεση με τη Σλοβακία και την Ουγγαρία (υποθέσεις Rs C-527/10, *ERSTE Bank Hungary*, C-243/08, *Pannon GSM*, C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, C-76/10, *Pohotovost* (Presov/EPer/es). Ο ομιλητής προέβη μετά σε μία χρονική αλληλοσύγκριση της έννοιας της «ελεύθερης κυκλοφορίας» («Freizügigkeit») στη σύγχρονη εποχή και στην εποχή του Μεσαίωνα, ενώ αναφέρθηκε από πλευράς χαρακτηριστικής ευρωπαϊκής νομολογίας και στην απόφαση του ΔΕΕ 04.10.2012 (Rs C-249/11, *Byankov*, με σύνδεση με τη Βουλγαρία). Στο τελευταίο μέρος του τρίτου Τμήματος της εισηγήσεώς του ο ομιλητής ανέλυσε τέσσερις αποφάσεις του ΔΕΕ, στις οποίες οι σχετικές υποθέσεις είχαν σχέση με τον ποταμό Δούναβη (υποθέσεις: Rs C-585/08, *Pammer and Hotel Alpenhof*, C-106/95, *MSG/Les Gravières Rhénanes*, 20.02.1997, 19.05.1998, *Dronot*, C-21/76, *Bier*, 30.11.1976.). Ο ομιλητής έκλεισε την πολύ

ενδιαφέρουσα εισήγησή του με αναφορά – από την οπτική γωνία της έννομης τάξεως των Η.Π.Α. – στη δωσιδικία της περιουσίας στο πεδίο του Διεθνούς Αστικού Δικονομικού Δικαίου προβαίνοντας μάλιστα και σε αλληλοσύγκριση της ρυθμίσεως της Δωσιδικίας της Περιουσίας στη διάταξη της παραγράφου 99 του Αυστριακού Νόμου για τη «Δικαιοδοσία» («Jurisdiktionsnorm») και στη διάταξη της παρ. 23 της Γερμανικής Πολιτικής Δικονομίας («Zivilprozessordnung»). Αξίζει εν προκειμένω να επισημανθεί, ότι τη Δωσιδικία της Περιουσίας αφορά, ως γνωστόν, η κλασική μονογραφία του Γεωργίου Ράμμου στη γερμανική γλώσσα («Der Gerichtsstand des Vermögens und das Ausländer- Forum nach vergleichendem Recht», 1930), ενώ η ρύθμισή της στις διάφορες έννομες τάξεις – σε συνδυασμό και με το χαρακτηρισμό της ως «καταχρηστικής» στο πλαίσιο της Συμβάσεως των Βρυξελλών – έχει επικεντρώσει το ενδιαφέρον (και) της σύγχρονης επιστήμης του Αστικού Δικονομικού Δικαίου². Από ακραιφνώς ιστορικής πλευράς ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχαν η αναφορά του εισηγητού στο γεγονός της (την 06.12.1192) στην περιοχή του Kufstein αιχμαλωσίας του (μεταμφιεσμένου) – κατά την επιστροφή του στην Αγγλία (μετά την Τρίτη Σταυροφορία) διά μέσου της Αυστρίας – Άγγλου Βασιλέως Ριχάρδου του Λεοντόκαρδου από τον Δούκα Λεοπόλδο (της Αυστρίας) σε περιοχή της Αυστρίας κοντά στην πόλη του Linz και την απελευθέρωσή του την 04.02.1194 στο Mainz (της Γερμανίας) μετά από αντικαταβολή, τότε, ως λύτρων 23 100.000 ασημένιων ασημιού (ή κατ' άλλον προσδιορισμό 100.000 ασημένιων μάρκων), τα οποία κατά την επισήμανση του Εισηγητού και με βάση τα ιστορικά δεδομένα μοιράσθηκαν στον Αυτοκράτορα Ερρίκο VI και στον Λεοπόλδο (σε ποσοστό 50/50% για τον καθένα). Μετά την ως άνω «εορταστική διάλεξη» ακολούθησαν οι δύο (απογευματινές) Συνεδριάσεις Εργασίας, στις οποίες ήταν καταναμεμημένες οι 8 εισηγήσεις του Συνεδρίου.

2. Βλ. μεταξύ άλλων και τις σχετικές μελέτες του E. SCHUMANN, *Aktuelle Fragen und Probleme des Gerichtsstandes des Vermögens*, ZZP 93 (1980) σ. 408 επ. και «Der internationale Gerichtsstand des Vermögens und seine Einschränkungen», στον Τιμητικό τόμο του Liebmann, *Studi in onore di Enrico Tullio Liebman*, 1979, σ. 839 επ. Ενδιαφέρον – και μάλιστα ιδιαιτέρως έντονο – παρουσιάζει εν προκειμένω και η σύνδεση της δωσιδικίας της Περιουσίας με τη Δωσιδικία της προσωπικής ταυτότητας του Δικαίου [=Δωσιδικία της Ομοδικίας]: βλ. σχετικώς και Ν.Κ. ΚΛΑΜΑΡΗ, Η δωσιδικία της προσωπικής ταυτότητας του δικαίου (ομοδικίας) κατά το ελληνικό [άρθρο 37 παρ. 1 ΚΠολΔ] και κατά το Ευρωπαϊκό [άρθρο 6 παρ. 1 Καν. 44/2001 (ΕΕ)] δικονομικό δίκαιο [υπό το πρίσμα των καθοριστικών συνδικτικών προσδιοριστικών «δωσιδικιακών» στοιχείων αυτής και του εύρους της ευχέρειας του ενάγοντος προς επιλογήν δικαστηρίου με βάση ειδική δωσιδικία ενός από τους ομοδίκους προς καθίδρυση της εσωτερικής ή/και διεθνούς δικαιοδοσίας των ελληνικών πολιτικών δικαστηρίων], ΝοΒ 61 (2013), σσ. 1753-1788 = Τιμητικός Τόμος Ιωάννου Σ. Σπυριδάκη, Αθήνα, 2014, σσ. 431-484.

4. Αντικείμενο της πρώτης (απογευματινής, 21.03.2013) Συνεδρίασεως Εργασίας («Arbeits-sitzung!») ήταν «Σύγχρονα ζητήματα της αναγνώρισεως στο πεδίο του Διεθνούς Αστικού Δικονομικού Δικαίου» («Gegenwartsfragen der Anerkennung im internationalen Zivilverfahrensrecht»). Στο πλαίσιο αυτής της επιστημονικής συνεδρίας έγιναν τέσσερις ειδικότερες αναλυτικές εισηγήσεις (το απόγευμα της 21.03.2013).

4.1. Η πρώτη εισήγηση από την «έποψη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως» και με αναφορά σε «επίκαιρα ζητήματα της Αναγνώρισεως στο Διεθνές Αστικό Δικονομικό Δίκαιο» («Perspektive der Europäischen Union – Gegenwartsfragen der Anerkennung im Internationalen Zivilverfahrensrecht») έγινε από τον Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Justus-Liebig του Giessen κ. Jens Adolphsen³. Ο εισηγητής προέβη στο πλαίσιο των εισαγωγικών παρατηρήσεών του σε ορισμό της έννοιας της «Αναγνώρισεως» («Anerkennung») επισημαίνοντας, ότι το πλάτος και η έννοια αυτής αποτελεί συνάρτηση και ένδειξη της εμπιστοσύνης του «δεύτερου Κράτους» («Κράτους Αναγνώρισεως» ή «Κράτους Εκτελέσεως» της αλλοδαπής δικαστικής αποφάσεως) προς το «πρώτο Κράτος» («Κράτος προελεύσεως της δικαστικής αποφάσεως») και προς τα Δικαιοδοτικά Όργανα του τελευταίου. Στη συνέχεια ο εισηγητής αναφέρθηκε στην ιστορική εξέλιξη του ζητήματος της αναγνώρισεως και μάλιστα στο πλαίσιο αυτής έκανε και ειδική αναφορά στο άρθρο 302 της από 28.06.1919 Συνθήκης Ειρήνης των Βερσαλλιών. Στο επόμενο τρίτο τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής ανέλυσε τη σχέση της «Αναγνώρισεως» («Anerkennung») και της «Εκτελεστότητας» («Vollstreckbarkeit»), επισημαίνοντας την ως προς το σημείο αυτό διαφορά των αναγνωριστικών και διαπλαστικών αποφάσεων, οι οποίες επιδέχονται – και για τις οποίες προβλέπεται – «Αναγνώριση» («Anerkennung») από τις καταψηφιστικές/καταδικαστικές αποφάσεις («Leistungsurteile»), οι οποίες επιδέχονται και για τις οποίες προβλέπεται, «εκτέλεση» («Vollstreckung»). Στο πλαίσιο αυτών των αναλύσεών του ο εισηγητής αναφέρθηκε αφενός σε περιπτώσεις άρσεως του «παρεπομένου» και της «διαδοχικότητας» (μεταξύ) της «Αναγνώρισεως» και της «κηρύξεως ως εκτελεστών» ορισμένων δικαστικών αποφάσεων με βάση τον Κανονισμό για τον Ευρωπαϊκό Εκτελεστό Τίτλο και τον Κανονισμό για την Εκτέλεση Αποφάσεων επί Μικροδιαφορών και αφετέρου στην «Αναγνώριση» αποφάσεων που αποφαινόνται σε θέματα αρμοδιότητας («Anerkennung von Zuständigkeitsordnungen»). Στο τέταρτο τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής αναφέρθηκε στη σχέση της «Διαδικασίας κηρύξεως της εκτελέσεως και στους λόγους που αποκλείουν την εκτέλεση» («Das Verhältnis von Exequaturverfahren und Versagungsgründen»).

Στο πλαίσιο αυτών των παρατηρήσεών του ο εισηγητής επισήμανε πρώτον την υποχώρηση/κατάργηση (μετά τη συνθήκη του Tampere το έτος 1999) των λόγων που απέκλειαν την Αναγνώριση των αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων, δεύτερον τον χωρισμό της διαδικασίας κηρύξεως της εκτελέσεως από τους λόγους αποκλεισμού της κηρύξεως ως εκτελεστών μιας αλλοδαπής αποφάσεως και τρίτον την κατά τον Κανονισμό για τον Ευρωπαϊκό Εκτελεστό Τίτλο (του 2015) κατάργηση μεν της διαδικασίας για την κήρυξη της εκτελέσεως των αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων με ταυτόχρονη όμως διατήρηση εκείνων των λόγων που αποκλείουν την εκτέλεση στην ημεδαπή των αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων. Στο τελευταίο (πέμπτο) τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής αναφέρθηκε και ανέλυσε τα διάφορα συστήματα και «μοντέλα»/«πρότυπα» της εκτελεστότητας στο πεδίο του Ευρωπαϊκού Αστικού Δικονομικού Δικαίου («Vielfalt der Modelle der Vollstreckbarkeit im EZVR» = Europäischen Zivilverfahrensrecht) και ειδικότερα ανέλυσε το μοντέλο του Κανονισμού «Βρυξέλλες ΙΙα», του Κανονισμού για την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων για τη διατροφή, του Κανονισμού «Ρώμη ΙV» και τέλος του Κανονισμού για την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων για μικροδιαφορές, καθώς και των διαταγών πληρωμής. Ο εισηγητής έκλεισε την εισήγησή του με κάποιες σύντομες πορισματικές σκέψεις.

4.2. Στο πρώτο αυτό τμήμα της απογευματινής Συνεδρίασεως έγινε και η δεύτερη εισήγηση από τον Καθηγητή της Πολιτικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Tübingen κ. Christoph Thole⁴ ως προς την ίδια μεν ευρύτερη θεματική για τα σύγχρονα ζητήματα της αναγνώρισεως (και εκτελέσεως) αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων, αλλά από την οπτική γωνία των αυτονόμων/εθνικών δικονομικών δικαίων στην Ευρώπη («Gegenwartsfragen der Anerkennung aus der Perspektive des autonomen Rechts in Europa»). Το πρώτο τμήμα της εισηγήσεως περιελάμβανε την εισαγωγή στον αντίστοιχο κύκλο προβλημάτων και τη διατύπωση των ειδικότερων θεμάτων («Einleitung und Themenstellung»), ενώ το δεύτερο τμήμα την «έκταση εφαρμογής των αυτονόμων ρυθμίσεων ως προς την αναγνώριση» («Der Anwendungsbereich autonomer Anerkennungsregeln»). Στο πλαίσιο αυτού του δευτέρου τμήματος ο εισηγητής αναφέρθηκε στον «Ανταγωνισμό μεταξύ του Ευρωπαϊκού/Ενωσιακού Δικονομικού Δικαίου και του αυτονόμου δικαίου», στην «οριοθέτηση μεταξύ γενικών και ειδικών διατάξεων περί αναγνώρισεως», καθώς και στα σχετικά προβλήματα που ανακύπτουν ως προς την έννοια των γερμανικών όρων «Urteil» και «Entscheidung». Εν προκειμένω ο εισηγητής αναφέρθηκε στην «ισχύ της αποφάσεως», στην «Προσωρινή Δικαστική Προστασία», στους

3. J. ADOLPHSEN, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., σσ. 1-24.

4. C. THOLE, Die Entwicklung der Anerkennung im autonomen Recht in Europa, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., σσ. 25-56.

λεγόμενους «Υβριδικούς τίτλους, στα έγγραφα και στη διπλή εκτελεστότητα», καθώς και στην «εξέλιξη του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου ως προς την αναγνώριση Νομικών Καταστάσεων». Στο τρίτο τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής αναφέρθηκε στην «Αρμοδιότητα για την Αναγνώριση» («Anerkennungszuständigkeit») των αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων και γενικότερα αλλοδαπών τίτλων, και ειδικότερα προέβη πρώτα σε μία συγκριτικού δικαίου επισκόπηση, ενώ στη συνέχεια αναφέρθηκε στη Γερμανία και στους περιορισμούς της γνωστής «αρχής του κατόπτρου». Στο τρίτο αυτό Τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής ανέλυσε το ερώτημα σχετικώς με τον έλεγχο της αναγνώρισεως αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων με βάση τους ευρωπαϊκούς λόγους αναγνώρισεως και ολοκλήρωσε αυτό το Τμήμα με αναφορά στο ερώτημα, αν η «αρχή του αντικατοπτρισμού» είναι συμβατή με τη σύγχρονη εποχή. Στο τέταρτο τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής εξέθεσε τη διαδικασία διαπιστώσεως της αναγνώρισεως («Anerkennungsfeststellungs- und Delibationsverfahren», στο πέμπτο τμήμα αναφέρθηκε στην «επίδοση των εισαγωγικών της διαδικασίας δικογράφων» («Zustellung des verfahrenseinleitenden Schriftstücks»), ενώ στο έκτο τμήμα ανέλυσε ζητήματα που συνδέονται με τη «Δημόσια Τάξη» («Ordre publique») με ιδιαίτερη αναφορά αφενός στις «τιμωρητικές αποζημιώσεις και στις συλλογικές αγωγές ως το καυτό σίδερο της Δημόσιας Τάξεως» και αφετέρου στη «συνεχιζόμενη ανάγκη για την επιφύλαξη της Δημόσιας Τάξεως στο αυτόνομο δίκαιο». Στο έβδομο τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής εξέθεσε τα της «Εγγυήσεως της Αμοιβαιότητας» («Verbürgung der Gegenseitigkeit»), στο όγδοο τμήμα ανέλυσε το «Αντικείμενο της Αναγνώρισεως» («Gegenstand der Anerkennung»), ενώ στο ένατο και τελευταίο τμήμα αναφέρθηκε στη «Συμβατότητα/ σύγκλιση αυτονόμων δικαίων», καθώς και στο ερώτημα «Στο δρόμο για ένα ενιαίο νόμο;» («Auf dem Weg zur loi uniforme?»). Ο εισηγητής έκλεισε την εισήγησή του με την διατύπωση των συμπερασματικών του σκέψεων.

Αμέσως μετά την περάτωση της εισηγήσεως του κ. Thole ακολούθησε συζήτηση μεταξύ των συνέδρων και των εισηγητών επί των θεμάτων των δύο ως άνω πρώτων εισηγήσεων.

5. Στη συνέχεια της ίδιας απογευματινής Συνεδρίας (της 21.03.2013) ακολούθησαν οι εισηγήσεις «3» και «4», οι οποίες ήταν ενταγμένες στην πρώτη Συνεδρίαση εργασίας.

5.1. Η τρίτη εισήγηση έγινε από τον καθηγητή του Πανεπιστημίου του Missouri (Η.Π.Α.) κ. Stacie Strong και είχε τίτλο «Perspektive der autonomen Rechte» (Amerika) [= «Η προοπτική των αυτονόμων δικαίων» (Αμερική)]. Αντικείμενο και αυτής της εισηγήσεως ήταν δηλαδή η αναγνώριση και εκτέλεση των Αλλοδαπών Δικαστικών Αποφάσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες («Recognition and Enforcement

of Foreign Judgments in the United States»)⁵. Μετά από τις εισαγωγικές παρατηρήσεις (πρώτο τμήμα της εισηγήσεως) επί των σχετικών ιδιομορφιών του δικαίου των Ηνωμένων Πολιτειών (ομοσπονδιακού και πολιτειακού) ο εισηγητής υπεισιήθη στο κύριο αντικείμενο (δεύτερο τμήμα) της εισηγήσεώς του αναλύοντας τα σχετικά ζητήματα από την οπτική γωνία αφενός του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου και αφετέρου των Πολιτειακών Δικαστηρίων (των Η.Π.Α.). Από πλευράς των Ομοσπονδιακών Δικαστηρίων ο εισηγητής ανέλυσε το υπόβαθρο των αρχών και νομικών κανόνων σχετικώς με το ουσιαστικό δίκαιο που εφαρμόζεται στα Ομοσπονδιακά Δικαστήρια και ειδικότερα σε περιπτώσεις που ανακύπτουν ζητήματα της ομοσπονδιακής δικαιοδοσίας [“Federal Court 1. Background principles regarding U.S. federal court 2. Substantive law used in federal court a. Substantive law in cases involving federal question jurisdiction b. Substantive law in cases involving diversity or alienage jurisdiction 3. Procedures in federal court”] και σε περιπτώσεις που ανακύπτουν ζητήματα, τα οποία άπτονται με διαφορετικές δικαιοδοσίες και ανέπτυξε τη διαδικασία στα Ομοσπονδιακά Δικαστήρια. Στη συνέχεια ο εισηγητής εξέθεσε τα αντίστοιχα ζητήματα που ανακύπτουν στα Πολιτειακά Δικαστήρια [“State Court 1. Substantive law 2. Procedures in state court”] τόσο από την έποψη του Ουσιαστικού Δικαίου, όσο και από την έποψη της ενώπιον αυτών Δικονομίας/Διαδικασίας. Στο τρίτο τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής αναφέρθηκε, με βάση το Δίκαιο των Η.Π.Α., σε θέματα «αποκλεισμού» («Preclusion») τόσο από πλευράς επιλογής δικαίου όσο και από πλευράς εκτάσεως του «αποκλεισμού» [“U.S. Concepts of Preclusion a. Chose o Law Concerns b. Scope of Preclusion”]. Το τέταρτο τμήμα της εισηγήσεως είχε ως αντικείμενο τις μελλοντικές εξελίξεις. Ο εισηγητής ολοκλήρωσε την πολύ ενδιαφέρουσα εισήγησή του με αναφορά των συμπερασματικών του θέσεων.

5.2. Η τέταρτη εισήγηση έγινε από την Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου της Σεούλ κυρία Sunju Jeong⁶. Στην εισαγωγή της εισηγήσεώς της η εισηγήτρια επισήμανε, ότι με την «Παγκοσμιοποίηση» («Globalisierung») και τη «Διεθνοποίηση» («Internationalisierung») αυξάνει η σημασία της Αναγνώρισεως των αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων τόσο στην Πράξη όσο και στη Βιβλιογραφία, και ότι αυτή η εξέλιξη αφορά (ασφαλώς) και την Κορέα. Ταυτοχρόνως όμως τόνισε η εισηγήτρια, ότι η πρακτική εμφάνιση στην Κορέα της αναγνώρισεως και εκτελέσεως μιας αλλοδαπής αποφάσεως δεν είναι ακόμα συχνή και ανέφερε ως παράδειγμα, ότι το έτος 2012 εμφανίσθηκαν 11 τέτοιες

5. S.I. STRONG, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., σσ. 57-78.

6. S. JEONG, Die Anerkennung ausländischer Urteile in Korea, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., σσ. 79-92.

περιπτώσεις, ενώ αντιστοίχως εμφανίσθηκαν 8 τέτοιες περιπτώσεις αναγνώρισεως και εκτελέσεως αλλοδαπών διαιτητικών αποφάσεων. Η εισηγήτρια τόνισε, ότι σε κάθε περίπτωση η εισηγήσι της αναφερόταν κυρίως στην έκθεση και αξιολόγηση της πράξεως αναγνώρισεως στην Κορέα και ότι η δικαιοσυγκριτική αναφορά στο Δίκαιο και στη Νομολογία της Ιαπωνίας και της Κίνας θα ήταν περιορισμένη. Στα επόμενα τμήματα της εισηγήσεως αναφέρθηκαν τα ακόλουθα θέματα: Η απόφαση που πληροί τις προϋποθέσεις αναγνώρισεως με ειδικότερη αναφορά στο τυπικό δεδικασμένο και στην έννοια της αλλοδαπής αποφάσεως .η διεθνής δικαιοδοσία του κράτους αναγνώρισεως. η δημόσια τάξη (με ειδικότερη αναφορά στις τιμωρητικές ποινές, στους αναγκαστικούς κανόνες δικαίου και στην εκκρεμοδικία).η αρχή της αμοιβαιότητας. Ακολούθησε η διατύπωση των συμπερασματικών/ τελικών παρατηρήσεων, στο πλαίσιο των οποίων η εισηγήτρια επισήμανε, ότι το αυτόνομο κορεατικό (δηλαδή της Νότιας Κορέας) δίκαιο που αφορά την αναγνώριση αλλοδαπών αποφάσεων δεν διακατέχεται μεν από μια επιφυλακτικότητα έναντι των αλλοδαπών δικαστηρίων, πλην όμως χρήζει βελτιώσεως ως προς κάποια μεμονωμένα σημεία. Κατά κύριο λόγο θα πρέπει –κατά την εισηγήτρια – να καταργηθεί η προϋπόθεση της αμοιβαιότητας, ώστε να μην υφίστανται κρατικής μορφής εμπόδια που να παρακλύδουν την προσπάθεια των προσώπων για προσφυγή στα δικαστήρια για παροχή έννομης προστασίας. Η νομολογία στην Κορέα διακατέχεται κατά κανόνα ευνοϊκώς έναντι της αναγνώρισεως αλλοδαπών αποφάσεων, έστω και αν υπάρχουν περιπτώσεις που προτάσσεται η προστασία των ημεδαπών. Από την πλευρά των στενότερων οικονομικών και κοινωνικών ανταλλαγών μεταξύ Κορέας, Κίνας και Ιαπωνίας θα έπρεπε κατά την εισηγήτρια να υπάρχει μία μεγαλύτερη φιλελευθεροποίηση του δικαίου της αναγνώρισεως αλλοδαπών αποφάσεων τουλάχιστον μεταξύ αυτών των τριών κρατών της Άπω Ανατολής. Μετά το πέρας των εισηγήσεων ακολούθησε διάλογος και στη συνέχεια οι σύνεδροι μετέβησαν με λεωφορείο από το Linz στο Passau (με ενδιάμεσο σταθμό για δείπνο σε μία γραφική τοποθεσία της «Άνω Αυστρίας»), ενώ όλη η διαδρομή ήταν δίπλα στον Δούναβη.

6. Η δεύτερη Συνεδρίαση εργασίας («Arbeitssitzung II») – στην οποία ήταν ενταγμένες οι εισηγήσεις «5», «6», «7» και «8» – αφορούσε το Ευρωπαϊκό Δίκαιο Εκτελέσεως («Europäisches Volkstreckungsrecht») και έλαβε χώρα στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Passau την Παρασκευή 22.03.2013.

6.1. Στην πρωινή συνεδρίαση η καθηγήτρια της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Ζυρίχης κυρία Tanja Domej ανέπτυξε την εισηγήσι της – κατά σειρά ήταν η πέμπτη εισηγήση στο ως άνω Συνέδριο – με τίτλο «Η Διεθνής Αναγκαστική Εκτέλεση ανάμεσα στην Αρχή της εδαφικότητας, στα συμφέροντα των δανειστών

και στην προστασία των οφειλετών» («Internationale Zwangsvollstreckung zwischen Territorialitätsprinzip, Gläubigerinteressen und Schuldnerschutz»)⁷. Μετά τις εισηγητικές παρατηρήσεις επί του αντικειμένου της εισηγήσεως της η εισηγήτρια αναφέρθηκε στα ακόλουθα επιμέρους ζητήματα: α) «Η από πλευράς δικαίου εκτελέσεως αρχή της εδαφικότητας-ένα φάντασμα» («Vollstreckungsrechtliches Territorialitätsprinzip-ein Phantom»). β) «Τα συμφέροντα από πλευράς δικαίου αρμοδιότητας» («Zuständigkeitsrechtliche Interessen»), στο πλαίσιο των οποίων η εισηγήτρια επικεντρώθηκε στην επισήμανση των συμφερόντων των δανειστών, των συμφερόντων του οφειλέτου, των συμφερόντων των τριτοφειλετών, στην Οικονομία της δίκης, καθώς και στα θέματα που συνδέονται με την αρμοδιότητα και το εφαρμοστέο δίκαιο. Ακολούθησε η ανάλυση του θέματος από την οπτική γωνία («Perspektive») της αρχής της εδαφικότητας, στο πλαίσιο της οποίας η εισηγήτρια αναφέρθηκε στην προσέγγιση με το διεθνές πτωχευτικό δίκαιο, καθώς και στην προς την αλλοδαπή κατευθυνόμενη εκτέλεση σε περίπτωση ελλιπούς διαθέσεως προς συνεργασία («Auslandsgerichtete Vollstreckung bei Mängeln der Kooperationsbereitschaft») και με ειδικότερη αναφορά στα μέτρα εκτελέσεως «in personam» και σε ρήτρες προστασίας. Στα πορίσματά της η εισηγήτρια διατύπωσε τις ακόλουθες συμπερασματικές απόψεις: α) Με εξαίρεση την απαγόρευση λήψεως αναγκαστικών μέτρων «σωματικής» κλπ. μορφής στον γεωγραφικό χώρο αλλοδαπού κράτους χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του κράτους εκτελέσεως δεν φαίνεται να υπάρχουν κάποιοι ειδικοί περιορισμοί από πλευράς εθιμικών κανόνων δημοσίου διεθνούς δικαίου όσον αφορά τα μέτρα εκτελέσεως που συνδέονται/σχετίζονται με την αλλοδαπή. β) Η εστίαση/στοχοποίηση στην άμυνα κατά δήθεν αναρμόστων επεμβάσεων στην κρατική κυριαρχία παρεμποδίζει την ανάπτυξη ενός λειτουργικώς ικανού και συνεργάσιμου συστήματος στο πεδίο της διασυνοριακής πραγματώσεως του δικαίου. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται ταυτοχρόνως κίνδυνοι για τον τριτοφειλέτη, την προστασία του οποίου πρέπει πρωτίστως να υπηρετεί η αρχή της εδαφικότητας. γ) Κατά την ενάσκηση της εκτελεστικής εξουσίας στις περιπτώσεις που σχετίζονται με την αλλοδαπή θα πρέπει να αναζητείται/επιδιώκεται μια ανάλογη εξισορρόπηση των νομίμων συμφερόντων του δανειστού, του οφειλέτου και του τριτοφειλέτου. Με αναφορά στη σχέση μεταξύ του δανειστού και του οφειλέτου προτεραιότητα έχει η προστασία – του οφειλέτου – έναντι της εκ μέρους του δανειστού/επισπεύδοντος τυχόν υπερβάλλουσας εκτελεστικής επισπεύσεως με παράλληλα σε περισσότερα κράτη επισπευδόμενη αναγκαστική εκτέλεση, η εγγύηση για τη διαφύλαξη ενός ελαχίστου ποσοστού για την κάλυψη των υπαρξιακών αναγκών και – στις περιπτώ-

7. T. DOMEJ, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., σσ. 109-124.

σεις της εκτέλεσης επί πράγματος – η προστασία από την σύγκρουση υποχρεώσεων. Ο τριτοφειλέτης θα πρέπει να προστατεύεται από το να του επιβληθούν υπερβάλλουσες επιβαρυντικές υποχρεώσεις για να προβεί σε δηλώσεις ή/και σε συμπράξεις, όπως επίσης από μη προβλέψιμους κινδύνους αναλήψεως ευθύνης, καθώς και από τον κίνδυνο διπλής/πολλαπλής εκτελεστικής επιστεύσεως εναντίον του. δ) Η ανάλυση των από πλευράς του δικαίου της αρμοδιότητας συμφερόντων δεν οδηγεί από μόνη της σε μία σαφή κατανομή της αρμοδιότητας. Το κατά πόσον διασυνοριακά μέτρα εκτέλεσης είναι ανεκτά για τον οφειλέτη ή τον τριτοφειλέτη, μπορεί να κριθεί και να διαπιστωθεί μόνον αφού ληφθεί υπόψη το εκάστοτε εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο και το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο. ε) Εν αμφιβολία το συμφέρον του μη συμμετέχοντος στην έννομη σχέση, μεταξύ του Δανειστού και του Οφειλέτου, Τριτοφειλέτου έχει μεγαλύτερη βαρύτητα (ώστε ο τελευταίος να προστατεύεται από υπερβάλλουσες συμπράξεις, κινδύνους ευθύνης και από τον κίνδυνο διπλής εκτελεστικής διαδικασίας εναντίον του) σε σύγκριση με το συμφέρον του Δανειστού για μία αποτελεσματική πραγμάτωση των αξιώσεών του. Όταν μία διασυνοριακή Αναγκαστική Εκτέλεση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο με ταυτόχρονη μη ανεκτή προσβολή των συμφερόντων του Τριτοφειλέτου, τότε θα πρέπει αυτή η εκτελεστική διαδικασία να μην επιχειρείται. στ) Μακροπροθέσμως θα πρέπει πάντως να αποκρουσθεί ο περιορισμός της αρμοδιότητας για την κατάσχεση αξιώσεων ή δικαιωμάτων στο Κράτος του Τριτοφειλέτου (ή στο κράτος της κρίσιμης Εγκαταστάσεως του Τριτοφειλέτου). Μία τέτοια – αποφασκόμενη πάντως από την εισηγήτρια – ρύθμιση ή πρακτική ενισχύει τη διασπάθιση/κατάσχεση της αρμοδιότητας και μπορεί σε περιπτώσεις «υπερκινητικών» («hochmobilen») αντικειμένων εκτελέσεως να καταστήσει ανέφικτη την πραγμάτωση του δικαίου. Θα πρέπει εν προκειμένω – όπως πρότεινε η εισηγήτρια – να επιδιωχθεί μία προσέγγιση με τις αξιολογήσεις του διεθνούς πτωχευτικού δικαίου – με την έννοια μιας «καθολικής» («universellen») Αρμοδιότητας στην κατοικία – ή αντιστοίχως στο επίκεντρο των συμφερόντων («Interessenmittelpunkt») του Οφειλέτου – που θα βαίνει παράλληλα με μία Αρμοδιότητα για «τοπικιστικά»/«περιφερειακά» («partikuläre») ή αντιστοίχως «τοπικά» («lokale») μέτρα εκτέλεσης στην κατοικία (ή αντιστοίχως στον τόπο εγκαταστάσεως) του Τριτοφειλέτου. ζ) Όσον αφορά τη σχέση με τα μη επιδεικνύοντα διάθεση για συνεργασία Κράτη των Τριτοφειλετών θα πρέπει να επικεντρωθεί η προσοχή στην εξέλιξη εκείνων των μέτρων εκτέλεσης, τα οποία περιορίζονται από πλευράς συνεπειών και ισχύος τους μόνο έναντι του Οφειλέτου προσωπικώς. Σχετικές αφορμές για ανάλογες σκέψεις μπορεί κατά την εισηγήτρια να παράσχει η πρόσφατη Νομολογία Αγγλικών Δικαστηρίων ως προς την «receiver ship orders» ως μέσο της «equitable execution».

η) Θα μπορούσε επίσης να συζητηθεί, μήπως, θα πρέπει να περιλαμβάνονται στις πράξεις εκτέλεσης προστατευτικές ρήτρες υπέρ των αλλοδαπών Τριτοφειλετών, ώστε αφενός να μειώνεται ο κίνδυνος της συγκρούσεως υποχρεώσεων καθώς και ο κίνδυνος «διπλών εκτελεστικών επιστεύσεων» προς ικανοποίηση των ιδίων αξιώσεων («doppelte Inanspruchnahme») και αφετέρου να ενισχύεται η προς συνεργασία διάθεση και η αντίστοιχη ετοιμότητα για συνεργασία των Κρατών, στο έδαφος των οποίων επιδιώκεται να διενεργηθεί η εκτέλεση. Βεβαίως ο χειρισμός και η διαχείριση τέτοιων προστατευτικών ρητρών απαιτεί εκ των πραγμάτων ένα μεγάλο διαδικαστικό κόστος από πλευράς χρόνου και επιστημονικώς εξειδικευμένων ανθρωπίνων πόρων, με συνέπεια ένα τέτοιο μοντέλο/πρότυπο ρυθμίσεων με προστατευτικές ρήτρες μόνον υπό προϋποθέσεις να εμφανίζεται ως κατάλληλο/πρόσφορο για τις υποθέσεις της καθημερινότητας. Στη συνέχεια – στο πλαίσιο της ίδιας αυτής πρωινής Συνεδρίας – ακολούθησε η εισήγηση της Καθηγήτριας στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Graz κυρίας Bettina Nunner – Krautgasser με θέμα την (τότε) «προγραμματιζόμενη Νομική Πράξη για την Ευρωπαϊκή Κατάσχεση Τραπεζικών Λογαριασμών» («Der geplante Rechtsakt zur Europäischen Kontopfändung»)⁸. Η εισηγήτρια αναφέρθηκε πρώτα στα προβλήματα που ανακύπτουν για τη διασυνοριακή κατάσχεση τραπεζικών λογαριασμών στο επίπεδο της έννομης τάξεως της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και εξέθεσε τη μέχρι τότε εξέλιξη στο σημαντικό αυτό ζήτημα.

6.2. Στη συνέχεια η εισηγήτρια ανέλυσε το περιεχόμενο της τότε προσχεδιαζόμενης νομικής (νομοθετικής) πράξεως για την (προσωρινή) κατάσχεση τραπεζικών λογαριασμών και ειδικότερα αναφέρθηκε στα ακόλουθα σημεία: α) Στο αντικείμενο και στους σκοπούς αυτής της νομικής πράξεως. β) Στην έκταση εφαρμογής. γ) Στην αρμοδιότητα εκδόσεως της διαταγής για την (προσωρινή) κατάσχεση τραπεζικών λογαριασμών. δ) Στη διαδικασία εκδόσεως της ως άνω διαταγής. ε) Στην εκτέλεση της διαταγής για την (προσωρινή) κατάσχεση τραπεζικών λογαριασμών. στ) Στα ένδικα βοηθήματα κατά της διαταγής αυτής. Η εισηγήτρια έκλεισε την εισήγηση της με μια αναλυτική αξιολόγηση («Würdigung») των επιμέρους προτεινόμενων ρυθμίσεων στο υφιστάμενο τότε σχέδιο για τη διαταγή της (προσωρινής) κατασκέσεως των τραπεζικών λογαριασμών. Μετά την περάτωση και αυτής της εισηγήσεως ακολούθησε συζήτηση πάνω στα θέματα των δύο ως άνω προηγηθεισών εισηγήσεων της κυρίας T. Domej και της κυρίας B. Nunner-Krautgasser.

7. Στο πλαίσιο αυτής της ίδιας πρωινής συνεδρίας ακολούθησαν οι εισηγήσεις «7» και «8».

8. B. NUMMER-KRAUTGASSER, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., σσ. 125-148.

7.1. Η εισήγηση «7» αφορούσε το θέμα «Διαφάνεια της περιουσίας μεταξύ του συμφέροντος των δανειστών και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων» («Vermögenstransparenz zwischen Glaubigerinteresse und Datenschutz»), στο οποίο εισηγήτρια ήταν η Καθηγήτρια της Πολιτικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Αμβούργου κυρία Bettina Heiderhoff⁹. Μετά τις εισαγωγικές παρατηρήσεις σχετικώς με τη συμπεριφορά του απρόθυμου προς εκούσια εκπλήρωση των υποχρεώσεων του οφειλέτου/καθού η εκτέλεση η εισηγήτρια εξέθεσε το θέμα της ανευρέσεως της περιουσίας του οφειλέτου όπου και αναφέρθηκε ιδιαίτερος στις παλαιές και νέες ρυθμίσεις της Γερμανικής Πολιτικής Δικονομίας, το οποίο αποτελούσε και το δεύτερο – αλλά και μεγαλύτερο – τμήμα της εισηγήσεώς της. Στο πλαίσιο αυτού του δευτέρου τμήματος της εισηγήσεώς της η εισηγήτρια αναφέρθηκε πρώτα στον «Βεβαιωτικό Όρκο» («Offenbarungseid») και στην «πληροφόρηση περί της περιουσίας» («Vermögensauskunft») με ειδικότερη αναφορά αφενός στην παλαιά ρύθμιση, στην οποία η «ένορκη βεβαίωση» («eidesstattliche Versicherung») ήταν το καταληκτικό σημείο της ανεπιτυχούς εκτελέσεως, και αφετέρου στη νέα ρύθμιση στην οποία τίθεται ως ερώτημα, αν «η πληροφόρηση περί της περιουσίας» συνιστά αυτόνομο/αυτοτελές «εργαλείο» («Instrument») για να επιτυγχάνεται η πληροφόρηση. Στο ίδιο πλαίσιο αυτού του δευτέρου τμήματος της εισηγήσεώς της η εισηγήτρια αναφέρθηκε στην εξέλιξη από την «κατάσχεση με βάση υποψίες» («Verdachtspfändung») στην «πληροφόρηση δια μέσου του μητρώου» («Registerauskunft») με ειδικότερη αναφορά και εδώ πρώτα στην παλαιά νομική ρύθμιση, στην οποία δεν προβλεπόταν παροχή πληροφοριών από τρίτους, και μετά στη νέα ρύθμιση της Γερμανικής Πολιτικής Δικονομίας (ZPO) στις παραγράφους 802α-802ι αυτής, όπου οι «πληροφορίες δια μέσου του μητρώου» («Registerauskunft») ενέχουν τη λειτουργία ενός επικουρικού εργαλείου για την παροχή πληροφοριών. Η εισηγήτρια προέβη στη συνέχεια σε μια συνοπτική αναφορά του όλου προβλήματος, στο οποίο αναφερόταν αυτό το τμήμα της εισηγήσεώς της και ολοκλήρωσε την εισήγησή της προβαίνοντας αφενός σε μια κριτική αξιολόγηση και αφετέρου με αναφορά σε μια δυνατή/πιθανή μελλοντική ρύθμιση του ζητήματος στο πεδίο της Ε.Ε. (όπου και έθεσε και το ζήτημα, κατά πόσον η νέα γερμανική ρύθμιση μπορεί να αποτελέσει πρότυπο στο πεδίο της ευρωπαϊκής νομικής ενοποίησης).

7.2. Η επόμενη (όγδοη) – και τελευταία – εισήγηση είχε ως αντικείμενο την «Ευθύνη, την Παροχή ασφάλειας και την ανάληψη υποχρεώσεως από τον αιτούντα ένα ασφαλιστικό μέτρο για αποζημίωση σε περίπτωση ακυρώσεως/ανατροπής ενός εκτελεστού τίτλου στο διεθνές

δίκαιο εκτελέσεως» («Haftung, Sicherheitsleistung und Undertakings im Internationalen Vollstreckungsrecht»)¹⁰. Ο εισηγητής – ο καθηγητής κ. D. Solomon (Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Passau) – μετά από κάποιες εισαγωγικές παρατηρήσεις στα ειδικότερα θέματα της εισηγήσεως του πραγματεύθηκε το ζήτημα της ευθύνης (Haftung) πρώτα στην «Προσωρινή εκτέλεση» («Vorläufige Vollstreckbarkeit») με ειδικότερη αναφορά αφενός στην περίπτωση της εκτελέσεως εντός της επικράτειας του κράτους που εξέδωσε τη δικαστική απόφαση («Vollstreckung im Urteilsstaat») και αφετέρου στην περίπτωση της εκτελέσεως εκτός της επικράτειας του κράτους που εξέδωσε τη δικαστική απόφαση («Vollstreckung ausserhalb des Urteilsstaats»). Στη συνέχεια αναφέρθηκε στο θέμα της ευθύνης στην περίπτωση των Ασφαλιστικών Μέτρων/Μέτρων Προσωρινής εκτελέσεως («Einstweiliger Rechtsschutz») με ειδικότερη ανάλυση της περιπτώσεως ολογίας στο πεδίο της Διεθνούς Δικαιοδοσίας και του αντιστοίχου Δικαίου Συγκρούσεως («Kollisionsrecht»). Ο εισηγητής έκλεισε αυτό το τμήμα της εισηγήσεώς του με ορισμένες συνοπτικές παρατηρήσεις ως προς το «Δίκαιο της Συγκρούσεως» και ως προς τη «Διεθνή Δικαιοδοσία» («Internationale Zuständigkeit»). Στο επόμενο τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής ανέλυσε τα αντίστοιχα ζητήματα που ανακύπτουν και αρχικώς αναφέρθηκε στη «Διεθνή Πραγμάτωση του Undertaking» («Internationale Durchsetzbarkeit des Undertaking»), μετά ανέλυσε την «Εκτελεστότητα» («Vollstreckbarkeit eines Undertaking in anderen Staaten») και ολοκλήρωσε αυτό το τμήμα με την «Αυτοδύναμη πραγμάτωση του Undertaking σε άλλα κράτη» («Eigenständige Durchsetzung des Undertaking in anderen Staaten»). Η εισήγηση έκλεισε με την έκθεση των ζητημάτων που αφορούν την «Εγγυοδοσία» («Sicherheitsleistung»). Στο πλαίσιο της ιδιαίτερος αξιολογησης εισηγήσεώς του ο εισηγητής επισήμανε μεταξύ των άλλων τα ακόλουθα: Οι αγωγές ευθύνης/αποζημιώσεως («Haftungsklagen») λόγω διενεργείας προσωρινής εκτελέσεως ή λόγω λήψεως των Ασφαλιστικών Μέτρων δεν υπόκεινται στην αποκλειστική δωσιδικία της Αναγκαστικής Εκτελέσεως. Μαζί με τη Γενική Δωσιδικία (Κατοικία του ενάγοντος στην «πρώτη διαδικασία» ή αντιστοίχως κατοικία του αιτούντος στη Διαδικασία των Ασφαλιστικών Μέτρων) θα έπρεπε να θεσπισθεί (και) μια συντρέχουσα Ειδική Διαδικασία στο «Κράτος της Διαταγής» («Anordnungsstaat»). Ως «Κράτος της Διαταγής» υπ' αυτήν την έννοια χαρακτήρισε ο εισηγητής το Κράτος, Δικαστήριο του οποίου εξέδωσε την προσωρινώς εκτελεστή απόφαση ή διέταξε το Ασφαλιστικό Μέτρο (ή άλλως το μέτρο της προσωρινής δικαστικής/νομικής προστασίας). Δεν είναι όμως απαραίτητη και μια παράλληλη Δωσιδικία στο Κράτος Εκτελέσεως («Vollstreckungsstaat»). Το συν-

9. B. HEIDERHOFF, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., σσ. 149-172.

10. D. SOLOMON, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., σσ. 173-213.

δεδειγμένο στοιχείο για την αρμοδιότητα (ιδίως ο τόπος τελέσεως του βλαπτικού γεγονότος σύμφωνα με το άρθρο 5 αριθμ. 3 Καν. 44/2001) έχει βεβαίως την τάση να οδηγεί προς το κράτος εκτελέσεως (ως τόπος επελεύσεως της ζημίας), είναι όμως επιδεκτικό κατά κανόνα και εκείνης της ερμηνευτικής προσεγγίσεως, η οποία οδηγεί στο Κράτος που διέταξε το μέτρο, δηλαδή εξέδωσε τη σχετική Διαταγή («Anordnungsstaat»). Χάριν της νομικής σαφήνειας θα πρέπει, κατά την άποψη του εισηγητού, να προτιμηθεί μια αυτόνομη ειδική διάταξη, η οποία (θα) θεσπίζει τη συντρέχουσα αρμοδιότητα για αγωγές αποζημιώσεως των δικαστηρίων του Κράτους που διέταξε το μέτρο.

Επί της ουσίας η ευθύνη και η αποζημίωση λόγω εκτέλεσεως με βάση προσωρινώς εκτελεστές δικαστικές αποφάσεις ή λόγω Ασφαλιστικών μέτρων αξιολογείται με βάση το δίκαιο του Κράτους που εξέδωσε την αντίστοιχη Διάταξη (και όχι με βάση το δίκαιο του Κράτους Εκτελέσεως). Με βάση το ισχύον δίκαιο αυτό το αποτέλεσμα μπορεί να επιτευχθεί με το δικονομικό Νομικό Χαρακτηρισμό των αντιστοιχών αξιώσεων, το οποίο όμως θα είχε ως συνέπεια, ότι η σχετική από πλευράς κανόνων συγκρούσεως απόφαση θα υπήγεται με βάση την παρούσα κατάσταση στο αυτόνομο δίκαιο των Κρατών Μελών της Ε.Ε. Σε περίπτωση νομικού χαρακτηρισμού των αντιστοιχών αξιώσεων ως στοιχείων του πραγματικού των νομικών κανόνων με την έννοια του Κανονισμού Ρώμη II τότε στοιχειοθετείται σε κάθε περίπτωση η εφαρμογή του δικαίου του Κράτους που διέταξε το μέτρο (και ανεξαρτήτως του τόπου επελεύσεως της ζημίας) δια μέσου της σχετικής ρήτρας (Ausweichklausel). Εν προκειμένω, κατά την άποψη του εισηγητού, θα άξιζε να προτιμηθεί μια ρητή ειδική ρύθμιση στο πεδίο του ενωσιακού δικαίου, η οποία θα έπρεπε μακροχρονίως να ενταχθεί σε μια δικονομική ρύθμιση με αναφορά και στη συνάφεια.

Η από πλευράς δικαίου συγκρούσεως θεμελιώδης απόφαση για την εφαρμογή του δικαίου του Κράτους που διέταξε το μέτρο οδηγεί προς το συμπέρασμα, ότι σε περίπτωση Διαταγών επί τη βάσει του ενωσιακού δικαίου – λ. χ. με βάση μια Ευρωπαϊκή Απόφαση για την προσωρινή κατάσχεση απαιτήσεων – θα έπρεπε και τα ζητήματα της ευθύνης/αποζημιώσεως να ρυθμίζονται ενιαίως και αυτόνομα στο πεδίο του ενωσιακού δικαίου.

Για την πραγμάτωση του Undertaking (= ανάληψη υποχρεώσεως από τον αιτούντα τη λήψη ενός ασφαλιστικού μέτρου για αποζημίωση σε περίπτωση ακυρώσεως/ανατροπής του ασφαλιστικού μέτρου ή ανατροπής ενός εκτελεστού τίτλου), όπως το μέτρο αυτό καθιερώνεται από τις έννομες τάξεις του Common Law στο πλαίσιο της διαδικασίας λήψεως των Ασφαλιστικών Μέτρων, σύμφωνα με το οποίο υποχρεούται ο αιτών το ασφαλιστικό μέτρο να καταθέσει σχετική εγγυοδοσία, υφίσταται επίσης διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων του Κράτους που διέταξε το αντίστοιχο Ασφαλιστικό Μέτρο. Εφόσον επί

τη βάσει αυτής επακολουθήσει μια συγκεκριμενοποίηση του περιεχομένου της ευθύνης του αιτούντος από το δικαστήριο που εξέδωσε τη Διάταξη, τότε η αντίστοιχη δικαστική απόφαση αναγνωρίζεται και εκτελείται σε άλλα κράτη κατ' εφαρμογήν των γενικών κανόνων. Η νομική διαμόρφωσή του δεν αντιτίθεται όμως αναγκάως και σε μια αυτοτελή δικαστική επιδίωξη, λ. χ. στο δικαστήριο της γενικής δωσιδικίας του αιτούντος. Αρμόδιο όμως για να εκδόσει απόφαση είναι στην περίπτωση αυτή και το δικαστήριο που διέταξε το αντίστοιχο μέτρο. Τα ζητήματα της εγγυοδοσίας υπόκεινται στο δίκαιο του Κράτους που διέταξε το αντίστοιχο Ασφαλιστικό Μέτρο. Το ερώτημα, ποία είναι η αρμόδια έννομη τάξη για τα ζητήματα της εγγυοδοσίας και των εξ αυτής απορρεόντων δικαιωμάτων, θα κριθεί, με βάση το είδος της εγγυοδοσίας, από τους αντίστοιχους κανόνες συγκρούσεως. Στο βαθμό κατά τον οποίο το δίκαιο του Κράτους που εξέδωσε τη διαταγή για τη λήψη του μέτρου επιτρέπει τις εγγυήσεις κ.ο.κ. μόνον όταν έχουν χορηγηθεί από πιστωτικά ιδρύματα που εδρεύουν στο έδαφός του, κατ' αποτέλεσμα (θα) ρυθμίζονται τα ζητήματα αυτά κατά κανόνα επίσης από το δίκαιο του Κράτους που εξέδωσε το αντίστοιχο μέτρο. Μετά το πέρας των εισηγήσεων της κυρίας Β. Nummer-Krautgasser και του κ. D. Salomon ακολούθησε επιστημονική συζήτηση μεταξύ των συνέδρων¹¹.

8. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας (22.03.2013) έλαβε χώρα η Γενική Συνέλευση των μελών της ως άνω Επιστημονικής Ενώσεως¹².

II. Ο επιστημονικός διάλογος για κρίσιμα επιστημονικά ζητήματα στο διεθνές συνέδριο στο Ινστιτούτο Max Planck του Λουξεμβούργου για το δικονομικό δίκαιο (Μάρτιος, 2015)

1. Στο χρονικό διάστημα από 25 Μαρτίου 2015 έως και 28 Μαρτίου 2015, διεξήχθη στο Λουξεμβούργο το ανά διετία Συνέδριο της Επιστημονικής Ενώσεως για το Διεθνές Δικονομικό Δίκαιο. Το συνέδριο διεξήχθη και με τη συνεργασία του Ινστιτούτου Max Planck για το Διεθνές, το Ευρωπαϊκό και το Ρυθμιστικό Δικονομικό Δίκαιο, του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και του Ακυρωτικού Δικαστηρίου του Πριγκιπάτου του Λουξεμβούργου.

11. Την επόμενη χρονιά (2014) μετά το Συνέδριο εκδόθηκε ο Κανονισμός 655/2014 για την προσωρινή κατάσχεση τραπεζικών λογαριασμών. Στο ως άνω συλλογικό έργο Β. HESS (επιμ.), ό.π., το οποίο κυκλοφόρησε τέλη 2014, περιλήφθηκε και ειδική σύντομη μελέτη των Β. HESS / Κ. RAFFELSIEBER με τίτλο «Eckpunkte der Kontenpfändungsverordnung» (ό.π., σσ. 214-220).

12. Από πλευράς Ελλήνων Καθηγητών Νομικών Σχολών συμμετείχαν στις εργασίες του Συνεδρίου εκτός του συγγραφέως αυτής της μελέτης, η Καθηγήτρια κυρία Ε. Μουσταίρα και ο Καθηγητής κ. Δ. Τσικριάκας.

Το Συνέδριο είχε ως αντικείμενο κυρίως δύο, ιδιαίτε-
ρως σημαντικά, βασικά θέματα. Το ένα θέμα αφορούσε
την “Ευρωπαϊκή Συνεργασία των Δικαστηρίων” (“Der
europäische Gerichtsverbund”). Το άλλο θέμα αφορού-
σε τις “Διεθνείς Διαστάσεις του Ευρωπαϊκού Αστικού Δι-
κονομικού Δικαίου” (“Die internationale Dimension des
europäischen Zivilverfahrensrechts”) ¹³. Εκτός όμως από
αυτά τα δύο κύρια θέματα του Συνεδρίου έλαβαν χώρα
στο πλαίσιο του Συνεδρίου και δύο άλλες επιστημονικές
εκδηλώσεις, από τις οποίες η μία ήταν ένα επιστημονικό
συνπόσιο προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητού της Πολι-
τικής Δικονομίας της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου
του Μονάχου (και Επίτιμου Διδάκτορος Νομικής της
Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανε-
πιστημίου Αθηνών) κ. Peter Schlosser – και με αφορμή τα
τότε 80ά γενέθλιά του – ενώ η άλλη αφορούσε τη Διαδι-
κασία ενώπιον των Πολιτικών Δικαστηρίων του Μεγάλου
Δουκάτου του Λουξεμβούργου. Η πρώτη συνάντηση των
συνέδρων έγινε το απόγευμα της Τετάρτης 25 Μαρτίου
2015 και συνδυάστηκε με επίσκεψή τους στους χώρους
εργασίας και στην, εντυπωσιακή ήδη, βιβλιοθήκη του
Ινστιτούτου. Λίγο αργότερα έλαβε χώρα η κοινή συνε-
δρίαση των μελών του Προεδρείου και του Συμβουλίου
της Ενώσεως. Ακολούθησε η δεξίωση του Προεδρείου
για τους συνέδρους και ο χαιρετισμός του Προέδρου της
Ενώσεως Καθηγητού κ. B. Hess προς του συνέδρους. Το
βράδυ ακολούθησε η παραδοσιακή κοινή συνεστίαση
των συνέδρων.

2. Την Πέμπτη 26 Μαρτίου 2015 άρχισε το καθαρώς επι-
στημονικό μέρος του συνεδρίου με το θέμα της “Συνεργα-
σίας των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων” (“Der europäische
Gerichtsverbund”). Η πρώτη αυτή συνεδρίαση – στο
πλαίσιο της συγκεκριμένης οργανωτικής συνεργασίας
του Ινστιτούτου Max Planck και του Δικαστηρίου τη Ευ-
ρωπαϊκής Ενώσεως – έγινε στην εντυπωσιακή μεγάλη αί-
θουσα της Ολομέλειας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής
Ενώσεως, όπου και προηγήθηκε ο χαιρετισμός εκ μέρους
του Καθηγητού κ. Hess.

2.1. Ακολούθησε αναλυτική εισαγωγική ομιλία από τον
Πρόεδρο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, Κα-
θηγητή κ. Βασίλειο Σκουρή (τον οποίο ως γνωστόν έχουν
τιμήσει με τον τίτλο του Επίτιμου Διδάκτορος Νομικής
πολλές Νομικές Σχολές και Πανεπιστήμια της Υψηλής).
Ο κ. Σκουρής αναφέρθηκε με πολύ αναλυτικό τρόπο
– στην ουσία έκανε εισήγηση και όχι απλώς χαιρετισμό
όπως αναφερόταν στο πρόγραμμα – στη Νομολογία του
Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως που συνδέεται με
τα θέματα του Συνεδρίου.

2.2. Επόμενος ομιλητής ήταν ο Καθηγητής της Νομικής

Σχολής του Πανεπιστημίου της Κολωνίας κ. Heinz – Peter
Mansel, του οποίου η εισήγηση αναφερόταν στη “Γερμα-
νική Έποψη” (“Die deutsche Perspektive”) του γενικότε-
ρου θέματος της “Ευρωπαϊκής Δικαστικής Συνεργασίας”
(“Der europäische Gerichtsverbund”) ¹⁴. Στην ιδιαιτέρως
αναλυτική και θεμελιωμένη εισήγησή του ο κ. Mansel
μετά από τις εισαγωγικές παρατηρήσεις του στα σχε-
τικά ζητήματα που ανακύπτουν επιχείρησε πρώτα να
επισημάνει την έννοια του όρου “Ευρωπαϊκή Δικαστι-
κή Συνεργασία” (“Der europäische Gerichtsverbund») και
στο πλαίσιο αυτών των παρατηρήσεων επισήμα-
νε τις εκφάνσεις του ως άνω όρου ως “έννοια σκοπού”
(“Zweckbegriff”), ως “έννοια στην οποία διασταυρώνο-
νται διάφοροι τομείς” (“Überschreitungsbereiche”), ως
μία “συλλογική έννοια” (“Sammelbegriff”) και τέλος ως
μία “έννοια με ετεροεραρχική σύγκρουση ρυθμίσεων
και συνεργασία” (“Heteriarchische Normenkontrolle und
Kooperation”). Στο τρίτο (III) Τμήμα της εισηγήσεώς του,
ο εισηγητής κ. Mansel, αναφέρθηκε στη “Σχέση συνεργα-
σίας μεταξύ του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως
και του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της
Γερμανίας” (“Das Kooperationsverhältnis zwischen dem
EuGH und Bundesverfassungsgericht”). Στο πλαίσιο αυ-
τού του τρίτου τμήματος της εισηγήσεώς του ο εισηγη-
τής αναφέρθηκε πρώτα στο θέμα που αφορά την “προ-
τεραιότητα της Ενώσεως υπό την επιφύλαξη του ελέγχου
από πλευράς των εθνικών κρατών” (“Unionsvorrang
unter Vorbehalt der nationalstaatlicher Kontrolle” με ει-
δικότερη αναφορά στα ακόλουθα επί μέρους ζητήματα:
α) “Προτεραιότητα του ενωσιακού δικαίου” (“Vorrang des
Unionsrechts”), β) “Περιορισμένη επιφύλαξη ελέγχου”
(“Restriktiver Prüfungsvorbehalt”), γ) “Υποβολή ερωτή-
ματος και τελικό αίτημα: Νέες εξελίξεις ως προς τη σχέση
συνεργασίας” (“OMT-Vorlage und Schlussantrag: Neues
zum Kooperationsverhältnis”), δ) “Τελικό συμπέρασμα:
Υπόδειξη για αμφιμερή συνεργασία” (“Schlussfolgerung:
Beiderseitiges Konzensgebot”). Στη συνέχεια ο εισηγη-
τής αναφέρθηκε στη “Παραίτηση από την άσκηση ελέγ-
χου στην περίπτωση που υφίσταται συγκρίσιμη προστα-
σία των ατομικών δικαιωμάτων” (“Ausübungsverzicht bei
vergleichbarem Grundrechtsschutz”). Ως τρίτη υποθεμα-
τική στο πλαίσιο πάντοτε του τρίτου τμήματος της εισηγή-
σεώς του περιέλαβε ο κ. Mansel τη “Διαδικασία υποβολής
προδικαστικού ερωτήματος ως εργαλείο συνεργασίας”
(“Vorlageverfahren als Kooperationsinstrument”) με ει-
δικότερη αναφορά στα ακόλουθα επί μέρους ζητήματα:
α) Όσον αφορά το “Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικα-
στήριο: Συνταγματικού δικαίου υποχρέωση για την υπο-
βολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο της

13. B. HESS (επιμ.), Der europäische Gerichtsverbund – Die internati-
onale Dimension des europäischen Zivilverfahrensrechts, Biele-
feld, 2017.

14. H.-P. MANSEL, Der europäische Gerichtsverbund – Die deutsche
Perspektive: Judikative Gewaltenteilung des checks and balan-
ces im Gerichtsverbund, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), Der
europäische Gerichtsverbund, 2017, σσ. 1-34.

Ευρωπαϊκής Ενώσεως” (“BVerfG: Verfassungsrechtliche Pflicht zur Vorlage an den EuGH”). Όσον αφορά το “Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ενώσεως: Ουδείς συνταγματικού δικαίου περιορισμός ως προς τη διαδικασία υποβολής στο πεδίο της Ε.Ε. προδικαστικού ερωτήματος” [“EuGH: Keine (Verfassungsrechtliche) Retriktion des EU – Vorlageverfahrens”]. Η τέταρτη υποθεματική του τρίτου τμήματος της εισηγήσεως του κ. Mansel αφορούσε τις λεγόμενες “Νέες πιθανότητες συγκρούσεων” (“Neue Konfliktwahrscheinlichkeiten”). Στο τέταρτο (iv) τμήμα της εισηγήσεώς του ο κ. Mansel αναφέρθηκε στη “Σχέση συνεργασίας μεταξύ του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας” (“Das Kooperationsverhältnis zwischen EGMR und Bundesverfassungsgericht”) με ειδικότερη αναφορά στα ακόλουθα επί μέρους ζητήματα: α) “Διαδικτύωση της Νομολογίας” (“Vernetzung der Rechtsprechung”), β) “Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ως συμπληρωματική (έννομη) τάξη και Επικουρικότητα” (“EMRK als Ergänzungsordnung und Subsidiarität”), γ) “Πλαίσιο ελέγχου I: Περιθώριο κρίσεως κατά την εφαρμογή της ΕΣΔΑ από τα Εθνικά Δικαστήρια” [“Kontrolldichte I: Beurteilungsspielraum bei der Anwendung der EMRK durch nationale Gerichte” (Margin of appreciation)], δ) “Πλαίσιο ελέγχου II: Παραίτηση από την χρήση της δυνατότητας κρίσεως σύμφωνα με την πιθανολόγηση – Βόσπορος υπέρ του προβαδίσματος του Ενωσιακού Δικαίου και του Δ.Ε.Ε.” (“Kontrolldichte II: Ausübungsverzicht nach der Bosphorus – Vermutung zugunsten des Unionsrechts und des EUGH”), ε) “Δέσμευση έναντι της ΕΣΔΑ με συνταγματικού δικαίου κατοχύρωση ως προς το περιθώριο της ευχέρειας κρίσεως” (“Bindung an die EMRK mit verfassungsrechtlichem Beurteilungsspielraum”), στ) “Ουδεμία δέσμευση από πλευράς Ενωσιακού Δικαίου έναντι της ΕΣΔΑ σε βάρος του Εθνικού Δικαίου” (“Keine unionsrechtliche Bindung an die EMRK zulasten des nationalen Rechts”). Στο πέμπτο (V) τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής ανέλυσε τη σχέση συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων” (“V. Das Kooperationsverhältnis zwischen EuGH und EGMR”) και ειδικότερα ανέπτυξε τα ακόλουθα ζητήματα: α) “Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ως προηγούμενο μέτρο κρίσεως για την Ένωση” (“EMRK als früher Prüfungsmaßstab der Union”), β) “Διαδικτύωση της νομολογίας και συμβατότητα των νομοθετικών κειμένων” (“Vernetzung der Rechtsprechung und Kohärenz der Normtexte”), γ) “Αποτυχημένη ένταξη της Ενώσεως στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου: Το ζήτημα της συνέπειας” (“Gescheiterter Beitritt der Union zur EMRK: Frage der Folgerichtigkeit”). Ο εισηγητής ολοκλήρωσε την εξαιρετική του εισήγηση με την διατύπωση ενός συντόμου πορίσματος (“Fazit”).

2.3. Μετά την ανάλυση της “Γερμανικής Επόψεως” από τον κ. Mansel ακολούθησε η αντίστοιχη εισήγηση της Καθηγήτριας της Πολιτικής Δικονομίας στις Νομικές Σχολές του Πανεπιστημίων της Λυών III (Γαλλία) και του Augsburg (Γερμανίας) κυρίας Frédérique Ferrand¹⁵, η οποία πολλές φορές έχει συμμετάσχει σε επιστημονικές διεθνείς ημερίδες της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Ερευνητικού Ινστιτούτου Δικονομικών Μελετών. Στις εισαγωγικές παρατηρήσεις της (“I. Einleitung”) η εισηγήτρια με αναφορά στον όρο “Σύνδεσμος Δικαστηρίων” (“Gerichtsverbund”) τόνισε με τρόπο απολύτως σαφή – “expressis verbis” – ότι ο όρος αυτός ως τέτοιος (και ειδικότερα ως τεχνικός όρος/ «terminus technicus») είναι άγνωστος στη Γαλλία και ότι δεν μπορεί να μεταφραστεί με έναν αντίστοιχο όρο (από πλευράς τουλάχιστον ενός αντίστοιχου, με βάση μια πιστή μεταφραστική κατά λέξη απόδοση, όρου). Περιφραστικώς ο όρος – με βάση τη γαλλική κατανόηση και νοηματική προσέγγιση – αποδίδεται ως “Διάλογος των Δικαστών” (“Dialogue des juges”), ή ως “Διασταυρούμενες Επιρροές” (“influences croisées”), ή ως “Ενδοδιεργασίες κάθετες και οριζόντιες” (“interactions verticales ascendantes et descendantes”) ή ως “Σχέσεις των Συστημάτων” (“rapports des systèmes”). Στο δεύτερο τμήμα της εισηγήσεώς της η εισηγήτρια αναφέρθηκε αναλυτικώς στη “νομολογιακή εφαρμογή του Ενωσιακού Δικαίου από τα Γαλλικά Δικαστήρια και στην αμφίδρομη σχέση τους από το Δ.Ε.Ε.” (“II. Die französischen Gerichte, die EMRK und der EuGH”) με ειδικότερη αναφορά στα ακόλουθα επί μέρους θέματα: α) “Η στάση του Συνταγματικού Συμβουλίου («Conseil constitutionnel») έναντι του Ενωσιακού Δικαίου” [“Die Haltung des Verfassungsrats (Conseil constitutionnel) gegenüber dem Unionsrecht”]. β) “Τα Ανώτατα Δικαστήρια της Διοικητικής, της Πολιτικής και της Ποινικής Δικαιοδοσίας: Συμβούλιο της Επικρατείας και Ακυρωτικό Δικαστήριο” (“Die obersten Gerichtshöfe in Verwaltungs – Zivil und Strafsachen: Conseil d’État und Cour de cassation”). γ) “Τα κατώτερα δικαστήρια” (“Die unteren Gerichte”). Στο τρίτο (III) τμήμα της εισηγήσεώς της η κυρία Ferrand ανέλυσε λεπτομερώς “την εκ μέρους των Γαλλικών Δικαστηρίων αφενός εφαρμογή της ΕΣΔΑ και αφετέρου λήψη υπόψη της νομολογίας του ΕΔΔΑ” (“Die französischen Gerichte, die EMRK und die Rechtsprechung des EGMR”) και στο πλαίσιο αυτού του κύκλου ζητημάτων έγινε ειδική αναφορά στα ακόλουθα θέματα: α) “Μία πλέον ή έλασσον διακριτική επιρροή της Νομολογίας του ΕΔΔΑ στις αποφάσεις του Συνταγματικού Συμβουλίου” (“Eine über oder weniger diskreter Einfluss des EGMR – Rechtsprechung auf die Entscheidungen des Verfassungsrats”). β) “Τα Ανώτατα Δικαστήρια: Μία πλήρη αναγνώριση από το

15. F. FERRAND, Der europäische Gerichtsverbund – Die französische Perspektive, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., σσ. 35-80.

Ακυρωτικό Δικαστήριο (Cour de cassation) της Νομολογίας του ΕΔΔΑ, περισσότερη επιφυλακτικότητα από πλευράς του Συμβουλίου της Επικρατείας (Conseil d'État) ["Die obersten Gerichtshöfe: Eine volle Anerkennung der EGMR – Rechtsprechung durch den Kassationshof (Cour de cassation), mehr Zurückhaltung von seiten des Staatsrats (Conseil d'État)"]. γ) "Τα κατώτερα δικαστήρια μεταξύ του κατά προτεραιότητα τιθεμένου ερωτήματος της Συνταγματικότητας και του ελέγχου της συμβατότητας" ("Die unteren Gerichte, zwischen Question Prioritaire de Constitutionnalité (QPC) und contrôle de conventionnalité").

Στο τέταρτο (IV) τμήμα της εισηγήσεως της η κυρία Ferrand ανέπτυξε τη "θέση των Γαλλικών Δικαστηρίων μεταξύ του Δ.Ε.Ε. και του ΕΔΔΑ" ("IV. Die französischen Cerichte zwischen EuGH und EGMR"). Η κ. Ferrand κλείνοντας την εξαιρετική της εισήγηση προέβη και σε μια συνοπτική παρουσίαση των πορισμάτων της.

Η πρωινή συνεδρίαση ολοκληρώθηκε με την – με τη φιλόξενη συνοδεία του Προέδρου του Δ.Ε.Ε. Καθηγητού κ. Β. Σκουρή – επίσκεψη των Συνέδρων (και ξενάγηση τους από τους αρμοδίους) στους διάφορους χώρους του κτηρίου του Δ.Ε.Ε. (αίθουσες συνεδριάσεων, Βιβλιοθήκη, κλπ.), με ταυτόχρονη ενημέρωση από τον κ. Β. Σκουρή.

3. Τις απογευματινές ώρες άρχισε – στην αίθουσα πλέον συνεδρίων/σεμιναρίων του Ινστιτούτου Max Planck του Λουξεμβούργου – η απογευματινή συνεδρίαση (της 26.03.2015) του Συνεδρίου. Η απογευματινή αυτή συνεδρίαση ήταν διαρθρωμένη με την μορφή ενός επιστημονικού Συμποσίου και είχε ως θέμα "Σύγχρονα προβλήματα της Διεθνούς Διαιτησίας" ("Gegenwartsfragen der internationalen Schiedsgerichtsbarkeit") και είχε διοργανωθεί προς τιμήν του (Ομότιμου) Καθηγητού της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Μονάχου κ. Peter Schlosser (με την ευκαιρία των 80ών Γενεθλίων του), ο οποίος ως γνωστόν έχει αναγορευθεί προ ετών και επίτιμος διδάκτωρ Νομικής της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών¹⁶. Η προεδρία του συγκεκριμένου Συμποσίου είχαν ανατεθεί στον (Ομότιμο) Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Regensburg κ. Peter Gottwald, ο οποίος ως γνωστόν έχει αναγορευθεί προ ετών και επίτιμος διδάκτωρ Νομικής της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης¹⁷ ενώ το έτος 2011 (17.06.2011), είχε κάνει και διάλεξη με θέμα "Η νέα διαδικασία οικγενειακών διαφορών στη Γερμανία" ("Das neue deutsche Verfahren in Familiensachen») στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και

στο Ερευνητικό Ινστιτούτο Δικονομικών Μελετών¹⁸.

3.1. Το Συμπόσιο άρχισε με την εισήγηση του Καθηγητού της Πολιτικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Αννοβέρου κ. Chr. Wolf, με θέμα "Το Διεθνές επαγγελματικό δίκαιο των πληρεξουσίων δικηγόρων των διαδίκων στη Διαιτητική Διαδικασία" ("Das internationale Berufsrecht der anwaltlichen Parteivertreter im Schiedsverfahren")¹⁹. Στην αρκετά αναλυτική εισαγωγή του ο εισηγητής αναφέρθηκε αρχικώς σε ορισμένα παραδείγματα της λεγόμενης "guerrilla τακτικής" ή «Διαιτησίας Taliban»/«Διαιτησίας Guerrilla» και των αντιστοίχων ζητημάτων, από πλευράς αφενός του επαγγελματικού δικαίου των δικηγόρων και αφετέρου της συγκρούσεως καθηκόντων ("Beispielfälle von Guerrilla Tactic und berufsrechtlichen Konflikten"). Με βάση αυτά τα αφετηριακά παραδείγματα ο εισηγητής διατύπωσε τα ακόλουθα συμπεράσματα ("Schlussfolgerungen aus den Beispielfällen"): Από την πλευρά της διεθνούς επόψεως, το δικονομικό δίκαιο και το δίκαιο των δικηγόρων, έχουν μεταξύ τους μία σαφώς στενότερη συνάφεια, απ' ό,τι θα μπορούσε να υποθεθεί με βάση την οπτική γωνία του γερμανικού δικαίου. Κατά τον εισηγητή το ειδικότερο ζήτημα για τα στοιχεία/σχετικά έγγραφα που υπάγονται στο δικηγορικό προνόμιο/απόρρητο και εκ παραδρομής έγιναν γνωστά στον αντίδικο, θα έπρεπε να λυθεί με βάση τον κανόνα της απαγορεύσεως της χρήσεως/χρησιμοποίησεως τέτοιων αποδεικτικών μέσων και όχι με βάση το επαγγελματικό δίκαιο των δικηγόρων. Επισημάνθηκε επίσης από τον εισηγητή, ότι στην περίπτωση κατά την οποία σε μία διαιτητική διαδικασία συμμετέχουν Δικηγόροι από διαφορετικές Εθνικές Δικαιοδοσίες/Εννομες Τάξεις ανακύπτει το ερώτημα, ποίο δικηγορικό δίκαιο – δηλαδή ποίας Πολιτείας, η ποίου Δικηγορικού Συλλόγου, το δικηγορικό δίκαιο – θα εφαρμοσθεί, δεδομένου άλλωστε ότι προς το παρόν δεν υπάρχει μία γενικώς αποδεκτή κοινή αντίληψη/κατανόηση και ένας ενιαίος δεοντολογικής φύσεως κατάλογος υποχρεώσεων/καθηκόντων που να αφορά όλους τους δικηγόρους όλων των Εθνικών Δικαιοδοσιών κλπ. Ο εισηγητής ολοκλήρωσε την εισαγωγή του με την παρατήρηση, ότι τόσο η υπόθεση Hrvatska και ακόμη περισσότερο ο αριθμός 18,6 των κανόνων LCIA (London Court of International Arbitration) του έτους 2014 καταδεικνύουν σαφώς, ότι υφίσταται η τάση να αναγνωρισθεί στους Διαιτητές και η αρμοδιότητα για πειθαρχική εξουσία επί των (αντιστοίχων) Δικηγόρων (οι οποίοι εκπροσωπούν τους διαδίκους στη συγκεκριμένη διαιτητική διαδικασία). Το δεύτερο τμήμα της εισηγήσεως του Καθηγητού κ. Ch. Wolf είχε ως υποθεματική τη

16. Βλ. Ν.Κ. ΚΛΑΜΑΡΗ, Ακαδημαϊκός Έπαινος (Laudatio) του Καθηγητού κ. Peter Schlosser, ΕΠολΔ, 2008, σσ. 755-766.

17. Βλ. Ν. ΝΙΚΑ, Ο «Έπαινος» του τιμωμένου, Αρμενόπουλος, 2000, σσ. 5-9.

18. Βλ. Ν.Κ. ΚΛΑΜΑΡΗ, Ακαδημαϊκή αναφορά στο επιστημονικό έργο και στην προσωπικότητα του Καθηγητού Peter Gottwald, ΕΠολΔ, 2014, σσ. 15-19.

19. C. WOLF, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., Der europäische Gerichtsverbund, 2017, σσ. 101-124.

“Διεθνοποίηση του Δικηγορικού Δικαίου στο πεδίο της Διαιτησίας στη Γερμανία” (“Die Internationalisierung des Anwaltsrechts der Schiedsgerichtsbarkeit in Deutschland”). Ο εισηγητής προέβη αρχικώς σε μια ιστορική αναδρομή, ενώ οι επόμενες παρατηρήσεις του αφορούσαν αφενός στην κατανόηση/προσέγγιση της διατάξεως της παραγράφου (κατά την παλαιά της διατύπωση) 1034 εδάφιο 1 υπεδάφιο 2 ΓερμΠολΔικ και αφετέρου στην ερμηνεία της παραγράφου 1042 εδάφιο 2 ΓερμΠολΔικ. Ο εισηγητής ολοκλήρωσε αυτό το τμήμα της εισηγήσεώς του αναφερόμενος στο “Σύστημα του διεθνούς δικαίου οικονομικής εποπτείας για Δικηγόρους” (“Das System des internationalen Wirtschaftsaufsichtsrechts für Rechtsanwälte”). Στο τρίτο (III) τμήμα της εισηγήσεώς του ο εισηγητής ανέλυσε διάφορους τρόπους, με τους οποίους κατά τη γνώμη του θα μπορούσαν να λυθούν τα σχετικά ζητήματα (“III. Lösungsansätze”). Ειδικότερα ο εισηγητής αναφέρθηκε στα ακόλουθα θέματα: α) Η “διπλή δεοντολογία” (“Doppel – Deontologie”). β) Οι “αυτόνομοι τρόποι λύσεως” (“Autonome Lösungsansätze (Soft – Law)”), με ειδικότερη αναφορά: βα) Στις “Διεθνείς Αρχές για την ενάσκηση των νομικών επαγγελματιών που έχει επεξεργασθεί η Διεθνής Ένωση Δικηγόρων” (“IBA International Principles on Conducts for the Legal Profession”). ββ) στις “Αρχές της Χάγης για τα ηθικά κριτήρια που διέπουν την παράσταση των Συμβούλων ενώπιον των Διεθνών Δικαστηρίων” (“The Hague Principles on Ethical Standards for Counsel Appearing before international Courts and Tribunals”). βγ) Στις “Αρχές του Τορίνου για την επαγγελματική ενάσκηση των νομικών επαγγελματιών που έχει επεξεργασθεί η Διεθνής Ένωση των Δικηγόρων” (“Union Internationale Des Avocats – Turin Principles of Professional Conduct for the Legal Profession”). βδ) Στις “Οδηγίες της Διεθνούς Ενώσεως Δικηγόρων για την εκπροσώπηση των μερών στη Διεθνή Διαιτησία” (“IBA Guidelines on Party Representation in International Arbitration”). και βε) στους “Κανόνες της Νέας Υόρκης για την άσκηση επαγγέλματος” (“New York Rules of Professional Conduct”). Ο εισηγητής περάτωσε αυτό το τμήμα της εισηγήσεώς του με αναφορά αφενός στο ειδικότερο ζήτημα της “Ενοποιήσεως του δικαίου δια μέσου ενός προτύπου νόμου” (“Rechtsvereinheitlichung – Model – Law”) και αφετέρου στη “Διεθνοποίηση της οικονομικής εποπτείας” (“Internationalisierung der Wirtschaftsaufsicht?”), όπου και ο ιδιαίτερος προβληματισμός αυτού του τελευταίου ζητήματος επισημάνθηκε από τον εισηγητή και με την προσθήκη ενός «ερωτηματικού» ως του σκοπίμου εν προκειμένω (ακριβώς για να επισημανθεί ο προβληματισμός που τίθεται) σημείου της στίξεως (“ ; ”). Προκειμένου να διευκολυνθεί από τους συνέδρους η κατανόηση των διαφόρων προβλημάτων και των αντιστοιχών νομικών ρυθμίσεων ο εισηγητής είχε θέσει στη διάθεση των συνέδρων σε έγγραφη μορφή το άρθρο 14 που αφορά τη διεξαγωγή της δίκης και

το άρθρο 18 που αφορά τη “νομική εκπροσώπηση” των κανόνων της Διαιτησίας της LCIA, καθώς επίσης και τις αντίστοιχες Γενικές Οδηγίες για τους νομικούς εκπροσώπους των μερών, όπως και τις σχετικές διατάξεις του Ομοσπονδιακού Γερμανικού Νόμου για τους Δικηγόρους (“Bundesrechtsanwaltsordnung”) και του Γερμανικού Νόμου για την παροχή νομικών υπηρεσιών (“Rechtsdienstleistungsgesetz”).

3.2. Επόμενος εισηγητής ήταν ο Καθηγητής κ. Andreas Nelle (Καθηγητής του Αστικού Δικονομικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Humboldt του Βερολίνου) με θέμα “Η αλλαγή Δικηγορικών Γραφείων/ Δικηγορικής Εταιρείας εκ μέρους του Διαιτητού – Συνέπειες επί της Διαιτητικής Διαδικασίας” (“Kanzleiwechsel des Schiedsrichters – Auswirkungen auf das Schiedsverfahren”). Μετά από ορισμένες εισαγωγικές παρατηρήσεις ο εισηγητής έθεσε με σαφήνεια τα ερωτήματα που προκύπτουν, επισημαίνοντας και τις αντίστοιχες ενδεχόμενες συνέπειες, από την αλλαγή της Δικηγορικής Εταιρείας εκ μέρους ενός Διαιτητού επί της εκκρεμούς Διαιτητικής Διαδικασίας με ειδικότερη αναφορά στα ζητήματα που αφορούν την αμεροληψία ή αντιθέτως μεροληψία του Διαιτητού στις περιπτώσεις μιας τέτοιας αλλαγής/μεταπηδήσεως (σε άλλη Δικηγορική εταιρεία) των Διαιτητών, καθώς και στις συνέπειες επί της εκκρεμούς Διαιτητικής Διαδικασίας και επί της αμοιβής των Διαιτητών, όπως επίσης και στα ζητήματα της ευθύνης που ενδεχομένως ανακύπτουν στις περιπτώσεις αυτές. Ο εισηγητής με βάση ένα πολύ αναλυτικό και επεξεργασμένο/κατανοητό διάγραμμα που διανεμήθηκε στους συνέδρους, επισημάνει την ποικιλία ως προς τις κατηγορίες και ως προς την περιπτώσιολογία που δυνατόν να υπάρξουν ως προς το θέμα αυτό, όταν μια Δικηγορική Εταιρεία είτε παρέχει στον (αρχικό) πελάτη τις νομικές συμβουλές σε διαρκή βάση και σε σημαντική έκταση, είτε παρέχει στο παρελθόν νομικές συμβουλές σε άλλες υποθέσεις, είτε όταν η ως άνω συμβουλευτική υποστήριξη δεν παύει από το (συγκεκριμένο) πρόσωπο, το οποίο τελικά ορίσθηκε ως Διαιτητής, ή το οποίο μετεπήδησε από τη Δικηγορική Εταιρεία “B” στη Δικηγορική Εταιρεία “A”. Ο εισηγητής ανέλυσε με ιδιαίτερη ακρίβεια και την ακριβώς αντίθετη περίπτωση, δηλαδή εκείνη στην οποία ο Διαιτητής που είχε ορισθεί μεταπηδά από τη Δικηγορική Εταιρεία “A” στην Δικηγορική Εταιρεία “B”, η οποία είχε παύσει σε διαρκή βάση και σε σημαντική έκταση νομικές συμβουλές σε έναν από τους διαδίκους της Διαιτησίας, είτε παρέχει στο παρελθόν νομική συμβουλή σε άλλες υποθέσεις κ.ο.κ. Όσον αφορά τις ειδικότερες συνέπειες που είναι δυνατόν – ή είναι ενδεχόμενο – να επέλθουν λόγω της κατά τα ανωτέρω αλλαγής – και με τις διάφορες δυνατές παραλλαγές αυτής – της Δικηγορικής Εταιρείας ο εισηγητής αναφέρθηκε με αναλυτικό τρόπο στις ακόλουθες περιπτώσεις: α) Μεροληψία του Διαιτητού λόγω αλλαγής της Δικηγορικής Εταιρείας (“Befangenheit des

Schiedsrichters aufgrund Kanzleiwechsel“). β) Νομικές συνέπειες σε περίπτωση αλλαγών – εκ μέρους των διαδίκων – του Διαιτητού κατά την εκκρεμή Διαιτητική Διαδικασία. γ) Νομικές συνέπειες ως προς την αμοιβή του αποχωρήσαντος Διαιτητού. δ) Αξιώσεις αποζημιώσεως. Ο εισηγητής ολοκλήρωσε την εξαιρετική εισήγησή του με την διατύπωση των πορισμάτων του.

3.3. Η απογευματινή συνεδρίαση άρχισε με την εισήγηση της Ομότιμης Καθηγήτριας της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Göttingen (και παλαιότερα του Πανεπιστημίου του Μονάχου) κυρίας Dagmar Coester – Waltjen που είχε ως τίτλο “Διαιτησία και Καταναλωτές” (“Schiedsgerichtsbarkeit und Verbraucher”)²⁰. Η εισηγήτρια μετά τις εισαγωγικές της παρατηρήσεις στη γενικότερη θεματική των κύριων προβλημάτων που αφορούν τη Διαιτησία σε συνδυασμό με την επίλυση διαφορών που αφορούν τους Καταναλωτές, δηλαδή την επίλυση των καταναλωτικών διαφορών με Διαιτησία, αναφέρθηκε πρώτα στις συνέπειες που έχουν, ή μπορούν να έχουν, δύο πολύ βασικά Νομοθετικά Δικονομικά – δηλαδή δικονομικής φύσεως – Κείμενα της Ευρωπαϊκής Ενώσεως ως προς το κύρος των Συμφωνιών/Ρητρών Διαιτησίας στις Συμβάσεις Καταναλωτών. Η εισηγήτρια επικέντρωσε εν προκειμένω το ενδιαφέρον της στα ακόλουθα δύο Ευρωπαϊκά Νομοθετήματα: α) Στον Κανονισμό 524/2013 σχετικώς με τη διαδικτυακή επίλυση των καταναλωτικών διαφορών και β) στην Οδηγία 2013/11/ΕΕ σχετικώς με την εναλλακτική επίλυση των καταναλωτικών διαφορών. Στη συνέχεια η εισηγήτρια τόνισε, ότι οι ρήτρες Διαιτησίες θα πρέπει να θεωρηθεί, ότι είναι επιτρεπτές στο πεδίο των καταναλωτικών διαφορών και στο πλαίσιο της επίλυσεως αυτών διά Διαιτησίας. Στο ίδιο πλαίσιο του δεύτερου τμήματος της αναλυτικής εισηγήσεώς της η εισηγήτρια αναφέρθηκε στα ακόλουθα κρίσιμα υποθέματα: «Ο αναγκαίος τύπος της συμφωνίας» (“Notwendige Form der Vereinbarung”), «Οι απαιτήσεις για την ανεύρεση του δικαίου» (“Anforderungen an die Rechtsfindung”), «Σύνθεση/συγκρότηση του Διαιτητικού Δικαστηρίου» (“Besetzung des Schiedsgerichts”). Στο τρίτο τμήμα της εισηγήσεώς της η εισηγήτρια ανέλυσε τα υποθέματα της αναγνώρισεως στην ημεδαπή μιας διαιτητικής αποφάσεως μιας αλλοδαπής υπηρεσίας ή ενός αλλοδαπού κέντρου επίλυσεως των καταναλωτικών διαφορών (“Anerkennung des Schiedsspruchs einer ausländischen AS – Stelle”). Το τελευταίο (τέταρτο) τμήμα της εισηγήσεως της Καθηγήτριας κυρίας P. Coester – Walljen αφορούσε την αναγνώριση διαιτητικών αποφάσεων εκτός του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας για την Εναλλακτική Επίλυση των καταναλωτικών διαφορών (“Anerkennung von Schiedssprüchen ausserhalb des Anwendungsbereichs

der AS-Richtlinie”). Η εισηγήτρια διευκόλυνε στην κατανόηση των δυσχερών θεμάτων που ανέλυσε με τη διανομή στους συνέδρους ορισμένων άρθρων του ως άνω Κανονισμού 524/2013 και της ως άνω Οδηγίας 2013/11/ΕΕ. Ειδικότερα στο πλαίσιο της εισηγήσεώς της η εισηγήτρια αναφέρθηκε αναλυτικώς στη σκέψη 26 του Κανονισμού 524/2013 και στα άρθρα δύο (II) και πέντε (V) της συμβάσεως της Νέας Υόρκης του έτους 1958 για την αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών διαιτητικών αποφάσεων.

3.4. Ακολούθησε η εισήγηση του Καθηγητού κ. B. Hess (Διευθυντού του Ινστιτούτου Max Planck του Λουξεμβούργου για το Δικονομικό Δίκαιο) με τίτλο “Νέα νομικά ζητήματα της Δικαιοδοσίας των Αθλητικών Διαφορών: οι αποφάσεις Pechstein και του Αθλητικού Συλλόγου Wilhelmshaven” (“Neue Rechtsfragen der Schiedsgerichtsbarkeit: Die Urteile Pechstein und SV Wilhelmshaven”)²¹. Ο εισηγητής πρόταξε μια αναλυτική εισαγωγή σχετικώς με τις αλληλοεπιδράσεις μεταξύ των σωματειακών δικαστηρίων και της Διαιτησίας (“Wechselwirkungen zwischen Verbandsgerichts- und Schiedsgerichtsbarkeit”). Στη συνέχεια – στο δεύτερο (II) και στο τρίτο (III) τμήμα της εισηγήσεώς του – ο εισηγητής κ. Hess επικέντρωσε τις παρατηρήσεις του στην κριτική ανάλυση δύο σημαντικών αποφάσεων σχετικών με το αντικείμενο της εισηγήσεώς του. Πρόκειται αφενός για την από 15.01.2015 απόφαση του Εφετείου Μονάχου, η οποία αφορά τα όρια που τίθενται στη Δικαιοδοσία των Αθλητικών Διαφορών από τις διατάξεις του δικαίου των Καρτέλ (“OLG München, 15.01.2015: Kartellrechtliche Grenzen der Sportgerichtsbarkeit”) και αφετέρου για την από 30.12.2014 απόφαση του Εφετείου Βρέμης που αφορά τα όρια της «αυτοεκτελέσεως» («αυτόματης ισχύος») των διαιτητικών αποφάσεων στο πεδίο του Αθλητισμού (OLG Bremen, 30.12.2014: Grenzen des Selbstvollzugs von Schiedssprüchen im Sport”). Στο τέταρτο (IV) τμήμα της εισηγήσεώς του ο κ. Hess επικέντρωσε τις αναλύσεις του αφενός στο ερώτημα της αξιολογήσεως των ρητρών Διαιτησίας στον επαγγελματικό Αθλητισμό και αφετέρου στην παρουσίαση του κυβερνητικού σχεδίου (του Μαρτίου 2015) ως προς την παράγραφο 11 του νόμου για την καταπολέμηση του ντοπαρίσματος [“Validation von Schiedsklauseln in Profi – Sport? Der Regierungsentwurf zu §11 Anti – Doping – Gesetz (März 2015)”]. Στο πλαίσιο των αναπτύξεών του ο εισηγητής αναφέρθηκε (όπως ελέχθη) και στη ρήτρα Διαιτησίας που αναγνωρίζει την αποκλειστική αρμοδιότητα του Διαιτητικού Δικαστηρίου για τον Αθλητισμό της Λωζάνης με παράλληλο αποκλεισμό της Δικαιοδοσίας των Πολιτικών Δικαστηρίων όλων των Κρατών, συνδέοντας αυτού του είδους τις ρήτρες Δι-

20. D. COESTER-WALTJEN, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., Der europäische Gerichtsverband, 2017, σσ. 81-100.

21. B. HESS, Aktuelle Kontroversen um die Sportschiedsgerichtsbarkeit: Die Urteile Pechstein und SV Wilhelmshaven, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., Der europäische Gerichtsverband, 2017, σσ. 125-134.

αιτησίας με τη ρύθμιση της παραγράφου 11 του νόμου για την καταπολέμηση του ντόπιγκ (κυβερνητικό σχέδιο της 25.03.2015). Ο εισηγητής ολοκλήρωσε την εισήγησή του με ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις.

3.5. Μετά την εισήγηση του κ. Hess ακολούθησε μια σύντομη ομιλία του τιμωμένου με το ως άνω Συμπόσιο Καθηγητού κ. P. Schlosser και με την οποία έκλεισε αυτή η επιστημονική εκδήλωση, με την οποία τιμήθηκε η σε παγκόσμιο επίπεδο μεγάλη επιστημονική προσφορά του Καθηγητού κ. Schlosser τόσο στο Αστικό Δικονομικό Δίκαιο γενικότερα όσο και στο Δίκαιο της Διαιτησίας ειδικότερα.

4. Μετά τη λήξη της απογευματινής συνεδρίας με το Συμπόσιο προς τιμήν του κ. Schlosser, συνεχίστηκε το Συνέδριο στη “Δικαστική Εστία” (“Cité Judiciaire”) του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου και ειδικότερα στην Αίθουσα Συνεδριάσεων του Ακυρωτικού Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου. Μετά το χαιρετισμό προς τους Συνέδρους εκ μέρους του Προέδρου του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου κ. Georges Santer, ακολούθησε η ομιλία του Αντιπροέδρου του Περιφερειακού Δικαστηρίου του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου κ. Thierry Hoscheit, με θέμα η “Πολιτική Δικαιοσύνη στο Λουξεμβούργο” (“Die Ziviljustiz in Luxemburg”)²². Ο εισηγητής – και με το κύρος και τη γνώση του θέματος – ανέλυσε με πειστικό και αναλυτικό τρόπο τα της διαδικασίας και του τρόπου επιλύσεως των διαφορών στο Λουξεμβούργο. Μετά το πέρας της διαλέξεως, οι Σύεδροι ξεναγήθηκαν στους χώρους της “Δικαστικής Εστίας”.

5. Την τρίτη ημέρα του Συνεδρίου (Παρασκευή 27 Μαρτίου 2015) οι συνεδριάσεις έλαβαν χώρα στην αίθουσα σεμιναρίων του Ινστιτούτου Max Planck για το Δικονομικό Δίκαιο. Η πρωινή συνεδρίαση άρχισε με την ομιλία του εκπροσώπου του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου Δικαιοσύνης της Γερμανίας κ. R. Wagner, ο οποίος προϊσταται του Τμήματος του Υπουργείου Δικαιοσύνης για το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο. Ο κ. Wagner αναφέρθηκε στον προγραμματισμό του Ομοσπονδιακού Υπουργείου Δικαιοσύνης σχετικών με τα μελλοντικά νομοσχέδια, τα οποία το ως άνω Υπουργείο προτίθεται να προωθήσει προς ψήφιση στο Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο (της Γερμανίας)²³.

6. Η πρωινή συνεδρίαση συνεχίστηκε με τις συζητήσεις επί του θέματος του Συνεδρίου που αφορούσε τις “Διεθνείς Διαστάσεις του Ευρωπαϊκού Αστικού Δικονομικού Δικαίου” (“Die internationalen Dimensionen des

europäischen Zivilverfahrensrechts”) και διεξήχθη υπό την προεδρία του Καθηγητού της Πολιτικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Ζυρίχης κ. Ulrich Haas. Στο πλαίσιο αυτής της πρωινής συνεδρίασης, προηγήθηκε η εισήγηση του Δικηγόρου στο Λονδίνο κ. A. Layton, με θέμα: Η συμβολή/ επίδραση του Κανονισμού Βρυξέλλες I, στο πεδίο της Διεθνούς Έννομης Τάξεως (“The Operation of the Brussels I Recast in the International Legal Order”)²⁴.

7. Στη συνέχεια ακολούθησε η (από πέντε τμήματα αποτελούμενη) εισήγηση του Αναπληρωτού Καθηγητού της Εθνικής Νομικής Σχολής της Ινδίας Μπανγκαλόρ (“National Law School of India University Bangalore”) κ. Govindraj Hegde²⁵, με θέμα «περιορίζοντας τις αλλοδαπές νομικές διαδικασίες: Η εμπειρία στην Ινδία» (“Restraining Foreign Legal Proceedings: An Indian Experience”).

Ο εισηγητής αναφέρθηκε εισαγωγικώς – ως πρώτο (I.) τμήμα της εισηγήσεώς του – στο «υπόβαθρο» («Η φύση και το πλαίσιο των διεθνών εμπορικών συναλλαγών σε ένα οικονομικά αλληλοεξαρτώμενο κόσμο – η αρχή της συνεργασίας και της συνυπάρξεως») και στο «διεθνές εμπόριο και η Ινδία»). Στη συνέχεια προέβη στις ακόλουθες επισημάνσεις με αναφορά και στις διάφορες χρονικές περιόδους: α) Περίοδος μετά την ανεξαρτησία 1947-1984. Το νομοθετικό πλαίσιο που αφορούσε το διεθνές εμπόριο δεν ήταν, κατά τον εισηγητή, τόσο ενθαρρυντικό λόγω της κλειστής ή της ανάμικτης οικονομίας που επιδιώκονταν στη χώρα και αυτή η κατάσταση επιδεινώθηκε από τη συστημική δικαστική έντονη επιφυλακτικότητα των ινδικών δικαστηρίων απέναντι σε θέματα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ενώ επιπλέον και οι ινδοί επιχειρηματίες ήταν επιφυλακτικοί στην εμπλοκή τους με αλλοδαπούς εμπορικούς συνεργάτες. β) Περίοδος 1985-1990: Το ινδικό ανώτατο δικαστήριο στην υπόθεση Ρενουσαγκαρ (Renusagar) απάντησε στη «δικαστική» εχθρότητα που έδειχναν οι ινδοί δικαστές και στην επιφυλακτική στάση των ινδών επιχειρηματιών. Η αλλαγή επήλθε περίπου το 1990, όταν η Ινδία υιοθέτησε την πολιτική του οικονομικού φιλελευθερισμού, ο οποίος συνέβαλε σε μία σημαντική αλλαγή στην αντίληψη της ινδικής δικαστικής εξουσίας για το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο όπως λ.χ. για τα λεγόμενα αντι-αγωγικά και αντι-διαιτητικά ζητήματα. γ) Στο πλαίσιο αυτό ο εισηγητής (με αναφορά και σε νομολογιακά δεδομένα) τόνισε τα ακόλουθα: γα) Τα ινδικά δικαστήρια, όπως και τα δικαστήρια άλλων κρατών, στα οποία ισχύει το κοινοδίκαιο, ασκούν «ευρύτερη» δικαιοδοσία και ενδεχομένως κάνουν υπ’ αυτήν την έννοια

22. T. HOSCHEIT, Die Ziviljustiz in Luxemburg/Civil justice in Luxembourg, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., Der europäische Gerichtsverbund, 2017, σσ. 135-150.

23. R. WAGNER, Bericht aus Berlin zum internationalen Zivilverfahrensrecht, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., Der europäische Gerichtsverbund, 2017, σσ. 201-206.

24. A. LAYTON, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., Der europäische Gerichtsverbund, 2017, σσ. 151-164.

25. Η ως άνω ομιλία του Govindraj Hegde δεν περιελήφθη τελικώς στο αντίστοιχο βιβλίο που εκδόθηκε από τον Καθηγητή B. Hess.

δεκτά ανταγωνικά μέτρα, όπως και αντιδισαιτητικά μέτρα. γβ) Τα μέτρα που εφαρμόζονται στην Ινδία δεν είναι χωρίς νομικές αντιφάσεις. Περαιτώνοντας τις εισαγωγικές παρατηρήσεις του ο εισηγητής τόνισε, ότι σκοπός της εισηγήσεως του είναι να χαρτογραφηθεί η ινδική εμπειρία – νομοθετική, δικαστική και με βάση την πρακτική των διαδικιών για ανταγωνικές και αντιδισαιτητικές αιτήσεις – υπό το φως και νεωτέρων εξελίξεων, όπως λ.χ. επί τη βάσει και του Κανονισμού Βρυξέλλες 2012 (νέος).

Στο δεύτερο τμήμα της εισηγήσεώς του (II. Επανάληψη απλών ιδεών) ο εισηγητής αναφέρθηκε στις ακόλουθες αρχές και ιδέες, οι οποίες, όπως τόνισε, πρέπει πάντοτε να λαμβάνονται υπόψη. Ειδικότερα προέβη στις ακόλουθες επισημάνσεις: α) Τα δικαστήρια κάθε χώρας, δεν μπορούν να απαγορεύσουν σε ένα αλλοδαπό δικαστήριο (δηλαδή σε ένα δικαστήριο άλλης Πολιτείας) να εκδικάσει μία αγωγή. β) Υπάρχει, τουλάχιστον σε συστήματα του κοινοδικαίου όπως στην Αγγλία και στην Ινδία, η διακριτική ευχέρεια να γίνει δεκτό μέτρο περιορισμού/ παρεμποδίσεως ενός διαδίκου είτε να αρχίσει είτε να συνεχίσει ως ενάγων μία αλλοδαπή (δηλαδή ενώπιον αλλοδαπών δικαστηρίων) δικαστική διαδικασία (δηλαδή μια δικαστική διαδικασία προσφεύγοντας ενώπιον ενός αλλοδαπού δικαστηρίου). γ) Η επιβολή περιορισμών κατά των αλλοδαπών (δηλαδή ενώπιον αλλοδαπών δικαστηρίων) δικαστικών διαδικασιών ενδέχεται να έχει περισσότερες περιπλοκές. δ) Η διαταγή από το ημεδαπό δικαστήριο σχετικά με τη λήψη τέτοιων μέτρων ενδέχεται επίσης να εμπλέκεται με την διαιτησία σε διεθνές επίπεδο/περιβάλλον. ε) Το μέτρο που διατάχθηκε από το εγχώριο (ημεδαπό) δικαστήριο μπορεί να απευθύνεται στους διαδίκους ή στους διαιτητές. Σε κάθε περίπτωση αντικείμενο των συνεπειών ενός τέτοιου μέτρου (μπορεί να) είναι είτε να τερματιστεί η αλλοδαπή διαδικασία είτε αυτή να ανασταλεί. στ) Όπως στην περίπτωση των ανταγωνικών μέτρων, η χορήγηση του αντιδισαιτητικού μέτρου μπορεί να θεμελιώνεται στο κοινοδικαίο. ζ) Όποια και αν είναι η πολιτική ή η νομική δικαιολογία/θεμελίωση για να διαταχθούν τέτοια μέτρα, διαταράσσεται εκ των πραγμάτων η διεθνής διαιτησία. Στο σημείο αυτό οι δικαιοδοσίες του κοινοδικαίου και του αστικού δικαίου ομοιάζουν (Ινδία, Βραζιλία, Πακιστάν, Βενεζουέλα και Ινδονησία). θ) Κοινές αρχές στις οποίες, κατά τον Εισηγητή, θεμελιώνονται τα περιοριστικά μέτρα: πρόκειται για ένα ένδικο βοήθημα *in personam*· το πρόσωπο κατά του οποίου απευθύνεται το μέτρο πρέπει να υπόκειται στη δικαιοδοσία του δικαστηρίου· η αρχή της διεθνούς κοινότητας πρέπει να εκτιμηθεί· τα δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την έννοια των σκοπών της δικαιοσύνης ή της πλήρους δικαιοσύνης. ι) Οι γενικές αρχές που εφαρμόζονται μπορεί να ποικίλλουν ανάλογα με το μέτρο που επιδιώκει να αποτρέψει το διάδικο από μία διαδικασία σε αλλοδαπό δικαστήριο παρά την έγκυρη διαιτητική συμφωνία ή κατά παράβαση ρήτρας αποκλειστικής δικαιοδοσίας.

Ο εισηγητής ανέπτυξε στη συνέχεια το τρίτο τμήμα της εισηγήσεώς του (III. Το μέτρο της επιβολής περιορισμών στη διεξαγωγή αλλοδαπών διαδικασιών σε κρατικά δικαστήρια, καθώς και στη διεξαγωγή διαιτητικών διαδικασιών). Στο πλαίσιο αυτού του τμήματος ο εισηγητής αναφέρθηκε στα ακόλουθα θέματα:

A. Από πλευράς Ευρωπαϊκού Δικαίου. A.1. Ανταγωνικά μέτρα δεν απαγορεύονται κατά τον εισηγητή από τον Κανονισμό Βρυξέλλες I. Αυτό λόγω του κανόνος «ο πρώτος κατά χρόνον προηγείται» (“First in time”). Στο πλαίσιο αυτό ο εισηγητής αναφέρθηκε και σε δικαστική απόφαση, η οποία δεν υιοθέτησε αυτήν την έννοια του Κανονισμού Βρυξέλλες I. Στην περίπτωση αυτή κατατέθηκε μία αγωγή ενώπιον των αγγλικών δικαστηρίων για ανταγωνικά μέτρα ενάντια σε ισπανική δίκη. Το Εφετείο θεώρησε, ότι η τελευταία διαδικασία ήταν καταχρηστική και κατασταλτική στη φύση της. Έτσι χορηγήθηκε το μέτρο. Στη συνέχεια το ζήτημα μεταβιβάστηκε στη Βουλή των Λόρδων. Μετά από προδικαστική παραπομπή προς το ΔΕΕ έκρινε το ΔΕΕ, ότι ένα ανταγωνικό μέτρο δεν μπορεί να χορηγηθεί ούτε σε περιπτώσεις κακής πίστεως. Ένα τέτοιο μέτρο δημιουργεί παρέμβαση στη δικαιοδοσία άλλου δικαστηρίου και ως εκ τούτου ήταν ασυμβίβαστο με το σύστημα του Κανονισμού. A.2. Ο νέος Κανονισμός του 2012 στοχεύει σε σημαντική τροποποίηση αυτής της αρχής «ο πρώτος κατά χρόνον προηγείται» (“First in time”). Το δικαστήριο που επιλέχθηκε ενδεχομένως εξέτασε το ερώτημα, αν έχει δικαιοδοσία ανεξάρτητα από το εάν ήταν το πρώτο στο οποίο άρχισαν σχετικές διαδικασίες. Ο μοναδικός περιορισμός που επιβάλλεται στο επιλεγόμενο δικαστήριο είναι, ότι θα πρέπει να υπάρχει ρήτρα αποκλειστικής δικαιοδοσίας. A.3. Αντιδισαιτητικά μέτρα: α) Ο Κανονισμός Βρυξέλλες I του 2001 στο άρθρο 1 (2) (δ) απέκλεισε τη διαιτησία από το πεδίο εφαρμογής του. β) Αλλά η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση *West Tankers* επέτρεψε στους διαδίκους να ενεργούν με κατασταλτικό τρόπο στις διαιτητικές συμφωνίες. γ) Ο νέος Κανονισμός των Βρυξελλών 2012 προέβλεψε τον αποκλεισμό της διαιτησίας από το πλαίσιο του Κανονισμού 2012. δ) Ο Κανονισμός των Βρυξελλών 2012 δεν εφαρμόζεται στη διαιτησία.

B. Από πλευράς Αγγλικού Κοινοδικαίου. Ο εισηγητής διατύπωσε τις ακόλουθες σκέψεις (και με βάση τη νομολογία): α) Κρίσιμο κριτήριο είναι τότε η διαδικασία είναι καταχρηστική (δηλαδή όταν η επιδίωξη μίας νόμιμης διαδικασίας σε άλλη χώρα είναι καταχρηστική ή κατασταλτική)· τέτοιες διαδικασίες καταχρηστικής ή κατασταλτικής φύσεως μπορεί είναι αποτέλεσμα της ακαταλληλότητας του *forum*. β) Σε συμμόρφωση με αντιδισαιτητικό μέτρο που εκδόθηκε από αλλοδαπό δικαστήριο, τα αγγλικά δικαστήρια εφαρμόζουν το ένδικο βοήθημα του αντιδισαιτητικού μέτρου σε εξαιρετικές περιπτώσεις. γ) Η συμβατότητα των αντιδισαιτητικών μέτρων με τη συνθήκη

της Νέας Υόρκης αμφισβητείται στο πεδίο του αγγλικού δικαίου πάρα πολύ.

Στο τέταρτο τμήμα της εισηγήσεώς του (IV. Το μέτρο της επιβολής περιορισμών στη διεξαγωγή αλλοδαπών διαδικασιών στην Ινδία) ο εισηγητής επισήμανε τα ακόλουθα:

A. Αντιαγωγικά μέτρα: Ο εισηγητής προέβη στις ακόλουθες επισημάνσεις: A1) Νομοθετικό θεμέλιο είναι το τμήμα 20 του Ινδικού Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας του 1908, το οποίο υπάγει στους περιορισμούς: α) τον εναγόμενο, ή κάθε έναν από τους εναγομένους (όπου υπάρχουν περισσότεροι του ενός κατά το χρόνο ενάρξεως της δίκης, που πραγματικά ή εκούσια διαμένει ή δραστηριοποιείται ή εργάζεται προσωπικά με αμοιβή). β) οποιονδήποτε από τους εναγομένους που εργάζεται με αμοιβή, με την προϋπόθεση, ότι σε μία τέτοια περίπτωση είτε είναι δεδομένο ότι το επέτρεψε το δικαστήριο ή οι εναγόμενοι που δεν κατοικούν ή δεν δραστηριοποιούνται ή δεν εργάζονται προσωπικά με αμοιβή, αποδέχονται αυτό τον θεσμό ή γ) η βάση της αγωγής θεμελιούται εξ' ολοκλήρου ή μερικώς στην Ινδία. A2) Ένας οργανισμός θεωρείται ότι δραστηριοποιείται αποκλειστικά, όταν έχει κύριο γραφείο στην Ινδία ή η οποιαδήποτε βάση της αγωγής συνδέεται με οποιοδήποτε μέρος στο οποίο ο οργανισμός έχει γραφείο. Σχετικώς με τη δικαστική προσέγγιση απέναντι στα αντιαγωγικά μέτρα ο εισηγητής αναφέρθηκε στις υποθέσεις. α) *ONGS vs. Western Company of North America* (1987) 1 SCC 496 και β) *Modi Entertainment Network vs WSG Cricket Pvt Ltd.* (2003) 4 SCC 341. Είναι οι δύο πιο σημαντικές υποθέσεις ως προς αυτό το ζήτημα. Το ανώτατο δικαστήριο της Ινδίας στην υπόθεση *ONGS* έκρινε, ότι τα δικαστήρια της Ινδίας δύνανται να ασκούν δικαιοδοσία για να περιορίζουν αλλοδαπές διαδικασίες. Η εξουσία του δικαστηρίου σχετικά με αυτό μπορεί να επεκταθεί τόσο στην εγχώρια αμφισβητούμενη δικαιοδοσία όσο και στη διαιτησία. β) Στην υπόθεση *Modi Entertainment* το δικαστήριο υπογράμμισε με κάθε λεπτομέρεια τις προϋποθέσεις για τη χορήγηση/έγκριση αντιαγωγικού μέτρου. Οι τέσσερις κρίσιμες προϋποθέσεις είναι οι εξής: η υπαγωγή του εναγομένου στη δικαιοδοσία του δικαστηρίου · εάν το μέτρο δεν χορηγηθεί, θα ματαιώσει τους σκοπούς της δικαιοσύνης και θα διαιωνίσει την αδικία (καταχρηστική ή κατασταλτική) · η αρχή της κοινότητας των εθνών πρέπει να εκτιμηθεί · όπου είναι δυνατό να εφαρμοσθεί το μέτρο θα χορηγείται αυτό μόνον εφόσον πρόκειται για το πιο κατάλληλο forum (θεωρία του forum non conveniencie). Ο εισηγητής επισήμανε, ότι οι αποφάσεις των δικαστηρίων της Ινδίας στο παρόν θέμα είναι λιγότερο λεπτομερείς σε σύγκριση με άλλες δικαστικές αποφάσεις με βάση το αγγλικό κοινό δίκαιο.

B. Αντιδαιτητικά μέτρα: Ο εισηγητής προέβη στις ακόλουθες επισημάνσεις: α) Ως προς το νομοθετικό πλαίσιο η Ινδία έχει επικυρώσει τη συμφωνία της Νέας Υόρκης για

την αναγνώριση και την εκτέλεση των αλλοδαπών διαιτητικών αποφάσεων του έτους 1958. β) Τα αντιδαιτητικά μέτρα χορηγούνται στο παρελθόν επί τη βάση του άρθρου 142 του Συντάγματος της Ινδίας (δηλαδή με βάση την ιδέα περί ολοκληρωμένης/πλήρους δικαιοσύνης). γ) Το τμήμα 45 (ρήτρα διασφάλισης) της Πράξεως Διαιτησίας και Συμφιλίωσης του έτους 1996 δίνει την εξουσία στα δικαστήρια της Ινδίας να παραπέμπουν τους διαδίκους σε διαιτησία, εκτός αν η συμφωνία είναι άκυρη, ανενεργή ή είναι αδύνατο να εφαρμοστεί.

Γ. Σχετικώς με την αντίληψη των δικαστηρίων ως προς τα αντιδαιτητικά μέτρα ο εισηγητής προέβη στις ακόλουθες επισημάνσεις: α) Η απόφαση επί της υποθέσεως *V.O. Tractorexport vs Trapore and Co.* (1970) 3 S.C.R. 53 ήταν η πρώτη σχετική απόφαση. β) Προσφάτως το ανώτατο δικαστήριο της Ινδίας ασχολήθηκε με το ζήτημα του αντιδαιτητικού μέτρου σχετικώς, με την υπόθεση *Chatterjee Petroleum Co. vs Haldia Petrochemicals Ltd* (2013) 15 SCALE 45 και την υπόθεση *World Sports Group Maturities vs MSM Singapore* (AIR 2014 SC 968). Το ανώτατο δικαστήριο στην υπόθεση *Chatterjee* αποφάσισε, ότι το αντιδαιτητικό μέτρο δεν έχει προβλεφθεί έτσι όπως ορίζει το τμήμα 5 της Πράξεως Διαιτησίας και Συμφιλίωσης του 1996 (διαιτησία στην αλλοδαπή). γ) Στην υπόθεση *World Sports Group* το ανώτατο δικαστήριο έκρινε, ότι τα δικαστήρια έχουν την εξουσία να χορηγήσουν περιοριστική διαταγή απέναντι σε διαιτησία που πραγματοποιείται εκτός της Ινδίας, καθώς δεν υπάρχει σχετικός περιορισμός σε αυτές τις εξουσίες που αναγνωρίζονται στα δικαστήρια. Με αναφορά στο τμήμα 9 Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας 1908 επισημάνθηκε από τον εισηγητή, ότι η σχετική ρύθμιση αναγνωρίζει τα δικαιώματα των διαδίκων να ασκήσουν μία αγωγή ενώπιον ενός ινδικού δικαστηρίου, εάν αυτό δεν απαγορεύεται ρητώς ή σιωπηρώς από το νόμο. Κατά τον εισηγητή οι αποφάσεις αυτές δεν ήταν μεταξύ τους απολύτως συμβατές και μάλλον υπολείπονται των προσδοκιών εκείνων που ασχολούνται με το δίκαιο της διεθνούς εμπορικής διαιτησίας.

Στο πέμπτο τμήμα (IV. Πορίσματα) της εισηγήσεώς του ο εισηγητής διατύπωσε στα ακόλουθα συμπεράσματα: α) Η αντίληψη των ινδών εναγόντων ως διαδίκων στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού συστήματος δίκης πηγάζει κυρίως από την παραδοσιακή διάκριση μεταξύ νομικών συστημάτων του αγγλοσαξωνικού κοινού δικαίου και του Ευρωπαϊκού Ηπειρωτικού αστικού δικαίου. β) Η προσέγγιση/εμπειρία της Ινδίας σχετικώς με τα αντιδαιτητικά μέτρα είναι λιγότερο πολύπλοκη από ότι η στο αγγλικό κοινοδίκαιο εμπειρία. γ) Η θέση που ισχύει σχετικώς με την αντιμετώπιση των αντιαγωγικών μέρων στην Ε.Ε. πρέπει να υιοθετηθεί και από τους διαδίκους στην Ινδία. δ) Η εμπειρία της Ινδίας σχετικώς με τα αντιδαιτητικά μέτρα, αν και μοιάζει ικανοποιητική, πρέπει να επανεξεταστεί από την ινδική δικαστική αρχή.

8. Η απογευματινή συνεδρίαση επί του ιδίου θέματος του συνεδρίου, δηλαδή των Διεθνών Διαστάσεων του Ευρωπαϊκού Αστικού Δικονομικού Δικαίου, διεξήχθη υπό την Προεδρία του Καθηγητού της Πολιτικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Passau κ. W. Hau, και στο πλαίσιο αυτής έκανε εισήγηση ο Καθηγητής (Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Άκρον) κ. S. Baumgartner, με το ιδιαίτερος ενδιαφέρον θέμα "οι εξωτερικές Διαστάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαίου της Πολιτικής Δικονομίας: η Διατλαντική έποψη" ("The External Dimensions of the European Law of Civil Procedure – A Transatlantic Perspective")²⁶. Στην εισαγωγή της εισηγήσεώς του ο κ. Baumgartner επισήμανε τα ακόλουθα: Τις τελευταίες δύο δεκαετίες δημιουργήθηκε ένα νέο πεδίο, αυτό της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Δικονομίας. Πριν από 20 χρόνια η Σύμβαση των Βρυξελλών ήταν η μοναδική πηγή ενοποίησης του Ευρωπαϊκού Δικονομικού Δικαίου. Η Σύμβαση αυτή μετατράπηκε σε δευτερογενές ενωσιακό δίκαιο στη μορφή του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι. Οστόσο η ενοποίηση αυτή είναι περιορισμένη. Με γεωγραφικούς όρους υπάρχουν αυτή τη στιγμή τρεις διαφορετικές περιοχές στην ευρωπαϊκή πολιτική δικονομία. Η πρώτη περιοχή αφορά την γνήσια εγχώρια δικαιοδοσία, δηλαδή τη δικαιοδοσία στο πλαίσιο ενός κράτους-μέλους χωρίς οποιαδήποτε σύνδεση με ξένη δικαιοδοσία. Η δεύτερη περιοχή είναι η διευρωπαϊκή δικαιοδοσία, δηλαδή η δικαιοδοσία που προκύπτει από τη σύνδεση δύο κρατών μελών, όταν οι διάδικοι είναι από διαφορετικά κράτη μέλη, τα αποδεικτικά μέσα προέρχονται από άλλο κράτος μέλος ή η απόφαση πρέπει να εκτελεσθεί σε άλλο κράτος μέλος. Η τρίτη περιοχή είναι η γνήσια διεθνής δικαιοδοσία που προκύπτει από τη διασύνδεση με χώρες εκτός της Ε.Ε. Εντός αυτής της κατηγορίας διακρίνονται δύο υποκατηγορίες. Η μία εξ' αυτών είναι η περίπτωση διαφοράς μεταξύ κράτους μέλους και ενός ή περισσότερων ξένων κρατών και η δεύτερη είναι η περίπτωση διαφοράς με ένα ή περισσότερα αλλοδαπά κράτη χωρίς την συμμετοχή κράτους μέλους της Ε.Ε. Όλες οι προσπάθειες ενοποίησης του δικονομικού δικαίου έχουν επιχειρηθεί/πραγματοποιηθεί στη δεύτερη περιοχή. Το πρώτο εγχείρημα για εναρμόνιση του δικονομικού δικαίου σε όλη την Ευρώπη συμπεριλαμβανομένης και της πρώτης περιοχής, απέτυχε. Το νέο Σχέδιο του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι επεχείρησε, χωρίς επιτυχία, να διευρύνει την τρίτη περιοχή με το να ενοποιήσει τη δικαιοδοσία για εναγόμενους από άλλα κράτη μέλη σε αστικές και εμπορικές διαφορές με το επιχείρημα, ότι ο μέχρι τότε Κανονισμός Βρυξέλλες Ι οδηγούσε σε άνιση μεταχείριση των εναγόμενων από μη κράτη μέλη. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επι-

σήμανε στις στρατηγικές του κατευθύνσεις για το νομοθετικό και διαχειριστικό πλάνο για το χρονικό διάστημα 2015-2019, ότι «η απάντηση στις πολλές προκλήσεις στην περιοχή της ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, έγκειται στις σχέσεις με τα τρίτα κράτη, με συνέπεια να απαιτείται η βελτίωση της συνδέσεως της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της Ευρώπης. Αυτή η τρίτη κατηγορία διατλαντικής δικαιοδοσίας θα επικεντρώσει την μεγαλύτερη προσοχή τα επόμενα χρόνια. Φαίνεται ότι η Επιτροπή σκοπεύει να εξασφαλίσει την εξωτερική αρμοδιότητα της Ε.Ε. σε θέματα πολιτικής δικαιοσύνης με το να επιτρέψει την κατάθεση αγωγής στο Δ.Ε.Ε. Σε αυτή την τρίτη κατηγορία που αφορά σε σχέσεις με μη ευρωπαϊκά κράτη υιοθετώ την άποψη για μία διατλαντική σκοπιά, κυρίως σε ότι αφορά τις σχέσεις με την Αμερική. Το σχέδιο της Χάγης για τις δικαστικές αποφάσεις περιλαμβάνει ένα σημαντικό τμήμα της <εξωτερικής> ευρωπαϊκής Πολιτικής Δικονομίας. Κυρίως ενδιαφέρει, αν η σύμβαση του Λουγκάνο μπορεί να γίνει μία χρήσιμη βάση για τις διαπραγματεύσεις μεταξύ της Ευρώπης και των ΗΠΑ καθώς και τι μπορεί να γίνει σχετικώς με τη δικαιοδοσία για εναγόμενους από μη κράτη μέλη».

Στη συνέχεια της εισηγήσεώς του ο εισηγητής αναφέρθηκε στο Σχέδιο για τις αποφάσεις της Χάγης με αναφορά στο παρελθόν και στο παρόν επισημαίνοντας τα ακόλουθα: Το έτος 1992 οι ΗΠΑ πρότειναν ένα σχέδιο πολυμερούς συνθήκης για την αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων. Μετά από αναβολές το σχέδιο επαναφέρθηκε στο προσκήνιο το 2012 για περαιτέρω επεξεργασία από το γραφείο δημοσίων σχέσεων και πολιτικής του Συμβουλίου της Χάγης. Ο προβληματισμός των ΗΠΑ έγκειτο βασικώς στο γεγονός, ότι τα κράτη μέλη της Ε.Ε. ιδίως με τον Κανονισμό των Βρυξελλών, αλλά και του Λουγκάνο, αναγνωρίζουν άμεσα τις αποφάσεις άλλων κρατών μελών χωρίς άλλη διαδικασία στο έδαφός τους, κάτι που δεν ισχύει όμως, όταν εναγόμενοι είναι υπήκοοι των ΗΠΑ. Στόχος λοιπόν των ΗΠΑ ήταν να διαπραγματευτούν για μία πολυμερή συνθήκη που (θα) μπορούσε να άρει τέτοιου είδους διακρίσεις σε βάρος των υπηκόων τους. Κατά τις διαπραγματεύσεις αυτές προβληματίσε πάντως η εκτέλεση των αποφάσεων για τα υπέρογκα δικαστικά έξοδα που επιδικάζουν τα δικαστήρια των ΗΠΑ.

Στο πλαίσιο αυτό ο εισηγητής αναφέρθηκε και στα συμφέροντα που εμπλέκονται σχετικώς με τη δικαιοδοσία της Χάγης και το Σχέδιο των αποφάσεων τη δεκαετία του 1990. Κατά τον εισηγητή το κύριο πρόβλημα που οδήγησε τις ΗΠΑ στην πρόταση συνθήκης για την αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων στην ατζέντα του Συνεδρίου της Χάγης το 1992 ήταν η συνειδητοποίηση από μέρους τους ότι, ενώ στις ΗΠΑ υπήρχε ένα πιο φιλελεύθερο καθεστώς αναγνώρισεως και εκτελέσεως των αλλοδαπών αποφάσεων που προέρχονταν από κράτη της ΕΕ, τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη προέβλεπαν αυστηρούς όρους για την αναγνώριση και εκτέλεση αποφά-

26. S.P. BAUMGARTNER, Die internationale Dimension des europäischen Zivilprozessrechts – Transatlantische Perspektiven, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., Der europäische Gerichtsverbund, 2017, σσ. 165-200.

σεων προερχομένων από δικαστήρια των ΗΠΑ. Κατά τις εργασίες στη Χάγη, η πρόταση των Ευρωπαίων εκινείτο προς την κατεύθυνση μίας διπλής συμβάσεως στο πρότυπο των συμβάσεων των Βρυξελλών και του Λουγκάνο, όπου θα καθοριζόντουσαν όλες οι επιτρεπτές βάσεις δικαιοδοσίας. Αντιθέτως η πρόταση των ΗΠΑ εκινείτο προς την κατεύθυνση μίας μικτής συμβάσεως. Η πρόταση των ΗΠΑ περιελάμβανε μία λευκή λίστα με όλες τις επιτρεπτές δικαιοδοτικές βάσεις, μία μαύρη λίστα με εκείνες που δεν θα είναι επιτρεπτές και μία γκριζα λίστα που θα περιελάμβανε όλες εκείνες τις δικαιοδοτικές βάσεις, για τις οποίες θα εναπόκειται στο εγχώριο δίκαιο του κράτους αναγνώρισεως, αν θα τις δεχθεί ή όχι. Οι εργασίες της Χάγης κατέληξαν στο να γίνουν δεκτές οι προτάσεις των Ευρωπαίων, ενώ οι ΗΠΑ ανέβαλαν προς στιγμὴν τις περαιτέρω διαπραγματεύσεις.

Οι επόμενες επισημάνσεις του εισηγητού αφορούσαν τις πρόσφατες προσπάθειες (και την αντίστοιχη επίδραση των συνεπειών στο δίκαιο των Ηνωμένων Πολιτειών) στο πλαίσιο της διατλαντικής δικαιοδοσίας και στο δίκαιο ορισμένων Ευρωπαϊκών Κρατών μελών. Κατά τον εισηγητή οι νέες προσπάθειες για συμφωνία μεταξύ ΗΠΑ και Ευρωπαϊκών Κρατών δεν θα έχουν επιτυχία, διότι η Χάγη έχει αποφασίσει να αποκλείσει την απευθείας δικαιοδοσία, ενώ οι ΗΠΑ θέλουν να επεκτείνουν τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων τους. Πάντως κατά τον εισηγητή έχουν αλλάξει αρκετά οι συνθήκες, ώστε οι προσπάθειες του παρόντος θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε επιτυχείς διαπραγματεύσεις. Κατά τον εισηγητή τα κρίσιμα θέματα είναι εν προκειμένω τα ακόλουθα: α) Η δικαιοδοσία γενικής επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η δικαιοδοτική αυτή βάση προέκυψε από την ερμηνεία που επιχείρησε το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ σε δύο πρόσφατες αποφάσεις του (*Goodyear Dunlop Tires Operations, S.A. v. Brown*, 2011 και *Daimler v. Bauman* 2014). Στην πρώτη εκ των ως άνω αποφάσεων, το Ανώτατο Δικαστήριο θεμελίωσε τη διεθνή δικαιοδοσία στο ότι η εναγόμενη εταιρεία εμφάνιζε συνεχή και συστηματική σύνδεση με το forum του κράτους στο οποίο δραστηριοποιείτο. Η νομολογική αυτή άποψη εντάσσεται βασικά στις προτάσεις των ΗΠΑ κατά τη σύνοδο της Χάγης το 1999 και πιο συγκεκριμένα εντασσόταν στη ως άνω αναφερθείσα ως μαύρη λίστα. Με τη δεύτερη απόφαση το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε, ότι αυτή η δικαιοδοσία γενικής επιχειρηματικής δραστηριότητας εφαρμόζεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. β) Περιορισμοί στην πρόσβαση στο δίκαιο και στη δικαιοδοσία των Ηνωμένων Πολιτειών σε διατλαντικές υποθέσεις. Το Ανώτατο Δικαστήριο σε πρόσφατες υποθέσεις έχει επιλέξει να βάλει τέλος στην πάγια πρακτική των κατώτερων ιεραρχικά δικαστηρίων να εμμένουν στη δικαιοδοσία των εγχώριων δικαστηρίων και να εφαρμόζουν το εγχώριο δίκαιο για υποθέσεις που σχετίζονται στενά με άλλες πολιτείες. Τέτοιες υποθέσεις είναι αυτές που αφορούν παράβαση νόμου για τα αξιόγραφα

που κυκλοφορούν σε ξένες αγορές, αγωγές για σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ομαδικές αγωγές για ελαττωματικά προϊόντα και αθέμιτο ανταγωνισμό. γ) Δυσχέρειες στην αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων. Το εφαρμοστέο δίκαιο για την αναγνώριση και εκτέλεση των αλλοδαπών αποφάσεων είναι το πολιτειακό δίκαιο των ομόσπονδων κρατιδίων και όχι το ομοσπονδιακό δίκαιο. Οι προτάσεις που θέλουν το ζήτημα να ρυθμιστεί σε ομοσπονδιακό επίπεδο, προβλέπουν την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαιότητας, της δημόσιας τάξεως και περιορισμών στην εκτέλεση των αλλοδαπών αποφάσεων σε ομοσπονδιακό επίπεδο. δ) Αντίστροφη ροή των αποφάσεων. Μέχρι το έτος 1990 φαίνεται ότι οι ΗΠΑ εξέδιδαν περισσότερες αποφάσεις για αλλοδαπούς που προσέφευγαν στα δικαστήριά τους και ως εκ τούτου τα ευρωπαϊκά κράτη-μέλη έπρεπε να τις αναγνωρίσουν. Από το 1990 όμως αυτή η κατάσταση φαίνεται να έχει αντιστραφεί, αφού στατιστικά είναι περισσότερα τα αιτήματα προς τις ΗΠΑ για αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων που εκδόθηκαν σε ευρωπαϊκό έδαφος. Σε αυτό φέρεται να συνέβαλε το γεγονός, ότι το νομοθετικό πλαίσιο των ευρωπαϊκών κρατών μελών είναι πλέον πιο ευνοϊκό για τους ενάγοντες, ενώ αποθαρρυντική φαίνεται να ήταν και η μέχρι τώρα πρακτική των δικαστηρίων των ΗΠΑ να απορρίπτουν επί τη βάση της θεωρίας του *forum non conveniens* πολλές αγωγές με αλλοδαπό σύνδεσμο.

Στο επόμενο κεφάλαιο της εισηγήσεώς του και με αναφορά στο θέμα του αναγκαίου συμβατικού/νομικού θεμελίου ο εισηγητής επισήμανε, ότι θα μπορούσε να υπάρξει μία συμφωνία για τη αναγνώριση και εκτέλεση των αλλοδαπών αποφάσεων είτε ως διμερής συνθήκη μεταξύ της Ε.Ε. και των ΗΠΑ είτε ως μικρή πολυμερής συνθήκη μεταξύ της Ε.Ε., των ΗΠΑ και των κρατών που μετέχουν στη συνθήκη του Λουγκάνο. Οι ΗΠΑ θα μπορούσαν άλλωστε να γίνουν μέρος της συνθήκης του Λουγκάνο. Η λύση αυτή θα συναντούσε βέβαια εμπόδια, κυρίως διότι οι κανόνες περί προσωπικής δικαιοδοσίας αφενός ίσως είναι αντίθετες με τις αρχές περί δίκαιης δίκης των ΗΠΑ και αφετέρου δεν είναι συνήθεις για τους αμερικανούς δικηγόρους που προτιμούν περισσότερο μία πιο ευέλικτη δικαιοδοσία που θα θεμελιωνόταν σε πραγματικά περιστατικά. Η ευελιξία αυτή είναι πιο απαραίτητη για διαφορές από ηλεκτρονικές συναλλαγές. Επομένως η συνθήκη του Λουγκάνο θα μπορούσε να χρησιμεύσει μόνο ως μία αφετηρία για τις περαιτέρω συζητήσεις.

Ακολούθησαν οι επισημάνσεις του εισηγητού σχετικώς με τη Δικαιοδοσία των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων για εναγομένους – μη ευρωπαίους υπηκόους. Οι ρυθμίσεις του Κανονισμού των Βρυξελλών I αναφέρονται στη δικαιοδοσία των δικαστηρίων κρατών-μελών για εναγομένους που κατοικούν σε κράτος μέλος (άρθ. 6 (2)). Ο καθορισμός της δικαιοδοσίας των ευρωπαϊκών δικαστηρίων

για εναγομένους – μη ευρωπαίους υπηκόους – επαφίεται στο δίκαιο του κράτους μέλους. Έτσι δεν αποκλείεται ανάλογα με το δίκαιο του κράτους μέλους, εναγόμενοι από τις ΗΠΑ να υπάγονται σε υπέρμετρες βάσεις δικαιοδοσίας. Το ενδιαφέρον λοιπόν των ΗΠΑ είναι, κατά τον εισηγητή να ανατρέψουν τις συνέπειες του άρθρου 6 (2) του Κανονισμού.

Ο εισηγητής διατύπωσε τελικώς τα ακόλουθα συμπεράσματα: Οι Ευρωπαίοι θα πρέπει να έχουν ως στόχο μία συμφωνία που (να) εγγυάται ένα ελάχιστο επίπεδο αναγνωρίσεως και εκτελέσεως των αλλοδαπών αποφάσεων στις ΗΠΑ και ταυτόχρονα να ενδιαφέρεται λιγότερο για τον περιορισμό της δικαιοδοσίας των δικαστηρίων των ΗΠΑ. Επίσης μία τέτοια συμφωνία πρέπει να επιτευχθεί κατά τη σύσκεψη της Χάγης ή μεταξύ της Ε.Ε. και των ΗΠΑ. Στην τελευταία περίπτωση αφετηρία/βάση θα μπορούσε να είναι η συνθήκη του Λουγκάνο.

9. Στη συνέχεια μετά τη ζωντανή επιστημονική συζήτηση (με συμμετοχή πολλών συνέδρων) που διεξήχθη μεταξύ των συνέδρων και των εισηγητών τόσο επί των εισηγήσεων της πρωινής συνεδριάσεως, όσο και επί της εισηγήσεως της απογευματινής συνεδριάσεως, ακολούθησεν η ομιλία του κ. P. Szirányi²⁷ (στελέχους της Γενικής Διευθύνσεως για τη Δικαιοσύνη και τους Καταναλωτές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) σχετικώς με το νομοθετικό προγραμματισμό στο πεδίο της απονομής της Δικαιοσύνης και της προσφυγής/προσβάσεως των πολιτών στα Δικαστήρια των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, καθώς και με τις αντίστοιχες πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ενώσεως στο σημαντικό αυτό πεδίο που συνδέεται αναπόσπαστα με την εναρμόνιση (και) στο πεδίο του Δικονομικού Δικαίου των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και γενικότερα στο πεδίο της Ευρωπαϊκής Ολοκληρώσεως (υπό την ειδικότερη/στενότερη και υπό τη γενικότερη/

ευρύτερη έννοια του όρου)²⁸.

28. Μετά το τέλος του Επιστημονικού μέρους του Συνεδρίου διεξήχθη η προγραμματισμένη Γενική Συνέλευση των Μελών της Ενώσεως. Από πλευράς μελών ΔΕΠ των Ελληνικών Νομικών Σχολών συμμετείχαν στο Συνέδριο αυτό η Ομότιμη Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κυρία Πελαγία Γέσιου – Φαλσή (Επίτιμος Διδάκτωρ Νομικής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών), η Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κυρία Ε. Μουσταφάρα και ο συγγραφέας αυτής της μελέτης. Εκείνο όμως που είναι κατ'εμέ ιδιαίτερος σημαντικό και ελπιδοφόρο αλλά και – για τη δικές μου, τουλάχιστον, ακαδημαϊκές και επιστημονικές ιδέες και αντιλήψεις – συγκινητικό, είναι, ότι στην οργάνωση αυτού του πολύ σημαντικού για το Διεθνές Αστικό Δικονομικό Δίκαιο και το Ευρωπαϊκό Δικονομικό Δίκαιο Συνεδρίου συνέπραξαν σε πολύ σημαντικό και ουσιαστικό βαθμό και το παρακολούθησαν ενεργώς και νέοι έλληνες επιστήμονες, οι οποίοι είτε εργάζονταν ως ερευνητές στο Ινστιτούτο Max Planck είτε ήταν υπότροφοι του Ινστιτούτου (προσφέροντας τις υψηλού επιπέδου επιστημονικές, στο επίπεδο της βασικής και εξειδικευμένης επιστημονικής έρευνας, υπηρεσίες τους στο Ινστιτούτο Max Planck του Λουξεμβούργου για το Δικονομικό Δίκαιο συμπράττοντας στις πολυσχιδείς επιστημονικές/ερευνητικές δραστηριότητές του). Με κάποια από αυτές τις ιδιότητες συμμετείχαν στο Συνέδριο αυτό ο κ. Γεώργιος Α. Δημητρόπουλος (Διδάκτωρ Νομικής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης, Δικηγόρος), ο οποίος υπό τις εντολές και την εποπτεία του κ. Hess είχε και τη βασική οργανωτική ευθύνη του ως άνω Συνεδρίου, καθώς και οι κυρίες Α. Δωρή (Επιστημονική συνεργάτης στο Ινστιτούτο Max Planck, Δικηγόρος), Γ. Κουτσούκου (επιστημονική συνεργάτης στο Ινστιτούτο Max Planck, κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος, με άριστα, στην Πολιτική Δικονομία της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, υποψήφια διδάκτωρ Νομικής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης) και Ε. Κλουδά (υπότροφος του Ινστιτούτου Max Planck, κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος, με άριστα, στην Πολιτική Δικονομία της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, υποψήφια διδάκτωρ της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, της οποίας οι ακριβείς σημειώσεις επί των εισηγήσεων και επί των προφορικών παρεμβάσεων ήταν για μένα ιδιαίτερος χρήσιμες για την ακριβή απόδοση των αντιστοιχών απόψεων στην παρούσα μελέτη).

27. P. SZIRÁNYI, Report from Brussels – News from the field of civil judicial cooperation in the EU, στο συλλογικό έργο B. Hess (επιμ.), ό.π., Der europäische Gerichtsverbund, 2017, σσ. 217-231.

Η καθιέρωση καθεστώτος αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου για την προστασία του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Ο Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2020/2092

Μιχάλης Δ. Χρυσομάλλης*

Η μελέτη προσεγγίζει και αξιολογεί τις ρυθμίσεις του Κανονισμού 2020/2092 με τον οποίο καθιερώνεται καθεστώς αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση παραβιάσεων των αρχών του Κράτους Δικαίου στα κράτη μέλη. Ο νέος μηχανισμός επιχειρεί να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της οπισθοδρόμησης του Κράτους Δικαίου στα κράτη μέλη, συμπληρώνοντας τους προβλεπόμενους μηχανισμούς από τις Συνθήκες, που σε μεγάλο βαθμό αποδείχθηκαν ανεπαρκείς για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Εκτός από την εξαντλητική παρουσίαση της λειτουργίας του μηχανισμού (προϋποθέσεις ενεργοποίησης, απειλούμενα μέτρα, διαδικασία επιβολής και άρσης των μέτρων κα), η μελέτη εξετάζει τη μακρόσυρτη διαδικασία διαπραγματεύσεων και συμβιβασμών που χρειάστηκαν για να γίνει εφικτή η θέσπιση του Κανονισμού και ασκεί κριτική στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Δεκεμβρίου 2020, με τις οποίες αντιμετωπίστηκε ο εκβιασμός της Ουγγαρίας και της Πολωνίας και επέτρεψαν την ψήφιση του Κανονισμού 2020/2092 δύο χρόνια μετά την εκδήλωση της νομοθετικής πρωτοβουλίας της Επιτροπής. Τέλος, παρουσιάζονται και σχολιάζονται οι αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης του Φεβρουαρίου 2022, με τις οποίες απορρίφθηκαν οι προσφυγές ακυρώσεως του Κανονισμού που άσκησαν η Ουγγαρία και η Πολωνία προσβάλλοντας τη νομιμότητα του Κανονισμού.

κράτος δικαίου – αιρεσιμότητα – προϋπολογισμός ΕΕ

1. Εισαγωγικά: Η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου στην ΕΕ και η αντιμετώπισή της

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με το άρθρο 2 ΣΕΕ, βασιζείται «στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες». Μεταξύ των παραπάνω «συνταγματικών θεμελίων», που συγκροτούν τη φιλελεύθερη αξιακή ταυτότητα της Ένωσης, κεντρική θέση κατέχει η αρχή του Κράτους Δικαίου¹. Ωστόσο, από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας παρουσιάστηκαν σε κράτη μέλη της ΕΕ, όπως στην Ουγγαρία (2011), στη Ρουμανία (2012) και στην Πολωνία (2015), σοβαρές αποκλίσεις από τις αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδιαίτερα αυτής του Κράτους Δικαίου². Έτσι, γίνεται λόγος για «οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου» (*rule of law backsliding*)³ με σκοπό να περιγράψει το γενικότερο

φαινόμενο, με παγκόσμιο χαρακτήρα, της συστηματικής αποδυνάμωσης των συνταγματικών μηχανισμών ελέγχου και εξισορρόπησης από μια νέα γενιά εκλεγμένων αλλά αυταρχικών ηγετών. Εξάλλου, ο όρος αποτυπώνει, ιδιαίτερα για τον χώρο της ΕΕ, μια κατάσταση «διολίσθησης» χωρών από το φιλελεύθερο και δημοκρατικό πρότυπο διακυβέρνησης, το οποίο ίσχυε σε αυτές και αποτέλεσε προϋπόθεση για την προσχώρησή τους στην Ένωση⁴, σε αυταρχικές μορφές διακυβέρνησης (illiberalism). Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των κυβερνητικών σχεδίων για την αποδυνάμωση του Κράτους Δικαίου, που εκδηλώθηκαν σε κράτη μέλη της ΕΕ την τελευταία δεκαετία, είναι οι παρεμβάσεις στη δικαστική εξουσία, με σκοπό την επιβολή περιορισμών στην ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, στην αμεροληψία του δικαστικού σώματος, στο σύστημα του δικαστικού ελέγχου, ιδιαίτερα των συνταγματικών δικαστηρίων, όπου αυτά υφίστανται⁵. Η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου εγκυμονεί σοβαρούς πολιτικούς και νομικούς κινδύνους για την εξέλιξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της ενωσιακής έννομης τάξης ειδικότερα⁶. Παρά την αυξανόμενη σημασία

* Καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ

1. Βλ. αναλυτικά, Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της ΕΕ, στο: Μ. Χρυσομάλλης (επιμ.), Η αρχή του κράτους δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Μελέτες, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σσ. 21-38, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

2. A. VON BOGDANDY ... [et al.], A potential constitutional moment for the European rule of law – The importance of red lines, CML Rev., 2018, σσ. 983-996.

3. A. JAKAB / D. KOCHENOV (eds), The Enforcement of EU Law and Values: Ensuring Member States' Compliance, OUP, Oxford, 2017 · L. PECH / K.L. SCHEPPELE, Illiberalism Within: Rule of Law Backsliding in the EU, Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Vol. 19, December

2017, σσ. 3-47 · T.T. KONCEWICZ, *The Democratic Backsliding and the European constitutional design in error. When will HOW meet WHY?*, VerfBlog, 18.12.2018, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/the-democratic-backsliding-and-the-european-constitutional-design-in-error-when-how-meets-why/>.

4. Άρθρο 49 ΣΕΕ.

5. Βλ. σχ. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Η διασφάλιση της αρχής του Κράτους Δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η περίπτωση της Πολωνίας, ηλεκτρονικό περιοδικό DIGESTA, 2016, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://digestaonline.gr/pdfs/Digesta%202016/chrisb16.pdf>.

6. D. KOCHENOV / P. BÅRD, Rule of Law Crisis in the New Member

της αρχής του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ένωσης, τα διαθέσιμα μέσα ελέγχου του σεβασμού της αρχής, ιδιαίτερα οι μηχανισμοί του άρθρου 7 ΣΕΕ, παρουσιάστηκαν αρκετά ανεπαρκή για να αντιμετωπίσουν «*συστηματικές απειλές*» του Κράτους Δικαίου σ' ένα κράτος μέλος⁷. Η διαπίστωση αυτή έδωσε το έναυσμα για μια εκτεταμένη συζήτηση σχετικά με τους τρόπους ενίσχυσης των μηχανισμών διασφάλισης, με την αναζήτηση λύσεων ιδιαίτερα στο πλαίσιο των Συνθηκών, αφού η τροποποίησή τους φάνταζε αδύνατη. Μια από αυτές τις λύσεις, που δημιούργησε υψηλές προσδοκίες, αποτέλεσε η υιοθέτηση ενός καθεστώτος «*αιρεσιμότητας κράτους δικαίου*» με τον Κανονισμό 2020/2092 της 16ης Δεκεμβρίου 2020 με αντικείμενο την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση παραβιάσεων των αρχών του Κράτους Δικαίου στα κράτη μέλη⁸.

Στις γραμμές που ακολουθούν επιχειρούμε να προσεγγίσουμε τον νέο μηχανισμό και να αξιολογήσουμε τις ρυθμίσεις του Κανονισμού 2020/2092 υπό το φως των σχετικών αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Δεκεμβρίου 2020. Έτσι, μετά από αυτήν την Εισαγωγή (1), παρακολουθούμε τη μακρόσυρτη κυοφορία του μηχανισμού αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου (2), κατόπιν προσεγγίζουμε τη λειτουργία του μηχανισμού, συγκρίνοντας αυτόν με την αρχική πρόταση της Επιτροπής (3), καταγράφουμε συνοπτικά τα νομικά και πολιτικά προβλήματα που δημιουργεί η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Δεκεμβρίου 2020 στην εφαρμογή του μηχανισμού (4), παρουσιάζουμε τις εξελίξεις μετά την ψήφιση του Κανονισμού (5) και ακολουθούν οι Συμπερασματικές Παρατηρήσεις (6).

2. Η κυοφορία του Κανονισμού αιρεσιμότητας

Ο όρος αιρεσιμότητα (conditionality) «*αναφέρεται στην υιοθέτηση μιας καθορισμένης συμπεριφοράς από τις κυβερνήσεις ή τους ιδιωτικούς φορείς, επειδή η εν λόγω συμπεριφορά αποτελεί προϋπόθεση για την πρόσβαση σε ένα υποσχόμενο όφελος από την ΕΕ*»⁹. Η αιρεσιμότητα από τα

τέλη της δεκαετίας του '80 χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά στις εξωτερικές σχέσεις της Κοινότητας¹⁰. Μορφή αιρεσιμότητας αποτέλεσαν αργότερα τα Κριτήρια της Κοπεγχάγης (1993), που λειτούργησαν ως άτυπη προϋπόθεση για την προσχώρηση στην Ένωση ως το 1999 και τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, οπότε η προϋπόθεση σεβασμού των αξιών της ΕΕ αποτυπώθηκε στο άρθρο 49 ΣΕΕ¹¹. Εξάλλου, τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης κατά τη διαχείριση της κρίσης χρέους (2010), κινούμενα εκτός του νομικού και θεσμικού πλαισίου της Ένωσης, επέλεξαν να εξαρτήσουν τη συνδρομή στα κράτη μέλη, που αντιμετώπισαν χρηματοδοτικά προβλήματα, από «*αυστηρούς όρους πολιτικής*» (Euro crisis conditionality)¹². Τέλος, ένας νέος τύπος αιρεσιμότητας, που συνδέεται με τη διαχείριση των κονδυλίων που παρέχει η ΕΕ στα κράτη μέλη μέσω των αναδιανεμητικών πολιτικών της (Transfer Union) και του προϋπολογισμού της (spending conditionality), εισήχθη το 2013 ενόψει της υιοθέτησης του προηγούμενου Πολυετούς Δημοσιονομικού Πλαισίου (ΠΔΠ) 2014-2020¹³.

Η ιδέα της σύνδεσης του σεβασμού των απαιτήσεων του Κράτους Δικαίου με τα Ευρωπαϊκά Ταμεία διατυπώθηκε για πρώτη φορά το 2017, όταν έγινε φανερό ότι δεν μπορούσε να ανακοπεί η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου με τα προβλεπόμενα από τη Συνθήκη μέσα¹⁴. Η

States of the EU: The Pitfalls of Overemphasising Enforcement, Reconciling Europe with its Citizens through Democracy and Rule of Law (RECONNECT), Working Paper No. 1, Ιούλιος 2018, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://reconnect-europe.eu/wpcontent/uploads/2018/07/RECONNECT-KochenovBard-WP_27072018b.pdf.

7. Βλ. σχ. Π. ΑΡΓΑΛΙΑ, Οι ενωσιακοί μηχανισμοί διασφάλισης του Κράτους Δικαίου στα Κράτη-μέλη της ΕΕ, στο: Μ. Χρυσομάλλης (επιμ.), Η αρχή του κράτους δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π., σσ. 80-100, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

8. Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ 2020 L 433 I/6.

9. V. VITA, Revisiting the Dominant Discourse on Conditionality in the EU: The Case of EU Spending Conditionality, CYELS 2017, σσ. 1-28.

10. Βλ. ενδεικτικά Ε. FIERRO, European Union's Approach to Human Rights Conditionality in Practice, Martinus Nijhoff Publ., The Hague, 2003· L. BARTELS, Human Rights Conditionality in the EU's International Agreements, OUP, Oxford, 2005· K.E. SMITH, The evolution and application of EU membership conditionality, στο: Μ. Cremona (ed.), The Enlargement of the European Union, OUP, Oxford, 2003, σσ. 105-140.

11. Κ. ΤΣΙΩΝΑ, Άρθρο 49, στο: Β. Χριστιανός (επιμ.), Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: Κατ' άρθρο ερμηνεία, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 168· Μ. CREMONA, EU Enlargement: Solidarity and Conditionality, ELR, 2005, σσ. 3-22.

12. Βλ. αναλυτικά Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση: Οικοδόμηση, εμβάθυνση, ζητήματα δημοκρατίας και κράτους δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 183 επ.

13. Κανονισμός (ΕΕ) 1303/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Δεκεμβρίου 2013, περί καθορισμού κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής, το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και περί καθορισμού γενικών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και για την κατάργηση του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1083/2006 (Γενικός Κανονισμός), Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ 2013 L 347/320.

14. Στις 31.10.2017, η Αντιπρόεδρος της Επιτροπής, αρμόδια για τις αξίες και τη διαφάνεια, Vera Jourova, σε ομιλία της στο Ελσίνκι, υπογράμμισε ότι «η ΕΕ πρέπει να εξετάσει το ενδεχόμενο δημιουργίας ισχυρότερης αιρεσιμότητας μεταξύ του κράτους δικαίου

ιδέα αναπτύχθηκε περαιτέρω και υποστηρίχθηκε από θεωρητικές συμβολές, που τόνισαν την ανάγκη υιοθέτησης ισχυρής αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου στον ενωσιακό προϋπολογισμό¹⁵. Μια τέτοια αιρεσιμότητα δικαιολογείται από το γεγονός ότι η ενωσιακή (οικονομική) αλληλεγγύη¹⁶, που εκδηλώνεται μέσα από τον προϋπολογισμό, βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών, που με τη σειρά της οικοδομείται πάνω στον σεβασμό των αξιών της Ένωσης. Έτσι, κάθε φορά που η αμοιβαία εμπιστοσύνη αμφισβητείται, λόγω παραβιάσεων της αξιακής ταυτότητας της Ένωσης από κράτη μέλη, δικαιολογείται η διακοπή της εκδήλωσης της αλληλεγγύης προς το υπεύθυνο κράτος μέλος. Η θέση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι οι αυταρχικές κυβερνήσεις στην ΕΕ, όπως αυτές της Πολωνίας και της Ουγγαρίας, είναι από τους κύριους αποδέκτες των κονδυλίων της ΕΕ, με αποτέλεσμα η ευρωπαϊκή χρηματοδότηση να καθίσταται ένα από τα βασικά εργαλεία που χρησιμοποιούν οι κυβερνήσεις αυτές για τη διαίωνιση της εξουσίας τους. Παράλληλα, ελλείψεις στους μηχανισμούς του Κράτους Δικαίου κάνουν δύσκολη την ανάκτηση κονδυλίων της Ένωσης, όταν διαπιστώνονται παρατυπίες από τα αρμόδια ελεγκτικά όργανα της Ένωσης (OLAF, Ελεγκτικό Συνέδριο)¹⁷.

Κατά την έναρξη των διαπραγματεύσεων για το νέο ΠΔΠ 2021-2027, η Επιτροπή, στις 2 Μαΐου 2018, με σχετική της Ανακοίνωση¹⁸, έθεσε το ζήτημα τονίζοντας την ανάγκη «προστασίας του προϋπολογισμού της ΕΕ από χρηματοοικονομικούς κινδύνους που συνδέονται με γενικευμένες

ελλείψεις όσον αφορά το κράτος δικαίου στα κράτη μέλη»¹⁹. Την ίδια ημέρα, η Επιτροπή κατέθεσε πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση γενικευμένων ελλείψεων όσον αφορά το κράτος δικαίου στα κράτη μέλη»²⁰. Η πρόταση με νομική βάση το άρθρο 322 παρ. 1 στοιχείο α' ΣΛΕΕ και το άρθρο 106α Συνθ. ΕΚΑΕ αποσκοπούσε στην ενίσχυση της προστασίας του προϋπολογισμού της ΕΕ από χρηματοοικονομικούς κινδύνους που συνδέονται με «γενικευμένες ελλείψεις» του Κράτους Δικαίου στα κράτη μέλη. Αν οι ελλείψεις αυτές θίγουν ή απειλούν να θίξουν τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση ή την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, θα πρέπει να προβλέπεται η δυνατότητα να καθοριστούν οι συνέπειες για την ενωσιακή χρηματοδότηση. Τα μέτρα που λαμβάνονται θα πρέπει να είναι αναλογικά προς τη φύση, τη σοβαρότητα και την έκταση των γενικευμένων ελλείψεων όσον αφορά το Κράτος Δικαίου και δεν θίγουν τις υποχρεώσεις των κρατών μελών ως προς τους τελικούς δικαιούχους. Η λήψη της απόφασης ως προς το εάν μια γενικευμένη έλλειψη Κράτους Δικαίου εγκυμονεί κινδύνους επηρεασμού των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ προτείνεται από την Επιτροπή και εγκρίνεται από το Συμβούλιο με αντίστροφη ειδική πλειοψηφία²¹. Το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να εκθέσει τη συλλογιστική του πριν από τη λήψη οποιασδήποτε απόφασης²².

Ακολουθώντας τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μετά τη γνωμοδότηση του Ελεγκτικού Συνεδρίου²³, υιοθέτησε, στις 4 Απριλίου 2019, Ψή-

και των ταμείων συνοχής της ΕΕ, που προορίζονται για φτωχότερα κράτη μέλη». Βλ. σχ. E. ZALAN, Justice Commissioner links EU funds to 'rule of law' (31.10.2017), EU Observer, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://euobserver.com/political/139720>.

15. Βλ. Ενδεικτικά G. HALMAI, The Possibility and Desirability of Rule of Law Conditionality, HJRL, 2019, σσ. 171-188· F. HEINEMANN, Going for the Wallet? Rule-of-Law Conditionality in the Next EU Multiannual Financial Framework, Intereconomics, 2018, σσ. 297-301· D. KELEMEN / K.L. SCHEPPELE, How to Stop Funding Autocracy in the EU, VerfBlog, 10.09.2018, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/how-to-stop-funding-autocracy-in-the-eu/>.

16. Σχ. βλ. M. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗ, Η αρχή της αλληλεγγύης στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017, σ. 52 επ.

17. R. UITZ, Funding Illiberal Democracy: The Case for Credible Budgetary Conditionality in the EU, BRIDGE Network – Working Paper, 07.11.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3722936.

18. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Ένας σύγχρονος προϋπολογισμός για μια Ένωση που προστατεύει, ενδυναμώνει και υπερασπίζεται τους πολίτες της, Πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο 2021-2027, Βρυξέλλες, 02.05.2018, COM(2018) 321 final.

19. Βλ. A. VON BOGDANDY, Principles of a systemic deficiencies doctrine: How to protect checks and balances in the Member States, CML Rev., 2020, σσ. 705-740.

20. COM/2018/324 final – 2018/0136 (COD).

21. Για την αντίστροφη ειδική πλειοψηφία βλ. αναλυτικά M. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση: Οικοδόμηση, εμπάθυνση, ζητήματα δημοκρατίας και κράτους δικαίου, ό.π., σσ. 89-92.

22. Αναλυτικά για την πρόταση Κανονισμού βλ. A. BARAGGIA / M. BONELL, Linking Money to Values: The New Rule of Law Conditionality Regulation and Its Constitutional Challenges, ό.π.· A. VON BOGDANDY / J. ŁACNY, Suspension of EU funds for breaching the rule of law – a dose of tough love needed?, SIEPS, June 2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.sieps.se/globalassets/publikationer/2020/2020_7epa.pdf· I. GOLDNER LANG, The Rule of Law, the Force of Law and the Power of Money in the EU, Croatian Yearbook of European Law and Policy (CYELP), 2019, σσ. 1-26.

23. ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ, ΓΝΩΜΗ 1/2018 σχετικά με την από 2ας Μαΐου 2018 πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση γενικευμένων ελλείψεων όσον αφορά το κράτος δικαίου στα κράτη μέλη, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ 2018, C 291/1.

φισμα νομοθετικού περιεχομένου σε πρώτη ανάγνωση, που τροποποιούσε την πρόταση της Επιτροπής ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τον προσδιορισμό των περιπτώσεων που συνιστούν «γενικευμένες ελλείψεις» του Κράτους Δικαίου και επηρεάζουν ή κινδυνεύουν να επηρεάσουν τις αρχές της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης ή της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης²⁴. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του 2019, η νομοθετική διαδικασία λήμνασε, αφού το Συμβούλιο εμφανίστηκε διστακτικό στην ψήφιση του Κανονισμού. Σημείο καμπής αποτέλεσε η έκρηξη της πανδημίας COVID-19 και η ανάγκη μιας «ολοκληρωμένης, τολμηρής και διατηρήσιμης» αντίδρασης της Ένωσης στην κρίση. Έτσι, στο ιστορικό Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ιουλίου 2020 επήλθε πολιτική συμφωνία μεταξύ των κρατών μελών για την υιοθέτηση του ΠΔΠ 2021-2027, τη δημιουργία του Ταμείου Ανάκαμψης (γνωστού ως New Generation EU – NGEU) και την αύξηση των ιδίων πόρων της ΕΕ. Το «πακέτο» που αποφασίστηκε ανήλθε σε 1.824,3 δισεκατομμύρια ευρώ και συνδυάζει το ΠΔΠ (1.074,3 δισεκατομμύρια ευρώ) και το Ταμείο Ανάκαμψης (NGEU) ύψους 750 δισεκατομμυρίων ευρώ²⁵. Στο πλαίσιο αυτό, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, πιεζόμενο από την ομάδα κρατών μελών γνωστή ως «Frugal Four» (την Αυστρία, την Ολλανδία, τη Σουηδία και τη Δανία)²⁶, τοποθετήθηκε υπέρ της ταυτόχρονης θέσπισης ενός καθεστώτος αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού και του NGEU και προδιέγραψε και τη λειτουργία του, τονίζοντας ότι η Επιτροπή θα μπορεί να προτείνει μέτρα σε περίπτωση παραβάσεων του Κράτους Δικαίου, που θα εγκρίνονται από το Συμβούλιο με ειδική πλειοψηφία²⁷. Αν και το «πακέτο» συμφωνήθηκε πολιτικά τον Ιούλιο, η θέσπιση

των αναγκαίων νομικών πράξεων καθυστέρησε λόγω της εκκρεμότητας στη διαμόρφωση του Κανονισμού για την αιρεσιμότητα του Κράτους Δικαίου, που θεωρήθηκε προϋπόθεση για την έγκριση των υπολοίπων πράξεων²⁸. Έχοντας την πολιτική ώθηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, η Γερμανική Προεδρία, από τον Σεπτέμβριο 2020, ξεκίνησε εντατικές διαβουλεύσεις αρχικά στο Συμβούλιο και κατόπιν μεταξύ Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Συμβουλίου και Επιτροπής, που κατέληξαν σε ένα οριστικό νομοθετικό σχέδιο στις 5 Νοεμβρίου 2020²⁹.

Όταν έγινε φανερό ότι επίκειται η υιοθέτηση ενός μηχανισμού αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου, η Πολωνία και η Ουγγαρία απείλησαν με Κοινή τους Δήλωση να «μπλοκάρουν» την υιοθέτηση του νέου ΠΔΠ και της Απόφασης για τους ίδιους πόρους σε περίπτωση θέσπισης του Κανονισμού αιρεσιμότητας³⁰. Η διαπραγματευτική θέση των δύο χωρών παρουσιαζόταν ισχυρή, αφού, ενώ ο μεν Κανονισμός αιρεσιμότητας μπορούσε να ψηφιστεί από το Συμβούλιο με ειδική πλειοψηφία, ο δε Κανονισμός για το νέο ΠΔΠ θα έπρεπε, κατά το άρθρο 312 ΣΛΕΕ, να ψηφιστεί με ομοφωνία και η Απόφαση για τους ίδιους πόρους για να τεθεί σε ισχύ θα έπρεπε να επικυρωθεί από τα κράτη μέλη κατά τους συνταγματικούς τους κανόνες³¹. Χρειάστηκε μια νέα σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που, στις 10-11 Δεκεμβρίου, για να αρθεί το αδιέξοδο, κατέληξε σε μια «ερμηνευτική δήλωση σχετικά με τον νέο μηχανισμό κράτους δικαίου»³², που στην ουσία ανέστειλε την εφαρμογή του Κανονισμού αιρεσιμότητας πριν καν αυτός θεσπιστεί (!). Η λύση αυτή, που δέχτηκε έντονη κριτική, επέτρεψε την άρση του veto των δύο χωρών και την υιοθέτηση του Κανονισμού 2020/2092 από το Συμβούλιο (14.12.2020) με μειοψηφία της Πολωνίας και της Ουγγαρίας και από το Κοινοβούλιο (16.12.2020). Το κείμενο του

24. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Νομοθετικό Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 4ης Απριλίου 2019 σχετικά με την πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση γενικευμένων ελλείψεων όσον αφορά το κράτος δικαίου στα κράτη μέλη, COM(2018)0324 – C8-0178/2018 – 2018/0136(COD).

25. Βλ. C. CLOSA / D. KOCHENOV / J.H. WEILE, Reinforcing Rule of Law Oversight in the European Union (March 4, 2014), R. Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper No. 2014/25, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://ssrn.com/abstract=2404260>. M. KÖLLING, The role of (rule of law) conditionality in MFF 2021-2027 and Next Generation EU, or the stressed budget, JCES, 2022, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2059654>. T. TRIDIMAS, Editorial Note: Recovery Plan and Rule of Law Conditionality: A New Era Beckons?, CYELP, 2020, σ. VII.

26. S. PLATON, Bringing a Knife to a Gunfight: The European Parliament, the Rule of Law Conditionality, and the action for failure to act, VerfBlog, 11.06.2021, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/bringing-a-knife-to-a-gunfight/>.

27. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα, Βρυξέλλες, 21 Ιουλίου 2020, EUCO 10/20.

28. Το «πακέτο της ανάκαμψης» βασίστηκε σε τέσσερις πυλώνες: τον Κανονισμό του Συμβουλίου για το ΠΔΠ 2021-2027, την Απόφαση του Συμβουλίου για την αύξηση των ιδίων πόρων της ΕΕ, τον Κανονισμό του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το γενικό καθεστώς αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης και τον Κανονισμό του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση του μηχανισμού ανάκαμψης και ανθεκτικότητας (NGEU).

29. N. WUNSCH, Protecting the Rule of Law in the EU: Germany's Council Presidency must secure both the EU's budget and its credibility, Berlin Perspectives No. 4, September 2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://iep-berlin.de/wp-content/uploads/2020/09/BerlinPerspectives-4.pdf>.

30. Βλ. Joint Declaration of the Prime Minister of Poland and the Prime Minister of Hungary, 26.11.2020, διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.gov.pl/web/eu/joint-declaration-of-the-prime-minister-of-poland-and-the-prime-minister-of-hungary>.

31. Άρθρο 311 ΣΛΕΕ.

32. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα της Συνόδου 10-11/12/2020, σσ. 1-4, Βρυξέλλες, 11 Δεκεμβρίου 2020, EUCO 22/20.

Κανονισμού διαφέρει ουσιωδώς από την αρχική πρόταση της Επιτροπής τόσο ως προς τις προϋποθέσεις ενεργοποίησης του μηχανισμού όσο και ως προς την ακολουθητέα διαδικασία για τη λήψη μέτρων.

Ο Κανονισμός 2020/2092 έχει ως νομική βάση το άρθρο 322 παρ. 1 στοιχείο α' της ΣΛΕΕ, που περιλαμβάνεται στις κοινές και δημοσιονομικές διατάξεις και εξουσιοδοτεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο να θεσπίζουν Κανονισμούς ιδίως για την κατάρτιση και την εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης³³. Η επιλογή αυτή υποδηλώνει ότι πρωταρχικός στόχος του Κανονισμού 2020/2092 είναι η προστασία του ενωσιακού προϋπολογισμού ενώ οι παραβιάσεις του Κράτους Δικαίου «υποδεικνύουν την κλίμακα της προστασίας που πρέπει να εξασφαλιστεί»³⁴. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται, αφενός, από το γεγονός ότι προϋπόθεση ενεργοποίησης του μηχανισμού αιρεσιμότητας είναι οι παραβιάσεις του Κράτους Δικαίου να «επηρεάζουν ή να απειλούν σοβαρά να επηρεάσουν τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση του προϋπολογισμού της Ένωσης ή την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης κατά τρόπο επαρκώς άμεσο» και, αφετέρου, από τον ρόλο που επιφυλάσσεται στην Επιτροπή. Οι εξουσίες που προβλέπει ο Κανονισμός της επιτρέπουν να λειτουργεί τόσο ως θεματοφύλακας του ενωσιακού δικαίου όσο και ως αρμόδιο όργανο για την εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης³⁵.

3. Η λειτουργία του μηχανισμού αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου

3.1. Εισαγωγικά: Ο μηχανισμός στις συμπληγάδες της διοργανικής διαπραγμάτευσης

Όπως προαναφέρθηκε, το κείμενο που τελικά υιοθετήθηκε αποτέλεσε το προϊόν συμβιβασμού μεταξύ των θεσμικών οργάνων (κυρίως του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου) στο πλαίσιο της τριμερούς διαπραγμάτευσης που διοργανώθηκε από τη Γερμανική Προεδρία το φθινόπωρο του 2020. Για να φωτιστούν καλύτερα τα λειτουργικά στοιχεία του μηχανισμού, τα οποία θα αναλυθούν παρακάτω, θα πρέπει στο σημείο αυτό να

αναφερθούμε συνοπτικά στις στοχεύσεις και στις διαπραγματευτικές θέσεις των συν-νομοθετών της ΕΕ αλλά και στον βαθμό που αυτές ικανοποιήθηκαν.

Από την πλευρά του το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υποστήριξε ένα διευρυμένο πεδίο εφαρμογής, ενώ το Συμβούλιο είχε μια περισσότερο περιοριστική προσέγγιση. Οι δύο διαφορετικές προσεγγίσεις συνοψίζονται στο εξής δίλημμα: ο στόχος του Κανονισμού θα πρέπει να είναι η προστασία της αρχής του Κράτους Δικαίου μέσω της προστασίας του προϋπολογισμού της ΕΕ (Κοινοβούλιο), όπως ήθελε η πρόταση της Επιτροπής³⁶, ή η προστασία του προϋπολογισμού της ΕΕ μέσω της προστασίας του Κράτους Δικαίου (Συμβούλιο)³⁷. Πίσω από τις θέσεις του Συμβουλίου, πέραν της γενικόλογης και αμφίσημης σχετικά με τους σκοπούς και τη φύση του μηχανισμού θέσης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ιουλίου 2020³⁸, υπήρχε η γνώμη της Νομικής του Υπηρεσίας (μη δημοσιευθείσα), που εξ αρχής τοποθετήθηκε αρνητικά στην πρόταση Κανονισμού για τον μηχανισμό αιρεσιμότητας, υποστηρίζοντας ότι αυτός δεν πρέπει να επιδιώκει τον ίδιο στόχο με τη διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 7 ΣΕΕ³⁹. Περαιτέρω, η ΝΥΣ έλεγξε εάν υπήρχε «επαρκής σχέση» των «γενικευμένων ελλείψεων του Κράτους Δικαίου» και της «απώλειας δικαιώματος», δηλαδή, της αναστολής της χρηματοδότησης. Σύμφωνα με τη ΝΥΣ, η πρόταση της Επιτροπής αποτύγχανε σε αυτό το τεστ, αφού δεν μπορούσε να αποδείξει ότι ο σεβασμός του Κράτους Δικαίου συνδέεται με την ορθή εκτέλεση του προϋπολογισμού της ΕΕ και την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Η ΝΥΣ θεώρησε την αναφορά στην έννοια των «γενικευμένων ελλείψεων» πολύ ασαφή και ανεπαρκή για να καταδείξει την απαιτούμενη σύνδεση, ενώ επίσης η διαδικασία δεν απαιτούσε από την Επιτροπή να αποδείξει πραγματικά ότι τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης διατρέχουν κίνδυνο. Τέλος, η ΝΥΣ διέκρινε ότι τελικά ο μηχανισμός αιρεσιμότητας και το άρθρο 7 ΣΕΕ οδηγούνταν στο ίδιο αποτέλεσμα, δηλαδή τη διαπίστωση συστημικής αποτυχίας Κράτους Δικαίου είτε ως «γενικευμένη έλλειψη» βάσει του Κανονισμού είτε ως «σοβαρή και διαρκής παραβίαση» σύμφωνα με το αρ-

33. Ερωτήματα δημιουργούνται από τη μη επιλογή ως νομικής βάσης του άρθρου 325 ΣΛΕΕ, που είναι η κύρια διάταξη της ΣΛΕΕ για την προστασία οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ. Λαμβάνοντας υπόψη ότι και οι δύο διατάξεις προβλέπουν την ίδια διαδικασία για τη λήψη μέτρων (συνήθης νομοθετική διαδικασία), ο λόγος που δικαιολογεί την επιλογή της νομικής βάσης θα πρέπει να αναζητηθεί στο πεδίο εφαρμογής των δύο άρθρων της Συνθήκης. Το άρθρο 322 παρ. 1 στοιχείο α' της ΣΛΕΕ έχει ευρύτερο πεδίο εφαρμογής αφού σχετίζεται με όλες τις πτυχές της εκτέλεσης του προϋπολογισμού της ΕΕ.

34. J. ŁACNY, The Rule of Law Conditionality under Regulation No 2092/2020 – Is it all About the Money?, HJRL, 2021, σσ. 79-105.

35. Άρθρο 17 παρ. 1 ΣΕΕ.

36. I. GOLDNER LANG, The Rule of Law, the Force of Law and the Power of Money in the EU, CYELP, 2020, σσ. 1-26.

37. A. DIMITROVS, Rule of law conditionality for the EU budget: agreement is there, EU Law Live, 05.11.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://eulawlive.com/analysis-rule-of-law-conditionality-for-the-eu-budget-agreement-is-there-by-aleksejs-dimitrovs/>.

38. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα, Βρυξέλλες, 21 Ιουλίου 2020, EUCO 10/20, σημεία 22 και 23.

39. Opinion of the Legal Service 13593/18, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Protection of the Union's Budget in Case of Generalised Deficiencies as Regards the Rule of Law in the Member States (Oct. 25, 2018).

θρο 7 ΣΕΕ, αλλά και στις ίδιες συνέπειες. Σύμφωνα με τη ΝΥΣ, το άρθρο 7 ΣΕΕ είναι ο μόνος διαθέσιμος μηχανισμός βάσει των Συνθηκών για την επιβολή των αξιών του άρθρου 2 ΣΕΕ (*lex specialis*). Επιπλέον, το άρθρο 7 ΣΕΕ είναι μια πλήρης και περιεκτική διαδικασία στην οποία δεν μπορεί να προστεθεί τίποτα. Χρησιμοποιώντας το επιχείρημα ότι η επίκληση του άρθρου 7 ΣΕΕ δεν περιορίζεται στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, κατέληξε στο ότι δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί άλλος μηχανισμός επιβολής κυρώσεων για να διασφαλιστεί ότι τα κράτη μέλη συμμορφώνονται με το άρθρο 2 ΣΕΕ. Έτσι, η ΝΥΣ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «*Το παράγωγο δίκαιο δεν μπορεί να τροποποιεί, να συμπληρώνει ή να έχει ως αποτέλεσμα την παράκαμψη της διαδικασίας που προβλέπεται στο άρθρο 7 ΣΕΕ*»⁴⁰. Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η βασική θέση της ΝΥΣ ήρθε να ενισχύσει την επιχειρηματολογία της Ουγγαρίας και της Πολωνίας κατά της υιοθέτησης μηχανισμού αιρεσιμότητας. Έτσι, τη συναντά κανείς τόσο στην κοινή δήλωση των Πρωθυπουργών της Πολωνίας και της Ουγγαρίας⁴¹ με την οποία εκβίασαν να «*μπλοκάρουν*» την υιοθέτηση του νέου ΠΔΠ και της Απόφασης για τους ίδιους πόρους σε περίπτωση θέσπισης του Κανονισμού, όσο και στις προσφυγές ακυρώσεων που άσκησαν ενώπιον του ΔΕΕ, προσβάλλοντας το κύρος του Κανονισμού 2020/2092 (βλ. παρακάτω 5). Οι ανωτέρω θέσεις της ΝΥΣ, που έχουν χαρακτηριστεί «*επιφανειακή και επιλεκτική ανάγνωση των Συνθηκών*»⁴², έχουν εγείρει ισχυρό νομικό αντίλογο από τη θεωρία⁴³. Σε αυτόν τον αντίλογο βασίστηκε η θέση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, που έθεσε υπό αμφισβήτηση τη συλλογιστική της ΝΥΣ του Συμβουλίου, ιδίως όσον αφορά το δόγμα περί *lex specialis* του άρθρου 7 ΣΕΕ. Ειδικότερα, στηρίχθηκε στο γεγονός ότι η Επιτροπή στην περίπτωση της Πολωνίας εξέτασε τα ίδια γεγονότα μέσα από το πρίσμα της πρότασης ενεργοποίησης του άρθρου 7 ΣΕΕ και

της διαδικασίας για παράβαση (258 ΣΛΕΕ), υπογραμμίζοντας έτσι τον μη αποκλειστικό χαρακτήρα του άρθρου 7 ΣΕΕ. Εξάλλου, υπέρ των θέσεων του Κοινοβουλίου συνηγορούσε η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την αρχή της αποτελεσματικότητας (*effet utile principle*), σύμφωνα με την οποία το γεγονός ότι η Συνθήκη προβλέπει ένα μέσο για τη διασφάλιση της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και της συμμόρφωσης των κρατών μελών δεν σημαίνει ότι αποκλείεται η ανάπτυξη άλλων μέσων, αν αυτά κατατείνουν στην αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης⁴⁴.

Οι κύριες πτυχές του συμβιβασμού, στον οποίο τελικά κατέληξαν το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο⁴⁵, είναι οι εξής:

Πρώτον, επιτυγχάνεται ο συνδυασμός της μέγιστης δυνατής νομικής σαφήνειας που επεδίωκε το Συμβούλιο με τη φιλόδοξη προσέγγιση του Κοινοβουλίου. Έτσι, ο Κανονισμός δεν αναφέρεται πλέον σε «*γενικευμένες ελλείψεις*», όπως είχε προταθεί αρχικά από την Επιτροπή. Τελικά, υιοθετήθηκε η χρήση του όρου «*παραβιάσεις*», που υποστηρίχθηκε από το Συμβούλιο και αποτελούσε επιλογή ενός νομικού όρου με ευρύτερη χρήση στο ενωσιακό δίκαιο αλλά και σε πολλούς άλλους τομείς του δικαίου. Η νέα ορολογία υποστηρίζεται και εξειδικεύεται από έναν μη εξαντλητικό κατάλογο πιθανών παραβιάσεων των αρχών του Κράτους Δικαίου, αυξάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ασφάλεια δικαίου⁴⁶.

Δεύτερον, η βασική διαπραγματευτική θέση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για ένα ευρύτερο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού φαίνεται ότι ικανοποιήθηκε ως έναν βαθμό, αφού διασφαλίστηκε ότι αυτός δεν θα εφαρμόζεται μόνο σε περιπτώσεις διαφθοράς και απάτης, αλλά θα καλύπτει επίσης παραβιάσεις του Κράτους Δικαίου⁴⁷, υπό την προϋπόθεση, βέβαια, ότι αυτές επηρεάζουν τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση και τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης.

Τρίτον, ικανοποιήθηκε η βασική θέση του Συμβουλίου για την αναγκαία στενή σύνδεση των παραβιάσεων του Κράτους Δικαίου με τις επιπτώσεις στον προϋπολογισμό της Ένωσης για την επιβολή μέτρων. Δεν είναι τυχαίο ότι

40. A. BARAGGIA / M. BONELL, Linking Money to Values: The New Rule of Law Conditionality Regulation and Its Constitutional Challenges, ό.π.· A. DIMITROVS / H. DROSTE, Conditionality Mechanism: What's In It?, *VerfBlog*, 30.12.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/conditionality-mechanism-whats-in-it/>.

41. Βλ. Joint Declaration of the Prime Minister of Poland and the Prime Minister of Hungary, διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.gov.pl/web/eu/joint-declaration-of-the-prime-minister-of-poland-and-the-prime-minister-of-hungary>.

42. D. KOCHENOV / L. PECH, Upholding the Rule of Law in the EU: On the Commission's 'Pre-Article 7 Procedure' as a Timid Step in the Right Direction, ό.π., σ. 13.

43. K.L. SCHEPPELE / L. PECH / R.D. KELEMEN, Never Missing an Opportunity to Miss an Opportunity: The Council Legal Service Opinion on the Commission's EU budget-related rule of law mechanism, *VerfBlog*, 12.11.2018, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/never-missing-an-opportunity-to-miss-an-opportunity-the-council-legal-service-opinion-on-the-commissions-eu-budget-related-rule-of-law-mechanism/>.

44. Βλ. σχ. A. VON BOGDANDY / J. ŁACNY, Suspension of EU funds for breaching the rule of law – a dose of tough love needed?, ό.π., σσ. 6-7.

45. A. BARAGGIA / M. BONELL, Linking Money to Values: The New Rule of Law Conditionality Regulation and Its Constitutional Challenges, ό.π.

46. A. DIMITROVS / H. DROSTE, Conditionality Mechanism: What's In It?, ό.π.

47. L. SANZ, The new agreement on the rule of law conditionality: a possible solution?, *Eyes on Europe*, 13.11.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.eyes-on-europe.eu/the-new-agreement-on-rule-of-law-conditionality-a-possible-solution/>.

στον τίτλο του Κανονισμού απουσιάζει κάθε αναφορά στο Κράτος Δικαίου. Αν και το Κοινοβούλιο υποστήριξε τη διατύπωση που είχε επιλέξει η Επιτροπή («επηρεάζει ή απειλεί να επηρεάσει»), υπογραμμίζοντας τον προληπτικό χαρακτήρα του μηχανισμού, τελικά συμβιβάστηκε στην περισσότερο σαφή και ταυτόχρονα περιοριστική διατύπωση ως προς την αναγκαία προϋπόθεση της ενεργοποίησης του μηχανισμού, αυτής των επιπτώσεων στον προϋπολογισμό («επηρεάζουν ή απειλούν σοβαρά να επηρεάσουν ... κατά τρόπο επαρκώς άμεσο»). Το υιοθετηθέν κείμενο περιλαμβάνει και τα δύο στοιχεία: η υιοθέτηση προληπτικών μέτρων για την αποφυγή αρνητικών δημοσιονομικών επιπτώσεων, που είναι ένας καθιερωμένος μηχανισμός στον Δημοσιονομικό Κανονισμό, αφενός, συμβάλλει στην ασφάλεια του δικαίου και, αφετέρου, αντιμετωπίζει τις ενστάσεις της ΝΥΣ σύμφωνα με την οποία ο Κανονισμός, όπως προτάθηκε από την Επιτροπή, επιχειρεί να παρακάμψει τη διαδικασία του άρθρου 7 ΣΕΕ. Εξάλλου, η επιδίωξη μέσω του Κανονισμού πρωτίστως δημοσιονομικών στόχων δεν δημιουργεί προβλήματα σε σχέση με τη νομική βάση που επελέγη (άρθρο 322 ΣΛΕΕ). Ταυτόχρονα, με την προσθήκη της απαίτησης ο επηρεασμός να γίνεται «κατά τρόπο επαρκώς άμεσο» (δεν υπήρχε στην πρόταση της Επιτροπής) ενισχύει το επίπεδο αποδείξεων που πρέπει να παρέχει η Επιτροπή, όταν προτείνει μέτρα σύμφωνα με τον Κανονισμό⁴⁸.

Τέταρτον, από το τελικά υιοθετηθέν συμβιβαστικό κείμενο καθίσταται σαφές ότι η αναλογικότητα των μέτρων που προτείνει η Επιτροπή αρχικά καθορίζεται «με βάση τον πραγματικό ή δυνητικό αντίκτυπο των παραβιάσεων των αρχών του κράτους δικαίου στη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση του προϋπολογισμού της Ένωσης ή στα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης» και μόνο τότε «η φύση, η διάρκεια, η σοβαρότητα και η έκταση των παραβιάσεων των αρχών του κράτους δικαίου λαμβάνονται δεόντως υπόψη». Η επιλογή των ανωτέρω διατυπώσεων αντανάκλα εμμέσως πλην σαφώς ότι ο πρωταρχικός στόχος του Κανονισμού είναι η προστασία της χρηστής οικονομικής διαχείρισης του προϋπολογισμού και των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης μέσω της προστασίας της αρχής του Κράτους Δικαίου (βασική διαπραγματευτική θέση του Συμβουλίου)⁴⁹.

3.2. Πεδίο εφαρμογής και προϋποθέσεις ενεργοποίησης του μηχανισμού

Δύο είναι οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται σωρευτικά για την ενεργοποίηση του μηχανισμού αιρεσιμότητας, σύμφωνα με το άρθρο 4 του Κανονισμού 2020/2092:

(α) Παραβιάσεις των αρχών του Κράτους Δικαίου σε ένα

κράτος μέλος. Ο Κανονισμός ήδη στο άρθρο 2 έχει οριοθετήσει εννοιολογικά το Κράτος Δικαίου. Είναι η πρώτη φορά που σε μια νομική πράξη της Ένωσης επιχειρείται μια τέτοια οριοθέτηση και συγκεκριμενοποίηση μιας εξ αντικειμένου ανοικτής και δυναμικής έννοιας, όπως αυτή του Κράτους Δικαίου⁵⁰. Αυτό κρίθηκε αναγκαίο σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης των επιχειρημάτων περί ασφούς έννοιας και ανασφάλειας του δικαίου αυτών που αντιδρούσαν στην υιοθέτηση του μηχανισμού αιρεσιμότητας. Έτσι, ως Κράτος Δικαίου «νοείται η αξία της Ένωσης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 ΣΕΕ. Περιλαμβάνει τις αρχές της νομιμότητας, που υποδηλώνει διαφανή, υποκείμενη σε λογοδοσία, δημοκρατική και πλουραλιστική νομοθετική διαδικασία· ασφάλεια δικαίου· απαγόρευση της αυθαίρετης άσκησης εκτελεστικών εξουσιών· αποτελεσματική δικαστική προστασία, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, από ανεξάρτητα και αμερόληπτα δικαστήρια, και όσον αφορά τα θεμελιώδη δικαιώματα· διάκριση των εξουσιών· απαγόρευση των διακρίσεων και ισότητα ενώπιον του νόμου. Το κράτος δικαίου νοείται σε σχέση με τις άλλες αξίες και αρχές της Ένωσης που κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ». Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Κανονισμός ορθώς σημειώνει την κεντρική θέση που κατέχει το Κράτος Δικαίου μεταξύ των υπολοίπων αξιών τονίζοντας ότι «παρόλο που δεν υπάρχει ιεράρχηση των αξιών της Ένωσης, ο σεβασμός του κράτους δικαίου έχει ζωτική σημασία για την προστασία των άλλων θεμελιωδών αξιών στις οποίες εδράζεται η Ένωση»⁵¹. Περαιτέρω, το άρθρο 3 απαριθμεί ενδεικτικά, για τους σκοπούς του Κανονισμού, τις συμπεριφορές εκείνες που λογίζονται ως παραβιάσεις του Κράτους Δικαίου. Τέτοιες είναι:

- η διακινδύνευση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης·
- η παράλειψη αποτροπής, διόρθωσης ή κολασμού αυθαίρετων ή παράνομων αποφάσεων των δημόσιων αρχών, συμπεριλαμβανομένων των αρχών επιβολής του νόμου, η παρακράτηση χρηματοοικονομικών και ανθρώπινων πόρων, που επηρεάζει την εύρυθμη λειτουργία τους ή η παράλειψη διασφάλισης της απουσίας συγκρούσεων συμφερόντων·
- ο περιορισμός της διαθεσιμότητας και της αποτελεσματικότητας των μέσων ένδικης προστασίας, μεταξύ άλλων μέσω περιοριστικών δικονομικών κανόνων και η μη εφαρμογή των δικαστικών αποφάσεων ή ο περιορισμός της αποτελεσματικής διερεύνησης, δίωξης ή κολασμού παραβάσεων του νόμου.

Είναι λογικό οι παραβιάσεις στις οποίες επικεντρώνεται ο νομοθέτης να αφορούν κυρίως τη λειτουργία της δικαιο-

48. A. DIMITROVS / H. DROSTE, Conditionality Mechanism: What's In It?, ό.π.

49. Ibid.

50. Για τα χαρακτηριστικά της έννοιας του Κράτους Δικαίου βλ. αναλυτικά, Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗ, Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της ΕΕ, ό.π., σ. 32 επ.

51. 6^ο αιτιολογική σκ. του Κανονισμού 2020/2092.

σύνης, αφού η οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου σε κράτη μέλη εκδηλώνεται πρωτίστως με ποικίλες παρεμβάσεις στη λειτουργία της δικαιοσύνης που κατατείνουν στον περιορισμό της ανεξαρτησίας της και του δικαστικού ελέγχου⁵².

Όπως προαναφέρθηκε, ο Κανονισμός αντικαθιστά με τον όρο «παραβιάσεις» τον όρο «γενικευμένη έλλειψη όσον αφορά το κράτος δικαίου», που είχε επιλέξει η Επιτροπή με την πρότασή της και κρίθηκε ότι δεν παρείχε ασφάλεια δικαίου σε ό,τι αφορά τόσο την απαιτούμενη διάρκεια και το εύρος (γενικευμένη) όσο και την αναγκαία επίπτωση στο Κράτος Δικαίου, αφού μια διοικητική πρακτική ή η έλλειψη των κατάλληλων προτύπων μπορεί και να μην υπερβαίνει τα όρια της παρανομίας. Αντίθετα, ο όρος «παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου» ενισχύει τη νομική βεβαιότητα σε συνδυασμό με την προηγούμενη εννοιολογική οριοθέτηση του Κράτους Δικαίου. Ωστόσο, αυτό γίνεται σε βάρος ενός ευρύτερου πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού στον βαθμό που η ύπαρξη παραβίασης αποτελεί αυστηρότερη προϋπόθεση της γενικευμένης έλλειψης, αφού απαιτεί την ύπαρξη παρανομίας⁵³. Η θέση αυτή φαίνεται να ενισχύεται από το γεγονός ότι ο Κανονισμός, στο κείμενό του, κατ'επανάληψη χρησιμοποιεί πληθυντικό (παραβιάσεις), οπότε δημιουργείται η εντύπωση ότι απαιτούνται περισσότερες από μία παραβιάσεις για να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός αιρεσιμότητας. Αν ισχύει κάτι τέτοιο, προστίθεται ένας ακόμη περιορισμός στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού. Ωστόσο, ο ίδιος ο νομοθέτης φροντίζει να διασκεδάσει αυτήν την εντύπωση με την αιτιολογική σκ. 15 του Κανονισμού, που αναφέρει ότι «*Τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης μπορούν να πληγούν σοβαρά από παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου, ιδίως εκείνες που επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία των δημόσιων αρχών και τον αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο. Αυτό ισχύει για μεμονωμένες παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου και έτι μάλλον για παραβιάσεις που είναι διαδεδομένες ή οφείλονται σε επαναλαμβανόμενες πρακτικές ή παραλείψεις των δημόσιων αρχών ή σε γενικά μέτρα που λαμβάνονται από τις εν λόγω αρχές*». Συνεπώς, κατά τον νομοθέτη, το ζήτημα δεν είναι ποσοτικό αλλά ποιοτικό⁵⁴, αφού αρκεί και μια μεμονωμένη παραβίαση για τη λήψη μέτρων στον βαθμό που αυτή είναι σοβαρή. Με βάση τη σοβαρότητα θα κριθεί αν μια μεμονωμένη παραβίαση, που είναι περιστασιακή,

θα εκφύγει του πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού. Εδώ ρόλο μπορούν να παίξουν και η συχνότητα αλλά και η αντίδραση των αρχών στη διόρθωση σφαλμάτων.

(β) Επηρεασμός ή απειλή σοβαρού επηρεασμού της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης του προϋπολογισμού της Ένωσης ή της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης κατά τρόπο επαρκώς άμεσο. Στον βαθμό που σκοπός του Κανονισμού είναι η προστασία του ενωσιακού προϋπολογισμού, δεν αρκεί η παραβίαση των αρχών του Κράτους Δικαίου αλλά αυτή θα πρέπει να επηρεάζει ή να απειλεί να επηρεάσει τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση ή την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης και μάλιστα «*κατά τρόπο επαρκώς άμεσο*» αλλά όχι απαραίτητα πραγματικό. Έτσι, σοβαρές παραβιάσεις του Κράτους Δικαίου και ειδικότερα προσβολές δικαιωμάτων που προστατεύονται από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, όπως για παράδειγμα ο περιορισμός της ακαδημαϊκής ελευθερίας⁵⁵, δύσκολα μπορούν να θεμελιώσουν τον αναγκαίο σύνδεσμο με τον προϋπολογισμό της Ένωσης, με αποτέλεσμα να εκφεύγουν από το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού, και θα πρέπει να αναζητηθούν άλλα από τα διαθέσιμα μέσα για την αντιμετώπισή τους. Η διαπίστωση αυτή συνδέεται άμεσα με το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού, που περιορίζεται εξ αντικειμένου, αφού δεν εκτείνεται σε όλες τις παραβιάσεις των αρχών του Κράτους Δικαίου αλλά μόνο σε αυτές που επηρεάζουν σοβαρά την εκτέλεση του προϋπολογισμού. Ο περιορισμός αυτός, που προκάλεσε κριτική⁵⁶, προσδίδει συμπληρωματικό χαρακτήρα στον μηχανισμό αιρεσιμότητας σε σχέση με τους άλλους μηχανισμούς για τη διασφάλιση των αξιών της ΕΕ, όπως είναι αυτοί του άρθρου 7 ΣΕΕ. Αυτό, άλλωστε, τονίζεται και στο Προοίμιο του Κανονισμού (σημείο 14) που ανα-

52. Βλ. σχ. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗ, Η «οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου» σε Κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι μηχανισμοί για την αντιμετώπισή της, στο: Λ. Παπαδοπούλου / Δ. Αναγνωστοπούλου (επιμ.), Προς μια Συμπεριληπτική Ευρωπαϊκή Πολιτικότητα, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2019, σσ. 77-102 και ειδικά σσ. 78-79.

53. T. TRIDIMAS, Editorial Note: Recovery Plan and Rule of Law Conditionality: A New Era Beckons?, ό.π., σ. XIII.

54. Ibid.

55. ΔΕΕ C-66/18, Επιτροπή/Ουγγαρία, 06.10.2020, ECLI:EU:C:2020:792. Αναλυτικό σχολιασμό της απόφασης βλ. Μ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗ, Αυταρχισμός και ακαδημαϊκή ελευθερία: μια αδύνατη συμβίωση. Η υπόθεση του Πανεπιστημίου της Κεντρικής Ευρώπης ενώπιον του ΔΕΕ, ηλεκτρονικό περιοδικό DIGESTA, 2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.digestaonline.gr/pdfs/Digesta%202020/chris2.pdf>.

56. Βλ. ενδ. D. GROS, The European Council's compromise on the Rule of Law Regulation. Capitulation to illiberal states or misplaced expectations?, CEPS, 17.12.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.ceps.eu/the-european-councils-compromise-on-the-rule-of-law-regulation-capitulation-to-the-forces-of-evil-or-misplaced-expectations/>. N. KIRST, Rule of Law Conditionality: The Long-awaited Step Towards a Solution of the Rule of Law Crisis in the European Union?, European Papers, 22.04.2021, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/rule-law-conditionality-long-awaited-step-towards-solution-rule-law-crisis#_ftn13. J. ŁACNY, The Rule of Law Conditionality under Regulation No 2092/2020 – Is it all About the Money?, ό.π.: E. RUBIO, Rule of Law conditionality. What could an acceptable compromise look like?, Notre Europe, October 2020, σ. 3.

φέρει ότι «ο μηχανισμός που προβλέπεται στον παρόντα κανονισμό συμπληρώνει τα μέσα αυτά προστατεύοντας τον προϋπολογισμό της Ένωσης από παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου που θίγουν τη χρηστή δημοσιονομική διαχείρισή του ή την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης».

Πότε, όμως, μια παραβίαση του Κράτους Δικαίου επηρεάζει «κατά τρόπο επαρκώς άμεσο» τη χρηστή οικονομική διαχείριση και τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης; Κατά τον Τ. Τριδίμα, η έννοια της αμεσότητας θα πρέπει να προσδιοριστεί υπό το φως των στόχων του Κανονισμού. Έτσι, η βασική ιδέα θα πρέπει να είναι ότι υπάρχει ισχυρός δεσμός μεταξύ, αφενός, του σεβασμού του Κράτους Δικαίου και, αφετέρου, της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και της οικονομικής αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών και μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών⁵⁷. Όσο πιο θεμελιώδης ή συστημική είναι η παραβίαση τόσο πιο εύκολο είναι να ικανοποιηθεί η απαίτηση της αμεσότητας. Ένας νόμος που θίγει τη δικαστική ανεξαρτησία⁵⁸ θα πληρούσε αυτές τις προϋποθέσεις; Ένα συνταγματικό δικαστήριο ή ένα ανώτατο δικαστήριο ασκεί γενική δικαιοδοσία και, δεδομένης της θέσης του στην κορυφή της δικαστικής ιεραρχίας, έχει ειδικό ρόλο ως θεματοφύλακας της δικαιοσύνης, με αποτέλεσμα κάθε περιορισμός της ανεξαρτησίας του να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού.

Υποστηρίζεται, πάντως, ότι στην πράξη θα είναι εξαιρετικά δύσκολη η απόδειξη του αναγκαίου συνδέσμου μιας παραβίασεως του Κράτους Δικαίου με τον προϋπολογισμό της Ένωσης. Πρόκειται, δηλαδή, για μια *probatio diabolica* που επέβαλε το Συμβούλιο στο Κοινοβούλιο κατά την τριμερή διαπραγμάτευση⁵⁹. Η δυσκολία απόδειξης αυξάνεται και εξαιτίας των διαπιστωμένων από το Ελεγκτικό Συνέδριο⁶⁰ αδυναμιών του συστήματος αναφορών απάτης (fraud reporting system) που εφαρμόζει η Επιτροπή κατά τη διαχείριση από τα κράτη μέλη των κονδυλίων της Πολιτικής Συνοχής⁶¹.

Η αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης αφορά την εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης. Σύμφωνα με το άρθρο 317 ΣΛΕΕ, «η Επιτροπή εκτελεί τον προϋπολογισμό της Ένωσης ... σε συνεργασία με τα κράτη μέλη, με δική της ευθύνη και εντός των ορίων των πιστώσεων που εγκρίθηκαν, σύμφωνα με την αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης». Ο ισχύον Δημοσιονομικός Κανονισμός 2018/1046 ορίζει ότι, σύμφωνα με την αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης, ο προϋπολογισμός της Ένωσης πρέπει να εκτελείται σύμφωνα με τις αρχές της οικονομίας, της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας⁶². Το ΔΕΕ, εξάλλου, έκρινε επανειλημμένως ότι η αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης αντιστοιχεί στην αρχή της καλόπιστης συνεργασίας του άρθρου 4 παρ. 3 ΣΕΕ⁶³. Ο Κανονισμός 2020/2092 αναπτύσσει περαιτέρω την έννοια της αρχής της χρηστής οικονομικής διαχείρισης, αναφέροντας ότι αυτή μπορεί να διασφαλιστεί στα κράτη μέλη μόνο αν οι δημόσιες αρχές ενεργούν σύμφωνα με τον νόμο, αν οι περιπτώσεις απάτης, συμπεριλαμβανομένης της φορολογικής απάτης, φοροδιαφυγής, διαφθοράς, σύγκρουσης συμφερόντων ή άλλων παραβάσεων του νόμου διώκονται αποτελεσματικά από τις ανακριτικές και εισαγγελικές αρχές και αν οι αυθαίρετες ή παράνομες αποφάσεις των δημόσιων αρχών, συμπεριλαμβανομένων των αρχών επιβολής του νόμου, υπόκεινται σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο από ανεξάρτητα δικαστήρια και από το ΔΕΕ⁶⁴.

Η προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης προβλέπεται στα άρθρα 310 και 325 ΣΛΕΕ. Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 εδάφιο α' της Οδηγίας (ΕΕ) 2017/1371⁶⁵, ως «οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης» νοείται το σύνολο των εσόδων, δαπανών και στοιχείων ενεργητικού που καλύπτονται, αποκτώνται μέσω ή οφείλονται: στον προϋπολογισμό της Ένωσης και στους προϋπολογισμούς των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης που έχουν ιδρυθεί δυνάμει των Συνθηκών ή στους προϋπολογισμούς των οποίων αυτά ασκούν άμεσα ή έμμεσα τη διαχείριση και εποπτεία». Το άρθρο 325 της ΣΛΕΕ υποχρεώνει τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της ΕΕ να καταπολεμούν την

57. T. TRIDIMAS, Editorial Note: Recovery Plan and Rule of Law Conditionality: A New Era Beckons?, ό.π., σ. XIII.

58. ΔΕΕ C-619/18, *Επιτροπή/Πολωνία*, 24.06.2019, ECLI:EU:C:2019:531.

59. European Papers, Editorial, Neither Representation nor Values? Or, "Europe's Moment" – Part II, European Papers, Vol. 5, 2020, No 3, σσ. 1101-1104. K.L. SCHEPPELE / L. PECH / S. PLATON, Compromising the Rule of Law while Compromising on the Rule of Law, *VerfBlog*, 13.12.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/compromising-the-rule-of-law-while-compromising-on-the-rule-of-law/>.

60. European Court of Auditors, Special Report: Fighting fraud in EU spending: action needed, No 1/2019, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR19_01/SR_FRAUD_RISKS_EN.pdf.

61. E. RUBIO, Rule of Law conditionality. What could an acceptable

compromise look like?, ό.π., σ. 3.

62. Άρθρα 2 παρ. 59, 6 και 33 του Δημοσιονομικού Κανονισμού 2018/1046.

63. ΔΕΚ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-138/03, C-324/03 και C-431/03, *Ιταλία/Επιτροπή*, 24.11.2005, ECLI:EU:C:2005:714, σκ. 44. ΓεΔΕΕ T-549/08, *Λουξεμβούργο/Επιτροπή*, 18.06.2010, ECLI:EU:T:2010:244, σκ. 47. ΔΕΚ C-500/99 P, *Conserve Italia/Επιτροπή*, 24.01.2002, ECLI:EU:C:2002:45, σκ. 88. ΓεΔΕΕ T-265/08, *Γερμανία/Επιτροπή*, 19.09.2012, ECLI:EU:T:2012:434, σκ. 40.

64. 8^η αιτιολογική σκ. του Κανονισμού 2020/2092.

65. Οδηγία (ΕΕ) 2017/1371 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5ης Ιουλίου 2017 σχετικά με την καταπολέμηση, μέσω του ποινικού δικαίου, της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, ΕΕ 2017 L 198/29.

απάτη και κάθε άλλη παράνομη δραστηριότητα που επηρεάζει αυτά τα συμφέροντα μέσω αποτρεπτικών μέτρων και ότι τα μέτρα αυτά θα πρέπει να διασφαλίζουν την αποτελεσματική προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Με τη σειρά τους, τα κράτη μέλη θα πρέπει να λάβουν μέτρα για την καταπολέμηση της απάτης που επηρεάζει τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης με τον ίδιο τρόπο που αντιμετωπίζουν την απάτη που πλήττει τα δικά τους οικονομικά συμφέροντα (αρχή της ισοδυναμίας). Ο Κανονισμός 2020/2092 παρέχει περαιτέρω διευκρινίσεις σχετικά με τις υποχρεώσεις προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Έτσι, «η ανεξαρτησία και η αμεροληψία του δικαστικού συστήματος θα πρέπει πάντα να διασφαλίζονται, οι δε ανακριτικές και εισαγγελικές υπηρεσίες θα πρέπει να είναι σε θέση να εκτελούν προσηκόντως τα καθήκοντά τους. Θα πρέπει να διαθέτουν επαρκείς οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους και διαδικασίες ώστε να ενεργούν αποτελεσματικά και με πλήρη σεβασμό του δικαιώματος αμερόληπτου δικαστηρίου, συμπεριλαμβανομένου του σεβασμού των δικαιωμάτων υπεράσπισης. Οι τελεσίδικες αποφάσεις θα πρέπει να τυγχάνουν αποτελεσματικής εκτέλεσης». Οι προϋποθέσεις αυτές απαιτούνται ως ελάχιστη εγγύηση έναντι παράνομων και αυθαίρετων αποφάσεων δημόσιων αρχών που θα μπορούσαν να βλάψουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης⁶⁶. Περαιτέρω, ο Κανονισμός 2020/2092, στο άρθρο 4 παρ. 2, απαριθμεί τις περιπτώσεις στις οποίες εκδηλώνεται ο σύνδεσμος των δύο ανωτέρω προϋποθέσεων ενεργοποίησης του μηχανισμού. Οι περιπτώσεις αυτές αφορούν:

α) την εύρυθμη λειτουργία των αρχών που εκτελούν τον προϋπολογισμό της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων δανείων και λοιπών μέσων με την εγγύηση του προϋπολογισμού της Ένωσης, ιδίως στο πλαίσιο διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων ή επιδοτήσεων·

β) την εύρυθμη λειτουργία των αρχών που διενεργούν οικονομικούς ελέγχους, παρακολούθηση και λογιστικό έλεγχο, καθώς και την ορθή λειτουργία αποτελεσματικών και διαφανών συστημάτων δημοσιονομικής διαχείρισης και λογοδοσίας·

γ) την εύρυθμη λειτουργία των ανακριτικών και εισαγγελικών αρχών σε σχέση με τη διερεύνηση και τη δίωξη της απάτης, συμπεριλαμβανομένης της φορολογικής απάτης, της διαφθοράς ή άλλων παραβάσεων του δικαίου της Ένωσης όσον αφορά την εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης ή την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης·

δ) τον αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο, από ανεξάρτητα δικαστήρια, των πράξεων ή παραλείψεων των αρχών που αναφέρονται στα στοιχεία α), β) και γ)·

ε) την πρόληψη και τον κολασμό της απάτης, συμπεριλαμβανομένης της φορολογικής απάτης, της διαφθοράς

ή άλλων παραβάσεων του δικαίου της Ένωσης όσον αφορά την εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης ή την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, και την επιβολή αποτελεσματικών και αποτρεπτικών κυρώσεων στους αποδέκτες από εθνικά δικαστήρια ή από διοικητικές αρχές·

στ) την ανάκτηση αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών· ζ) την αποτελεσματική και έγκαιρη συνεργασία με τον OLAF και, με την επιφύλαξη της συμμετοχής του οικείου κράτους μέλους, με την ΕΠΠΟ στις έρευνες ή διώξεις σύμφωνα με την εφαρμοστέα ενωσιακή νομοθεσία, τηρώντας την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας·

η) άλλες καταστάσεις ή πρακτικές των αρχών που άπτονται της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης του προϋπολογισμού της Ένωσης ή της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.

Η τελευταία αυτή περίπτωση (η) παραπέμπει εμμέσως πλην σαφώς σε μια ενδεικτική απαρίθμηση. Ωστόσο, η «ερμηνευτική δήλωση» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 10-11.12.2020 προβλέπει ότι «οι παράγοντες ενεργοποίησης που καθορίζονται στον κανονισμό πρέπει να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται ως ένας κλειστός κατάλογος ομοιογενών στοιχείων και να μην είναι ανοικτοί σε παράγοντες ή γεγονότα διαφορετικής φύσης. Ο κανονισμός δεν αφορά «γενικευμένες ελλείψεις» (σημείο 2 εδάφιο στ')». Έτσι, όμως, η απαρίθμηση από ενδεικτική γίνεται περιοριστική⁶⁷ και στην ουσία διαγράφεται ή εξουδετερώνεται το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 4 παρ. 2 του Κανονισμού.

3.3. Μέτρα για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης

Το άρθρο 6 του Κανονισμού προβλέπει έναν ευρύ κατάλογο μέτρων που τα διακρίνει ανάλογα με τον τρόπο εκτέλεσης του ενωσιακού προϋπολογισμού. Έτσι,

(α) όταν η Επιτροπή εκτελεί (αμέσως ή εμμέσως) τον προϋπολογισμό της Ένωσης, κατ'εφαρμογή του άρθρου 62 παρ. 1 στοιχεία α' και γ' του Δημοσιονομικού Κανονισμού⁶⁸, και όταν ο αποδέκτης είναι κρατικός φορέας⁶⁹,

67. T. TRIDIMAS, Editorial Note: Recovery Plan and Rule of Law Conditionality: A New Era Beckons?, ό.π., σ. XIII.

68. Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2018/1046 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 18ης Ιουλίου 2018 σχετικά με τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης, την τροποποίηση των Κανονισμών (ΕΕ) αριθ. 1296/2013, (ΕΕ) αριθ. 1301/2013, (ΕΕ) αριθ. 1303/2013, (ΕΕ) αριθ. 1304/2013, (ΕΕ) αριθ. 1309/2013, (ΕΕ) αριθ. 1316/2013, (ΕΕ) αριθ. 223/2014, (ΕΕ) αριθ. 283/2014 και της απόφασης αριθ. 541/2014/ΕΕ και για την κατάργηση του Κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) αριθ. 966/2012, ΕΕ 2018 L 193/1.

69. Κατά το άρθρο 2 παρ. 42 του Δημοσιονομικού Κανονισμού, «οργανισμός κράτους μέλους» είναι «οντότητα που συγκροτείται σε κράτος μέλος ως οργανισμός δημοσίου δικαίου ή ως οργανισμός

66. 9^η αιτιολογική σκ. του Κανονισμού 2020/2092.

προβλέπονται:

i) η αναστολή πληρωμών ή της εκτέλεσης της νομικής δέσμευσης ή καταγγελία της νομικής δέσμευσης, σύμφωνα με το άρθρο 131 παρ. 3 του Δημοσιονομικού Κανονισμού·

ii) η απαγόρευση ανάληψης νέων νομικών δεσμεύσεων·

iii) η αναστολή της εκταμίευσης δόσεων εν όλω ή εν μέρει ή πρόωρη αποπληρωμή δανείων με την εγγύηση του προϋπολογισμού της Ένωσης·

iv) η αναστολή ή μείωση του οικονομικού πλεονεκτήματος δυνάμει μέσου με την εγγύηση του προϋπολογισμού της Ένωσης·

v) η απαγόρευση σύναψης νέων συμφωνιών για δάνεια ή άλλα μέσα με την εγγύηση του προϋπολογισμού της Ένωσης.

(β) όταν η Επιτροπή εκτελεί τον προϋπολογισμό της Ένωσης υπό καθεστώς επιμερισμένης διαχείρισης με τα κράτη μέλη, κατ' εφαρμογή του άρθρου 62 παρ. 1 στοιχείο β' του Δημοσιονομικού Κανονισμού, προβλέπονται:

i) η αναστολή της έγκρισης ενός ή περισσότερων προγραμμάτων ή τροποποίησής τους·

ii) η αναστολή δεσμεύσεων·

iii) η μείωση δεσμεύσεων, μεταξύ άλλων μέσω δημοσιονομικών διορθώσεων ή μεταφορών σε άλλα προγράμματα δαπανών·

iv) η μείωση της προχρηματοδότησης·

v) η διακοπή των προθεσμιών πληρωμής·

vi) η αναστολή πληρωμών.

Τα παραπάνω μέτρα μπορούν να ληφθούν σε διάφορα στάδια της εφαρμογής των πολιτικών της ΕΕ. Ο Κανονισμός, όμως, 2020/2092 δεν καθορίζει τα χαρακτηριστικά των παραπάνω μέτρων ούτε καθορίζει τον τρόπο λειτουργίας τους στην πράξη. Αυτό γίνεται με παραπομπή στις ειδικές διατάξεις των ειδικών τομεακών Κανονισμών που προβλέπουν κανόνες για τις δαπάνες των ΕΔΕΤ για συγκεκριμένες πολιτικές της ΕΕ. Εξάλλου, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι πρόθεση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να προσδώσει συμπληρωματικό χαρακτήρα στα προβλεπόμενα από τον Κανονισμό μέτρα, αφού αυτά «είναι αναγκαία ιδίως σε περιπτώσεις όπου άλλες διαδικασίες που προβλέπονται στην ενωσιακή νομοθεσία δεν θα επέτρεπαν την αποτελεσματικότερη προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης»⁷⁰.

Ο Κανονισμός επιχειρεί να θέσει κριτήρια κατά την επι-

διεπόμενος από το ιδιωτικό δίκαιο στον οποίο ανατίθεται αποστολή δημόσιας υπηρεσίας και στην οποία παρέχονται επαρκείς οικονομικές εγγυήσεις από το κράτος μέλος».

70. Αιτιολογική σκ. 17 του Κανονισμού 2020/2092.

λογή των μέτρων. Έτσι, ορίζεται ότι αυτά πρέπει να είναι αναλογικά ιδίως όσον αφορά τη σοβαρότητα της κατάστασης που σχετίζεται με τη διαπιστωθείσα παραβίαση. Ειδικότερα, ορίζεται ότι αυτά «καθορίζονται με βάση τον πραγματικό ή δυνητικό αντίκτυπο των παραβιάσεων των αρχών του κράτους δικαίου στη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση του προϋπολογισμού της Ένωσης ή στα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης. Η φύση, η διάρκεια, η σοβαρότητα και η έκταση των παραβιάσεων των αρχών του κράτους δικαίου λαμβάνονται δεόντως υπόψη. Τα μέτρα στοχεύουν, στο μέτρο του δυνατού, τις δράσεις της Ένωσης που επηρεάζονται από τις παραβιάσεις»⁷¹. Τα επιβαλλόμενα μέτρα θα πρέπει, κατά το δυνατόν, να στοχεύουν τις δράσεις της Ένωσης που επηρεάζονται από τις παραβιάσεις. Ως εκ τούτου, τα κριτήρια για την εφαρμογή των μέτρων βάσει του Κανονισμού αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου σχετίζονται τόσο με την παραβίασή του (σοβαρότητα, διάρκεια, επανάληψη) όσο και με τη διάθεση συμμόρφωσης του κράτους μέλους (βαθμός συνεργασίας και προθέσεις).

Κατά την εκδήλωση της νομοθετικής πρωτοβουλίας της Επιτροπής, η πρότασή της δέχτηκε κριτική για την έλλειψη κανόνων προστασίας των πάσης φύσεως ωφελούμενων (τελικών δικαιούχων) από τα χρηματοδοτικά μέσα της Ένωσης⁷². Το πρόβλημα παρουσιαζόταν έντονο και σχετικά πολύπλοκο ιδιαίτερα στις περιπτώσεις λήψης μέτρων που εφαρμόζονται υπό καθεστώς επιμερισμένης διαχείρισης⁷³, αφού δεν αρκούσε μόνο μια διάταξη για τη διατήρηση της υποχρέωσης καταβολών εκ μέρους των κρατών μελών προς τους τελικούς δικαιούχους σε περίπτωση διακοπής ή αναστολής της ενωσιακής χρηματοδότησης αλλά θα έπρεπε να δημιουργηθεί και ένας μηχανισμός επαλήθευσης του σεβασμού της υποχρέωσης αυτής των κρατών μελών⁷⁴. Τα ζητήματα αυτά αντιμετωπίζονται διεξοδικά από το άρθρο 5 του Κανονισμού 2020/2092 σε δύο επίπεδα:

Στο πρώτο επίπεδο και στην παρ. 2 του άρθρου 5 ορίζεται ότι «Εκτός αν προβλέπεται διαφορετικά στην απόφαση για τη θέσπιση των μέτρων, η επιβολή των κατάλληλων μέ-

71. Άρθρο 5 παρ. 3 του Κανονισμού 2020/2092.

72. Βλ. ενδ. ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ, ΓΝΩΜΗ 1/2018 σχετικά με την από 2ας Μαΐου 2018 πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης στην περίπτωση γενικευμένων ελλείψεων όσον αφορά το κράτος δικαίου στα κράτη μέλη, ό.π., σημείο 27.

73. Το ζήτημα δεν αφορά την εκτέλεση (άμεση ή έμμεση) του προϋπολογισμού από την Επιτροπή, αφού στην περίπτωση αυτή οι καταβολές στους τελικούς δικαιούχους γίνονται απευθείας από την Επιτροπή και χωρίς τη μεσολάβηση των κρατών μελών.

74. J. ŁACNY, The Rule of Law Conditionality under Regulation No 2092/2020 – Is it all About the Money?, ό.π.

των δεν θίγει τις υποχρεώσεις των κρατικών φορέων που αναφέρονται στην παράγραφο 1 στοιχείο α) ή των κρατών μελών που αναφέρονται στην παράγραφο 1 στοιχείο β) να εκτελέσουν το πρόγραμμα ή το κονδύλιο που επηρεάζεται από το μέτρο, και ιδίως τις υποχρεώσεις που υπέχουν έναντι των τελικών αποδεκτών ή των δικαιούχων, συμπεριλαμβανομένης της υποχρέωσης καταβολής πληρωμών βάσει του παρόντος κανονισμού και των εφαρμοστέων τομεακών ή δημοσιονομικών κανόνων». Για την επαλήθευση της τήρησης της ανωτέρω υποχρέωσης, τα κράτη μέλη τα οποία αφορούν μέτρα που θεσπίζονται δυνάμει του Κανονισμού υποβάλλουν στην Επιτροπή έκθεση σχετικά με τη συμμόρφωσή τους προς τις υποχρεώσεις αυτές κάθε τρεις μήνες από τη θέσπιση των εν λόγω μέτρων. Σε περίπτωση παραβίασης της υποχρέωσης εκτέλεσης του προγράμματος και των υποχρεώσεων έναντι των τελικών δικαιούχων, «η Επιτροπή λαμβάνει όλα τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης, σύμφωνα με τους τομεακούς και δημοσιονομικούς κανόνες».

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, σύμφωνα με την παρ. 4 του άρθρου 5 του Κανονισμού, η Επιτροπή υποχρεώνεται να «παρέχει πληροφορίες και καθοδήγηση προς όφελος των τελικών αποδεκτών ή των δικαιούχων σχετικά με τις υποχρεώσεις των κρατών μελών ... μέσω ιστότοπου ή διαδικτυακής πύλης». Η Επιτροπή, εξάλλου, πρέπει να παρέχει στον ίδιο ιστότοπο ή διαδικτυακή πύλη επαρκή εργαλεία ώστε οι τελικοί αποδέκτες ή οι δικαιούχοι να ενημερώνουν την Επιτροπή για τυχόν παραβίαση των υποχρεώσεων της παρ. 2 εκ μέρους των κρατών μελών.

Οι ανωτέρω διατάξεις κρίνονται θετικά, αφού επιτελούν έναν διπλό σκοπό: πρώτον, αυξάνουν την πίεση συμμόρφωσης στα κράτη μέλη που είναι υποχρεωμένα να εκτελέσουν το πρόγραμμα με ίδιους πόρους που πιθανόν δεν έχουν και, δεύτερον, αφαιρούν ένα παραδοσιακό επιχείρημα κατά των διαφόρων τύπων αιρεσιμότητας και κυρώσεων, σύμφωνα με το οποίο επηρεάζονται δυσανάλογα οι πολίτες και οι περιφερειακές αρχές⁷⁵.

3.4. Διαδικασία επιβολής - άρσης των μέτρων

Η διαδικασία επιβολής των μέτρων αποτέλεσε κρίσιμο ζήτημα κατά την τριμερή διαπραγματεύσει του Κανονισμού. Το κείμενο που τελικά υιοθετήθηκε απέχει αρκετά από την αρχική πρόταση της Επιτροπής αλλά και από την αρχική θέση του Κοινοβουλίου. Η διαδικασία του άρθρου 6 του Κανονισμού 2020/2092 δανείζεται στοιχεία από τη διαδικασία της προσφυγής για παράβαση (258 ΣΛΕΕ) και

των διαδικασιών που ακολουθούνται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης. Σε γενικές γραμμές, και λαμβάνοντας υπόψη ότι η επιβολή των μέτρων γίνεται με εκτελεστική απόφαση του Συμβουλίου, ακολουθείται το γενικό σχήμα της ενωσιακής διαδικασίας λήψης αποφάσεων με την Επιτροπή να προτείνει, το Συμβούλιο να αποφασίζει και το Κοινοβούλιο να ενημερώνεται, ενώ αναγνωρίζεται ευρύτατο δικαίωμα διατύπωσης παρατηρήσεων στο κράτος μέλος κατά του οποίου απειλούνται μέτρα κατά την τήρηση της αρχής *audi alteram partem*.

3.4.1. Προδικασία

Όταν η Επιτροπή διαπιστώσει ότι έχει βάσιμους λόγους να θεωρεί ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις ενεργοποίησης του μηχανισμού αιρεσιμότητας (άρθρο 4 του Κανονισμού), αποστέλλει γραπτή κοινοποίηση στο κράτος μέλος, «εκθέτοντας τα πραγματικά στοιχεία και τους συγκεκριμένους λόγους στους οποίους στήριξε τη διαπίστωσή της». Για να καταλήξει στη θέση της, η Επιτροπή καλείται να λάβει υπόψη «σχετικές πληροφορίες από διαθέσιμες πηγές, μεταξύ των οποίων αποφάσεις, συμπεράσματα και συστάσεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης και άλλων συναφών διεθνών οργανισμών και άλλων αναγνωρισμένων θεσμικών φορέων»⁷⁶. Η Επιτροπή, πάντως, διατηρεί το δικαίωμα να μην κινήσει τη διαδικασία του Κανονισμού «εάν κρίνει ότι άλλες διαδικασίες που προβλέπονται στη νομοθεσία της Ένωσης θα της επιτρέψουν να προστατεύσει αποτελεσματικότερα τον προϋπολογισμό της Ένωσης».

Όταν η Επιτροπή καταλήξει σε γραπτή κοινοποίηση, ενημερώνει, χωρίς καθυστέρηση, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την εν λόγω κοινοποίηση και το περιεχόμενό της. Το Κοινοβούλιο μπορεί να καλέσει την Επιτροπή σε διαρθρωμένο διάλογο σχετικά με τις διαπιστώσεις της. Η Επιτροπή μπορεί να ζητεί από το κράτος μέλος οποιαδήποτε συμπληρωματική πληροφορία, που είναι αναγκαία για να διενεργήσει την αξιολόγησή της, τόσο πριν όσο και μετά την αποστολή της γραπτής κοινοποίησης. Το κράτος μέλος, με τη σειρά του, παρέχει τις απαιτούμενες πληροφορίες, υποβάλλει τις παρατηρήσεις του σχετικά με τις διαπιστώσεις που περιλαμβάνονται στη γραπτή κοινοποίηση, ενώ μπορεί να προτείνει τη λήψη διορθωτικών μέτρων ανταποκρινόμενων στις διαπιστώσεις της Επιτροπής. Η προθεσμία που έχει το κράτος μέλος για να απαντήσει στη γραπτή κοινοποίηση ορίζεται από την Επιτροπή και δεν μπορεί να είναι μικρότερη του ενός (1) μηνός και μεγαλύτερη των τριών (3) μηνών από την ημερομηνία κοινοποίησης της διαπίστωσης.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις του κράτους μέλους καθώς και την επάρκεια τυχόν προτεινόμενων διορθωτικών μέτρων, η Επιτροπή προβαίνει σε αξιολόγηση

75. F. HEINEMANN, Going for the Wallet? Rule-of-Law Conditionality in the Next EU Multiannual Financial Framework, *Intereconomics*, 2018, σσ. 297-301 και ειδικά 299, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.intereconomics.eu/pdf-download/year/2018/number/6/article/going-for-the-wallet-rule-of-law-conditionality-in-the-next-eu-multiannual-financial-framework.html>.

76. Αναλυτικά βλ. 16η αιτιολογική σκ. του Κανονισμού 2020/2092.

της κατάστασης και κρίνει αν θα υποβάλλει πρόταση για τη λήψη μέτρων. Η Επιτροπή θα πρέπει να ενεργήσει εντός ενδεικτικής προθεσμίας ενός (1) μηνός από την παραλαβή πληροφοριών από το κράτος μέλος, ή από την παραλαβή των παρατηρήσεών του, ή, αν δεν ληφθούν πληροφορίες ή παρατηρήσεις, από τη λήξη της τεθείσας στο κράτος μέλος προθεσμίας και, σε κάθε περίπτωση, εντός εύλογου χρονικού διαστήματος. Στην περίπτωση που η Επιτροπή σκοπεύει να υποβάλει πρόταση για τη λήψη μέτρων, δίνει προηγουμένως τη δυνατότητα στο κράτος μέλος να υποβάλει τις παρατηρήσεις του, ιδίως όσον αφορά την αναλογικότητα των σχεδιαζόμενων μέτρων εντός ενός (1) μηνός.

3.4.2. Λήψη απόφασης επιβολής των μέτρων

Εάν η Επιτροπή κρίνει ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις για τη λήψη μέτρων κατά το άρθρο 4 και ότι τα τυχόν προταθέντα διορθωτικά μέτρα δεν ανταποκρίνονται επαρκώς στη διαπίστωση που περιέχεται στην κοινοποίηση της Επιτροπής, υποβάλλει στο Συμβούλιο πρόταση εκτελεστικής πράξης σχετικά με τα κατάλληλα μέτρα εντός ενός (1) μηνός από την παραλαβή των παρατηρήσεων του κράτους μέλους ή, σε περίπτωση που δεν έχουν υποβληθεί παρατηρήσεις, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση και, σε κάθε περίπτωση, εντός ενός (1) μηνός από την προθεσμία που είχε το κράτος μέλος για να τοποθετηθεί ως προς την αναλογικότητα των σχεδιαζόμενων μέτρων, μνημονεύοντας τους συγκεκριμένους λόγους και τα αποδεικτικά στοιχεία στα οποία στηρίχθηκε η διαπίστωσή της.

Το Συμβούλιο αποφασίζει επί της προτάσεως της Επιτροπής και θεσπίζει τα μέτρα με ειδική πλειοψηφία εκδίδοντας εκτελεστική απόφαση⁷⁷ εντός ενός (1) μηνός από την παραλαβή της πρότασης της Επιτροπής. Η προθεσμία μπορεί να παραταθεί δύο (2) μήνες κατά ανώτατο όριο σε εξαιρετικές περιστάσεις. Το Συμβούλιο, ακόμη, μπορεί με ειδική πλειοψηφία να τροποποιήσει την πρόταση της Επιτροπής και να εκδώσει το τροποποιημένο κείμενο με εκτελεστική απόφαση. Εξάλλου, για να διασφαλιστεί η έγκαιρη λήψη απόφασης, η Επιτροπή μπορεί, όταν το κρίνει σκόπιμο, να συγκαλεί το Συμβούλιο σύμφωνα με το άρθρο 237 ΣΛΕΕ.

Η πρόταση της Επιτροπής προέβλεπε τη λήψη της απόφασης από το Συμβούλιο για την επιβολή των μέτρων με *αντίστροφη ειδική πλειοψηφία* (reverse qualified majority)⁷⁸. Κατά την Επιτροπή, η εισαγωγή της αντίστρο-

φης ειδικής πλειοψηφίας υπαγορευόταν από την ανάγκη προστασίας των ενωσιακών πόρων⁷⁹. Η αντίστροφη ειδική πλειοψηφία, που δεν προβλέπεται από τις Συνθήκες, θεωρείται ότι διευκολύνει ή και εξασφαλίζει τη λήψη της απόφασης επιβολής των μέτρων με την υιοθέτηση της σχετικής πρότασης της Επιτροπής⁸⁰. Υπέρ της πρότασης της Επιτροπής τάχθηκε αρχικά το Κοινοβούλιο, που όμως υποχώρησε μπροστά στην επιμονή του Συμβουλίου υπέρ της ειδικής πλειοψηφίας κατά τη διάρκεια της τριμερούς διαπραγματεύσεως. Η εμμονή του Συμβουλίου υπαγορεύτηκε από δύο λόγους:

Πρώτον, η Γερμανική Προεδρία έχει μικρά περιθώρια ελιγμών σε σχέση με αυτό το θέμα⁸¹. Σε αντίθεση με μια ευρέως διαδεδομένη πεποίθηση, η αντίθεση στην αντίστροφη ειδική πλειοψηφία δεν περιοριζόταν μόνο στην Ουγγαρία και την Πολωνία. Πολλές άλλες κυβερνήσεις, ιδιαίτερα αυτές με προβλήματα Κράτους Δικαίου, που ήταν αρχικά αντίθετες στην ιδέα της υιοθέτησης μηχανισμού αιρεσιμότητας και στην πάροδο του χρόνου άλλαξαν στάση, αντιτάσσονταν στην ισχυροποίηση του ρόλου της Επιτροπής και στην αναγνώριση μεγάλης διακριτικής ευχέρειας υπέρ της⁸².

Δεύτερον, υπήρχαν και αυτοί που υποστηρίζουν ότι η αντίστροφη ειδική πλειοψηφία δεν είναι απαραίτητη για να προσδώσει αποτελεσματικότητα στον μηχανισμό, που από τον τύπο αντιμετωπίζεται ως πανάκεια. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπενθυμίσουμε τις επιφυλάξεις που είχαμε εκφράσει κατά την υιοθέτηση της αντίστροφης ειδικής πλειοψηφίας⁸³: μια απόφαση που βασίζεται στη μειοψηφία (blocking minority) στερείται δημοκρατικής νομιμοποίησης και δύσκολα γίνεται πολιτικά αποδεκτή, οπότε αυξάνονται τα περιθώρια μη συμμόρφωσης· η Επιτροπή θα γίνει πιο προσεκτική, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε λιγότερες προτάσεις προς το Συμβούλιο ακόμη

Επιτροπή. Το Συμβούλιο, ενεργώντας με ειδική πλειοψηφία, μπορεί να τροποποιήσει την πρόταση της Επιτροπής και να εγκρίνει το τροποποιημένο κείμενο ως απόφαση του Συμβουλίου».

79. 15^η αιτιολογική σκ. της Πρότασης Κανονισμού.

80. Βλ. ενδ. N. KIRST, Rule of Law Conditionality: The Long-awaited Step towards a solution of the Rule of Law Crisis in the European Union?, ό.π. J. ŁACNY, The Rule of Law Conditionality under Regulation No 2092/2020 – Is it all About the Money?, ό.π.

81. E. RUBIO, Rule of Law conditionality: What could an acceptable compromise look like?, Notre Europe, Policy Brief, October 2020, σ. 2, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2020/10/PB_20101_Lawconditionality_Rubio_EN-1.pdf.

82. D. KELEMEN, The European Union's Authoritarian Equilibrium, Journal of European Public Policy, 2020, σσ. 481-499.

83. M. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗ, Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση: Οικοδόμηση, εμβάθυνση, ζητήματα δημοκρατίας και κράτους δικαίου, ό.π., σσ. 91-92.

77. Άρθρο 291 παρ. 2 ΣΛΕΕ.

78. «Όπου η Επιτροπή θεωρεί ότι έχει αποδειχθεί η γενικευμένη έλλειψη όσον αφορά το κράτος δικαίου, υποβάλλει στο Συμβούλιο πρόταση εκτελεστικής πράξης σχετικά με τα κατάλληλα μέτρα. Η απόφαση θεωρείται ότι έχει εγκριθεί από το Συμβούλιο, εκτός εάν αυτό αποφασίσει, με ειδική πλειοψηφία, να απορρίψει την πρόταση της Επιτροπής εντός ενός μήνα από την έγκρισή της από την

και εκεί που δεν δικαιολογείται μια επιφυλακτική στάση-αν και γίνεται δυσκολότερο, δεν εκλείπει εντελώς το περιθώριο του «πολιτικού παζαρέματος» στο Συμβούλιο.

3.4.3. Εφεδρική τροχοπέδη (emergency brake)

Με την αιτιολογική σκ. 26 του Κανονισμού αναγνωρίζεται η δυνατότητα του κράτους μέλους κατά του οποίου απειλείται η λήψη μέτρων, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να ζητήσει από τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου να παραπέμψει το θέμα στο επόμενο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, αν πιστεύει ότι κατά τη διαδικασία λήψης των μέτρων παραβιάστηκαν οι αρχές της αντικειμενικότητας, της απαγόρευσης των διακρίσεων και της ίσης μεταχείρισης των κρατών μελών καθώς και η υποχρέωση να διεξάγεται η διαδικασία αμερόληπτα και τεκμηριωμένα. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θα πρέπει να συζητήσει το θέμα κατά κανόνα εντός τριών (3) μηνών από την υποβολή της πρότασης της Επιτροπής στο Συμβούλιο. Στο διάστημα αυτό δεν λαμβάνεται καμία απόφαση από το Συμβούλιο σχετικά με τα μέτρα. Η «ρήτρα εφεδρικής τροχοπέδης» (γνωστή και ως “Orbán loop”), που δεν υπήρχε στην πρόταση της Επιτροπής, εισήχθη στο κείμενο του Κανονισμού μετά από πίεση του Συμβουλίου με ευθύνη της Γερμανικής Προεδρίας κατά τη διάρκεια της τριμερούς διαπραγματεύσεως⁸⁴ και αποτελεί άλλη μια πηγή ασάφειας⁸⁵. Όπως προαναφέρθηκε, η ρήτρα δεν εντάχθηκε σε άρθρο του Κανονισμού αλλά τοποθετήθηκε στο Προοίμιό του. Η δικαιολογία που προβάλλεται ότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο δεν είναι νομοθετικό όργανο⁸⁶ και συνεπώς δεν μπορεί ούτε να αντικαταστήσει ούτε να αναστείλει την ψηφοφορία στο Συμβούλιο⁸⁷, αν και βασίζεται σε μια ορθή διαπίστωση για τις αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, δεν μπορεί να αποτελέσει πειστική δικαιολογία για την υιοθέτηση της ρήτρας. Και αυτό γιατί οι αρμοδιότητες αυτές δεν εμπόδισαν την ένταξη στο κείμενο της Συνθήκης (άρθρα 82 παρ. 3, 93 παρ. 3 και 86 παρ. 1 ΣΛΕΕ) παρόμοιων ρητρών. Ίσως αυτή η νομοτεχνική επιλογή υποκρύπτει τη διάθεση των κρατών μελών για μια πολιτική διαχείριση της κατάστασης πριν από τη λήψη μέτρων, όπως, επίσης, ότι έτσι μπόρεσε να παρακαμφθεί η αντίρρηση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ερωτηματικά γεννά, ακόμη, η αναφορά στη δυνατότητα επίκλησης της ρήτρας «σε εξαιρετικές περιπτώσεις». Αν σκοπός της ανα-

φοράς είναι ο περιορισμός των περιπτώσεων επίκλησης της ρήτρας, δεν αρκεί η πρόβλεψη ότι σε αυτή μπορεί να καταφύγει ένα κράτος μέλος αν η Επιτροπή παραβίασε τις αρχές της αντικειμενικότητας, της απαγόρευσης των διακρίσεων και της ίσης μεταχείρισης των κρατών μελών καθώς και της υποχρέωσης να διεξάγει τη διαδικασία αμερόληπτα και τεκμηριωμένα; Εξάλλου, θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί πόσες φορές ένα κράτος μέλος μπορεί να ασκήσει δικαίωμα επίκλησης της ρήτρας: μόνο μία φορά ή επανειλημμένα στο πλαίσιο της ίδιας διαδικασίας και στα διάφορα στάδιά της; Η ανάγκη για ταχεία ολοκλήρωση της διαδικασίας, που αντικατοπτρίζεται στον καθορισμό σύντομων προθεσμιών στον Κανονισμό, θα μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα αυτό μπορεί να ασκηθεί άπαξ⁸⁸ αλλά και αυτό δεν είναι βέβαιο. Τέλος, ζήτημα τίθεται σχετικά με την ύπαρξη ή μη υποχρέωσης του Προέδρου για την εγγραφή του θέματος στην ημερήσια διάταξη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Λαμβάνοντας υπόψη το άρθρο 3 του Εσωτερικού Κανονισμού του οργάνου αλλά και τα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Δεκεμβρίου 2020⁸⁹, όπου διαφαίνεται μια πολιτική αυτοδέσμευση του Προέδρου να εγγράψει το θέμα, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ότι το θέμα θα συζητηθεί από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο με σκοπό «τη διατύπωση κοινής θέσης επί του θέματος»⁹⁰. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι από νομικής απόψεως το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο δεν μπορεί να εμποδίσει τη θέσπιση μέτρων αλλά να την καθυστερήσει το πολύ για τρεις μήνες, όπως υποδηλώνει η ονομασία «τροχοπέδη»⁹¹. Αυτή βέβαια η καθυστέρηση, σε συνδυασμό με τη λήψη των αποφάσεων με ειδική πλειοψηφία από το Συμβούλιο για τη λήψη των μέτρων, μπορεί να αποβεί εξαιρετικά χρήσιμη για τα ενδιαφερόμενα κράτη στην προσπάθειά τους να συγκροτήσουν το απαιτούμενο blocking minority για να αποφύγουν τη λήψη μιας απόφασης σε βάρος τους. Ίσως, λοιπόν, είναι κάτι παραπάνω από «μια συμβολική νίκη για εκείνα τα κράτη μέλη που συγκεντρώνουν πολλές πιθανότητες να είναι τα πρώτα επί των οποίων θα εφαρμοσθεί ο Κανονισμός»⁹².

Λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω ασάφειες αλλά και το γεγονός ότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφασίζει με

84. A. DIMITROVS / H. DROSTE, Conditionality Mechanism: What's In It?, VerBlog, 30.12.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/conditionality-mechanism-whats-in-it/>.

85. R. COMAN, Rule of law conditionality in the framework of the MMF 2021-2027 and Next Generation EU, Institute for European Studies ULB (IEE-ULB), 07.10.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.iee-ulb.eu/en/blog/news/rule-of-law-conditionality-mmf-2021-2027-next-generation-eu/0>.

86. Άρθρο 15 παρ. 1 ΣΕΕ.

87. A. DIMITROVS / H. DROSTE, ό.π.

88. J. ŁACNY, The Rule of Law Conditionality under Regulation No 2092/2020 – Is it all About the Money?, ό.π.

89. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα της Συνόδου 10-11/12/2020, σσ. 1-4, Βρυξέλλες, 11 Δεκεμβρίου 2020, EUCO 22/20, σημείο I.2. παρ. ι.

90. Ibid.

91. Η διαπίστωση αυτή είναι σύμφωνη με τη νομολογία του Δικαστηρίου. Βλ. σχ. ΔΕΕ C-5/16, Πολωνία/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 21.06.2018, ECLI:EU:C:2018:483, σκ. 85.

92. Ibid.

συναίνεση⁹³, διερωτάται κανείς τι μπορεί να συνεισφέρει η ρήτρα εφεδρικής τροχοπέδης, πέρα από καθυστέρηση, περισσότερο από το άρθρο 7 παρ. 2 ΣΕΕ, όπου η απαιτούμενη ομοφωνία αποδείχθηκε παραλυτική. Ίσως η εισαγωγή της ρήτρας, στην οποία επέμενε η Γερμανική Προεδρία, αποτελεί ένα ακόμη δείγμα της διαρκούς ενδυνάμωσης του ρόλου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, που, αν και δημιουργήθηκε σύμφωνα με το άρθρο 15 ΣΕΕ για να «παρέχει στην Ένωση την αναγκαία για την ανάπτυξη της ώθηση», καταλήγει να εμπλέκεται στη διαχείριση διοικητικών θεμάτων, όπως είναι αυτά της προστασίας των οικονομικών της συμφερόντων, που, αν και ευαίσθητα, μπορεί να αντιμετωπισθούν από άλλα όργανα της ΕΕ⁹⁴.

3.4.4. Άρση και προσαρμογή των μέτρων

Σκοπός του Κανονισμού 2020/2092 είναι να οδηγήσει το κράτος μέλος κατά του οποίου διατάσσονται τα μέτρα σε συμμόρφωση σε σύντομο χρονικό διάστημα προς τις απαιτήσεις του Κράτους Δικαίου και της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης των πόρων της Ένωσης. Αν ο σκοπός αυτός επιτευχθεί, τα μέτρα πρέπει να αίρονται. Αυτό μπορεί να συμβεί με πρωτοβουλία είτε του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους είτε της Επιτροπής. Στην πρώτη περίπτωση, το κράτος μέλος μπορεί ανά πάσα στιγμή να θεσπίσει νέα διορθωτικά μέτρα και να υποβάλει στην Επιτροπή γραπτή κοινοποίηση, που περιλαμβάνει αποδεικτικά στοιχεία προκειμένου να καταδείξει ότι δεν πληρούνται πλέον οι προϋποθέσεις επιβολής των μέτρων. Η Επιτροπή, είτε κατόπιν αιτήματος του κράτους μέλους και εντός ενός (1) μηνός από την κοινοποίηση είτε με δική της πρωτοβουλία το αργότερο μετά την παρέλευση ενός (1) έτους κατ' ανώτατο όριο από τη θέσπιση μέτρων, αξιολογεί την κατάσταση λαμβάνοντας υπόψη τυχόν υποβληθέντα αποδεικτικά στοιχεία καθώς και την επάρκεια τυχόν νέων διορθωτικών μέτρων που θεσπίζονται από το κράτος μέλος. Ανάλογα με το αποτέλεσμα της αξιολόγησης, η Επιτροπή υποβάλλει πρόταση εκτελεστικής απόφασης στο Συμβούλιο είτε για την άρση των μέτρων, αν το κράτος μέλος συμμορφώθηκε πλήρως, είτε για την προσαρμογή τους, αν η κατάσταση που οδήγησε στη θέσπιση των μέτρων έχει διορθωθεί εν μέρει. Στις περιπτώσεις αυτές, το Συμβούλιο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία. Τέλος, αν η Επιτροπή κρίνει ότι η κατάσταση που οδήγησε στη θέσπιση των μέτρων δεν έχει διορθωθεί, απευθύνει αιτιολογημένη απόφαση στο κράτος μέλος και ενημερώνει σχετικά το Συμβούλιο.

Οι επιπτώσεις των μέτρων που επιβάλλονται στα κράτη μέλη κατ' εφαρμογή του μηχανισμού αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου εξαρτώνται από τον τύπο των μέτρων που εγκρίνονται κάθε φορά. Ειδική μέριμνα καταβάλλεται για

την άρση των επιπτώσεων μέτρων που έχουν ανασταλτικό χαρακτήρα. Έτσι, ο Κανονισμός 2020/2092 αναφέρεται ρητά στην άρση των επιπτώσεων δύο μέτρων που επιβάλλονται υπό καθεστώς επιμερισμένης διαχείρισης και αφορούν την αναστολή της έγκρισης προγραμμάτων ή τροποποιήσεων τους και την αναστολή των δεσμεύσεων⁹⁵. Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι οι δεσμεύσεις που έχουν ανασταλεί εντός ενός έτους «n» δεν μπορούν να εγγραφούν στον προϋπολογισμό της Ένωσης πέραν του έτους «n»+ 2. Ως εκ τούτου, κατ' αρχήν, η αναστολή των δεσμεύσεων θα πρέπει να οδηγεί μόνο σε προσωρινή αναστολή, παρακινώντας έτσι τα κράτη μέλη να εξαλείψουν αμέσως τις παραβιάσεις του Κράτους Δικαίου που οδήγησαν στην αναστολή. Εάν βελτιωθεί η κατάσταση, οι αναλήψεις υποχρεώσεων που έχουν ανασταλεί σε ένα συγκεκριμένο έτος («n») από το Συμβούλιο μπορούν να αναληφθούν εκ νέου από το Συμβούλιο και στη συνέχεια να εγγραφούν εκ νέου στον προϋπολογισμό της Ένωσης από την Επιτροπή εντός δύο επόμενων ετών (κανόνας «n»+ 2). Έτσι, τα ποσά των κεφαλαίων της Ένωσης που αντιστοιχούν στις ανασταλείσες δεσμεύσεις επιστρέφονται στο κράτος μέλος και μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν από αυτό. Ωστόσο, μετά την πάροδο αυτών των 2 ετών, η Επιτροπή δεν θα έχει πλέον νομική βάση για να εγγράψει αυτά τα ποσά στον προϋπολογισμό της Ένωσης, όπως αυτά προορίζονται για το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος στο ΠΔΠ.

3.5. Η σχέση του Κανονισμού 2020/2092 με τη διαδικασία του άρθρου 7 ΣΕΕ

Η προβλεπόμενη από τον Κανονισμό 2020/2092 λήψη μέτρων, που συνίστανται στην αναστολή του δικαιώματος άντλησης πόρων από τα χρηματοδοτικά ταμεία της ΕΕ από κράτος μέλος στην περίπτωση παραβιάσεων του Κράτους Δικαίου εκ μέρους του, αυτόματα θέτει το ζήτημα των σχέσεων του νέου μηχανισμού με τη διαδικασία του άρθρου 7 ΣΕΕ, που είναι προβλεπόμενη από τη Συνθήκη διαδικασία για την αναστολή δικαιωμάτων των κρατών μελών, όταν αυτά παραβιάζουν τις αξίες της Ένωσης. Επί του ζητήματος αυτού μπορούν να υποστηριχθούν δύο απόψεις:

(α) σύμφωνα με την πρώτη, η αναστολή του δικαιώματος ανάληψης πόρων μπορεί να υπαχθεί στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7 ΣΕΕ, οπότε ο Κανονισμός δεν αποτελεί παρά μια παράνομη παράκαμψη της προβλεπόμενης από Συνθήκη διαδικασίας, στον βαθμό που αυτή τροποποιείται με πράξη του παραγωγού δικαίου.

(β) σύμφωνα με τη δεύτερη, το άρθρο 7 ΣΕΕ και ο Κανονισμός αιρεσιμότητας είναι παράλληλες διαδικασίες και ανεξάρτητες η μια από την άλλη, έχοντας διαφορετική νομική φύση, διαφορετικούς σκοπούς, ενώ διαφέρουν και ως προς τη διαδικασία επιβολής.

93. Άρθρο 15 παρ. 4 ΣΕΕ.

94. R. COMAN, Rule of law conditionality in the framework of the MMF 2021-2027 and Next Generation EU, ό.π.

95. Άρθρο 5 παρ. 1 στοιχείο β' σημεία i και ii Κανονισμού 2020/2092.

Η συζήτηση των παραπάνω επιλογών και το γενικότερο ζήτημα της σχέσης του Κανονισμού 2020/2093 με το άρθρο 7 ΣΕΕ, που αποτέλεσε ένα από τα κεντρικά ερωτήματα που κλήθηκε να απαντήσει το Δικαστήριο κατόπιν των προσφυγών της Ουγγαρίας και της Πολωνίας με τις οποίες προσέβαλαν το κύρος του Κανονισμού, θα μας απασχολήσει παρακάτω (βλ. 5).

4. Η «ερμηνευτική δήλωση» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Δεκεμβρίου 2020

Η οριστικοποίηση του κειμένου του συμβιβασμού, που προέκυψε από την τριμερή διαπραγμάτευση στις 5 Νοεμβρίου, προκάλεσε την αντίδραση της Ουγγαρίας και της Πολωνίας, που με την από 26 Νοεμβρίου 2020 Κοινή Δήλωση των Πρωθυπουργών τους απείλησαν να «μπλοκάρουν», σε περίπτωση θέσπισης του Κανονισμού αιρεσιμότητας, την υιοθέτηση του νέου ΠΔΠ 2021-2027 και της Απόφασης για την αύξηση των ιδίων πόρων, που ήταν αναγκαία για την ίδρυση του Ταμείου Ανάκαμψης (NGEU). Χρειάστηκε ένας νέος κύκλος διαπραγμάτευσης, προϊόν της οποίας ήταν η «Ερμηνευτική Δήλωση», όπως χαρακτηρίστηκε, που υιοθέτησε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 10-11 Δεκεμβρίου 2020. Το κείμενο της Δήλωσης, που συντάχθηκε από τη Γερμανική Προεδρία σε στενή επαφή με τη Βουδαπέστη και τη Βαρσοβία και ενσωματώθηκε στα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, έδωσε τη δυνατότητα στην ΕΕ των 25 να ξεπεράσει το βέτο που έθεσαν η Ουγγαρία και η Πολωνία για την έγκριση ολόκληρης της δέσμης μέτρων, καταλήγοντας έτσι σε μια «αμοιβαία ικανοποιητική λύση». Στην ουσία, πρόκειται για συμβιβασμό επί του συμβιβασμού, που είχε προκύψει στις 5 Νοεμβρίου⁹⁶. Η εξέλιξη αυτή επέτρεψε την υιοθέτηση του Κανονισμού 2020/2092 για την αιρεσιμότητα από το Συμβούλιο (14.12.2020) με μειοψηφία της Πολωνίας και της Ουγγαρίας και από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (16.12.2020)⁹⁷. Σύμφωνα με το άρθρο 10 του Κανονισμού, αυτός «αρχίζει να ισχύει την εικοστή ημέρα από τη δημοσίευσή του στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εφαρμόζεται από την 1η Ιανουαρίου 2021». Η ασυνήθιστη δήλωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, αποτελούμενη από τέσσερα (4) σημεία, δημιουργεί σοβαρά νομικά και πολιτικά ζητήματα ενώ θέτει σε αμφιβολία και την αποτελεσματικότητα του μηχανισμού αιρεσιμότητας τόσο ως προς την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης όσο και ως προς τη διασφάλιση του Κράτους Δικαίου στα κράτη μέλη⁹⁸.

96. A. BARAGGIA / M. BONELL, Linking Money to Values: The New Rule of Law Conditionality Regulation and Its Constitutional Challenges, ό.π.

97. M. KÖLLING, The role of (rule of law) conditionality in MFF 2021-2027 and Next Generation EU, or the stressed budget, ό.π.

98. V. KAZAI, The devil lies in the procedural details: the Con-

4.1. Νομικά ζητήματα

Αναμφίβολα, τα μεγαλύτερα νομικά προβλήματα δημιουργούνται από τα σημεία 2 (γ) και 3 της «ερμηνευτική δήλωσης», σύμφωνα με τα οποία «η Επιτροπή προτίθεται να αναπτύξει και να θεσπίσει κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο θα εφαρμόσει τον κανονισμό, συμπεριλαμβανομένης μεθοδολογίας για τη διενέργεια της αξιολόγησής του. Οι εν λόγω κατευθυντήριες γραμμές θα αναπτυχθούν σε στενή διαβούλευση με τα κράτη μέλη. Σε περίπτωση που ασκηθεί προσφυγή ακύρωσης όσον αφορά τον κανονισμό, οι κατευθυντήριες γραμμές θα οριστικοποιηθούν μετά την απόφαση του Δικαστηρίου, ώστε να ενσωματωθούν όλα τα σχετικά στοιχεία που θα προκύψουν από την εν λόγω απόφαση. Η Πρόεδρος της Επιτροπής θα ενημερώνει πλήρως το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Έως ότου οριστικοποιηθούν οι εν λόγω κατευθυντήριες γραμμές, η Επιτροπή δεν θα προτείνει μέτρα στο πλαίσιο του κανονισμού», ενώ στη συνέχεια «το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο χαιρετίζει την πρόθεση της Επιτροπής να εγκρίνει δήλωση, προς καταχώρηση στα πρακτικά του Συμβουλίου που θα λάβει την απόφαση σχετικά με τον κανονισμό, στην οποία θα εκφράζεται η δέσμευσή της να εφαρμόζει τα στοιχεία που αναφέρονται στην παράγραφο 2 ανωτέρω, τα οποία εμπίπτουν στο πεδίο των αρμοδιοτήτων της κατά την εφαρμογή του κανονισμού». Τα παραπάνω, προβλέποντας μια πρόσθετη προϋπόθεση ενεργοποίησης και ένα επιπλέον διαδικαστικό στάδιο, ενώ αναστέλλουν στην ουσία την εφαρμογή του Κανονισμού, συνιστούν, κατά τη γνώμη μας, μια πρωτοφανή και μαζική παραβίαση των Συνθηκών εκ μέρους του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, αφού αυτό ενήργησε *ultra vires* παραβιάζοντας το άρθρο 15 παρ. 1 ΣΕΕ⁹⁹ και παραβίασε πολλαπλώς την αρχή της θεσμικής ισορροπίας (άρθρο 13 παρ. 2 ΣΕΕ)¹⁰⁰.

ditionality Regulation saga, EUBlog, 04.03.2022, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.eublog.eu/articolo/34946/The-devil-lies-in-the-procedural-details-the-Conditionality-Regulation-saga/Kazai>.

99. Βλ. κατ' αναλογία ΓεΔΕΕ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις T-339/16, T-352/16 και T-391/16, *Ville de Paris/Επιτροπή*, 13.12.2018, ECLI:ECLI:EU:T:2018:927, σκ. 127-128.

100. A. ALEMANN / M. CHAMON, To Save the Rule of Law you Must Apparently Break It, *VerfBlog*, 11.12.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/to-save-the-rule-of-law-you-must-apparently-break-it/>. A. DIMITROVS, Rule of law-conditionality as interpreted by EU leaders, *EU Law Live*, 11.12.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://eulawlive.com/op-ed-rule-of-law-conditionality-as-interpreted-by-eu-leaders-by-aleksejs-dimitrovs/#>. P. JENEY, The EU Conditionality Regulation – Variations on Procrastination, *EIPA Briefing 2021/4*, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.eipa.eu/wp-content/uploads/2021/09/EIPA-Briefing-2021-4-The-EU-Conditionality-Regulation-%E2%80%93-Variations-on-Procrastination-.pdf>.

4.2. Πολιτικά ζητήματα

Κατά την τριμερή διαπραγμάτευση ήταν έκδηλη η προσπάθεια από την πλευρά του Συμβουλίου να περιορισθεί το πεδίο εφαρμογής του μηχανισμού αιρεσιμότητας, να επιμηκυνθούν οι προθεσμίες μεταξύ των διαδοχικών διαδικαστικών φάσεων, να γίνει δυσκολότερη η επιβολή των μέτρων και, κυρίως, να μετατοπιστεί το κέντρο βάρους της ρύθμισης από την προστασία του Κράτους Δικαίου στην προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης. Με την «ερμηνευτική δήλωση» η προσπάθεια συστηματικής αποδυνάμωσης του Κανονισμού αιρεσιμότητας συνεχίστηκε, με αποτέλεσμα να γεννάται το ερώτημα μήπως αυτός τελικά αποδειχθεί πρακτικά άχρηστος, ενώ ταυτόχρονα τίθενται εν αμφιβόλω και άλλοι μηχανισμοί ελέγχου των κρατών μελών της Ένωσης που δεν σέβονται το Κράτος Δικαίου. Δεν είναι μόνο τα σοβαρά νομικά ζητήματα που εγείρει ο συμβιβασμός του Δεκεμβρίου 2020, αφού αν σταχυολογήσει κανείς αρκετά σημεία της «ερμηνευτικής δήλωσης» μπορεί να διακρίνει την παράλληλη πολιτική αποδυνάμωση του μηχανισμού αιρεσιμότητας μέσω ανακριβών διατυπώσεων, ενοχλητικών επαναλήψεων του αυτονόητου και ψηγγμάτων αμφισβήτησης της αξιοπιστίας των Θεσμικών Οργάνων της ΕΕ. Διερωτάται κανείς αν η «ερμηνευτική δήλωση» γράφτηκε από το χέρι του V. Orbán.

4.3. Οι αντιδράσεις στην «ερμηνευτική δήλωση» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου

Όπως ήταν αναμενόμενο, η «ερμηνευτική δήλωση» προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις. Σε θεωρητικό επίπεδο, μπορεί κανείς να διακρίνει δύο προσεγγίσεις:

Η πρώτη, αν και διακρίνει κάποια στοιχεία «αντικανονικότητας» στη διαδικασία που ακολουθήθηκε αλλά και στο αποτέλεσμα της, είναι έτοιμη να τα δικαιολογήσει ή να τα ανεχθεί για διάφορους λόγους¹⁰¹. Είτε ως τμήμα ενός αναγκαίου συμβιβασμού για να υπάρξει μια ταχεία απάντηση στην πανδημία¹⁰² είτε γιατί η υποχρέωση της Επιτροπής να υιοθετήσει «κατευθυντήριες οδηγίες» πριν εφαρμόσει τον Κανονισμό συμβάλλουν στη διαφάνεια, στην προβλεψιμότητα της δράσης της και στην ασφάλεια του δικαίου¹⁰³. Κατά κανόνα, οι προσεγγίσεις αυτές αντιμετωπίζουν την «ερμηνευτική δήλωση» ως ένα πολιτικό κείμενο

και αμφισβητούν την ύπαρξη νομικών αποτελεσμάτων εξ αυτής, ενώ εξίσου αμφισβητούν τη νομική δεσμευτικότητα της δήλωσης της Επιτροπής για την αποδοχή των Συμπερασμάτων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου¹⁰⁴. Θεωρούν ότι οι οξείες αντιδράσεις, που παρατηρήθηκαν, οφείλονται στο γεγονός ότι αυτοί που τις προκαλούν δεν μπορούν να αποδεχθούν την πραγματικότητα, σύμφωνα με την οποία ο μηχανισμός του Κανονισμού 2020/2092 περιορίστηκε στην «υπεράσπιση των οικονομικών συμφερόντων» της Ένωσης και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα χρήσιμο μέσο για την υπεράσπιση των αρχών του Κράτους Δικαίου γενικά¹⁰⁵. Εν κατακλείδι, θεωρούν ότι η αποτρεπτική λειτουργία του Κανονισμού είναι αδιαμφισβήτητη, ενώ το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι ελεύθερα να τροποποιήσουν τον Κανονισμό ανά πάσα στιγμή τα επόμενα χρόνια με ειδική πλειοψηφία για να κάνουν αυστηρότερες τις κυρώσεις, να μειώσουν ή να χαλαρώσουν τις προϋποθέσεις και να διευρύνουν το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού. Το πρώτο βήμα προς έναν στόχο είναι μερικές φορές το πιο σημαντικό και αυτό έγινε με την έγκριση του Κανονισμού 2020/2092¹⁰⁶.

Η δεύτερη θεωρεί, για τους λόγους που αναριθμήσαμε παραπάνω, ότι ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίστηκε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον εκβιασμό από την Πολωνία και την Ουγγαρία και αποτυπώθηκε στην «ερμηνευτική του δήλωση» είναι παράνομος και πολιτικά απαράδεκτος και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί για κανέναν λόγο. Η θέση τους αυτή βασίζεται στους εξής λόγους: Η σωστή και έγκαιρη εφαρμογή του Κανονισμού αιρεσιμότητας είναι ζωτικής σημασίας, εάν η ΕΕ δεν θέλει να χρηματοδοτήσει την οπισθοδρόμηση του Κράτους Δικαίου από κράτη μέλη της ενώ διακυβεύεται η εμπιστοσύνη στην πλήρη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Δεν μπορεί να αποτελέσει κανόνα ότι το ανώτατο πολιτικό και καθοδηγητικό όργανο της ΕΕ, το οποίο δεν συμμετέχει άμεσα στην έγκριση ή την επιβολή της νομοθεσίας της, θα πρέπει να υπαγορεύει πότε και πώς να εφαρμόζεται το ενωσιακό δίκαιο. Δεν θα πρέπει να γίνει αποδεκτός ως τρόπος λειτουργίας στην ΕΕ να παρεμβαίνουν οι πολιτικοί παράγοντες στη νομοθεσία μετά την έγκρισή της και

101. Βλ. ενδ. N. KIRST, Rule of Law Conditionality: The Long-awaited Step towards a solution of the Rule of Law Crisis in the European Union?, ό.π.

102. T. NGUYEN, The EU's New Rule of Law Mechanism: How it Works and why the 'Deal' Did Not Weaken it, Hertie School Policy Brief, 17.12.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://hertieschool-f4e6.kxcdn.com/fileadmin/2_Research/1_About_our_research/2_Research_centres/6_Jacques_Delors_Centre/Publications/20201217_Rule_of_law_Nguyen.pdf.

103. T. TRIDIMAS, Editorial Note: Recovery Plan and Rule of Law Conditionality: A New Era Beckons?, ό.π., σ. XII.

104. Βλ. ενδ. T. NGUYEN, The EU's New Rule of Law Mechanism: How it Works and why the 'Deal' Did Not Weaken it, ό.π.

105. D. GROS, The European Council's compromise on the Rule of Law Regulation. Capitulation to illiberal states or misplaced expectations?, ό.π.

106. N. KIRST, Rule of Law Conditionality: The Long-awaited Step towards a solution of the Rule of Law Crisis in the European Union?, ό.π.· T. NGUYEN, The EU's New Rule of Law Mechanism: How it Works and why the 'Deal' Did Not Weaken it, Hertie School Policy Brief, 17.12.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://hertieschoolf4e6.kxcdn.com/fileadmin/2_Research/1_About_our_research/2_Research_centres/6_Jacques_Delors_Centre/Publications/20201217_Rule_of_law_Nguyen.pdf.

να δίνουν εντολή στα Θεσμικά της Όργανα να αναστείλουν την άσκηση των νομικών τους υποχρεώσεων. Η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν μπορεί να κατέβει στο επίπεδο της οπισθοδρόμησης του Κράτους Δικαίου που παρατηρείται σε ορισμένα από τα κράτη μέλη της¹⁰⁷. Με άλλα λόγια, αποτελεί ειρωνεία εάν ένα κείμενο σχετικά με την προστασία του Κράτους Δικαίου σε εθνικό επίπεδο μπορεί να αποκαλύψει ένα έλλειμμα του Κράτους Δικαίου σε επίπεδο Ένωσης¹⁰⁸. Περαιτέρω, οι υποστηρικτές αυτής της προσέγγισης, θεωρώντας ότι η «ερμηνευτική δήλωση» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου υιοθετήθηκε κατά παράβαση των Συνθηκών, συζητούν τρόπους προσβολής της ενώπιον του Δικαστηρίου¹⁰⁹, αναγνωρίζοντας ότι κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει μόνο από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο¹¹⁰.

Σε θεσμικό επίπεδο, όπως ήταν αναμενόμενο, η αντίδραση προήλθε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο λίγες μέρες μετά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δεκεμβρίου του 2020. Έτσι, μετά από αμφιταλαντεύσεις σχετικά με τον ενδεχόμενο δικαστικό χειρισμό, τελικά, το Κοινοβούλιο στις 29 Οκτωβρίου 2021 προσέφυγε στο Δικαστήριο κατά της Επιτροπής σύμφωνα με το άρθρο 265 ΣΛΕΕ (προσφυγή κατά παραλείψεως) και με την προσφυγή του ζήτησε να αναγνωρίσει ότι η Επιτροπή, κατά παράβαση του άρθρου 17 παρ. 1 δεύτερη φράση ΣΕΕ, παρέλειψε να διασφαλίζει την εφαρμογή των Συνθηκών καθώς και των μέτρων που θεσπίζονται βάσει αυτών από τα θεσμικά όργανα. Συγκεκριμένα, το Κοινοβούλιο ισχυρίστηκε ότι η Επιτροπή παρέβη την υποχρέωσή της να εφαρμόσει τον Κανονισμό 2020/2092 στο σύνολό του, καθόσον παρανόμως δεν εφαρμόζει τις ουσιώδεις διατάξεις του άρθρου 6 του Κανονισμού έως ότου οριστικοποιήσει τις κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του Κανονισμού, πράγμα το οποίο θα πράξει μόνον αφού το Δικαστήριο αποφανθεί επί της προσφυγής ακυρώσεως την οποία άσκησαν δύο κράτη μέλη κατά του Κανονισμού.

5. Πρόσφατες εξελίξεις

Λίγο πριν από την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης παρουσιάστηκαν σημαντικές εξελίξεις σχετικά με τον Κανονισμό αιρεσιμότητας. Συγκεκριμένα:

5.1. Η «νομική διάσωση» του Κανονισμού 2020/2092 από το ΔΕΕ

Όπως είχε προαναγγελθεί, η Ουγγαρία και η Πολωνία, στις 11 Μαρτίου 2021, προσέφυγαν στο Δικαστήριο κατά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και με τις προσφυγές τους ζήτησαν, σύμφωνα με το άρθρο 263 ΣΛΕΕ, την ακύρωση του Κανονισμού 2020/2092. Κατόπιν αιτήσεως του Κοινοβουλίου, οι προσφυγές εκδικάστηκαν κατά την ταχεία διαδικασία του άρθρου 133 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, αφού ο Πρόεδρος του ΔΕΕ έκρινε ότι οι υποθέσεις είχαν «θεμελιώδη σημασία για την έννομη τάξη της Ένωσης, ιδίως στο βαθμό που σχετίζεται με τις αρμοδιότητες της να υπερασπίζεται τον προϋπολογισμό της και τα οικονομικά της συμφέροντα έναντι προσβολών, που ενδέχεται να προέρχονται από παραβάσεις των αξιών που περιέχονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ». Εξάλλου, το Δικαστήριο αποφάσισε να παραπέμψει την υπόθεση στην Ολομέλεια, σύμφωνα με το άρθρο 16, τελευταίο εδάφιο του Οργανισμού του Δικαστηρίου. Στις δίκες παρενέβησαν υπέρ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου το Βέλγιο, η Δανία, η Γερμανία, η Ιρλανδία, η Ισπανία, η Γαλλία, το Λουξεμβούργο, η Ολλανδία, η Φινλανδία, η Σουηδία και η Επιτροπή, ενώ η Πολωνία παρενέβη υπέρ της Ουγγαρίας και το αντίστροφο. Στις 2 Δεκεμβρίου 2021, ο ΓΕ Manuel Campos Sánchez-Bordona πρότεινε στο Δικαστήριο την απόρριψη των προσφυγών¹¹¹, ενώ το ΔΕΕ, στις 16 Φεβρουαρίου 2022, εξέδωσε τις αποφάσεις με τις οποίες απέρριψε τις προσφυγές της Ουγγαρίας¹¹² και της Πολωνίας¹¹³, δίνοντας έτσι το «πράσινο φως» στην εφαρμογή του Κανονισμού 2020/2092 χωρίς περαιτέρω καθυστερήσεις¹¹⁴.

107. P. JENEY, The EU Conditionality Regulation – Variations on Procrastination, EIPA Briefing, July 2021, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.eipa.eu/publications/briefing/the-eu-conditionality-regulation-variations-on-procrastination/>.

108. K.L. SCHEPPELE / L. PECH / S. PLATON, Compromising the Rule of Law while compromising on the Rule of Law, ό.π.

109. Βλ. ενδ. A. ALEMANNI / M. CHAMON, To Save the Rule of Law you Must Apparently Break It, ό.π.· S. PLATON, Bringing a Knife to a Gunfight: The European Parliament, the Rule of Law Conditionality, and the action for failure to act, VerfBlog, 11.06.2021, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/bringing-a-knife-to-a-gunfight/>.

110. A. ALEMANNI, The EU Parliament's Abdication on the Rule of Law (Regulation), VerfBlog, 25.02.2021, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/the-eu-parliaments-abdication-on-the-rule-of-law-regulation/>.

111. ΔΕΕ C-156/21, Ουγγαρία/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα της 02.12.2021, ECLI:EU:C:2021:974· ΔΕΕ C-157/21, Πολωνία/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα της 02.12.2021, ECLI:EU:C:2021:978.

112. ΔΕΕ C-156/21, Ουγγαρία/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 16.02.2022, ECLI:EU:C:2022:97.

113. ΔΕΕ C-157/21, Πολωνία/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 16.02.2022, ECLI:EU:C:2022:98.

114. B. MONCIUNSKAITE / N. KIRST, The CJEU Gives its Green Light for the Conditionality Regulation, BRIDGE blog, 21.02.2021, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://bridgenetwork.eu/2022/02/21/the-cjeu-gives-its-green-light-for-the-conditionality-regulation/>· S. PROGIN-THEUERKAUF / M. BERGER, ECJ confirms Validity of the Rule of Law Conditionality Regulation, European Law Blog, 11.03.2022, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://europeanlawblog.eu/2022/03/11/ecj-confirms-validity-of-the-rule-of-law-conditionality-regulation/>.

Προς στήριξη των προσφυγών τους η Ουγγαρία και η Πολωνία προέβησαν 9 και 10 λόγους ακύρωσης, αντίστοιχα. Για λόγους οικονομίας θα αναφερθούμε συνοπτικά παρακάτω μόνο στα κύρια ζητήματα, που τέθηκαν προς κρίση ενώπιον του Δικαστηρίου από τα προσφεύγοντα κράτη μέλη.

(α) Το ζήτημα της νομικής βάσης του Κανονισμού 2020/2092

Με τον πρώτο λόγο ακύρωσης η Ουγγαρία και Πολωνία υποστήριξαν ότι το άρθρο 322 ΣΛΕΕ δεν μπορεί να αποτελέσει τη νομική βάση του Κανονισμού 2020/2092, αφού ο στόχος που επιδιώκεται με τον Κανονισμό δεν είναι η διασφάλιση της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, αλλά η επιβολή κυρώσεων σε ένα κράτος μέλος σε περίπτωση παραβίασης των αρχών του Κράτους Δικαίου. Το Δικαστήριο δεν έκανε δεκτή την ανωτέρω επιχειρηματολογία και κατέληξε, κατόπιν ενδελεχούς αναφοράς στις διατάξεις του Κανονισμού 2020/2092, στο συμπέρασμα ότι «σκοπός του προσβαλλόμενου κανονισμού είναι να προστατεύσει τον προϋπολογισμό της ΕΕ από επιθέσεις εναντίον του που προκύπτουν με επαρκώς άμεσο τρόπο από παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου σε ένα κράτος μέλος, και όχι να τιμωρούνται αυτές καθαυτές». Κατά το ΔΕΕ, «ο σκοπός αυτός συνάδει με την απαίτηση εκτέλεσης του προϋπολογισμού της ΕΕ σύμφωνα με την αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης, που ορίζεται ιδίως στο άρθρο 310, παρ. 5 ΣΛΕΕ, η οποία ισχύει για όλες τις διατάξεις του τίτλου II του Μέρους έκτου της ΣΛΕΕ σχετικά με την εκτέλεση του προϋπολογισμού της Ένωσης και συνεπώς, ειδικότερα, με το άρθρο 322 παρ. 1 στοιχείο α) της ΣΛΕΕ»¹¹⁵. Το ΔΕΕ, ίσως για πρώτη φορά, αναγκάζεται να τονίσει ότι «στην πραγματικότητα, ο σεβασμός αυτών των αξιών δεν μπορεί να περιοριστεί σε υποχρέωση στην οποία δεσμεύεται ένα υποψήφια κράτος με σκοπό να προσχωρήσει στην Ένωση και από την οποία θα μπορούσε να αποδεσμευτεί μετά την προσχώρησή του»¹¹⁶. Η τοποθέτηση του Δικαστηρίου στο ζήτημα της νομικής βάσης του Κανονισμού 2020/2092 έρχεται να προσθέσει ορισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία στην ήδη ογκώδη του νομολογία για τις αξίες της Ένωσης και ειδικότερα για το Κράτος Δικαίου, όπως είναι: η σύνδεση της αξίας του Κράτους Δικαίου και της θεμελιώδους αρχής της αλληλεγγύης, η υπόμνηση ότι «η συμμόρφωση με τις αξίες του άρθρου 2 ΣΕΕ δεν μπορεί να περιοριστεί σε υποχρέωση που πρέπει να εκπληρώσει ένα υποψήφια κράτος προκειμένου να προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Ένωση και να την αγνοήσει μετά την ένταξή του». Τέλος, το Δικαστήριο τονίζει τόσο έντονα όσο ποτέ άλλοτε ότι η Ένωση πρέπει να είναι σε θέση να υπερασπιστεί τις κοινές αξίες της, που καθορίζουν την ταυτότητά της εντός, φυσικά, των ορίων των εξουσιών της. Έτσι, δικαιολογείται η υιοθέτηση «ορι-

ζόντιας αιρεσιμότητας» που βασίζεται στο Κράτος Δικαίου. Όπως παρατηρεί ο L. Pech, «η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι μια ταμειακή μηχανή (cash machine) και η νομοθεσία της δεν είναι μενού à-la-carte»¹¹⁷.

(β) Η παράκαμψη του άρθρου 7 ΣΕΕ

Με τον δεύτερο λόγο ακύρωσης του Κανονισμού 2020/2092 η Ουγγαρία και η Πολωνία υποστήριξαν ότι μόνο η διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 7 ΣΕΕ παρέχει στα θεσμικά όργανα της Ένωσης την αρμοδιότητα να εξετάζουν, να διαπιστώνουν και, κατά περίπτωση, να επιβάλλουν κυρώσεις για παραβιάσεις των αξιών που περιέχονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ σε ένα κράτος μέλος και ότι τα κράτη μέλη, ως συντάκτες των Συνθηκών, έχουν ρυθμίσει όλες τις πτυχές αυτής της διαδικασίας στο πλαίσιο της ΣΕΕ, που δεν προβλέπει καμία εξουσιοδότηση για τη λήψη νομοθετικών μέτρων για τη διασφάλιση των αξιών της Ένωσης. Κατ' ουσία, ο Κανονισμός 2020/2092 «θεσπίζει παράλληλη διαδικασία καταστρατήγησης του άρθρου 7 ΣΕΕ». Ακόμη, προς ενίσχυση των επιχειρημάτων τους, τα προσφεύγοντα κράτη μέλη υποστήριξαν ότι ο προσβαλλόμενος Κανονισμός υπονομεύει τη θεσμική ισορροπία, όπως αυτή καθορίζεται στα άρθρα 7 και 13 παρ. 2 ΣΕΕ και 269 ΣΛΕΕ. Εν κατακλείδι, τα δύο κράτη μέλη υποστήριξαν ότι ο νομοθέτης της ΕΕ επιχειρεί να παρακάμψει το άρθρο 7 ΣΕΕ, θεσπίζοντας μια παράλληλη διαδικασία «ευκολότερη, ταχύτερη και αποτελεσματικότερη» μέσω του παράγωγου δικαίου.

Το Δικαστήριο, συντασσόμενο και με τις Προτάσεις του ΓΕ, σύμφωνα με τον οποίο «τίποτα δεν εμποδίζει τη διασφάλιση της προστασίας του κράτους δικαίου με άλλα μέσα εκτός από εκείνα του άρθρου 7 ΣΕΕ, υπό τον όρο ότι τα ουσιώδη χαρακτηριστικά τους διαφέρουν από εκείνα του τελευταίου»¹¹⁸, απέρριψε την ανωτέρω επιχειρηματολογία. Ειδικότερα, το ΔΕΕ έκρινε ότι ο νομοθέτης της Ένωσης μπορεί, όταν υπάρχει η κατάλληλη νομική βάση, να θεσπίσει, με πράξη του παραγωγού δικαίου, άλλες διαδικασίες διασφάλισης των αξιών της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένου του Κράτους Δικαίου, «στο μέτρο που οι διαδικασίες αυτές διαφέρουν τόσο ως προς τον σκοπό όσο και ως προς το αντικείμενό τους από τη διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 7 ΣΕΕ». Κατά το Δικαστήριο, «η διαδικασία που προβλέπει ο προσβαλλόμενος κανονισμός επιδιώκει διαφορετικό σκοπό από εκείνον του άρθρου 7 ΣΕΕ». Σκοπός της διαδικασίας του άρθρου 7 ΣΕΕ είναι να επιτρέψει στο Συμβούλιο να επιβάλει κυρώσεις για σοβαρές και επίμονες παραβιάσεις των αξιών του άρθρου 2 ΣΕΕ,

115. ΔΕΕ C-156/21, ό.π., σκ. 110-120.

116. Ό.π., σκ. 126.

117. L. PECH, No More Excuses: The Court of Justice greenlights the rule of law conditionality mechanism, VerfBlog, 16.02.2022, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://verfassungsblog.de/no-more-excuses/>.

118. ΔΕΕ C-156/21, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα της 02.12.2021, ό.π., σημ. 209.

με σκοπό, ειδικότερα, να υποχρεώσει το οικείο κράτος μέλος να θέσει τέλος σε αυτές τις παραβιάσεις. Αντίθετα, ο Κανονισμός 2020/2092 αποσκοπεί στη διασφάλιση, σύμφωνα με την αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης (άρθρα 310 παρ. 5 και 317 ΣΛΕΕ), της προστασίας του προϋπολογισμού της Ένωσης και όχι να επιβάλλει κυρώσεις, μέσω του προϋπολογισμού της Ένωσης, για παραβιάσεις των αρχών του Κράτους Δικαίου. «Εξάλλου, το άρθρο 7 ΣΕΕ καθιστά δυνατή τη σύλληψη κάθε σοβαρής και διαρκούς παραβίασης αξίας που περιέχεται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, ενώ ο προσβαλλόμενος κανονισμός επιτρέπει μόνο την εξέταση των παραβιάσεων των αρχών του κράτους δικαίου μόνο στο βαθμό που υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να θεωρηθεί ότι έχουν δημοσιονομικό αντίκτυπο»¹¹⁹.

(γ) Η αρχή της θεσμικής ισορροπίας

Τα προσφεύγοντα κράτη μέλη υποστήριξαν ότι με τις εξουσίες που αναγνωρίζονται στα Θεσμικά Όργανα της Ένωσης από τον Κανονισμό 2020/2092 παραβιάζεται η αρχή της θεσμικής ισορροπίας¹²⁰, όπως αυτή καθορίζεται από τα άρθρα 7 και 13 παρ. 2 ΣΕΕ αλλά και από το άρθρο 269 ΣΛΕΕ σε ό,τι αφορά το Δικαστήριο. Το ΔΕΕ δεν έκανε δεκτό τον ανωτέρω ισχυρισμό και τον απέρριψε ως αβάσιμο, κρίνοντας ότι οι εξουσίες που ανατίθενται από το άρθρο 6 του Κανονισμού στην Επιτροπή και στο Συμβούλιο είναι σύμφωνες με τον θεσμικό τους ρόλο σύμφωνα με τις Συνθήκες. Έτσι, η εξουσία κίνησης της διαδικασίας που αναγνωρίζεται υπέρ της Επιτροπής είναι σύμφωνη με το άρθρο 317 ΣΛΕΕ, σύμφωνα με το οποίο «η Επιτροπή εκτελεί τον προϋπολογισμό της Ένωσης σε συνεργασία με τα κράτη μέλη υπό δική της ευθύνη, σύμφωνα με την αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης». Εξάλλου, η εξουσία του Συμβουλίου να επιβάλλει μέτρα με εκτελεστική πράξη «βασίζεται στο άρθρο 322, παράγραφος 1, στοιχείο α', και στο άρθρο 291, παρ. 2, ΣΛΕΕ, έτσι ώστε να μην παραβιάζει την αρμοδιότητα που έχει ανατεθεί στην Επιτροπή δυνάμει του άρθρου, πρώτο εδάφιο, 317 ΣΛΕΕ»¹²¹.

(δ) Οι αρχές της ισότητας των κρατών μελών ενώπιον των Συνθηκών και του σεβασμού της εθνικής τους ταυτότητας

Με την προσφυγή της η Πολωνία, υποστηριζόμενη βέβαια από την Ουγγαρία, πρόβαλε ως αυτοτελή λόγο ακύρωσης τον ισχυρισμό ότι η εφαρμογή του προσβαλλόμε-

νου Κανονισμού θα οδηγήσει σε παραβίαση της αρχής της ισότητας των κρατών μελών ενώπιον των Συνθηκών και της εθνικής τους ταυτότητας, που η Ένωση υποχρεούται να σέβεται σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2, πρώτη πρόταση, ΣΕΕ. Συγκεκριμένα, η Πολωνία υποστήριξε ότι ο Κανονισμός θα παραβίαζε την αρχή της ίσης μεταχείρισης των κρατών μελών, καθώς τα μικρότερα και μεσαία κράτη μέλη θα ήταν σε μειονεκτική θέση σε σύγκριση με τα μεγαλύτερα κράτη κατά τη διαδικασία ψηφοφορίας που προβλέπει ο Κανονισμός. Το Δικαστήριο απέρριψε τους παραπάνω ισχυρισμούς της Πολωνίας, τονίζοντας ότι «η αξία του κράτους δικαίου που βρίσκεται στο επίκεντρο του οριζόντιου μηχανισμού αιρεσιμότητας, που θεσπίζεται στο άρθρο 4 παρ. 1 του προσβαλλόμενου κανονισμού επιδιώκει τη συμμόρφωση με τις αρχές που αναφέρονται στο άρθρο 2, στοιχείο α', του εν λόγω κανονισμού»¹²². Αυτή η υποχρέωση συμμόρφωσης συνιστά «υποχρέωση αποτελέσματος» για τα κράτη μέλη, η οποία απορρέει άμεσα από την ιδιότητα του μέλους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δυνάμει του άρθρου 2 ΣΕΕ, την οποία κανένα κράτος μέλος δεν μπορεί να αγνοήσει και την οποία ο προσβαλλόμενος Κανονισμός απλώς εφαρμόζει όσον αφορά τη δράση των εθνικών αρχών σχετικά με τις δαπάνες που καλύπτονται από τον προϋπολογισμό της Ένωσης¹²³. Αν και η Επιτροπή και το Συμβούλιο οφείλουν να προβούν στις εκτιμήσεις τους λαμβάνοντας δεόντως υπόψη τις ειδικές περιστάσεις και τα πλαίσια κάθε διαδικασίας, που διεξάγεται δυνάμει του προσβαλλόμενου Κανονισμού και, ιδίως, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες του νομικού συστήματος του εν λόγω κράτους μέλους και τη διακριτική ευχέρεια που διαθέτει το εν λόγω κράτος μέλος για να εξασφαλίσει την εφαρμογή των αρχών του Κράτους Δικαίου, η απαίτηση αυτή δεν είναι σε καμία περίπτωση ασυμβίβαστη με την εφαρμογή ενιαίων κριτηρίων αξιολόγησης¹²⁴. Με άλλα λόγια, η υποχρέωση σεβασμού από την Ένωση της συνταγματικής ταυτότητας των κρατών μελών, που προβάλλεται ολόένα και πιο συχνά από εθνικά δικαστήρια¹²⁵, δεν αποτελεί δικαιολογία που τα απαλλάσσει από την υποχρέωση εκπλήρωσης εκ μέρους τους των υποχρεώσεων από το δίκαιο της Ένωσης και ειδικά από το άρθρο 2 ΣΕΕ.

(ε) Η αρχή της ασφάλειας του δικαίου

119. Ibid, σημ. 164-173.

120. Για την αρχή της θεσμικής ισορροπίας βλ. ενδ. F. LE BOT, Le principe de l'équilibre institutionnel en droit de l'Union européenne, Université Paris 2 Panthéon-Assas, 2012 (Thèse de Doctorat en Droit Public), διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01938336/document>. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Η αρχή της θεσμικής ισορροπίας (B. BETRAND, Le principe de l'équilibre institutionnel: la double inconstance, Europe n° 6/2016, σ. 5), post, 26.08.2016, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.prevedourou.gr/>.

121. Ό.π., σκ. 184-189.

122. ΔΕΕ C-157/21, ό.π., σκ. 281.

123. Ibid, σκ. 282.

124. Ibid, σκ. 283.

125. Βλ. ενδ. P. CEBULAK, European Constitutional Identity "Inside Out": Inherent Risks of the Pluralist Structure, CYELP, 2012, σσ. 473-504· F. FABBRINI / A. SAJÓ, The dangers of constitutional identity, ELJ, 2019, σσ. 457-473· P. FARAGUNA, Taking Constitutional Identities Away from the Courts, BrJIL, 2016, σσ. 492-578· J. SCHOLTES, Abusing Constitutional Identity, GLJ, 2021, σσ. 534-556.

Ο τέταρτος κύριος λόγος ακύρωσης που προέβλεπαν τα προσφεύγοντα κράτη μέλη ήταν η παραβίαση της αρχής της ασφάλειας του δικαίου και της νομικής σαφήνειας, που αναγνωρίζονται ως γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ, στον βαθμό που η έννοια του Κράτους Δικαίου, στην οποία βασίζεται ο Κανονισμός 2020/2092, είναι αφηρημένη, δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ενιαίου ορισμού στο δίκαιο της ΕΕ, ενώ, επιπρόσθετα, το άρθρο 2(α) του Κανονισμού διευρύνει αυτή την έννοια και υπονομεύει την ασφάλεια δικαίου. Το Δικαστήριο, αφού υπενθύμισε ότι «το άρθρο 2 ΣΕΕ δεν συνιστά απλή δήλωση προσανατολισμών ή προθέσεων πολιτικής φύσης, αλλά περιέχει αξίες που εμπíπτουν στην ίδια ταυτότητα της Ένωσης ως κοινή έννομη τάξη, αξίες που ενσωματώνονται σε αρχές που περιέχουν νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις για τα κράτη μέλη»¹²⁶, απέρριψε τους ανωτέρω ισχυρισμούς. Το Δικαστήριο, ακολουθώντας και τη γνώμη του ΓΕ, αν και αναγνωρίζει ότι η έννοια του Κράτους Δικαίου έχει ευρύ περιεχόμενο, τονίζει ότι οι αρχές που περιλαμβάνονται στον Κανονισμό, ως συστατικά στοιχεία της έννοιας αυτής, έχουν αναπτυχθεί εκτενώς στη νομολογία του, αντλούνται από τις κοινές συνταγματικές αρχές και παραδόσεις των κρατών μελών και απορρέουν από μια έννοια του «κράτους δικαίου» την οποία συμμερίζονται και στην οποία προσχωρούν τα κράτη μέλη και υποστηρίζουν, ως κοινή αξία¹²⁷. Συνεπώς, κατά το Δικαστήριο, τα προσφεύγοντα κράτη μέλη «δεν μπορούν να ισχυριστούν ότι δεν είναι σε θέση να προσδιορίσουν με επαρκή ακρίβεια το ουσιαστικό περιεχόμενο και τις απαιτήσεις που απορρέουν από καθεμία από τις αρχές που απαριθμούνται στο άρθρο 2, στοιχείο α', του επίδικου κανονισμού ή ότι οι αρχές αυτές είναι καθαρά πολιτικού χαρακτήρα και ότι η παρακολούθηση της τήρησής τους δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αυστηρά νομικής αξιολόγησης»¹²⁸. Τέλος, το Δικαστήριο τόνισε, αναφερόμενο στις εξουσίες του ενωσιακού νομοθέτη, ότι οι απαιτήσεις της ασφάλειας του δικαίου δεν μπορούν να εμποδίζουν τον νομοθέτη της ΕΕ να προσφύγει, όταν υιοθετεί έναν κανόνα, σε μια αφηρημένη νομική έννοια, και να επιχειρήσει να την προσδιορίσει εννοιολογικά σε έναν συγκεκριμένο τομέα εφαρμογής¹²⁹.

Αναμφίβολά, το κεντρικό ζήτημα επί του οποίου κλήθηκε να αποφανθεί το Δικαστήριο ήταν η φύση της αξίας του

Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ένωσης. Ήταν ίσως η πρώτη φορά που Κυβερνήσεις κρατών μελών ισχυρίστηκαν ενώπιόν του με τέτοια ένταση ότι το Κράτος Δικαίου είναι απλώς ένα πολιτικό ιδεώδες, με αποτέλεσμα η ΕΕ να στερείται της εξουσίας να ενεργεί έναντι παραβιάσεών του, αφού αυτό δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ορισμού στο δίκαιο της ΕΕ (Ουγγαρία), ενώ ο νομοθέτης της ΕΕ στερείται επίσης της εξουσίας, μεταξύ των άλλων, να προσδιορίσει εννοιολογικά το Κράτος Δικαίου (Πολωνία). Απέναντι σε αυτή την τοποθέτηση, το Δικαστήριο ήταν απολύτως σαφές διακηρύσσοντας ότι «το άρθρο 2 ΣΕΕ δεν συνιστά απλή δήλωση προσανατολισμών ή προθέσεων πολιτικής φύσης, αλλά περιέχει αξίες που εμπíπτουν στην ίδια ταυτότητα της Ένωσης ως κοινή έννομη τάξη, αξίες που ενσωματώνονται σε αρχές που περιέχουν νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις για τα κράτη μέλη»¹³⁰.

Καταλήγοντας, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η «νομική διάσωση» του Κανονισμού για την αιρεσιμότητα, με την απόρριψη των προσφυγών της Ουγγαρίας και της Πολωνίας από το ΔΕΕ, μπορεί να ήταν αναμενόμενη αλλά δεν στερείται ιδιαίτερης αξίας για πολλούς λόγους:

Πρώτον, οι αποφάσεις του Δικαστηρίου έρχονται να προστεθούν στη μοναδική, όπως αποδεικνύεται, συμβολή του στην ενσωμάτωση του Κράτους Δικαίου, ως θεμελιώδους στοιχείου της αξιακής ταυτότητας της Ένωσης¹³¹, στη διαμόρφωση του εννοιολογικού του περιεχομένου με την προσθήκη ουσιαστικών στοιχείων, όπως η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων¹³², αλλά και στη διασφάλισή του, όταν αυτό κινδυνεύει από τον περιορισμό της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων, που αποτελεί συνηθισμένη πρακτική αυταρχικών κυβερνήσεων¹³³. Το Δικαστήριο, για μια ακόμη φορά, έρχεται να δικαιώσει αυτούς που, παραφράζοντας το παραμύθι του *Hans Christian Andersen*, το χαρακτήρισαν σε σχέση με τον ρόλο που διαδραματίζει στη διασφάλιση του Κράτους Δικαίου «*the last soldier standing*»¹³⁴.

Δεύτερον, πλέον δεν συγχωρείται καμιά καθυστέρηση

126. ΔΕΕ C-156/21, ό.π., σκ. 232.

127. Για τη διαμόρφωση της έννοιας του Κράτους Δικαίου στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης βλ. αναλυτικά L. PECH / J. GROGAN (eds), *Meaning and Scope of the EU Rule of Law*, RECONNECT – Reconciling Europe with its Citizens through Democracy and Rule of Law, 30.04.2020, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: <https://reconnect-europe.eu/wp-content/uploads/2020/05/D7.2-1.pdf>.

128. Ό.π., σκ. 240.

129. Ό.π., σκ. 242.

130. Ό.π., σκ. 232.

131. ΔΕΚ C-294/83, *Les Verts/Koινοβούλιο*, 23.04.1986, ECLI:EU:C:1986:166, Συλλ. 1986, σ. 1339.

132. ΔΕΚ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-402/05 P και C-415/05 P, *Kadi και Al Barakaat International Foundation/Συμβούλιο και Επιτροπή*, 03.09.2008, ECLI:EU:C:2008:461.

133. ΔΕΕ C-64/16, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, 27.02.2018, ECLI:EU:C:2018:117.

134. D. KOCHENOV / P. BÁRD, *The Last Soldier Standing? Courts vs Politicians and the Rule of Law Crisis in the New Member States of the EU*, University of Groningen, Faculty of Law, Research Paper Series No. 5/2019, February 2019, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3339631.

μιας συντονισμένης αντίδρασης σε πολιτικό, νομικό και οικονομικό επίπεδο απέναντι σε κράτη μέλη που δεν σέβονται τις αξίες της Ένωσης και το Κράτος Δικαίου. Το Δικαστήριο, με τις αποφάσεις του, φαίνεται να αντιμετωπίζει πολύ σοβαρά το ζήτημα της οπισθοδρόμησης του Κράτους Δικαίου σε κράτη μέλη, συγκρινόμενο με το απρόθυμο Συμβούλιο και τη διστακτική Επιτροπή.

Τρίτον, με την απόφασή του το ΔΕΕ θέτει τέρμα στην κυρίαρχη στους κόλπους του Συμβουλίου ανάγνωση της διάταξης του άρθρου 7 ΣΕΕ ως *lex specialis*, που ως τέτοια εμποδίζει κάθε προσπάθεια νομοθετικής παρέμβασης προς ενίσχυση των μηχανισμών διασφάλισης του Κράτους Δικαίου, όταν αυτό παραβιάζεται από τα κράτη μέλη. Η θέση αυτή του Δικαστηρίου ανοίγει τον δρόμο για την ανάπτυξη και άλλων εργαλείων και μηχανισμών διασφάλισης πέρα από τον Κανονισμό 2020/2092, αν κριθούν αναγκαία.

Τέταρτον, προκληθέν από την Πολωνία και την Ουγγαρία δεν έχασε την ευκαιρία να καταδικάσει με σαφήνεια κάθε προσπάθεια «συνταγματοποίησης» παραβιάσεων του Κράτους Δικαίου, μέσω της επίκλησης του άρθρου 4 παρ. 2 ΣΕΕ και του σεβασμού της συνταγματικής ταυτότητας των καρτών μελών. Η επίκληση της οποίας δεν μπορεί να θίγει την ταυτότητα της Ένωσης, στον σεβασμό της οποίας δεσμεύτηκαν τα κράτη μέλη με την προσχώρησή τους¹³⁵.

5.2. Η έκδοση των κατευθυντηρίων γραμμών σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού 2020/2092

Στις 2 Μαρτίου 2022 και λίγες ημέρες μετά τις ανωτέρω αποφάσεις του Δικαστηρίου για τη νομιμότητα του Κανονισμού αιρεσιμότητας, η Επιτροπή ανακοίνωσε τις κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού 2020/2092, όπως είχε δεσμευτεί από τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Δεκεμβρίου 2020¹³⁶. Όπως σημειώνει στην Ανακοίνωση η Επιτροπή, οι κατευθυντήριες γραμμές αποσκοπούν στην αποσαφήνιση ορισμένων στοιχείων που σχετίζονται με την εφαρμογή του Κανονισμού για την αιρεσιμότητα και στη διασφάλιση της σαφήνειας και της προβλεψιμότητας όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο η Επιτροπή θα εφαρμόσει τον Κανονισμό. Ειδικότερα, συμβάλλουν στην αποσαφήνιση των προϋποθέσεων για την εφαρμογή του Κανονισμού, του τρόπου με τον οποίο τα τρίτα μέρη μπορούν να γνωστοποιούν πληροφορίες και του τρόπου με τον οποίο θα προστατεύονται τα δικαιώματα των τελικών αποδεκτών

και των δικαιούχων ενωσιακής χρηματοδότησης¹³⁷. Οι κατευθυντήριες γραμμές, βέβαια, δεν είναι νομικά δεσμευτικές και δεν δημιουργούν ούτε τροποποιούν δικαίωμα ή υποχρέωση σε σύγκριση με όσα θεσπίζονται στη ΣΕΕ και στη ΣΛΕΕ, στον Δημοσιονομικό Κανονισμό, στον Κανονισμό για την αιρεσιμότητα, στον Κανονισμό για την OLAF, στον Κανονισμό σχετικά με την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία ή σε άλλες σχετικές νομοθετικές πράξεις της Ένωσης, όπως έχουν ερμηνευθεί από το ΔΕΕ. Η Επιτροπή, σε διαβούλευση με τα κράτη μέλη και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μπορεί να επανεξετάσει και να τροποποιήσει τις κατευθυντήριες γραμμές, προκειμένου να λάβει υπόψη τις εξελίξεις στην πρακτική της, τις σχετικές αλλαγές στη νομοθεσία της Ένωσης ή τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου, διασφαλίζοντας παράλληλα την ασφάλεια δικαίου¹³⁸.

Οι κατευθυντήριες γραμμές επιχειρούν να αποσαφηνίσουν πέντε πτυχές του Κανονισμού για την αιρεσιμότητα:

- τις προϋποθέσεις για τη θέσπιση μέτρων·
- τη συμπληρωματικότητα του Κανονισμού για την αιρεσιμότητα με άλλα μέσα·
- την αναλογικότητα των μέτρων που προτείνονται στο Συμβούλιο·
- τη διαδικασία και μεθοδολογία της διαδικασίας αξιολόγησης·
- την προστασία των δικαιωμάτων των τελικών αποδεκτών ή δικαιούχων¹³⁹.

Οι κατευθυντήριες αρχές συμπληρώνονται από τρία (3) Παραρτήματα:

- I. Παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου: Ενδεικτικά παραδείγματα παραβιάσεων των αρχών του κράτους δικαίου (άρθρο 3 του Κανονισμού για την αιρεσιμότητα).
- II. Στοιχεία που θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στην καταγγελία σχετικά με εικαζόμενες παραβιάσεις των αρχών του κράτους δικαίου δυνάμει του Κανονισμού για την αιρεσιμότητα.
- III. Στοιχεία που θα πρέπει να αποτελούν μέρος των πληροφοριών από δικαιούχους / τελικούς αποδέκτες χρηματοδότησης της ΕΕ.

135. L. PECH, No More Excuses: The Court of Justice greenlights the rule of law conditionality mechanism, ό.π.

136. Ανακοίνωση της Επιτροπής: Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ, ΕΥΡΑΤΟΜ) 2020/2092 περί γενικού καθεστώτος αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης, Βρυξέλλες, 02.03.2022, C(2022) 1382 final.

137. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Ερωτήσεις και απαντήσεις: Καθοδήγηση της Επιτροπής όσον αφορά τον μηχανισμό αιρεσιμότητας, 02.03.2022, διαθέσιμες στον διαδικτυακό τόπο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_22_1471, σημείο 2.

138. Κατευθυντήριες γραμμές, σημείο 98.

139. Ibid, σημείο 4.

6. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

α) Κατά την εκδήλωση της νομοθετικής πρωτοβουλίας της Επιτροπής δημιουργήθηκαν υψηλές προσδοκίες για την απόκτηση ενός αποτελεσματικού μηχανισμού αιρεσιμότητας Κράτους Δικαίου. Τον αρχικό ενθουσιασμό, όμως, διαδέχτηκε η απογοήτευση, αφού δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι συμβιβασμοί κατά τη νομοθετική διαδικασία αποδυνάμωσαν τον μηχανισμό σε σύγκριση με την αρχική πρόταση της Επιτροπής. Έτσι, ενώ ο αρχικός στόχος ήταν η προστασία του Κράτους Δικαίου, τελικά ο μηχανισμός αποσκοπεί στην προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης και των οικονομικών συμφερόντων της από παραβιάσεις του Κράτους Δικαίου. Γίνεται, έτσι, φανερό ότι ο Κανονισμός 2020/2092 δεν εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις παραβιάσεων του Κράτους Δικαίου.

(β) Ωστόσο, παρά τους πολλαπλούς περιορισμούς, ο Κανονισμός 2020/2092 αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση της προστασίας του Κράτους Δικαίου, αν και πιο δειλό από ό,τι αναμενόταν¹⁴⁰. Πρόκειται για μια σημαντική προσθήκη στα διαθέσιμα εργαλεία διασφάλισης και μπορεί να συμβάλει στην αύξηση της αξιοπιστίας των ενεργειών για την προστασία της αξιακής ταυτότητας της Ένωσης. Ειδικότερα, ο Κανονισμός αιρεσιμότητας, προβλέποντας χαμηλότερα όρια λήψης αποφάσεων (ειδική πλειοψηφία), παραμένει πολύ πιο εύκολος στη χρήση του ως μέσο διασφάλισης σε σύγκριση με το άρθρο 7 ΣΕΕ και αποτελεσματικότερος άλλων μέσων «ήπιου ισχύος», όπως το «Νέο Πλαίσιο» για το Κράτος Δικαίου που εφαρμόζει η Επιτροπή.

(γ) Οι περιορισμοί που εισήχθησαν ωστόσο, αν και αποτέλεσαν ένδειξη της απροθυμίας των κρατών μελών να αναλάβουν άμεση δράση για την προστασία του Κράτους Δικαίου, ως συμβιβασμοί, που ήρθαν να αποδυναμώσουν τον μηχανισμό, επέτρεψαν, ειδικότερα η απαίτηση της ύπαρξης άμεσης σχέσης μεταξύ της παραβίασης του Κράτους Δικαίου και του αντικτύπου στον προϋπολογισμό της ΕΕ, τη «νομική διάσωση» του Κανονισμού από το

ΔΕΕ, αφού αυτός κρίθηκε συμβατός με τις Συνθήκες και ειδικότερα με το άρθρο 7 ΣΕΕ.

(δ) Πλέον οποιαδήποτε καθυστέρηση στην ενεργοποίηση του Κανονισμού αιρεσιμότητας δεν μπορεί να δικαιολογηθεί, αφού, όπως έχει τονίσει ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου Koen Lenaerts, «δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι τα θεμέλιά της ως Ένωσης που βασίζεται στο κράτος δικαίου απειλούνται και ότι διακυβεύεται η ίδια η επιβίωση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος με τη σημερινή του μορφή»¹⁴¹. Η Επιτροπή φαίνεται, πάντως, αυτό να το αντιλαμβάνεται, αν κρίνουμε από την ταχύτητα υιοθέτησης των κατευθυντηρίων γραμμών αλλά και την ενεργοποίηση, στις 26 Απριλίου, των διαδικασιών του Κανονισμού αιρεσιμότητας στην περίπτωση της Ουγγαρίας.

(ε) Είναι φανερό με την ευκαιρία της υιοθέτησης του νέου μηχανισμού αιρεσιμότητας, ότι η αιρεσιμότητα (conditionality) αποδεικνύεται μια ελκυστική επιλογή των κρατών μελών και των θεσμικών οργάνων ως απάντηση σε πολλές από τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, αυτή η διαρκής επέκταση της αιρεσιμότητας στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δημιουργεί ζητήματα τριβής με την αρχή της ισότητας των κρατών μελών και άλλες αρχές της ενωσιακής έννομης τάξης. Έτσι, είναι απαραίτητος ένας προβληματισμός και μια συζήτηση σχετικά με τον αντίκτυπο της αιρεσιμότητας στο «συνταγματικό» πλαίσιο της ΕΕ και, τελικά, τη νομιμοποίησή της. Αυτή δεν μπορεί να είναι πανάκεια, δεν μπορεί να αποτελεί μια ενιαία λύση για κάθε νέα πρόκληση που αντιμετωπίζει η ΕΕ ούτε, βέβαια, να καλείται να αντικαταστήσει άλλους ενωσιακούς μηχανισμούς συμμόρφωσης¹⁴².

140. T. TRIDIMAS, Editorial Note: Recovery Plan and Rule of Law Conditionality: A New Era Beckons?, ό.π., σ. XII.

141. K. LENAERTS, Constitutional Relationships between Legal Orders and Courts within the European Union, XXIX FIDE CONGRESS, The Hague, 3-6 November 2021, Opening Ceremony on 4 November 2021, διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: https://fide2020.eu/wp-content/uploads/2021/11/FIDE-Opening-Ceremony_-4-November-2021_Koen-Lenaerts.pdf.

142. A. BARAGGIA / M. BONELL, Linking Money to Values: The New Rule of Law Conditionality Regulation and Its Constitutional Challenges, ό.π.

Προϋποθέσεις νομιμότητας των κρατικών ενισχύσεων στις αερομεταφορές

Τάνια Πανταζή*

Οι κρατικές ενισχύσεις στις αερομεταφορές παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο λόγω της οικονομικής και κοινωνικής σημασίας των αερομεταφορών, όσο και λόγω της συμβολής τους στην ανάπτυξη του τουρισμού. Για την εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς αερομεταφορών ο ευρωπαϊκός νομοθέτης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα δικαστήρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν αναπτύξει ένα συνεκτικό νομικό πλαίσιο για τις κρατικές ενισχύσεις. Με το ξέσπασμα της πανδημίας Covid-19, το πλαίσιο αυτό ανατράπηκε, λόγω της άμεσης ανάγκης οικονομικής υποστήριξης των αερομεταφορέων και των αεροδρομίων. Η παρούσα μελέτη εξετάζει τις δυνατότητες κρατικής ενίσχυσης προς αερομεταφορείς ή επιχειρήσεις αεροδρομίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις προϋποθέσεις νομιμότητας αυτών. Παράλληλα, παρουσιάζεται το προσωρινό νομικό πλαίσιο που διαμορφώθηκε στα πλαίσια της πανδημίας και οι πρόσφατες αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αφορούν κρατικές ενισχύσεις σε αερομεταφορείς. Παρατηρείται μία σημαντική χαλάρωση των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, η οποία, ωστόσο, είναι πιθανόν να ανατραπεί από το Δικαστήριο.

κρατικές ενισχύσεις – αερομεταφορές – Covid-19 – προσωρινό πλαίσιο

I. Εισαγωγή

Έχουν συμπληρωθεί τριάντα χρόνια από το 1992, οπότε και ξεκίνησε η διαδικασία απελευθέρωσης των αερομεταφορών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Έκτοτε οι εξελίξεις στον τομέα αυτόν υπήρξαν εντυπωσιακές, με κυριότερα χαρακτηριστικά την είσοδο στην αγορά των αερομεταφορέων χαμηλού κόστους και τη ραγδαία αύξηση της αεροπορικής κίνησης. Οι αερομεταφορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν πλέον να διεξάγουν ελεύθερα δρομολόγια σε όλη την ευρωπαϊκή επικράτεια και να καθορίζουν τους ναύλους τους, ενώ ταυτόχρονα υπάγονται σε ενιαίο καθεστώς αδειοδότησης και λειτουργίας, το οποίο ρυθμίζεται από τον Κανονισμό 1008/2008 «σχετικά με κοινούς κανόνες εκμετάλλευσης των αεροπορικών γραμμών στην Κοινότητα»¹. Οι αερομεταφορές διέπονται από τον Τίτλο IV της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) και η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών σε αυτές υπάγεται στο ειδικό νομικό καθεστώς που καθιερώνει ο προαναφερθείς Κανονισμός 1008/2008. Οι διακρίσεις των αερομεταφορέων για λόγους ιθαγένειας απαγορεύονται². Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι αρμόδια να θεσπίζει ενιαίους κανόνες για τις αερομεταφορές με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, σύμφωνα με το άρθρο 100 παρ. 2 ΣΛΕΕ.

Ταυτόχρονα, οι αερομεταφορές είναι ένας τομέας με με-

γάλη οικονομική και κοινωνική σημασία, ιδιαίτερα για την Ελλάδα, καθώς η αεροπορική συνδεσιμότητα συνεισφέρει στην οικονομική ανάπτυξη μίας περιοχής, αλλά βρίσκεται και σε άμεση συνάρτηση με την ανάπτυξη του τουρισμού. Για τους ανωτέρω λόγους, οι δημόσιες αρχές επιδεικνύουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη χρηματοδότηση αερομεταφορέων με σκοπό την έναρξη ή τη διατήρηση δρομολογίων στο έδαφός τους. Το νομικό πλαίσιο για τις κρατικές ενισχύσεις είναι αυστηρώς καθορισμένο και σκοπεύει να διασφαλίσει τον ανταγωνισμό στην εσωτερική αγορά των αερομεταφορών. Τα τελευταία δύο χρόνια η εφαρμογή του σχετικού πλαισίου βρίσκεται στην επικαιρότητα, καθώς λόγω της πανδημίας η ενίσχυση των επιχειρήσεων αερομεταφορών κατέστη επιτακτική ανάγκη.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να παρουσιάσει συνοπτικά το νομικό πλαίσιο για τις κρατικές ενισχύσεις στον τομέα των αερομεταφορών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την παράλληλη παράθεση παραδειγμάτων από τη σχετική με τις αερομεταφορές νομολογία. Επιπλέον, στο δεύτερο μέρος της μελέτης εξετάζεται το νομικό πλαίσιο για τις έκτακτες ενισχύσεις που χορηγήθηκαν στα πλαίσια της πανδημίας Covid-19 και οι συναφείς πρόσφατες αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

II. Η γενική απαγόρευση των κρατικών ενισχύσεων

Κατά τον γενικό κανόνα του άρθρου 107 ΣΛΕΕ, το οποίο εφαρμόζεται και στις αερομεταφορές, «ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό διά της εμπορικής μεταχείρισης»

* Δ.Ν., Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων

1. ΕΕ 2008 L 293/3. Για την απελευθέρωση των αερομεταφορών στην Ευρωπαϊκή Ένωση βλ., αντί άλλων, Ρ. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, Αεροπορική μεταφορά επιβατών, 3η έκδ., 2015, σ. 317 επ.

2. Πρβλ. ΔΕΕ C-628/11, *International Jet Management*, 18.03.2014, ECLI:EU:C:2014:171.

ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά, κατά το μέτρο που επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές». Το άρθρο περιέχει στη συνέχεια μία σειρά εξαιρέσεων, ορισμένες από τις οποίες θα αναφερθούν στα επόμενα μέρη.

Ειδικά στον τομέα των αερομεταφορών, το 2014 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε και τις «Κατευθυντήριες γραμμές για τις κρατικές ενισχύσεις σε αερολιμένες και αεροπορικές εταιρείες»³ (εφεξής: Κατευθυντήριες Γραμμές 2014). Οι συγκεκριμένες ήπιου δικαίου οδηγίες, οι οποίες αποτελούν αναμορφωμένη έκδοση παλαιότερων οδηγιών που είχαν εκδοθεί το 1994 και το 2005, στοχεύουν στην αποτύπωση των νεότερων εξελίξεων σχετικά με τις ενισχύσεις σε αερομεταφορείς, αλλά κυρίως αφορούν τις προϋποθέσεις για τη χρηματοδότηση αερολιμένων, οι οποίοι κατά ένα μεγάλο ποσοστό παραμένουν υπό κρατικό έλεγχο στα περισσότερα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Γενική προϋπόθεση για την εφαρμογή του άρθρου 107 ΣΛΕΕ είναι ο αποδέκτης της κρατικής ενίσχυσης να είναι επιχείρηση που ασκεί οικονομική δραστηριότητα. Εφόσον ο αποδέκτης της ενίσχυσης υπάγεται στην έννοια της επιχείρησης, σύμφωνα με τον κανόνα του άρθρου 107 ΣΛΕΕ, όπως έχει ερμηνευθεί στην πλούσια σχετική νομολογία του ΔΕΕ, για να κριθεί μία κρατική ενίσχυση ως ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά θα πρέπει αυτή να πληροί σωρευτικά τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

- α) Να προέρχεται από κρατικούς πόρους,
- β) Να χορηγεί συγκεκριμένο επιλεκτικό πλεονέκτημα στον δικαιούχο,
- γ) Να επηρεάζει πραγματικά ή δυνητικά τις ενδοενοσιακές συναλλαγές,
- δ) Να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό⁴.

Προκειμένου να διαπιστωθεί αν μία ενίσχυση επιφέρει επιλεκτικό πλεονέκτημα στον δικαιούχο, τα δικαστήρια της Ένωσης έχουν διαμορφώσει το κριτήριο του «Φορέα της Οικονομίας της Αγοράς» ή άλλως «του ιδιώτη επενδυτή»⁵. Στις Κατευθυντήριες Γραμμές 2014, το συγκεκρι-

κριμένο κριτήριο αναφέρεται ως η «δοκιμή του ιδιώτη επενδυτή σε οικονομία της αγοράς» (IEOA). Σύμφωνα με το ως άνω κριτήριο, αν, υπό παρόμοιες περιστάσεις, ένας ιδιώτης επενδυτής – στηριζόμενος στις προβλέψιμες δυνατότητες αποδοτικότητας και ανεξάρτητα από κάθε θεώρηση κοινωνικού χαρακτήρα ή περιφερειακής ή κλαδικής πολιτικής – είχε χορηγήσει την ίδια χρηματοδότηση, η συγκεκριμένη χρηματοδότηση δεν αποτελεί κρατική ενίσχυση⁶. Η «δοκιμή του ιδιώτη επενδυτή» εφαρμόζεται τόσο στις κρατικές ενισχύσεις προς αερολιμένες, όσο και στις κρατικές ενισχύσεις προς αερομεταφορείς, ιδίως όταν οι τελευταίες προέρχονται από αερολιμένες που έχουν στη διάθεσή τους κρατικούς πόρους.

Η εφαρμογή του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή από την Επιτροπή, αλλά και η εκτίμησή της σχετικά με τις επιπτώσεις στον ανταγωνισμό, έγιναν αντικείμενο κριτικής από τη θεωρία στην υπόθεση της κρατικής ενίσχυσης από το αεροδρόμιο του Charleroi προς την Ryanair⁷. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το 2004, είχε κρίνει ότι η συμφωνία του αεροδρομίου με την Ryanair συνιστούσε αδικαιολόγητη στρέβλωση του ανταγωνισμού. Το 2009, το ΓεΔΕΕ ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής χρεώνοντάς της εσφαλμένη εφαρμογή του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή⁸. Η κύρια θέση του ΓεΔΕΕ ήταν ότι η διαχείριση των χρεώσεων χρήσης αερολιμένων, ακόμη και όταν ασκείται από έναν δημόσιο φορέα, είναι οικονομική δραστηριότητα, η οποία ελέγχεται σύμφωνα με τους κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις, και δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι είναι πράξη δημόσιας εξουσίας, όπως εσφαλμένα θεώρησε η Επιτροπή, αρνούμενη στη συνέχεια να εξετάσει το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή στη συγκεκριμένη υπόθεση.

Σε νεότερες αποφάσεις του, το ΓεΔΕΕ επικύρωσε τις αποφάσεις της Επιτροπής, οι οποίες, κατόπιν εφαρμογής

στιανό, ό.π., σ. 62 επ., Α. ΣΓΟΥΡΙΔΟΥ, εις: Β. Σκουρή, ό.π., σ. 1085 επ.

6. Κατευθυντήριες γραμμές 2014, σημεία 48-52.

7. A. HEIMLER, State Aid Control: Are the Standards and the Institutional Setting Appropriate?, εις: B. Nascimbene / A. Di Pascal, The Modernisation of State Aid for Economic and Social Development, Springer, 2018, 123 επ., R. GRIFFIN, State Aid, the Growth of Low-Cost Carriers in the European Union, and the Impact of the 2005 Guidelines on Financing of Airports and Start-up Aid to Airlines Departing from Regional Airports, Journal of Air Law and Commerce, 2006, σ. 341.

8. ΠΕΚ Τ-196/04, Ryanair/Επιτροπή, 17.12.2008, ECLI:EU:T:2008:585. Βλ. D. OSWELL / D. METAXAS / E. VAHIDA, CFI Judgment in the Charleroi Case T-196/04: Implications of the Annulment of the Commission Decision of 12 February 2004 Concerning the Alleged Grant of State Aid to Ryanair for Its Establishment at Charleroi Airport, EStAL, 2009, σ. 549, J. BALFOUR / S. LEANDRO, State Aid in the Airline Sector: a Change in Focus, EStAL 2011, σ. 225, B. RUMERSDORFER, The Ryanair/Charleroi Case Before the European Court, Air and Space Law, 2009, σ. 309.

3. EE C 2014 99/03.

4. Για τις γενικές προϋποθέσεις των κρατικών ενισχύσεων πρβλ. ενδεικτικά: Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ / Μ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ (επιμ.), Δίκαιο Κρατικών Ενισχύσεων, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, Α. ΣΓΟΥΡΙΔΟΥ, Άρθρο 107, εις: Β. Σκουρή ... [κ.ά.], Συνθήκη της Λισσαβώνας, 2020, εκδ. Σάκκουλα, 2020, Λ. ΚΟΤΣΙΡΗΣ, Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο, 3η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2018, σ. 496 επ., Γ.Β. ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ, Εισαγωγή στο δίκαιο ανταγωνισμού της ΕΕ, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σ. 214 επ.

5. Βλ., αντί άλλων, Κ. ΠΑΝΤΑΖΑΤΟΥ / Μ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, εις: Β. Χρι-

του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή, έκριναν παράνομη την κρατική ενίσχυση σε διάφορους αερομεταφορείς χαμηλού κόστους βάσει συμφωνιών με αεροδρόμια. Συγκεκριμένα, όσον αφορά το αεροδρόμιο της Nîmes στη Γαλλία, η Επιτροπή είχε συμπεράνει ότι η οικονομική ενίσχυση δεν πληρούσε τα κριτήρια για να χαρακτηριστεί ως Υπηρεσία Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος (ΥΓΟΣ), αλλά ούτε και το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή⁹. Το ΓεΔΕΕ επικύρωσε πλήρως το σκεπτικό της Επιτροπής¹⁰.

Η προϋπόθεση της προέλευσης των ενισχύσεων από κρατικούς πόρους ήταν αυτή που βασικά αξιολόγησε το ΓεΔΕΕ σε τρεις σχετικά πρόσφατες αποφάσεις που αφορούν επιδοτήσεις από αεροδρόμια της Σαρδηνίας προς αερομεταφορείς¹¹. Στις εν λόγω αποφάσεις κρίθηκε ότι οι επιδοτήσεις που είχαν χορηγηθεί στις αεροπορικές εταιρείες Easyjet, Volotea και Germanwings για τη διεξαγωγή δρομολογίων, αν και χορηγήθηκαν βάσει συμφωνιών των αερομεταφορέων απευθείας με τα αεροδρόμια, προέρχονταν στην πραγματικότητα από κρατικούς πόρους και ήταν ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά. Το ΓεΔΕΕ εστίασε στον βαθμό ελέγχου που εξασκούσε η Περιφέρεια της Σαρδηνίας στους συγκεκριμένους πόρους και κατέληξε ότι τα αεροδρόμια μπορούσαν να θεωρηθούν ως ενδιάμεσοι μεταξύ του κράτους και των αερομεταφορέων¹².

Η προέλευση των ενισχύσεων από κρατικούς πόρους, αλλά και το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή απασχόλησαν επίσης το Δικαστήριο στην πρόσφατη απόφαση *Comune di Milano κατά Επιτροπής*¹³. Η υπόθεση αφορούσε επιδοτήσεις υπό διάφορες μορφές που δόθηκαν κατά την ιδιωτικοποίηση φορέα επίγειας εξυπηρέτησης του αεροδρομίου του Μιλάνου, μέσω του φορέα λειτουργί-

ας του αεροδρομίου, οι οποίες κρίθηκαν παράνομες από την Επιτροπή. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι επιδοτήσεις αυτές μπορούσαν να αποδοθούν στον Δήμο του Μιλάνου και ότι, τόσο η Επιτροπή, όσο και το ΓεΔΕΕ που είχε κρίνει πρωτόδικα την απόφαση, δεν έσφαλαν κατά την εφαρμογή του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή.

III. Η ιδιαίτερη περίπτωση των κρατικών ενισχύσεων σε αεροδρόμια

Όπως προαναφέρθηκε, για την εφαρμογή του άρθρου 107 ΣΛΕΕ απαιτείται ο αποδέκτης της κρατικής ενίσχυσης να είναι επιχείρηση που ασκεί οικονομική δραστηριότητα. Μέχρι το 2000, θεωρείτο ότι η διαχείριση αερολιμένων δεν συνιστά οικονομική δραστηριότητα, αλλά γενικό μέτρο οικονομικής πολιτικής στο οποίο δεν εφαρμόζονται οι κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις. Την ανωτέρω άποψη ανέτρεψε το ΔΕΕ στη σημαντική απόφαση *Aéroports de Paris*¹⁴, στην οποία κρίθηκε ότι η λειτουργία αερολιμένα συνιστά οικονομική δραστηριότητα υπαγόμενη στο δίκαιο των κρατικών ενισχύσεων. Περαιτέρω, το 2011, στην απόφαση *Leipzig Halle*¹⁵, το ΓεΔΕΕ επεξέτεινε τον ανωτέρω κανόνα, κρίνοντας ότι και η κατασκευή υποδομών σε αερολιμένες συνιστά οικονομική δραστηριότητα. Η σημαντικότερη αυτή νομολογία του ΓεΔΕΕ έχει επεκταθεί και σε άλλους τομείς υποδομών¹⁶. Οι κανόνες των κρατικών ενισχύσεων για τα αεροδρόμια δεν καταλαμβάνουν τις μη οικονομικές δραστηριότητες, όπως τον έλεγχο εναέριας κυκλοφορίας ή τις υπηρεσίες αστυνόμευσης¹⁷.

Λόγω της ιδιαίτερης σημασίας των αερολιμενικών υποδομών για την οικονομική ανάπτυξη, αλλά και με δεδομένο ότι κατά ένα μεγάλο ποσοστό οι αερολιμένες στα περισσότερα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παραμένουν υπό κρατικό έλεγχο, στις Κατευθυντήριες Γραμμές του 2014 διατυπώνονται ειδικές οδηγίες για τα αεροδρόμια. Για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρεί ότι

9. SA.33961, EE C 2012 241/11. Βλ. E. SZYSZCZAK, *Services of General Economic Interest*, εις: B. Nascimbene / A. Di Pascal, ό.π., σ. 114.

10. ΓεΔΕΕ T-53/16, *Ryanair και AMS/Επιτροπή*, 13.12.2018, ECLI:EU:T:2018:943. Πρβλ. επίσης και τις αποφάσεις ΓεΔΕΕ T-375/15, *Germanwings/Επιτροπή*, 27.04.2017, ECLI:EU:T:2017:289 και ΓεΔΕΕ T-77/16, *Ryanair και AMS/Επιτροπή*, 13.12.2018, ECLI:EU:T:2018:947, οι οποίες αφορούν επιδοτήσεις προς αερομεταφορείς στο αεροδρόμιο Zweibrücken.

11. ΓεΔΕΕ T-8/18, *EasyJet/Επιτροπή*, 13.05.2020, ECLI:EU:T:2020:182, ΓεΔΕΕ T-716/17, *Germanwings/Επιτροπή*, 13.05.2020, ECLI:EU:T:2020:181, ΓεΔΕΕ T-607/17, *Volotea/Επιτροπή*, 13.05.2020, ECLI:EU:T:2020:180.

12. F. MACCHI, *The Concepts of State Resources and Imputability in a Case of Aid Granted Through an Intermediary*, Case T-607/17, *Volotea*, EStAL, 2020, σ. 365 επ., P. NICOLAIDES, *Direct v Indirect Advantages: The Case of Sardinian Airports*, 16.06.2020, <https://www.lexxion.eu/en/stateaidpost/direct-v-indirect-advantages-the-case-of-sardinian-airports/>.

13. ΔΕΕ C-160/19 P, *Comune di Milano/Επιτροπή*, 10.12.2020, ECLI:EU:C:2020:1012.

14. ΠΕΚΤ-128/98, *Aéroports de Paris/Επιτροπή*, 12.12.2000, ECLI:EU:T:2000:290 καθώς και ΔΕΚ C-82/01 P, *Aéroports de Paris/Επιτροπή*, 12.10.2002, ECLI:EU:C:2002:617.

15. ΔΕΕ C-288/11 P, *Mitteldeutsche Flughafen και Flughafen Leipzig-Halle/Επιτροπή*, 19.12.2012, ECLI:EU:C:2012:821. Πρβλ. και S. VARSAMOS, *Airport Competition Regulation in Europe*, Kluwer, 2016.

16. Βλ. Μ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, εις: Β. Χριστιανό, ό.π., σσ. 42-44, G. BRUZZONE / M. BOCCACCIO, *Infrastructure Financing and State Aid Control: The Potential for a Virtuous Relationship*, εις: B. Nascimbene / A. Di Pascal, ό.π., σ. 123 επ., T. WILSON, *Infrastructure Financing and State Aid Post Leipzig-Halle*, EStAL, 2014, σ. 24.

17. Πρβλ. και F. GHERSINI, *Overview of state aid to particular sectors: state aid in the transports sector*, σσ. 333-334, εις: A. Santa Maria (επιμ.), *Competition and State Aid: An Analysis of the EU Practice*, 2nd ed., Kluwer, 2017.

επενδυτικές ενισχύσεις σε αεροδρόμια με κίνηση κάτω των 5 εκ. επιβατών ετησίως μπορούν να θεωρηθούν επιτρεπτές¹⁸ σύμφωνα με το άρθρο 107 παρ. 3 γ' ΣΛΕΕ, αλλά θα πρέπει να πληρούν ορισμένες σαφείς προϋποθέσεις¹⁹ και καθιερώνεται ανώτατο επιτρεπτό όριο ενίσχυσης ανά κατηγορία αερολιμένα. Ενισχύσεις λειτουργίας επίσης είναι δυνατόν να δοθούν, αλλά καταρχήν μόνο σε αερολιμένες με κίνηση κάτω των 3 εκ. επιβατών ετησίως και επίσης υπό προϋποθέσεις²⁰.

Στους αερολιμένες μπορούν να ανατεθούν υποχρεώσεις γενικού οικονομικού συμφέροντος (ΥΓΟΣ), σύμφωνα με το άρθρο 106 ΣΛΕΕ και τα κριτήρια που έχουν διαμορφωθεί από την απόφαση *Altmark*²¹ και τη σχετική νομολογία²². Αντιθέτως, στους αερομεταφορείς η ανάθεση ΥΓΟΣ για την εκτέλεση ομάδας δρομολογίων επιτρέπεται μόνο υπό το ειδικό καθεστώς του Κανονισμού 1008/2008 (παρακάτω, υπό IV, ν), εκτός αν πρόκειται για μεμονωμένο δρομολόγιο που δεν μπορεί να εξυπηρετηθεί με άλλον τρόπο²³.

Συμπερασματικά, η χρηματοδότηση αερολιμένων, και ιδιαίτερα των μικρών περιφερειακών αερολιμένων, συνιστά ειδική περίπτωση στην οποία εφαρμόζονται οι εξειδικευμένες κατευθύνσεις της Επιτροπής, σε αντίθεση με τις κρατικές ενισχύσεις προς αερομεταφορείς, στους οποίους βρίσκουν σχεδόν καθολική εφαρμογή οι γενικοί κανόνες των κρατικών ενισχύσεων.

IV. Οι εξαιρέσεις από τον γενικό κανόνα της απαγόρευσης των ενισχύσεων που βρίσκουν εφαρμογή στις αερομεταφορές

ι. Ενισχύσεις για την έναρξη δρομολογίων (άρθρο 107 παρ. 3 γ' ΣΛΕΕ)

Οι κρατικές ενισχύσεις προς αερομεταφορείς για την έναρξη νέων δρομολογίων αποτελούν μια ιδιαίτερη κατηγορία ενισχύσεων που εφαρμόζονται στις αερομετα-

φορές και εντάσσονται στον γενικό κανόνα του 107 παρ. 3 α' ΣΛΕΕ, σύμφωνα με τον οποίο δύνανται να είναι νόμιμες οι ενισχύσεις «για την προώθηση της ανάπτυξης ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων ή περιοχών, εφόσον δεν αλλοιώνουν τους όρους των συναλλαγών κατά τρόπο που θα αντίκειτο στο κοινό συμφέρον» Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι γενικές κατευθυντήριες γραμμές που ισχύουν για τις κρατικές ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα βάσει του άρθρου 107 παρ. 3 α' και γ' ΣΛΕΕ δεν εφαρμόζονται στον τομέα των αερομεταφορών, λόγω της ύπαρξης ειδικών κανόνων στον τομέα αυτό²⁴.

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές 2014 παρέχουν σαφείς οδηγίες σχετικά με την αξιολόγηση των ενισχύσεων για την έναρξη νέων αεροπορικών δρομολογίων. Σύμφωνα με τις ανωτέρω Γραμμές, για να είναι οι ενισχύσεις προς αερομεταφορείς συμβατές με την εσωτερική αγορά θα πρέπει να πληρούνται οι εξής προϋποθέσεις:

α) Οι ενισχύσεις να αυξάνουν την κινητικότητα των πολιτών και τη συνδεσιμότητα των διαφόρων περιοχών με το άνοιγμα νέων γραμμών, ή να διευκολύνουν την περιφερειακή ανάπτυξη απομακρυσμένων περιοχών.

β) Να αφορούν μικρούς αερολιμένες (με ετήσια κίνηση κάτω των 3 εκ. επιβατών), εκτός αν ο αερολιμένας βρίσκεται σε απομακρυσμένη περιοχή.

γ) Να έχει καταρτισθεί *ex ante* επιχειρηματικό σχέδιο που να καταδεικνύει ότι το δρομολόγιο μπορεί να καταστεί αποδοτικό μετά από τρία έτη.

δ) Να λειτουργεί η κρατική ενίσχυση ως κίνητρο για την έναρξη της γραμμής.

ε) Το ποσό που καλύπτεται να μην υπερβαίνει το 50% των αερολιμενικών τελών.

στ) Να αποφεύγονται αδικαιολόγητες αρνητικές επιπτώσεις για τον ανταγωνισμό και τις συναλλαγές, ήτοι η συγκεκριμένη σύνδεση να μην εξυπηρετείται από παρεμφερή σιδηροδρομική σύνδεση και η πρόθεση των αρχών για τη χρηματοδότηση γραμμών να δημοσιοποιείται σε όλες τις ενδιαφερόμενες αεροπορικές εταιρείες²⁵.

Στο πλαίσιο αυτό, έχουν εγκριθεί τα τελευταία χρόνια ορισμένα προγράμματα κρατικών ενισχύσεων προς αερομεταφορείς για την έναρξη δρομολογίων, όπως σε αεροδρόμια της Γαλλίας²⁶, του Ηνωμένου Βασιλείου²⁷ και της Ρουμανίας²⁸.

18. Σημείο 17 των Κατευθυντηρίων Γραμμών.

19. Όπως ενδεικτικά η συμβολή στην επίτευξη ενός σαφώς καθορισμένου στόχου κοινού ενδιαφέροντος, ο προσδιορισμός του προβλήματος που χρήζει κρατικής παρέμβασης, ο περιορισμός της ενίσχυσης στο ελάχιστο αναγκαίο. Βλ. Κατευθυντήριες Γραμμές 2014, σημεία 83-111.

20. Κατευθυντήριες Γραμμές 2014, σημεία 112-137.

21. ΔΕΚ C-280/00, *Altmark*, 24.12.2003, ECLI:EU:C:2003:415.

22. Βλ. Κατευθυντήριες Γραμμές 2014, σημεία 67 επ., Μ. GIANNINO, *Public Service Compensation in the Aviation Sector: The Swedish Airports State Aid Cases*, *Nordic Journal of Commercial Law*, 2017, σ. 210 επ.

23. Κατευθυντήριες Γραμμές 2014, σημείο 70. Πρβλ. και Μ. SCHMAUCH, *EU Law on State Aid to Airlines: Law, Economics and Policy*, *Lexicon*, 2012, σ. 107 επ.

24. Νέες Κατευθυντήριες γραμμές για τις κρατικές ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα, ΕΕ 2021 C 153/01, σημείο 11.

25. Κατευθυντήριες Γραμμές 2014, σημεία 138-155.

26. SA.38938, 15.06.2015.

27. SA.39466, 31.07.2015.

28. SA.48345, 09.02.2018.

ii. Μέτρα ενίσχυσης προβληματικών επιχειρήσεων (άρθρο 107 παρ. 3 γ' ΣΛΕΕ)

Ο συγκεκριμένος τύπος κρατικών ενισχύσεων βρίσκει και αυτός το έρεισμά του στη διάταξη του άρθρου 107 παρ. 3 γ' ΣΛΕΕ και αποτελεί μία από τις πιο αμφισβητούμενες μορφές ενισχύσεων, καθώς επιτρέπει σε μη αποδοτικές επιχειρήσεις να παραμείνουν στην αγορά και συνακόλουθα εμπεριέχει τον μεγαλύτερο κίνδυνο στρέβλωσης του ανταγωνισμού. Για τον λόγο αυτό, οι ενισχύσεις για τη διάσωση προβληματικών επιχειρήσεων επιτρέπονται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις²⁹.

Η συγκεκριμένη διάταξη, ωστόσο, έχει τύχει ευρύτατης εφαρμογής στον τομέα των αερομεταφορών, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια της απελευθέρωσης των αερομεταφορών στη δεκαετία του 1990³⁰, κατά τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης των εθνικών αερομεταφορέων. Στα μέσα της δεκαετίας του 2000, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δήλωσε ότι η διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων των αερομεταφορέων έχει σχεδόν ολοκληρωθεί και ότι δεν υφίσταται πλέον ανάγκη κρατικών ενισχύσεων³¹. Ωστόσο, ο έλεγχος των κρατικών ενισχύσεων προς αερομεταφορείς εξακολούθησε και στα επόμενα έτη, καθώς σε πολλές νεότερες υποθέσεις τα κράτη μέλη χορήγησαν κρατικές ενισχύσεις προκειμένου να διασώσουν αερομεταφορείς με μεγάλη οικονομική και κοινωνική σημασία για ένα συγκεκριμένο κράτος³². Πρόσφατα παραδείγματα αποτελούν οι κρατικές ενισχύσεις στις αεροπορικές εταιρείες Condor το 2019 και TAP Portugal το 2020³³, οι οποίες υπήρξαν η αφορμή για αποφάσεις του ΓεΔΕΕ που αναφέρονται στο μέρος V της παρούσας.

Για τη διάσωση και αναδιάρθρωση προβληματικών επιχειρήσεων δεν υπάρχουν ειδικοί κανόνες που να αφορούν τις αερομεταφορές, αλλά εφαρμόζονται οι Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής του 2014 «σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις για τη διάσωση και αναδιάρθρωση μη χρηματοπιστωτικών προβληματικών επιχειρήσε-

ων»³⁴. Ως γενικές αρχές για τη συμβατότητα των κρατικών ενισχύσεων αναφέρονται η σύνδεση της διάσωσης της επιχείρησης με έναν στόχο κοινού συμφέροντος, η αρχή της «εφάπαξ ενίσχυσης», σύμφωνα με την οποία δεν επιτρέπεται καταρχήν για μία δεκαετία η εκ νέου ενίσχυση της ίδιας επιχείρησης, και η λήψη αντισταθμιστικών μέτρων, όπως ο περιορισμός των δραστηριοτήτων και η εκποίηση περιουσιακών στοιχείων, ώστε να αμβλυνθούν οι αρνητικές επιπτώσεις της ενίσχυσης στον ανταγωνισμό³⁵.

iii. Ενισχύσεις προς μεμονωμένους καταναλωτές - άρθρο 107 παρ. 2 α' ΣΛΕΕ

Σύμφωνα με το άρθρο 107 παρ. 2 α' ΣΛΕΕ, συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά οι ενισχύσεις κοινωνικού χαρακτήρα προς μεμονωμένους καταναλωτές, υπό τον όρο ότι χορηγούνται χωρίς διάκριση προέλευσης των προϊόντων. Παράδειγμα τέτοιας ενίσχυσης είναι η παροχή αεροπορικών εισιτηρίων σε ορισμένες κατηγορίες επιβατών για κοινωνικούς λόγους (πχ. άτομα με αναπηρία, σπουδαστές) ή και σε όλον τον πληθυσμό, αν πρόκειται για ιδιαίτερα απομακρυσμένες περιοχές³⁶. Στην απόφαση *P and O European Ferries*³⁷, το Δικαστήριο διευκρίνισε τις προϋποθέσεις εφαρμογής της συγκεκριμένης διάταξης, τονίζοντας ότι το οικονομικό πλεονέκτημα του μέτρου πρέπει να δίνεται στον καταναλωτή και όχι στην επιχείρηση που παρέχει την υπηρεσία. Σχετικές κατευθύνσεις ειδικά για τον τομέα των αερομεταφορών παρέχουν και οι Κατευθυντήριες Γραμμές 2014³⁸.

iv. Το ειδικό καθεστώς των υποχρεώσεων δημόσιας υπηρεσίας σύμφωνα με τον Κανονισμό 1008/2008

Η θεσμοθέτηση της επιδότησης αεροπορικών γραμμών στις οποίες έχει αναγνωριστεί η Υποχρέωση Δημόσιας Υπηρεσίας (Public Service Obligation-PSO) αποσκοπεί στη διασφάλιση της συνδεσιμότητας απομακρυσμένων ή αναπτυσσόμενων περιοχών σε ένα κράτος μέλος, και κυρίως στην πρόσβαση των κατοίκων των περιοχών αυ-

29. Βλ. Μ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, εις: Β. Χριστιανό, ό.π., σ. 276, R. IANUS / M.F. ORZAN, *Aid Subject to a Discretionary Assessment under Article 107(3) TFEU*, εις: H. Hofmann / C. Micheau (επιμ.), *State Aid Law of the European Union*, Oxford University Press, 2016, σσ. 240 (297).

30. Βλ., αντί άλλων, H. KASSIM / H. STEVENS, *Air Transport and the European Union-Europeanization and its limits*, Palgrave Macmillan, 2010, σ. 207 επ., M. SCHMAUCH, ό.π., σ. 277 επ.

31. J. BALFOUR / S. LEANDRO, ό.π., σ. 225.

32. Βλ. και J. KOCIUBINSKI, *Fleet Reduction in Rescue and Restructuring Aid to Airlines: A Critical View*, *EStAL*, 2014, σ. 454, F. CHIRICO / I. RABINOVICI, *The Application of EU Competition Rules in the Transport Sector*, *Journal of European Competition Law & Practice*, 2015, σ. 287.

33. SA.57369, 10.06.2020.

34. EE 2014 C 249/01. Η Επιτροπή έχει εκδώσει το 2014 και ένα πληροφοριακό έντυπο ειδικά για τους αερομεταφορείς, βλ. EUROPEAN COMMISSION, *State aid for airline restructuring: Does it give you wings?*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/competition/publications/cpb/2014/010_en.pdf.

35. Άλλα παραδείγματα προγραμμάτων διάσωσης προβληματικών αερομεταφορέων που έχουν εγκριθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι αυτά της Estonian Air (SA.36868, 06.11.2015) και της Air Berlin (SA.48917, 04.10.2017). Η τελευταία πάντως διέκοψε τη δραστηριότητά της στα τέλη Οκτωβρίου του 2017.

36. Α. ΣΓΟΥΡΙΔΟΥ, εις: Β. Σκουρή, ό.π., σ. 1098, M.F. ORZAN, *De Jure Compatible Aid under Article 107(2) TFEU*, εις: H. Hofmann / C. Micheau, ό.π., σσ. 235-236.

37. ΔΕΚ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-442/03 P και C-471/03, *P & O European Ferries (Vizcaya)*, 01.06.2006, ECLI:EU:C:2006:356.

38. Κατευθυντήριες Γραμμές 2014, σημεία 156-157.

τών σε αστικά κέντρα και καίριες υποδομές. Οι υποχρεώσεις επιβάλλονται όταν αποδεικνύεται ότι μία αεροπορική γραμμή δεν θα ήταν βιώσιμη χωρίς την επιδότηση. Το καθεστώς των κρατικών ενισχύσεων στους αερομεταφορείς που εκτελούν τις γραμμές αυτές (οι οποίες συχνά αποκαλούνται και «άγονες») διέπεται από το εξειδικευμένο νομικό πλαίσιο των άρθρων 16 ως 18 του Κανονισμού 1008/2008³⁹ και των σχετικών Ερμηνευτικών Κατευθυντήριων Γραμμών του 2017⁴⁰.

Για την υπαγωγή ενός συγκεκριμένου δρομολογίου στο καθεστώς των Υποχρεώσεων Δημόσιας Υπηρεσίας, το κράτος μέλος θα πρέπει να δικαιολογεί την ανάγκη αυτή και να ενημερώνει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα ενδιαφερόμενα μέρη. Στη συνέχεια, η ανάθεση της γραμμής θα πρέπει να γίνεται με διαφάνεια, κατόπιν δημόσιας πρόσκλησης υποβολής προσφορών και διαγωνισμού, ο οποίος είναι ανοικτός σε όλους τους ευρωπαϊκούς αερομεταφορείς. Το αντιστάθμισμα για την παροχή της δημόσιας υπηρεσίας δεν μπορεί να υπερβαίνει το ποσό που απαιτείται για να καλυφθεί το καθαρό κόστος που προκύπτει από την εκπλήρωση κάθε υποχρέωσης δημόσιας υπηρεσίας, λαμβανομένων υπόψη των σχετικών εσόδων του αερομεταφορέα και ευλόγου κέρδους⁴¹. Σε περίπτωση που άλλοι αερομεταφορείς επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν σε δρομολόγιο στο οποίο έχει καθοριστεί ΥΔΥ, είναι ελεύθεροι να το πράξουν.

Βάσει του ανωτέρω πλαισίου, καθεστώς Υποχρεώσεων Δημόσιας Υπηρεσίας έχουν επιβάλει πολλά κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων και η χώρα μας. Στην Ελλάδα επιδοτείται μεγάλος αριθμός αεροπορικών γραμμών από τα νησιά προς την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη⁴².

V. Οι έκτακτες ενισχύσεις στα πλαίσια της πανδημίας Covid-19

ι. Το νομικό πλαίσιο των έκτακτων ενισχύσεων

Η έκταση των ζημιών που έχουν υποστεί ορισμένοι κλάδοι, μεταξύ των οποίων και οι αερομεταφορές, λόγω της

πανδημίας Covid-19 κατέστησε επιτακτική την ανάγκη για την αποκρυστάλλωση των κανόνων σχετικά με τις έκτακτες κρατικές ενισχύσεις και την παροχή σχετικών οδηγιών. Οι αερομεταφορές επλήγησαν βαρύτατα από την πανδημία Covid-19, καθώς από τον Μάρτιο του 2020 τα κράτη εισήγαγαν διαφόρων ειδών περιορισμούς στην αεροπορική μεταφορά επιβατών, οι οποίοι ποικίλλαν από την υποχρέωση προσκόμισης διαγνωστικών τεστ μέχρι την πλήρη απαγόρευση πτήσεων. Ενδεικτικά, η μείωση της αεροπορικής κίνησης στην Ευρώπη για το έτος 2020 ανήλθε στο 67% σε σχέση με τα επίπεδα του 2019⁴³.

Η αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπήρξε άμεση. Ήδη από τον Μάρτιο του 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε το Προσωρινό Πλαίσιο για τις κρατικές ενισχύσεις κατά τη διάρκεια της έξαρσης της νόσου Covid-19 (εφεξής: Προσωρινό Πλαίσιο)⁴⁴, το οποίο τροποποιήθηκε έκτοτε έξι φορές⁴⁵ και κατά το μεγαλύτερο μέρος του καταργήθηκε την 30.06.2022. Το γενικό αυτό πλαίσιο ίσχυσε σε όλους τους τομείς της οικονομίας και καταλάμβανε και τις αερομεταφορές.

Στο Προσωρινό Πλαίσιο περιγράφονται δύο κύριες νομικές βάσεις για την ενίσχυση των επιχειρήσεων στα πλαίσια της κρίσης. Η πρώτη νομική βάση είναι αυτή του άρθρου 107 παρ. 2 β' ΣΛΕΕ, σύμφωνα με το οποίο συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά οι ενισχύσεις για την επανόρθωση ζημιών που προκαλούνται από θεομηνίες ή άλλα έκτακτα γεγονότα. Η δεύτερη νομική βάση είναι το άρθρο 107 παρ. 3 β' ΣΛΕΕ, σύμφωνα με το οποίο δύναται να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά οι ενισχύσεις για την άρση σοβαρής διαταραχής της οικονομίας κράτους μέλους. Η Επιτροπή διευκρινίζει ότι η πανδημία μπορεί να θεωρηθεί τόσο έκτακτο γεγονός όσο και σοβαρή διαταραχή της οικονομίας για τις ανάγκες εφαρμογής των ανωτέρω διατάξεων.

Όσον αφορά τις ενισχύσεις που δίδονται για την επανόρθωση ζημιών από έκτακτα γεγονότα (άρθρο 107 παρ. 2 β' ΣΛΕΕ), η προηγούμενη εμπειρία με την εφαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης καταδεικνύει ότι αυτή εφαρμόζεται στενά και απαιτείται το γεγονός που προκάλεσε την

39. Κανονισμός 1008/2008 σχετικά με κοινούς κανόνες εκμετάλλευσης των αεροπορικών γραμμών στην Κοινότητα, ΕΕ 2008 L 293/3. Βλ. και C. BOVIS, Public Service Obligations in the Transport Sector: The Demarcation between State Aids and Services of General Interest under EU Law, 2005, EBLR, 2005, σσ. 1329-1347.

40. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Ερμηνευτικές κατευθυντήριες γραμμές για τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1008/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου – Υποχρεώσεις παροχής δημόσιας υπηρεσίας (ΥΔΥ), ΕΕ 2017 C 194/1.

41. Άρθρο 17 παρ. 8 Κανονισμού 1008/2008.

42. Βλ. αναλυτικά την ιστοσελίδα της Επιτροπής, https://transport.ec.europa.eu/transport-modes/air/internal-market/public-service-obligations-psos_en.

43. Όσον αφορά την κίνηση εντός ΕΕ. Η μείωση της κίνησης στα εκτός ΕΕ δρομολόγια ανήλθε στο 61%. Βλ. EUROCONTROL, COVID 19 Impact on European Aviation, 19.02.2021, σ. 7, διαθέσιμο σε: <https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2021-02/covid19-eurocontrol-comprehensive-air-traffic-assessment-19022021.pdf>.

44. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Προσωρινό πλαίσιο για τη λήψη μέτρων κρατικής ενίσχυσης με σκοπό να στηριχθεί η οικονομία κατά τη διάρκεια της τρέχουσας έξαρσης της νόσου COVID-19, 2020/C 91 I/01, C/2020/1863, ΕΕ 2020 C 91/1.

45. Οι τροποποιήσεις του Προσωρινού Πλαισίου είναι οι εξής: C(2020) 2215, ΕΕ C 2020 1121 /1, C(2020) 3156 ΕΕ C 2020 164/3, C(2020) 4509 ΕΕ C 2020 218/3, C(2020) 7127 ΕΕ C 2020 340I /1, C(2021) 564 ΕΕ 2021 C 34/ 6, C/2021/8442 ΕΕ C 473/1.

ζημιά να ήταν εξαιρετικό και απρόβλεπτο, να υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ του γεγονότος και της ζημιάς και η αποζημίωση να μην υπερβαίνει την πραγματική ζημιά⁴⁶. Στο Προσωρινό Πλαίσιο διευκρινίζεται περαιτέρω ότι αποζημιώνεται η ζημιά που προκαλείται άμεσα από περιοριστικά μέτρα, όπως η απαγόρευση πτήσεων ή ο αποκλεισμός ορισμένων κατηγοριών πελατών, αλλά όχι η ζημιά που προκαλείται από άλλα γενικά μέτρα, όπως για παράδειγμα η υποχρέωση τήρησης αποστάσεων⁴⁷.

Στην περίπτωση των ενισχύσεων ως αντιστάθμισμα για την άρση σοβαρής διαταραχής της οικονομίας κράτους μέλους (άρθρο 107 παρ. 3 β' ΣΛΕΕ), προβλέπεται ότι οι επιδοτήσεις μέχρι ορισμένου ποσού (1,8 εκ. ευρώ) μπορούν να χορηγούνται χωρίς ιδιαίτερα αυστηρές προϋποθέσεις⁴⁸. Για τα υπόλοιπα είδη ενισχύσεων, το Προσωρινό Πλαίσιο διακρίνει ανάλογα με το είδος της ενίσχυσης – κρατικές εγγυήσεις σε δάνεια, επιδότηση επιτοκίων, κρατικά δάνεια, συμμετοχή του κράτους σε ανακεφαλαιοποίηση – και προβλέπει ειδικές προϋποθέσεις για κάθε είδος ενίσχυσης. Η Επιτροπή τονίζει ότι μέτρα αυτού του είδους είναι κατάλληλα για να αντιμετωπίζουν για περιορισμένο χρονικό διάστημα την έλλειψη ρευστότητας των επιχειρήσεων και για να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητά τους⁴⁹. Ειδικά για την εισφορά κεφαλαίου από κρατικούς πόρους, διευκρινίζεται λεπτομερώς ότι θα πρέπει να υπάρχει ένα σαφές σχέδιο για την επιστροφή των καταβληθέντων πόρων και τη μελλοντική έξοδο του κράτους⁵⁰.

Η ευελιξία που έχει επιδείξει η Επιτροπή ως προς τη χαλάρωση των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις έχει αντιμετωπιστεί θετικά από τη θεωρία. Ωστόσο, επισημαίνεται ο κίνδυνος πρόκλησης στρεβλώσεων στον ανταγωνισμό με την ενίσχυση επιχειρήσεων που δεν ήταν βιώσιμες⁵¹ και η ανάγκη συνυπολογισμού άλλων παραμέτρων, όπως η προστασία των καταναλωτών⁵². Επιπλέον, παρατηρείται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση απομακρύνθηκε σημαντικά

από τους παραδοσιακούς στόχους των κρατικών ενισχύσεων, όπως η προστασία του περιβάλλοντος και η ενίσχυση των περιφερειών και της καινοτομίας⁵³.

Το Προσωρινό Πλαίσιο εφαρμόζεται και για τις κρατικές ενισχύσεις που χορηγούνται σε αεροδρόμια στα πλαίσια της πανδημίας Covid-19. Παρά το γεγονός ότι ένας σημαντικός αριθμός κρατών μελών έχει χορηγήσει κρατικές ενισχύσεις σε αεροδρόμια⁵⁴ και ανακύπτουν ζητήματα ερμηνείας⁵⁵, οι ενισχύσεις αυτές δεν έχουν απασχολήσει μέχρι στιγμής τη νομολογία.

Πέραν του Προσωρινού Πλαισίου, ειδικά για τις αερομεταφορές έχει εκδοθεί και ένα ακόμη μη δεσμευτικό έγγραφο, υπό τη μορφή εγγράφου εργασίας⁵⁶. Το έγγραφο αναφέρεται κυρίως στην ανάθεση δημοσίων συμβάσεων για έκτακτες μεταφορές επιβατών ή φορτίου λόγω της πανδημίας και στις αεροπορικές γραμμές στις οποίες έχουν ανατεθεί ή πρόκειται εκτάκτως να ανατεθούν Υποχρεώσεις Δημόσιας Υπηρεσίας⁵⁷. Το ανωτέρω έγγραφο εργασίας διευκρινίζει ότι τα κράτη μέλη μπορούν να αναθέσουν νέες γραμμές PSO με τις γενικές προϋποθέσεις που έχουν τεθεί για τις υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος (ΥΓΟΣ)⁵⁸.

ii. Η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις σε αερομεταφορές

a. Η αμφισβήτηση των χορηγηθέντων κρατικών ενισχύσεων

Από τους πρώτους μήνες της πανδημίας τα κράτη μέλη έσπευσαν να χορηγήσουν κρατικές ενισχύσεις σε αερομεταφορείς, καθώς οι αερομεταφορές θεωρούνται νευραλγικός τομέας της οικονομίας και η διατήρηση της αεροπορικής συνδεσιμότητας είναι ζήτημα δημοσίου συμφέροντος. Οι περισσότερες από τις ενισχύσεις αυτές κατευθύνθηκαν προς συγκεκριμένους αερομεταφορείς:

46. M.F. ORZAN, De Jure Compatible Aid under Article 107(2) TFEU, εις: H. Hofmann / C. Micheau, ό.π., σσ. 236-239.

47. Προσωρινό Πλαίσιο, ό.π., σ. 5. Βλ. και T. PANTAZI, State Aid to Airlines in the Context of Covid-19: Damages, Disturbances, and Equal Treatment, Journal of European Competition Law & Practice, lpab071, <https://doi.org/10.1093/jeclap/lpab071>.

48. Προσωρινό Πλαίσιο, ό.π., σ. 8.

49. Ibid, σ. 7.

50. Ibid, σσ. 26-33.

51. F. COSTA-CABRAL ... [et al.], EU Competition Law and COVID-19, TILEC Discussion Paper, DP 2020-007, 2020, S. TRUXAL, State Aid and Air Transport in the Shadow of COVID-19, Air and Space Law, 2020, σ. 61.

52. K. CSERES / A. REYNA, EU State Aid Law and Consumer Protection: An Unsettled Relationship in Times of Crisis, Journal of European Competition Law and Practice, 2021, σ. 217.

53. I. AGNOLUCCI, Will COVID-19 Make or Break EU State Aid Control?, An Analysis of Commission Decisions Authorising Pandemic State Aid Measures, Journal of European Competition Law and Practice, 2022, σ. 3.

54. Ενδεικτικά αναφέρονται οι υποθέσεις SA.57756 για το αεροδρόμιο της Ρίγα και SA.62052 για το αεροδρόμιο της Αθήνας.

55. S. VARSAMOS, State Aid to Airports in the Era of COVID-19, Air and Space Law, 2021, σ. 447.

56. EUROPEAN COMMISSION, Overview of the State aid rules and public service obligations rules applicable to the air transport sector during the COVID-19 outbreak, 25.03.2021, διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/transport/media/news/2021-03-25-updated-overview-state-aid-rules-and-public-service-obligations-rules_en.

57. Οι οποίες υπό κανονικές συνθήκες διέπονται από τον Κανονισμό 1008/2008, βλ. ανωτέρω υπό IV, ν.

58. Σύμφωνα με τα τέσσερα σωρευτικά κριτήρια που έχουν προσδιοριστεί στην απόφαση *Altmark*, ό.π.

εντελώς ενδεικτικά αναφέρονται η ενίσχυση ύψους 6 δις. ευρώ προς την Lufthansa⁵⁹, η ενίσχυση ύψους 7 δις. προς την Air France⁶⁰, για την οποία στη συνέχεια εγκρίθηκε και ανακεφαλαιοποίηση και η ενίσχυση ύψους 1,2 δις. για την ανακεφαλαιοποίηση της SAS⁶¹.

Οι ενισχύσεις αυτές προκάλεσαν την αντίδραση άλλων αερομεταφορέων, και ιδίως της αεροπορικής εταιρείας Ryanair, η οποία προσέβαλε μεγάλο αριθμό ενισχύσεων προς αερομεταφορείς με προσφυγές κατά των εγκριτικών αποφάσεων της Επιτροπής. Τα κύρια επιχειρήματα της Ryanair εστιάζουν στην παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών. Από τον Φεβρουάριο του 2021 ως τον Ιούνιο του 2022 εκδόθηκαν εννέα σχετικές αποφάσεις του ΓεΔΕΕ, οι οποίες εξετάζονται παρακάτω και παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς το ΓεΔΕΕ είχε την ευκαιρία να εξετάσει διάφορες μορφές κρατικών ενισχύσεων.

β. Ενισχύσεις που κρίθηκαν συμβατές με την εσωτερική αγορά

Η πρώτη απόφαση του ΓεΔΕΕ⁶² αφορούσε ενίσχυση υπό τη μορφή δανείων με κρατικές εγγυήσεις, τα οποία ήταν διαθέσιμα σε όλους τους αερομεταφορείς της Σουηδίας. Το βασικό επιχειρήμα της προσφεύγουσας ήταν ότι εισάγεται ανεπίτρεπτη διάκριση υπέρ των σουηδικών αερομεταφορέων με βάση την εθνικότητα. Το ΓεΔΕΕ θεώρησε ότι η διάκριση ήταν δικαιολογημένη, επειδή είναι λογικό το κράτος που χορηγεί την ενίσχυση να αναζητά μία σταθερή παρουσία του ενισχυόμενου στο έδαφός του, ώστε να διασφαλίσει ότι το δάνειο θα επιστραφεί και να εποπτεύεται η οικονομική του κατάσταση⁶³. Το ΓεΔΕΕ έκρινε περαιτέρω ότι το μέτρο δεν συνιστά περιορισμό στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών, λόγω του ειδικού καθεστώτος της εσωτερικής αγοράς αερομεταφορών, και ότι η απόφαση της Επιτροπής ήταν επαρκώς αιτιολογημένη.

Στη δεύτερη απόφασή του⁶⁴ το ΓεΔΕΕ αξιολόγησε ένα γαλλικό μέτρο που χορηγούσε αναστολή καταβολής ορισμένων αεροπορικών φόρων σε γάλλους αερομεταφο-

ρείς, ως αποζημίωση για τη ζημιά που υπέστησαν από τα μέτρα κατά της πανδημίας. Και σε αυτήν την περίπτωση το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η διακριτική μεταχείριση ήταν δικαιολογημένη, διότι είναι θεμιτό το εν λόγω κράτος να αποζητά έναν σταθερό δεσμό των αερομεταφορέων με το έδαφός του, ώστε να διασφαλίζεται ότι αυτοί θα πληρώσουν τελικά τους σχετικούς φόρους⁶⁵. Επιπλέον, θεώρησε ότι το μέτρο ήταν κατάλληλο και αναλογικό για την αποζημίωση των αερομεταφορέων.

Οι επόμενες υποθέσεις κρατικών ενισχύσεων που τέθηκαν ενώπιον του ΓεΔΕΕ ήταν αυτές των πιστωτικών διευκολύνσεων προς την αεροπορική εταιρεία SAS από τη Σουηδία και τη Δανία⁶⁶, με νομική βάση το άρθρο 107 παρ. 2 β' ΣΛΕΕ, ως αποζημίωση για τις ζημιές που υπέστη από την πανδημία. Το βασικό επιχειρήμα της προσφεύγουσας στις συγκεκριμένες υποθέσεις ήταν ότι τα μέτρα του άρθρου 107 παρ. 2 β' δεν μπορούν να έχουν ως σκοπό την αποκατάσταση των ζημιών ενός συγκεκριμένου ζημιωθέντος. Ωστόσο, το ΓεΔΕΕ απάντησε ότι, εφόσον η Συνθήκη επιτρέπει τις ατομικές κρατικές ενισχύσεις, δεν προκύπτει η υποχρέωση των κρατών να αποκαθιστούν τις ζημιές όλων των ζημιωθέντων από έκτακτα γεγονότα. Επιπλέον, το μέτρο κρίθηκε αναλογικό. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η απάντηση του ΓεΔΕΕ στο επιχειρήμα ότι η κρινόμενη ενίσχυση δημιουργεί ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην SAS: το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι, αν και είναι όντως πιθανό ένα μέτρο κρατικής ενίσχυσης να δημιουργεί οικονομικό πλεονέκτημα για τον ευνοούμενο, το γεγονός αυτό δεν μπορεί να αναιρέσει τη νομιμότητά του, εφόσον πληρούνται οι θεσμοθετημένες προϋποθέσεις νομιμότητας της ενίσχυσης⁶⁷.

Στην απόφαση που αφορά κρατικό δάνειο στην αεροπορική εταιρεία Finnair⁶⁸ ως αντιστάθμισμα για τη «σοβαρή διαταραχή οικονομίας κράτους μέλους» (107 παρ. 3 β' ΣΛΕΕ), η βασική θέση που διατύπωσε το ΓεΔΕΕ ήταν ότι μία κρατική ενίσχυση, ακόμη και ατομική, είναι συμβατή με την εσωτερική αγορά, όταν η ενίσχυση αυτή είναι αναγκαία, κατάλληλη και αναλογική για την άρση σοβαρής διαταραχής της οικονομίας κράτους μέλους και ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση, λόγω της σημασίας της Finnair

59. SA.57153, 25.06.2020.

60. SA.57082, 04.05.2020.

61. SA.57543, 17.08.2020.

62. ΓεΔΕΕΤ-238/20, *Ryanair/Επιτροπή*, 17.02.2021, ECLI:EU:T:2021:91.

63. Η λογική του επιχειρήματος ότι οι Σουηδοί αερομεταφορείς ήταν πιο φερέγγυοι είναι αμφισβητήσιμη, βλ. P. NICOLAIDES, *State Aid May be Limited to Undertakings with Close Links with the National Economy (Part I)*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.lexxion.eu/stateaidpost/state-aid-may-be-limited-to-undertakings-with-close-links-with-the-national-economy-part-i/>, ο οποίος επιπλέον παρατηρεί ότι θα ήταν ορθότερο η Σουηδία να διαθέσει την ενίσχυση σε όλους τους αερομεταφορείς με όρους για τη διεξαγωγή δρομολογίων στο έδαφός της.

64. ΓεΔΕΕΤ-259/20, *Ryanair/Επιτροπή*, 17.02.2021, ECLI:EU:T:2021:92.

65. Και πάλι τα επιχειρήματα του Δικαστηρίου στην εν λόγω απόφαση κρίνονται αδύναμα, βλ. P. NICOLAIDES, *State Aid May be Limited to Undertakings with Close Links with the National Economy (Part II)*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.lexxion.eu/stateaidpost/state-aid-may-be-limited-to-undertakings-with-close-links-with-the-national-economy-part-ii/>.

66. ΓεΔΕΕ T-379/20, *Ryanair/Επιτροπή*, 14.04.2021, ECLI:EU:T:2021:195 (SAS, Σουηδία, Covid-19) και ΓεΔΕΕ T-378/20, *Ryanair/Επιτροπή*, 14.04.2021, ECLI:EU:T:2021:194 (SAS, Δανία, Covid-19).

67. Σκ. 63-64 της απόφασης T-379/20, ό.π.

68. ΓεΔΕΕ T-388/20, *Ryanair/Επιτροπή (Finnair I; Covid-19)*, 14.04.2021, ECLI:EU:T:2021:196.

για τη φινλανδική οικονομία, η ενίσχυση πληρούσε τις ανωτέρω προϋποθέσεις. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή δεν ήταν υποχρεωμένη να σταθμίσει την επίπτωση της ενίσχυσης αυτής στον ανταγωνισμό.

Η Ryanair επίσης αμφισβήτησε ένα γενικό πρόγραμμα για την ενίσχυση των επιχειρήσεων στην Ισπανία με το επιχειρήμα ότι εισήγαγε ανεπίτρεπτες διακρίσεις με βάση την εθνικότητα⁶⁹. Το Δικαστήριο επικύρωσε τη νομιμότητα του προγράμματος με επιχειρηματολογία παρόμοια με αυτή που χρησιμοποίησε για το σουηδικό και το γαλλικό πρόγραμμα.

Η πλέον πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου αφορά την έγκριση της ανακεφαλαιοποίησης της Finnair με συμμετοχή του φινλανδικού κράτους και νομική βάση το άρθρο 107 παρ. 3 β' ΣΛΕΕ⁷⁰. Το ΓεΔΕΕ επανέλαβε την επιχειρηματολογία του για τη σημασία της Finnair για την εθνική οικονομία της Φινλανδίας και το γεγονός ότι τα ατομικά μέτρα ενίσχυσης επιτρέπονται. Ενδιαφέρον στην απόφαση αυτή παρουσιάζει το γεγονός ότι, παρόλο που η ενίσχυση δεν πληρούσε τους όρους του Προσωρινού Πλαισίου που η ίδια η Επιτροπή είχε θέσει για τις περιπτώσεις συμμετοχής του κράτους στην ανακεφαλαιοποίηση, το ΓεΔΕΕ θεώρησε την απόκλιση αυτή δικαιολογημένη λόγω των περιστάσεων.

γ. Ενισχύσεις που ακυρώθηκαν από το ΓεΔΕΕ

Η πρώτη απόφαση στον τομέα των αερομεταφορών στην οποία το ΓεΔΕΕ προέβη στην ακύρωση της εγκριτικής απόφασης της Επιτροπής ήταν αυτή που αφορούσε την κρατική ενίσχυση στην ολλανδική KLM⁷¹. Το Δικαστήριο, αφού εξέτασε το παραδεκτό της προσφυγής, προχώρησε απευθείας στην εξέταση του επιχειρήματος που αφορούσε την ελλιπή αιτιολογία της απόφασης. Το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι, αν και γενικά ο δικαστής δεν μπορεί να υποκαταστήσει την Επιτροπή στην εκτίμηση των πολύπλοκων οικονομικών και πραγματικών καταστάσεων⁷², στη συγκεκριμένη περίπτωση η Επιτροπή όφειλε να έχει διερευνήσει και να έχει εξηγήσει επαρκώς με ποιον τρόπο θα διασφαλιζόταν ότι η ενίσχυση προς την KLM δεν συνεχεται με την ήδη εγκριθείσα ενίσχυση του γαλλικού κράτους στην Air France, δεδομένου ότι οι δύο αερομεταφορείς ανήκουν στην ίδια εταιρεία χαρτοφυλακίου (Air France-KLM). Ωστόσο, τα αποτελέσματα της ακυρωτικής απόφασης ανεστάλησαν μέχρι την έκδοση νέας απόφασης της Επιτροπής. Πράγματι, λίγες εβδομάδες μετά την απόφαση του ΓεΔΕΕ, η Επιτροπή ενέκρινε εκ νέου την

ενίσχυση.

Δύο επιπλέον αποφάσεις της Επιτροπής ακυρώθηκαν λόγω ανεπαρκούς αιτιολογίας, με προσωρινή αναστολή των αποτελεσμάτων της ακύρωσης. Οι αποφάσεις αυτές αφορούσαν αερομεταφορείς που ήδη αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες προ της έναρξης της πανδημίας και συγκεκριμένα την πορτογαλική TAP και τη γερμανική Condor.

Στην περίπτωση της κρατικής ενίσχυσης προς την Condor⁷³, η οποία είχε ως νομική βάση το άρθρο 107 παρ. 2 β' ΣΛΕΕ για την αποκατάσταση των ζημιών από έκτακτο γεγονός, το ΓεΔΕΕ ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής, επειδή η Επιτροπή συμπεριέλαβε στις προς αποκατάσταση ζημιές τα έξοδα από την παράταση της διαδικασίας αφερεγγυότητας της Condor⁷⁴. Η συγκεκριμένη απόφαση έχει μεγάλη αξία για την αξιολόγηση των κρατικών ενισχύσεων που χορηγούνται σύμφωνα με το άρθρο 107 παρ. 2 β' ΣΛΕΕ, διότι αποτελεί την πρώτη απόφαση στην εξεταζόμενη πρόσφατη νομολογία στην οποία το ΓεΔΕΕ τονίζει ότι η διάταξη αυτή θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά και ότι οι ζημιές που αποκαθίστανται με τις κρατικές ενισχύσεις θα πρέπει να βρίσκονται σε άμεση αιτιώδη συνάφεια με τους ταξιδιωτικούς περιορισμούς που τέθηκαν από τα κράτη λόγω της πανδημίας⁷⁵.

Η χορήγηση κρατικής ενίσχυσης στην TAP έλαβε χώρα με νομική βάση τις Κατευθυντήριες Γραμμές για τη διάσωση προβληματικών επιχειρήσεων⁷⁶, και όχι τις διατάξεις περί έκτακτων συνθηκών. Ωστόσο, και η εν λόγω ενίσχυση εν μέρει δικαιολογήθηκε από την πανδημία. Η εγκριτική απόφαση της Επιτροπής ακυρώθηκε από το ΓεΔΕΕ⁷⁷, καθώς κρίθηκε ότι Επιτροπή δεν εξήγησε αν ο συγκεκριμένος αερομεταφορέας ανήκε σε όμιλο· σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες Γραμμές, μία επιχείρηση που ανήκει σε όμιλο δεν είναι καταρχήν επιλέξιμη για αυτού του είδους την ενίσχυση. Αξίζει να σημειωθεί ότι η TAP έχει γίνει αποδέκτης πολλών κρατικών ενισχύσεων την τελευταία διετία, τόσο ως αποζημίωση για τις ζημιές που υπέστη από

69. ΓεΔΕΕ T-628/20, *Ryanair/Επιτροπή*, 19.05.2021, ECLI:EU:T:2021:285.

70. ΓεΔΕΕ T-657/20, *Ryanair/Επιτροπή (Finnair II; Covid-19)*, 22.06.2022, ECLI:EU:T:2022:390.

71. ΓεΔΕΕ T-643/20, *Ryanair/Επιτροπή (KLM; Covid-19)*, 19.05.2021, ECLI:EU:T:2021:286.

72. Σκ. 69 της ανωτέρω απόφασης.

73. ΓεΔΕΕ T-665/20, *Ryanair/Επιτροπή (Condor; Covid-19)*, 09.06.2021, ECLI:EU:T:2021:344.

74. Η Condor ανήκε στον ταξιδιωτικό όμιλο Thomas Cook, ο οποίος ανέστειλε τη λειτουργία του λόγω αφερεγγυότητας το καλοκαίρι του 2019, αλλά διασώθηκε με ενίσχυση του γερμανικού κράτους. Βλ και σκ. 2-3 της απόφασης. Η ενίσχυση που είχε δοθεί το 2019 ήταν το αντικείμενο μιας άλλης πρόσφατης απόφασης του Δικαστηρίου, της απόφασης ΓεΔΕΕ T-577/20, *Ryanair/Επιτροπή*, 18.05.2022, ECLI:EU:T:2022:301, στην οποία κρίθηκε ότι η ενίσχυση ήταν σύμφωνη με τις Κατευθυντήριες Γραμμές για τη διάσωση προβληματικών επιχειρήσεων.

75. Βλ. ιδίως σκ. 42-56 της ανωτέρω απόφασης.

76. Ibid, σημείο 22.

77. ΓεΔΕΕ T-465/20, *Ryanair/Επιτροπή (TAP; Covid-19)*, 19.05.2021, ECLI:EU:T:2021:284.

την πανδημία, όσο και για τη διάσωσή της⁷⁸.

Συμπερασματικά, το Δικαστήριο έχει επιδείξει την πρόθεσή του να αντιμετωπίσει με ανοχή τις κρατικές ενισχύσεις που δόθηκαν στα πλαίσια της πανδημίας και να συνταχθεί με τη στάση της Επιτροπής. Η αξιολόγηση των ενισχύσεων δεν εξαρτάται από τη νομική τους βάση, καθώς τα επιχειρήματα που αναπτύχθηκαν είναι παρόμοια, τόσο για τις ενισχύσεις με βάση το άρθρο 107 παρ. 2 β' ΣΛΕΕ, όσο και για τις ενισχύσεις με βάση το άρθρο 107 παρ. 3 β' ΣΛΕΕ⁷⁹. Ωστόσο, η ακύρωση μικρού αριθμού ενισχύσεων αποτελεί ένδειξη μιας ενδεχόμενης μελλοντικής μεταστροφής του Δικαστηρίου, ανάλογα με τα πραγματικά περιστατικά που θα κληθεί να αντιμετωπίσει⁸⁰.

VI. Τελικές παρατηρήσεις

Οι αερομεταφορές είναι ένας τομέας που έχει απασχολήσει πολλάκις τα ευρωπαϊκά όργανα για ζητήματα κρατικών ενισχύσεων, ιδίως κατά την περίοδο της απελευθέρωσης τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και της ιδιωτικοποίησης των εθνικών αερομεταφορέων. Λόγω της οικονομικής και κοινωνικής σημασίας των αερομεταφορών, τα κράτη μέλη είναι ιδιαίτερα πρόθυμα να ενισχύσουν τους αερομεταφορείς που εδρεύουν στο έδαφός τους.

Τα τελευταία χρόνια, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα δικαστήρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν διαμορφώσει ένα σαφές πλαίσιο για τις κρατικές ενισχύσεις, ιδίως προς τους αερομεταφορείς. Στο πλαίσιο αυτό, κρίσιμο ρόλο διαδραματίζει το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή, ενώ για τη διάσωση προβληματικών επιχειρήσεων εφαρμόζονται οι γενικές κατευθύνσεις που αφορούν όλους τους τομείς της οικονομίας. Ειδικό νομικό πλαίσιο υφίσταται για την επιδότηση αερομεταφορέων στους οποίους έχουν ανατεθεί Υποχρεώσεις Δημόσιας Υπηρεσίας, ώστε να διασφαλίζεται η διαφάνεια και η ισότιμη πρόσβαση όλων των ευρωπαϊκών αερομεταφορέων στη χρηματοδότηση.

Από τις αρχές του 2020, έχει χορηγηθεί ένας πρωτοφα-

νής αριθμός κρατικών ενισχύσεων προς αερομεταφορείς για την αντιμετώπιση των συνεπειών της πανδημίας Covid-19, καθώς απειλήθηκε η ίδια η βιωσιμότητα του συνόλου των αερομεταφορέων. Οι εξειδικευμένες κατευθύνσεις της Επιτροπής στο Προσωρινό Πλαίσιο για τις κρατικές ενισχύσεις, οι οποίες εφαρμόζονται στο σύνολο των οικονομικών κλάδων, παρείχαν πολύτιμη καθοδήγηση και έχουν επικροτηθεί για την ευελιξία τους.

Ωστόσο, οι κρατικές ενισχύσεις προς αερομεταφορείς αποτελούν αντικείμενο αμφισβήτησης ενώπιον των ευρωπαϊκών δικαστηρίων. Στην πρόσφατη νομολογία του, το ΓεΔΕΕ ενέκρινε μια σειρά μέτρων που απευθύνονται σε αερομεταφορείς ενός συγκεκριμένου κράτους μέλους ή και σε μεμονωμένους αερομεταφορείς, κρίνοντας ότι δεν παραβιάζεται η αρχή της ίσης μεταχείρισης. Το ΓεΔΕΕ περαιτέρω κατέστησε σαφές ότι η προηγούμενη πρακτική και νομολογία δεν εφαρμόζεται στις παρούσες έκτακτες συνθήκες υγειονομικής κρίσης⁸¹.

Παρά τη θετική στάση του στην πλειοψηφία των περιπτώσεων που τέθηκαν ενώπιόν του, το ΓεΔΕΕ στη συνέχεια ακύρωσε τρεις αποφάσεις της Επιτροπής για λόγους ανεπαρκούς αιτιολογίας και εστίασε στις περιπτώσεις των ενισχύσεων που χορηγούνται σε εταιρείες του ίδιου ομίλου και στην ανάγκη αυστηρής εφαρμογής του άρθρου 107 παρ. 2 β' ΣΛΕΕ για την αποκατάσταση ζημιών από έκτακτα γεγονότα.

Η αεροπορική εταιρεία Ryanair έχει ασκήσει αναίρεση για το σύνολο των αποφάσεων στις οποίες επικυρώθηκε η νομιμότητα των ενισχύσεων⁸². Επιπλέον, ένας μεγάλος αριθμός υποθέσεων εκκρεμεί ενώπιον του ΓεΔΕΕ⁸³. Κατά συνέπεια, αν και οι αερομεταφορείς φαίνεται να ανακτούν ταχύτατα τις δυνάμεις τους στον απόηχο της πανδημίας, τα ζητήματα της νομιμότητας και των συνεπειών των κρατικών ενισχύσεων πρόκειται να απασχολήσουν τη θεωρία και τη νομολογία για αρκετό καιρό ακόμη.

81. Η θέση αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής στην πρώτη απόφαση που αφορά τη Finnair, T-388/20, ό.π., σκ. 62, 70-71 και 92.

82. Ενδεικτικά, εκκρεμούν αναίρεσεις της Ryanair στις αποφάσεις: T-388/20 (Finnair, υπόθεση C-353/21 P), T-379/20 (SAS Σουηδία, υπόθεση C-320/21 P), T-378/20 (SAS Δανία, υπόθεση C-321/21 P), T-259/20 (Γαλλικοί αερομεταφορείς, υπόθεση C-210/21 P), T-238/20 (Σουηδικοί αερομεταφορείς, υπόθεση C-209/21 P).

83. Ενδεικτικά, εκκρεμούν οι εξής προσφυγές της Ryanair για άλλες υποθέσεις κρατικών ενισχύσεων: T-268/21 (ιταλικό αερομεταφορείς), T-225/21 (Alitalia), T-238/21 (ανακεφαλαιοποίηση SAS), T-216/21 (Air France), T-111/21 (Croatia Airlines), T-34/21 (Lufthansa), T-14/21 (Brussels Airlines), T-737/20 (Air Baltic), T-340/21 (Aegean Airlines).

78. Πρόκειται για τις υποθέσεις SA.57369, 63204, 601265, 63402 και 100121.

79. Βλ. και C. MCMAHON, State Aid Junkies, Viruses and the Aviation Industry: Ryanair's Litigation against Approved Aid Measures for Airlines During the Pandemic, EStAL, 2021, σ. 249.

80. Βλ. T. PANTAZI, ό.π., και V. CORREIA, The General Court's Decisions on State Aid Law in Times of COVID-19 Pandemic, Air and Space Law, 2022, σ. 1.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ

Επιμ.: Μαλαματή Δ. Ζάχου, Έλλη Τσιτσιπά

I. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

► **Brexit – Διαδικασία επί παραβάσει κατά του Ηνωμένου Βασιλείου για παραβίαση του διεθνούς δικαίου – Πιθανές λύσεις για τη διευκόλυνση της κυκλοφορίας εμπορευμάτων μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας (15.06.2022)**

αποχώρηση – εταιρική σχέση ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου – πρωτόκολλο για τη Βόρεια Ιρλανδία – διαδικασία επί παραβάσει κατά του Ηνωμένου Βασιλείου – κυκλοφορία εμπορευμάτων μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας

Στις 15 Ιουνίου 2022, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κίνησε διαδικασία επί παραβάσει κατά του Ηνωμένου Βασιλείου για μη συμμόρφωση με σημαντικά τμήματα του πρωτοκόλλου για τις Ιρλανδία/Βόρεια Ιρλανδία. Παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις προς την κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου να εφαρμόσει το πρωτόκολλο, αυτή δεν το έπραξε, γεγονός που συνιστά σαφή παραβίαση του διεθνούς δικαίου. Στόχος των εν λόγω διαδικασιών επί παραβάσει είναι η αποκατάσταση της συμμόρφωσης με το πρωτόκολλο σε ορισμένους βασικούς τομείς στους οποίους το Ηνωμένο Βασίλειο δεν το έχει εφαρμόσει σωστά, ενώ τελικό στόχο αποτελεί η προστασία της υγείας και της ασφάλειας των πολιτών της ΕΕ.

Πρώτον, η Επιτροπή αποφάσισε να θέσει την παράβαση που κινήθηκε στις 15 Μαρτίου 2021 στο δεύτερο στάδιο, εκδίδοντας αιτιολογημένη γνώμη. Η εν λόγω διαδικασία επί παραβάσει κινήθηκε επειδή το Ηνωμένο Βασίλειο δεν εφαρμόσε ορθά το πρωτόκολλο, ιδίως όσον αφορά τις απαιτήσεις πιστοποίησης για τη μεταφορά γεωργικών ειδών διατροφής. Είχε ανασταλεί πέρυσι σε πνεύμα εποικοδομητικής συνεργασίας για τη δημιουργία χώρου αναζήτησης κοινών λύσεων από κοινού με το Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο, η απροθυμία του Ηνωμένου Βασιλείου να συμμετάσχει σε ουσιαστικές συζητήσεις από τον Φεβρουάριο αντιβαίνει άμεσα σε αυτό το πνεύμα.

Δεύτερον, η Επιτροπή αποφάσισε επίσης να κινήσει δύο νέες διαδικασίες επί παραβάσει κατά του Ηνωμένου Βασιλείου για μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων που υπέχει δυνάμει των υγειονομικών και φυτοϋγειονομικών κανόνων της ΕΕ. Ειδικότερα, το Ηνωμένο Βασίλειο δεν διενεργεί τους αναγκαίους ελέγχους και δεν διασφαλίζει επαρκές προσωπικό και υποδομές στους συνοριακούς σταθμούς ελέγχου στη Βόρεια Ιρλανδία. Εξέδωσε επίσης κατευθυντήριες οδηγίες που έχουν ως αποτέλεσμα τη μη εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ, καθώς και μη παροχή στην ΕΕ ορισμένων στατιστικών στοιχείων για το εμπόριο

όσον αφορά τη Βόρεια Ιρλανδία, όπως απαιτείται βάσει του πρωτοκόλλου.

Πρωταρχικός στόχος της Επιτροπής παραμένει η εξεύρεση κοινών λύσεων με το Ηνωμένο Βασίλειο, εντός του πλαισίου του πρωτοκόλλου. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο μπορούν να διασφαλιστούν η ασφάλεια δικαίου και η προβλεψιμότητα για τους πολίτες και τις επιχειρήσεις στη Βόρεια Ιρλανδία.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_3676

II. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

► **Πρόταση νέας πολιτικής από την ΕΕ για τη νόμιμη μετανάστευση με προσέλκυση ταλέντων και δεξιοτήτων (27.04.2022)**

νόμιμη μετανάστευση – άσυλο – ενιαία άδεια – επί μακρόν διαμένοντες – επιχειρησιακή συνεργασία – EU talent pool

Η Επιτροπή πρότεινε μια φιλόδοξη και βιώσιμη πολιτική για τη νόμιμη μετανάστευση. Ως μέρος της συνολικής προσέγγισης για τη μετανάστευση που ορίζεται στο σύμφωνο για τη μετανάστευση και το άσυλο, η Επιτροπή προτείνει νομικές, επιχειρησιακές και πολιτικές πρωτοβουλίες που θα ωφελήσουν την οικονομία της ΕΕ, θα ενισχύσουν τη συνεργασία με χώρες εκτός ΕΕ και θα βελτιώσουν τη συνολική διαχείριση της μετανάστευσης μακροπρόθεσμα. Η δέσμη προτάσεων περιλαμβάνει επίσης συγκεκριμένες ενέργειες που σκοπό έχουν να διευκολύνουν στην αγορά εργασίας της ΕΕ τα άτομα που έχουν διαφύγει από τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία.

Για να εξασφαλιστεί ένα αποτελεσματικότερο πλαίσιο για τις νόμιμες οδούς προς την ΕΕ, η Επιτροπή προτείνει την αναθεώρηση της Οδηγίας για την ενιαία άδεια και της Οδηγίας για τους επί μακρόν διαμένοντες. Μια απλουστευμένη διαδικασία για την ενιαία άδεια (συνδυασμένη άδεια εργασίας και διαμονής) θα καταστήσει τη διαδικασία ταχύτερη και ευκολότερη για τους αιτούντες και τους εργοδότες. Θα παράσχει στους ενδιαφερόμενους τη δυνατότητα να υποβάλλουν αιτήσεις τόσο από χώρες εκτός ΕΕ όσο και από κράτη μέλη της ΕΕ και θα ενισχύσει επίσης τις εγγυήσεις για ίση μεταχείριση και προστασία από την εργασιακή εκμετάλλευση. Η αναθεώρηση της Οδηγίας για τους επί μακρόν διαμένοντες θα καταστήσει ευκολότερη την απόκτηση του καθεστώτος του επί μακρόν διαμένοντος στην ΕΕ χάρη στην απλούστευση των προϋποθέσεων εισδοχής, για παράδειγμα με την παροχή της δυνατότητας σώρευσης των περιόδων διαμονής σε διαφορετικά κράτη μέλη. Επιπλέον, η αναθεώρηση θα

ενισχύσει τα δικαιώματα των επί μακρόν διαμενόντων και των μελών των οικογενειών τους, συμπεριλαμβανομένων βελτιώσεων στην οικογενειακή επανένωση και διευκόλυνσης της κινητικότητας εντός της ΕΕ.

Η Επιτροπή προτείνει την ενίσχυση της επιχειρησιακής συνεργασίας σε επίπεδο ΕΕ μεταξύ των κρατών μελών καθώς και με τις χώρες-εταίρους. Οι σχετικές εργασίες έχουν ήδη προχωρήσει με μια σειρά από βασικές πρωτοβουλίες για την αντιστοίχιση των αναγκών της αγοράς εργασίας με τις δεξιότητες στα κράτη μέλη και τις χώρες-εταίρους. Μετά τη δρομολόγηση των εταιρικών σχέσεων προσέλκυσης ταλέντων τον Ιούνιο του 2021, η Επιτροπή προτείνει τώρα μια σειρά μέτρων για την εφαρμογή τους στην πράξη με στόχο να συμφωνηθούν έως το τέλος του 2022 οι πρώτες εταιρικές σχέσεις προσέλκυσης ταλέντων.

Η Επιτροπή προτείνει τη δημιουργία της πρώτης πλατφόρμας και εργαλείου αντιστοίχισης σε επίπεδο ΕΕ, του EU Talent Pool, για να καταστήσει την ΕΕ πιο ελκυστική για τους υπηκόους τρίτων χωρών που αναζητούν ευκαιρίες και να βοηθάει τις εργοδότες και τους εργοδότες να βρίσκουν τα ταλέντα που χρειάζονται. Για να αντιμετωπιστεί η επείγουσα ανάγκη διευκόλυνσης της πρόσβασης των νεοαφιχθέντων από την Ουκρανία στην αγορά εργασίας, η Επιτροπή προτείνει μια πιλοτική πρωτοβουλία η οποία αναμένεται να τεθεί σε εφαρμογή έως το καλοκαίρι του 2022.

Τέλος, η Επιτροπή διερευνά περαιτέρω πιθανές οδούς για νόμιμη μετανάστευση στην ΕΕ μεσοπρόθεσμα έως μακροπρόθεσμα. Η Επιτροπή θεωρεί χρήσιμη την εστίαση σε μακρόπνοες πολιτικές γύρω από τρεις τομείς δράσης: φροντίδα, νεολαία και καινοτομία. Οι στόχοι θα είναι: η προσέλκυση δεξιοτήτων και ταλέντων σε τομείς στους οποίους υπάρχουν ελλείψεις και ανάγκες εργατικού δυναμικού, για παράδειγμα στον τομέα της μακροχρόνιας φροντίδας· η προσφορά ευκαιριών στους νέους ώστε να εξερευνήσουν νέες χώρες και να αντλήσουν οφέλη από την εργασία και τα ταξίδια· και η προώθηση της καινοτόμου επιχειρηματικότητας εντός της ΕΕ και η επένδυση στην ευρωπαϊκή τεχνολογική μας κυριαρχία.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_2654

III. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

► Διατύπωση διακήρυξης από την ΕΕ και τους διεθνείς εταίρους για το μέλλον του διαδικτύου (28.04.2022)

διαδίκτυο – ψηφιακά δικαιώματα – ψηφιακές αρχές – αξιοπιστία – κυβερνοεπιθέσεις – παραπληροφόρηση – ασφάλεια

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι Ηνωμένες Πολιτείες και διάφοροι διεθνείς εταίροι πρότειναν Διακήρυξη για το Μέλλον του Διαδικτύου, στην οποία παρουσιάζονται το όραμα και οι αρχές ενός αξιόπιστου διαδικτύου. Οι εταίροι υποστηρίζουν ένα ανοικτό, ελεύθερο, παγκόσμιο, διαλειτουργικό, αξιόπιστο και ασφαλές μέλλον για το διαδίκτυο και επιβεβαιώνουν τη δέσμευσή τους για την προστασία και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο διαδίκτυο και σε ολόκληρο τον ψηφιακό κόσμο. Μέχρι στιγμής, 60 εταίροι έχουν προσυπογράψει τη Διακήρυξη, συμπεριλαμβανομένων όλων των κρατών μελών της ΕΕ, ενώ αναμένεται να ακολουθήσουν και άλλες χώρες τις προσεχείς εβδομάδες.

Η Διακήρυξη για το Μέλλον του Διαδικτύου συνάδει με τα δικαιώματα και τις αρχές που ενστερνίζεται η ΕΕ και βασίζεται στη Διακήρυξη ψηφιακών δικαιωμάτων και ψηφιακών αρχών που η Επιτροπή έχει προτείνει να συνοπογράψει από κοινού με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Διακήρυξη για το Μέλλον του Διαδικτύου παρουσιάστηκε σε ειδική υβριδική εκδήλωση στην Ουάσιγκτον, D.C., η οποία διοργανώθηκε από το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας του Λευκού Οίκου.

Τα μέλη της συμμαχίας δηλώνουν ότι το διαδίκτυο πρέπει να ενισχύει τις βασικές δημοκρατικές αρχές, τις θεμελιώδεις ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αποτυπώνονται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Οι εταίροι κοινοποίησαν το όραμά τους για το διαδίκτυο, το οποίο θα πρέπει να λειτουργεί ως ένα ενιαίο, αποκεντρωμένο δίκτυο δικτύων, όπου οι ψηφιακές τεχνολογίες θα χρησιμοποιούνται με αξιόπιστο τρόπο, αποφεύγοντας τις αθέμιτες διακρίσεις μεταξύ των ατόμων και ευνοώντας τον θεμιτό ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων.

Στο πλαίσιο της παρουσίασης της παρούσας Διακήρυξης, οι εταίροι εκφράζουν επίσης τις έντονες ανησυχίες τους για την καταστολή των διαδικτυακών ελευθεριών από ορισμένες αυταρχικές κυβερνήσεις, για τη χρήση ψηφιακών εργαλείων με στόχο την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για τον αυξανόμενο αντίκτυπο των κυβερνοεπιθέσεων, για τη διάδοση παράνομου περιεχομένου και παραπληροφόρησης και την υπερβολική συγκέντρωση οικονομικής ισχύος. Δεσμεύονται να συνεργαστούν για την αντιμετώπιση αυτών των εξελίξεων και κινδύνων. Συμμερίζονται επίσης το όραμα ότι οι ψηφιακές τεχνολογίες έχουν τη δυνατότητα να προωθήσουν τη συνδεσιμότητα, τη δημοκρατία, την ειρήνη, το κράτος δικαίου και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Η τρέχουσα κατάσταση στην Ουκρανία καταδεικνύει δραματικά τον κίνδυνο σοβαρής διαταραχής του διαδικτύου, ιδίως με τη μορφή πλήρους ή μερικής διακοπής της λειτουργίας του. Υπάρχει επίσης ο κίνδυνος κατα-

κερματισμού του διαδικτύου, καθώς η ρωσική κυβέρνηση απειλεί να αποσυνδεθεί εν μέρει ή πλήρως από το παγκόσμιο διαδίκτυο, αλλά και ο κίνδυνος κατάχρησης, καθώς επί του παρόντος παρατηρείται απότομη αύξηση κυβερνοεπιθέσεων, διαδικτυακής λογοκρισίας και παραπληροφόρησης. Αυτό καταδεικνύει και πάλι τη σημασία της εντατικοποίησης των δράσεών μας για την προώθηση του παγκόσμιου ανοικτού διαδικτύου, το οποίο αποτελεί κινητήρια δύναμη για τις οικονομίες και τις κοινωνίες παγκοσμίως.

Οι εταίροι θα συνεργαστούν προκειμένου να συνεχίσουν να τηρούν την υπόσχεσή τους για τη σύνδεση της ανθρωπότητας και θα μετατρέψουν τις αρχές σε συγκεκριμένες πολιτικές και δράσεις, σεβόμενοι τη ρυθμιστική αυτονομία του καθενός. Άλλοι ενδιαφερόμενοι φορείς, μεταξύ άλλων από την κοινωνία των πολιτών και τη βιομηχανία, θα κληθούν να υποστηρίξουν τη Διακήρυξη και να διευκολύνουν την εφαρμογή της. Οι εταίροι θα προωθήσουν τις αρχές αυτές σε παγκόσμιο επίπεδο, στο πλαίσιο του πολυμερούς συστήματος.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_2695

IV. ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

► **Ενίσχυση της προστασίας των ευρωπαϊκών βιομηχανικών και βιοτεχνικών προϊόντων εντός και εκτός ΕΕ με πρόταση Κανονισμού από την Επιτροπή (13.04.2022)**

βιομηχανία – βιοτεχνία – πρωτοτυπία – αυθεντικότητα – ενωσιακή προστασία – γεωγραφικές ενδείξεις – καταγωγή – φήμη – ποιότητα

Η Επιτροπή πρότεινε για πρώτη φορά πλαίσιο για την προστασία της διανοητικής ιδιοκτησίας για τα βιοτεχνικά και βιομηχανικά προϊόντα που βασίζονται στην πρωτοτυπία και την αυθεντικότητα των παραδοσιακών πρακτικών της περιοχής τους. Το πλαίσιο αυτό θα καλύπτει προϊόντα όπως το γυαλί Murano, το ύφασμα τουίντ Donegal, την πορσελάνη Limoges, τα μαχαιροπίρουνα Solingen και τα κεραμικά Boleslawiec. Ενώ τα προϊόντα αυτά χαιρούν φήμης και κύρους στην Ευρώπη και ενίοτε σε ολόκληρο τον κόσμο, οι παραγωγοί δεν διαθέτουν μέχρι στιγμής ενωσιακή προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων που να συνδέει την καταγωγή και τη φήμη των προϊόντων τους με την ποιότητά τους.

Με βάση την επιτυχία του συστήματος γεωγραφικών ενδείξεων για τους οίνους, τα οιοπνευματώδη ποτά και τα γεωργικά προϊόντα, με την πρόταση Κανονισμού η Επιτροπή έχει ως στόχο να δώσει τη δυνατότητα στους παραγωγούς να προστατεύουν, τόσο εντός όσο και εκτός Ευρώπης, τα βιοτεχνικά και βιομηχανικά προϊόντα που συνδέονται με την περιφέρειά τους, καθώς και την παραδοσιακή τεχνογνωσία τους. Ο Κανονισμός, ο οποίος

προβλέπει ενωσιακή προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων, θα διευκολύνει τους καταναλωτές να αναγνωρίζουν την ποιότητα των εν λόγω προϊόντων και να κάνουν πιο συνειδητές επιλογές. Θα συμβάλει στην προώθηση, την προσέλκυση και τη διατήρηση δεξιοτήτων και θέσεων εργασίας στις περιφέρειες της Ευρώπης, συμβάλλοντας στην οικονομική τους ανάπτυξη. Η πρόταση θα διασφαλίσει επίσης ότι τα παραδοσιακά βιοτεχνικά και βιομηχανικά προϊόντα θα τεθούν σε ισότιμη βάση με τις προστατευόμενες γεωγραφικές ενδείξεις που υπάρχουν ήδη στον γεωργικό τομέα.

Η πρόταση Κανονισμού θα θεσπίσει ενωσιακή προστασία για τις γεωγραφικές ενδείξεις βιοτεχνικών και βιομηχανικών προϊόντων, η οποία θα στηρίξει τους παραγωγούς στην προστασία και την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας των προϊόντων τους σε ολόκληρη την ΕΕ. Επιπλέον, θα καταστήσει δυνατή την απλή και οικονομικά αποδοτική καταχώριση των γεωγραφικών ενδείξεων για βιοτεχνικά και βιομηχανικά προϊόντα με τη θέσπιση διαδικασίας υποβολής αιτήσεων σε δύο επίπεδα. Τέλος, θα στηρίξει την ανάπτυξη των αγροτικών και άλλων περιφερειών της Ευρώπης με την παροχή κινήτρων στους παραγωγούς, ιδίως τις ΜΜΕ, ώστε να επενδύουν σε νέα αυθεντικά προϊόντα και να δημιουργούν εξειδικευμένες αγορές.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_2406

V. ΥΓΕΙΑ

► **Η Επιτροπή εγκαινιάζει την Ευρωπαϊκή Ένωση Υγείας (03.05.2022)**

υγειονομική περίθαλψη – δεδομένα υγείας – ενιαία αγορά – προστασία δεδομένων – πρόσβαση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εγκαινίασε τον ευρωπαϊκό χώρο δεδομένων για την υγεία (EHDS), ένα από τα κεντρικά δομικά στοιχεία μιας ισχυρής Ευρωπαϊκής Ένωσης Υγείας. Ο EHDS θα βοηθήσει την ΕΕ να σημειώσει αλματώδη πρόοδο στον τρόπο με τον οποίο παρέχεται υγειονομική περίθαλψη σε ανθρώπους σε ολόκληρη την Ευρώπη. Θα δώσει τη δυνατότητα στους πολίτες να ελέγχουν τα δεδομένα υγείας τους στη χώρα καταγωγής τους ή σε άλλα κράτη μέλη. Προωθεί μια πραγματική ενιαία αγορά για ψηφιακές υπηρεσίες και προϊόντα υγείας. Και παρέχει ένα συνεκτικό, αξιόπιστο και αποτελεσματικό πλαίσιο για τη χρήση των δεδομένων υγείας για την έρευνα, την καινοτομία, τη χάραξη πολιτικής και τις ρυθμιστικές δραστηριότητες, διασφαλίζοντας παράλληλα την πλήρη συμμόρφωση με τα υψηλά ενωσιακά πρότυπα προστασίας των δεδομένων.

Χάρη στον EHDS, τα άτομα θα έχουν άμεση και εύκολη πρόσβαση στα δεδομένα υγείας τους σε ηλεκτρονική

μορφή και δωρεάν. Μπορούν εύκολα να ανταλλάσσουν τα δεδομένα αυτά με άλλους επαγγελματίες του τομέα της υγείας εντός και μεταξύ των κρατών μελών για τη βελτίωση της παροχής υγειονομικής περίθαλψης. Οι πολίτες θα έχουν τον πλήρη έλεγχο των δεδομένων τους και θα μπορούν να προσθέτουν πληροφορίες, να διορθώνουν λανθασμένα στοιχεία, να περιορίζουν την πρόσβαση σε τρίτους και να λαμβάνουν πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο και τον σκοπό της χρήσης των δεδομένων τους.

Ο EHDS θεσπίζει ένα ισχυρό νομικό πλαίσιο για τη χρήση των δεδομένων υγείας για σκοπούς έρευνας, καινοτομίας, δημόσιας υγείας, χάραξης πολιτικής και ρυθμιστικού σκοπούς. Υπό αυστηρές προϋποθέσεις, οι ερευνητές, οι φορείς καινοτομίας, οι δημόσιοι οργανισμοί ή η βιομηχανία θα έχουν πρόσβαση σε μεγάλες ποσότητες υψηλής ποιότητας δεδομένων υγείας, τα οποία είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη σωτήριων θεραπειών, εμβολίων ή ιατροτεχνολογικών προϊόντων, αλλά και για την εξασφάλιση της καλύτερης πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη και πιο ανθεκτικών συστημάτων υγείας.

Προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση στα εν λόγω δεδομένα, οι ερευνητές, οι εταιρείες ή οι οργανισμοί θα χρειάζονται άδεια από φορέα πρόσβασης σε δεδομένα υγείας, ο οποίος πρόκειται να συσταθεί σε όλα τα κράτη μέλη. Η πρόσβαση θα χορηγείται μόνον εάν τα ζητούμενα δεδομένα χρησιμοποιούνται για συγκεκριμένους σκοπούς, σε κλειστά και ασφαλή περιβάλλοντα και χωρίς να αποκαλύπτεται η ταυτότητα των ατόμων. Απαγορεύεται επίσης αυστηρά η χρήση των δεδομένων για τη λήψη αποφάσεων επιζήμιων για τους πολίτες, όπως ο σχεδιασμός επιβλαβών προϊόντων ή υπηρεσιών ή η αύξηση του ασφαλιστρού.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_2711

VI. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ

► **Θέσπιση από την Επιτροπή αυστηρότερων κανόνων προστασίας των καταναλωτών όσον αφορά τις διαδικτυακές χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (03.05.2022)**

χρηματοοικονομικές υπηρεσίες – εξ αποστάσεως παροχή υπηρεσιών – ενιαία αγορά – δικαιώματα καταναλωτή – δικαίωμα υπαναχώρησης – προσυμβατική ενημέρωση – σύναψη συμβάσεων

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε μεταρρύθμιση των ισχυόντων ενωσιακών κανόνων για την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές, οι οποίοι διέπουν τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες που πωλούνται εξ αποστάσεως. Η πρόταση θα ενισχύσει τα δικαιώματα των καταναλωτών και θα προωθήσει τη διασυνοριακή παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών στην ενιαία αγορά. Η αγορά αυτή

έχει εξελιχθεί σημαντικά υπό το πρίσμα της γενικότερης ψηφιοποίησης του τομέα και των νέων τύπων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών που αναπτύχθηκαν μετά την αρχική θέσπιση των κανόνων το 2002. Οι εξελίξεις αυτές ενισχύθηκαν περαιτέρω από τον αντίκτυπο της πανδημίας COVID-19, η οποία συνέβαλε σημαντικά στην αύξηση των διαδικτυακών συναλλαγών.

Για να διασφαλιστεί η προώθηση της παροχής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών στην εσωτερική αγορά καθώς και υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών, η πρόταση εισάγει δράσεις σε διάφορους τομείς:

- Ευκολότερη πρόσβαση στο δικαίωμα υπαναχώρησης 14 ημερών για τις εξ αποστάσεως συμβάσεις χρηματοοικονομικών υπηρεσιών: προκειμένου να διευκολυνθεί η άσκηση αυτού του δικαιώματος, οι έμποροι θα πρέπει να παρέχουν κουμπί υπαναχώρησης κατά την πώληση με ηλεκτρονικά μέσα. Επιπλέον, ο έμπορος υποχρεούται να αποστείλει κοινοποίηση του δικαιώματος υπαναχώρησης εάν η προσυμβατική ενημέρωση ληφθεί εντός χρονικού διαστήματος συντομότερου της μίας ημέρας πριν από τη σύναψη της σύμβασης.

- Σαφείς κανόνες σχετικά με το πώς και πότε πρέπει να παρέχεται η προσυμβατική ενημέρωση, καθώς και με το ποιες πληροφορίες πρέπει να παρέχονται: η πρόταση εκσυγχρονίζει τους κανόνες, για παράδειγμα όσον αφορά τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, επιβάλλοντας στον πωλητή την υποχρέωση να παρέχει ορισμένες πληροφορίες εκ των προτέρων, συμπεριλαμβανομένης, για παράδειγμα, της διεύθυνσης ηλεκτρονικού ταχυδρομείου του εμπόρου, τυχόν κρυφών δαπανών ή του κινδύνου που σχετίζεται με τη χρηματοοικονομική υπηρεσία. Οι πληροφορίες πρέπει επίσης να εμφανίζονται με ευδιάκριτο τρόπο στην οθόνη, και θεσπίζονται κανόνες σχετικά με τη χρήση ανυπόδητων παραθύρων ή συνδέσμων με επίπεδα για την παροχή πληροφοριών. Οι νέοι κανόνες θα διασφαλίζουν επίσης ότι παρέχεται επαρκής χρόνος στον καταναλωτή για να κατανοεί τις πληροφορίες που λαμβάνει, τουλάχιστον μία ημέρα πριν από την υπογραφή.

- Ειδικό κανόνες για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών μέσω διαδικτύου: οι συμβάσεις χρηματοοικονομικών υπηρεσιών μπορεί να είναι περίπλοκες και ως εκ τούτου μη εύκολα κατανοητές, ιδίως εάν αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης εξ αποστάσεως. Η πρόταση υποχρεώνει τους εμπόρους να δημιουργούν διαδικτυακά συστήματα που είναι δίκαια και διαφανή, και να παρέχουν επαρκείς εξηγήσεις κατά τη χρήση διαδικτυακών εργαλείων (π.χ. αυτοματοποιημένες συμβουλές ή παράθυρα συνομιλίας). Οι κανόνες ενδυναμώνουν επίσης τον καταναλωτή με την εισαγωγή της δυνατότητας να ζητά ανθρώπινη παρέμβαση, εάν η αλληλεπίδραση με τα εν

λόγω διαδικτυακά εργαλεία δεν είναι πλήρως ικανοποιητική.

- Πλήρης εναρμόνιση για τη διασφάλιση του ίδιου υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών σε ολόκληρη την εσωτερική αγορά: η πρόταση εισάγει πλήρη νομική εναρμόνιση, θεσπίζοντας παρόμοιους κανόνες για όλους τους παρόχους σε όλα τα κράτη μέλη.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_2979

VII. ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

► **Υπογραφή συμφωνίας ανάμεσα στην ΕΕ και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων για την πραγματοποίηση επενδύσεων σε παγκόσμιο επίπεδο (10.05.2022)**

συμφωνία εγγύησης – δημόσιες επενδύσεις – ενέργεια – υποδομές – υγεία – χρηματοδοτικές πράξεις

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ) υπέγραψαν μια φιλόδοξη συμφωνία εγγύησης, μέσω της οποίας η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα στηρίξει χρηματοδοτικές πράξεις της ΕΤΕπ ύψους έως και 26,7 δισ. ευρώ, ώστε να καταστούν δυνατές κρίσιμες δημόσιες επενδύσεις σε τομείς όπως η καθαρή ενέργεια, οι ψηφιακές υποδομές και οι υποδομές μεταφορών, η υγεία και η εκπαίδευση κατά την επόμενη επταετία, με την ανάπτυξη της Παγκόσμιας Πύλης («Global Gateway») παγκοσμίως.

Η παρούσα συμφωνία εγγύησης θα είναι η μεγαλύτερη συμφωνία εγγύησης που θα υπογραφεί στο πλαίσιο του νέου Ευρωπαϊκού Ταμείου για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη («ΕΤΒΑ+»), το οποίο συστάθηκε με τον κανονισμό ΜΓΑΔΣ — Η Ευρώπη στον κόσμο. Θα στηρίξει την πράσινη και την ψηφιακή μετάβαση στις χώρες-εταίρους της ΕΕ και την εφαρμογή της στρατηγικής της Παγκόσμιας Πύλης, συμπεριλαμβανομένης της δέσμης επενδυτικών μέτρων Αφρικής – Ευρώπης της Παγκόσμιας Πύλης.

Η εν λόγω συμφωνία εγγύησης θα επιτρέψει στην ΕΤΕπ να χρηματοδοτήσει την υλοποίηση βασικών επενδύσεων που προσδιορίζονται στα οικονομικά και επενδυτικά σχέδια της ΕΕ για τα Δυτικά Βαλκάνια και τις νότιες και ανατολικές γειτονικές περιοχές. Πάνω από τα δύο τρίτα αυτής της εγγυητικής κάλυψης προορίζονται για επενδύσεις στις χώρες της διεύρυνσης και στις γειτονικές χώρες. Θα συμβάλει επίσης στη χρηματοδότηση της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης της Ουκρανίας. Το υπόλοιπο μέρος θα χρησιμοποιηθεί για δάνεια της ΕΤΕπ για έργα στην υποσαχάρια Αφρική, την Ασία, τον Ειρηνικό, τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_2870

VIII. ΕΝΕΡΓΕΙΑ

► **Ενεργειακή ασφάλεια: η Επιτροπή χαιρετίζει την ταχεία έγκριση των νέων κανόνων για την αποθήκευση αερίου (27.06.2022)**

αέριο – αποθέματα – εφοδιασμοί – αποθήκευση

Η νέα νομοθεσία που εγκρίθηκε για την αποθήκευση θα ενισχύσει την ασφάλεια εφοδιασμού της ΕΕ με αέριο ενόψει του επικείμενου και των μελλοντικών χειμώνων. Καθώς η ΕΕ βρίσκεται αντιμέτωπη με την απειλή διαταραχών του εφοδιασμού από τη Ρωσία, ο κανονισμός της για την αποθήκευση αερίου καθιστά υποχρεωτική την αναπλήρωση των αποθεμάτων αερίου της Ευρώπης πριν από τον χειμώνα και την προστασία της διαχείρισής τους από εξωτερικές παρεμβολές. Ειδικότερα, οι νέοι κανόνες θα υποχρεώσουν τα κράτη μέλη της ΕΕ να γεμίσουν τις εγκαταστάσεις αποθήκευσης στο 80% της δυναμικότητάς τους έως τον Νοέμβριο του τρέχοντος έτους και στο 90% κατά τα επόμενα έτη. Οι κανόνες εγκρίθηκαν σε χρόνο ρεκόρ χάρη στην ετοιμότητα του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου να εξετάσουν επείγοντως τη νομοθετική πρόταση με δεδομένο τον πόλεμο της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας.

Σύμφωνα με τη νέα νομοθεσία, τα 18 κράτη μέλη που διαθέτουν υπόγειες εγκαταστάσεις αποθήκευσης αερίου υποχρεούνται να γεμίσουν το 80% της δυναμικότητας αποθήκευσης που διαθέτουν έως την 1η Νοεμβρίου και ενθαρρύνονται να στοχεύουν στο 85%. Κατά τα επόμενα έτη, ο στόχος θα είναι 90%. Τα κράτη μέλη που δεν διαθέτουν υποδομές αποθήκευσης υποχρεούνται να συνάψουν διμερείς συμφωνίες για την αποθήκευση επαρκών ποσοτήτων για δική τους χρήση σε γειτονικές χώρες, σε πνεύμα αλληλεγγύης. Οι εγκαταστάσεις αποθήκευσης αερίου θα θεωρούνται πλέον υποδομές ζωτικής σημασίας και όλοι οι διαχειριστές συστημάτων αποθήκευσης στην ΕΕ θα πρέπει να υποβληθούν σε νέα διαδικασία πιστοποίησης για να μειωθούν οι κίνδυνοι εξωτερικών παρεμβολών.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_4080

IX. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

► **Σε ετοιμότητα τέθηκε ο πυροσβεστικός στόλος της ΕΕ για τις δασικές πυρκαγιές για τη θερινή περίοδο 2022 (15.06.2022)**

δασικές πυρκαγιές – rescEU – έκτακτη ανάγκη

Από τις 15.06.2022, ο στόλος των πυροσβεστικών αεροσκαφών της ΕΕ θα είναι λειτουργικός για να βοηθήσει τις ευρωπαϊκές χώρες να καταπολεμήσουν τις δασικές πυρκαγιές καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου αιχμής.

Ο στόλος αποτελεί μέρος του rescEU, ενός ευρωπαϊκού αποθέματος πόρων για την αντιμετώπιση καταστάσεων έκτακτης ανάγκης. 12 πυροσβεστικά αεροπλάνα και 1 πυροσβεστικό ελικόπτερο τοποθετημένα στη Γαλλία, την Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία, την Κροατία και τη Σουηδία θα είναι έτοιμα να χρησιμοποιηθούν φέτος το καλοκαίρι, όταν οι ανεξέλεγκτες πυρκαγιές απαιτήσουν κοινή ευρωπαϊκή αντίδραση για τη διάσωση ζωών, μέσων βιοπορισμού και του περιβάλλοντος.

Οι επιστημονικές προβλέψεις για τη φετινή περίοδο δασικών πυρκαγιών κάνουν λόγο για κινδύνους άνω του μέσου όρου στην Κεντρική Ευρώπη και σε ολόκληρη τη Μεσόγειο. Ειδικότερα, οι θερινοί μήνες τείνουν να είναι θερμότεροι και ξηρότεροι από τα προηγούμενα έτη.

Ο πυροσβεστικός στόλος του rescEU για το 2022 περιλαμβάνει 12 αεροπλάνα και 1 ελικόπτερο από έξι κράτη

μέλη της ΕΕ, έτοιμα να χρησιμοποιηθούν σε οποιαδήποτε χώρα της ΕΕ σε περιόδους ανάγκης.

Ο στόλος είναι στρατηγικά τοποθετημένος στα κράτη μέλη της ΕΕ, τα οποία λειτουργούν και συντηρούν τα αεροσκάφη. Χάρη στον στόλο rescEU, που χρηματοδοτείται εξ ολοκλήρου από την ΕΕ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενισχύει την ικανότητα των εθνικών ομάδων επέμβασης σε ολόκληρη την Ευρώπη. Ο στόλος αυτός προστίθεται στους περισσότερους από 200 πυροσβέστες και στον τεχνικό εξοπλισμό από τη Βουλγαρία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, τη Ρουμανία, τη Φινλανδία και τη Νορβηγία που θα είναι τοποθετημένοι στην Ελλάδα ώστε να είναι δυνατή η παροχή άμεσης υποστήριξης στο εθνικό προσωπικό πρώτης επέμβασης καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου ανεξέλεγκτων πυρκαγιών.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_3719

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής

Επιμ.: Κωνσταντίνος Π. Θεοδωρίδης

► ΔΕΕ: Υποχρέωση σαφούς σήμανσης πλήκτρου «παραγγελίας με υποχρέωση πληρωμής»

Στις 7 Απριλίου 2022, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) εξέδωσε την απόφαση C-249/21, *Fuhrmann-2*, 07.04.2022, ECLI:EU:C:2022:269, με την οποία έκρινε ότι ο καταναλωτής δεσμεύεται έγκυρα από σύμβαση η οποία συνάπτεται με ηλεκτρονικό μέσο υπό την προϋπόθεση ότι κατανοεί σαφώς από τη σήμανση και μόνο που φέρει το πλήκτρο παραγγελίας ότι θα υποχρεωθεί να πληρώσει μόλις πατήσει το πλήκτρο αυτό.

Πιο αναλυτικά, η *Fuhrmann-2* είναι εταιρεία γερμανικού δικαίου, ιδιοκτήτρια ξενοδοχείου στη Γερμανία. Η εκμίσθωση των δωματίων του ξενοδοχείου δύναται να πραγματοποιηθεί, μεταξύ άλλων, μέσω της πλατφόρμας διαδικτυακών κρατήσεων www.booking.com. Ο καταναλωτής Β. επισκέφθηκε τον ανωτέρω ιστότοπο για να αναζητήσει δωμάτια ξενοδοχείου και στα αποτελέσματα αναζήτησης εμφανίστηκαν τα δωμάτια του ξενοδοχείου της *Fuhrmann-2*. Ο Β. επέλεξε την εικόνα που αντιστοιχούσε στο εν λόγω ξενοδοχείο και τότε εμφανίστηκαν τα διαθέσιμα δωμάτια καθώς και επιπλέον σχετικές πληροφορίες, μεταξύ άλλων για τις παροχές και τις τιμές που ίσχυαν στο ξενοδοχείο κατά την επιλεγείσα περίοδο. Έχοντας αποφασίσει να προβεί σε κράτηση τεσσάρων δίκλιων δωματίων, ο Β., αφού πάτησε το πλήκτρο «κάνω κράτηση», καταχώρισε τα προσωπικά του δεδομένα καθώς και τα ονόματα των προσώπων που θα ταξίδευαν μαζί του, προτού πατήσει το πλήκτρο με τη σήμανση «ολοκλήρωση της κράτησης». Ο Β. δεν εμφανίσθηκε κατά την επιλεγείσα περίοδο στο εν λόγω ξενοδοχείο.

Η *Fuhrmann-2* χρέωσε στον Β., σύμφωνα με τους γενικούς όρους συναλλαγών της, έξοδα ακύρωσης ύψους 2.240 ευρώ, τάσσοντάς του προθεσμία 5 εργάσιμων ημερών για την καταβολή του ποσού. Ο Β. δεν κατέβαλε το ζητηθέν ποσό. Κατόπιν τούτου, η *Fuhrmann-2* προσέφυγε ενώπιον γερμανικού ειρηνοδικείου αξιώνοντας την καταβολή του.

Το εν λόγω δικαστήριο ζήτησε από το ΔΕΕ να διευκρινίσει εάν, στο πλαίσιο διαδικασίας παραγγελίας σχετικής με τη σύναψη σύμβασης εξ αποστάσεως με ηλεκτρονικό μέσο, προκειμένου να κριθεί αν μια φράση που αναγράφεται στο πλήκτρο παραγγελίας ή σε ανάλογη λειτουργία, όπως η φράση «ολοκλήρωση κράτησης», είναι «ανάλογη» με τη φράση «παραγγελία με υποχρέωση πληρωμής» κατά την έννοια της ανωτέρω διατάξεως, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη μόνον η σήμανση που φέρει το πλήκτρο παραγγελίας ή η ανάλογη λειτουργία, ή αν πρέπει να

λαμβάνονται υπόψη και οι περιστάσεις της διαδικασίας παραγγελίας.

Με την απόφασή του, το ΔΕΕ υπενθυμίζει ότι, κατά την Οδηγία 2011/83/ΕΕ σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, όταν μια εξ αποστάσεως σύμβαση συνάπτεται ηλεκτρονικώς μέσω διαδικασίας παραγγελίας και συνοδεύεται από υποχρέωση του καταναλωτή να καταβάλει πληρωμή, ο έμπορος οφείλει, αφενός, να παράσχει στον καταναλωτή, αμέσως πριν από τη σύναψη της παραγγελίας, τις ουσιώδεις πληροφορίες σχετικά με τη σύμβαση και, αφετέρου, να τον ενημερώσει ρητώς ότι, υποβάλλοντας την παραγγελία, αναλαμβάνει υποχρέωση πληρωμής.

Όσον αφορά την τελευταία ως άνω υποχρέωση, από το γράμμα της Οδηγίας 2011/83/ΕΕ προκύπτει ότι το πλήκτρο παραγγελίας ή η ανάλογη λειτουργία πρέπει να φέρουν ευανάγνωστη και σαφή σήμανση ότι η υποβολή της παραγγελίας συνεπάγεται υποχρέωση του καταναλωτή να καταβάλει πληρωμή στον έμπορο. Καίτοι η διάταξη αυτή αναφέρει τη διατύπωση «παραγγελία με υποχρέωση πληρωμής», από το γράμμα της προκύπτει επίσης ότι η επίμαχη διατύπωση έχει ενδεικτικό χαρακτήρα και ότι επιτρέπεται στα κράτη μέλη να δέχονται τη χρήση κάθε άλλης ανάλογης διατύπωσης από τον έμπορο, υπό την προϋπόθεση η διατύπωση αυτή να είναι σαφής ως προς τη γένεση της συγκεκριμένης υποχρέωσης.

Επομένως, στην περίπτωση που, όπως εν προκειμένω, μια εθνική ρύθμιση που αποσκοπεί στη μεταφορά της Οδηγίας 2011/83/ΕΕ στο εσωτερικό δίκαιο δεν περιέχει, όπως και η ίδια η Οδηγία, ακριβή παραδείγματα ανάλογων διατυπώσεων, οι έμποροι είναι ελεύθεροι να χρησιμοποιούν κάθε είδους σήμανση κατά το δοκούν, υπό την προϋπόθεση ότι από τη σήμανση αυτή προκύπτει σαφώς ότι ο καταναλωτής υπέχει υποχρέωση πληρωμής αμέσως μόλις πατήσει το πλήκτρο παραγγελίας ή ενεργοποιήσει την ανάλογη λειτουργία.

Το Δικαστήριο προσθέτει ότι, από το γράμμα της Οδηγίας 2011/83/ΕΕ, προκύπτει επίσης σαφώς ότι είναι ακριβώς το πλήκτρο ή η ανάλογη λειτουργία που πρέπει να περιλαμβάνει αυτή τη διατύπωση, οπότε πρέπει να λαμβάνεται υπόψη μόνον η σήμανση που φέρει το πλήκτρο ή η ανάλογη λειτουργία προκειμένου να κριθεί εάν ο έμπορος έχει τηρήσει την υποχρέωσή του να μεριμνά ώστε ο καταναλωτής, όταν υποβάλλει την παραγγελία του, να αναγνωρίζει ρητώς ότι αυτή συνεπάγεται υποχρέωση πληρωμής.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει ιδίως να εξακριβώσει εάν ο όρος «κράτηση» στη γερμα-

νική γλώσσα, τόσο στην καθομιλουμένη όσο και στην αντίληψη του μέσου καταναλωτή που έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός και ενημερωμένος, συνδέεται κατ' ανάγκην και συστηματικώς με τη γένεση υποχρέωσης πληρωμής. Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να διαπιστώσει ότι η φράση «ολοκλήρωση της κράτησης» είναι ασαφής, οπότε δεν θα μπορεί να θεωρηθεί ως διατύπωση ανάλογη με τη φράση «παραγγελία με υποχρέωση πληρωμής» της Οδηγίας 2011/83/ΕΕ.

Σχετικά links:

Το πλήρες κείμενο της απόφασης:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX:62021CJ0249>

► Μετάδοση συνεδριάσεων του ΔΕΕ μέσω διαδικτύου

Για τη διευκόλυνση της πρόσβασης του κοινού στο δικαιοδοτικό του έργο, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) παρέχει, από τις 26 Απριλίου 2022, δυνατότητα παρακολούθησης των δημοσίων συνεδριάσεων μέσω διαδικτύου.

Η δημοσίευση των αποφάσεων του Δικαστηρίου και η ανάγνωση των Προτάσεων των Γεν. Εισαγγελέων θα μεταδίδονται απευθείας μέσω του διαδικτυακού τόπου του Δικαστηρίου. Η μετάδοση, η οποία προς το παρόν αφορά μόνον τις υποθέσεις που εκδικάζονται από το τμήμα μείζονος συνθέσεως, θα αρχίζει από την έναρξη της δημόσιας συνεδρίασης, σύμφωνα με το πρόγραμμα συνεδριάσεων.

Η μετάδοση των επ' ακροατηρίου συζητήσεων σε υποθέσεις που έχουν ανατεθεί στο τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου θα πραγματοποιείται καταρχήν ετεροχρονισμένα (πιλοτικά για 6 μήνες), και συγκεκριμένα από τις 14:30 της ίδιας ημέρας (για τις συνεδριάσεις που διεξάγονται το πρωί) ή την επομένη από τις 09:30 (για τις συνεδριάσεις που συνεχίζονται το απόγευμα), χωρίς ωστόσο να υπάρχει δυνατότητα παρακολούθησης σε μεταγενέστερο χρόνο.

Η μετάδοση των δημοσίων συνεδριάσεων γίνεται κατά τρόπον ώστε οι πολίτες να μπορούν να τις παρακολουθήσουν υπό συνθήκες φυσικής παρουσίας. Για τον λόγο αυτό, παρέχεται ταυτόχρονη διερμηνεία των συζητήσεων στις γλώσσες που είναι απαραίτητες για την ομαλή διεξαγωγή της συνεδρίασης.

Σχετικά links:

Σχετικός ιστότοπος:

https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo1_6581/el/

► Πολιτική συμφωνία όσον αφορά την Πράξη για τις Ψηφιακές Υπηρεσίες

Στις 23 Απριλίου 2022, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο κατέληξαν σε προσωρινή πολιτική συμφωνία σχετικά με τον νόμο για τις ψηφιακές υπηρεσίες (Digital Services Act). Οι συννομοθέτες της ΕΕ διαπραγματεύτηκαν συμφωνία-σταθμό για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της διάδοσης παράνομου περιεχομένου και την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών. Η νέα νομοθεσία καθορίζει ένα άνευ προηγουμένου νέο πρότυπο για τη λογοδοσία των διαδικτυακών πλατφορμών όσον αφορά το παράνομο και επιβλαβές περιεχόμενο. Θα παρέχει καλύτερη προστασία στους χρήστες του διαδικτύου και τα θεμελιώδη δικαιώματά τους και θα καθορίσει ένα ενιαίο σύνολο κανόνων στην εσωτερική αγορά, βοηθώντας τις μικρότερες πλατφόρμες να επεκταθούν. Σύμφωνα με τους νέους κανόνες, οι ενδιάμεσες υπηρεσίες, ειδικά οι πλατφόρμες (όπως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και οι πλατφόρμες ηλεκτρονικού εμπορίου), θα πρέπει να λάβουν μέτρα για την προστασία των χρηστών τους από παράνομο περιεχόμενο, αγαθά και υπηρεσίες.

- Αλγοριθμική λογοδοσία: η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα κράτη μέλη θα έχουν πρόσβαση στους αλγόριθμους των πολύ μεγάλων πλατφορμών.

- Ταχεία αφαίρεση παράνομου περιεχομένου, συμπεριλαμβανομένων προϊόντων και υπηρεσιών: σαφέστερη διαδικασία «καταγγελίας και δράσης», στο πλαίσιο της οποίας οι χρήστες θα έχουν τη δυνατότητα να αναφέρουν παράνομο περιεχόμενο και οι επιγραμμικές πλατφόρμες θα πρέπει να δρουν γρήγορα.

- Προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων: ισχυρότερες δικλίδες για τη διασφάλιση της επεξεργασίας των καταγγελιών με τρόπο μη αυθαίρετο και χωρίς διακρίσεις και με σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας της έκφρασης και της προστασίας των δεδομένων.

- Πιο υπεύθυνες διαδικτυακές πλατφόρμες εμπορίου: οι καταναλωτές θα μπορούν να αγοράζουν ασφαλή προϊόντα ή υπηρεσίες μέσω της ενίσχυσης των ελέγχων για να αποδειχθεί ότι οι πληροφορίες που παρέχονται από τους εμπόρους είναι αξιόπιστες (βάσει της αρχής «know your business customer») και να καταβάλλονται προσπάθειες για την πρόληψη της εμφάνισης παράνομου περιεχομένου στις πλατφόρμες, μεταξύ άλλων μέσω τυχαίων ελέγχων.

- Καλύτερη προστασία για θύματα βίας, ιδίως από τη μη συναινετική ανάρτηση πορνογραφίας με άμεση απόσυρσή της.

- Κυρώσεις: στις διαδικτυακές πλατφόρμες και στις μηχανές αναζήτησης μπορεί να επιβληθεί πρόστιμο έως και

6% του παγκόσμιου κύκλου εργασιών τους, ενώ όσον αφορά τις πολύ μεγάλες πλατφόρμες (δηλ. όσες έχουν περισσότερους από 45 εκατομμύρια χρήστες), η Επιτροπή θα έχει την αποκλειστική εξουσία να απαιτεί τη συμμόρφωσή τους.

- Μικρομεσαίες και μικρές επιχειρήσεις: λιγότερες επιβαρύνσεις και περισσότερος χρόνος για την προσαρμογή τους, ο οποίος θα στηρίξει την καινοτομία, ενώ η Επιτροπή θα παρακολουθεί εκ του σύνεγγυς τις πιθανές οικονομικές επιπτώσεις των νέων υποχρεώσεων στις μικρές επιχειρήσεις.

Οι νέες υποχρεώσεις διαφάνειας για τις πλατφόρμες θα επιτρέψουν στους χρήστες να ενημερώνονται καλύτερα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο τους συνιστάται περιεχόμενο και να έχουν τουλάχιστον μία επιλογή για τη χρήση των πλατφορμών που δεν θα βασίζεται στην κατάρτιση προφίλ χρήστη.

- Διαδικτυακή διαφήμιση: οι χρήστες θα έχουν καλύτερο έλεγχο του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα προσωπικά τους δεδομένα. Η στοχευμένη διαφήμιση με χρήση ευαίσθητων δεδομένων (π.χ. γενετήσιος προσανατολισμός, θρησκεία, εθνοτική καταγωγή) θα απαγορεύεται.

- Προστασία των ανηλίκων: οι πλατφόρμες στις οποίες έχουν πρόσβαση οι ανήλικοι θα πρέπει να λαμβάνουν ειδικά μέτρα, μεταξύ άλλων την πλήρη απαγόρευση της στοχευμένης διαφήμισης προς αυτούς.

- Απαγόρευση της χειραγώγησης των επιλογών των χρηστών: οι πλατφόρμες και οι ηλεκτρονικές αγορές δεν θα πρέπει να ενθαρρύνουν τους πολίτες να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες τους, για παράδειγμα δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση σε μια συγκεκριμένη επιλογή ή παροτρύνοντας τον αποδέκτη να αλλάξει την επιλογή του μέσω αναδυόμενων παραθύρων («pop ups»). Επιπλέον, η ακύρωση συνδρομής για μια υπηρεσία θα πρέπει να καταστεί εξίσου εύκολη με την εγγραφή σε αυτήν.

Αποζημίωση: οι αποδέκτες ψηφιακών υπηρεσιών θα έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν αποκατάσταση για τυχόν ζημίες ή απώλειες που υπέστησαν.

Οι πολύ μεγάλες πλατφόρμες θα πρέπει να συμμορφώνονται με αυστηρότερες υποχρεώσεις, ανάλογες προς τους σημαντικούς κοινωνικούς κινδύνους που εγκυμονούν όσον αφορά τη διάδοση παράνομου και επιβλαβούς περιεχομένου, συμπεριλαμβανομένης της παραπληροφόρησης.

- Οι πολύ μεγάλες πλατφόρμες θα πρέπει να αξιολογούν και να μετριάσουν τους συστημικούς κινδύνους και να υπόκεινται σε ανεξάρτητους ελέγχους κάθε χρόνο. Επιπλέον, οι μεγάλες πλατφόρμες που χρησιμοποιούν τα λεγόμενα «συστήματα συστάσεων» (αλγόριθμοι που καθορίζουν τι βλέπουν οι χρήστες) πρέπει να παρέχουν

τουλάχιστον μία επιλογή που δεν βασίζεται στην κατάρτιση προφίλ.

- Ειδικά μέτρα σε περιόδους κρίσης: όταν εκδηλώνεται κρίση, όπως απειλή για τη δημόσια ασφάλεια ή την υγεία, η Επιτροπή μπορεί να απαιτήσει από τις πολύ μεγάλες πλατφόρμες να περιορίσουν τυχόν επείγουσες απειλές, με το μέτρο να έχει μέγιστη διάρκεια τριών μηνών.

Το κείμενο θα πρέπει να οριστικοποιηθεί σε τεχνικό επίπεδο και να ελεγχθεί από γλωσσομαθείς νομικούς, πριν από την επίσημη έγκρισή του από το Κοινοβούλιο και από το Συμβούλιο. Μόλις ολοκληρωθεί η διαδικασία αυτή, θα τεθεί σε ισχύ 20 ημέρες μετά τη δημοσίευσή του στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ και οι κανόνες θα αρχίσουν να εφαρμόζονται 15 μήνες αργότερα.

Σχετικά links:

Πρόταση σχετικού Κανονισμού:

<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9342-2022-INIT/x/pdf>

Συχνές ερωτήσεις-απαντήσεις:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_20_2348

Βλ. επίσης:

<https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/04/23/digital-services-act-council-and-european-parliament-reach-deal-on-a-safer-online-space/>

► Δράση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων σχετικά με τα cookies (ιχνηλάτες)

Στις αρχές Μαΐου 2022, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων εξέδωσε δελτίου τύπου με το οποίο υπενθυμίζει, κατ' αρχάς, ότι έχει δημοσιεύσει ειδικές κατευθυντήριες συστάσεις (1/2020) σχετικά με το ζήτημα της συμμόρφωσης ιστοσελίδων με την ειδική νομοθεσία για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες κατά τη χρήση ιχνηλατών (cookies).

Παρατηρήθηκε πρόσφατα από την Αρχή ότι σε αρκετές ιστοσελίδες, ιδίως σε ιστοσελίδες ενημερωτικού χαρακτήρα, η μέθοδος λήψης συγκατάθεσης για τη χρήση ιχνηλατών δεν ικανοποιούσε τα ακόλουθα σημεία συμμόρφωσης:

- Γ4: «Θα πρέπει ο χρήστης να μπορεί, με τον ίδιο αριθμό ενεργειών («κλικ») και από το ίδιο επίπεδο, είτε να αποδέχεται τη χρήση των ιχνηλατών (εκείνων για τους οποίους απαιτείται συγκατάθεση) είτε να την απορρίπτει, είτε όλους είτε κάθε κατηγορία ξεχωριστά».

- Γ7: «Για να διασφαλιστεί ότι ο χρήστης δεν έχει επηρεαστεί από επιλογές σχεδιασμού υπέρ της επιλογής αποδοχής έναντι της επιλογής απόρριψης, συνιστάται η χρήση κουμπιών και γραμματοσειράς ίδιου μεγέθους, τονισμού και χρώματος, που να προσφέρει την ίδια ευκολία ανάγνωσης».

Συγκεκριμένα, το αναδυόμενο μήνυμα σχετικά με τη χρήση ιχνηλατών (cookie banner) εμφανίζει στο πρώτο επίπεδο ως επιλογές τα «Συμφωνώ» και «Περισσότερες επιλογές», ενώ απουσίαζε το «Διαφωνώ» ή «Απορρίπτω». Επίσης, το «Συμφωνώ» ήταν τονισμένο με χρώμα που προτρέπει στην επιλογή του. Με τις επιλογές αυτές, οι χρήστες του διαδικτύου επηρεάζονται σαφώς υπέρ της αποδοχής των ιχνηλατών, κατά παράβαση της νομοθεσίας.

Η Αρχή προέβη σε αυτεπάγγελτη ελεγκτική δράση σε 30 ιστοσελίδες ενημερωτικού χαρακτήρα (η επιλογή τους έγινε με βάση την επισκεψιμότητά τους) με αποστολή εγγράφων και θέτοντας προθεσμία 15 ημερών για τη συμμόρφωσή τους. Το αποτέλεσμα της δράσης ήταν η συμμόρφωση όλων ιστοσελίδων παρέλαβαν την επιστολή της Αρχής με μία μόνο εξαίρεση.

Η Αρχή καλεί όλες τις ιστοσελίδες, ενημερωτικού ή άλλου χαρακτήρα, να προσαρμοστούν άμεσα στα αναφερόμενα στις κατευθυντήριες συστάσεις 1/2020, τόσο στα σημεία Γ4, Γ7 αλλά και σε όλα τα σημεία συμμόρφωσης. Η Αρχή τονίζει ότι συνεχίζει να παρακολουθεί το ζήτημα της χρήσης ιχνηλατών στο διαδίκτυο και να ασκεί τις ελεγκτικές της αρμοδιότητες κατά προτεραιότητα στον τομέα αυτό. Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης στα ανωτέρω σημεία ή για άλλες διαπιστωθείσες παραβάσεις της υφιστάμενης νομοθεσίας, η Αρχή δύναται να προβεί στην επιβολή διοικητικών κυρώσεων.

Σχετικά links:

Κατευθυντήριες συστάσεις 1/2020:

<https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/systaseis-gia-ti-symmorfosi-ypeythynon-epexergasias-dedomenon-me-tin>

► Νέα στρατηγική της ΕΕ για την προστασία των παιδιών στο διαδίκτυο

Στις 11 Μαΐου 2022, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε νέα ευρωπαϊκή στρατηγική για ένα καλύτερο διαδίκτυο για τα παιδιά (BIK+), με σκοπό να βελτιωθούν οι ψηφιακές υπηρεσίες που είναι κατάλληλες για την ηλικία τους και να διασφαλιστεί η προστασία, η ενδυνάμωση και ο σεβασμός όλων των παιδιών στο διαδίκτυο.

Την τελευταία δεκαετία, οι ψηφιακές τεχνολογίες και ο τρόπος που τις χρησιμοποιούν τα παιδιά έχουν αλλάξει ριζικά. Τα περισσότερα παιδιά χρησιμοποιούν τα έξυπνα τηλέφωνα τους καθημερινά και σχεδόν για τον διπλάσιο χρόνο σε σχέση με πριν από δέκα χρόνια. Τα χρησιμοποιούν επίσης από πολύ μικρότερη ηλικία. Οι σύγχρονες συσκευές προσφέρουν ευκαιρίες και οφέλη, καθώς επιτρέπουν στα παιδιά να αλληλεπιδρούν με άλλους, να μαθαίνουν στο διαδίκτυο και να ψυχαγωγούνται. Ωστόσο, τα οφέλη αυτά συνοδεύονται από κινδύνους, όπως οι κίνδυνοι έκθεσής τους στην παραπληροφόρηση, στον

κυβερνοεκφοβισμό ή σε επιβλαβές και παράνομο περιεχόμενο, κίνδυνοι από τους οποίους πρέπει να προστατευτούν. Στόχος της νέας ευρωπαϊκής στρατηγικής για ένα καλύτερο διαδίκτυο για τα παιδιά είναι διαδικτυακό περιεχόμενο και υπηρεσίες που να είναι προσβάσιμες, κατάλληλες για την ηλικία τους, ενημερωτικές και προς το υπέρτατο συμφέρον των παιδιών.

Η νέα ευρωπαϊκή στρατηγική για ένα καλύτερο διαδίκτυο για τα παιδιά καθορίζει το όραμα για μια ψηφιακή δεκαετία για τα παιδιά και τους νέους, με βάση τρεις κύριους πυλώνες:

1. Ασφαλείς ψηφιακές εμπειρίες για την προστασία των παιδιών από επιβλαβές και παράνομο διαδικτυακό περιεχόμενο, επιβλαβείς και παράνομες συμπεριφορές και κινδύνους, καθώς και για τη βελτίωση της ευημερίας τους μέσω ενός ασφαλούς και κατάλληλου για την ηλικία τους ψηφιακού περιβάλλοντος.

Για να καταστεί ο ψηφιακός κόσμος ασφαλής για τα παιδιά και τους νέους, έως το 2024 η Επιτροπή θα παράσχει ενωσιακό κώδικα για κατάλληλο, σύμφωνα με την ηλικία, σχεδιασμό και θα ζητήσει τη θέσπιση ευρωπαϊκού προτύπου για την επιγραμμική επαλήθευση της ηλικίας. Θα διερευνήσει επίσης πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί το σχεδιαζόμενο ευρωπαϊκό πορτοφόλι ψηφιακής ταυτότητας για την επαλήθευση της ηλικίας, θα στηρίξει την ταχεία καταγγελία παράνομου και επιβλαβούς περιεχομένου και θα διασφαλίσει ότι ο ενιαίος εναρμονισμένος αριθμός «116 111» παρέχει βοήθεια στα θύματα κυβερνοεκφοβισμού, έως το 2023.

2. Ψηφιακή ενδυνάμωση, ώστε τα παιδιά να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες και ικανότητες για να προβαίνουν σε τεκμηριωμένες επιλογές και να εκφράζονται με ασφάλεια και υπευθυνότητα στο διαδίκτυο.

Για να προωθήσει την ενδυνάμωση των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον, η Επιτροπή θα διοργανώσει εκστρατείες γραμματισμού στα μέσα επικοινωνίας για παιδιά, εκπαιδευτικούς και γονείς, μέσω του δικτύου κέντρων ασφαλούς διαδικτύου, που αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της στρατηγικής. Θα παράσχει επίσης ενότητες διδασκαλίας για εκπαιδευτικούς μέσω της δικτυακής πύλης betterinternetforkids.eu. Το δίκτυο κέντρων ασφαλούς διαδικτύου στα κράτη μέλη, το οποίο δραστηριοποιείται σε εθνικό και σε τοπικό επίπεδο, θα ενισχύσει τη στήριξη των παιδιών που βρίσκονται σε ευάλωτη κατάσταση και θα συμβάλει στην αντιμετώπιση του ψηφιακού χάσματος δεξιοτήτων.

3. Ενεργός συμμετοχή, σεβασμός προς τα παιδιά και παροχή της δυνατότητας να εκφράσουν τις απόψεις τους στο ψηφιακό περιβάλλον, με περισσότερες δραστηριότητες υπό την καθοδήγηση παιδιών για την προώθηση καινοτόμων και δημιουργικών ασφαλών ψηφιακών εμπειριών.

Για να αυξηθεί η συμμετοχή των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον, η Επιτροπή θα στηρίξει, για παράδειγμα, την εκπαίδευση των παιδιών από πιο έμπειρα παιδιά σχετικά με τις ευκαιρίες και τους κινδύνους στο διαδίκτυο, ενώ επίσης θα διοργανώνει ανά διετία αξιολόγηση της στρατηγικής υπό την καθοδήγηση παιδιών.

Για την υλοποίηση αυτών των βασικών πυλώνων, η Επιτροπή καλεί τα κράτη μέλη και τον κλάδο να συμμετάσχουν και να στηρίξουν σχετικές δράσεις.

Σχετικά links:

Σχετικός ιστότοπος:

<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-strategy-better-internet-kids-bik-factsheet>

Σχετικές μελέτες:

<https://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/eu-kids-online/reports/EU-Kids-Online-2020-10Feb2020.pdf>

<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC124034>

Συχνές ερωτήσεις-απαντήσεις:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_22_2826

Βλ. επίσης:

<https://www.betterinternetforkids.eu>

► Μέσω gov.gr οι καταγγελίες για ηλεκτρονικά εγκλήματα

Από τις 13 Μαΐου 2022, οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να υποβάλλουν ψηφιακά καταγγελία για εγκλήματα στον κυβερνοχώρο. Η καταγγελία γίνεται μέσω της ψηφιακής πύλης της Δημόσιας Διοίκησης gov.gr, στην ενότητα «Πολίτης και καθημερινότητα» και την υποενότητα «Καταγγελίες».

Ειδικότερα, ο πολίτης θα μπορεί να υποβάλει ηλεκτρονικά την καταγγελία του προς την Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος της Ελληνικής Αστυνομίας για:

- αδικήματα τελούμενα σε βάρος ανηλίκων μέσω διαδικτύου
- παράνομη πρόσβαση σε ηλεκτρονικό υπολογιστή
- παράνομη διακίνηση οπτικοακουστικών έργων μέσω διαδικτύου
- παραβίαση του απορρήτου των ηλεκτρονικών και τηλεφωνικών επικοινωνιών
- περιπτώσεις απάτης με υπολογιστή
- οικονομικά κυβερνοεγκλήματα όπου εμπλέκονται ηλεκτρονικά/ψηφιακά νομίσιμα

Μετά την ολοκλήρωση της επεξεργασίας, ο πολίτης ενημερώνεται από τη Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος της Ελληνικής Αστυνομίας για τυχόν επόμε-

να βήματα. Αξίζει να σημειωθεί πως το 2021 είχαν υποβληθεί περίπου 7.500 καταγγελίες στη Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος και μέσα στο πρώτο τετράμηνο του 2022 έχουν ήδη υποβληθεί 3.000 καταγγελίες.

Η πλατφόρμα χρησιμοποιεί τις ηλεκτρονικές υπηρεσίες του Κέντρου Διαλειτουργικότητας και τις Ηλεκτρονικές Θυρίδες του gov.gr που έχουν αποδοθεί στις Υπηρεσίες της Ελληνικής Αστυνομίας, επιτυγχάνοντας έτσι την εξάλειψη της απαίτησης για φυσική παρουσία του πολίτη.

Σχετικά links:

Σχετικός ιστότοπος:

<https://www.gov.gr/ipiresies/polites-kai-kathemerinoteta/kataggelies>

► Καθιέρωση κοινού φορτιστή στην ΕΕ

Το 2020 πωλήθηκαν στην ΕΕ περίπου 420 εκατομμύρια κινητά τηλέφωνα και άλλες φορητές ηλεκτρονικές συσκευές. Ωστόσο, λόγω της ύπαρξης ασύμβατων φορτιστών στην αγορά, περισσότεροι από το ένα τρίτο των καταναλωτών αναφέρουν ότι αντιμετωπίζουν προβλήματα, ενώ δαπανούν περίπου 2,4 δισ. ευρώ ετησίως για επιπλέον αυτόνομους φορτιστές. Παράλληλα, οι φορτιστές που απορρίπτονται ή δεν χρησιμοποιούνται δημιουργούν κάθε χρόνο περίπου 11.000 τόνους ηλεκτρονικών αποβλήτων.

Στις αρχές Ιουνίου 2022, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο συμφώνησαν στη θέσπιση μιας ενιαίας μεθόδου φόρτισης για ορισμένες ηλεκτρονικές συσκευές. Μέχρι το φθινόπωρο του 2024, η USB type-C θα αποτελεί την κοινή θύρα φόρτισης για όλα τα κινητά, τις ταμπλέτες και τις κάμερες στην ΕΕ. Η πρωτοβουλία αυτή αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας της Ένωσης να καταστήσει τα προϊόντα στην ΕΕ πιο βιώσιμα, να μειώσει τα ηλεκτρονικά απόβλητα και να διευκολύνει τη ζωή των καταναλωτών.

Σύμφωνα με τους νέους κανόνες, οι καταναλωτές δεν θα χρειάζονται πλέον διαφορετική συσκευή φόρτισης και καλώδιο κάθε φορά που αγοράζουν μια νέα ηλεκτρονική συσκευή, καθώς θα μπορούν να χρησιμοποιούν έναν μόνο φορτιστή για όλες τις μικρές και μεσαίες φορητές συσκευές τους. Τα κινητά τηλέφωνα, οι ταμπλέτες, οι ηλεκτρονικές συσκευές ανάγνωσης («e-readers»), οι ψηφιακές φωτογραφικές μηχανές, οι κονσόλες βιντεοπαιχνιδιών χειρός, τα ακουστικά όλων των ειδών και τα φορητά ηχεία που είναι επαναφορτιζόμενα μέσω καλωδίου, θα πρέπει να είναι εξοπλισμένα με θύρα USB τύπου C, ανεξάρτητα από τον κατασκευαστή τους. Οι φορητοί υπολογιστές θα πρέπει επίσης να προσαρμοστούν στους κανόνες αυτούς εντός 40 μηνών από την έναρξη ισχύος της συμφωνίας.

Η ταχύτητα φόρτισης θα είναι επίσης εναρμονισμένη για συσκευές που υποστηρίζουν την τεχνολογία αυτή, επιτρέποντας στους χρήστες να φορτίζουν τις συσκευές τους με την ίδια ταχύτητα με οποιονδήποτε συμβατό φορτιστή.

Θα παρέχονται στους καταναλωτές σαφείς πληροφορίες σχετικά με τα χαρακτηριστικά φόρτισης των νέων συσκευών, γεγονός που θα τους διευκολύνει να διαπιστώνουν κατά πόσον οι υφιστάμενοι φορτιστές τους είναι συμβατοί. Οι αγοραστές θα είναι επίσης σε θέση να επιλέξουν αν επιθυμούν να αγοράσουν νέο ηλεκτρονικό εξοπλισμό με ή χωρίς συσκευή φόρτισης. Αυτές οι νέες υποχρεώσεις θα οδηγήσουν σε μεγαλύτερη επαναχρησιμοποίηση φορτιστών και θα βοηθήσουν τους καταναλωτές να εξοικονομούν έως 250 εκ. ευρώ ετησίως από περιττές αγορές φορτιστών.

Καθώς η τεχνολογία ασύρματης φόρτισης εξαπλώνεται ολοένα και περισσότερο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα μπορεί να καταρτίζει τις λεγόμενες «πράξεις κατ' εξουσιοδότηση» για να θεσπίζει κανόνες σχετικά με τη διαλειτουργικότητα των σχετικών τεχνολογιών φόρτισης.

Το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο θα πρέπει να εγκρίνουν επίσημα τη συμφωνία πριν από τη δημοσίευσή της στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ. Οι νέοι κανόνες θα τεθούν σε ισχύ 20 ημέρες μετά τη δημοσίευσή τους και θα αρχίσουν να εφαρμόζονται μετά από 24 μήνες, αλλά δεν θα έχουν αναδρομική ισχύ για τα προϊόντα που διατίθενται στην αγορά πριν από την ημερομηνία εφαρμογής.

Σχετικά links:
Σχετική ανακοίνωση της Επιτροπής:
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_3524
Πρόταση τροποποίησης Οδηγίας για τον ραδιοεξοπλισμό:
<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46755>

Για προτάσεις, κρίσεις και ερωτήσεις, η επικοινωνία μας συνεχίζεται διαδικτυακά από το blog της στήλης στη διεύθυνση <http://e-pikaira.blogspot.com>.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Μάρτιος – Μάιος 2022)

Ι. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Κράτος δικαίου

Προσδιορισμός του δικαστηρίου που είναι αρμόδιο να επιληφθεί της πειθαρχικής διαδικασίας κατά δικαστή τακτικού δικαστηρίου από τον πρόεδρο του πειθαρχικού τμήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Πολωνίας

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 267 ΣΛΕΕ – αναγκαιότητα της ζητούμενης ερμηνείας προκειμένου το αιτούν δικαστήριο να είναι σε θέση να εκδώσει την απόφασή του – έννοια – πειθαρχική διαδικασία κατά δικαστή τακτικού δικαστηρίου – προσδιορισμός του πειθαρχικού δικαστηρίου που είναι αρμόδιο να επιληφθεί της διαδικασίας αυτής από τον πρόεδρο του πειθαρχικού τμήματος του Sąd Najwyższy (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Πολωνία) – αγωγή με αίτημα την αναγνώριση της ανυπαρξίας υπηρεσιακής σχέσης μεταξύ του προέδρου του εν λόγω πειθαρχικού τμήματος και του Ανωτάτου Δικαστηρίου – έλλειψη αρμοδιότητας του αιτούντος δικαστηρίου να ελέγξει το κύρος του διορισμού δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου και απαράδεκτο μιας τέτοιας αγωγής βάσει του εθνικού δικαίου – απαράδεκτο της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

ΔΕΕ C-508/19, Prokurator Generalny (Chambre disciplinaire de la Cour suprême - Nomination), 22.03.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: A. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2022:201 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Μ. Φ. και του J. Μ. σχετικά με αίτημα με το οποίο ζητείται να αναγνωριστεί η ανυπαρξία υπηρεσιακής σχέσης μεταξύ του J. Μ. και του Sąd Najwyższy (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Πολωνία).

Η Μ. Φ. είναι δικαστής στο Sąd Rejonowy w P. (επαρχιακό δικαστήριο P., Πολωνία). Στις 17 Ιανουαρίου 2019, κινήθηκε εις βάρος της πειθαρχική διαδικασία λόγω προβαλλόμενων καθυστερήσεων στη διεκπεραίωση των υπ' ευθύνη της υποθέσεων καθώς και στη σύνταξη του σκεπτικού δικαστικών αποφάσεων. Στις 28 Ιανουαρίου 2019, ο J. Μ., υπό την ιδιότητα του Προέδρου του Sąd Najwyższy (Ανωτάτου Δικαστηρίου), ο οποίος διευθύνει τις εργασίες του πειθαρχικού τμήματος του εν λόγω δικαστηρίου, εξέδωσε διάταξη με την οποία όρισε το Sąd Dyscyplinarny przy Sądzie Apelacyjnym w [...] (πειθαρχικό δικαστήριο

του Εφετείου [...], Πολωνία) ως πειθαρχικό δικαστήριο αρμόδιο να επιληφθεί, σε πρώτο βαθμό, της πειθαρχικής αυτής διαδικασίας.

Ακολούθως, η Μ. Φ. άσκησε αγωγή ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου, ζητώντας, αφενός, να αναγνωριστεί ότι ο J. Μ. δεν τελεί σε υπηρεσιακή σχέση προς το Ανώτατο Δικαστήριο για τον λόγο ότι ο διορισμός του στο ως άνω πειθαρχικό τμήμα ενείχε διάφορες παρατυπίες, και, αφετέρου, να διαταχθεί, ως ασφαλιστικό μέτρο, η αναστολή της πειθαρχικής διαδικασίας που κινήθηκε εναντίον της. Αρμόδιο να αποφανθεί επί της αγωγής και της αίτησης ασφαλιστικών μέτρων της Μ. Φ. ορίστηκε το Izba Pracy i Ubezpieczeń Sądowców (τμήμα εργατικών και κοινωνικοασφαλιστικών διαφορών). Το τελευταίο αυτό δικαστήριο (στο εξής: αιτούν δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο μια σειρά προδικαστικών ερωτημάτων τα οποία αφορούσαν κατ' ουσίαν το ζήτημα εάν η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, που κατοχυρώνεται στο δίκαιο της Ένωσης, και η απορρέουσα από το άρθρο 4 παρ. 3 και από το άρθρο 19 παρ. 1 εδάφιο β' ΣΕΕ υποχρέωση των κρατών μελών να διασφαλίζουν ότι τα όργανα τα οποία μπορούν να αποφαινούνται επί θεμάτων που καλύπτονται από το δίκαιο αυτό πληρούν τις απαιτήσεις που απορρέουν από την ως άνω αρχή και, ειδικότερα, την απαίτηση κατά την οποία τα εν λόγω όργανα πρέπει να αποτελούν ανεξάρτητα και αμερόληπτα δικαστήρια που έχουν προηγουμένως συσταθεί νομίμως, έχουν την έννοια ότι επιτρέπουν στο αιτούν δικαστήριο να αποφανθεί επί της νομιμότητας της πράξης διορισμού του J. Μ. σε θέση δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου και να αναγνωρίσει την ανυπαρξία έννομης (υπηρεσιακής) σχέσης μεταξύ του J. Μ. και του Ανωτάτου Δικαστηρίου, εξουσία την οποία το αιτούν δικαστήριο δεν διαθέτει δυνάμει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου.

Σε ό,τι αφορά το παραδεκτό της αίτησης προδικαστικής απόφασης, αρχικά υπενθυμίστηκε ότι η διαδικασία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που αποτελεί μέσο συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, προϋποθέτει ότι το αιτούν δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί της διαφοράς της κύριας δίκης, προκειμένου αυτή να μην θεωρηθεί ως αμιγώς υποθετική. Όπως προκύπτει από τη νομολογία, τούτο ενδέχεται μεν να μην ισχύει σε ορισμένες εξαιρετικές περιστάσεις, πλην όμως μια τέτοια λύση δεν μπορεί να γίνει δεκτή στην υπό κρίση υπόθεση.

Πρώτον, το ίδιο το αιτούν δικαστήριο επισήμανε ότι, όταν επιλαμβάνεται αγωγής με αίτημα την αναγνώριση της ανυπαρξίας έννομης σχέσης, δεν διαθέτει δυνάμει

του πολωνικού δικαίου ακριβώς την αρμοδιότητα εκείνη που θα του επέτρεπε να αποφανθεί επί της νομιμότητας της πράξης με την οποία το ενδιαφερόμενο πρόσωπο διορίστηκε δικαστής.

Δεύτερον, η αγωγή που άσκησε η Μ. Φ. επιδιώκει στην πραγματικότητα την αμφισβήτηση του κύρους του διορισμού του J. Μ. σε θέση δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου και, ως εκ τούτου, την επίλυση νομικού ζητήματος τιθέμενου στο πλαίσιο της πειθαρχικής διαδικασίας που εκκρεμεί εναντίον της ενώπιον άλλου δικαστηρίου. Επομένως, τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο αφορούν εγγενώς όχι τη διαφορά της κύριας δίκης, αλλά άλλη διαφορά, ως προς την οποία η διαφορά της κύριας δίκης έχει στην πραγματικότητα απλώς παρεπόμενο χαρακτήρα. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο, για να δώσει απάντηση στα εν λόγω ερωτήματα, θα ήταν υποχρεωμένο να λάβει υπόψη τα σχετικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την άλλη αυτή διαφορά αντί να εμμένει στα χαρακτηριστικά της διαφοράς της κύριας δίκης, όπως απαιτεί ωστόσο το άρθρο 267 ΣΛΕΕ.

Τρίτον, ελλείψει δικαιώματος άσκησης ευθείας προσφυγής κατά του διορισμού του J. Μ. ως προέδρου του Ανωτάτου Δικαστηρίου ή κατά της πράξης του J. Μ. περί ορισμού του πειθαρχικού δικαστηρίου που είναι αρμόδιο να επιληφθεί της υπόθεσης της Μ. Φ., η τελευταία θα μπορούσε να προβάλει, ενώπιον του πειθαρχικού αυτού δικαστηρίου, ένσταση σχετική με ενδεχόμενη προσβολή του δικαιώματός της να εκδικαστεί η διαφορά από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Το Δικαστήριο υπενθύμισε στο σημείο αυτό ότι, όπως έχει κρίνει με την απόφασή του της 5ης Ιουλίου 2021, *Επιτροπή κατά Πολωνίας (Πειθαρχικό καθεστώς των δικαστών)*, C-791/19, ECLI:EU:C:2021:596, οι διατάξεις του πολωνικού νόμου περί των τακτικών δικαστηρίων, καθόσον αναθέτουν στον πρόεδρο του πειθαρχικού τμήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου τη διακριτική ευχέρεια να ορίζει το κατά τόπον αρμόδιο πειθαρχικό δικαστήριο για την εκδίκαση των πειθαρχικών διαδικασιών κατά δικαστών των τακτικών δικαστηρίων, δεν πληρούν την εκ του άρθρου 19 παρ. 1 εδάφιο β' ΣΕΕ απαίτηση κατά την οποία οι υποθέσεις αυτές πρέπει να μπορούν να εξετάζονται από δικαστήριο που «έχει συσταθεί νομίμως». Εξάλλου, το άρθρο 19 παρ. 1 εδάφιο β' ΣΕΕ πρέπει να θεωρηθεί ότι έχει άμεσο αποτέλεσμα, οπότε, με βάση την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, το αρμόδιο πειθαρχικό δικαστήριο υποχρεούται να μην εφαρμόσει τις εθνικές διατάξεις δυνάμει των οποίων έγινε ο ορισμός πειθαρχικού δικαστηρίου και, ως εκ τούτου, να κηρύξει εαυτό αναρμόδιο να εκδικάσει τη διαφορά που υποβλήθηκε στην κρίση του.

Τέλος, διαπιστώθηκε ότι η αγωγή της Μ. Φ. αποσκοπούσε κατ' ουσίαν σε μια μορφή ακύρωσης *erga omnes* του διορισμού του J. Μ. ως δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου,

μολονότι το πολωνικό δίκαιο δεν επιτρέπει και ουδέποτε επέτρεψε στο σύνολο των πολιτών να αμφισβητήσουν τον διορισμό των δικαστών με ένδικο βοήθημα που να αποσκοπεί ευθέως στην ακύρωση ή την αναγνώριση του ανισχύρου ενός τέτοιου διορισμού.

Κατόπιν όλων των ανωτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα ερωτήματα που του υποβλήθηκαν υπερβαίνουν το πλαίσιο της δικαιοδοτικής αποστολής που του έχει ανατεθεί βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Συνεπώς, απέρριψε την υπό κρίση αίτηση προδικαστικής απόφασης ως απαράδεκτη.

Δικαιοδοτικό όργανο του οποίου μέλος διορίστηκε για πρώτη φορά σε θέση δικαστή από πολιτικό όργανο της εκτελεστικής εξουσίας μη δημοκρατικού καθεστώτος

προδικαστική παραπομπή – παραδεκτό – άρθρο 267 ΣΛΕΕ – έννοια του όρου «δικαστήριο» – άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ – άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – κράτος δικαίου – αποτελεσματική δικαστική προστασία – αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών – δικαστήριο που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως – δικαιοδοτικό όργανο του οποίου μέλος διορίστηκε για πρώτη φορά σε θέση δικαστή από πολιτικό όργανο της εκτελεστικής εξουσίας μη δημοκρατικού καθεστώτος – τρόπος λειτουργίας του Krajowa Rada Sądownicza (Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, Πολωνία) – αντισυνταγματικότητα του νόμου βάσει του οποίου συγκροτήθηκε το εν λόγω Συμβούλιο – δυνατότητα χαρακτηρισμού του εν λόγω οργάνου ως αμερόληπτου και ανεξάρτητου δικαστηρίου κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης

ΔΕΕ C-132/20, *Getin Noble Bank*, 29.03.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: Κ. Lenaerts, Εισηγητής: Ι. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: Μ. Bobek, ECLI:EU:C:2022:235 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των ΒΝ, DM και ΕΝ και, αφετέρου, της *Getin Noble Bank S.A.*, πολωνικού τραπεζικού ιδρύματος, σχετικά με τον φερόμενο ως καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας περιλαμβανόμενης σε σύμβαση δανείου συναφθείσα μεταξύ των ΒΝ, DM και ΕΝ και του εν λόγω ιδρύματος.

Επιληφθέν αίτησης αναίρεσης που άσκησαν ενώπιόν του οι ΒΝ, DM και ΕΝ κατά απόφασης του *Sąd Apelacyjny we Wrocławiu* (εφετείου Wrocław, Πολωνία), το *Sąd Najwyższy* (Ανώτατο Δικαστήριο) διατύπωσε αμφιβολίες ως προς την ανεξαρτησία και την αμεροληψία των τριών δικαστών (FO, GP και HK) που μετείχαν στην εκδίκαση της υπόθεσης στον δεύτερο βαθμό, λαμβάνοντας ιδίως υπόψη τις περιστάσεις υπό τις οποίες οι εν λόγω εφέτες είχαν διοριστεί στο δικαστικό σώμα. Συγκεκριμένα,

ο πρώτος εξ αυτών, ο FO, διορίστηκε για πρώτη φορά σε θέση δικαστή σε χρονικό διάστημα κατά το οποίο η Λαϊκή Δημοκρατία της Πολωνίας ήταν κομμουνιστικό κράτος και αργότερα διορίστηκε σε θέση δικαστή του εφετείου Wrocław δυνάμει απόφασης ληφθείσας από μη δημοκρατικά και μη αμερόληπτα όργανα. Μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος, επισημαίνεται ότι ο FO δεν έδωσε εκ νέου όρκο δικαστή. Από την άλλη, οι GP και HK διορίστηκαν ως δικαστές του εφετείου Wrocław μεταξύ των ετών 2000 και 2018, διάστημα κατά το οποίο, σύμφωνα με απόφαση του Trybunał Konstytucyjny (Συνταγματικό Δικαστήριο της Πολωνίας), το Krajowa Rada Sądownictwa (Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο, Πολωνία) (στο εξής: KRS), που μετείχε στη διαδικασία διορισμού τους, δεν λειτουργούσε με διαφάνεια και η σύνθεση των τμημάτων του αντέβαινε στο Σύνταγμα.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Sąd Najwyższy (στο εξής: αιτούν δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με τις απαιτήσεις περί αμεροληψίας και ανεξαρτησίας των δικαστών.

Ως προς το παραδεκτό της αίτησης προδικαστικής απόφασης, είναι αξιοσημείωτο ότι ο Rzecznik Praw Obywatelskich (Συνήγορος του Πολίτη, Πολωνία) υποστήριξε ότι, λόγω πλημμελειών τις οποίες ενέχει ο διορισμός στο δικαστικό σώμα του δικαστή από τον οποίο συγκροτείται το αιτούν δικαστήριο, το οποίο εν προκειμένω αποφαινεται σε μονομελή σχηματισμό, η αίτηση αυτή πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη. Ωστόσο, σύμφωνα με το Δικαστήριο, κάθε εθνικό δικαιοδοτικό όργανο από το οποίο προέρχεται αίτηση προδικαστικής απόφασης τεκμαίρεται ότι είναι «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ και ότι πληροί μια σειρά απαιτήσεων, ανεξαρτήτως της συγκεκριμένης σύνθεσής του. Μία εξ αυτών είναι η απαίτηση το αιτούν όργανο να έχει την ιδιότητα ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου το οποίο έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως, κατά την έννοια του άρθρου 19 παρ. 1 εδάφιο β' ΣΕΕ, ερμηνευόμενου με γνώμονα το άρθρο 47 εδάφιο β' του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην υπό κρίση περίπτωση, εφόσον δεν περιήλθαν σε γνώση του Δικαστηρίου στοιχεία από τα οποία θα μπορούσε να προκύψει ότι ο μοναδικός δικαστής από τον οποίο συγκροτείται το αιτούν δικαστήριο δεν πληροί τις απαιτήσεις περί ανεξαρτησίας και αμεροληψίας ή ότι το ίδιο το αιτούν δικαστήριο, ανεξαρτήτως σύνθεσης, δεν μπορεί να θεωρηθεί «δικαστήριο κράτους μέλους» δυνάμει να υποβάλλει προδικαστικά ερωτήματα, η αίτηση προδικαστικής απόφασης πρέπει να θεωρηθεί παραδεκτή.

Ακολούθως, προκειμένου να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υποβλήθηκαν, το Δικαστήριο προέβη σε έναν διαχωρισμό. Αρχικά, εξέτασε την περίπτωση του FO ο οποίος διορίστηκε αρχικά στο δικαστικό σώμα επι

του προϊσχύσαντος μη δημοκρατικού (κομμουνιστικού) καθεστώτος της Πολωνίας έχοντας ορκιστεί, μεταξύ άλλων, να προασπίζει το πολιτικό σύστημα του κομμουνιστικού κράτους, ενώ μετά την πτώση του κομμουνισμού δεν έδωσε εκ νέου όρκο δικαστή. Τα τρία πρώτα προδικαστικά ερωτήματα αφορούσαν ακριβώς το ζήτημα εάν οι ως άνω προγενέστερες της προσχώρησης της Πολωνίας στην Ένωση περιστάσεις ασκούν επιρροή στην ανεξαρτησία και αμεροληψία δικαστή, εν προκειμένω του FO, ο οποίος μετείχε στη σύνθεση του δικαστηρίου που εξέδωσε την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση. Συναφώς, επισημάνθηκε ότι, μολονότι ο FO διορίστηκε ως δικαστής πριν από την ημερομηνία προσχώρησης της Πολωνίας στην Ένωση, εξακολουθεί ακόμη να έχει την ιδιότητα του δικαστικού λειτουργού, πράγμα που σημαίνει ότι το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να ερμηνεύσει το δίκαιο της Ένωσης όσον αφορά την εφαρμογή του στην περίπτωση του συγκεκριμένου δικαστή. Στο πλαίσιο αυτό, υπενθυμίστηκε η πλούσια νομολογία του Δικαστηρίου ως προς τις απαιτήσεις περί αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που πρέπει να πληροί κάθε δικαιοδοτικό όργανο που αποτελεί «δικαστήριο», κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, και, ως τέτοιο, εμπίπτει στο εθνικό σύστημα ενδίκων βοηθημάτων στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι η απαίτηση περί ανεξαρτησίας των δικαστηρίων των κρατών μελών αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και έχει κεφαλαιώδη σημασία για τη διασφάλιση της προστασίας του συνόλου των δικαιωμάτων που οι ιδιώτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης και για την προάσπιση των κοινών αξιών του άρθρου 2 ΣΕΕ. Τούτο σημαίνει ότι οι κανόνες που διέπουν το καθεστώς των δικαστών, ιδίως τις συνθήκες διορισμού και παύσης τους καθώς και την άσκηση του λειτουργήματός τους, πρέπει να καθιστούν δυνατό να αποκλεισθεί οποιαδήποτε εύλογη αμφιβολία των πολιτών ως προς το ανεπηρέαστο των δικαστών από εξωγενή στοιχεία και ως προς την ουδετερότητά τους έναντι των αντιπαρατιθέμενων συμφερόντων.

Εν προκειμένω, διαπιστώθηκε ότι οι αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου ως προς την ανεξαρτησία του FO στηρίζονται αποκλειστικά στο σκεπτικό ότι, εφόσον διορίστηκε από όργανα του κομμουνιστικού καθεστώτος της Πολωνίας και έδωσε όρκο δικαστή μόνο κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, δεν μπορεί να θεωρηθεί «ανεξάρτητος» δικαστής, κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης. Σύμφωνα, ωστόσο, με το Δικαστήριο, οι περιστάσεις υπό τις οποίες ο συγκεκριμένος δικαστής διορίστηκε αρχικά στο δικαστικό σώμα δεν μπορούν να θεωρηθούν, αφ' εαυτών, ικανές να προκαλέσουν εύλογες αμφιβολίες όσον αφορά την ανεξαρτησία και την αμεροληψία του κατά την άσκηση των μεταγενέστερων δικαιοδοτικών καθηκόντων του. Στο πλαίσιο αυτό, υπογραμμίστηκε ότι η δημοκρατική συνταγματική τάξη της

Πολωνίας, που διαδέχθηκε το κομμουνιστικό καθεστώς, αναγνώρισε ότι οι δικαστές που είχαν ξεκινήσει τη σταδιοδρομία τους επί κομμουνισμού δύνανται, καταρχήν, να εξακολουθήσουν να υπηρετούν στο δικαστικό σώμα, και, πάντως, ότι δεν προκύπτει από κανένα στοιχείο που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο ότι οι συνθήκες του αρχικού διορισμού του FO θα μπορούσαν να προκαλέσουν στους πολίτες οποιαδήποτε εύλογη και σοβαρή αμφιβολία όσον αφορά την ανεξαρτησία του. Συνεπώς, δεν μπορεί να τεθεί εν αμφιβόλω και η ιδιότητα του δικαστικού σχηματισμού στον οποίο συμμετέχει ο εν λόγω δικαστής ως ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως.

Σε ό,τι αφορά τους GP και HK, το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε κατ' ουσίαν αν το γεγονός ότι δικαστής του οποίου ο αρχικός διορισμός σε θέση δικαστή κράτους μέλους ή ο μεταγενέστερος διορισμός σε ανώτερο δικαστήριο πραγματοποιήθηκε είτε κατόπιν της επιλογής του ως υποψηφίου δικαστή από όργανο συγκροτηθέν βάσει νομοθετικών διατάξεων οι οποίες κηρύχθηκαν μεταγενέστερα αντισυνταγματικές από το συνταγματικό δικαστήριο του εν λόγω κράτους μέλους είτε κατόπιν της επιλογής του ως υποψηφίου δικαστή από όργανο συγκροτηθέν νομίμως, αλλά κατά το πέρας διαδικασίας η οποία δεν ήταν ούτε διαφανής, ούτε δημόσια, ούτε δεκτική ένδικης προσφυγής, μπορεί να ασκεί επιρροή στην ανεξαρτησία και αμεροληψία του δικαστικού σχηματισμού στον οποίο ο δικαστής αυτός μετέχει. Όσον αφορά την πρώτη περίπτωση, το αιτούν δικαστήριο επικαλέστηκε την απόφαση της 20ής Ιουνίου 2017 του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Πολωνίας, το οποίο έκρινε, μεταξύ άλλων, ότι ορισμένες νομοθετικές διατάξεις που διέπουν τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του KRS αντιβαίνουν στο Σύνταγμα. Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε ότι, μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Πολωνία, οι δικαστές που είχαν διορισθεί από το εν λόγω καθεστώς διορίστηκαν μεν ως δικαστές σε ανώτερα δικαστήρια κατόπιν διαδικασίας που διεξήχθη ενώπιον του νεοσυσταθέντος KRS, η εν λόγω διαδικασία όμως δεν ήταν ούτε διαφανής ούτε δημόσια, τα δε πορίσματα του KRS δεν ήταν, μέχρι το 2007, δεκτικά ένδικης προσφυγής.

Ως προς την πρώτη περίπτωση, το Δικαστήριο απάντησε ότι, με την απόφαση της 20ής Ιουνίου 2017, το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε επί του ζητήματος της ανεξαρτησίας του KRS, καθόσον οι νομοθετικές διατάξεις που κρίθηκαν αντισυνταγματικές με την εν λόγω απόφαση αφορούσαν, κατ' ουσίαν, τον ατομικό χαρακτήρα της θητείας των μελών του KRS καθώς και τους κανόνες κατανομής βάσει των οποίων τα μέλη αυτά επιλέγονταν μεταξύ των δικαστών των πολωνικών δικαστηρίων. Εξάλλου, δεν τέθηκαν υπόψη του Δικαστηρίου συγκεκριμένα στοιχεία ικανά να τεκμηριώσουν την πρόκληση εύλογων

και σοβαρών αμφιβολιών στους πολίτες ως προς την ανεξαρτησία και την αμεροληψία των GP και HK για τον λόγο ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε αντισυνταγματικές τις νομοθετικές διατάξεις βάσει των οποίων είχε συγκροτηθεί το KRS, όργανο που μετέσχε στη διαδικασία διορισμού τους. Άρα, η κήρυξη ως αντισυνταγματικών των νομοθετικών διατάξεων βάσει των οποίων είχε συγκροτηθεί το KRS δεν δύναται, αφ' εαυτής, να θέσει υπό αμφισβήτηση την ανεξαρτησία του εν λόγω οργάνου ούτε, ως εκ τούτου, να προκαλέσει στους πολίτες αμφιβολίες ως προς την ανεξαρτησία των οικείων δικαστών έναντι εξωγενών στοιχείων.

Ως προς τη δεύτερη περίπτωση, το Δικαστήριο έκρινε ότι, από την απόφαση περί παραπομπής, δεν προκύπτει ότι το KRS, όπως είχε συγκροτηθεί μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος, στερούνταν ανεξαρτησίας έναντι της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας.

Κατόπιν όλων των ανωτέρω, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι εν λόγω δύο περιστάσεις δεν δύνανται να στοιχειοθετήσουν παράβαση των θεμελιωδών κανόνων που τυγχάνουν εφαρμογής στους διορισμούς των δικαστών, κατά την έννοια της νομολογίας του.

II. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Επιμ.: Γεωργία Βασιλειάδου, Μαρία Σαπαρδάνη

► Συμπράξεις

Αρχή *ne bis in idem*

*προδικαστική παραπομπή – ανταγωνισμός – άρθρο 101 ΣΛΕΕ – σύμπραξη κατά της οποίας ασκήθηκε δίωξη από δύο εθνικές αρχές ανταγωνισμού – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρο 50 – αρχή *ne bis in idem* – ύπαρξη μίας και της αυτής παράβασης – άρθρο 52 παρ. 1 – περιορισμοί στην αρχή *ne bis in idem* – προϋποθέσεις – επιδίωξη σκοπού γενικού συμφέροντος – αναλογικότητα*

ΔΕΕ C-151/20, Nordzucker κ.λπ., 22.03.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: K. Jürimäe, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2022:203 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Bundeswettbewerbsbehörde (ομοσπονδιακής αρχής ανταγωνισμού, Αυστρία) (στο εξής: αυστριακή αρχή) και, αφετέρου, των Nordzucker AG και Südzucker AG, εταιρειών παραγωγής και εμπορίας ζάχαρης στη Γερμανία, και της Agrana Zucker GmbH, εταιρείας που δραστηριοποιείται στην αγορά ζάχαρης στην Αυστρία, σχετικά με τη συμμετοχή των επιχειρήσεων αυτών σε πρακτική αντί-

θητη προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και προς τις αντίστοιχες διατάξεις του αυστριακού δικαίου του ανταγωνισμού.

Τον Σεπτέμβριο 2010, η αυστριακή αρχή προσέφυγε ενώπιον του εφετείου Βιέννης και ζήτησε να αναγνωριστεί ότι η Nordzucker παρέβη το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και τις αντίστοιχες διατάξεις του αυστριακού δικαίου και να επιβληθούν δύο πρόστιμα στη Südzucker, εκ των οποίων το ένα αλληλεγγύως και εις ολόκληρον με την Agrana Zucker GmbH, λόγω συμμετοχής των εν λόγω επιχειρήσεων σε σύμπραξη στην αυστριακή αγορά ζάχαρης. Προκειμένου να αποδείξει τη συμμετοχή των τριών αυτών επιχειρήσεων σε σύμπραξη στην αυστριακή αγορά ζάχαρης, η αυστριακή αρχή επικαλέστηκε τηλεφωνική επικοινωνία μεταξύ των εμπορικών διευθυντών της Nordzucker και της Südzucker κατά την οποία συζήτησαν για την αυστριακή αγορά ζάχαρης (στο εξής: επίμαχη τηλεφωνική επικοινωνία). Στο μεταξύ, η Bundeskartellamt (ομοσπονδιακή αρχή ανταγωνισμού, Γερμανία) (στο εξής: γερμανική αρχή), με απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 2014, διαπίστωσε ότι η Nordzucker, η Südzucker και ένας τρίτος μεγάλος παραγωγός ζάχαρης της Γερμανίας παρέβησαν το δίκαιο της Ένωσης στον τομέα των συμπράξεων καθώς και τη γερμανική νομοθεσία περί ανταγωνισμού και επέβαλε, μεταξύ άλλων, στη Südzucker πρόστιμο ύψους 195,5 εκατομμυρίων ευρώ. Η απόφαση της γερμανικής αρχής, η οποία βασίστηκε επίσης στο περιεχόμενο της επίμαχης τηλεφωνικής επικοινωνίας, κατά την οποία οι εκπρόσωποι της Nordzucker και της Südzucker είχαν συζητήσει για την αυστριακή αγορά ζάχαρης, κατέστη απρόσβλητη.

Ενόψει τούτου, το εφετείο Βιέννης, με διάταξη της 15ης Μαΐου 2019, απέρριψε το ένδικο βοήθημα της αυστριακής αρχής, με την αιτιολογία, μεταξύ άλλων, ότι για τη συμφωνία που συνήφθη κατά την επίμαχη τηλεφωνική επικοινωνία είχε ήδη επιβληθεί κύρωση από τη γερμανική αρχή, οπότε μια δεύτερη κύρωση θα ήταν αντίθετη προς την αρχή *ne bis in idem* που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (στο εξής: Χάρτης). Η αυστριακή αρχή προσέβαλε τη διάταξη αυτή ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Αυστρίας (στο εξής: αιτούν δικαστήριο), ζητώντας, αφενός, να διαπιστωθεί ότι, λόγω της συμφωνίας αυτής, η Nordzucker παρέβη το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, καθώς και τις αντίστοιχες διατάξεις της αυστριακής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού, και, αφετέρου, να επιβληθεί στη Südzucker προσήκον πρόστιμο για την ίδια παράβαση.

Αρχικά, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η αρχή *ne bis in idem*, θεμελιώδης αρχή του δικαίου της Ένωσης, καλείται σε εφαρμογή στον τομέα του ανταγωνισμού εφόσον υπάρχει προγενέστερη απόφαση που έχει καταστεί απρόσβλητη (προϋπόθεση «bis») και μεταγενέστερες διώξεις ή αποφάσεις αφορούν την ίδια με την προγενέστερη απόφαση συμπεριφορά (προϋπόθεση «idem»).

Η προϋπόθεση «bis» προκύπτει εν προκειμένω ότι πληρούται από τη στιγμή που η απόφαση της γερμανικής αρχής συνιστά προγενέστερη απόφαση η οποία είναι απρόσβλητη κατά την έννοια της νομολογίας του Δικαστηρίου. Σε ό,τι αφορά την προϋπόθεση «idem», κρίσιμο κριτήριο προκειμένου να εκτιμηθεί η ύπαρξη μίας και της αυτής παράβασης είναι, σύμφωνα με πάγια νομολογία, αυτό της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών, υπό την έννοια της ύπαρξης ενός συνόλου συγκεκριμένων περιστάσεων οι οποίες συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την απαλλαγή ή την αμετάκλητη καταδίκη του προσώπου το οποίο αφορούν. Ενόψει τούτων, το Δικαστήριο έκρινε ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να αποφανθεί αν η διαφορά της υπόθεσης της κύριας δίκης αφορά τα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα που οδήγησαν στην έκδοση της απρόσβλητης απόφασης της γερμανικής αρχής, λαμβανομένων υπόψη του εδάφους, της αγοράς προϊόντων και της χρονικής περιόδου που αφορά η εν λόγω απόφαση.

Πάντως, διευκρινίστηκε ότι το γεγονός ότι ήδη έγινε μνεία της επίμαχης τηλεφωνικής επικοινωνίας στην απόφαση της γερμανικής αρχής δεν αρκεί για να γίνει δεκτό ότι το πραγματικό αυτό στοιχείο (που αφορά το έδαφος της Αυστρίας) αποτελεί την αιτία της διώξης ή ότι ελήφθη υπόψη από τη γερμανική αρχή ως ένα από τα συστατικά στοιχεία της παράβασης που διαπίστωσε. Προκειμένου να διαφανεί αν η εν λόγω παράβαση καλύπτει (και) το έδαφος της Αυστρίας, πρέπει περαιτέρω να εξακριβωθεί αν η γερμανική αρχή αποφάνθηκε πράγματι επί της επίμαχης τηλεφωνικής επικοινωνίας προκειμένου να επιβάλει κυρώσεις για συμπεριφορά που είχε αντίθετο προς τους κανόνες του ανταγωνισμού αντικείμενο ή αποτέλεσμα όχι μόνο στη γερμανική αλλά και στην αυστριακή αγορά ζάχαρης. Το αιτούν δικαστήριο καλείται, κατόπιν εκτίμησης του συνόλου των κρίσιμων περιστατικών, να εξακριβώσει αν η απρόσβλητη απόφαση της γερμανικής αρχής είχε ως αντικείμενο τη διαπίστωση σύμπραξης και την επιβολή κυρώσεων λόγω του αντίθετου προς τους κανόνες του ανταγωνισμού αντικείμενου ή αποτελέσματος της αποκλειστικά εντός της γερμανικής αγοράς ή επίσης και εντός της αυστριακής αγοράς ζάχαρης. Σε περίπτωση που κριθεί ότι η απόφαση της γερμανικής αρχής δεν διαπίστωσε ούτε επέβαλε κυρώσεις για την επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης σύμπραξη λόγω του αντίθετου προς τους κανόνες του ανταγωνισμού αντικείμενου ή αποτελέσματος της εντός του αυστριακού εδάφους, το δικαστήριο αυτό θα πρέπει να διαπιστώσει ότι η διαδικασία της οποίας έχει επιληφθεί δεν αφορά τα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της γερμανικής αρχής, και, συνεπώς, η αρχή *ne bis in idem*, κατά την έννοια του άρθρου 50 του Χάρτη, δεν αντιτίθεται σε νέες διώξεις και, ενδεχομένως, σε νέες κυρώσεις από αρχή ανταγωνισμού άλλου κράτους μέλους λόγω παράβασης του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και

των αντίστοιχων διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού του άλλου κράτους μέλους.

Παράλληλα, το Δικαστήριο επισήμανε ότι περιορισμός του θεμελιώδους δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη μπορεί να δικαιολογηθεί, βάσει του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη, όταν πρόκειται για σώρευση διώξεων και κυρώσεων που επιδιώκουν, προς επίτευξη του γενικού στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ σκοπού της διασφάλισης της μη στρέβλωσης του ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά, συμπληρωματικούς σκοπούς και έχουν ως αντικείμενο διαφορετικές πλευρές της ίδιας επίμαχης παραβατικής συμπεριφοράς. Σε κάθε περίπτωση, ενδεχόμενος περιορισμός του θεμελιώδους δικαιώματος που απορρέει από την αρχή *ne bis in idem* θα πρέπει να σέβεται το βασικό περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος και την αρχή της αναλογικότητας.

Τέλος, απαντώντας σε σχετικό ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρχή *ne bis in idem* διέπει τη διαδικασία εφαρμογής του δικαίου του ανταγωνισμού κατά την οποία, λόγω της συμμετοχής της εμπλεκόμενης επιχείρησης στο εθνικό πρόγραμμα επιείκειας, είναι δυνατή μόνον η διαπίστωση της παράβασης του δικαίου αυτού. Εξάλλου, η κίνηση διώξεων ποινικού χαρακτήρα δύναται να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* ανεξαρτήτως του εάν οι διώξεις αυτές συνεπάγονται πράγματι την επιβολή κύρωσης.

► Καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης

Αρχή *ne bis in idem*

*προδικαστική παραπομπή – ανταγωνισμός – ταχυδρομικές υπηρεσίες – σύστημα τιμολόγησης που εφαρμόζει πάροχος καθολικής υπηρεσίας – πρόστιμο που επιβλήθηκε από εθνική ρυθμιστική αρχή του τομέα των ταχυδρομείων – πρόστιμο που επιβλήθηκε από εθνική αρχή ανταγωνισμού – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρο 50 – αρχή *ne bis in idem* – ύπαρξη μίας και της αυτής παράβασης – άρθρο 52 παρ. 1 – περιορισμοί στην αρχή *ne bis in idem* – σώρευση διώξεων και κυρώσεων – προϋποθέσεις – επιδίωξη σκοπού γενικού συμφέροντος – αναλογικότητα*

ΔΕΕ C-117/20, *bpost*, 22.03.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: K. Jürimäe, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2022:202 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της *bpost SA*, φορέα παροχής ταχυδρομικών υπηρεσιών στο Βέλγιο, και της Βελγικής Αρχής Ανταγωνισμού, η οποία διαδέχθηκε το Συμβούλιο Ανταγωνισμού (στο εξής, από κοινού: αρχή ανταγωνισμού), σχετικά με τη νομιμότητα απόφασης με

την οποία επιβλήθηκε στη *bpost* πρόστιμο λόγω κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης (στο εξής: απόφαση της αρχής ανταγωνισμού).

Στις 20 Ιουλίου 2011, η ρυθμιστική αρχή του τομέα των ταχυδρομείων επέβαλε στην *bpost* πρόστιμο ύψους 2,3 εκατομμυρίων ευρώ με την αιτιολογία ότι το νέο σύστημα τιμολόγησης που έθεσε σε εφαρμογή ο εν λόγω πάροχος από το 2010 συνιστούσε αδικαιολόγητη δυσμενή διάκριση εις βάρος ορισμένων πελατών. Στις 10 Μαρτίου 2016, η απόφαση αυτή της ρυθμιστικής αρχής ακυρώθηκε από το εφετείο Βρυξελλών, το οποίο έκρινε ότι η επίμαχη τιμολογιακή πρακτική δεν εισήγε δυσμενείς διακρίσεις. Η απόφαση του εφετείου Βρυξελλών κατέστη αμετάκλητη.

Στο μεταξύ, στις 10 Δεκεμβρίου 2012, η αρχή ανταγωνισμού επέβαλε στην *bpost* πρόστιμο ύψους 37,4 εκατομμυρίων ευρώ για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης λόγω της εφαρμογής του νέου της συστήματος τιμολόγησης κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Ιανουαρίου 2010 και Ιουλίου 2011. Με απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2016, το εφετείο Βρυξελλών ακύρωσε την απόφαση της αρχής ανταγωνισμού. Ειδικότερα, το εφετείο Βρυξελλών έκρινε ότι οι διαδικασίες που κινήθηκαν από τη ρυθμιστική αρχή του τομέα των ταχυδρομείων και από την αρχή ανταγωνισμού αφορούσαν τα ίδια πραγματικά περιστατικά, συνεπώς παραβιάστηκε η αρχή *ne bis in idem*. Με απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2018, το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο του Βελγίου αναίρεσε την απόφαση αυτή και ανέπεμψε την υπόθεση ενώπιον του εφετείου Βρυξελλών. Στο πλαίσιο της διαδικασίας που ακολούθησε την εν λόγω αναπομπή, το εφετείο Βρυξελλών (στο εξής: αιτούν δικαστήριο) απέστειλε στο Δικαστήριο δύο προδικαστικά ερωτήματα τα οποία αφορούσαν κατ' ουσίαν το ζήτημα εάν το άρθρο 50 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (στο εξής: Χάρτης) έχει την έννοια ότι αντιτίθεται στην επιβολή προστίμου σε νομικό πρόσωπο για παράβαση του ευρωπαϊκού δικαίου ανταγωνισμού, όταν για τα ίδια πραγματικά περιστατικά έχει ήδη εκδοθεί για το πρόσωπο αυτό αμετάκλητη απόφαση κατόπιν διαδικασίας σχετικής με παράβαση τομεακής ρύθμισης (η οποία αποσκοπεί στην προστασία διαφορετικού εννόμου συμφέροντος, ήτοι στην ελευθέρωση της εσωτερικής αγοράς ταχυδρομικών υπηρεσιών).

Αρχικά, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η αρχή *ne bis in idem*, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη, εξαρτάται από μια διττή προϋπόθεση, ήτοι, αφενός, ότι υπάρχει προγενέστερη αμετάκλητη απόφαση (προϋπόθεση «bis») και, αφετέρου, ότι η προγενέστερη απόφαση και οι μεταγενέστερες διώξεις ή αποφάσεις αφορούν τα ίδια πραγματικά περιστατικά, την ίδια παράβαση (προϋπόθεση «idem»). Σε ό,τι αφορά την προϋπόθεση «bis», προκύπτει ότι η απόφαση της ρυθμιστικής αρχής του τομέα των ταχυδρομείων ακυρώθηκε με δικαστική απόφαση η οποία κατέστη αμετάκλητη κατά την έννοια

της νομολογίας του Δικαστηρίου. Σε ό,τι αφορά την προϋπόθεση «idem», επισημάνθηκε ότι το κρίσιμο κριτήριο προκειμένου να εκτιμηθεί η ύπαρξη μίας και της αυτής παράβασης είναι αυτό της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών, υπό την έννοια της ύπαρξης ενός συνόλου συγκεκριμένων περιστάσεων που απορρέουν από γεγονότα τα οποία είναι, κατ' ουσίαν, τα ίδια, δεδομένου ότι αφορούν τον ίδιο παραβάτη και συνδέονται μεταξύ τους άρρηκτα στον χρόνο και στον χώρο. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να κρίνει, λαμβάνοντας υπόψη τα πραγματικά περιστατικά που αποτέλεσαν αντικείμενο καθεμιάς από τις επίμαχες στην κύρια δίκη διαδικασίες, καθώς και το προβαλλόμενο χρονικό διάστημα της παράβασης, εάν πληρούνται το κριτήριο της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών. Σε περίπτωση που το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στη διαπίστωση αυτή, η σώρευση διαδικασιών θα συνιστά περιορισμό του θεμελιώδους δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη.

Πάντως, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι περιορισμός του θεμελιώδους δικαιώματος που απορρέει από την αρχή *ne bis in idem* μπορεί να δικαιολογηθεί, βάσει του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη, όταν πρόκειται για σώρευση διώξεων και κυρώσεων που επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς και έχουν ως αντικείμενο διαφορετικές πλευρές της ίδιας επίμαχης παραβατικής συμπεριφοράς. Σε κάθε περίπτωση, ενδεχόμενος περιορισμός του θεμελιώδους δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη θα πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο, να σέβεται το βασικό περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος, να είναι αναγκαίος και να ανταποκρίνεται πραγματικά σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τρίτων. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει, υπό το πρίσμα των εθνικών διατάξεων βάσει των οποίων κινήθηκαν οι διαδικασίες από τη ρυθμιστική αρχή του τομέα των ταχυδρομείων και από την αρχή ανταγωνισμού, αντιστοίχως, αν η σώρευση κυρώσεων μπορεί να δικαιολογηθεί, στη διαφορά της κύριας δίκης, από το γεγονός ότι οι διώξεις που ασκήθηκαν από τις αρχές αυτές επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς (η μιν πρώτη τον σκοπό της ελευθέρωσης της εσωτερικής αγοράς ταχυδρομικών υπηρεσιών, η δε δεύτερη τον σκοπό της διασφάλισης της μη στρέβλωσης του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς), οι οποίοι έχουν ως αντικείμενο διαφορετικές πλευρές της ίδιας παραβατικής συμπεριφοράς. Σε μια τέτοια περίπτωση, θα πρέπει επιπλέον να υφίστανται σαφείς και ακριβείς κανόνες οι οποίοι παρέχουν τη δυνατότητα να προβλεφθεί ποιες πράξεις και παραλείψεις δύναται να αποτελέσουν το αντικείμενο σώρευσης διώξεων και κυρώσεων, καθώς και τη δυνατότητα συντονισμού μεταξύ των διαφόρων αρχών, οι δύο διαδικασίες θα πρέπει να έχουν διεξαχθεί κατά τρόπο επαρκώς συντονισμένο και με μικρή χρονική

απόσταση μεταξύ τους, ενώ κατά την επιμέτρηση της δεύτερης κύρωσης θα πρέπει να έχει ληφθεί υπόψη η κύρωση που ενδεχομένως επιβλήθηκε κατά τη διαδικασία που προηγήθηκε χρονικά, ούτως ώστε οι επιβαρύνσεις που απορρέουν για τα εμπλεκόμενα πρόσωπα από μια τέτοια σώρευση να περιορίζονται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο και να αντιστοιχούν στη σοβαρότητα των παραβάσεων που διεπράχθησαν. Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο καλείται να εξακριβώσει, υπό το πρίσμα του συνόλου των περιστάσεων της διαφοράς της κύριας δίκης, αν πληρούνται οι εν λόγω προϋποθέσεις.

Αγορά πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας

προδικαστική παραπομπή – ανταγωνισμός – δεσπόζουσα θέση – καταχρηστική εκμετάλλευση – άρθρο 102 ΣΛΕΕ – αντίκτυπος πρακτικής στην ευημερία των καταναλωτών και στη δομή της αγοράς – καταχρηστική πρακτική αποκλεισμού των ανταγωνιστών από την αγορά – ικανότητα της πρακτικής να παραγάγει αποτέλεσμα αποκλεισμού των ανταγωνιστών από την αγορά – χρήση άλλων μέσων πλην εκείνων που εντάσσονται στο πλαίσιο του υγιούς ανταγωνισμού – αδυναμία ενός εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή να αναπαραγάγει την πρακτική – ύπαρξη αντίθετης προς τον ανταγωνισμό πρόθεσης – άνοιγμα στον ανταγωνισμό της αγοράς πώλησεως ηλεκτρικής ενέργειας – μεταβίβαση εμπορικά ευαίσθητων πληροφοριών εντός ομίλου εταιρειών με σκοπό τη διατήρηση στην αγορά δεσπόζουσας θέσης που κληρονομήθηκε από εκ του νόμου μονοπώλιο – δυνατότητα καταλογισμού στη μητρική εταιρεία της συμπεριφοράς της θυγατρικής

ΔΕΕ C-377/20, Servizio Elettrico Nazionale κ.λπ., 12.05.2022, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: A. Ράντος, ECLI:EU:C:2022:379 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ενδίκων διαφορών μεταξύ, αφενός, της Servizio Elettrico Nazionale SpA (στο εξής: SEN), της μητρικής της εταιρείας ENEL SpA, καθώς και μιας αδελφής εταιρείας, της Enel Energia SpA (στο εξής: EE SpA), και, αφετέρου, της Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (Αρχής Προστασίας του Ανταγωνισμού και της Αγοράς, Ιταλία) (στο εξής: AGCM) καθώς και άλλων διαδίκων, σχετικά με την απόφαση της αρχής αυτής να επιβάλει, βάσει του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, πρόστιμο λόγω κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης στις εν λόγω εταιρείες (στο εξής: επίμαχη απόφαση).

Στο πλαίσιο της σταδιακής απελευθέρωσης της αγοράς πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας στην Ιταλία, από την 1η Ιουλίου 2007 επετράπη σε όλους τους χρήστες του ιταλικού δικτύου ηλεκτρικής ενέργειας, συμπεριλαμβανομένων των οικιακών καταναλωτών και των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, να επιλέγουν τον πάροχό τους.

Ωστόσο, σε ένα πρώτο στάδιο έγινε διάκριση μεταξύ, αφενός, των λεγόμενων επιλέξιμων πελατών προς παροχή της δυνατότητας επιλογής στην ελεύθερη αγορά άλλου παρόχου, και, αφετέρου, των πελατών της προστατευόμενης αγοράς, ιδιωτών και μικρών επιχειρήσεων, οι οποίοι εξακολούθησαν να υπάγονται σε ένα ρυθμισμένο καθεστώς, τη *servizio di maggior tutela* (υπηρεσία ενισχυμένης προστασίας), το οποίο προέβλεπε ότι ο καθορισμός των όρων πώλησης θα τελούσε υπό τον έλεγχο μιας εθνικής τομεακής ρυθμιστικής αρχής. Σε ένα δεύτερο στάδιο, τα ειδικά μέτρα προστασίας για τις τιμές καταργήθηκαν την 1η Ιανουαρίου 2021 για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και την 1η Ιανουαρίου 2022 για τους οικιακούς καταναλωτές.

Ενόψει της απελευθέρωσης της αγοράς, η ENEL, καθετοποιημένη μέχρι τότε επιχείρηση η οποία διέθετε το μονοπώλιο στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας στην Ιταλία και δραστηριοποιούνταν στη διανομή της, υποβλήθηκε σε διαδικασία διαχωρισμού των δραστηριοτήτων διανομής και πώλησης, καθώς και των εμπορικών σημάτων. Μετά το πέρας της ως άνω διαδικασίας, οι σχετικές με τα διάφορα στάδια της διαδικασίας διανομής δραστηριότητες ανατέθηκαν σε διαφορετικές εταιρείες. Πιο συγκεκριμένα, στην *E-Distribuzione* ανατέθηκε η υπηρεσία διανομής, στην *EE SpA* ανατέθηκε η προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας στην ελεύθερη αγορά, ενώ στην *SEN* ανατέθηκε η διαχείριση της υπηρεσίας ενισχυμένης προστασίας.

Με την επίμαχη απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2018, η AGCM επέβαλε αλληλεγγύως στις ENEL, SEN και EE SpA πρόστιμο ύψους 93 περίπου εκατομμυρίων ευρώ για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης στις αγορές πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας έναντι των συνδεδεμένων στο δίκτυο χαμηλής τάσης οικιακών και μη οικιακών χρηστών κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Ιανουαρίου 2012 και Μαΐου 2017. Η προσαπτόμενη συμπεριφορά συνίστατο στην εφαρμογή, κατά το ως άνω χρονικό διάστημα, μιας στρατηγικής αποκλεισμού, προκειμένου το πελατολόγιο της SEN, ιστορικής διαχειρίστριας της προστατευόμενης αγοράς, να μετακινηθεί στην EE SpA, η οποία δραστηριοποιείται στην ελεύθερη αγορά. Σύμφωνα με την επίμαχη απόφαση, η SEN ζητούσε από τους πελάτες της που υπάγονταν στην προστατευόμενη αγορά τη συγκατάθεσή τους προκειμένου να τους αποστείλει εμπορικές προσφορές που αφορούσαν την ελεύθερη αγορά, χρησιμοποιώντας μια μέθοδο η οποία ενείχε διακρίσεις εις βάρος των προσφορών των φορέων εκμετάλλευσης που ανταγωνίζονταν την EE SpA στην ελεύθερη αγορά.

Με αποφάσεις της 17ης Οκτωβρίου 2019 που εκδόθηκαν επί προσφυγών που άσκησαν οι ENEL, SEN και EE SpA κατά της επίμαχης απόφασης, το πρόστιμο μειώθηκε στο ποσό των 27,5 περίπου εκατομμυρίων ευρώ. Ακολούθως, οι τρεις αυτές εταιρείες άσκησαν έφεση κατά των ανωτέρω αποφάσεων, ζητώντας την εξαφάνιση της επί-

μαχης απόφασης ή, επικουρικώς, τη μείωση του ποσού του προστίμου. Επιληφθέν των εφέσεων, το Consiglio di Stato (Συμβούλιο της Επικρατείας, Ιταλία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο πέντε προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία και την εφαρμογή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

Αρχικά, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο σκοπός ο οποίος αποδίδεται στο άρθρο 102 ΣΛΕΕ είναι, κατά πάγια νομολογία, να αποφευχθεί το ενδεχόμενο η συμπεριφορά επιχείρησης που κατέχει δεσπόζουσα θέση να έχει ως αποτέλεσμα, επί ζημιά των καταναλωτών, να κωλύεται η διατήρηση του υφισταμένου στην αγορά ανταγωνισμού ή η ανάπτυξή του, λόγω της χρήσης διαφορετικών μεθόδων ή μέσων από εκείνα που διέπουν τον υγιή ανταγωνισμό. Ειδικότερα, όπως επισήμανε ο Γεν. Εισαγγελέας A. Ράντος, η ευημερία των καταναλωτών, τόσο ενδιάμεσων όσο και τελικών, πρέπει να θεωρηθεί ότι συνιστά τον απώτερο σκοπό που δικαιολογεί την παρέμβαση του δικαίου του ανταγωνισμού προκειμένου να καταπολεμηθεί η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης στην εσωτερική αγορά ή σε σημαντικό τμήμα της. Επομένως, η αρχή ανταγωνισμού ανταποκρίνεται στο βάρος απόδειξης που φέρει, αν αποδείξει ότι μια πρακτική κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχείρησης μπορεί να θίξει τη δομή του αποτελεσματικού ανταγωνισμού στη σχετική αγορά, λόγω της χρήσης διαφορετικών μεθόδων ή μέσων από εκείνα που διέπουν τον υγιή ανταγωνισμό, χωρίς να είναι αναγκαίο για την εν λόγω αρχή να αποδείξει ότι η οικεία πρακτική έχει, επιπλέον, την ικανότητα να προκαλέσει άμεση ζημία στους καταναλωτές. Εντούτοις, η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρησης μπορεί να αποφύγει την εφαρμογή της απαγόρευσης του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, αποδεικνύοντας ότι το αποτέλεσμα αποκλεισμού που μπορεί να προκύψει από την επίμαχη πρακτική αντισταθμίζεται, αν όχι εξουδετερώνεται, από θετικά για τους καταναλωτές αποτελέσματα.

Πάντως, επισημάνθηκε ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας της συμπεριφοράς μιας κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχείρησης προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, ότι η συμπεριφορά αυτή είναι ικανή να περιορίσει τον ανταγωνισμό και, ιδίως, να προκαλέσει τον εκτοπισμό ανταγωνιστών από την αγορά, χωρίς να απαιτείται επιπλέον να αποδεικνύεται ότι το εν λόγω αποτέλεσμα πράγματι επετεύχθη. Ως εκ τούτου, τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίζει η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρησης όσον αφορά την απουσία συγκεκριμένων αποτελεσμάτων αποκλεισμού δεν δύνανται να θεωρηθούν, αφεαυτών, επαρκή προκειμένου να αποκλείσουν την εφαρμογή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Το στοιχείο αυτό ενδέχεται βεβαίως να συνιστά ένδειξη της έλλειψης ικανότητας της επίμαχης συμπεριφοράς να παραγάγει αντίθετα προς τον ανταγωνισμό αποτελέσματα, το οποίο, ωστόσο, πρέπει να συ-

μπληρώνεται από άλλα αποδεικτικά στοιχεία προς απόδειξη αυτής της έλλειψης ικανότητας.

Επιπλέον, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι ο χαρακτηρισμός μιας πρακτικής αποκλεισμού ως καταχρηστικής εξαρτάται από τα αποτελέσματα αποκλεισμού που αυτή είναι ή ήταν ικανή να παραγάγει και όχι από την απόδειξη της αντίθετης προς τον ανταγωνισμό πρόθεσης του επικεφαλής της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχείρησης. Πάντως, η απόδειξη τέτοιας πρόθεσης, μολονότι δεν επαρκεί αφεαυτής, αποτελεί πραγματική περίπτωση η οποία μπορεί να ληφθεί υπόψη προκειμένου να διαπιστωθεί η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει πότε μια πρακτική που εφαρμόζεται από κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση, κατά τα λοιπά νόμιμη εκτός του δικαίου του ανταγωνισμού, μπορεί να εκφύγει της εφαρμογής της απαγόρευσης του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, στο μέτρο που τίθεται σε εφαρμογή με μεθόδους ή μέσα που διέπουν τον υγιή ανταγωνισμό, και πότε μια τέτοια πρακτική χαρακτηρίζεται ως «καταχρηστική», κατά την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, για τον λόγο ότι στηρίζεται σε μεθόδους ή μέσα που εντάσσονται στο πλαίσιο του νοθευμένου ανταγωνισμού. Συναφώς, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι για τον χαρακτηρισμό μιας πρακτικής ως «καταχρηστικής» αρκεί η εν λόγω πρακτική να είχε, κατά την περίοδο εφαρμογής της, την ικανότητα να προκαλέσει αποκλεισμό από την αγορά των ανταγωνιστών που ήταν τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικοί με την επιχείρηση η οποία κατέχει τη δεσπόζουσα θέση. Τούτο δεν σημαίνει πάντως ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ αποσκοπεί στο να περιορίσει τον πραγματικό και ανόθευτο ανταγωνισμό εντός της εσωτερικής αγοράς και, ιδίως, να εμποδίσει μια επιχείρηση να κατακτήσει, με την αξία της, δεσπόζουσα θέση σε δεδομένη αγορά. Συνεπώς, η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση, ανεξάρτητα από τους λόγους που οδήγησαν στη δημιουργία τέτοιας θέσης, μπορεί να αμυνθεί κατά των ανταγωνιστών της, οφείλει εντούτοις να το πράξει χρησιμοποιώντας μέσα που εντάσσονται στο πλαίσιο του «κανονικού» ανταγωνισμού.

Συμφώνα με το κριτήριο του «εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή», μια συμπεριφορά που δεν θα μπορούσε να υιοθετηθεί από έναν υποθετικό εξίσου αποτελεσματικό ανταγωνιστή εντός της σχετικής αγοράς, για τον λόγο ότι στηρίζεται στην εκμετάλλευση πόρων και στη χρησιμοποίηση μέσων που δεν είναι, καταρχήν, προσβάσιμα σε έναν εξίσου αποτελεσματικό, αλλά μη κατέχοντα δεσπόζουσα θέση, ανταγωνιστή, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εντάσσεται στο πλαίσιο του «κανονικού» ανταγωνισμού. Επομένως, οσάκις επιχείρηση χάνει το εκ του νόμου μονοπώλιο που κατείχε προηγουμένως σε μια αγορά, οφείλει να απέχει, καθ' όλη τη διάρκεια της απελευθέρωσης της εν λόγω αγοράς, από τη χρήση μέσων τα οποία διέθετε δυνάμει του πρώην μονοπωλίου της και

τα οποία, ως εκ τούτου, δεν είναι διαθέσιμα στους ανταγωνιστές της, προκειμένου να διατηρήσει, με άλλον τρόπο πλην της αξίας της, δεσπόζουσα θέση στην πρόσφατα απελευθερωθείσα αγορά. Πάντως, η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση μπορεί, παρά ταύτα, να αποφύγει την εφαρμογή της απαγόρευσης του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, αποδεικνύοντας ότι η πρακτική που χρησιμοποίησε είτε ήταν αντικειμενικώς δικαιολογημένη από εξωτερικές προς την ίδια περιστάσεις και ανάλογη προς τον δικαιολογητικό αυτό λόγο είτε αντισταθμιζόταν, ή ακόμη και εξουδετερωνόταν, με πλεονεκτήματα ως προς την αποτελεσματικότητα τα οποία ωφελούν επίσης τον καταναλωτή.

Τέλος, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, σε περίπτωση κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης από μία ή περισσότερες θυγατρικές που ανήκουν σε μια οικονομική ενότητα, η ύπαρξη μιας τέτοιας ενότητας αρκεί για να θεωρηθεί ότι η μητρική εταιρεία είναι επίσης υπεύθυνη για την κατάχρηση αυτή, ακόμη και όταν η μητρική εταιρεία δεν έχει μετάρσει στις καταχρηστικές πρακτικές. Η ύπαρξη μιας τέτοιας ενότητας τεκμαίρεται αν, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών, τουλάχιστον το σύνολο σχεδόν του κεφαλαίου των εν λόγω θυγατρικών ανήκε, άμεσα ή έμμεσα, στη μητρική εταιρεία. Η αρχή ανταγωνισμού δεν υποχρεούται να προσκομίσει οποιοδήποτε συμπληρωματικό αποδεικτικό στοιχείο, εκτός αν η μητρική εταιρεία αποδείξει ότι δεν είχε την εξουσία να καθορίζει τη συμπεριφορά των θυγατρικών της, οι οποίες ενεργούν αυτοτελώς.

► Κρατικές ενισχύσεις

Εν μέρει ακύρωση απόφασης της Επιτροπής για “tax rulings”

Κρατικές ενισχύσεις – καθεστώς ενισχύσεων που έθεσε σε εφαρμογή η κυβέρνηση του Γιβραλτάρ σχετικά με τον φόρο εταιρειών – φορολογική απαλλαγή του εισοδήματος από παθητικούς τόκους και δικαιώματα εκμετάλλευσης – εκ των προτέρων φορολογικές αποφάσεις προς όφελος πολυεθνικών εταιρειών – απόφαση της Επιτροπής με την οποία οι ενισχύσεις κηρύσσονται μη συμβατές με την εσωτερική αγορά – υποχρέωση αιτιολογήσεως – πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως – επιλεκτικό πλεονέκτημα – δικαίωμα υποβολής παρατηρήσεων

ΓεΔΕΕ T-508/19, Mead Johnson Nutrition (Asia Pacific) κ.λπ./Επιτροπή, 06.04.2022, Τμήμα δεύτερο (πενταμελές), Πρόεδρος (Εισηγήτρια): V. Tomljenović, ECLI:EU:T:2022:217 – Προσφυγή ακυρώσεως

Ο νόμος περί φόρου εισοδήματος του 2010 του Γιβραλτάρ (στο εξής: ITA 2010) εισήγαγε γενικό εταιρικό φορολογικό συντελεστή 10%. Μέχρι την τροποποίηση του ITA 2010, η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 30 Ιουνίου 2013 όσον

αφορά τους παθητικούς τόκους και στις 31 Δεκεμβρίου 2013 όσον αφορά τα έσοδα από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, τα έσοδα αυτά δεν περιλαμβάνονταν στις κατηγορίες εισοδημάτων που φορολογούνται στο Γιβραλτάρ.

Η MJN Holdings (Gibraltar) Ltd («MJN GibCo»), εταιρεία με έδρα στο Γιβραλτάρ που ανήκει στον διεθνή όμιλο Mead Johnson Nutrition («όμιλος MJN») ο οποίος δραστηριοποιείται στην κατασκευή βρεφικών προϊόντων και προϊόντων παιδικής διατροφής, ήταν ετερόρρυθμος εταίρος στην ολλανδική εταιρεία Mead Johnson Three CV («MJT CV»). Βάσει του νόμου ITA 2010, η μητρική εταιρεία του ομίλου MJN υπέβαλε αίτηση στις φορολογικές αρχές του Γιβραλτάρ για έκδοση απόφασης τύπου “tax ruling”, κατά την οποία η MJN GibCo απαλλάχθηκε από τον φόρο για τα εισοδήματά της από δικαιώματα εκμετάλλευσης της MJT CV.

Η Επιτροπή, κατόπιν καταγγελίας που υπέβαλε η Ισπανία σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις που φέρεται να έλαβαν οι υπεράκτιες εταιρείες του Γιβραλτάρ βάσει του φορολογικού καθεστώτος που θεσπίστηκε με τον ITA 2010 έως την τροποποίησή του το 2013, κίνησε την επίσημη διαδικασία έρευνας. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση, με την οποία έκρινε σκόπιμο να επεκτείνει την έρευνά της και στην πρακτική έκδοση αποφάσεων τύπου “tax ruling” από τις αρχές του Γιβραλτάρ, συμπεριλαμβανομένης της απόφασης για την MJN GibCo. Μετά την ολοκλήρωση της επίσημης διαδικασίας έρευνας, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι το σύστημα φορολόγησης που εφάρμοσε το Γιβραλτάρ αποτελεί παράνομο και μη συμβατό καθεστώς ενισχύσεων, καθώς και ότι η απόφαση τύπου “tax ruling” αποτελεί, επίσης, παράνομη και μη συμβατή ατομική κρατική ενίσχυση που εξακολούθησε να ισχύει και μετά την τροποποίηση του ITA 2010, οπότε διέταξε την ανάκτηση όλων των παράνομων ενισχύσεων που είχαν χορηγηθεί έως τότε. Κατά της απόφασης αυτής, οι εταιρείες Mead Johnson Nutrition (Asia Pacific), MJN Global Holdings BV, MJ BV και MJN US άσκησαν προσφυγή ακύρωσης, ισχυριζόμενες ότι η Επιτροπή κατά παράβαση των αρμοδιοτήτων της εξέτασε το καθεστώς φορολόγησης του Γιβραλτάρ, καθώς και ότι παραβίασε τα διαδικαστικά τους δικαιώματα, στον βαθμό που η απόφασή της περί επέκτασης της επίσημης διαδικασίας έρευνας δεν αναφέρεται ρητά στη φορολόγηση της MJN GibCo μετά το 2013.

Το ΓεΔΕΕ σημείωσε, καταρχάς, ότι η φορολογική αυτονομία των κρατών μελών δεν σημαίνει αυτόματα ότι όλα τα φορολογικά μέτρα δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις. Αντίθετα, βάσει πάγιας νομολογίας, ένα μέτρο που παρέχει σε ορισμένες οντότητες ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση και τις θέτει σε ευνοϊκότερη οικονομική κατάσταση από άλλους φορολογούμενους συνιστά κρατική ενίσχυση. Εν προκει-

μένω, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι η Επιτροπή είχε αρμοδιότητα να εξετάσει τη μη φορολόγηση του εισοδήματος από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στο Γιβραλτάρ, χωρίς να υποχρεούται να ερευνησει εάν το εισόδημα αυτό φορολογούνταν τυχόν σε άλλο κράτος μέλος, όπως στην Ολλανδία. Συνεπώς, το ΓεΔΕΕ επικύρωσε την απόφαση της Επιτροπής κατά το μέρος που έκρινε ότι η μη φορολόγηση των εισοδημάτων από δικαιώματα που εισήχθη με τον ITA 2010 συνιστά νέο και παράνομο καθεστώς φορολογικών ενισχύσεων.

Όσον αφορά, όμως, τα διαδικαστικά δικαιωμάτων των προσφευγουσών, το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι, όπως στην απόφαση περί κίνησης της επίσημης διαδικασίας έρευνας η Επιτροπή οφείλει να καθιστά σαφές το αντικείμενο και τον σκοπό της έρευνάς της, έτσι και στην απόφαση περί επέκτασης της επίσημης διαδικασίας έρευνας, η Επιτροπή οφείλει να προσδιορίζει επαρκώς το πλαίσιο της έρευνάς της, προκειμένου τα ενδιαφερόμενα μέρη να μην στερηθούν του δικαιώματός τους να συμμετέχουν αποτελεσματικά στη διαδικασία. Εν προκειμένω, το ΓεΔΕΕ διαπίστωσε ότι η Επιτροπή μετέβαλε το σκεπτικό της μεταξύ της απόφασης κίνησης της επίσημης διαδικασίας έρευνας και της τελικής απόφασης, παραλείποντας να αναφέρει πλήρως αυτή τη μεταβολή στην απόφασή της για επέκταση της επίσημης διαδικασίας έρευνας. Συγκεκριμένα, το ΓεΔΕΕ παρατήρησε ότι η Επιτροπή συμπεριέλαβε μεν ρητά την απόφαση “tax ruling” υπέρ της MJN στο αντικείμενο της επίσημης διαδικασίας έρευνας, χωρίς, ωστόσο, να καταστήσει σαφές ότι επρόκειτο να εξετάσει και το διάστημα μετά την τροποποίηση του ITA 2010, το 2013. Κατά το ΓεΔΕΕ, το στοιχείο αυτό ήταν καθοριστικό για τον προσδιορισμό του μέτρου, ενώ η απλή αναφορά στην επίμαχη απόφαση “tax ruling” δεν αρκούσε για να γίνει σαφές το χρονικό διάστημα που κάλυπτε η έρευνα. Συναφώς, το ΓεΔΕΕ σημείωσε ότι η υποχρέωση αυτή της Επιτροπής έχει χαρακτήρα ουσιαστικής διαδικαστικής υποχρέωσης, με αποτέλεσμα η παράβασή της να καθιστά την απόφασή της ακυρώσιμη.

Βάσει των ανωτέρω, το ΓεΔΕΕ ακύρωσε μερικώς την επίμαχη απόφαση λόγω παράβασης των άρθρων 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ και 6 του διαδικαστικού Κανονισμού 659/1999 μόνον όσον αφορά την ατομική ενίσχυση που χορηγήθηκε στην MJN.

Ανάκτηση παράνομων ενισχύσεων

προδικαστική παραπομπή – ενισχύσεις χορηγούμενες από τα κράτη – καθεστώς ενισχύσεων για την κατασκευή μικρών υδροηλεκτρικών σταθμών – αλπικά ορεινά καταφύγια χωρίς σύνδεση στο δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας – έγκριση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή – λήξη

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-102/21 και C-103/21, Autonome Provinz Bozen, 07.04.2022, Τμήμα ένατο, Πρό-

εδρος: S. Rodin, Εισηγητής: J.-C. Bonichot, Γεν. Εισαγγελέας: L. Medina, ECLI:EU:C:2022:272 – Προδικαστική παραπομπή

Η Ιταλία είχε κοινοποιήσει στην Επιτροπή ένα καθεστώς ενισχύσεων για την εξοικονόμηση ενέργειας, τα συστήματα τηλεθέρμανσης και την ηλεκτροδότηση απομακρυσμένων περιοχών στο Alto Adige/Νότιο Τιρόλο, το οποίο εγκρίθηκε από την Επιτροπή (SA.32113/2012). Η διάρκεια του καθεστώτος ορίστηκε για την περίοδο 2011-2016.

Το 2018, η αυτόνομη επαρχία του Bolzano χορήγησε στις KW και SG, που είναι ιδιοκτήτριες βοσκοτόπου ευρισκόμενου σε ορεινή μη συνδεδεμένη με το δημόσιο δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας περιοχή της εν λόγω επαρχίας, επιδότηση που αντιστοιχούσε στο 80% των επιλέξιμων δαπανών ενός έργου κατασκευής μικρού υδροηλεκτρικού σταθμού προοριζόμενου για τον δικό της εφοδιασμό με ενέργεια, κατ' εφαρμογήν του προαναφερόμενου καθεστώτος ενισχύσεων.

Ωστόσο, αργότερα, η αυτόνομη επαρχία του Bolzano ανακάλεσε εν μέρει τις αποφάσεις με τις οποίες δόθηκαν οι επιδοτήσεις στις KW και SG και μείωσε το ποσό τους στο 65% των επιλέξιμων δαπανών βάσει του ΓΑΚ 651/2014, επειδή διαπίστωσε ότι το επίμαχο καθεστώς είχε λήξει. Οι KW και SG προσέφυγαν κατά της εν λόγω ανακλητικής απόφασης ενώπιον των αρμόδιων εθνικών δικαστηρίων της Ιταλίας. Στο πλαίσιο της εν λόγω δίκης, το διοικητικό πρωτοδικείο του Bolzano αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία, προκειμένου να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ σχετικά με τον χαρακτηρισμό του επίμαχου καθεστώτος ως «υφιστάμενου», καθώς και σχετικά με την υποχρέωση της Επιτροπής να ζητά από τα κράτη μέλη να ανακτήσουν τυχόν παράνομες ενισχύσεις.

Όσον αφορά τον χαρακτηρισμό του καθεστώτος, το ΔΕΕ σημείωσε πως η εγκριτική απόφαση της Επιτροπής του 2012 δεν είχε πλέον εφαρμογή μετά τις 31 Δεκεμβρίου 2016, οπότε έληξε η διάρκεια ισχύος του συγκεκριμένου καθεστώτος. Περαιτέρω, διαπίστωσε ότι το επίμαχο καθεστώς ενισχύσεων δεν εγκρίθηκε εκ νέου μετά την ημερομηνία αυτή. Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ έκρινε ότι μεμονωμένες ενισχύσεις που χορηγούνται βάσει καθεστώτος ενισχύσεων μετά τη λήξη της ισχύος απόφασης της Επιτροπής με την οποία εγκρίθηκε το καθεστώς αυτό δεν συνιστούν περιπτώσεις «κατάχρησης ενίσχυσης» κατά την έννοια του άρθρου 1ζ του διαδικαστικού Κανονισμού 2015/1589, αλλά νέες ενισχύσεις που χορηγούνται παράνομα.

Αναφορικά με την ανάκτηση, το ΔΕΕ επισήμανε ότι, όταν η αρμόδια εθνική αρχή διαπιστώνει ότι μια ενίσχυση χορηγήθηκε κατά παράβαση του άρθρου 108 παρ. 3 ΣΛΕΕ, οφείλει να ανακτήσει με δική της πρωτοβουλία την παράνομα χορηγηθείσα ενίσχυση, έχοντας το δικαίω-

μα να κρίνει εάν πρέπει να επιστραφεί μόνον το μέρος της ενίσχυσης το οποίο δεν πληροί τα κριτήρια του ΓΑΚ 651/2014. Επομένως, το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν εναπόκειται στην Επιτροπή να ζητήσει από το κράτος μέλος να ανακτήσει παράνομη ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 1στ του Κανονισμού 2015/1589. Συναφώς, το ΔΕΕ παρατήρησε ότι η Επιτροπή δεν μπορεί να επιβάλει την ανάκτηση ενίσχυσης λόγω και μόνον του παράνομου χαρακτήρα της, αλλά οφείλει να προβεί σε πλήρη εκτίμηση της συμβατότητας της ενίσχυσης, διαθέτοντας, ωστόσο, τη δυνατότητα να διατάξει την προσωρινή ανάκτηση της παράνομα καταβληθείσας ενίσχυσης έως ότου αποφανθεί επί της συμβατότητας, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 2 του Κανονισμού 2015/1589.

Απόρριψη αναίρεσης της “Solar Ηλείας Μπόμπαινα”

αίτηση αναίρεσεως – κρατικές ενισχύσεις – αγορά ηλεκτρικής ενέργειας παραγόμενης από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας – εθνική νομοθεσία η οποία φέρεται να έχει ως αποτέλεσμα τη χορήγηση παράνομου πλεονεκτήματος στους προμηθευτές ηλεκτρικής ενέργειας – καταγγελία ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής – απορριπτική απόφαση χωρίς κίνηση της επίσημης διαδικασίας εξετάσεως – προσφυγή ακυρώσεως – Κανονισμός (ΕΕ) 2015/1589 – άρθρο 1 στοιχείο η' – έννοια του όρου «ενδιαφερόμενο μέρος» – απαράδεκτο

ΔΕΕ C-429/20 P, Solar Ileias Bompaina/Επιτροπή, 07.04.2022, Τμήμα έβδομο, Πρόεδρος (Εισηγητής): T. von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard Øe, ECLI:EU:C:2022:282 – Αίτηση αναίρεσεως

Οι παραγωγοί ΑΠΕ και οι παραγωγοί ΣΗΘΥΑ στην Ελλάδα αμείβονταν για την ενέργεια που παρήγαγαν με σταθερές τιμές, υπό τη μορφή αποζημίωσης βάσει εγγυημένων τιμών (“feed-in tariffs”). Τα έσοδα των προμηθευτών δεν ήταν σταθερά και διαμορφώνονταν σε συνάρτηση με τις συνθήκες της αγοράς. Για τη χρηματοδότηση των καταβλητέων στους παραγωγούς ΑΠΕ και ΣΗΘΥΑ αποζημιώσεων, δημιουργήθηκε «ειδικός λογαριασμός ΑΠΕ» ο οποίος τροφοδοτούνταν κατά βάση από το ειδικό τέλος μείωσης εκπομπών αέριων ρύπων που υποχρεούνταν να καταβάλουν οι καταναλωτές για κάθε μονάδα μέτρησης καταναλισκόμενης ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς και από άλλους πόρους, όπως τα έσοδα των φορέων της αγοράς ΑΠΕ και ΣΗΘΥΑ.

Η Ελλάδα κοινοποίησε στην Επιτροπή καθεστώς λειτουργικών ενισχύσεων υπέρ των παραγωγών ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ (SA.41794), προκειμένου να εξαιρεθεί το έλλειμμα που δημιουργήθηκε στον ειδικό λογαριασμό ΑΠΕ λόγω της μεγάλης αύξησης των εξόδων στο πλαίσιο ανάπτυξης σταθμών που χρησιμοποιούν ΑΠΕ και σταθμών ΗΘΥΑ, καθώς και λόγω της ταυτόχρονης μείωσης των εσόδων συνεπεία της μείωσης του ειδικού

τέλους που είχε προηγουμένως επιβληθεί στους καταναλωτές λόγω της οικονομικής κρίσης. Ειδικότερα, προβλέφθηκε, αφενός, η μείωση των τιμών αποζημίωσης που καθορίζονται στις συμβάσεις πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας και, αφετέρου, η υποχρέωση παροχής έκπτωσης επί της συνολικής αξίας της εγγυθείσας κατά το έτος 2013 ηλεκτρικής ενέργειας στο δίκτυο από τους παραγωγούς ΑΠΕ και ΣΗΘΥΑ, ούτως ώστε να συμψηφιστεί το υπερβάλλον ποσό αποζημιώσεων οι οποίες είχαν καταβληθεί στους εν λόγω παραγωγούς σε προγενέστερο χρόνο.

Παράλληλα, η παραγωγός ΑΠΕ Solar Ηλείας Μπόμπαινα και μία ακόμη εταιρεία υπέβαλαν καταγγελία στην Επιτροπή για τις θεσπισθείσες αλλαγές, υποστηρίζοντας ότι χορηγείται παράνομη ενίσχυση στους προμηθευτές ενέργειας και οι παραγωγοί ΑΠΕ επωμίζονται το κόστος μείωσης του ελλείμματος του λογαριασμού, ενώ οι προμηθευτές που συνέβαλαν σε αυτό όχι.

Η Επιτροπή αποφάσισε να μην διατυπώσει αντιρρήσεις ως προς το κοινοποιηθέν μέτρο, καθώς διαπίστωσε ότι αυτό δεν παρέχει στους προμηθευτές επιλεκτικό πλεονέκτημα μέσω κρατικών πόρων ούτε χορηγήθηκε σε αυτούς ενίσχυση (SA.41794), ενώ σε σχετικό ερώτημα της Solar Ηλείας διευκρίνισε ότι η καταγγελία της καλύπτεται από την επίδικη απόφαση και, επομένως, κλείνει τη σχετική υπόθεση. Η Solar Ηλείας Μπόμπαινα προσέφυγε ενώπιον του ΓεΔΕΕ λόγω παραβίασης των διαδικαστικών της δικαιωμάτων στο μέτρο που η Επιτροπή δεν κίνησε την επίσημη διαδικασία έρευνας. Το ΓεΔΕΕ έκρινε σχετικά ότι η Solar Ηλείας Μπόμπαινα δεν είχε αποδείξει ότι ήταν «ενδιαφερόμενο μέρος», κατά την έννοια του άρθρου 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ και του άρθρου 1 στοιχείο η' του Κανονισμού 2015/1589, ιδιότητα η οποία απαιτείται προκειμένου να έχει τη δυνατότητα να επικαλεστεί την προσβολή των διαδικαστικών της δικαιωμάτων, δεδομένου ότι η Solar Ηλείας Μπόμπαινα δεν εξήγησε με ποιον τρόπο η απαλλαγή των προμηθευτών ηλεκτρικής ενέργειας θα μπορούσε να επηρεάσει τη διαμόρφωση των νέων τιμών αποζημίωσης και την έκπτωση που εφαρμόζεται στα σχετικά τιμολόγια των παραγωγών ΑΠΕ, στο μέτρο που οι προσαρμογές που πραγματοποιήθηκαν αποσκοπούσαν, κυρίως, στον συμψηφισμό του υπερβάλλοντος ποσού αποζημιώσεων οι οποίες είχαν καταβληθεί στους εν λόγω παραγωγούς σε προγενέστερο χρόνο.

Κατά αυτής της απόφασης, η Solar Ηλείας Μπόμπαινα άσκησε αίτηση αναίρεσης στο ΔΕΕ, υποστηρίζοντας ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε νομικό σφάλμα. Το ΔΕΕ επικύρωσε την απόφαση του ΓεΔΕΕ, επισημαίνοντας ότι το κρίσιμο κριτήριο, το οποίο έπρεπε να ληφθεί υπόψη από το ΓεΔΕΕ κατά τον χαρακτηρισμό της αναιρεσείουσας ως «ενδιαφερόμενου μέρους», ήταν η ύπαρξη δυναμικού αιτιώδους συνδέσμου, αποδεδειγμένου επαρκώς κατά νόμον, μεταξύ της εικαζόμενης ενίσχυσης και της συγκεκριμένης βλάβης που προκλήθηκε στα συμφέροντα της

εν λόγω επιχείρησης ή που επηρέασε τη θέση της στην αγορά. Αντιθέτως, το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν είναι κρίσιμο το ζήτημα εάν άλλη τυχόν κατηγορία οικονομικών φορέων στο πλαίσιο του προαναφερθέντος καθεστώτος ενισχύσεων μπορούσε ενδεχομένως να έχει συμβάλει στη δημιουργία του ελλείμματος. Ομοίως, το γεγονός ότι οι παραγωγοί ΑΠΕ και οι προμηθευτές θα μπορούσαν να βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση, από την άποψη του σκοπού που επιδιώκεται με τη μείωση του ελλείμματος του ειδικού λογαριασμού ΑΠΕ, δεν ασκεί καμία επιρροή στο πλαίσιο της εκτίμησης της ιδιότητας του «ενδιαφερόμενου μέρους», κατά την έννοια του άρθρου 1 στοιχείο η' του Κανονισμού 2015/1589. Συνεπώς, εφόσον η αναιρεσείουσα δεν απέδειξε ούτε ότι τελούσε σε άμεση ή έμμεση σχέση ανταγωνισμού με τους δικαιούχους της φερόμενης ενίσχυσης ούτε ότι η εν λόγω ενίσχυση μπορεί να έχει συγκεκριμένη επίπτωση στην κατάσταση της, το ΓεΔΕΕ ορθώς θεώρησε ότι δεν απέκτησε την ιδιότητα του «ενδιαφερόμενου μέρους».

III. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Επιμ.: Ευαγγελία Λαμπράκη

► Ιθαγένεια της Ένωσης

Παρεπόμενο δικαίωμα διαμονής και απαίτησης ασφαλιστικής κάλυψης γονέα, από τρίτη χώρα, πολίτη κράτους μέλους με διαμονή σε άλλο κράτος μέλος

προδικαστική παραπομπή – δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και ελεύθερης διαμονής στην επικράτεια των κρατών μελών – άρθρο 21 ΣΛΕΕ – Οδηγία 2004/38/ΕΚ – άρθρο 7 παρ. 1 στοιχείο β' και άρθρο 16 – τέκνο το οποίο είναι υπήκοος κράτους μέλους και διαμένει σε άλλο κράτος μέλος – παρεπόμενο δικαίωμα διαμονής του γονέα που έχει πράγματι την επιμέλεια του εν λόγω τέκνου – απαίτηση περί πλήρους ασφαλιστικής κάλυψης ασθενείας – τέκνο που διαθέτει δικαίωμα μόνιμης διαμονής για κάποια από τα υπό εξέταση χρονικά διαστήματα

ΔΕΕ C-247/20, Commissioners for Her Majesty's Revenue and Customs (Assurance maladie complète), 10.03.2022, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: E. Regan, Εισηγητής: M. Ilešič, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan, ECLI:EU:C:2022:505 – Προδικαστική παραπομπή

Με την απόφαση της 10ης Μαρτίου 2022, το Δικαστήριο (πέμπτο τμήμα) απεφάνθη επί της υπόθεσης C-247/20. Τα προδικαστικά ερωτήματα υπεβλήθησαν στο πλαίσιο διαδικασίας μεταξύ της VI., υπηκόου τρίτης χώρας, και της Commissioners for Her Majesty's Revenue & Customs (φορολογικής και τελωνειακής αρχής, Ηνωμένο Βασίλειο) (στο εξής: HMRC) σχετικά με το δικαίωμα της VI να διαμένει στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά τα χρονικά διαστή-

ματα από 1ης Μαΐου 2006 έως τις 20 Αυγούστου 2006 και από τις 18 Αυγούστου 2014 έως τις 25 Σεπτεμβρίου 2016, καθώς και το δικαίωμα να λαμβάνει, για τα διαστήματα αυτά, χρηματική παροχή λόγω τέκνου και επίδομα τέκνου.

Ως προς τα πραγματικά δεδομένα, η VI είναι Πακιστανή υπήκοος και διαμένει με τον σύζυγό της, επίσης Πακιστανό υπήκοο, και τα τέσσερα παιδιά τους στη Βόρεια Ιρλανδία (Ηνωμένο Βασίλειο). Το 2004 γεννήθηκε εκεί ο γιος τους, ο οποίος έχει την ιρλανδική ιθαγένεια. Η VI και ο σύζυγός της διαθέτουν επαρκείς πόρους για την κάλυψη τόσο των δικών τους αναγκών όσο και της οικογένειάς τους. Ειδικότερα, ο σύζυγος της VI εργαζόταν και φορολογούνταν καθ' όλη τη διάρκεια των επίμαχων στην κύρια δίκη χρονικών διαστημάτων. Η VI, η οποία ασχολήθηκε αρχικώς με την ανατροφή των τέκνων τους, εργάζεται και φορολογείται από το 2016. Οι διάδικοι της κύριας δίκης διαφωνούν ως προς το δικαίωμα της VI να λάβει, αφενός, χρηματική παροχή λόγω συντηρούμενου τέκνου και, αφετέρου, επίδομα τέκνου, για τα χρονικά διαστήματα πριν και μετά την απόκτηση εργασίας της και της πλήρους ασφαλιστικής της κάλυψης. Το αιτούν δικαστήριο διέταξε τη συνεκδίκηση των δύο προσφυγών που είχαν ασκηθεί στις – εκκρεμείς ενώπιόν του – διαφορές των κύριων δικών χάριν της υπό κρίση προδικαστικής παραπομπής, με το σκεπτικό ότι έχουν κοινό αντικείμενο, ήτοι το δικαίωμα διαμονής της VI στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά τα επίμαχα χρονικά διαστήματα. Συγκεκριμένα, κατά την HMRC, εφόσον η VI δεν διέθετε πλήρη ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας κατά τα εν λόγω χρονικά διαστήματα, τέτοιο δικαίωμα δεν υφίσταται. Κατά συνέπεια, για τα διαστήματα αυτά, η VI δεν δικαιούται να λάβει ούτε χρηματική παροχή λόγω συντηρούμενου τέκνου ούτε επίδομα τέκνου. Ωστόσο, η HMRC αναγνωρίζει, πλέον, ότι δεν μπορεί να ανακτήσει από τη VI το υπερβάλλον χρηματικό ποσό που ενδεχομένως της κατέβαλε, διότι η VI ούτε αλλοίωσε ούτε παρέλειψε να γνωστοποιήσει κρίσιμα πραγματικά περιστατικά. Κατόπιν προσφυγής της VI, το Social Security Appeal Tribunal (Northern Ireland) (δικαστήριο διαφορών κοινωνικής ασφάλισης, Βόρεια Ιρλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα: Πρώτον, εάν το άρθρο 21 ΣΛΕΕ και το άρθρο 16 παρ. 1 της Οδηγίας 2004/38/EK έχουν την έννοια ότι τέκνο, πολίτης της Ένωσης, το οποίο έχει αποκτήσει δικαίωμα μόνιμης διαμονής, και ο γονέας που έχει πράγματι την επιμέλειά του υποχρεούνται να διαθέτουν πλήρη ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας, κατά το άρθρο 7 παρ. 1 στοιχείο β' της ως άνω Οδηγίας, προκειμένου να διατηρήσουν το δικαίωμά τους διαμονής στο κράτος υποδοχής. Δεύτερον, εάν το άρθρο 21 ΣΛΕΕ και το άρθρο 7 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2004/38/EK έχουν την έννοια ότι, όσον αφορά τα χρονικά διαστήμα-

τα που προηγούνται της απόκτησης, από τέκνο, πολίτη της Ένωσης, δικαιώματος μόνιμης διαμονής στο κράτος υποδοχής, τόσο το τέκνο αυτό, εφόσον έχει υποβληθεί αίτημα αναγνώρισης του δικαιώματός του διαμονής βάσει του εν λόγω άρθρου 7 παρ. 1 στοιχείο β', όσο και ο γονέας που έχει πράγματι την επιμέλειά του πρέπει να διαθέτουν πλήρη ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας, κατά την Οδηγία αυτή. Τρίτον, εάν, μετά την απόφαση που εξέδωσε το 2014 το Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) [εφετείο (Αγγλία και Ουαλία) (πολιτικό τμήμα), Ηνωμένο Βασίλειο], οι ισχύουσες συμφωνίες αμοιβαιότητας περί Κοινής Ταξιδιωτικής Περιοχής μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας, οι οποίες διέπουν την ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας, πρέπει να θεωρηθούν ως «συμφωνίες αμοιβαιότητας» και, ως εκ τούτου, ως πλήρης ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας για τους σκοπούς του άρθρου 4 παρ. 1 της κανονιστικής απόφασης του 2016 για τη μετανάστευση.

Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, το Δικαστήριο υποστηρίζει ότι για το τέκνο προκύπτει ότι «το δικαίωμα μόνιμης διαμονής, άπαξ αποκτηθεί, δεν θα πρέπει να υπόκειται σε όρους, προκειμένου να αποτελεί ένα πραγματικό μέσο ενσωμάτωσης στην κοινωνία του κράτους μέλους υποδοχής στο οποίο διαμένει ο πολίτης της Ένωσης». Όσον αφορά τον γονέα, υπήκοο τρίτου κράτους, ο οποίος έχει πράγματι την επιμέλεια του εν λόγω τέκνου, επισημαίνεται ότι το άρθρο 16 παρ. 2 της Οδηγίας 2004/38/EK, το οποίο ορίζει ότι η παράγραφός του 1 εφαρμόζεται και στα μέλη της οικογένειας που δεν είναι υπήκοοι κράτους μέλους και τα οποία έχουν διαμείνει νομίμως με τον πολίτη της Ένωσης στο κράτος μέλος υποδοχής για συνεχές χρονικό διάστημα πέντε ετών, δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση του εν λόγω γονέα. Ωστόσο, από πάγια νομολογία προκύπτει ότι το δικαίωμα μόνιμης διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής, το οποίο παρέχεται από το δίκαιο της Ένωσης στον ανήλικο υπήκοο άλλου κράτους μέλους, πρέπει, προκειμένου να διασφαλιστεί η πρακτική αποτελεσματικότητα του εν λόγω δικαιώματος διαμονής, να θεωρηθεί ότι προϋποθέτει κατ' ανάγκην, δυνάμει του άρθρου 21 ΣΛΕΕ, το δικαίωμα του γονέα που έχει πράγματι την επιμέλεια του εν λόγω ανήλικου πολίτη της Ένωσης να διαμένει μαζί του στο κράτος μέλος υποδοχής, και τούτο ανεξαρτήτως της ιθαγένειας του εν λόγω γονέα. Συμπερασματικά, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 21 ΣΛΕΕ και το άρθρο 16 παρ. 1 της Οδηγίας 2004/38/EK έχουν την έννοια ότι ούτε το τέκνο, πολίτης της Ένωσης, το οποίο έχει αποκτήσει δικαίωμα μόνιμης διαμονής, ούτε ο γονέας που έχει πράγματι την επιμέλειά του υποχρεούνται να διαθέτουν πλήρη ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας, κατά το άρθρο 7 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας αυτής, προκειμένου να διατηρήσουν το δικαίωμά τους διαμονής στο κράτος υποδοχής.

Σχετικά με το δεύτερο ερώτημα, το Δικαστήριο εκτιμά ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 21 ΣΛΕΕ και το άρθρο 7 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2004/38/EK έχουν την έννοια ότι, όσον αφορά τα χρονικά διαστήματα που προηγούνται της απόκτησης, από τέκνο, πολίτη της Ένωσης, δικαιώματος μόνιμης διαμονής στο κράτος υποδοχής, τόσο το τέκνο αυτό, εφόσον έχει υποβληθεί αίτημα αναγνώρισης του δικαιώματός του διαμονής βάσει του εν λόγω άρθρου 7 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2004/38/EK, όσο και ο γονέας που έχει πράγματι την επιμέλειά του πρέπει να διαθέτουν πλήρη ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας, κατά την Οδηγία αυτή.

Προκειμένου να εξακριβωθεί εάν ο εν λόγω γονέας, υπήκοος τρίτου κράτους, διαθέτει τέτοιο δικαίωμα διαμονής λόγω της κατάστασης του τέκνου του, πολίτη της Ένωσης, πρέπει να εξεταστεί εάν το εν λόγω τέκνο πληροί τους όρους του άρθρου 7 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2004/38/EK. Για τους σκοπούς της εξέτασης αυτής, πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι όροι της εν λόγω διάταξης ισχύουν κατ' αναλογία και για τον γονέα του. Όσον αφορά την περίπτωση τέκνου, πολίτη της Ένωσης, που κατοικεί στο κράτος υποδοχής με τον γονέα που έχει πράγματι την επιμέλειά του, η ως άνω απαίτηση ικανοποιείται τόσο όταν το εν λόγω τέκνο διαθέτει πλήρη ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας που καλύπτει τον γονέα του όσο και, στην αντίθετη περίπτωση, όταν ο εν λόγω γονέας διαθέτει τέτοια ασφάλιση που καλύπτει το τέκνο του. Εν προκειμένω, από τη δικογραφία προκύπτει ότι η VI και ο γιος της υπάγονταν κατά το επίμαχο χρονικό διάστημα περίπου 3 μηνών εντός του 2006, στο δημόσιο σύστημα ασφάλισης ασθένειας του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο προσφέρεται δωρεάν από το National Health Service (εθνικό σύστημα υγείας). Επιπλέον, σε περίπτωση κατά την οποία, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο εν λόγω μη ενεργός οικονομικά πολίτης της Ένωσης είναι τέκνο του οποίου ο ένας εκ των γονέων, υπήκοος τρίτου κράτους, εργαζόταν και φορολογούνταν στο κράτος υποδοχής κατά το επίμαχο χρονικό διάστημα, θα ήταν δυσανάλογο να μην αναγνωριστεί δικαίωμα διαμονής τόσο στο τέκνο αυτό όσο και στον γονέα που πράγματι είχε την επιμέλειά του, δυνάμει του άρθρου 7 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2004/38/EK, για τον λόγο και μόνον ότι, κατά το χρονικό αυτό διάστημα, υπάγονταν δωρεάν στο δημόσιο σύστημα ασφάλισης ασθένειας του εν λόγω κράτους. Πράγματι, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτή η δωρεάν υπαγωγή στο δημόσιο σύστημα ασφάλισης ασθένειας συνιστά, υπό τις συνθήκες αυτές, υπέρμετρη επιβάρυνση για τα δημόσια οικονομικά του εν λόγω κράτους. Εν κατακλείδι, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 21 ΣΛΕΕ και το άρθρο 7 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2004/38/EK έχουν την έννοια ότι, όσον αφορά τα χρονικά διαστήματα που προηγούνται

της απόκτησης από τέκνο, πολίτη της Ένωσης, δικαιώματος μόνιμης διαμονής στο κράτος υποδοχής, τόσο το τέκνο αυτό, εφόσον έχει υποβληθεί αίτημα αναγνώρισης του δικαιώματός του διαμονής βάσει του εν λόγω άρθρου 7 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2004/38/EK, όσο και ο γονέας που έχει πράγματι την επιμέλειά του πρέπει να διαθέτουν πλήρη ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας, κατά την Οδηγία αυτή.

Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν, μετά την απόφαση που εξέδωσε το 2014 το Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) [εφετείο (Αγγλία και Ουαλία) (πολιτικό τμήμα), Ηνωμένο Βασίλειο], οι ισχύουσες συμφωνίες αμοιβαιότητας περί Κοινής Ταξιδιωτικής Περιοχής μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας, οι οποίες διέπουν την ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας, πρέπει να θεωρηθούν ως «συμφωνίες αμοιβαιότητας» και, ως εκ τούτου, ως πλήρης ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας για τους σκοπούς του άρθρου 4 παρ. 1 της κανονιστικής απόφασης του 2016 για τη μετανάστευση.

Το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο, κατ' ουσίαν, να διευκρινίσει αν το άρθρο 7 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2004/38/EK έχει την έννοια ότι συμφωνίες αμοιβαιότητας όπως αυτές που αφορούν την Κοινή Ταξιδιωτική Περιοχή μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας και οι οποίες διέπουν την ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας, κατά τη διάταξη αυτή, μπορούν να ικανοποιούν την απαίτηση περί πλήρους ασφαλιστικής κάλυψης ασθένειας. Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το αιτούν δικαστήριο δεν παρέχει κανένα στοιχείο σχετικά με το περιεχόμενο των εν λόγω συμφωνιών και την επιρροή που ασκούν στο πλαίσιο της υπόθεσης της κύριας δίκης. Επιπλέον, η απόφαση περί παραπομπής πρέπει να αναφέρει τους συγκεκριμένους λόγους που ώθησαν τον εθνικό δικαστή να διερωτηθεί ως προς την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης και να θεωρήσει αναγκαία την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο.

Δεδομένου ότι, εν προκειμένω, η αίτηση προδικαστικής απόφασης δεν πληροί τις εν λόγω απαιτήσεις όσον αφορά το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το ερώτημα αυτό εϊ- να απαράδεκτο.

IV. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Οργανισμοί συλλογικών επενδύσεων (ΟΣΕ)

Διαφορετική φορολογική μεταχείριση των μερισμάτων που διανέμονται στους εδρεύοντες στην ημεδαπή και στους εδρεύοντες στην αλλοδαπή ΟΣΕ

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 63 ΣΛΕΕ – ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων – φορολόγηση των μερισμάτων που διανέμονται στους οργανισμούς συλλογικών επενδύσεων (ΟΣΕ) – εδρεύοντες στην ημεδαπή και εδρεύοντες στην αλλοδαπή ΟΣΕ – διαφορετική μεταχείριση – παρακράτηση φόρου στην πηγή μόνο για τα μερίσματα που καταβάλλονται σε εδρεύοντες στην αλλοδαπή ΟΣΕ – συγκρισιμότητα των καταστάσεων – εκτίμηση – συνεκτίμηση του φορολογικού καθεστώτος των μεριδιούχων σε ΟΣΕ και της επιβολής επί των εδρεύοντων στην ημεδαπή οργανισμών άλλων φόρων – δεν χωρεί

ΔΕΕ C-545/19, AllianzGI-Fonds AEVN, 17.03.2022, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: A. Arabadjiiev, Εισηγητής: P.G. Xuereb, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2022:193 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της AllianzGI-Fonds AEVN, οργανισμού συλλογικών επενδύσεων (στο εξής: ΟΣΕ) ανοικτού τύπου με φορολογική έδρα στη Γερμανία, και της Autoridade Tributária e Aduaneira (φορολογικής και τελωνειακής αρχής, Πορτογαλία) σχετικά με την ακύρωση πράξεων με τις οποίες η τελευταία προέβη στην παρακράτηση του φόρου εισοδήματος νομικών προσώπων για τα έτη 2015 και 2016 στην πηγή. Με την απόφασή του, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι το άρθρο 63 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε νομοθεσία κράτους μέλους, εν προκειμένω της Πορτογαλίας, δυνάμει της οποίας τα μερίσματα τα οποία διανέμονται από εδρεύουσες στην ημεδαπή εταιρείες σε εδρεύοντα στην αλλοδαπή ΟΣΕ υπόκεινται σε παρακράτηση φόρου στην πηγή, ενώ τα μερίσματα τα οποία διανέμονται σε εδρεύοντα στην ημεδαπή ΟΣΕ απαλλάσσονται από την παρακράτηση αυτή.

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορά την περίπτωση της AllianzGI-Fonds AEVN, η οποία, έχοντας τη φορολογική της έδρα στη Γερμανία, εισέπραξε, κατά τα έτη 2015 και 2016, έσοδα από κεφάλαιο υπό τη μορφή μερισμάτων από εταιρείες εδρεύουσες στην Πορτογαλία. Τα μερίσματα που εισέπραξε κατά τα δύο αυτά έτη υπήχθησαν σε φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων στην Πορτογαλία ανερχόμενο σε 25%, ο οποίος παρακρατήθηκε στην πηγή και αποδόθηκε στο πορτογαλικό κράτος από τις διανεμούσες εταιρείες. Η AllianzGI-Fonds Aevn άσκησε διοικητική προσφυγή κατά των πράξεων με τις οποίες παρακρατήθηκε στην πηγή ο φόρος εισοδήματος νομικών προσώπων για τα οικονομικά έτη 2015 και 2016, ζητώντας την ακύρωσή τους λόγω παραβίασης του δικαίου της Ένωσης και την επιστροφή του αχρεωστήτως καταβληθέντος στην Πορτογαλία φόρου. Η εν λόγω διοικητική προσφυγή απορρίφθηκε από την αρμόδια φορολογική αρχή με απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2018.

Κατά της απορριπτικής απόφασης, η AllianzGI-Fonds Aevn άσκησε προσφυγή ενώπιον του Tribunal Arbitral Tributário (Centro de Arbitragem Administrativa – CAAD) [διαιτητικό δικαστήριο φορολογικών διαφορών (κέντρο διαιτησίας διοικητικών υποθέσεων)] με αίτημα την ακύρωση των πράξεων παρακράτησης στην πηγή. Με την προσφυγή της, η AllianzGI-Fonds Aevn υποστήριξε ότι, κατά τα έτη 2015 και 2016, οι ΟΣΕ οι οποίοι είχαν συσταθεί και λειτουργούσαν σύμφωνα με την πορτογαλική νομοθεσία υπήγοντο σε φορολογικό καθεστώς ευνοϊκότερο από εκείνο στο οποίο υπήγετο στην Πορτογαλία η ίδια ως εδρεύων στην αλλοδαπή ΟΣΕ, στο μέτρο που, ως προς τα καταβαλλόμενα μερίσματα από εταιρείες εγκατεστημένες στην Πορτογαλία, οι οργανισμοί αυτοί απαλλάσσονταν από τον φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων. Η AllianzGI-Fonds AEVN υποστήριξε ειδικότερα ότι, με τη φορολόγηση με συντελεστή 25% των μερισμάτων που της καταβάλλονται από εταιρείες εγκατεστημένες στην Πορτογαλία, υφίσταται δυσμενή διάκριση απαγορευόμενη από το άρθρο 18 ΣΛΕΕ, καθώς και περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων, απαγορευόμενο από το άρθρο 63 ΣΛΕΕ.

Αντίθετα, η φορολογική αρχή υποστήριξε ότι το πορτογαλικό φορολογικό καθεστώς που εφαρμόζεται στους ΟΣΕ οι οποίοι έχουν συσταθεί και λειτουργούν σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και το καθεστώς που εφαρμόζεται στους ΟΣΕ οι οποίοι, όπως η AllianzGI-Fonds AEVN, έχουν συσταθεί και είναι εγκατεστημένοι στη Γερμανία δεν βρίσκονται σε αντικειμενικά συγκρίσιμη κατάσταση, δεδομένου ότι η φορολόγηση των μερισμάτων που εισπράττουν οι δύο αυτές κατηγορίες ΟΣΕ εκ μέρους των εδρευουσών στην Πορτογαλία εταιρειών διέπεται από διαφορετικές τεχνικές φορολόγησης (αφενός, ο φόρος επί των μερισμάτων αυτών παρακρατείται στην πηγή όταν καταβάλλονται σε εδρεύοντα στην αλλοδαπή ΟΣΕ και, αφετέρου, τα μερίσματα αυτά υπόκεινται στο τέλος χαρτοσήμου καθώς και σε έναν ειδικό φόρο που προβλέπει ο κώδικας φόρου εισοδήματος νομικών προσώπων, όταν καταβάλλονται σε εδρεύοντα στην ημεδαπή ΟΣΕ). Συνεπώς, σύμφωνα με τη φορολογική αρχή, το εθνικό καθεστώς περί φορολογίας μερισμάτων που εφαρμόστηκε στην περίπτωση της AllianzGI-Fonds AEVN δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι παραβιάζει το δίκαιο της Ένωσης.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Tribunal Arbitral Tributário (Centro de Arbitragem Administrativa – CAAD) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο πέντε προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με τη συμβατότητα της πορτογαλικής νομοθεσίας με το δίκαιο της Ένωσης. Η επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική νομοθεσία εξετάστηκε αποκλειστικώς υπό το πρίσμα του άρθρου 63 ΣΛΕΕ.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο υπενθύμισε πάγια νομολογία του, σύμφωνα με την οποία η επίμαχη στην κύρια

δίκη εθνική νομοθεσία εισάγει δυσμενή μεταχείριση των μερισμάτων που καταβάλλονται στους εδρεύοντες στην αλλοδαπή ΟΣΕ, στο μέτρο που επιβάλλει παρακράτηση φόρου στην πηγή επί των μερισμάτων που καταβάλλονται σε εδρεύοντες στην αλλοδαπή ΟΣΕ και προβλέπει αποκλειστικώς υπέρ των ημεδαπών ΟΣΕ τη δυνατότητα απαλλαγής από την παρακράτηση φόρου στην πηγή. Ως εκ τούτου, μια τέτοια δυσμενής μεταχείριση συνιστά περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων απαγορευόμενο, καταρχήν, από το άρθρο 63 ΣΛΕΕ. Πάντως, επισημάνθηκε ότι διαφορετικές τεχνικές φορολόγησης μπορούν να θεωρηθούν συμβατές με τις διατάξεις της ΣΛΕΕ περί ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων, εφόσον η προκαλούμενη διαφορετική μεταχείριση αφορά καταστάσεις οι οποίες δεν είναι αντικειμενικώς συγκρίσιμες ή δικαιολογείται από επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος.

Συναφώς, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, το γεγονός ότι, στο πορτογαλικό φορολογικό σύστημα, υπάρχουν ορισμένοι φόροι στους οποίους υπόκεινται μόνον οι εδρεύοντες στην ημεδαπή ΟΣΕ, δεν ασκεί επιρροή για την εκτίμηση της συγκρισιμότητας των επίμαχων καταστάσεων. Πιο συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης εθνική νομοθεσία δεν περιορίζεται απλώς στην πρόβλεψη διαφορετικών τρόπων είσπραξης φόρων αναλόγως του τόπου της έδρας του δικαιούχου των ημεδαπής προέλευσης μερισμάτων ΟΣΕ, αλλά στην πραγματικότητα προβλέπει τη συστηματική φορολόγηση των εν λόγω μερισμάτων εις βάρος μόνον των μη εδρευόντων στην ημεδαπή ΟΣΕ. Σε ό,τι αφορά δε το τέλος χαρτοσήμου, επισημάνθηκε ότι αυτό αποτελεί φόρο επί της περιουσίας, ο οποίος δεν μπορεί να εξομοιωθεί με φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων. Αυτό αποδεικνύεται περαιτέρω από το γεγονός ότι στη βάση επιβολής του εν λόγω τέλους χαρτοσήμου περιλαμβάνονται μόνον τα αποθεματοποιούμενα και όχι τα αμέσως διανεμόμενα εισοδήματα από κεφάλαια. Σε ό,τι αφορά επίσης τον ειδικό φόρο που προβλέπει ο κώδικας φόρου εισοδήματος νομικών προσώπων, προκύπτει ότι αυτός πλήττει τα μερίσματα ημεδαπής προέλευσης που εισπράττονται από εδρεύοντα στην ημεδαπή ΟΣΕ μόνο σε περιορισμένες περιπτώσεις, οπότε δεν μπορεί να εξομοιωθεί με τον γενικό φόρο στον οποίο υπόκεινται τα μερίσματα ημεδαπής προέλευσης που εισπράττουν εδρεύοντες στην αλλοδαπή ΟΣΕ. Σε κάθε περίπτωση, και παρά τους αντίθετους ισχυρισμούς της Πορτογαλικής Κυβέρνησης, το Δικαστήριο κατέληξε ότι το κριτήριο διάκρισης στο οποίο παραπέμπει η επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική νομοθεσία, το οποίο αφορά αποκλειστικά τον τόπο της έδρας των ΟΣΕ, δεν επιτρέπει τη διαπίστωση αντικειμενικής διαφοράς της κατάστασης μεταξύ των εδρευόντων στην ημεδαπή και των εδρευόντων στην αλλοδαπή ΟΣΕ. Συνεπώς, η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των εδρευόντων στην ημεδαπή και των εδρευόντων στην αλλοδαπή ΟΣΕ αφορά καταστάσεις αντικειμενικά συγκρίσιμες.

Πάντως, υπενθυμίστηκε ότι, κατά πάγια νομολογία, περιορισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων μπορεί να γίνει δεκτός μόνον αν δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας. Ωστόσο, εν προκειμένω το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν μπορεί να γίνει επίκληση, αφενός, της ανάγκης διατήρησης της συνοχής του εθνικού φορολογικού συστήματος και, αφετέρου, της ανάγκης διατήρησης της ισόρροπης κατανομής της φορολογικής εξουσίας μεταξύ Πορτογαλίας και Γερμανίας, όπως υποστηρίζει η Πορτογαλική Κυβέρνηση, προκειμένου να δικαιολογηθεί ο περιορισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων τον οποίο συνεπάγεται η επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική νομοθεσία. Τούτο διότι, στην υπό κρίση υπόθεση, δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις που τίθενται από τη νομολογία του Δικαστηρίου ώστε να μπορούν να γίνουν δεκτοί τέτοιοι δικαιολογητικοί λόγοι.

V. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Απόσπαση εργαζομένων

Επιβολή αναλογικών κυρώσεων για παραβάσεις του εργατικού δικαίου

προδικαστική παραπομπή – ελεύθερη παροχή υπηρεσιών – απόσπαση εργαζομένων – Οδηγία 2014/67/ΕΕ – άρθρο 20 – κυρώσεις – αναλογικότητα – άμεσο αποτέλεσμα – αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου

ΔΕΕ C-205/20, Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstentfeld (Effet direct), 08.03.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: L. Bay Larsen, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2022:168 – Προδικαστική παραπομπή

Βλ. στο παρόν τεύχος της ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Β. Στάθη, σ. 247.

VI. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιμ.: Αθηνά Γαϊτανίδου

► Απαγόρευση των διακρίσεων λόγω φύλου

Ο περιορισμός της αναδρομικής ισχύος της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών δεν εφαρμόζεται σε εθνική ρύθμιση περί ετήσιας αναπροσαρμογής των χορηγούμενων από επαγγελματικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης συντάξεων γήρατος

προδικαστική παραπομπή – κοινωνική πολιτική – άρθρο 157 ΣΛΕΕ – πρωτόκολλο (αριθ. 33) – ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Οδηγία 2006/54/ΕΚ – άρθρο 5, στοιχείο γ' και άρθρο 12 – απαγόρευση των έμμεσων διακρίσεων λόγω φύλου – επαγγελματικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης που εφαρμόζεται μετά από την ημερομηνία που ορίζουν οι διατάξεις του πρωτοκόλλου και του άρθρου 12 – συντάξεις δημοσίων υπαλλήλων – εθνική ρύθμιση περί ετήσιας αναπροσαρμογής των συντάξεων – αναπροσαρμογή με αντιστρόφως προοδευτική αύξηση από την οποία εξαιρούνται εξ ολοκλήρου οι συντάξεις που υπερβαίνουν ορισμένο ανώτατο όριο – δικαιολογητικοί λόγοι

ΔΕΕ C-405/20, ΒΝΑΕΒ, 05.05.2022, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: A. Arabadjiev, Εισηγητής: T. von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: A. Ράντος, ECLI:EU:C:2022:347 – Προδικαστική παραπομπή

Στην υπόθεση ΕΒ κατά ΒΝΑΕΒ, τρεις άνδρες συνταξιούχοι οι οποίοι λάμβαναν ιδιαίτερα γενναιόδωρες επαγγελματικές συντάξεις δημοσίων υπαλλήλων προσέβαλαν τις αποφάσεις του ΒΝΑΕΒ (ασφαλιστικό ταμείο δημοσίων υπαλλήλων) για την άρνηση αύξησης των συντάξεών τους. Οι αποφάσεις του ΒΝΑΕΒ βασίστηκαν στο άρθρο 711 του αυστριακού γενικού νόμου περί κοινωνικής ασφάλισης (ASVG), ο οποίος προβλέπει παρεκκλίσεις από την αυτόματη αύξηση των συντάξεων σε συνάρτηση με τον δείκτη από την 1η Ιανουαρίου 2018 για τους συνταξιούχους που λαμβάνουν ένα συγκεκριμένο ακαθάριστο ποσό για τις συντάξεις τους. Κατά συνέπεια, οι συντάξεις δύο εκ των προσφευγόντων δεν αυξήθηκαν καθόλου, ενώ η σύνταξη του τρίτου αυξήθηκε κατά 0,2989%. Υποστηρίζοντας ότι η μεγάλη πλειονότητα των θιγόμενων συνταξιούχων ήταν στην πραγματικότητα άνδρες, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι ο αυστριακός νόμος συνιστά έμμεση διάκριση λόγω φύλου.

Στο πλαίσιο αυτό, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Αυστρίας υπέβαλε στο ΔΕΕ ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία της αρχής της ισότητας της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών που κατοχυρώνεται στο άρθρο 157 ΣΛΕΕ και στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης. Το αιτούν δικαστήριο όχι μόνο αναρωτήθηκε αν η υπόθεση αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει δικαιολογημένη περίπτωση έμμεσης διάκρισης, αλλά και αν η αρχή της ισότητας της αμοιβής θα μπορούσε να εφαρμοστεί λόγω της περιορισμένης χρονικής της ισχύος.

Το πρώτο ερώτημα στην υπόθεση αυτή αφορούσε τον περιορισμό του χρονικού αποτελέσματος της αρχής της ισότητας της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών, και ειδικότερα αν ο εν λόγω περιορισμός της αναδρομικής

ισχύος της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών εφαρμόζεται σε ρύθμιση που προβλέπει ετήσια αναπροσαρμογή των συντάξεων.

Στις 17 Μαΐου 1990, το ΔΕΕ αποφάνθηκε στην υπόθεση *Barber* (C-262/88) ότι το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΟΚ (πλέον άρθρο 157 ΣΛΕΕ) αφορά μόνο σε αποδοχές σε σχέση με περιόδους απασχόλησης που προκύπτουν μετά την ημερομηνία της εν λόγω απόφασης. Αυτός ο περιορισμός του χρονικού αποτελέσματος της αρχής της ίσης μεταχείρισης κωδικοποιήθηκε έκτοτε στο πρωτόκολλο υπ' αριθ. 33 και στο άρθρο 12 παρ. 1 της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ. Για τα κράτη μέλη που προσχώρησαν στην ΕΕ μετά την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης *Barber*, δηλαδή την 17η Μαΐου 1990, η σχετική ημερομηνία που λαμβάνεται υπόψη είναι η ημερομηνία προσχώρησης. Για την Αυστρία, η σχετική ημερομηνία είναι η 1η Ιανουαρίου 1994.

Στην προκειμένη περίπτωση, οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν παραβίαση της αρχής της ισότητας της αμοιβής, για να καταγγείλουν το μέτρο περί αναπροσαρμογής των συντάξεων για το έτος 2018, η οποία υπολογίζεται επί του ποσού που έλαβε ο συνταξιούχος το προηγούμενο έτος, άρα το έτος 2017. Το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι η αναπροσαρμογή δεν εξαρτάται από τον χρόνο πραγματοποίησης των περιόδων απασχόλησης ή υπαγωγής του συγκεκριμένου συνταξιούχου στην ασφάλιση. Εξάλλου, το ΔΕΕ σημείωσε ότι οι προσφεύγοντες είναι συνταξιούχοι μετά την 1η Ιανουαρίου 1994 και δεν αμφισβητούν ούτε την ημερομηνία θεμελίωσης της σύνταξης ούτε το αρχικό της ποσό. Επιπλέον, το ΔΕΕ παρατήρησε ότι η ρύθμιση περί αναπροσαρμογής δεν έχει αναδρομική ισχύ, καθώς και ότι δεν συνεπάγεται αμφισβήτηση κεκτημένων δικαιωμάτων ή ποσών που έχουν καταβληθεί πριν από την 1η Ιανουαρίου 1994. Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ έκρινε ότι το πρωτόκολλο 33 και το άρθρο 12 της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ, δηλαδή ο περιορισμός του χρονικού αποτελέσματος της αρχής της ισότητας της αμοιβής ανδρών και γυναικών, δεν εφαρμόζεται στη ρύθμιση περί αναπροσαρμογής των επαγγελματικών συντάξεων των δημοσίων υπαλλήλων.

Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ρώτησε το ΔΕΕ αν το άρθρο 157 ΣΛΕΕ και το άρθρο 5 της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ περί απαγόρευσης διακρίσεων λόγω φύλου απαγορεύουν το μέτρο αναπροσαρμογής.

Εν προκειμένω, οι προσφεύγοντες προσκόμισαν στατιστικά στοιχεία ότι το επίμαχο μέτρο επηρέασε δυσμενώς πολύ μεγαλύτερο ποσοστό ανδρών από ό,τι γυναικών. Το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι η έμμεση διάκριση μπορεί να αποδειχθεί με οποιοδήποτε μέσο, συμπεριλαμβανομένων των στατιστικών στοιχείων. Στη συνέχεια, υπενθύμισε ότι, εάν τα στατιστικά στοιχεία, η αλήθεια των οποίων πρέπει να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο, μπορούν

να αποδείξουν ότι ένα μεγαλύτερο ποσοστό ανδρών πλήττεται περισσότερο από ό,τι οι γυναίκες, τότε υπάρχει έμμεση διάκριση, εκτός εάν το μέτρο δικαιολογείται από αντικειμενικούς παράγοντες. Εν προκειμένω, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι τα στατιστικά στοιχεία ήταν αδιαμφισβήτητα σε εθνικό επίπεδο, αφήνοντας στη συνέχεια την αξιολόγηση στο εθνικό δικαστήριο.

Έπειτα, το ΔΕΕ επισήμανε ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας στον καθορισμό των μέτρων σε σχέση με τις κοινωνικές πολιτικές και τις πολιτικές απασχόλησης, οι οποίες μπορούν να δικαιολογήσουν δυσμενείς διακρίσεις. Το ΔΕΕ σημείωσε ότι οι στόχοι που επιδιώκει το αυστριακό μέτρο, δηλαδή η εξασφάλιση της μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης των συνταξιοδοτικών παροχών και η κάλυψη του χάσματος μεταξύ των επιπέδων των συντάξεων, αποτελούν θεμιτούς στόχους κοινωνικής πολιτικής. Κατά το ΔΕΕ, το μέτρο ήταν αναλογικό, καθώς προέβλεπε αύξηση μόνον των χαμηλού και μεσαίου επιπέδου συντάξεων, διασφαλίζοντας ότι το ποσοστό αύξησης των χαμηλότερων συντάξεων υπερβαίνει τον πληθωρισμό, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στη βιώσιμη χρηματοδότηση των συντάξεων και καθιστώντας δυνατή τη μείωση των μεταξύ τους αποκλίσεων. Τέλος, κατά το ΔΕΕ, το γεγονός ότι υπάρχουν ήδη άλλοι ειδικοί μηχανισμοί κοινωνικής πολιτικής με σκοπό την υποστήριξη των ατόμων με χαμηλά εισοδήματα, δεν μπορεί να δημιουργήσει αμφισβήτηση ως προς τη συνεπή και συστηματική εφαρμογή του μέτρου αναπροσαρμογής, ιδίως λαμβανομένου υπόψη ότι αυτό εφαρμοζόταν σε όλες τις συντάξεις γήρατος των δημοσίων υπαλλήλων, αλλά επίσης και στις συντάξεις που χορηγούνταν τόσο από επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης επιχειρήσεων ελεγχόμενων από το κράτος όσο και στο πλαίσιο του εκ του νόμου συστήματος συνταξιοδοτικής ασφάλισης που προβλέπει ο αυστριακός νόμος περί κοινωνικής ασφάλισης (ASVG).

► Προσωρινή απασχόληση

Οι εργαζόμενοι με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης πρέπει, κατά τη διάρκεια της απασχόλησής τους σε έμμεσο εργοδότη, να απολαμβάνουν βασικούς όρους εργασίας και απασχόλησης τουλάχιστον ίσους με αυτούς που θα ίσχυαν γι' αυτούς αν είχαν προσληφθεί απευθείας από τον έμμεσο εργοδότη για την ίδια θέση εργασίας. Στην έννοια των βασικών όρων εργασίας και απασχόλησης περιλαμβάνεται και η αποζημίωση οφειλόμενη για ημέρες μη ληφθείσας ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών και για το αντίστοιχο επίδομα αδειάς σε περίπτωση λύσης της σχέσης εργασίας.

προδικαστική παραπομπή – κοινωνική πολιτική – Οδηγία 2008/104/EK – προσωρινή απασχόληση – άρθρο 5 παρ. 1 – αρχή της ίσης μεταχείρισης – άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο στ' – έννοια των «βασικών όρων εργασίας και απασχόλησης των προσωρινά απασχολούμενων» – αποζημίωση οφειλόμενη για τις ημέρες της μη ληφθείσας ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών και για το αντίστοιχο επίδομα αδειάς σε περίπτωση λύσης της σχέσης εργασίας

ΔΕΕ C-426/20, Luso Temp, 12.05.2022, Τμήμα έκτο, Πρόεδρος: I. Ziemele, Εισηγητής: A. Kumin, Γεν. Εισαγγελέας: G. Pitruzzella, ECLI:EU:C:2022:373 – Προδικαστική παραπομπή

Τον Οκτώβριο του 2017, δύο εργαζόμενοι συνήψαν συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης με τη Luso Temp, βάσει των οποίων τοποθετήθηκαν για κάποιο χρονικό διάστημα σε έμμεσο εργοδότη. Η τοποθέτηση αυτή έληξε περίπου δύο χρόνια αργότερα. Οι εργαζόμενοι άσκησαν αγωγή κατά της Luso Temp ζητώντας ποσά που φέρονται να μην καταβλήθηκαν για ημέρες άδειας μετ' αποδοχών καθώς και το αντίστοιχο επίδομα αδειάς που οφειλόταν για την περίοδο απασχόλησής τους στην εν λόγω εταιρεία. Οι εργαζόμενοι διαφωνούσαν με τη Luso Temp για τη μέθοδο υπολογισμού του αριθμού των ημερών άδειας μετ' αποδοχών και για τον καθορισμό των παραπάνω οφειλόμενων ποσών, και συγκεκριμένα διαφωνούσαν για τις εφαρμοστέες διατάξεις του εργατικού κώδικα.

Οι εργαζόμενοι υποστήριζαν ότι ο αριθμός των ημερών και το ύψος των ποσών πρέπει να καθοριστούν σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις περί αδειάς μετ' αποδοχών. Η Luso Temp υποστήριζε, αντιθέτως, ότι εφαρμογή έχουν οι ειδικές διατάξεις περί αδειάς μετ' αποδοχών για τους εργαζομένους με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης. Σύμφωνα με τη μέθοδο υπολογισμού που υποστήριζε η Luso Temp, οι εργαζόμενοι θα δικαιούνταν λιγότερες ημέρες άδειας μετ' αποδοχών και μικρότερο ποσό του αντίστοιχου επιδόματος αδειάς από αυτό που θα δικαιούνταν αν είχαν προσληφθεί απευθείας από τον έμμεσο εργοδότη για το ίδιο χρονικό διάστημα και για την ίδια εργασία. Το πρωτοδικείο της Μπράγκα (Πορτογαλία) διατηρούσε αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα των παραπάνω ειδικών διατάξεων σε σχέση με την Οδηγία 2008/104/EK περί της εργασίας μέσω εταιρείας προσωρινής απασχόλησης (στο εξής: Οδηγία).

Κατά το πορτογαλικό δικαστήριο, οι ειδικές διατάξεις περί αδειάς μετ' αποδοχών εισάγουν διαφορετική μεταχείριση μεταξύ, αφενός, των εργαζομένων με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης σε έμμεσο εργοδότη για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο ή ίσο των δώδεκα μηνών ή για χρονικό διάστημα που να αρχίζει κατά τη διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους και να λήγει μόνο σε δύο ή περισσότερα ημερολογιακά έτη, και αφετέρου των εργαζομένων που προσλαμβάνονται απευθείας από τον έμμεσο εργοδότη, δεδομένου ότι το δικαίωμα των πρώτων

εργαζομένων υπολογίζεται πάντοτε αναλογικά με τη διάρκεια της σύμβασής τους, ενώ οι δεύτεροι εργαζόμενοι θα μπορούσαν, υπό τις ίδιες συνθήκες, να επωφεληθούν από τις ευνοϊκότερες γενικές διατάξεις. Ωστόσο, το εν λόγω δικαστήριο επισήμανε ότι η διαφορετική μεταχείριση δεν στοιχειοθετείται, όταν η διάρκεια της προσωρινής απασχόλησης είναι μικρότερη των δώδεκα μηνών ή όταν αρχίζει κατά τη διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους και λήγει κατά τη διάρκεια του επόμενου ημερολογιακού έτους.

Η Πορτογαλική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι, δεδομένου ότι οι ειδικές διατάξεις δεν καθορίζουν τη μέθοδο ή συγκεκριμένους κανόνες για τον υπολογισμό του αριθμού των ημερών αδειας των εργαζομένων με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης ή ακόμη και τις συνέπειες που θα είχε η καταγγελία της απασχόλησής τους στο δικαίωμά τους για ημέρες άδειας, πρέπει να εφαρμοστούν οι γενικές διατάξεις, οι οποίες εφαρμόζονται ανεξαρτήτως της φύσης της συμβατικής σχέσης, συμπεριλαμβανομένων των εργαζομένων με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης, και οι οποίες προβλέπουν συγκεκριμένες περιπτώσεις όσον αφορά τον υπολογισμό του αριθμού των ημερών άδειας μετ' αποδοχών και τις συνέπειες που έχει η καταγγελία των συμβάσεων εργασίας των εργαζομένων αυτών στο δικαίωμά τους σε ημέρες αδειας.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι η Οδηγία απαγορεύει εθνική νομοθεσία δυνάμει της οποίας η αποζημίωση που δικαιούνται οι εργαζόμενοι σε εταιρείες προσωρινής απασχόλησης, σε περίπτωση λήξης της σχέσης εργασίας τους με τον έμμεσο εργοδότη, για τις ημέρες ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών που δεν έχουν ληφθεί και το αντίστοιχο επίδομα αδειας, είναι κατώτερη από την αποζημίωση που θα δικαιούνταν οι εργαζόμενοι αυτοί, ευρισκόμενοι στην ίδια κατάσταση και επικαλούμενοι την ίδια βάση, εάν είχαν προσληφθεί απευθείας από τον έμμεσο εργοδότη και καταλάμβαναν την ίδια θέση για το ίδιο χρονικό διάστημα.

Σύμφωνα με το ΔΕΕ, ο σκοπός της Οδηγίας είναι να εξασφαλίσει την πλήρη συμμόρφωση με το άρθρο 31 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων περί του δικαιώματος κάθε εργαζομένου σε ετήσια περίοδο αμειβόμενων διακοπών. Εξάλλου, κατά τη νομολογία του ΔΕΕ, η έννοια των συνθηκών απασχόλησης της Συμφωνίας-πλαίσιου για την εργασία ορισμένου χρόνου, που συνήφθη στις 18 Μαρτίου 1999, περιλαμβάνει την αποζημίωση που οφείλει ο εργοδότης στον εργαζόμενο λόγω λύσης της σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου. Ακόμη, το ΔΕΕ επισήμανε ότι η Οδηγία αποβλέπει κατά τρόπο στοχευμένο στη διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των εργαζομένων με άτυπες και επισφαλείς σχέσεις εργασίας και, ως εκ τούτου, επιβάλλεται η ακόλουθη ερμηνεία: η αποζημίωση που υποχρεούται να καταβάλει ο εργοδότης στον εργαζόμενο λόγω καταγγελίας της προσωρινής απασχόλησής του, για μη ληφθείσες αποδοχές λόγω ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών, καθώς και για το αντίστοιχο

μη ληφθέν επίδομα αδειας, περιλαμβάνεται στην έννοια των «βασικών όρων εργασίας και απασχόλησης» κατά την έννοια της Οδηγίας.

Όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι, σύμφωνα με την Οδηγία, οι εργαζόμενοι με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης πρέπει, κατά τη διάρκεια της απασχόλησής τους σε έμμεσο εργοδότη, να απολαμβάνουν βασικούς όρους εργασίας και απασχόλησης τουλάχιστον ίσους με αυτούς που θα ίσχυαν γι' αυτούς αν είχαν προσληφθεί απευθείας από τον έμμεσο εργοδότη για την ίδια θέση εργασίας.

Εναπόκειται δε στο εθνικό δικαστήριο να διασφαλίσει την τήρηση της αρχής αυτής και, προς τούτο, θα πρέπει ιδίως να εξακριβώσει εάν, εν προκειμένω, εφαρμόζεται το γενικό καθεστώς αδειών, στο μέτρο που η φράση «κατ' αναλογία προς τη διάρκεια της σύμβασής τους», αναφερόμενη σε σχετική διάταξη του εργατικού κώδικα, πρέπει να ερμηνευθεί σε συνδυασμό με τις λοιπές διατάξεις του εν λόγω γενικού καθεστώτος, προκειμένου να προσδιοριστεί το ποσό της αποζημίωσης που μπορεί να δικαιούνται οι εν λόγω εργαζόμενοι. Στην περίπτωση αυτή, δεν μπορεί να συναχθεί ότι παραβιάζεται η αρχή της ίσης μεταχείρισης.

VII. ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Επιμ.: Ευαγγελία Λαμπράκη, Έλλη Τσιτσιπά

► Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις

Η έννοια της «ανωτέρας βίας» που καθιστά αδύνατη την εκτέλεση ενός ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης δεν επεκτείνεται στα νομικά εμπόδια που προκύπτουν από νομικές ενέργειες που ασκούνται από το εκζητούμενο πρόσωπο

προδικαστική παραπομπή – επείγουσα προδικαστική διαδικασία – δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης – Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ – άρθρο 23 παρ. 3 – απαίτηση παρέμβασης της δικαστικής αρχής εκτέλεσης – άρθρο 6 παρ. 2 – αστυνομικές υπηρεσίες – δεν εμπίπτουν – ανωτέρα βία – έννοια – νομικά εμπόδια ως προς την παράδοση – κίνηση νομικών διαδικασιών από τον καταζητούμενο – αίτηση διεθνούς προστασίας – δεν εμπίπτει – άρθρο 23 παρ. 5 – παρέλευση των προθεσμιών παράδοσης – συνέπειες – απόλυση του κρατουμένου – υποχρέωση λήψης κάθε άλλου αναγκαίου μέτρου προς αποτροπή της διαφυγής

ΔΕΕ C-804/21 PPU, C και CD (Obstacles juridiques à l'exécution d'une décision de remise), 28.04.2022, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: A. Prechal, Εισηγήτρια: A. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2022:307 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 2, καθώς και του άρθρου 23 παρ. 3 και 5 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών, όπως τροποποιήθηκε με την Απόφαση-πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ (στο εξής: Απόφαση-πλαίσιο 2002/584). Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Korkein oikeus (Ανώτατο Δικαστήριο, Φινλανδία) στο πλαίσιο της εκτέλεσης, στη Φινλανδία, ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης τα οποία εξέδωσε ρουμανικό δικαστήριο κατά των C και CD, Ρουμάνων υπηκόων.

Ο C και ο CD, Ρουμάνοι υπήκοοι, αποτέλεσαν αντικείμενο ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης που εκδόθηκαν το 2015 από ρουμανική δικαστική αρχή με σκοπό την εκτέλεση ποινών φυλάκισης πέντε ετών και παρεπόμενων ποινών τριών ετών. Οι ποινές αυτές επιβλήθηκαν για διακίνηση επικίνδυνων και πολύ επικίνδυνων ναρκωτικών ουσιών και για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση. Οι C και CD αποτέλεσαν αντικείμενο διαδικασιών εκτέλεσης των εν λόγω ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης στη Σουηδία. Με αποφάσεις που εκδόθηκαν το 2020, οι σουηδικές αρχές διέταξαν την παράδοση των C και CD στις ρουμανικές αρχές. Ωστόσο, ο C και ο CD έφυγαν από τη Σουηδία για τη Φινλανδία πριν εκτελεστούν οι εν λόγω αποφάσεις περί παράδοσης. Στις 15 Δεκεμβρίου 2020, ο C και ο CD συνελήφθησαν και τέθηκαν υπό κράτηση στη Φινλανδία βάσει των επίμαχων ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης.

Με αποφάσεις της 16ης Απριλίου 2021, το Ανώτατο Δικαστήριο της Φινλανδίας διέταξε την παράδοσή τους στις ρουμανικές αρχές. Η εθνική αστυνομική υπηρεσία ερευνών της Φινλανδίας όρισε αρχικά ως ημερομηνία παράδοσης την 7η Μαΐου 2021. Η αεροπορική μεταφορά των C και CD στη Ρουμανία δεν μπορούσε να οργανωθεί πριν από την ημερομηνία αυτή λόγω της πανδημίας COVID-19. Μια δεύτερη ημερομηνία παράδοσης ορίστηκε για τις 11 Ιουνίου 2021. Ωστόσο, η παράδοση αναβλήθηκε και πάλι, λόγω προβλημάτων αεροπορικής μεταφοράς. Μια τρίτη ημερομηνία παράδοσης ορίστηκε για τις 17 Ιουνίου 2021 για τον CD και για τις 22 Ιουνίου 2021 για τον C. Ωστόσο, και πάλι δεν ήταν δυνατόν να προχωρήσει η παράδοση αυτή, αυτή τη φορά επειδή ο C και ο CD είχαν υποβάλει αιτήσεις διεθνούς προστασίας στη Φινλανδία. Ο C και ο CD άσκησαν τότε προσφυγή με την οποία ζητούσαν, αφενός, την αποφυλάκισή τους λόγω παρέλευσης της προθεσμίας παράδοσης και, αφετέρου, την αναβολή της παράδοσής τους λόγω των αιτήσεών τους για διεθνή προστασία. Οι αγωγές αυτές κρίθηκαν απαράδεκτες. Η κύρια δίκη αφορά τις αναιρέσεις που άσκησαν ο C και ο CD κατά των αποφάσεων αυτών ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

Το άρθρο 23 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 θεσπίζει τους κανόνες που εφαρμόζονται στην παράδοση των προσώπων που ζητούνται βάσει ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης μόλις ληφθεί η οριστική απόφαση για την παράδοση των προσώπων αυτών από τις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους εκτέλεσης. Εάν ο εκζητούμενος δεν παραδοθεί εντός πολύ σύντομης προθεσμίας, πρέπει να αφεθεί ελεύθερος σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 5. Εάν η παράδοση εμποδίζεται λόγω ανωτέρας βίας, η προθεσμία αυτή μπορεί να παραταθεί σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 3, υπό την προϋπόθεση ότι η δικαστική αρχή εκτέλεσης και η δικαστική αρχή έκδοσης συμφωνούν αμέσως σε νέα ημερομηνία παράδοσης.

Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, κατ' αρχάς, αν η έννοια της «ανωτέρας βίας» συμπεριλαμβάνει και τα νομικά κωλύματα παράδοσης που προκύπτουν από προσφυγές του προσώπου που αποτελεί αντικείμενο του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και βασίζονται στο δίκαιο του κράτους μέλους εκτέλεσης, στις περιπτώσεις που η οριστική απόφαση περί παράδοσης έχει εκδοθεί από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης.

Με τη σημερινή του απόφαση, το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι η άσκηση προσφυγών από το πρόσωπο κατά του οποίου έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, στο πλαίσιο διαδικασίας που προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο του κράτους μέλους εκτέλεσης, με σκοπό να αμφισβητηθεί η παράδοσή του στις αρχές του κράτους μέλους έκδοσης ή να καθυστερήσει την παράδοση αυτή, δεν μπορεί να θεωρηθεί απρόβλεπτη κατάσταση. Κατά συνέπεια, τα εν λόγω νομικά εμπόδια στην παράδοση, τα οποία απορρέουν από αγωγές που έχει ασκήσει το εν λόγω πρόσωπο, δεν συνιστούν κατάσταση ανωτέρας βίας.

Κατά συνέπεια, οι προθεσμίες παράδοσης που προβλέπονται στο άρθρο 23 της Απόφασης-πλαίσιο δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι αναστέλλονται λόγω εκκρεμών στο κράτος μέλος εκτέλεσης προσφυγών του προσώπου κατά του οποίου έχει εκδοθεί το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, εφόσον η δικαστική αρχή εκτέλεσης έχει εκδώσει την οριστική απόφαση παράδοσης. Κατά συνέπεια, οι αρχές του κράτους μέλους εκτέλεσης εξακολουθούν, καταρχήν, να υποχρεούνται να παραδώσουν το εν λόγω πρόσωπο στις αρχές του κράτους μέλους έκδοσης εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών.

Στη συνέχεια, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, πρώτον, αν πληρούται η απαίτηση για παρέμβαση της δικαστικής αρχής εκτέλεσης όταν το κράτος μέλος εκτέλεσης αναθέτει σε αστυνομική υπηρεσία να εξακριβώσει αν συντρέχει περίπτωση ανωτέρας βίας και αν πληρούνται οι αναγκαίες προϋποθέσεις για τη συνέχιση της κράτησης του ενδιαφερομένου, υπό την προϋπόθεση ότι ο ενδιαφερόμενος δικαιούται να προσφύγει ανά πάσα στιγμή

στη δικαστική αρχή εκτέλεσης για να λάβει απόφαση επί των προαναφερθέντων ζητημάτων. Δεύτερον, το εν λόγω δικαστήριο ερωτά αν πρέπει να θεωρηθεί ότι έχουν παρέλθει οι προθεσμίες του άρθρου 23, με αποτέλεσμα να πρέπει να αφεθεί ελεύθερο το πρόσωπο αυτό, σε περίπτωση που πρέπει να θεωρηθεί ότι δεν πληρούται η προϋπόθεση για την παρέμβαση της δικαστικής αρχής εκτέλεσης.

Το Δικαστήριο διαπιστώνει, καταρχάς, ότι η απαιτούμενη από το άρθρο 23 της Απόφασης-πλασιού παρέμβαση της δικαστικής αρχής εκτέλεσης, προκειμένου να εκτιμηθεί αν συντρέχει περίπτωση ανωτέρας βίας και, ενδεχομένως, να οριστεί νέα ημερομηνία παράδοσης, δεν μπορεί να ανατεθεί σε αστυνομική υπηρεσία του κράτους μέλους εκτέλεσης, όπως είναι η εθνική αστυνομική υπηρεσία ερευνών της διαφοράς της κύριας δίκης. Η διαπίστωση κατάστασης ανωτέρας βίας από τις αστυνομικές υπηρεσίες του κράτους μέλους εκτέλεσης και ο καθορισμός νέας ημερομηνίας παράδοσης, χωρίς παρέμβαση της δικαστικής αρχής εκτέλεσης, δεν πληροί τις τυπικές προϋποθέσεις του άρθρου 23 της Απόφασης-πλασιού, ανεξαρτήτως του αν υφίσταται πράγματι κατάσταση ανωτέρας βίας.

Κατά συνέπεια, όταν δεν υπάρχει παρέμβαση της δικαστικής αρχής εκτέλεσης, οι προθεσμίες που προβλέπονται στο άρθρο 23 της Απόφασης-πλασιού δεν μπορούν να παραταθούν έγκυρα και, σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, οι προθεσμίες αυτές πρέπει να θεωρηθούν λήξασες.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι από τη διατύπωση του άρθρου 23 της Απόφασης-πλασιού προκύπτει σαφώς ότι το πρόσωπο στο οποίο έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, εφόσον εξακολουθεί να τελεί υπό κράτηση, πρέπει, εφόσον έχουν παρέλθει οι προθεσμίες αυτές, να αφεθεί ελεύθερο. Καμία διάταξη δεν προβλέπει εξαίρεση από την υποχρέωση αυτή του κράτους μέλους εκτέλεσης στην περίπτωση αυτή. Λαμβανομένης υπόψη της υποχρέωσης του κράτους μέλους εκτέλεσης να συνεχίσει τη διαδικασία εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, η αρμόδια αρχή του εν λόγω κράτους μέλους υποχρεούται, εάν το πρόσωπο που αποτελεί αντικείμενο του εντάλματος αφεθεί ελεύθερο, να λάβει κάθε μέτρο που κρίνει αναγκαίο για να εμποδίσει τη διαφυγή του προσώπου αυτού, με εξαίρεση τα μέτρα που συνεπάγονται στέρηση της ελευθερίας.

Σε περίπτωση αδυναμίας εντοπισμού του, ο κατηγορούμενος μπορεί να δικαστεί και να καταδικαστεί ερήμην, αλλά δικαιούται, στη συνέχεια, να ζητήσει την επανάληψη της δίκης επί της ουσίας της υπόθεσης παρουσία του ίδιου

προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – Οδηγία 2016/343/ΕΕ – άρθρο 8 – δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του – ενημέρωση σχετικά με τη δίκη – αδυναμία εντοπισμού του κατηγορουμένου παρόλο που καταβλήθηκαν οι δέουσες προσπάθειες από τις αρμόδιες εθνικές αρχές – δυνατότητα διεξαγωγής δίκης και εκδόσεως καταδικαστικής αποφάσεως ερήμην του κατηγορουμένου – άρθρο 9 – δικαίωμα σε νέα δίκη ή άλλο μέσο ένδικης προστασίας που επιτρέπει επαναπροσδιορισμό της ουσίας της υπόθεσης

ΔΕΕ C-569/20, Spetsializirana prokuratura (Procès d'un accusé en fuite), 19.05.2022, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): Κ. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2022:401 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία των άρθρων 8 και 9 της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ, για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, του άρθρου 4α της Απόφασης-πλασιού 2002/584/ΔΕΥ, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών, όπως τροποποιήθηκε με την Απόφαση-πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ (στο εξής: Απόφαση-πλαίσιο 2002/584), καθώς και του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης). Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Spetsializiran nakazatelen sad (ποινικό δικαστήριο ειδικών αρμοδιοτήτων, Βουλγαρία) στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κινηθείσας κατά του IR για πράξεις δυνάμενες να στοιχειοθετούν φορολογικές παραβάσεις που επισύρουν στερητικές της ελευθερίας ποινές.

Η απόφαση αφορά τον IR, σε βάρος του οποίου ασκήθηκε στη Βουλγαρία ποινική δίωξη, και ο οποίος κατηγορήθηκε ότι μετείχε σε εγκληματική οργάνωση με σκοπό τη διάπραξη φορολογικών παραβάσεων που επισύρουν στερητικές της ελευθερίας ποινές. Ένα πρώτο κατηγορητήριο επιδόθηκε αυτοπροσώπως στον IR και ο ίδιος δήλωσε τη διεύθυνση επικοινωνίας του. Ωστόσο, κατά την έναρξη του ενώπιον του δικαστηρίου σταδίου της ποινικής διαδικασίας, δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί εκεί, με αποτέλεσμα το Spetsializiran nakazatelen sad να μην μπορέσει να τον κλητεύσει στην επ' ακροατηρίου συζήτηση. Εξάλλου, ο δικηγόρος που διορίστηκε αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο αυτό δεν ήλθε σε επαφή μαζί του. Επιπλέον, λόγω ελαττώματος του κατηγορητηρίου που είχε επιδοθεί στον IR, κηρύχθηκε άκυρο και, κατά συνέπεια, η διαδικασία περατώθηκε. Μετά τη σύνταξη νέου κατηγορητηρίου και την επανάληψη της διαδικασίας, ο IR αναζητήθηκε εκ νέου, χωρίς να καταστεί δυνατόν ο εντοπισμός του. Το αιτούν δικαστήριο συνήγαγε τελικά ότι ο IR διέφυγε και ότι, υπό τις περιστάσεις αυτές, η υπόθεση μπορούσε να εκδικασθεί ερήμην.

Σε αυτό το πλαίσιο, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται σε ποια περίπτωση από τις προβλεπόμενες στην Οδηγία 2016/343/ΕΕ εμπίπτει η περίπτωση του IR, ο οποίος διέφυγε μετά την επίδοση του πρώτου κατηγορητηρίου και πριν από την έναρξη του ενώπιον του δικαστηρίου σταδίου της ποινικής διαδικασίας, προκειμένου να καταστεί δυνατή η ορθή ενημέρωση του ενδιαφερομένου περί των διαδικαστικών εγγυήσεων που διαθέτει.

Το Δικαστήριο απαντά ότι τα άρθρα 8 και 9 της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ έχουν την έννοια ότι είναι δυνατόν να διεξαχθεί δίκη και, ενδεχομένως, να εκδοθεί καταδικαστική απόφαση ερήμην του κατηγορουμένου τον οποίο οι αρμόδιες εθνικές αρχές, παρά τις δέουσες προσπάθειες που κατέβαλαν προς τούτο, αδυνατούν να εντοπίσουν και στον οποίο δεν κατόρθωσαν, λόγω της αδυναμίας εντοπισμού του, να παρέχουν ενημέρωση σχετικά με τη δίκη του. Πρέπει όμως, στην περίπτωση αυτή, ο κατηγορούμενος να έχει, καταρχήν, τη δυνατότητα, αφότου λάβει γνώση της καταδίκης του, να επικαλεστεί ευθέως το δικαίωμα που του απονέμει η εν λόγω Οδηγία, ζητώντας την επανάληψη της δίκης ή ασκώντας ισοδύναμο μέσο ένδικης προστασίας που οδηγεί σε επανεξέταση της ουσίας της υπόθεσης παρουσία του ιδίου. Το Δικαστήριο διευκρινίζει πάντως ότι το δικαίωμα αυτό μπορεί να μην αναγνωριστεί στον κατηγορούμενο αν από ακριβείς και αντικειμενικές ενδείξεις προκύπτει ότι έλαβε επαρκείς πληροφορίες ώστε να γνωρίζει ότι επρόκειτο να διεξαχθεί δίκη εις βάρος του και, ενεργώντας σκοπίμως και με πρόθεση να αποφύγει την κρίση του δικαστηρίου, παρεμπόδισε τις αρχές να του παράσχουν επισήμως πληροφορίες σχετικά με τη δίκη.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, καταρχάς, ότι το άρθρο 8 παρ. 4 και το άρθρο 9 της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ πρέπει να θεωρηθούν ότι έχουν άμεσο αποτέλεσμα όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής και το περιεχόμενο του δικαιώματος σε νέα δίκη. Το δικαίωμα αυτό επιφυλάσσεται στα πρόσωπα των οποίων η δίκη διεξάγεται ερήμην, ενώ συγχρόνως δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 8 παρ. 2 της Οδηγίας αυτής. Αντιθέτως, η δυνατότητα που παρέχει η Οδηγία 2016/343/ΕΕ στα κράτη μέλη να διεξάγουν, όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις του εν λόγω άρθρου 8 παρ. 2, ερήμην δίκη και να εκτελούν την απόφαση που θα εκδοθεί, χωρίς να προβλέπεται δικαίωμα σε νέα δίκη, στηρίζεται στην παραδοχή ότι ο ενδιαφερόμενος, παρόλο που ενημερώθηκε προσηκόντως, παραιτήθηκε οικειοθελώς και κατά τρόπο μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση από την άσκηση του δικαιώματος παράστασης στη δίκη του.

Η ερμηνεία αυτή εγγυάται την τήρηση του σκοπού της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ, ο οποίος συνίσταται στην ενίσχυση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και στη συνακόλουθη ενίσχυση της εμπιστοσύνης κάθε κράτους μέλους στα συστήματα απο-

νομής ποινικής δικαιοσύνης των άλλων κρατών μελών, καθώς και στη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, αποτρέποντας συγχρόνως το ενδεχόμενο πρόσωπο το οποίο παραιτήθηκε κατά τρόπο μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση από το δικαίωμα παράστασης στη δίκη του, παρά το γεγονός ότι είχε ενημερωθεί σχετικά με τη δίκη, να δύναται να αξιώσει, μετά την έκδοση ερήμην καταδικαστικής απόφασης, τη διεξαγωγή νέας δίκης και, ως εκ τούτου, να παρακωλύσει καταχρηστικά την αποτελεσματικότητα της ποινικής δίωξης καθώς και την ορθή απονομή της δικαιοσύνης.

Σε ό,τι αφορά την ενημέρωση σχετικά με τη δίκη και τις συνέπειες της μη παράστασης, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν έχει εκδοθεί επίσημο έγγραφο υπόψιν του ενδιαφερομένου που να μνημονεύει κατά τρόπο μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση την ημερομηνία και τον τόπο διεξαγωγής της δίκης και, σε περίπτωση μη εκπροσώπησης από εξουσιοδοτημένο δικηγόρο, τις συνέπειες της ενδεχόμενης μη παράστασης. Εξάλλου, στο εν λόγω δικαστήριο απόκειται να εξακριβώσει αν το έγγραφο αυτό κοινοποιήθηκε εγκαίρως ούτως ώστε ο ενδιαφερόμενος να είναι σε θέση να προετοιμάσει επωφελώς την υπεράσπισή του, αν αποφασίσει να μετάσχει στη δίκη.

Σε σχέση, ειδικότερα, με τους κατηγορουμένους που διέφυγαν, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η Οδηγία 2016/343/ΕΕ αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία αποκλείει το δικαίωμα σε νέα δίκη για τον λόγο και μόνον ότι ο ενδιαφερόμενος διέφυγε και οι αρχές δεν κατόρθωσαν να τον εντοπίσουν. Μόνον όταν από ακριβείς και αντικειμενικές ενδείξεις προκύπτει ότι ο ενδιαφερόμενος, μολονότι έχει ενημερωθεί επισήμως ότι κατηγορείται για την τέλεση ποινικού αδικήματος, ούτως ώστε να γνωρίζει ότι επρόκειτο να διεξαχθεί δίκη εις βάρος του, ενεργεί εσκεμμένως κατά τρόπο που κατατείνει στο να μην καταστεί δυνατόν να λάβει επισήμως τις σχετικές με την ημερομηνία και τον τόπο διεξαγωγής της δίκης πληροφορίες, μπορεί να θεωρηθεί ότι το πρόσωπο αυτό ενημερώθηκε σχετικά με τη δίκη και ότι παραιτήθηκε οικειοθελώς και κατά τρόπο μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση από την άσκηση του δικαιώματος παράστασης στη δίκη του, κατάσταση η οποία εμπίπτει στην περίπτωση του άρθρου 8 παρ. 2 της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ. Η ύπαρξη τέτοιων ακριβών και αντικειμενικών ενδείξεων μπορεί, μεταξύ άλλων, να διαπιστωθεί όταν το εν λόγω πρόσωπο έχει δηλώσει οικειοθελώς εσφαλμένη διεύθυνση στις αρμόδιες για ποινικές υποθέσεις εθνικές αρχές ή δεν εντοπίζεται πλέον στη διεύθυνση την οποία είχε δηλώσει. Εξάλλου, προκειμένου να εξεταστεί κατά πόσον οι πληροφορίες που παρασχέθηκαν στον ενδιαφερόμενο είναι επαρκείς, ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να αποδίδεται και στη δέουσα προσπάθεια που καταβάλλουν οι δημόσιες αρχές για να ενημερώσουν τον ενδιαφερόμενο και στη δέουσα

προσπάθεια που καταβάλλει ο τελευταίος προκειμένου να λάβει τις εν λόγω πληροφορίες.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει, τέλος, ότι η ερμηνεία αυτή είναι συμβατή με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το οποίο κατοχυρώνεται στα άρθρα 47 και 48 του Χάρτη και στο άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

► Μεταναστευτική πολιτική

Το Δικαστήριο διευκρινίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να διαταχθεί η κράτηση υπηκόου τρίτης χώρας ενόψει απομάκρυνσης σε σωφρονιστικό κατάστημα

προδικαστική παραπομπή – μεταναστευτική πολιτική – Οδηγία 2008/115/ΕΚ – κράτηση ενόψει απομάκρυνσης – άρθρο 16 παρ. 1 – άμεσο αποτέλεσμα – ειδική εγκατάσταση κράτησης – έννοια – κράτηση σε σωφρονιστικό κατάστημα – προϋποθέσεις – άρθρο 18 – κατάσταση έκτακτης ανάγκης – έννοια – άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – αποτελεσματικός δικαστικός έλεγχος

ΔΕΕ C-519/20, Landkreis Gifhorn, 10.03.2022, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: E. Regan, Εισηγητής: Κ. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2022:178 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 1 και του άρθρου 18 της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Amtsgericht Hannover (ειρηνοδικείο Αννόβερου, Γερμανία) στο πλαίσιο διαδικασίας απομάκρυνσης που έχει κινηθεί κατά του Κ και αφορά τη νομιμότητα της κράτησής του στο τμήμα Langenhagen του σωφρονιστικού καταστήματος Αννόβερου.

Ο ενδιαφερόμενος είχε εισέλθει στο γερμανικό έδαφος τον Οκτώβριο του 2015 και, δεδομένης της απόρριψης της αίτησης χορήγησης ασύλου που είχε υποβάλει ως προδήλως αβάσιμης, εκδόθηκε σε βάρος του απόφαση απομάκρυνσης η οποία κατέστη εκτελεστή τον Ιούνιο του 2017. Κατόπιν σύλληψής του τον Αύγουστο το 2020, ο Κ τέθηκε υπό κράτηση στο τμήμα Langenhagen του σωφρονιστικού καταστήματος του Αννόβερου. Με διάταξη του ειρηνοδικείου Αννόβερου, η κράτηση του Κ στο σωφρονιστικό κατάστημα παρατάθηκε μέχρι τον Νοέμβριο του 2020, ενώ ο Κ προσέφυγε κατά της διάταξης αυτής ενώπιον του ίδιου δικαστηρίου, το οποίο τον άκουσε στο πλαίσιο της νέας αυτής διαδικασίας στις 7 Οκτωβρίου 2020.

Στο πλαίσιο εξέτασης της προσφυγής, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το αν, κατά το ως άνω χρονικό διάστημα, το τμήμα Langenhagen αποτελούσε «ειδική εγκατάσταση κράτησης», κατά την έννοια του άρθρου 16 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ, δεδομένου ότι, πέραν από τους κρατούμενους ενόψει απομάκρυνσης, το τμήμα αυτό υποδεχόταν και κρατούμενους του κοινού δικαίου και δεν διασφαλιζόταν ο γεωγραφικός και οργανωτικός διαχωρισμός τους. Ειδικότερα, μολονότι ο Γερμανός νομοθέτης επικαλέστηκε, προκειμένου να παρεκκλίνει από το άρθρο 16 παρ. 1, κατάσταση έκτακτης ανάγκης κατά την έννοια του άρθρου 18 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ, το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι, ανεξαρτήτως του αν οι προϋποθέσεις του άρθρου 18 συντρέχαν κατά τον χρόνο ψήφισης του νόμου της 15ης Αυγούστου 2019, διαπιστώνεται ότι, εν πάση περιπτώσει, δεν συντρέχουν πλέον. Υπό τις συνθήκες αυτές, το ειρηνοδικείο Αννόβερου αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα.

Με το τρίτο και το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, τα οποία πρέπει να εξεταστούν πρώτα και από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 16 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ έχει την έννοια ότι μπορεί να θεωρηθεί ως «ειδική εγκατάσταση κράτησης», κατά την έννοια της διάταξης αυτής, συγκεκριμένο τμήμα σωφρονιστικού καταστήματος, το οποίο, αφενός, ενώ έχει δικό του διευθυντή, υπάγεται στη διεύθυνση του σωφρονιστικού καταστήματος και υπόκειται στον αρμόδιο για τα σωφρονιστικά καταστήματα υπουργό και στο οποίο, αφετέρου, οι υπήκοοι τρίτων χωρών κρατούνται ενόψει απομάκρυνσης σε συγκεκριμένα κτίρια τα οποία έχουν δικές τους υποδομές και είναι απομονωμένα από τα λοιπά κτίρια του τμήματος στα οποία κρατούνται κατάδικοι. Το Δικαστήριο επισημαίνει σχετικά ότι με την πρώτη περίοδο του άρθρου 16 παρ. 1 της Οδηγίας διατυπώνεται η αρχή ότι η κράτηση των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών ενόψει της απομάκρυνσής τους λαμβάνει χώρα σε ειδικές εγκαταστάσεις κράτησης, οι συνθήκες κράτησης στις οποίες πρέπει να έχουν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε σχέση με τις κανονικές συνθήκες εκτέλεσης των στερητικών της ελευθερίας ποινών στα σωφρονιστικά καταστήματα. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι, όταν διατάσσεται, ενόψει απομάκρυνσης, η κράτηση του παρανόμως διαμενοντος υπηκόου τρίτης χώρας, έχει ως μόνο σκοπό να διασφαλίσει την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας επιστροφής, ενώ οι συνθήκες κράτησης σε ειδικές εγκαταστάσεις κράτησης πρέπει να είναι τέτοιες ώστε να αποτρέπουν, κατά το μέτρο του δυνατού, το ενδεχόμενο η κράτηση των εν λόγω υπηκόων να προσομοιάζει με εγκλεισμό σε περιβάλλον φυλακής, ο οποίος είναι ίδιον της κράτησης με τιμωρητικό σκοπό.

Υπό το πρίσμα αυτό, επισημαίνεται ότι το αιτούν δικαστήριο οφείλει, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα κρίσιμα στοιχεία και κατόπιν συνολικής εκτίμησής τους, να διαπιστώσει αν, στο σύνολό τους, ο επίμαχος χώρος και οι επίμαχες συνθήκες κράτησης, εν προκειμένω, προσιδιάζουν σε κράτηση που διατάσσεται δυνάμει του άρθρου 15 της Οδηγίας 2008/115/EK. Συναφώς, το Δικαστήριο κρίνει ότι ο διαχωρισμός και μόνον, εντός της αυτής εγκατάστασης, των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών και των κρατουμένων του κοινού δικαίου δεν αρκεί προκειμένου να γίνει δεκτό ότι το τμήμα της εγκατάστασης στο οποίο κρατούνται οι υπήκοοι τρίτων χωρών ενόψει απομάκρυνσης αποτελεί «ειδική εγκατάσταση κράτησης» κατά την έννοια του άρθρου 16 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/115/EK. Πέραν του στοιχείου αυτού, πρέπει οπωσδήποτε να ληφθούν υπόψη από το αιτούν δικαστήριο, κατά την εκτίμηση στην οποία θα προβεί, η διαμόρφωση των χώρων που χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για την κράτηση των υπηκόων τρίτων χωρών, οι κανόνες που καθορίζουν τις συνθήκες κράτησής τους και τα ειδικά προσόντα και τα καθήκοντα του προσωπικού που είναι υπεύθυνο για την εγκατάσταση όπου λαμβάνει χώρα η κράτηση.

Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, το άρθρο 18 παρ. 1 και 3 της Οδηγίας 2008/115/EK έχουν την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο που καλείται να διατάξει την κράτηση σε σωφρονιστικό κατάστημα υπηκόου τρίτης χώρας ενόψει απομάκρυνσης ή την παράταση της κράτησης αυτής πρέπει να μπορεί να ελέγξει αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις από τις οποίες το άρθρο 18 της Οδηγίας εξαρτά τη δυνατότητα του κράτους μέλους να προβλέψει την κράτηση του εν λόγω υπηκόου σε σωφρονιστικό κατάστημα. Το Δικαστήριο απαντά στο εν λόγω ερώτημα καταφατικά: το δικαστήριο πρέπει να είναι σε θέση να λάβει υπόψη τόσο τα πραγματικά στοιχεία και τις αποδείξεις που προβάλλει η διοικητική αρχή που ζητεί την κράτηση σε σωφρονιστικό κατάστημα όσο και κάθε ενδεχόμενη παρατήρηση του συγκεκριμένου υπηκόου τρίτης χώρας. Επιπλέον, πρέπει να είναι σε θέση να ερευνήσει κάθε άλλο κρίσιμο για την απόφασή του στοιχείο σε περίπτωση που το κρίνει αναγκαίο. Επομένως, οι εξουσίες της δικαστικής αρχής δεν μπορούν να περιορίζονται, σε καμία περίπτωση, μόνο στα στοιχεία που προσκομίστηκαν από την αρμόδια διοικητική αρχή αλλά το εθνικό δικαστήριο πρέπει να μπορεί επιπλέον να ελέγξει τη συμβατότητα της εθνικής νομοθεσίας με το δίκαιο της Ένωσης και, επομένως, αν αυτή συνάδει με όσα επιτρέπει το άρθρο 18.

Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 16 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/115/EK έχει την έννοια ότι ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί να μην εφαρμόσει νομοθεσία

κράτους μέλους η οποία επιτρέπει προσωρινώς την κράτηση, ενόψει απομάκρυνσης, παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών σε σωφρονιστικά καταστήματα, χωριστά από τους κρατουμένους του κοινού δικαίου, στην περίπτωση που οι προϋποθέσεις από τις οποίες το άρθρο 18 παρ. 1 εξαρτά τη συμβατότητα της νομοθεσίας αυτής με το δίκαιο της Ένωσης δεν συντρέχουν ή έπαυσαν να συντρέχουν. Σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου, η χρήση, εκ μέρους κράτους μέλους, της δυνατότητας παρέκκλισης που παρέχει το άρθρο 18 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/115/EK προϋποθέτει ότι το κράτος μέλος αυτό είναι σε θέση να αποδείξει ότι ο αριθμός των υπηκόων τρίτων χωρών για τους οποίους υπάρχει απόφαση που διατάσσει την κράτησή τους ενόψει απομάκρυνσης είναι τόσο μεγάλος ώστε να δημιουργεί απρόβλεπτο υψηλό φόρτο για το δυναμικό των ειδικών εγκαταστάσεων κράτησης που βρίσκονται σε ολόκληρο το έδαφός του.

Μάλιστα, ενώ το άρθρο 18 της Οδηγίας 2008/115/EK πρέπει βεβαίως να ερμηνεύεται στενά, εντούτοις η ερμηνεία αυτή πρέπει να είναι επίσης σύμφωνη με τον σκοπό που επιδιώκει το άρθρο αυτό και δεν μπορεί να το καθιστά κενό γράμμα. Κατά συνέπεια, πρώτον, ένα κράτος μέλος μπορεί να θεσπίσει, βάσει του άρθρου 18 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/115/EK, νομοθεσία η οποία επιτρέπει την κράτηση, ενόψει απομάκρυνσης, υπηκόων τρίτων χωρών σε σωφρονιστικά καταστήματα, ακόμη και στην περίπτωση που δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο κατά τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος χρήσης εκ μέρους του κράτους μέλους αυτού της ως άνω δυνατότητας να υπάρξουν προσωρινά διαθέσιμες θέσεις σε ορισμένες ειδικές εγκαταστάσεις κράτησης στο έδαφός του. Δεύτερον, ως προς την ειδική προϋπόθεση που αφορά το απρόβλεπτο του δημιουργούμενου φόρτου, ένα κράτος μέλος δεν μπορεί ιδίως να επικαλεστεί το άρθρο 18 της Οδηγίας 2008/115/EK όταν ο υψηλός φόρτος στο δυναμικό των ειδικών εγκαταστάσεων κράτησης δεν είναι απόρροια απροσδόκητης αύξησης του αριθμού των υπηκόων τρίτων χωρών για τους οποίους έχει εκδοθεί μέτρο κράτησης, αλλά είναι απλώς συνέπεια της μείωσης του αριθμού των διαθέσιμων θέσεων στις ειδικές εγκαταστάσεις κράτησης ή της έλλειψης προληπτικού σχεδιασμού εκ μέρους των εθνικών αρχών. Τρίτον, το συγκεκριμένο κράτος μέλος πρέπει επίσης να μπορεί να αποδείξει ότι ο υψηλός φόρτος εξακολουθεί καθ' όλη τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος επίκλησης του άρθρου 18, καθώς και ότι δεν ήταν δυνατή η λήψη επαρκών διαρθρωτικών μέτρων, προκειμένου να αμβλύνει τον υψηλό φόρτο στο δυναμικό των ειδικών εγκαταστάσεων κράτησης. Τέταρτον, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί, στηριζόμενο στο άρθρο 18 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/115/EK, να στερήσει τους παρανόμως διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών από άλλα δικαιώματα πλην εκείνων που αναγνωρίζει υπέρ τους το άρθρο 16

παρ. 1 και το άρθρο 17 παρ. 2 της Οδηγίας. Κατά συνέπεια, ένας ευάλωτος υπήκοος τρίτης χώρας δεν μπορεί να κρατείται, ενόψει απομάκρυνσης, σε σωφρονιστικό κατάστημα βάσει του άρθρου 18 της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ, στην περίπτωση που η κράτηση αυτή δεν συμβιβάζεται με τη λήψη υπόψη των ιδιαίτερων αναγκών του λόγω της ευάλωτης κατάστασής του.

Ως προς την ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 1, δεύτερη περίοδος, της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η διάταξη αυτή, η οποία χρήζει στενής ερμηνείας, επιτρέπει ειδικότερα την ενόψει απομάκρυνσης κράτηση παρανόμως διαμένοντος υπηκόου τρίτης χώρας σε σωφρονιστικό κατάστημα, για τον λόγο ότι αυτός συνιστά πραγματική, ενεστώσα και αρκούντως σοβαρή απειλή κατά θεμελιώδους συμφέροντος της κοινωνίας ή κατά της εσωτερικής ή εξωτερικής ασφάλειας του οικείου κράτους μέλους, εφόσον αυτός κρατείται χωριστά από τους κρατούμενους του κοινού δικαίου.

Το Δικαστήριο καταλήγει ότι η νομοθεσία κράτους μέλους που επιτρέπει να διατάσσεται η κράτηση υπηκόου τρίτης χώρας ενόψει απομάκρυνσης σε σωφρονιστικό κατάστημα, χωρίς να συντρέχουν οι προϋποθέσεις που προβλέπουν για τη χρήση της δυνατότητας αυτής το άρθρο 16 παρ. 1, δεύτερη περίοδος, και το άρθρο 18 παρ. 1 της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ, προσβάλλει το δικαίωμα των υπηκόων τρίτων χωρών εις βάρος των οποίων λαμβάνεται μέτρο κράτησης ενόψει απομάκρυνσης να κρατούνται μόνο σε ειδικές εγκαταστάσεις κράτησης, όπως αυτό προκύπτει από το άρθρο 16 παρ. 1, πρώτη περίοδος, της Οδηγίας. Με δεδομένο ότι η τελευταία αυτή διάταξη είναι απαλλαγμένη αιρέσεων και αρκούντως ακριβής ώστε να έχει άμεσο αποτέλεσμα, και δυνάμει της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, κάθε εθνικός δικαστής ο οποίος επιλαμβάνεται διαφοράς στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς του πρέπει να αρνείται την εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας, όπως αυτή της κύριας δίκης, εκτός αν είναι σε θέση να την ερμηνεύσει κατά τρόπο σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης.

Θέσπιση κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους υπεύθυνου για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας και την υποβολή αυτής σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα

σύστημα του Δουβλίνου – μεταφορά του αιτούντος άσυλο στο κράτος μέλος που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεως διεθνούς προστασίας – εξάμηνη προθεσμία μεταφοράς – δυνατότητα παράτασης της προθεσμίας σε ένα έτος κατ' ανώτατο όριο σε περίπτωση φυλάκισης – έννοια της «φυλάκισης» – αναγκαστική νοσηλεία του αιτούντος άσυλο σε μονάδα ψυχικής υγείας νοσηλευτικού ιδρύματος η οποία επετράπη με δικαστική απόφαση

ΔΕΕ C-231/21, Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl (Placement d'un demandeur d'asile dans un hôpital psychiatrique), 31.03.2022, Τμήμα έβδομο, Πρόεδρος: J. Passer, Εισηγήτρια: A. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2022:237 – Προδικαστική παραπομπή

Με απόφαση της 31ης Μαρτίου 2022, το Δικαστήριο (έβδομο τμήμα) απεφάνθη επί της ένδικης διαφοράς μεταξύ του ΙΑ και της Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl (Ομοσπονδιακής υπηρεσίας για θέματα αλλοδαπών και ασύλου, Αυστρία) (στο εξής: υπηρεσία αλλοδαπών), με αντικείμενο τη μεταφορά του ενδιαφερόμενου στην Ιταλία. Ως προς τα πραγματικά δεδομένα, ο ΙΑ, Μαροκινός υπήκοος, εισήλθε από τη Λιβύη στην Ιταλία. Κατόπιν αυτού, η ιταλική αστυνομία προέβη στην καταχώριση των προσωπικών και βιομετρικών δεδομένων του. Στη συνέχεια, ο ΙΑ μετέβη στην Αυστρία, όπου και υπέβαλε αίτηση χορήγησης ασύλου. Οι αυστριακές αρχές υπέβαλαν στις ιταλικές αρχές αίτημα περί αναδοχής του ΙΑ. Καθώς το αίτημα έμεινε αναπάντητο, οι αυστριακές αρχές ενημέρωσαν τους συναδέλφους τους στην Ιταλία ότι το αίτημα περί αναδοχής θεωρείται ότι έχει γίνει δεκτό και ότι η προθεσμία των έξι μηνών, κατ' ανώτατο όριο, για την πραγματοποίηση της μεταφοράς είχε αρχίσει να «τρέχει» στις 2 Μαΐου 2017. Εν συνεχεία, η αυστριακή υπηρεσία αλλοδαπών, αφενός, απέρριψε το αίτημα του ΙΑ περί χορήγησης ασύλου ως απαράδεκτο και, αφετέρου, διέταξε την απομάκρυνσή του προς την Ιταλία. Ο ΙΑ άσκησε προσφυγή κατά της ως άνω απόφασης ενώπιον του Bundesverwaltungsgericht (ομοσπονδιακού διοικητικού δικαστηρίου, Αυστρία). Αργότερα παραιτήθηκε από την εν λόγω προσφυγή. Στην πορεία, παρασχέθηκε στον ΙΑ, κατόπιν αιτήματός του, ψυχιατρική περίθαλψη σε νοσοκομείο της Βιέννης (Αυστρία). Η επόμενη προγραμματισμένη μεταφορά του ΙΑ στην Ιταλία δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί, για τον λόγο ότι ο τελευταίος εισήχθη για ακούσια νοσηλεία στην μονάδα ψυχικής υγείας νοσοκομείου της Βιέννης κατόπιν διάταξης του δικαστηρίου της περιφέρειας της Βιέννης. Το εν λόγω δικαστήριο επέτρεψε την εισαγωγή του ΙΑ για νοσηλεία με την αιτιολογία ότι ο τελευταίος, λόγω της ψυχικής ασθένειάς του, αποτελούσε σοβαρή και πραγματική απειλή για τον ίδιο και τους τρίτους. Αργότερα, οι αυστριακές αρχές ενημέρωσαν τις ιταλικές αρχές ότι, σύμφωνα με το άρθρο 29 παρ. 2 του Κανονισμού Δουβλίνου III, η προθεσμία μεταφοράς του ΙΑ είχε παραταθεί σε δώδεκα μήνες, λόγω της κατάστασης της υγείας του. Η ακούσια νοσηλεία του ΙΑ έληξε πρόωρα, και τότε εισήχθη, κατόπιν αιτήματός του, σε μονάδα ψυχικής υγείας νοσηλευτικού ιδρύματος. Έπειτα, ο ΙΑ μεταφέρθηκε στην Ιταλία, όπου και υπέβαλε αίτηση χορήγησης ασύλου η οποία έγινε δεκτή. Ο ΙΑ άσκησε προσφυγή ενώπιον του Bundesverwaltungsgericht κατά της μεταφοράς του από την Αυστρία στην Ιταλία, για τον λόγο ότι αυτή πραγμα-

τοποιήθηκε μετά την εκπνοή της εξαμήνης προθεσμίας του άρθρου 29 παρ. 1 εδάφιο α' του Κανονισμού Δουβλίνο III και, ως εκ τούτου, ήταν παράνομη ως εκπρόθεσμη. Το δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ως αβάσιμη, γιατί έκρινε ότι η εισαγωγή του ΙΑ σε ίδρυμα ψυχικής υγείας παρά τη θέλησή του, με διάταξη δικαστηρίου, στηρίζεται στη διαπίστωση ότι το πρόσωπο αυτό, λόγω της ψυχικής ασθένειάς του, αποτελούσε σοβαρό και πραγματικό κίνδυνο για τη ζωή του και για τη ζωή τρίτων.

Στη συνέχεια, ασκήθηκε αίτηση αναίρεσης από τον ΙΑ. Επιληφθέν της αίτησης αναίρεσης (Revision) κατά της απόφασης του Bundesverwaltungsgericht, το αιτούν δικαστήριο θεωρεί ότι το βασικό ερώτημα που τίθεται ώστε να κριθεί, εν προκειμένω, η νομιμότητα της μεταφοράς του ΙΑ στην Ιταλία είναι το αν η έννοια της «φυλάκισης», κατά το άρθρο 29 παρ. 2, δεύτερη περίοδος, του Κανονισμού Δουβλίνο III, η οποία, κατά τα λοιπά, δεν ορίζεται στον Κανονισμό αυτόν, πρέπει να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει και έναν περιορισμό όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης, ήτοι λόγω ψυχικής ασθένειας ακούσια νοσηλεία του ενδιαφερομένου σε μονάδα ψυχικής υγείας νοσηλευτικού ιδρύματος, η οποία επιτράπη με δικαστική απόφαση. Κατόπιν τούτων, το εθνικό δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να θέσει δύο προδικαστικά ερωτήματα προς το Δικαστήριο. Πρώτον, το άρθρο 29 παρ. 2, δεύτερη περίοδος, του Κανονισμού Δουβλίνο III έχει την έννοια ότι ο όρος «φυλάκιση» που χρησιμοποιείται στη διάταξη αυτή καταλαμβάνει την ακούσια νοσηλεία αιτούντος άσυλο σε μονάδα ψυχικής υγείας νοσηλευτικού ιδρύματος, η οποία επιτράπη με δικαστική απόφαση για τον λόγο ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο, εξαιτίας ψυχικής ασθένειας, αποτελεί σοβαρό κίνδυνο για τον εαυτό του ή για την κοινωνία; Δεύτερον, αν η απάντηση είναι καταφατική στο πρώτο ερώτημα, η παράταση επιτρέπεται μόνον για εκείνο το διάστημα, κατά το οποίο διήρκεσε πραγματικά η φυλάκιση ή κατά το οποίο αναμένεται, με βάση το χρονικό σημείο ενημέρωσης του υπεύθυνου κράτους μέλους σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 2 του εν λόγω Κανονισμού, να διαρκέσει συνολικά η φυλάκιση πλέον, κατά περίπτωση, μιας εύλογης προθεσμίας για τη διοργάνωση νέας μεταφοράς;

Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ο όρος «φυλάκιση», κατά το άρθρο 29 παρ. 2, δεύτερη περίοδος, του Κανονισμού Δουβλίνο III, δεν ορίζεται από τον νομοθέτη της Ένωσης και ότι η συγκεκριμένη διάταξη δεν περιέχει καμία ρητή παραπομπή στο δίκαιο των κρατών μελών για τον προσδιορισμό της έννοιας και του πεδίου εφαρμογής της. Πρέπει, επομένως, ο εν λόγω όρος να ερμηνευθεί αυτοτελώς και ομοιόμορφα. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, κατά πάγια νομολογία, η διατύπωση που έχει χρησιμοποιηθεί στην απόδοση διάταξης του δικαίου της Ένωσης σε μια γλώσ-

σα δεν μπορεί να αποτελέσει τη μοναδική βάση για την ερμηνεία της διάταξης αυτής, ούτε μπορεί να της δίδεται προτεραιότητα σε σχέση με την απόδοση στις άλλες γλώσσες. Ειδικότερα, κατά τη συνήθη του έννοια, ο όρος «φυλάκιση» περιγράφει στερητική της ελευθερίας ποινή η οποία, κατά κανόνα, πρέπει να εκτιθεί σε σωφρονιστικό κατάστημα και έχει επιβληθεί από δικαιοδοτικό όργανο, εφόσον αυτό αποφανθεί, κατόπιν διεξαγωγής ποινικής διαδικασίας, ότι ένα πρόσωπο μπορεί να κριθεί ένοχο για την τέλεση αξιόποινης πράξης. Πέραν τούτου, κατά τη συνήθη του έννοια, ο ίδιος όρος καλύπτει επίσης και την προσωρινή κράτηση προσώπου για το οποίο υπάρχουν υπόνοιες ότι διέπραξε ποινικό αδίκημα, η οποία διατάσσεται, καταρχήν, με δικαστική απόφαση στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας. Συναφώς, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η αναγκαστική νοσηλεία βάσει του αυστριακού δικαίου λαμβάνει χώρα χωρίς ο ενδιαφερόμενος να έχει καταδικαστεί για την τέλεση ποινικού αδικήματος ή να θεωρείται ύποπτος για την τέλεση τέτοιου αδικήματος. Επομένως, η νοσηλεία αυτή διαφέρει θεμελιωδώς από τον ψυχιατρικό εγκλεισμό προσώπου ο οποίος διατάσσεται για τον λόγο ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο διέπραξε αξιόποινη πράξη η οποία, εντούτοις, δεν μπορεί να του καταλογιστεί ποινικά λόγω ψυχικής ασθένειας από την οποία έπασχε κατά τον χρόνο τέλεσης των πράξεων οι οποίες του αποδίδονται. Διασταλτική τυχόν ερμηνεία του όρου «φυλάκιση» του άρθρου 29 παρ. 2, δεύτερη περίοδος, του Κανονισμού Δουβλίνο III, υπό την έννοια ότι αυτός καταλαμβάνει όλα τα στερητικά της ελευθερίας μέτρα, περιλαμβάνοντων και μέτρων τα οποία δεν επιβάλλονται στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας για αδίκημα το οποίο διέπραξε ή υπάρχουν υπόνοιες ότι διέπραξε ο ενδιαφερόμενος, δεν θα ελάμβανε υπόψη τον εξαιρετικό χαρακτήρα μιας τέτοιας παράτασης, τον οποίο έχει υπογραμμίσει το Δικαστήριο. Αντιθέτως, μια ερμηνεία του όρου «φυλάκιση», κατά την έννοια της ίδιας διάταξης, περιοριζόμενη στις περιπτώσεις στέρησης της ελευθερίας η οποία επιβάλλεται με δικαστική απόφαση στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, αποκλεισμένων άλλων μορφών στερητικών της ελευθερίας μέτρων, δεν ενέχει τέτοιο κίνδυνο. Συγκεκριμένα, μια τέτοια ερμηνεία απαιτεί απλώς να εξακριβωθεί το πραγματικό γεγονός της ύπαρξης δικαστικής απόφασης διατάσσουσας τη στέρηση της ελευθερίας, η οποία εκδόθηκε στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, εις βάρος προσώπου το οποίο διέπραξε αξιόποινη πράξη ή θεωρείται ύποπτο για την τέλεση αξιόποινης πράξης. Τέτοιου είδους έλεγχος δεν συνεπάγεται ιδιαίτερες πρακτικές δυσκολίες, δυνάμενες να παρακλύσουν την αποτελεσματική λειτουργία του συστήματος του Δουβλίνου και την επίτευξη των σκοπών του. Η ερμηνεία αυτή δεν προσκρούει, επομένως, ούτε και στον σκοπό της ταχύτητας τον οποίο επιδιώκει ο Κανονισμός Δουβλίνο III. Συμπερασματικά, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι

το άρθρο 29 παρ. 2, δεύτερη περίοδος, του Κανονισμού Δουβλίνου III έχει την έννοια ότι ο όρος «φυλάκιση» που χρησιμοποιείται στη διάταξη αυτή δεν καταλαμβάνει την αναγκαστική νοσηλεία αιτούντος άσυλο σε μονάδα ψυχικής υγείας νοσηλευτικού ιδρύματος η οποία επιτράπη με δικαστική απόφαση για τον λόγο ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο, εξαιτίας ψυχικής ασθένειας, αποτελεί σοβαρό κίνδυνο για τον εαυτό του ή για την κοινωνία.

Τέλος, εφόσον προκύπτει αρνητική απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα.

Σε περίπτωση σοβαρής απειλής για τη δημόσια τάξη ή την εσωτερική ασφάλειά του, ένα κράτος μέλος μπορεί να επαναφέρει τους ελέγχους στα σύνορά του με άλλα κράτη μέλη, χωρίς όμως να υπερβαίνει τη μέγιστη συνολική διάρκεια των έξι μηνών

προδικαστική παραπομπή – Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης – ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων – Κανονισμός (ΕΕ) 2016/399 – Κώδικας Συνόρων του Σένγκεν – άρθρο 25 παρ. 4 – προσωρινή επαναφορά των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα για συνολική διάρκεια έξι μηνών κατ' ανώτατο όριο – εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει πλείονες διαδοχικές περιόδους ελέγχων που οδηγούν σε υπέρβαση της διάρκειας αυτής – μια τέτοια ρύθμιση δεν είναι σύμφωνη με το άρθρο 25 παρ. 4 του Κώδικα Συνόρων του Σένγκεν στην περίπτωση που οι διαδοχικές περίοδοι βασίζονται στην ίδια ή τις ίδιες απειλές – εθνική ρύθμιση η οποία επιβάλλει την επίδειξη διαβατηρίου ή δελτίου ταυτότητας κατά τον έλεγχο στα εσωτερικά σύνορα επ' απειλή κυρώσεων – μια τέτοια υποχρέωση δεν είναι σύμφωνη με το άρθρο 25 παρ. 4 του Κώδικα Συνόρων του Σένγκεν όταν ο ίδιος ο έλεγχος αντιβαίνει στη διάταξη αυτή

ΔΕΕ C-368/20, Landespolizeidirektion Steiermark (Duree maximale du contrôle aux frontières intérieures), 26.04.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard Øe, ECLI:EU:C:2022:298 – Προδικαστική παραπομπή

Οι αιτήσεις προδικαστικής απόφασης αφορούν την ερμηνεία των άρθρων 22, 25 και 29 του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/399 περί Κώδικα της Ένωσης σχετικά με το καθεστώς διέλευσης προσώπων από τα σύνορα (Κώδικας Συνόρων του Σένγκεν), καθώς και του άρθρου 21 παρ. 1 ΣΛΕΕ και του άρθρου 45 παρ. 1 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης). Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν από το Landesverwaltungsgericht Steiermark (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο του ομόσπονδου κράτους της Στυρίας, Αυστρία) στο πλαίσιο ένδικων

διαφορών μεταξύ, αφενός, του NW και, αφετέρου, της Landespolizeidirektion Steiermark (γενικής αστυνομικής διεύθυνσης της Στυρίας, Αυστρία) (C-368/20) και της Bezirkshauptmannschaft Leibnitz (διοικητικής αρχής της περιφέρειας Leibnitz, Αυστρία) (C-369/20), σχετικά με συνοριακούς ελέγχους στο πλαίσιο των οποίων ο ενδιαφερόμενος κλήθηκε να επιδείξει, στη μία περίπτωση, διαβατήριο ή δελτίο ταυτότητας και, στην άλλη περίπτωση, διαβατήριο.

Στο πλαίσιο της μεταναστευτικής κρίσης, η Αυστρία επανέφερε τους ελέγχους στα σύνορά της με την Ουγγαρία και τη Σλοβενία από τα μέσα Σεπτεμβρίου 2015. Έγινε επανειλημμένως επαναφορά των ελέγχων αυτών, διευκρινίζεται δε ότι, για την περίοδο από τις 16 Μαΐου 2016 έως τις 10 Νοεμβρίου 2017, η Αυστρία στηρίχθηκε σε τέσσερις διαδοχικές συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από τις 11 Νοεμβρίου 2017, η Αυστρία επανέφερε με δική της πρωτοβουλία τους ελέγχους στα σύνορά της για πλείονες διαδοχικές περιόδους έξι μηνών. Δεδομένης της κατάστασης αυτής, ο NW υποβλήθηκε σε έλεγχο στο συνοριακό σημείο διέλευσης του Spielfeld τον Αύγουστο και τον Νοέμβριο του 2019, ενώ εισερχόταν στην Αυστρία από τη Σλοβενία. Επιπλέον, στον NW επιβλήθηκε πρόστιμο 36 ευρώ επειδή αρνήθηκε να επιδείξει το διαβατήριό του. Ο NW, εκτιμώντας ότι οι έλεγχοι αυτοί καθώς και το πρόστιμο αντέβαιναν στο δίκαιο της Ένωσης και ιδίως στον Κώδικα Συνόρων του Σένγκεν, προσέφυγε στο περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο της Στυρίας. Διατηρώντας αμφιβολίες ως προς το αν ο Κώδικας Συνόρων του Σένγκεν επιτρέπει στην Αυστρία να επαναφέρει, με δική της πρωτοβουλία, τους ελέγχους στα σύνορα πέραν της μέγιστης συνολικής διάρκειας των έξι μηνών, το αυστριακό δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα.

Με την παρούσα απόφαση του, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο Κώδικας Συνόρων του Σένγκεν καθιερώνει την αρχή κατά την οποία η διέλευση των συνόρων μεταξύ των κρατών μελών επιτρέπεται σε οποιοδήποτε σημείο χωρίς συνοριακούς ελέγχους, ανεξαρτήτως της ιθαγένειας των προσώπων. Πρόκειται για τη δημιουργία ενός χώρου ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων χωρίς εσωτερικά σύνορα, η οποία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα της Ένωσης. Ως εκ τούτου, η επαναφορά των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα θα πρέπει να παραμένει εξαίρεση και να αποτελεί μόνο μέτρο έσχατης ανάγκης.

Πρώτον, ο Κώδικας Συνόρων του Σένγκεν επιτρέπει όντως σε κράτος μέλος, σε περίπτωση σοβαρής απειλής για τη δημόσια τάξη ή την εσωτερική ασφάλειά του, να επαναφέρει προσωρινά τους ελέγχους στα σύνορά του με άλλα κράτη μέλη. Ωστόσο, το Δικαστήριο διαπιστώνει

ότι ένα τέτοιο μέτρο, συμπεριλαμβανομένων των τυχόν παρατάσεων, δεν μπορεί να υπερβαίνει τη μέγιστη συνολική διάρκεια των έξι μηνών.

Πράγματι, ο νομοθέτης της Ένωσης έκρινε ότι μια περίοδος έξι μηνών ήταν επαρκής ώστε το οικείο κράτος μέλος να θεσπίσει, ενδεχομένως σε συνεργασία με άλλα κράτη μέλη, μέτρα που καθιστούν δυνατή την αντιμετώπιση μιας τέτοιας απειλής, διαφυλάσσοντας, μετά την εξαμηνιαία αυτή περίοδο, την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει πάντως ότι το κράτος μέλος μπορεί να εφαρμόσει εκ νέου ένα τέτοιο μέτρο, ακόμη και αμέσως μετά την παρέλευση της εξαμηνιαίας περιόδου, όταν αντιμετωπίζει νέα σοβαρή απειλή για τη δημόσια τάξη ή την εσωτερική ασφάλειά του, η οποία είναι διαφορετική από εκείνη που είχε αρχικώς διαπιστωθεί, στοιχείο το οποίο πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τις συγκεκριμένες περιστάσεις και γεγονότα.

Δεύτερον, όταν συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις που θέτουν σε κίνδυνο τη συνολική λειτουργία του χώρου Σένγκεν, το Συμβούλιο μπορεί να συστήσει σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη να επαναφέρουν τους ελέγχους στα εσωτερικά τους σύνορα, τούτο δε για μέγιστη διάρκεια δύο ετών. Μετά την παρέλευση των δύο αυτών ετών, το οικείο κράτος μέλος μπορεί, εάν αντιμετωπίζει νέα σοβαρή απειλή για τη δημόσια τάξη ή την εσωτερική ασφάλειά του και πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις του Κώδικα Συνόρων του Σένγκεν, να επαναφέρει αμέσως τους ελέγχους για μέγιστη συνολική διάρκεια έξι μηνών.

Στην προκειμένη περίπτωση, τα διαθέσιμα στοιχεία φαίνεται να συνηγορούν υπέρ του ότι, από τις 10 Νοεμβρίου 2017, ημερομηνία λήξης της τελευταίας από τις συστάσεις του Συμβουλίου, η Αυστρία δεν απέδειξε την ύπαρξη νέας απειλής, οπότε τα δύο μέτρα ελέγχου στα οποία υποβλήθηκε ο ΝW είναι ασύμβατα προς τον Κώδικα Συνόρων του Σένγκεν, όπερ εναπόκειται πάντως στο περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο της Στυρίας να εξακριβώσει.

Τέλος, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ένα πρόσωπο δεν μπορεί να υποχρεωθεί, επ' απειλή κυρώσεων, να επιδείξει διαβατήριο ή δελτίο ταυτότητας κατά την είσοδό του από άλλο κράτος μέλος όταν η επαναφορά των ελέγχων στα σύνορα αντιβαίνει στον Κώδικα Συνόρων του Σένγκεν.

► Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις

Για να καθορισθεί το εφαρμοστέο δίκαιο σε υποχρέωση διατροφής, η συνήθης διαμονή του δικαιούχου της είναι εκείνη του τόπου στον οποίο βρίσκεται το σύνηθες κέντρο της ζωής του, κατά μείζονα λόγο όταν πρόκειται για παιδί μικρής ηλικίας

προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις – διεθνής δικαιοδοσία, εφαρμοστέο δίκαιο, αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και συνεργασία σε θέματα υποχρεώσεων διατροφής – καθορισμός του εφαρμοστέου δικαίου – Πρωτόκολλο της Χάγης σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις υποχρεώσεις διατροφής – άρθρο 3 – συνήθης διαμονή του δικαιούχου διατροφής – χρόνος κατά τον οποίο προσδιορίζεται η συνήθης διαμονή – παράνομη κατακράτηση παιδιού

ΔΕΕ C-644/20, W.J. (Changement de résidence habituelle du créancier d'aliments), 12.05.2022, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: Κ. Λυκούργος, Εισηγήτρια: L.S. Rossi, Γεν. Εισαγγελέας: Α.Μ. Collins, ECLI:EU:C:2022:371 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 3 του Πρωτοκόλλου της Χάγης, της 23ης Νοεμβρίου 2007, σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις υποχρεώσεις διατροφής, το οποίο εγκρίθηκε εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 2009/941/ΕΚ (στο εξής: Πρωτόκολλο της Χάγης). Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Sąd Okręgowy w Poznaniu (πρωτοδικείο περιφέρειας Poznań, Πολωνία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, του W.J. και, αφετέρου, των L.J. και J.J., δύο ανήλικων τέκνων, νομίμως εκπροσωπούμενων από τη μητέρα τους Α.Ρ., σχετικά με αξίωση για την εκ μέρους του W.J. καταβολή διατροφής.

Πιο συγκεκριμένα, η Α.Ρ. και ο W.J. είναι Πολωνοί υπήκοοι, οι οποίοι διέμεναν στο Ηνωμένο Βασίλειο τουλάχιστον από το 2012. Απέκτησαν δύο παιδιά, την L.J. και τον J.J., τα οποία γεννήθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο τον Ιούνιο του 2015 και τον Μάιο του 2017, αντίστοιχα. Τα δύο παιδιά έχουν την πολωνική και τη βρετανική ιθαγένεια. Το 2017, η Α.Ρ. μετέβη στην Πολωνία, παίρνοντας μαζί τα παιδιά της. Η Α.Ρ. γνωστοποίησε στον W.J. την πρόθεσή της να μείνει μόνιμα στην Πολωνία με τα παιδιά, απόφαση με την οποία εκείνος διαφώνησε. Στις 7 Νοεμβρίου 2018, τα παιδιά, εκπροσωπούμενα από την Α.Ρ., άσκησαν ενώπιον πολωνικού δικαστηρίου αγωγή κατά του W.J. με αίτημα την καταβολή μηνιαίας διατροφής. Το δικαστήριο αυτό, του οποίου η διεθνής δικαιοδοσία δεν αμφισβητήθηκε από τον W.J., τον υποχρέωσε να καταβάλλει σε καθένα από τα παιδιά μηνιαία διατροφή, κατ' εφαρμογήν του πολωνικού δικαίου. Ο W.J. άσκησε έφεση ενώπιον του πρωτοδικείου περιφέρειας Πόζναν (Πολωνία). Στο μεταξύ, το πρωτοδικείο περιφέρειας Πόζναν, με διάταξη της 24ης Μαΐου 2019, υποχρέωσε την Α.Ρ. να παραδώσει τα παιδιά στον W.J. το αργότερο μέχρι τις 26 Ιουνίου 2019, διαπιστώνοντας ότι κατακρατούνταν παρανόμως στην Πολωνία και ότι η συνήθης διαμονή τους αμέσως πριν την κατακράτηση βρισκόταν στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο, η Α.Ρ. δεν παρέδωσε τα παιδιά στον W.J. εντός της ταχθείσας προθεσμίας.

Κατόπιν της έκδοσης της ως άνω διάταξης, το πρωτοδικείο περιφέρειας Πόζναν, επιληφθέν έφεσης που άσκησε ο W.J. κατά της απόφασης με την οποία του επιβλήθηκε η υποχρέωση να καταβάλλει μηνιαία διατροφή στα παιδιά του, διερωτάται ως προς το ζήτημα του καθορισμού του εφαρμοστέου δικαίου στην επίμαχη υποχρέωση διατροφής. Βάσει του Πρωτοκόλλου της Χάγης, οι υποχρεώσεις διατροφής διέπονται από το δίκαιο της συνήθους διαμονής του δικαιούχου. Ως εκ τούτου, το πρωτοδικείο περιφέρειας Πόζναν ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν ένα παιδί το οποίο είναι δικαιούχος διατροφής μπορεί, προκειμένου να καθορισθεί το εφαρμοστέο δίκαιο στην υποχρέωση διατροφής, να αποκτήσει νέα συνήθη διαμονή στο κράτος όπου κατακρατείται παρανόμως, σε περίπτωση κατά την οποία δικαστήριο διέταξε την επιστροφή του στο κράτος όπου το παιδί είχε τη συνήθη διαμονή του αμέσως πριν από την παράνομη κατακράτηση.

Με την παρούσα απόφασή του, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι, για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου στην υποχρέωση διατροφής ανήλικου τέκνου το οποίο μετακινήθηκε από έναν εκ των γονέων του στο έδαφος κράτους μέλους, το γεγονός ότι δικαστήριο του συγκεκριμένου κράτους μέλους διέταξε, στο πλαίσιο χωριστής διαδικασίας, την επιστροφή του παιδιού στο κράτος όπου είχε τη συνήθη διαμονή του, μαζί με τους γονείς του, πριν από τη μετακίνησή του, δεν αρκεί για να αποκλεισθεί η δυνατότητα του παιδιού να αποκτήσει συνήθη διαμονή στο πρώτο κράτος μέλος. Το Δικαστήριο προβαίνει στην ερμηνεία της έννοιας της «συνήθους διαμονής» του δικαιούχου διατροφής και ελέγχει αν ο παράνομος χαρακτήρας της κατακράτησης του δικαιούχου διατροφής στο έδαφος κράτους μέλους εμποδίζει τη μεταφορά της συνήθους διαμονής του στο έδαφος του συγκεκριμένου κράτους.

Όσον αφορά την έννοια της «συνήθους διαμονής» του δικαιούχου διατροφής, αυτή δεν ορίζεται στο Πρωτόκολλο της Χάγης. Το Δικαστήριο διαπιστώνει συναφώς ότι από τη χρήση του επιθέτου «συνήθης» μπορεί να συναχθεί ότι η διαμονή πρέπει να παρουσιάζει επαρκή βαθμό σταθερότητας, αποκλεισμένης της προσωρινής ή περιστασιακής παρουσίας. Στη συνέχεια, υπογραμμίζει ότι το δίκαιο της συνήθους διαμονής του δικαιούχου είναι αυτό που, καταρχήν, παρουσιάζει τον στενότερο σύνδεσμο με την κατάσταση του δικαιούχου, δεδομένης της ανάγκης καθορισμού της ύπαρξης και του ύψους της υποχρέωσης διατροφής υπό το πρίσμα των νομικών και πραγματικών συνθηκών του κοινωνικού περιβάλλοντος της χώρας όπου ζει και ασκεί το κύριο μέρος των δραστηριοτήτων του ο δικαιούχος. Ως εκ τούτου, η συνήθης διαμονή του δικαιούχου διατροφής είναι εκείνη του τόπου στον οποίο βρίσκεται, στην πράξη, το σύννηθες κέντρο της ζωής του δικαιούχου, λαμβανομένου υπόψη του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντός του. Τούτο ισχύει κατά μείζο-

να λόγο σε περίπτωση κατά την οποία ο συγκεκριμένος δικαιούχος είναι παιδί μικρής ηλικίας, δεδομένης της ανάγκης να λαμβάνεται προσηκόντως υπόψη το υπέρτερο συμφέρον του παιδιού αυτού, το οποίο επιτάσσει, μεταξύ άλλων, να διασφαλίζεται ότι διαθέτει επαρκείς πόρους σε σχέση με το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον εντός του οποίου πρόκειται να ζήσει.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι το καθήκον να διαπιστωθεί εάν σε συγκεκριμένη περίπτωση ο δικαιούχος διατροφής έχει τη συνήθη διαμονή του σε ορισμένο κράτος μέλος συνιστά εκτίμηση περί των πραγματικών περιστάσεων, οπότε στο εθνικό δικαστήριο που έχει επιληφθεί της υπόθεσης απόκειται να προσδιορίσει τον τόπο στον οποίο βρίσκεται η συνήθης διαμονή του ενδιαφερομένου. Προκειμένου να καθορισθεί το εφαρμοστέο δίκαιο στη ζητούμενη εν προκειμένω διατροφή, το χρονικό σημείο το οποίο πρέπει να λάβει συγκεκριμένα υπόψη το εν λόγω δικαστήριο για να εκτιμήσει τον τόπο όπου βρίσκεται η συνήθης διαμονή του δικαιούχου είναι εκείνο κατά το οποίο πρέπει να κριθεί το αίτημα χορήγησης διατροφής. Όσον αφορά τον παράνομο χαρακτήρα της κατακράτησης του δικαιούχου στο έδαφος κράτους μέλους, το Δικαστήριο κρίνει ότι θα ήταν αντίθετο προς την επιταγή να λαμβάνεται υπόψη το υπέρτερο συμφέρον του παιδιού το ενδεχόμενο να γίνει δεκτό ότι η ύπαρξη δικαστικής απόφασης κράτους μέλους, διαπιστώνουσας τον παράνομο χαρακτήρα της μετακίνησης ή κατακράτησης ανήλικου τέκνου, αποκλείει εξ ορισμού να θεωρηθεί ότι το συγκεκριμένο παιδί έχει τη συνήθη διαμονή του εντός του κράτους μέλους αυτού.

Επιπλέον, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι, ελλείψει νομοθετικής πρόβλεψης, δεν υφίσταται κανένας λόγος ο οποίος να συνηγορεί υπέρ ερμηνείας του Πρωτοκόλλου της Χάγης υπό το πρίσμα ή βάσει των διατάξεων του άρθρου 10 του Κανονισμού Βρυξέλλες ΙΙα, οι οποίες αποκλείουν εξ ορισμού τη μεταβίβαση της διεθνούς δικαιοδοσίας, σε θέματα γονικής μέριμνας, προς το κράτος μέλος όπου το παιδί θα είχε τη νέα συνήθη διαμονή του κατόπιν της παράνομης μετακίνησης ή κατακράτησής του, υπέρ του κράτους μέλους στο οποίο το παιδί είχε τη συνήθη διαμονή του πριν από την παράνομη μετακίνηση ή κατακράτησή του.

Κατά συνέπεια, για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου, το επιληφθέν της υπόθεσης εθνικό δικαστήριο δύναται να συνεκτιμήσει τον ενδεχομένως παράνομο χαρακτήρα της μετακίνησης ή της κατακράτησης του παιδιού μόνον στο πλαίσιο της εκτίμησης του συνόλου των περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης, μεριμνώντας δε ταυτόχρονα να λάβει προσηκόντως υπόψη το υπέρτερο συμφέρον του παιδιού. Επομένως, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να διακριβώσει αν, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των υφισταμένων περιστάσεων οι οποίες χαρακτηρίζουν την κατάσταση των παιδιών και λαμβά-

νομένου υπόψη του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντός τους, η παρουσία τους στο κράτος μέλος στο οποίο μετακινήθηκαν έχει σταθερό χαρακτήρα.

VIII. ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Επιμ.: Αθηνά Γαϊτανίδου

► Φυσικό αέριο

Το ΓεΔΕΕ κηρύσσει ανεφάρμοστες τις διατάξεις του Κανονισμού 2017/459 (κώδικας δικτύου) σχετικά με τη διαδικασία δημιουργίας επαυξημένης δυναμικότητας για τη μεταφορά φυσικού αερίου. Η απόφαση του ACER σχετικά με τη δημιουργία επαυξημένης δυναμικότητας για τη μεταφορά φυσικού αερίου μεταξύ Ουγγαρίας και Αυστρίας, η οποία εκδόθηκε κατ' εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων, ακυρώνεται.

ενέργεια – Κανονισμός (ΕΕ) 2017/459 – κώδικας δικτύου που θεσπίστηκε από την Επιτροπή και περιλαμβάνει «διαδικασία επαυξημένης δυναμικότητας» – απόφαση του ACER περί εγκρίσεως της υλοποίησης έργου επαυξημένης δυναμικότητας – ένσταση ελλείψεως νομιμότητας – αναρμοδιότητα της Επιτροπής – άρθρο 6 παρ. 11, άρθρο 7 παρ. 3 και άρθρο 8 παρ. 6 Κανονισμού (ΕΚ) 715/2009

ΓεΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις T-684/19 και T-704/19, MEKH/ACER, 16.03.2022, Τμήμα δεύτερο (πενταμελές), Πρόεδρος: V. Tomljenović, Εισηγητής: I. Nömm, ECLI:EU:T:2022:138 – Προσφυγή ακυρώσεως

Το 2015, η FGSZ Földgázszállító Zrt. (στο εξής: FGSZ), ήτοι η διαχειρίστρια του ουγγρικού συστήματος μεταφοράς αερίου, και οι ομόλογοί της από τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και την Αυστρία συμμετείχαν σε ένα σχέδιο περιφερειακής συνεργασίας με σκοπό την αύξηση της ενεργειακής ανεξαρτησίας με τη μεταφορά του φυσικού αερίου της Μαύρης Θάλασσας στις αγορές. Με τίτλο «Rohuat/BRUA», το εν λόγω έργο προέβλεπε την αύξηση της δυναμικότητας σε δύο σημεία διασύνδεσης, το ένα μεταξύ Ρουμανίας και Ουγγαρίας και το άλλο μεταξύ Ουγγαρίας και Αυστρίας.

Τον Μάιο του 2017, το έργο χωρίστηκε σε δύο χωριστά έργα. Το ένα αφορούσε το σημείο διασύνδεσης από την Ουγγαρία προς την Αυστρία («έργο HUAT»). Σύμφωνα με τον Κανονισμό 2017/459 («Κανονισμός για τον κώδικα δικτύου σχετικά με μηχανισμούς κατανομής δυναμικότητας»), η FGSZ και η GCA (διαχειρίστρια του αυστριακού συστήματος μεταφοράς αερίου) διενήργησαν αξιολόγηση της ζήτησης της αγοράς για το έργο HUAT.

Η FGSZ υπέβαλε στην ουγγρική ρυθμιστική αρχή ενέργειας και κοινής ωφέλειας, Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal (MEKH), την πρόταση για το έργο HUAT, δηλώνοντας ότι δεν είναι υπέρ της υλοποίησης

του εν λόγω έργου και η MEKH ακολούθως απέρριψε την εν λόγω πρόταση. Για την αυστριακή πλευρά, η GCA υπέβαλε την πρόταση για το έργο HUAT στην αυστριακή ρυθμιστική αρχή ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου, E-Control, η οποία ενέκρινε την πρόταση του έργου HUAT.

Έπειτα, ο Οργανισμός της ΕΕ για τη συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER) διαπίστωσε ότι η MEKH και η E-Control δεν είχαν λάβει, ως όφειλαν, συντονισμένη απόφαση και ως εκ τούτου κατέστη αρμόδιος για την απόφαση επί της πρότασης κατ' εφαρμογήν του Κανονισμού 713/2009. Το 2019, ο ACER ενέκρινε την εν λόγω πρόταση.

Η MEKH και η FGSZ άσκησαν έκαστην προσφυγή κατά της απόφασης του ACER ενώπιον του ΓεΔΕΕ. Με την προσφυγή της, η MEKH επικαλέστηκε, ιδίως, ότι οι διατάξεις του κεφαλαίου V του κώδικα δικτύου (Κανονισμός 2017/459) πάσχουν από έλλειψη νομιμότητας καθώς θεσπίστηκαν κατ' υπέρβαση της εξουσιοδότησης που παρέχει ο Κανονισμός 715/2009. Ειδικότερα, η MEKH υποστήριξε ότι ο Κανονισμός 715/2009, ο οποίος αποτέλεσε τη βάση για την έκδοση του κώδικα δικτύου, δεν επιτρέπει στην Επιτροπή να θεσπίσει κώδικα δικτύου που να υποχρεώνει τον διαχειριστή συστημάτων μεταφοράς, εν προκειμένω την FGSZ, να πραγματοποιεί τις αναγκαίες επενδύσεις για τη δημιουργία επαυξημένης δυναμικότητας στο δίκτυο.

Αρχικά, το ΓεΔΕΕ διαπίστωσε ότι ο κώδικας δικτύου όντως θεσπίζει μια διαδικασία που μπορεί να οδηγήσει σε υποχρέωση των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς να δημιουργήσουν επαυξημένη δυναμικότητα πραγματοποιώντας τις αναγκαίες προς τούτο επενδύσεις.

Όσον αφορά τη νομιμότητα των διατάξεων του κώδικα δικτύου, το ΓεΔΕΕ επισήμανε ότι, σύμφωνα με τον Κανονισμό 715/2009, εναπόκειται, καταρχάς, στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Διαχειριστών Συστημάτων Μεταφοράς Αερίου (ΕΔΔΣΜ), το οποίο αποτελεί τη δομή συνεργασίας σε επίπεδο ΕΕ των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς αερίου, να αναπτύσσει κώδικες δικτύου σε ορισμένους τομείς περιοριστικώς αριθμούμενους στο άρθρο 8 παρ. 6 του Κανονισμού 715/2009. Η Επιτροπή μπορεί να εγκρίνει έναν ή περισσότερους κώδικες δικτύου στους τομείς του άρθρου 8 παρ. 6, μόνο εφόσον το ΕΔΔΣΜ δεν έχει αναπτύξει τέτοιο κώδικα.

Εν προκειμένω, το ΓεΔΕΕ διαπίστωσε ότι ο τομέας της κατανομής δυναμικού και της διαχείρισης της συμφόρησης (άρθρο 8 παρ. 6 στοιχείο ζ') για τον οποίο επιτρέπεται η θέσπιση κώδικα δικτύου, είναι ο μόνος που θα μπορούσε να καλύψει το ζήτημα της επαυξημένης δυναμικότητας. Ωστόσο, το ΓεΔΕΕ παρατήρησε από τους ορισμούς του Κανονισμού 715/2009, ότι η έννοια της «δυναμικότητας» αναφέρεται μόνο στην τρέχουσα δυναμικότητα του δικτύου και ότι η διαχείριση/αντιμετώπιση της συμφόρησης σχεδιάζεται βάσει της υφιστάμενης δυναμικότητας

και όχι βάσει της δημιουργίας επαυξημένης δυναμικότητας.

Στο πλαίσιο της συστηματικής ερμηνείας του άρθρου 8 παρ. 6 του Κανονισμού 715/2009, το ΓεΔΕΕ παρατήρησε ότι η εφαρμογή των σχετικών κανόνων της Ένωσης για την ανάπτυξη του δικτύου και τη δημιουργία επαυξημένης δυναμικότητας υπάγεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών μελών, χωρίς να αναγνωρίζεται συναφής αρμοδιότητα στο ΕΔΔΣΜ και στην Επιτροπή. Τούτο συνάγεται ιδίως από τις διατάξεις του Κανονισμού 715/2009 βάσει των οποίων η ανάπτυξη του δικτύου σε ολόκληρη την Ένωση εμπίπτει πρωτίστως στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, ενώ ο ρόλος του ΕΔΔΣΜ έγκειται μόνο στον συντονισμό της άσκησης από τα εν λόγω κράτη μέλη της αρμοδιότητάς τους. Εξάλλου, κατά το ΓεΔΕΕ προκύπτει σαφής διάκριση μεταξύ, αφενός, των τομέων που απαριθμούνται στο άρθρο 8 παρ. 6 για τους οποίους το ΕΔΔΣΜ είναι αρμόδιο να εκπονεί τους σχετικούς κανόνες θεσπίζοντας κώδικες δικτύου, και, αφετέρου, του πλαισίου των επενδύσεων που είναι αναγκαίες για τη δημιουργία επαυξημένης δυναμικότητας στο δίκτυο, για τις οποίες το ΕΔΔΣΜ ασκεί απλώς υποστηρικτικό και συντονιστικό ρόλο.

Επιπλέον, το ΓεΔΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη τις προπαρασκευαστικές εργασίες του Κανονισμού 715/2009 στις οποίες αποκλείστηκε η προτεινόμενη διατύπωση για «επενδύσεις στο δίκτυο και στη δημιουργία επαυξημένης δυναμικότητας», διαπίστωσε ότι το άρθρο 8 παρ. 6 δεν εξουσιοδοτεί το ΕΔΔΣΜ, άρα ούτε και την Επιτροπή, να περιλάβει, σε κώδικα δικτύου, κανόνες δυνάμενους να επιβάλουν, σε διαχειριστή συστήματος μεταφοράς αερίου, την υποχρέωση δημιουργίας επαυξημένης δυναμικότητας στο εν λόγω δίκτυο.

Κατά συνέπεια, ο Κανονισμός 715/2009 δεν αναθέτει καμία ρυθμιστική αρμοδιότητα ούτε στο ΕΔΔΣΜ, ούτε στην Επιτροπή όσον αφορά την έκδοση κανόνων που να διέπουν τη δημιουργία επαυξημένης δυναμικότητας. Ως εκ τούτου, οι προσφυγές των ΜΕΚΗ και FGSZ έγιναν δεκτές και η απόφαση του ACER ακυρώθηκε.

ΙΧ. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Επιμ.: Έλλη Τσιτσιπά

► Επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και απόρρητο των επικοινωνιών

Το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται στη γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση, με σκοπό την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας, των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης που σχετίζονται με ηλεκτρονικές επικοινωνίες

προδικαστική παραπομπή – επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών – απόρρητο των επικοινωνιών – πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών – γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης – πρόσβαση στα διατηρούμενα δεδομένα – μεταγενέστερος δικαστικός έλεγχος – Οδηγία 2002/58/ΕΚ – άρθρο 15 παρ. 1 – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρα 7, 8 και 11, καθώς και άρθρο 52 παρ. 1 – δυνατότητα εθνικού δικαστηρίου να περιορίσει χρονικά τα αποτελέσματα της κήρυξης του ανίσχυρου εθνικής νομοθεσίας αντίθετης προς το δίκαιο της Ένωσης – αποκλείεται

ΔΕΕ C-140/20, Commissioner of An Garda Síochána, 05.04.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: T. von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona, ECLI:EU:C:2022:258 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 15 παρ. 1 της Οδηγίας 2002/58/ΕΚ, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2009/136/ΕΚ, ερμηνευομένου υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Supreme Court (Ανώτατο Δικαστήριο, Ιρλανδία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του G.D., αφενός, και του Commissioner of An Garda Síochána (αρχηγού της εθνικής αστυνομίας, Ιρλανδία), του Minister for Communications, Energy and Natural Resources (Υπουργού Επικοινωνιών, Ενέργειας και Φυσικών Πόρων, Ιρλανδία) και του Attorney General, αφετέρου, σχετικά με το κύρος του Communications (Retention of Data) Act 2011 [νόμου περί επικοινωνιών (διατήρηση δεδομένων) του 2011, στο εξής: νόμος του 2011].

Τον Μάρτιο του 2015, ο G.D. καταδικάστηκε σε ποινή ισόβιας κάθειρξης για τη δολοφονία μιας γυναίκας στην Ιρλανδία. Με την έφεση που άσκησε ενώπιον του Court of Appeal (εφετείου) της Ιρλανδίας κατά της εις βάρος του καταδικαστικής απόφασης, ο ενδιαφερόμενος προσήψε στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο ότι εσφαλμένως είχε δεχθεί ως αποδεικτικά στοιχεία δεδομένα κίνησης και δεδομένα θέσης που σχετίζονταν με τηλεφωνικές κλήσεις. Προκειμένου να αμφισβητήσει, στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, το παραδεκτό των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων, ο G.D. άσκησε εκ παραλλήλου αγωγή ενώπιον του High Court (ανώτερου δικαστηρίου) της Ιρλανδίας, με αίτημα να διαπιστωθεί το ανίσχυρο ορισμένων διατάξεων του ιρλανδικού νόμου του 2011 για τη διατήρηση δεδομένων και την πρόσβαση σε αυτά, για τον λόγο ότι ο

νόμος αυτός προσέβαλλε τα δικαιώματα που αντλεί από το δίκαιο της Ένωσης. Με απόφαση της 8ης Δεκεμβρίου 2018, το ανώτερο δικαστήριο δέχθηκε την επιχειρηματολογία του G.D. Η Ιρλανδία άσκησε έφεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ιρλανδίας, αιτούντος δικαστηρίου στην κρινόμενη υπόθεση.

Το εθνικό δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να αποστείλει προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο με τα οποία ζητεί διευκρινίσεις σχετικά με τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης όσον αφορά τη διατήρηση των εν λόγω δεδομένων για τους σκοπούς της καταπολέμησης της σοβαρής εγκληματικότητας, καθώς και με τις αναγκαίες για την πρόσβαση στα δεδομένα αυτά εγγυήσεις. Επιπλέον, διερωτάται ως προς την έκταση και τα διαχρονικά αποτελέσματα που θα είχε ενδεχόμενη διαπίστωση από το ίδιο της αντίθεσης του ιρλανδικού νόμου του 2011 προς το δίκαιο της Ένωσης, δεδομένου ότι ο νόμος αυτός θεσπίστηκε προκειμένου να μεταφέρει στο ιρλανδικό δίκαιο την Οδηγία 2006/24/EK, η οποία κηρύχθηκε ανίσχυρη από το Δικαστήριο με την απόφαση της 8ης Απριλίου 2014, *Digital Rights Ireland κ.λπ.*

Με την απόφασή του, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου επιβεβαιώνει, αρχικά, την πάγια νομολογία του σύμφωνα με την οποία το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται σε νομοθετικά μέτρα τα οποία προβλέπουν προληπτικώς, για την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης που σχετίζονται με τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες. Λαμβανομένης υπόψη της αρχής της αναλογικότητας, η οποία επιτάσσει την τήρηση όχι μόνον των απαιτήσεων της καταλληλότητας και της αναγκαιότητας, αλλά και της απαίτησης που αφορά τον ανάλογο προς τον επιδιωκόμενο σκοπό χαρακτήρα των μέτρων, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ο σκοπός της καταπολέμησης της σοβαρής εγκληματικότητας, παρά τον θεμελιώδη χαρακτήρα του, δεν μπορεί να προβληθεί ως μόνος δικαιολογητικός λόγος προκειμένου να θεωρηθεί αναγκαίο ένα μέτρο γενικής και χωρίς διάκριση διατήρησης δεδομένων κίνησης και δεδομένων θέσης, όπως αυτό που καθιερώνει η Οδηγία 2006/24/EK.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι στις δημόσιες αρχές απόκειται να προβαίνουν στον συγκερασμό των διαφόρων εμπλεκόμενων έννομων συμφερόντων και δικαιωμάτων, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να επιδιώκεται σκοπός γενικού συμφέροντος χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι ο σκοπός αυτός πρέπει να συμβιβάζεται με τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία αφορά το μέτρο, μέσω ισόρροπης στάθμισης μεταξύ, αφενός, του σκοπού γενικού συμφέροντος και, αφετέρου, των επίμαχων δικαιωμάτων, ενώ, παράλληλα, πρέπει να ελέγχεται αν η σημασία του εν λόγω σκοπού τελεί σε συνάρτηση με

τη σοβαρότητα της επέμβασης την οποία συνεπάγεται το μέτρο αυτό.

Με βάση τα ανωτέρω, το Δικαστήριο επιβεβαιώνει προηγούμενη νομολογία του και κρίνει ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν αντιτίθεται σε νομοθετικά μέτρα τα οποία προβλέπουν, υπό τις προϋποθέσεις που θέτει με την απόφασή του και με σκοπό την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας και την πρόληψη των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, τη στοχευόμενη διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης, ανάλογα με κατηγορίες προσώπων τα οποία αφορούν τα δεδομένα ή με βάση γεωγραφικά κριτήρια, τη γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των διευθύνσεων IP που έχουν αποδοθεί στην πηγή μιας σύνδεσης, τη γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων που αφορούν την ταυτότητα των χρηστών μέσω ηλεκτρονικών επικοινωνιών και την κατεπίγουσα διατήρηση (quick freeze) των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης που έχουν στη διάθεσή τους οι εν λόγω πάροχοι υπηρεσιών. Τα διάφορα αυτά μέτρα μπορούν να εφαρμόζονται από κοινού κατ'επιλογήν του εθνικού νομοθέτη και τηρουμένων των ορίων του απολύτως αναγκαίου.

Επιπλέον, το Δικαστήριο επιβεβαιώνει τη νομολογία του, σύμφωνα με την οποία, προκειμένου να διασφαλιστεί στην πράξη η πλήρης τήρηση των αυστηρών προϋποθέσεων πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα όπως είναι τα δεδομένα κίνησης και τα δεδομένα θέσης, η πρόσβαση των αρμόδιων εθνικών αρχών στα διατηρούμενα δεδομένα πρέπει να υπόκειται σε προηγούμενο έλεγχο είτε από δικαστήριο είτε από ανεξάρτητη διοικητική αρχή και η απόφαση του δικαστηρίου ή της ανεξάρτητης διοικητικής αρχής πρέπει να εκδίδεται κατόπιν αιτιολογημένου αιτήματος των αρχών αυτών το οποίο υποβάλλεται, μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο διαδικασιών πρόληψης, διαπίστωσης ή δίωξης ποινικών αδικημάτων. Ο αστυνομικός υπάλληλος, με βάση τη νομολογία αυτή, δεν αποτελεί δικαστήριο και δεν παρέχει όλες τις απαιτούμενες εγγυήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας προκειμένου να χαρακτηριστεί ανεξάρτητη διοικητική αρχή.

Τέλος, το Δικαστήριο επιβεβαιώνει τη νομολογία του σύμφωνα με την οποία το δίκαιο της Ένωσης δεν επιτρέπει στα εθνικά δικαστήρια να περιορίζουν χρονικώς τα αποτελέσματα μιας απόφασης, με την οποία αρμοδίως, βάσει του εθνικού δικαίου, κηρύσσουν ανίσχυρη εθνική νομοθεσία που επιβάλλει στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης, για τον λόγο ότι η νομοθεσία αυτή είναι αντίθετη προς την Οδηγία για την ιδιωτική ζωή και τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες. Ωστόσο, το παραδεκτό των αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν μέσω τέτοιας διατήρησης εμπίπτει στο εθνικό δίκαιο, σύμφωνα με την αρχή της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών και υπό

την επιφύλαξη της τήρησης, ιδίως, των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

Άσκηση αντιπροσωπευτικής αγωγής εκ μέρους ένωσης για την προστασία των καταναλωτών χωρίς εντολή και ανεξαρτήτως της ύπαρξης προσβολής συγκεκριμένων δικαιωμάτων του υποκειμένου των δεδομένων

προδικαστική παραπομπή – προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 – άρθρο 80 – εκπροσώπηση των υποκειμένων των δεδομένων από μη κερδοσκοπική ένωση – άσκηση αντιπροσωπευτικής αγωγής εκ μέρους ένωσης για την προστασία των καταναλωτών χωρίς εντολή και ανεξαρτήτως της ύπαρξης προσβολής συγκεκριμένων δικαιωμάτων του υποκειμένου των δεδομένων – αγωγή η οποία στηρίζεται στην απαγόρευση αθέμιτων εμπορικών πρακτικών, στην παράβαση της νομοθεσίας περί προστασίας των καταναλωτών ή στην απαγόρευση χρήσεως ανίσχυρων γενικών όρων συναλλαγών

ΔΕΕ C-319/20, Meta Platforms Ireland, 28.04.2022, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: A. Prechal, Εισηγήτρια: L.S. Rossi, Γεν. Εισαγγελέας: J. Richard de la Tour, ECLI:EU:C:2022:322 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 80 παρ. 1 και 2 και του άρθρου 84 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, Γερμανία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Meta Platforms Ireland Limited, πρώην Facebook Ireland Limited, η οποία εδρεύει στην Ιρλανδία, και της Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände – Verbraucherzentrale Bundesverband e.V. (ομοσπονδίας των οργανώσεων και των ενώσεων καταναλωτών, Γερμανία) (στο εξής: ομοσπονδιακή ένωση), με αντικείμενο την εκ μέρους της Meta Platforms Ireland παράβαση της γερμανικής νομοθεσίας για την προστασία των προσωπικών δεδομένων που συνιστά, συγχρόνως, αθέμιτη εμπορική πρακτική, παράβαση της νομοθεσίας περί προστασίας των καταναλωτών και παράβαση της απαγόρευσης χρήσης ανίσχυρων γενικών όρων συναλλαγών.

Η Meta Platforms Ireland, η οποία διαχειρίζεται την παροχή των υπηρεσιών του ηλεκτρονικού μέσου κοινωνικής δικτύωσης Facebook στην Ένωση, είναι ο υπεύθυνος επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των χρηστών του εν λόγω μέσου κοινωνικής δικτύωσης στην

Ένωση. Η Facebook Germany GmbH, η οποία εδρεύει στη Γερμανία, προωθεί υπό τη διεύθυνση www.facebook.de την πώληση διαδικτυακού διαφημιστικού χώρου. Η πλατφόρμα Internet Facebook περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων στη διαδικτυακή διεύθυνση www.facebook.de, το λεγόμενο «App-Zentrum» (Κέντρο Εφαρμογών), με το οποίο η Meta Platforms Ireland παρέχει στους χρήστες της δωρεάν παιχνίδια από τρίτους παρόχους υπηρεσιών. Κατά την είσοδο στο Κέντρο Εφαρμογών για ορισμένα από τα παιχνίδια αυτά, ο χρήστης βλέπει να εμφανίζεται η ένδειξη ότι η χρήση της συγκεκριμένης εφαρμογής παρέχει στην εταιρεία που προσφέρει τα παιχνίδια τη δυνατότητα να συλλέγει ορισμένα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και της επιτρέπει να δημοσιεύει, εξ ονόματος του χρήστη, ορισμένες πληροφορίες, όπως η βαθμολογία του. Η χρήση αυτή σημαίνει ότι ο εν λόγω χρήστης αποδέχεται τους γενικούς όρους συναλλαγών της εφαρμογής και την πολιτική της σχετικά με την προστασία των δεδομένων. Επιπροσθέτως, στην περίπτωση ενός συγκεκριμένου παιχνιδιού, εμφανίζεται η ένδειξη ότι η σχετική εφαρμογή μπορεί να δημοσιεύει ειδοποιήσεις προσωπικής κατάστασης, φωτογραφίες και άλλα στοιχεία εξ ονόματος του χρήστη. Η ομοσπονδιακή ένωση, φορέας ο οποίος νομιμοποιείται ενεργητικώς για τις αγωγές παράλειψης, θεωρεί ότι οι ενδείξεις που εμφανίζονται όσον αφορά τα εν λόγω παιχνίδια στο Κέντρο Εφαρμογών είναι αθέμιτες, ιδίως λόγω μη τήρησης των προϋποθέσεων του νόμου στις οποίες υπόκειται η λήψη πραγματικής συγκατάθεσης του χρήστη, βάσει των διατάξεων που διέπουν την προστασία των δεδομένων. Επιπροσθέτως, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η ένδειξη κατά την οποία η σχετική εφαρμογή μπορεί να δημοσιεύει εξ ονόματος του χρήστη ορισμένες προσωπικές πληροφορίες αυτού συνιστά γενικό όρο συναλλαγών ο οποίος περιάγει τον χρήστη σε αδικαιολόγητα μειονεκτική θέση.

Στο πλαίσιο αυτό, η ομοσπονδιακή ένωση άσκησε ενώπιον του Landgericht Berlin (πρωτοδικείου Βερολίνου, Γερμανία) αγωγή παράλειψης κατά της Meta Platforms Ireland. Η αγωγή αυτή ασκήθηκε ανεξαρτήτως της ύπαρξης συγκεκριμένης προσβολής του δικαιώματος προστασίας των δεδομένων ενός υποκειμένου των δεδομένων και χωρίς σχετική εντολή από τέτοιο πρόσωπο.

Το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το παραδεκτό του ενδίκου βοηθήματος της ομοσπονδιακής ένωσης. Συγκεκριμένα, θεωρεί ότι δεν αποκλείεται η ομοσπονδιακή ένωση, η οποία νομιμοποιείτο πράγματι ενεργητικώς κατά τον χρόνο άσκησης της αγωγής της – βάσει του άρθρου 8 παρ. 3 του νόμου για τον αθέμιτο ανταγωνισμό και του άρθρου 3 παρ. 1, πρώτη περίοδος, σημείο 1 του νόμου για τις αγωγές παράλειψης – να απώλεσε την ιδιότητα αυτή κατά τη διάρκεια της δίκης, μετά την έναρξη ισχύος του ΓΚΠΔ και, ειδικότερα, του άρθρου 80 παρ. 1 και 2, καθώς και του άρθρου 84 παρ. 1 αυτού. Σε μια

τέτοια περίπτωση, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να δεχθεί την αίτηση αναίρεσης που άσκησε η Meta Platforms Ireland και να απορρίψει την αγωγή της ομοσπονδιακής ένωσης, δεδομένου ότι, σύμφωνα με τις σχετικές δικονομικές διατάξεις του γερμανικού δικαίου, η ενεργητική νομιμοποίηση πρέπει να εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι το πέρας της δίκης σε τελευταίο βαθμό. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα.

Με το ερώτημα που υπέβαλε, το αιτούν δικαστήριο ζητά κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 80 παρ. 2 του ΓΚΠΔ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει σε ένωση για την προστασία των καταναλωτών να κινείται δικαστικώς, χωρίς εντολή που να της έχει ανατεθεί προς τούτο και ανεξαρτήτως της ύπαρξης προσβολής συγκεκριμένων δικαιωμάτων υποκειμένου των δεδομένων, κατά του φερόμενου παραβάτη των διατάξεων περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, προβάλλοντας την παραβίαση της απαγόρευσης των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών, την παράβαση της νομοθεσίας περί προστασίας των καταναλωτών ή την παραβίαση της απαγόρευσης χρήσης ανίσχυρων γενικών όρων συναλλαγών.

Συναφώς, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, όπως προκύπτει από το άρθρο 1 παρ. 1 του ΓΚΠΔ, σε συνδυασμό, μεταξύ άλλων, με τις αιτιολογικές σκ. του 9, 10 και 13, ο Κανονισμός σκοπεύει να διασφαλίσει την, καταρχήν, πλήρη εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ωστόσο, οι διατάξεις του εν λόγω Κανονισμού παρέχουν στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να θεσπίζουν πρόσθετους εθνικούς κανόνες, αυστηρότερους ή εισάγοντες παρεκκλίσεις, οι οποίοι καταλείπουν σε αυτά περιθώριο εκτίμησης ως προς τον τρόπο με τον οποίο οι εν λόγω διατάξεις μπορούν να τίθενται σε εφαρμογή («ρήτρες ανοίγματος»). Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, δυνάμει του άρθρου 288 ΣΛΕΕ και λόγω της φύσης των Κανονισμών και της λειτουργίας τους στο σύστημα των πηγών του δικαίου της Ένωσης, οι διατάξεις των Κανονισμών έχουν, εν γένει, άμεσο αποτέλεσμα στις εθνικές έννομες τάξεις, χωρίς να απαιτείται από τις εθνικές αρχές να λαμβάνουν μέτρα εφαρμογής. Εντούτοις, για την εφαρμογή ορισμένων από τις διατάξεις αυτές ενδέχεται να απαιτείται η λήψη μέτρων εφαρμογής από τα κράτη μέλη. Τούτο ισχύει, μεταξύ άλλων, για το άρθρο 80 παρ. 2 του ΓΚΠΔ, το οποίο καταλείπει στα κράτη μέλη περιθώριο εκτίμησης όσον αφορά την εφαρμογή του. Επομένως, για να είναι δυνατή η προβλεπόμενη στην εν λόγω διάταξη άσκηση της αντιπροσωπευτικής αγωγής στον τομέα της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα χωρίς εντολή, τα κράτη μέλη πρέπει να κά-

νουν χρήση της δυνατότητας που τους παρέχει η εν λόγω διάταξη και να θεσπίσουν στο εθνικό τους δίκαιο αυτό τον τρόπο εκπροσώπησης των υποκειμένων των δεδομένων. Ωστόσο, από τη στιγμή που προβαίνουν σε χρήση της δυνατότητας που τους παρέχεται με τέτοια ρήτρα ανοίγματος, τα κράτη μέλη οφείλουν να κάνουν χρήση του περιθωρίου εκτίμησης που διαθέτουν υπό τις προϋποθέσεις και εντός των ορίων που προβλέπουν οι διατάξεις του ΓΚΠΔ και να νομοθετούν κατά τρόπο που να μην θίγει το περιεχόμενο και τους σκοπούς του εν λόγω Κανονισμού.

Εν προκειμένω, όπως επιβεβαίωσε η Γερμανική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση στην υπό κρίση υπόθεση, ο Γερμανός νομοθέτης, μετά την έναρξη ισχύος του ΓΚΠΔ, δεν θέσπισε συγκεκριμένες διατάξεις οι οποίες να σκοπούν ειδικώς στην εφαρμογή, στο εθνικό του δίκαιο, του άρθρου 80 παρ. 2 του Κανονισμού αυτού. Συγκεκριμένα, η επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική ρύθμιση, η οποία θεσπίστηκε για τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 2009/22/ΕΚ, παρέχει ήδη στις ενώσεις για την προστασία των καταναλωτών τη δυνατότητα να κινούνται δικαστικώς κατά του φερόμενου παραβάτη των διατάξεων περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει, κατ' ουσίαν, να εξακριβωθεί αν οι επίμαχοι στην κύρια δίκη εθνικοί κανόνες εντάσσονται στο πλαίσιο του περιθωρίου εκτίμησης που αναγνωρίζει στα κράτη μέλη το άρθρο 80 παρ. 2 του ΓΚΠΔ και, επομένως, να ερμηνευθεί η διάταξη αυτή λαμβάνοντας υπόψη το γράμμα της, καθώς και την οικονομία και τους σκοπούς του εν λόγω Κανονισμού.

Συναφώς, επισημαίνεται ότι το άρθρο 80 παρ. 2 του ΓΚΠΔ παρέχει μεν στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να προβλέπουν έναν μηχανισμό αντιπροσωπευτικής αγωγής κατά του φερόμενου παραβάτη των διατάξεων περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, συγχρόνως όμως θέτει μια σειρά από απαιτήσεις όσον αφορά το καθ' ύλην και το προσωπικό πεδίο εφαρμογής, οι οποίες πρέπει να τηρούνται στο πλαίσιο αυτό.

Όσον αφορά, πρώτον, το προσωπικό πεδίο εφαρμογής ενός τέτοιου μηχανισμού, ενεργητική νομιμοποίηση αναγνωρίζεται σε φορέα, οργάνωση ή ένωση που πληροί τα κριτήρια τα οποία απαριθμούνται στο άρθρο 80 παρ. 1 του ΓΚΠΔ. Ειδικότερα, η εν λόγω διάταξη κάνει λόγο για «μη κερδοσκοπικό φορέα, οργάνωση ή ένωση που έχει συσταθεί δεόντως σύμφωνα με το δίκαιο κράτους μέλους, διαθέτει καταστατικούς σκοπούς που είναι γενικού συμφέροντος και δραστηριοποιείται στον τομέα της προστασίας των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των υποκειμένων των δεδομένων σε σχέση με την προστασία των δεδομένων τους προσωπικού χαρακτήρα».

Όσον αφορά, δεύτερον, το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του εν λόγω μηχανισμού, η άσκηση της αντιπροσωπευ-

τικής αγωγής που προβλέπεται στο άρθρο 80 παρ. 2 του ΓΚΠΔ από οντότητα η οποία πληροί τις προϋποθέσεις της παρ. 1 του ίδιου άρθρου προϋποθέτει ότι η οντότητα αυτή, ανεξάρτητα από τυχόν εντολή που της έχει ανατεθεί, «θεωρεί ότι τα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων δυνάμει του [εν λόγω] Κανονισμού παραβιάστηκαν ως αποτέλεσμα της επεξεργασίας» δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν. Μάλιστα, προκειμένου να αναγνωρισθεί σε μια οντότητα ενεργητική νομιμοποίηση δυνάμει της εν λόγω διάταξης, αρκεί να υποστηριχθεί ότι η οικεία επεξεργασία δεδομένων είναι ικανή να θίξει τα δικαιώματα που αντλούν από τον εν λόγω Κανονισμό ταυτοποιημένα ή ταυτοποιήσιμα φυσικά πρόσωπα, χωρίς να απαιτείται να αποδειχθεί πραγματική ζημία την οποία υπέστη το υποκείμενο των δεδομένων, σε συγκεκριμένη περίπτωση, από την προσβολή των δικαιωμάτων του.

Τρίτον, πρέπει ακόμη να εξακριβωθεί, αν το άρθρο 80 παρ. 2 του ΓΚΠΔ εμποδίζει την άσκηση αντιπροσωπευτικής αγωγής ανεξαρτήτως της ύπαρξης συγκεκριμένης προσβολής του δικαιώματος του υποκειμένου των δεδομένων και σχετικής εντολής εκ μέρους του, όταν η παράβαση των κανόνων περί προστασίας των δεδομένων προβάλλεται στο πλαίσιο αγωγής με την οποία επιδιώκεται ο έλεγχος της εφαρμογής άλλων νομικών κανόνων που αποσκοπούν στη διασφάλιση της προστασίας των καταναλωτών. Το Δικαστήριο επισημαίνει σχετικά ότι η παράβαση κανόνα σχετικά με την προστασία

των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μπορεί να συνεπάγεται ταυτόχρονα την παράβαση κανόνων σχετικών με την προστασία των καταναλωτών ή με τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές. Η ερμηνεία αυτή του άρθρου 80 παρ. 2 του ΓΚΠΔ επιρρωνύεται, εξάλλου, από την Οδηγία 2020/1828/ΕΕ, η οποία καταργεί και αντικαθιστά, από τις 25 Ιουνίου 2023, την Οδηγία 2009/22/ΕΚ και η οποία περιέχει διάφορα στοιχεία τα οποία επιβεβαιώνουν ότι το άρθρο 80 του ΓΚΠΔ δεν εμποδίζει την άσκηση συμπληρωματικών αντιπροσωπευτικών αγωγών στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών.

Με βάση τα ανωτέρω, το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 80 παρ. 2 του ΓΚΠΔ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει σε ένωση για την προστασία των καταναλωτών να κινηθεί δικαστικώς, χωρίς εντολή που να της έχει ανατεθεί προς τούτο και ανεξαρτήτως της ύπαρξης προσβολής συγκεκριμένων δικαιωμάτων ενός υποκειμένου των δεδομένων, κατά του φερόμενου παραβάτη των διατάξεων περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, προβάλλοντας την παραβίαση της απαγόρευσης των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών, την παράβαση της νομοθεσίας περί προστασίας των καταναλωτών ή την παραβίαση της απαγόρευσης χρήσης ανίσχυρων γενικών όρων συναλλαγών, εφόσον η επίμαχη επεξεργασία δεδομένων είναι ικανή να θίξει τα δικαιώματα που αντλούν από τον εν λόγω Κανονισμό ταυτοποιημένα ή ταυτοποιήσιμα φυσικά πρόσωπα.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ

► Απόσπαση εργαζομένων: Άμεσο αποτέλεσμα της απαίτησης περί αναλογικότητας των κυρώσεων και νομολογιακή ανατροπή

Τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να διασφαλίζουν την αναλογικότητα των κυρώσεων που επιβάλλονται σε περίπτωση παραβίασης διοικητικής υποχρέωσης

προδικαστική παραπομπή – ελεύθερη παροχή υπηρεσιών – απόσπαση εργαζομένων – Οδηγία 2014/67/ΕΕ – άρθρο 20 – κυρώσεις – αναλογικότητα – άμεσο αποτέλεσμα – αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου

ΔΕΕ C-205/20, *Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld* (Effet direct), 08.03.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: L. Bay Larsen, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2022:168 – Προδικαστική παραπομπή

Η CONVOI s.r.o, εταιρεία εγκατεστημένη στη Σλοβακία, απέσπασε εργαζομένους της στη Niedec Global Appliance Austria GmbH, εταιρεία εγκατεστημένη στο Fürstenfeld (Αυστρία). Εκπρόσωπος της εταιρείας CONVOI ήταν ο NE. Τον Ιούνιο του 2018 εκδόθηκε απόφαση, έπειτα από τα πορίσματα ελέγχου που είχε πραγματοποιηθεί τον Ιανουάριο του 2018, με την οποία η διοικητική αρχή της περιφέρειας του Hartberg-Fürstenfeld επέβαλε στον NE πρόστιμο ύψους 54.000 ευρώ, λόγω της παράβασης υποχρεώσεων που προβλέπουν οι διατάξεις του αυστριακού εργατικού δικαίου αναφορικά, μεταξύ άλλων, με τη δήλωση απόσπασης στην αρμόδια εθνική αρχή καθώς επίσης και με την τήρηση εγγράφων μισθοδοσίας.

Ο NE προσέφυγε κατά της ανωτέρω απόφασης ενώπιον του περιφερειακού διοικητικού πρωτοδικείου του ομόσπονδου κράτους της Στυρίας (Landesverwaltungsgericht Steiermark).

Τον Οκτώβριο του 2018, το προαναφερόμενο δικαστήριο υπέβαλε στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα διερωτώμενο αναφορικά με τη συμβατότητα κυρώσεων, όπως οι προβλεπόμενες στην παρούσα κύρια δίκη, προς το δίκαιο της ΕΕ και ειδικότερα ως προς την αρχή της αναλογικότητας.

Με τη διάταξη της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld* (C-645/18), το ΔΕΕ έκρινε ότι το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ πρέπει να ερμηνευτεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε αυστριακή ρύθμιση περί κυρώσεων που επιβάλλονται σε περιπτώσεις παράβασης διοικητικών υποχρεώσεων σχετικά με τη δήλωση των εργαζομένων και την τήρηση των μισθολογικών βιβλίων.

Το γεγονός ότι κατόπιν της έκδοσης της διάταξης αυτής ο εθνικός (αυστριακός) νομοθέτης δεν τροποποίησε την επίμαχη στην κύρια δίκη ρύθμιση, οδήγησε το δικαστήριο να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, ρωτώ-

ντας εάν και σε ποιον βαθμό μπορεί να αφήσει τη ρύθμιση αυτή ανεφάρμοστη, λαμβανομένων ιδίως υπόψη των εκτιμήσεων που εκτίθενται στην απόφαση C-384/17, *Link Logistik N&N* (04.10.2018, ECLI:EU:C:2018:810).

Στο πλαίσιο αυτό, το περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο του ομόσπονδου κράτους της Στυρίας (Landesverwaltungsgericht Steiermark) αποφάσισε την παραπομπή της υπόθεσης στο ΔΕΕ, προκειμένου να διευκρινιστεί εάν το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ αποτελεί διάταξη με άμεσο αποτέλεσμα καθώς και να προσδιοριστεί η έννοια της αρχής της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ, ώστε να επιτευχθεί η αποτελεσματικότερη επιβολή αναλογικών κυρώσεων από το εθνικό δικαστήριο.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ αποτελεί διάταξη άμεσου αποτελέσματος και προσδιόρισε την έννοια της αρχής της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ.

Παρατηρήσεις

Βασιλική Στάθη*

Ι. Εισαγωγικά

Το περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο του ομόσπονδου κράτους της Στυρίας (Αυστρία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο ΔΕΕ δύο προδικαστικά ερωτήματα αναφορικά με το εάν:

α) αποτελεί διάταξη Οδηγίας με άμεσο αποτέλεσμα η απαίτηση περί αναλογικότητας των κυρώσεων που προβλέπει το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ και ερμηνεύθηκε με τις διατάξεις της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld* (C-645/18, ECLI:EU:C:2019:1108) και της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *EX κ.λπ.* (C-140/19, C-141/19 και C-492/19 έως C-494/19, ECLI:EU:C:2019:1103) του ΔΕΕ,

β) επιτρέπει και επιτάσσει η σύμφωνη προς το δίκαιο της ΕΕ ερμηνεία του εθνικού δικαίου τη συμπλήρωση των εθνικών ποινικών διατάξεων που εφαρμόζονται από τα δικαστήρια και τις διοικητικές αρχές των κρατών μελών με τα κριτήρια της αναλογικότητας που προσδιορίστηκαν με τις διατάξεις της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld* (C-645/18, ECLI:EU:C:2019:1108) και της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *EX κ.λπ.* (C-140/19, C-141/19 και C-492/19 έως C-494/19, ECLI:EU:C:2019:1103) του ΔΕΕ, δίχως να έχει θεσπιστεί νέος εθνικός κανόνας δικαίου.

Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα υποβλήθηκε για την περίπτωση αρνητικής απάντησης στο πρώτο.

* Δικηγόρος-Οικονομολόγος

II. Πρώτο προδικαστικό ερώτημα: Άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ

Το περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο της Στυρίας, υποβάλλοντας προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, διερωτήθηκε κατά πόσο το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ, ή, ειδικότερα, η απαίτηση περί αναλογικότητας των κυρώσεων που προβλέπεται στο εν λόγω άρθρο, αποτελεί διάταξη με άμεσο αποτέλεσμα, ώστε να μπορούν να την επικαλούνται οι ιδιώτες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ακόμη και εάν η μεταφορά της στην εσωτερική έννομη τάξη έχει πραγματοποιηθεί πλημμελώς.

Αρχικά, το ΔΕΕ προβαίνει στην εξέταση των κριτηρίων του άμεσου αποτελέσματος¹, ήτοι η εν λόγω διάταξη να είναι άνευ αιρέσεων και επαρκώς ακριβής. Το ΔΕΕ κρίνει ότι το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ διατυπώνει την απαίτηση περί αναλογικότητας των κυρώσεων με απόλυτους όρους². Επίσης, η απαγόρευση επιβολής δυσανάλογων κυρώσεων, ως συνέπεια της συγκεκριμένης απαίτησης, δεν καθιστά αναγκαία την έκδοση πράξης των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και η εν λόγω διάταξη δεν προσφέρει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να εξαρτήσουν από αιρέσεις ή να περιορίσουν την έκταση της απαγόρευσης³. Το γεγονός ότι το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ πρέπει να ενταχθεί στο εσωτερικό δίκαιο, δεν δύναται να θέσει υπό αμφισβήτηση τον ανεπιφύλακτο χαρακτήρα της απαίτησης αναλογικότητας των κυρώσεων που προβλέπονται σε αυτό⁴. Όσον αφορά το θέμα σχετικά με το εάν το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ είναι επαρκώς ακριβές, το ΔΕΕ διαπιστώνει ότι, παρά το γεγονός ότι η εν λόγω διάταξη αφήνει στα κράτη μέλη ορισμένο περιθώριο εκτίμησης για τον καθορισμό των εφαρμοστέων κυρωτικών κανόνων σε περίπτωση παράβασης των εθνικών διατάξεων που θεσπίζονται βάσει της Οδηγίας, αυτό το περιθώριο οριοθετείται από την απαγόρευση πρόβλεψης δυσανάλογων κυρώσεων, η οποία διατυπώνεται υπό γενικούς και μη αμφίσημους όρους⁵. Άρα, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να εφαρμόζουν την απαίτηση περί αναλογικότητας των κυρώσεων βάσει του άρθρου 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ και, σημειωτέον, το γεγονός ότι υψίσταται ορισμένο περιθώριο εκτίμησης δεν αποκλείει τη δυνατότητα δικαστικού ελέγχου αναφορικά με την ενσωμάτωση της διάταξης στο εσωτερικό δίκαιο⁶.

Επιπλέον, το ΔΕΕ διατύπωσε ότι η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, ως γενική αρχή του δικαίου της ΕΕ, επι-

βάλλεται στα κράτη μέλη όταν εφαρμόζουν δίκαιο της ΕΕ, ακόμα και σε περίπτωση μη εναρμόνισης της νομοθεσίας της ΕΕ στον τομέα των επιβαλλόμενων κυρώσεων. Ακόμη, βάσει του ΔΕΕ υπογραμμίζεται ότι το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ αποτελεί ειδική έκφραση της αρχής της αναλογικότητας του άρθρου 49 παρ. 3 ΧΘΔΕΕ⁷, η οποία έχει επιτακτικό χαρακτήρα⁸.

Το ΔΕΕ καταλήγει απαντώντας ότι η απαίτηση αναλογικότητας των κυρώσεων που προβλέπεται στο άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ είναι άνευ αιρέσεων και επαρκώς ακριβής και, επομένως, αποτελεί διάταξη με άμεσο αποτέλεσμα και είναι δυνατό να τύχει επίκλησης από ιδιώτη και εφαρμογής από τις διοικητικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια.

III. Δεύτερο προδικαστικό ερώτημα: Η αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ

Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα το περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο της Στυρίας ζητεί διευκρινίσεις αναφορικά με το εάν η αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ έχει την έννοια ότι επιβάλλει στις εθνικές αρχές την υποχρέωση να αφήνουν ανεφάρμοστη εν συνόλω εθνική ρύθμιση αντίθετη προς την απαίτηση αναλογικότητας των κυρώσεων που προβλέπεται στο άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ ή εάν σημαίνει ότι οι εθνικές αρχές αφήνουν ανεφάρμοστη τη συγκεκριμένη ρύθμιση, μόνο κατά το μέτρο που είναι αναγκαίο για να καταστεί δυνατή η επιβολή αναλογικών κυρώσεων⁹.

Σημειώνεται ότι η αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ αποτελεί νομολογιακό δημιούργημα¹⁰ και, πιο συγκεκριμένα, με την απόφαση *Costa/E.N.E.L.*¹¹ το ΔΕΚ επιβεβαίωσε την υπεροχή του δικαίου της ΕΕ έναντι της εθνικής νομοθεσίας των κρατών μελών της ΕΕ.

Το ΔΕΕ, αρχικά, αναφέρεται στην υποχρέωση σύμφωνης προς το δίκαιο της ΕΕ ερμηνείας του εθνικού δικαίου, στα όρια αυτής και σημειώνει ότι δεν είναι δυνατόν να αποτελέσει έρεισμα για *contra legem* ερμηνεία του εθνικού δικαίου¹² και συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι «η αρχή της υπεροχής επιβάλλει στον εθνικό δικαστή στον οποίο έχει ανατεθεί, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς του, η εφαρμογή των κανόνων του δικαίου της Ένωσης την υποχρέωση, σε περίπτωση που είναι αδύνατη η σύμφωνη προς τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένω-

1. Το ΔΕΕ κατοχύρωσε την αρχή του άμεσου αποτελέσματος με την υπόθεση ΔΕΚ C-26/62, *Van Gend en Loos/ Administratie der Belastingen*, 05.02.1963, ECLI:EU:C:1963:1 αναφορικά με το πρωτογενές δίκαιο.

2. Βλ. σκ. 23.

3. Βλ. σκ. 24.

4. Βλ. σκ. 26.

5. Βλ. σκ. 27.

6. Βλ. σκ. 28.

7. Άρθρο 49 παρ. 3 ΧΘΔΕΕ: «Η αυστηρότητα της ποινής δεν πρέπει να είναι δυσανάλογη προς το αδίκημα».

8. Βλ. σκ. 29, 31.

9. Βλ. σκ. 34.

10. Γ.- Ε. Φ. ΚΑΛΑΒΡΟΣ / Θ. Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Θεσμικό Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σ. 207.

11. ΔΕΚ C-6/64, *Costa/E.N.E.L.*, 15.07.1964, ECLI:EU:C:1964:66.

12. ΔΕΕ C-882/19, *Sumal*, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:800, σκ. 72 και εκεί αναφερόμενη νομολογία.

σης ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας, να διασφαλίζει την πλήρη αποτελεσματικότητα των εν λόγω κανόνων στη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί, αφήνοντας εν ανάγκη αυτεπαγγέλτως ανεφάρμοστη κάθε εθνική ρύθμιση ή πρακτική, έστω και μεταγενέστερη, η οποία αντιβαίνει σε διάταξη του δικαίου της Ένωσης που έχει άμεσο αποτέλεσμα, χωρίς να υποχρεούται να ζητήσει ή να αναμείνει την προηγούμενη εξαφάνιση της εθνικής ρύθμισης ή πρακτικής είτε διά της νομοθετικής οδού είτε μέσω οποιασδήποτε άλλης συνταγματικής διαδικασίας^{13,14}.

Επί του θέματος, από τις σκ. 32 έως 41 της διάταξης της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld* (C-645/18, ECLI:EU:C:2019:1108), συνάγεται ότι, ενώ η εθνική ρύθμιση όπως η παρούσα (αυστριακή ρύθμιση) στην κύρια δίκη είναι πρόσφορη για την επίτευξη των επιδιωκόμενων θεμιτών σκοπών, το ΔΕΕ υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση βαίνει πέραν του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξή τους λόγω του συνδυασμού κάποιων χαρακτηριστικών της¹⁵. Όμως, εξεταζόμενα μεμονωμένα αυτά τα χαρακτηριστικά δεν αντιβαίνουν στην ανωτέρω απαίτηση. Άρα, για να διασφαλιστεί η πλήρης αποτελεσματικότητα της απαίτησης αναλογικότητας των κυρώσεων που προβλέπεται στο άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται προσφυγής κατά κύρωσης, όπως εν προκειμένω, να μην εφαρμόσει το μέρος της εθνικής ρύθμισης από το οποίο πηγάζει ο δυσανάλογος χαρακτήρας των κυρώσεων, ώστε να μπορέσει να επιβάλει αναλογικές κυρώσεις, οι οποίες θα διατηρούν ταυτοχρόνως την αποτελεσματικότητα και την αποτρεπτικότητα τους. Το ΔΕΕ επισημαίνει ότι η συγκεκριμένη ερμηνεία δεν έρχεται σε αντίθεση με τις αρχές της ασφάλειας δικαίου, της νομιμότητας των αξιόποινων πράξεων και ποινών και την αρχή της ίσης μεταχείρισης¹⁶. Ωστόσο, δεδομένου ότι η απαίτηση αναλογικότητας, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ, συνεπάγεται περιορισμό των κυρώσεων, τον οποίο οφείλουν να τηρούν όλες οι εθνικές αρχές που είναι επιφορτισμένες με την εφαρμογή της συγκεκριμένης απαίτησης στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, ενώ ταυτόχρονα επιτρέπει στις εθνικές αρχές να επιβάλλουν διαφορετικές κυρώσεις ανάλογα με τη βαρύτητα της παράβασης βάσει της εφαρμοστέας εθνικής νομοθεσίας, δεν δύναται να γίνει δεκτό ότι μια τέτοια απαίτηση παραβιάζει την αρχή της ίσης μεταχείρισης¹⁷.

Επομένως, η απάντηση του ΔΕΕ επί του δευτέρου προδι-

13. ΔΕΚ C-106/77, *Amministrazione delle finanze dello Stato/Simmenthal*, 09.03.1978, ECLI:EU:C:1978:49, σκ. 24.

14. ΔΕΕ C-573/17, *Poplawski*, 24.06.2019, ECLI:EU:C:2019:530, σκ. 58 και 61, ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19 και C-840/19, *Euro Box Promotion κ.λπ.*, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1034, σκ. 252.

15. Βλ. σκ. 40.

16. Άρθρο 49 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ και άρθρο 20 ΧΘΔΕΕ.

17. Βλ. σκ. 56.

καστικού ερωτήματος είναι ότι η αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ έχει την έννοια ότι επιβάλλει στις εθνικές αρχές την υποχρέωση να αφήνουν ανεφάρμοστη εθνική ρύθμιση μέρος της οποίας είναι αντίθετο με την απαίτηση αναλογικότητας των κυρώσεων που προβλέπεται στο άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ, μόνο κατά το μέτρο που είναι αναγκαίο ώστε να είναι δυνατή η επιβολή αναλογικών κυρώσεων.

IV. Νομολογιακή ανατροπή

Στο σημείο αυτό αξίζει να υπογραμμιστεί ότι η παρούσα απόφαση του ΔΕΕ, στο σκέλος που αφορά το άμεσο αποτέλεσμα της απαίτησης αναλογικότητας των κυρώσεων που προβλέπεται στο άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ, οδηγεί σε ανατροπή της προγενέστερης νομολογίας. Ο Γεν. Εισαγγελέας στις Προτάσεις του επισημαίνει ότι δεν είναι ευχάριστο το γεγονός ότι το νομολογιακό προηγούμενο που πρόκειται να ανατραπεί είναι σχετικά πρόσφατο, καθώς η απόφαση *Link Logistik N&N*¹⁸ δημοσιεύτηκε το 2018, αλλά η ορθή ερμηνεία του δικαίου της ΕΕ υπερισχύει έναντι τέτοιου είδους ζητημάτων. Συχνά η έκδοση μιας απόφασης του ΔΕΕ αποτελεί κίνητρο για συζήτηση η οποία οδηγεί τα εθνικά δικαστήρια στη διατύπωση συμπληρωματικών ερωτημάτων, προσφέροντας στη διάθεση του ΔΕΕ πρόσθετες πληροφορίες ή επιχειρήματα¹⁹. Επιπλέον, ο Γεν. Εισαγγελέας κάνει λόγο για ρητή ανατροπή της νομολογίας εν προκειμένω, σημειώνει ότι οι περιπτώσεις ρητής νομολογιακής ανατροπής είναι σπάνιες και σημαντικά παραδείγματα ανατροπής αποτελούν η υπόθεση *Bidar*²⁰ και η υπόθεση *Brown/Secretary of State for Scotland*²¹.

V. Συμπερασματικά

Με την απόφαση C-205/20 του ΔΕΕ δόθηκαν διευκρινίσεις αναφορικά με το άμεσο αποτέλεσμα των Οδηγιών. Επιπλέον, το ΔΕΕ στην παρούσα υπόθεση έκρινε ότι το άρθρο 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ αποτελεί διάταξη άμεσου αποτελέσματος, ενώ, αντιθέτως, στην απόφαση *Link Logistik N&N*, παρά το γεγονός ότι το άρθρο 9α της Οδηγίας 1999/62/ΕΕ αποτελούσε διάταξη παρόμοια με αυτή του άρθρου 20 της Οδηγίας 2014/67/ΕΕ, εντούτοις το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν πρόκειται για διάταξη με άμεσο αποτέλεσμα. Κατά συνέπεια, με την έκδοση της σχολιαζόμενης απόφασης δημιουργήθηκε ρητή ανατροπή της προγενέστερης νομολογίας, περίπτωση σπάνια, σύμφωνα με τις Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα.

Η απόφαση C-205/20 αποσαφίνισε και την έννοια της αρχής της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ, προκειμένου να επιτευχθεί η αποτελεσματικότερη επιβολή αναλογικών κυρώσεων από το εθνικό δικαστήριο.

18. ΔΕΕ C-384/17, *Link Logistik N&N*, 04.10.2018, ECLI:EU:C:2018:810.

19. Βλ. σημ. 137 των Προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα.

20. ΔΕΚ C-209/03, *Bidar*, 15.03.2005, ECLI:EU:C:2005:169.

21. ΔΕΚ C-197/86, *Brown/Secretary of State for Scotland*, 21.06.1988, ECLI:EU:C:1988:323.

► **Άρνηση χορήγησης διεθνούς προστασίας σε κράτος μέλος λόγω ύπαρξης καθεστώτος πρόσφυγα σε άλλο κράτος μέλος**

Το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής και ενότητας και η υποχρέωση συνεκτίμησης του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού δεν υπερισχύουν του προβλεπόμενου στο άρθρο 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ μηχανισμού περί απόρριψης αιτήσεων διεθνούς προστασίας ως απαράδεκτων λόγω προηγούμενης χορήγησης στον αιτούντα καθεστώς πρόσφυγα σε άλλο κράτος μέλος

προδικαστική παραπομπή – κοινή πολιτική στον τομέα του ασύλου – κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και την ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας – Οδηγία 2013/32/ΕΕ – άρθρο 3 παρ. 2 στοιχείο α' – απαράδεκτο αίτησης διεθνούς προστασίας υποβληθείσας σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτου κράτους στον οποίο έχει χορηγηθεί το καθεστώς πρόσφυγα σε άλλο κράτος μέλος, ενώ το ανήλικο τέκνο του εν λόγω υπηκόου, το οποίο είναι δικαιούχος επικουρικής προστασίας, διαμένει στο πρώτο κράτος μέλος – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρο 7 – δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής – άρθρο 24 – υπέρτερο συμφέρον του παιδιού – το απαράδεκτο της αίτησης διεθνούς προστασίας δεν συνεπάγεται παραβίαση των άρθρων 7 και 24 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων – Οδηγία 2011/95/ΕΕ – άρθρο 23 παρ. 2 – υποχρέωση των κρατών μελών να μεριμνούν για τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας του δικαιούχου διεθνούς προστασίας

ΔΕΕ C-483/20, Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides (Unité familiale - Protection déjà accordée), 22.02.2022, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: J. Passer, Γεν. Εισαγγελέας: P. Pikamäe, ECLI:EU:C:2022:103 – Προδικαστική παραπομπή

Στην υπό κρίση υπόθεση, αφού χορηγήθηκε στον Σύριο υπήκοο, τον Δεκεμβρίου 2015, το καθεστώς του πρόσφυγα στην Αυστρία, αυτός, στις αρχές του 2016, μετέβη στο Βέλγιο ώστε να επανενωθεί με τα δύο τέκνα του, εκ των οποίων το ένα ήταν ανήλικο και τα οποία απολάμβαναν, από τον Δεκέμβριο 2016, επικουρική προστασία στο Βέλγιο. Ως προς το ανήλικο τέκνο, του ανατέθηκε η γονική μέριμνα στο Βέλγιο προς ενάσκηση της οποίας, τον Ιούνιο του 2018, υπέβαλε εκεί νέα αίτηση διεθνούς προστασίας. Τον Φεβρουάριο 2019, η τελευταία κρίθηκε απαράδεκτη, λόγω της προηγούμενης αναγνώρισής του ως δικαιούχου διεθνούς προστασίας στην Αυστρία. Στις 8 Μαΐου 2019, το Conseil du contentieux des étrangers (συμβούλιο επίλυσης ενδίκων διαφορών επί υποθέσεων αλλοδαπών, Βέλγιο) απέρριψε και την προσφυγή του κατά της ως άνω απόφασης.

Στις 21 Μαΐου 2019, άσκησε αναίρεση, επικαλούμενος τις αρχές της οικογενειακής ενότητας και του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού, οι οποίες θα έπρεπε να καθιστούν παραδεκτή τη νέα αίτηση διεθνούς προστασίας, λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη ότι το καθεστώς του πρόσφυγα δεν του παρέχει άδεια διαμονής με το ανήλικο τέκνο του στο κράτος μέλος όπου το τελευταίο κατέστη δικαιούχος επικουρικής προστασίας.

Επιλαμβανόμενο μετ' αναίρεση, το Conseil d'État του Βελγίου εξέφρασε επιφυλάξεις για την ορθότητα της προσέγγισης και αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα με σκοπό την αποσαφήνιση του κυρίως κριθέντος ζητήματος. Πράγματι, το Δικαστήριο απάντησε στο προδικαστικό ερώτημα και επιβεβαίωσε το σύνολο των εκτιμήσεων των βελγικών δικαστικών αρχών σχετικά με το δίκαιο της Ένωσης.

Παρατηρήσεις

Εμμανουέλα - Ραφαέλα Σουγλή*

I. Εφαρμοστέο δίκαιο

Εκ πρώτης όψεως, το νομικό πλαίσιο που δύναται να τεθεί σε εφαρμογή στην εν λόγω περίπτωση είναι, από διεθνή σκοπιά, η Σύμβαση περί του καθεστώτος των προσφύγων, όπως υπεγράφη στη Γενεύη στις 28 Ιουλίου 1951 και τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο περί καθεστώτος των προσφύγων, το οποίο συνήφθη στη Νέα Υόρκη στις 31 Ιανουαρίου 1967, ορίζοντας το ουσιαστικό περιεχόμενο της έννοιας του πρόσφυγα.

Παράλληλα, όμως, από ενωσιακή σκοπιά, είναι φανερό ότι το προδικαστικό ερώτημα αφορά κατ' ουσία την ερμηνεία των άρθρων 7, 18 και 24 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε συνδυασμό, αφενός, με το άρθρο 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, όπως μεταφέρθηκε στο εσωτερικό βελγικό δίκαιο με το άρθρο 57/6 παρ. 3 εδάφιο α' του loi sur l'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers, και, αφετέρου, με την Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011.

II. Το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η νομολογία του Δικαστηρίου σε ζητήματα μετανάστευσης αποκτά κείμενο ρόλο μιας και καλείται να εναρμονίσει την προστασία των δικαιωμάτων των εισερχόμενων αυτών προσώπων με τις εκάστοτε εθνικές και ευρωπαϊκές, άλλοτε άδικες, πολι-

* Ασκούμενη ΚΔΕΟΔ

τικές μετανάστευσης. Ειδικότερα, παρά την ουσιαστική ύπαρξη του δικαιώματος για οικογενειακή ζωή, τυχόν αποφάσεις απόρριψης άδειας παραμονής ή απέλασης αλλοδαπού υπόκεινται στον έλεγχο αναλογικότητας του Δικαστηρίου και είναι πιθανή η παραβίαση, εφόσον οι κρατικές αρχές αποφασίσουν την απομάκρυνση αλλοδαπού ο οποίος διατηρεί στενούς οικογενειακούς δεσμούς ή έχει εγκαθιδρύσει οικογένεια.

Άλλωστε ως προς το διεθνές δίκαιο, η μη εθελούσια διάσπαση της οικογένειας απαγορεύεται και σύμφωνα με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ¹, το άρθρο 12 της Οικουμενικής Διακήρυξης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων², όπως και με το άρθρο 17 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα³ και το άρθρο 11 της Αμερικανικής Σύμβασης Δικαιωμάτων⁴.

Μάλιστα, πολύ σημαντικό επί του θέματος είναι και το άρθρο 9 παρ. 1 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού που υπαγορεύει ότι τα παιδιά έχουν δικαίωμα να μην αποχωρίζονται τους γονείς τους εκτός αν ο χωρισμός θεωρείται προς το συμφέρον του παιδιού, ενώ το άρθρο 1 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού διατείνεται ότι τα παιδιά των οποίων οι γονείς διαμένουν σε διαφορετικές χώρες επιτρέπεται να μετακινούνται ελεύθερα μεταξύ των εν λόγω χωρών ώστε να διατηρούν επαφή με τους δύο γονείς τους ή να επανενώνονται με την οικογένειά τους, βάσει της οικείας νομοθεσίας περί μετανάστευσης. Συνεπώς, η αρχή του υπέρτατου συμφέροντος, όπως σκιαγραφείται στο άρθρο 3 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο όλων των αποφάσεων που αφορούν την οικογενειακή επανένωση παιδιών ή ασυνόδευτων παιδιών⁵.

1. «Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του».
2. «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένεια, την κατοικία ή την αλληλογραφία του, ούτε προσβολές της τιμής και της υπόληψης του. Καθένας έχει το δικαίωμα να τον προστατεύουν οι νόμοι από επεμβάσεις και προσβολές αυτού του είδους».
3. «1. Κανείς δεν υπόκειται σε αυθαίρετες ή παράνομες παρενοχλήσεις της ιδιωτικής του ζωής, της οικογένειας, της κατοικίας ή της αλληλογραφίας του, ούτε σε παράνομες προσβολές της τιμής και της υπόληψής του. 2. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα προστασίας από το νόμο έναντι τέτοιων παρενοχλήσεων ή προσβολών».
4. «1. Everyone has the right to have his honor respected and his dignity recognized. 2. No one may be the object of arbitrary or abusive interference with his private life, his family, his home, or his correspondence, or of unlawful attacks on his honor or reputation. 3. Everyone has the right to the protection of the law against such interference or attacks».
5. Σύμφωνα με την UNICEF, κατά την εξέταση των αιτήσεων για οικογενειακή επανένωση, τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να διασφαλίζουν επίσης ότι οι γονείς δεν εκμεταλλεύονται τα παιδιά για την εξασφάλιση τίτλων παραμονής στην εν λόγω χώρα.

Προς κατανόηση της νομικής αυτής έννοιας, χρήσιμη κρίνεται η παραπομπή στην απόφαση του ΕΔΔΑ για την emblematicή υπόθεση *Slivenko κατά Λετονίας* στην οποία ορίζεται ότι ως οικογενειακή ζωή ερμηνεύεται η πραγματική οικογενειακή ζωή που καθιερώνεται στο έδαφος ενός συμβαλλόμενου κράτους από τους σε αυτό μόνιμα διαμένοντες αλλοδαπούς, καθιστώντας σαφές ότι η έννοια αυτή προσδιορίζει τον πυρήνα της οικογένειας⁶. Επομένως, για παράδειγμα, δεν θα μπορούσε να στηριχθεί παραδεκτώς η ύπαρξη οικογενειακής ζωής ανάμεσα σε ηλικιωμένους γονείς και ενήλικα τέκνα καθώς αυτά δεν αποτελούν πλέον εξαρτώμενα μέλη των πρώτων⁷, έστω και αν υπάρχουν ενδείξεις τυπικής συναισθηματικής εξάρτησης, δηλαδή τεχνητές κατασκευές⁸. Παρόλα αυτά, ως προς το κριτήριο της τυπικής συναισθηματικής εξάρτησης, έχει υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη⁹. Εν πάση περιπτώσει, πρέπει να τονιστεί ότι ως οικογένεια δεν νοείται μόνο η πυρηνική αλλά και οι υπόλοιπες μορφές οικογένειας, ακόμα και η απλή συμβίωση. Περιλαμβάνονται σχέσεις μεταξύ ατόμων διαφορετικού ή ίδιου φύλου, ενώ κρίσιμος είναι ο πραγματικός δεσμός μεταξύ των προσώπων. Ακόμα, πρόκειται για μια πραγματική και όχι μια προκαθορισμένη νομική έννοια και, άρα, είναι δυνατό να νοείται μια οικογένεια και μετά τη λύση του γάμου¹⁰.

Νομολογιακά έχει καταδειχθεί, επίσης, ότι η έκταση της υποχρέωσης ενός κράτους να δεχθεί στο έδαφός του συγγενείς των αλλοδαπών, στους οποίους έχουν χορηγηθεί δικαιώματα διαμονής, ποικίλει ανάλογα και με τις ειδικές περιστάσεις των ατόμων που εμπλέκονται στη συγκεκριμένη υπόθεση και το γενικό συμφέρον.

Βλ. UNICEF, Judicial implementation of Art. 3 of the CRC in Europe (Δικαστική εφαρμογή του Άρθρου 3 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην Ευρώπη), σ. 104. Βλ. επίσης Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (UNHCR), Guidelines on Determining the Best Interests of the Child (Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τον καθορισμό του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού), Μάιος 2008.

6. ΕΔΔΑ *Lebbink κατά Ολλανδίας* (Προσφυγή No 45582/09), απόφαση της 1ης Ιουνίου 2004, παρ. 36.

7. Ibid, παρ. 97.

8. ΕΔΔΑ *Shevanova κατά Λετονίας* (Προσφυγή No 58822/00), απόφαση της 15ης Ιουνίου 2006, παρ. 67.

9. ΕΔΔΑ *Kaftailova κατά Λετονίας* (Προσφυγή No 59643/00), απόφαση της 22ας Ιουνίου 2006.

10. Β. ΤΖΕΜΟΣ, Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ: Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σσ. 84-96. F. TULKENS, Πρόσφυγες και το δικαίωμά τους στην οικογενειακή και ιδιωτική ζωή σύμφωνα με το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, NoB, 2009, σσ. 32-49. Y. KTISTAKIS, Protecting Migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter, Council of Europe, 2013, σ. 96 επ. S. STARR, Family Separation as a violation of International Law, Berkeley Journal of International Law, 2003, σ. 213 επ.

Σε ό,τι αφορά το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, το εν λόγω δικαίωμα ενσωματώνεται στην Οδηγία 2003/86/ΕΚ και σχετίζεται με την οικογενειακή επανένωση. Αφορά καταρχήν τους μετανάστες, ενώ προβλέπεται δυνατότητα εφαρμογής και στους πρόσφυγες. Εξαιρούνται όμως ρητά από το πεδίο εφαρμογής της οι δικαιούχοι επικουρικής προστασίας, ρύθμιση που έχει εγείρει έντονη κριτική δεδομένου ότι οι συνθήκες απομάκρυνσης από τη χώρα καταγωγής τους είναι ανάλογες και, επομένως, υφίσταται αθέμιτη διάκριση. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την Οδηγία αυτή, οι νομίμως διαμένοντες σε κράτος μέλος της ΕΕ υπήκοοι τρίτων κρατών δικαιούνται να επανενωθούν με τις/τους συζύγους τους, τα ανήλικα τέκνα τους αλλά και τα ανήλικα τέκνα του/της συζύγου τους. Με την πάροδο της πενταετούς διαμονής, τα μέλη της οικογένειας μπορούν να διεκδικήσουν αυτόνομο δικαίωμα διαμονής, εφόσον οι οικογενειακοί δεσμοί στους οποίους θεμελιώσαν την πενταετή νόμιμη διαμονή εξακολουθούν να υφίστανται. Φυσικά, στο πλαίσιο της διασφάλισης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, το ανωτέρω δικαίωμα μπορεί να περιοριστεί με γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας ως προς την οικογενειακή επανένωση που πηγάζει από την Οδηγία αλλά και ως προς το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή που προβλέπει το άρθρο 7 του Χάρτη. Συνολικά, προβαίνοντας σε μια σύντομη κριτική αποτίμηση της Οδηγίας 2003/86/ΕΚ, θα μπορούσε κανείς να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι έχει στενό πεδίο εφαρμογής, αφού ορίζει στενά την έννοια της οικογένειας (πατέρας, μητέρα, παιδιά), ενώ για την απόδειξη της οικογενειακής σχέσης θέτει ως προϋπόθεση την προσκόμιση εγγράφων, κάτι που δεν είναι πάντοτε εφικτό.

Συμπληρωματικά, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, παρόλο που το δικαίωμα για οικογενειακή επανένωση περιλαμβάνεται στο δικαίωμα για οικογενειακή ζωή, δεν θα πρέπει να επιχειρείται ερμηνεία που να υποστηρίζει ότι η οικογενειακή επανένωση χορηγείται ανεξαρτήτως των λοιπών προϋποθέσεων της Οδηγίας. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο, καταδεικνύοντας ότι το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή είναι ευρύτερο του δικαιώματος στην οικογενειακή επανένωση, ουσιαστικά προώθησε την ερμηνευτική αυτοτέλεια του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου αποσκοπώντας παράλληλα στην καλλιέργεια των κατάλληλων συνθηκών αποτελεσματικού ελέγχου της νομιμότητας των πράξεων του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου.

Ακόμα, ο Κανονισμός του Δουβλίνου, στα άρθρα 6 και 8, προβλέπει την υποχρέωση των κρατών μελών να συνεισφέρουν στην επανένωση του ασυνόδευτου παιδιού με τον συγγενή ή τους συγγενείς που διαμένουν σε άλλο κράτος μέλος, εκτός αν τούτο είναι αντίθετο με το μείζον συμφέρον του παιδιού, και την υποχρέωση των κρατών μελών να εντοπίσουν τους συγγενείς στο έδαφος των κρατών

μελών προστατεύοντας το μείζον συμφέρον του παιδιού¹¹.

Τέλος, ως προστεθεί παρενθετικά ότι, ως προς το εθνικό δίκαιο, η προστασία της οικογένειας κατοχυρώνεται στο άρθρο 21 του Συντάγματος ως θεμέλιο συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, και σε επιμέρους διατάξεις για την προστασία της οικογένειας και του παιδιού που εμπειρεύονται στις ρυθμίσεις του μεταναστευτικού κώδικα¹².

Από το σύνολο της νομολογίας, λοιπόν, είναι ξεκάθαρο ότι ο ενωσιακός δικαστής καταφεύγει με φειδώ στο δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή και κυρίως σε υποθέσεις που άπτονται των άρθρων 20 και 21 ΣΛΕΕ σχετικά με την ιδιότητα του ευρωπαίου πολίτη¹³. Πράγματι, ακόμα και ύστερα από την τυπική θέση του Χάρτη σε ισχύ, το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή, αν και υπαρκτό, δεν εντάσσεται στον πυρήνα του δικανικού συλλογισμού σε υποθέσεις σχετικές με τα απορρέοντα δικαιώματα, ενώ συχνά γίνεται αναφορά μόνο στις Προτάσεις του επιφορτισμένου με τις υποθέσεις Γεν. Εισαγγελέα¹⁴. Άλλοτε, το Δικαστήριο αποποιείται τις ευθύνες του και προτιμά να εμπιστευτεί στο εθνικό δικαστήριο της παραπομπής τον έλεγχο σεβασμού του άρθρου 7 του Χάρτη, προτρέποντάς το να προβεί σε ελεύθερη επιλογή ανάμεσα στο άρθρο 7 ή το άρθρο 8 του Χάρτη¹⁵.

III. Άξονες δικανικού συλλογισμού

Ο δικανικός συλλογισμός που ακολούθησε το Δικαστήριο για να καταλήξει στο συμπέρασμα της μη υπεροχής της οικογενειακής ενότητας και της υποχρέωσης για σεβασμό του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού, βασίστηκε στους εξής άξονες.

Πρωτίστως, κατέφυγε σε μια συνδυασμένη εφαρμογή της γραμματικής και τελολογικής ερμηνείας του άρθρου 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ και αποκρίθηκε ότι, καταρχήν, προκύπτει αβίαστα από το γράμμα της διάταξης ότι αποκλείεται η προστασία που περιλαμβάνεται στην Οδηγία 2011/95/ΕΕ όταν έχει ήδη παρασχεθεί προστασία σε άλλο κράτος μέλος.

Προς επίρρωση αυτού, δέχτηκε ότι ο μετριασμός της υποχρέωσης του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο να εξετάσει την αίτηση διεθνούς προστασίας αποτελεί τον

11. Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του παιδιού, Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβούλιο της Ευρώπης, 2015, σσ. 18-20, 85-109, 196-208.

12. Ν. 4275/2016.

13. ΔΕΕ C-208/09, *Sayn-Wittgenstein*, 22.12.2010, ECLI:EU:C:2010:806, σκ. 52 επ. ΔΕΕ C-391/09, *Runevič-Vardyn και Wardyn*, 12.05.2011, ECLI:EU:C:2011:291, σκ. 66 και 89.

14. ΔΕΕ C-34/09, *Ruiz Zambrano*, 08.03.2011, ECLI:EU:C:2011:124, σκ. 61.

15. ΔΕΕ C-256/11, *Dereci κ.λπ.*, 15.11.2011, ECLI:EU:C:2011:734, σκ. 71-72.

απώτερο σκοπό του εν λόγω άρθρου, και παρόλο που ο σκοπός αυτός επιδέχεται εξαιρέσεις, αυτές οριοθετούνται στο δίκαιο της Ένωσης λόγω της κοινής και θεμελιώδους παραδοχής η οποία εκφράζεται στο άρθρο 2 ΣΕΕ και προβλέπει την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Συνεπώς, η αρχή αυτή αξιώνει από καθένα από τα κράτη μέλη να αναγνωρίζουν ότι τα υπόλοιπα κράτη μέλη δρουν προς τήρηση του ενωσιακού δικαίου. Με άλλα λόγια, κάθε κράτος μέλος αποδέχεται από κοινού με τα λοιπά κράτη μέλη κοινές αξίες επί των οποίων στηρίζεται η Ένωση, αναγνωρίζοντας τις αξίες αυτές, τηρώντας το ενωσιακό δίκαιο που τις υλοποιεί και οικοδομώντας εθνικές έννομες τάξεις που προσφέρουν ισοδύναμη και αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Χάρτη. Περαιτέρω, η αρχή αυτή αποτελεί θεμελιώδη βάση του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, κατά το άρθρο 67 παρ. 2 ΣΛΕΕ, και οδηγεί στην ανάπτυξη κοινής πολιτικής στον τομέα του ασύλου, της μετανάστευσης και του ελέγχου των εξωτερικών συνόρων με έρεισμα την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών και με σκοπό τη δικαιοσύνη έναντι των υπηκόων τρίτων χωρών. Στην προκειμένη υπόθεση, ως προς το κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου, το Δικαστήριο υποστηρίζει ότι η μεταχείριση των αιτούντων διεθνή προστασία σε κάθε κράτος μέλος κατά το άρθρο 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ συνάδει με το πλαίσιο κοινής διαδικασίας ασύλου που θεσπίζει η εν λόγω Οδηγία και κατ' επέκταση με την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αφιφώντας ότι το σύστημα αυτό συχνά δυσλειτουργεί διακινδυνεύοντας θεμελιώδη δικαιώματα των αιτούντων άσυλο. Μόνο στην τελευταία περίπτωση είναι απρόσφορη η ευχέρεια που παρέχεται με το άρθρο 33 παρ. 2 στοιχείο α' επειδή «βάσει αντικειμενικών, αξιόπιστων, συγκεκριμένων και δεόντως ενημερωμένων στοιχείων και υπό το πρίσμα του επιπέδου ασφάλειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που διασφαλίζεται από το δίκαιο της Ένωσης, υφίστανται στο κράτος μέλος στο οποίο ο υπήκοος τρίτης χώρας τυγχάνει ήδη διεθνούς προστασίας είτε συστημικές ή γενικευμένες ελλείψεις είτε ελλείψεις που επηρεάζουν ορισμένες ομάδες προσώπων» και, συνεπώς, «συντρέχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι οι οποίοι πείθουν ότι ο υπήκοος αυτός θα διατρέξει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί στο εν λόγω κράτος απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη»¹⁶. Εδώ, όμως, δεν φαίνεται να συντρέχει παραβίαση του άρθρου 4 του Χάρτη μιας και, όπως προκύπτει από τις συνθήκες διαβίωσης που αντιμετωπίζει ο αιτών ως δικαιούχος διεθνούς προστασίας σε αυτό το άλλο κράτος μέλος, δεν τον εκθέτουν σε σοβαρό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, παρά το γεγονός ότι δεν προβλέπεται η χορήγηση σε αυτόν παροχών προς εξα-

σφάλιση της στοιχειώδους διαβίωσης και εφόσον δεν βρίσκεται σε ιδιαιτέρως ευάλωτη θέση, δηλαδή σε κατάσταση έσχατης υλικής στέρησης ανεξαρτήτως θέλησης και προσωπικών επιλογών η οποία εμποδίζει την κάλυψη στοιχειωδών αναγκών και βλάπτει την ψυχική ή σωματική υγεία περιάγοντάς τον σε κατάσταση εξευτελισμού που αντίκειται στην αρχή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Μάλιστα, στην επίδικη υπόθεση, ο αιτών επικαλείται τη βούλησή του να διασφαλίσει την οικογενειακή ενότητα στο Βέλγιο ως εξαιρετικό λόγο που αποκλείει την απόρριψη της αίτησης διεθνούς προστασίας ως απαράδεκτης κατ' εφαρμογή του άρθρου 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ, και όχι το άρθρο 4 του Χάρτη κατά την ανωτέρω νομολογιακή γραμμή.

Κατόπιν, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το άρθρο 7 και το άρθρο 24 παρ. 2 του Χάρτη, σε αντίθεση με το άρθρο 4 παραπάνω, δεν κατοχυρώνουν απόλυτα δικαιώματα και, άρα, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο περιορισμών κατά τις προϋποθέσεις του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη.

Κατέφυγε, έπειτα, στο άρθρο 23 παρ. 2 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, στο οποίο καθιερώνεται ρητά η υποχρέωση των κρατών μελών να μεριμνούν για τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας και προβλέπονται αναπληρωματικά κάποια ευεργετήματα υπέρ των μελών της οικογένειας των δικαιούχων διεθνούς προστασίας, όπως το δικαίωμα διαμονής.

Για τη χορήγηση όμως αυτών, θα πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά τρεις προϋποθέσεις: α. ο ενδιαφερόμενος να έχει την ιδιότητα του μέλους της οικογένειας κατά την έννοια του άρθρου 2 στοιχείο ι' της ίδιας Οδηγίας, β. να μην πληροί το πρόσωπο αυτό ατομικώς τους όρους για τη χορήγηση διεθνούς προστασίας, γ. η χορήγηση του οικείου ευεργετήματος να είναι συμβατή με το προσωπικό νομικό καθεστώς του ενδιαφερομένου. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ως προς την πρώτη προϋπόθεση, το αν ο γονέας και το ανήλικο τέκνο ακολούθησαν διαφορετικές μεταναστευτικές διαδρομές πριν καταλήξουν στο κράτος μέλος στο οποίο το τέκνο τυγχάνει διεθνούς προστασίας, όπως συμβαίνει στην επίδικη υπόθεση, κρίνεται αδιάφορο, εφόσον σε κάθε περίπτωση ο γονέας αυτός βρισκόταν στο συγκεκριμένο κράτος μέλος πριν την έκδοση απόφασης για την αίτηση διεθνούς προστασίας του τέκνου του. Επιπλέον, η δεύτερη προϋπόθεση συντρέχει όταν ο ενδιαφερόμενος του οποίου η αίτηση διεθνούς προστασίας έχει απορριφθεί στο κράτος μέλος εντός του οποίου το ανήλικο τέκνο του είναι δικαιούχος διεθνούς προστασίας, λόγω του καθεστώτος πρόσφυγα που ο εν λόγω ενδιαφερόμενος έχει σε άλλο κράτος μέλος, μπορεί να τύχει στο πρώτο κράτος μέλος των ευεργετημάτων που αναφέρονται στα άρθρα 24 έως 35 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ. Τούτο, όμως, υπό την τρίτη προϋπόθεση, με την επιφύλαξη δηλαδή εξακρίβωσης από το αιτούν δικαστήριο του ζητήματος κατά πόσον ο ενδιαφερόμενος έχει δικαίωμα να τύχει στο κράτος μέλος αυτό καλύτερης

16. ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-297/17, C-318/17, C-319/17 και C-438/17, Ibrahim, 19.03.2019, ECLI:EU:C:2019:219.

μεταχείρισης έναντι της απορρέουσας από τα ευεργετήματα που προβλέπονται στα άρθρα 24 έως 35 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ. Εν προκειμένω, η χορήγηση καθεστώτος πρόσφυγα εντός ενός κράτους μέλους δεν φαίνεται να παρέχει στον δικαιούχο της διεθνούς αυτής προστασίας καλύτερη μεταχείριση, εντός άλλου κράτους μέλους, έναντι της απορρέουσας από τα εν λόγω ευεργετήματα στο άλλο αυτό κράτος μέλος, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να επαληθεύσει.

Συνεπώς, από το σύνολο του παραπάνω συλλογισμού προκύπτει ότι το άρθρο 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικά δίνοντας την ευχέρεια στα κράτη μέλη να απορρίπτουν συλλήβδην αιτήσεις διεθνούς προστασίας ως απαράδεκτες για τον λόγο ότι έχει ήδη χορηγηθεί καθεστώς πρόσφυγα σε κάποιο άλλο κράτος μέλος, έστω και αν ο αιτών είναι πατέρας ασυνόδευτου ανήλικου τέκνου στο οποίο έχει παρασχεθεί επικουρική προστασία στο πρώτο κράτος μέλος, με την επιφύλαξη όμως της εφαρμογής του άρθρου 23 παρ. 2 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ που παρέχει τα προβλεπόμενα ευεργετήματα. Υποστηρίζεται, λοιπόν, ακράδαντα ότι τα άρθρα 7 και 24 παρ. 2 και 3 του Χάρτη, δηλαδή οι αρχές της οικογενειακής ενότητας και του σεβασμού του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού, δεν επιβάλλουν τη χορήγηση διεθνούς προστασίας σε γονέα εντός του κράτους μέλους στο οποίο χαιρεί προστασίας το τέκνο του.

IV. Αντίρρηση άποψη του Γεν. Εισαγγελέα

Αξίζει να αναφερθεί η άποψη που διατύπωσε ο Γεν. Εισαγγελέας P. Pikamäe, η οποία εκτείνεται εκ διαμέτρου αντίθετα από την πορεία του συλλογισμού και την καταληκτική κρίση του Δικαστηρίου¹⁷.

Αυτός υποστήριξε, πρώτον, ότι κατά τη γραμματική, τελολογική και συστηματική ερμηνεία του άρθρου 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ διαφαίνεται μια απλή δυνατότητα για παρέκκλιση από την υποχρέωση των κρατών μελών να εξετάζουν όλες τις αιτήσεις επί της ουσίας με απώτερο σκοπό την απλούστευση και μείωση του φόρτου εξέτασης, την επιτάχυνση των διαδικασιών και, άρα, την οικονομία της διαδικασίας και τον περιορισμό των δευτερογενών μετακινήσεων¹⁸ των αιτούντων διεθνή προστασία στην Ένωση, οι οποίοι πιθανόν ανα-

ζητούν καλύτερο επίπεδο προστασίας ή ευνοϊκότερες υλικές συνθήκες διαβίωσης. Επομένως, δεν συνάγεται η αυτόματη απόρριψη της δεύτερης αίτησης διεθνούς προστασίας από την εν λόγω διάταξη.

Δεύτερον, ως προς τις αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, από τις οποίες προκύπτει, καταρχήν, η εξαίρεση της δυνατότητας του άρθρου 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ, ισχυρίζεται ότι η παραδοχή αυτή πρέπει να καταλαμβάνει όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα και όχι μόνο αυτά που περικλείονται στα άρθρα 1 και 4 του Χάρτη. Συνεπώς, εξαιρέσεις αποτελούν και τα δικαιώματα των άρθρων 7, 24 παρ. 2 και 18 του Χάρτη.

Τρίτον, ειδικότερα για το δικαίωμα προστασίας της οικογενειακής ζωής και σεβασμού του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού, κατά τον Γεν. Εισαγγελέα, προκύπτει και από την αιτιολογική έκθεση και το περιεχόμενο των διατάξεων της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ και της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ ότι για να στοιχειοθετηθεί προσβολή των προηγούμενων απαιτείται να δοθεί στον αιτούντα η ευκαιρία να εκθέσει κατά την προσωπική συνέντευξη για το παραδεκτό όλα τα στοιχεία προσωπικού χαρακτήρα που την επιβεβαιώνουν, μεταξύ των οποίων την ηλικία του τέκνου, την κατάστασή του στη συγκεκριμένη χώρα, τον βαθμό εξάρτησης από τους γονείς, τη σωματική και συναισθηματική ανάπτυξή του και την ένταση συναισθηματικού δεσμού με του γονείς. Αντιθέτως, τονίζει, ότι το αν οι γονείς και τα τέκνα ζουν κάτω από την ίδια στέγη παίζει ρόλο σημαντικό αλλά όχι καθοριστικό για την κατάφαση της παραβίασης.

Τέταρτον, ως προς τα ευεργετήματα της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, συμπεραίνει ότι δικαιολογημένα ο αναιρεσείων δεν είναι επιλέξιμος για τη χορήγηση αυτών καθώς δεν συνόδευσε τις κόρες του στο ταξίδι από τη χώρα καταγωγής στο κράτος μέλος υποδοχής (κριτήριο ίδιας μεταναστευτικής διαδρομής) και γενικά επειδή δεν τηρούνται εν προκειμένω οι όροι του άρθρου 23 παρ. 2 της Οδηγίας αυτής.

Τέλος, αναφέρθηκε στην Οδηγία 2003/86/ΕΚ σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, η οποία, στο άρθρο 3 παρ. 2 στοιχείο γ', προβλέπει ότι αυτή δεν εφαρμόζεται όταν ο αιτών είναι υπήκοος τρίτης χώρας και έχει λάβει ήδη άδεια διαμονής σε κράτος μέλος δυνάμει επικουρικών μορφών προστασίας. Ωστόσο, αντιτίθεται στη συστατική αυτή ερμηνεία της διάταξης καθώς η ερμηνεία αυτή οφείλεται στο ότι κατά τον χρόνο έκδοσης της Οδηγίας δεν προβλεπόταν δικαίωμα επικουρικής προστασίας στο δίκαιο της Ένωσης, όπως έγινε με την Οδηγία 2004/83/ΕΚ. Εξάλλου, για την εσφαλμένη διαφορετική μεταχείριση των δύο καθεστώτων έχει εκφράσει αμφιβολίες και ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Αλλά, εν πάση περιπτώσει, εν προκειμένω δύσκολα θα

17. Βλ. N. ROGERS, *Immigration and the European Convention on Human Rights: Are new principles emerging*, E.H.R.L.R., 2003, σ. 53 επ.· K. REID, *A practitioner's guide to the European Convention on Human Rights*, 2η έκδ., London, Sweet & Maxwell, 2004, σ. 367.

18. Ούτως ή άλλως, ο Γεν. Εισαγγελέας υποστήριξε ότι η μετακίνηση του αναιρεσείοντος της κύριας δίκης σε άλλο κράτος μέλος μετά τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα για να επανενωθεί με τα τέκνα του και να ζήσει μαζί τους δεν συνιστά δευτερογενή μετακίνηση.

μπορούσε να εφαρμοστεί η Οδηγία αυτή γιατί δεν είναι σύμφωνη με τα θεμελιώδη δικαιώματα του παιδιού, δηλαδή θα οδηγούσε σε απώλεια του καθεστώτος επικουρικής προστασίας και των ευεργετημάτων που αυτό συνεπάγεται¹⁹, και σε ενδεχόμενο χωρισμό των αδερφών, γεγονός οξύμωρο όταν συμβαίνει στο πλαίσιο οικογενειακής επανένωσης.

Εναλλακτικά, αν χορηγούνταν καθεστώς εθνικής προστασίας στον εν λόγω υπήκοο, πλην της χορήγησης διεθνούς προστασίας, βάσει διακριτικής ευχέρειας για λόγους συμπόνιας ή ανθρωπιστικούς λόγους, αυτό δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ αλλά θα ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής της δυνατότητας του άρθρου 33 παρ. 2 στοιχείο α' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ και, άρα, θα κρινόταν अपαράδεκτο.

V. Συμπερασματικές παρατηρήσεις και προβληματισμοί

Η απόφαση αυτή του Δικαστηρίου κάνει οφθαλμοφανή τον αντίκτυπο του συνεχούς κατακερματισμού του συστήματος διεθνούς προστασίας της ΕΕ που εκφράζεται ανάμεσα στην παραδοσιακή προστασία των προσφύγων, όπως προσφέρεται με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 περί του καθεστώτος των προσφύγων, και στην επικουρική προστασία.

Για την οικογενειακή ενότητα, δεν είναι ακόμα ξεκάθαρο το διαδικαστικό πλαίσιο της υποχρέωσης σεβασμού αυτής από τα κράτη μέλη και, συνεπώς, σε αντίθεση με τους πρόσφυγες, οι δικαιούχοι της επικουρικής προστασίας αποκλείονται ρητώς από το πεδίο δράσης της Οδηγίας 2003/86/ΕΚ για το δικαίωμα επανένωσης της οικογένειας, η οποία περιέχει αρκετά ευνοϊκές διατάξεις για τους πρόσφυγες. Αυτός ο κατακερματισμός αντικατοπτρίζει τη διαφορετική πρακτική εφαρμογή του δικαιώματος για οικογενειακή επανένωση για τους μη ευρωπαίους πολίτες στην ΕΕ. Έτσι, λοιπόν, η απόφαση αυτή του Δικαστηρίου έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την προηγουμένως αναγνωρισμένη προστασία της οικογενειακής ζωής των πολιτών τρίτων χωρών από τους ευρωπαίους πολίτες, ειδικά όταν υπάρχει ανήλικο τέκνο.

Υπ' αυτήν την έννοια, το Δικαστήριο φαίνεται να μην μεριμνά για το υπέρτερο συμφέρον του παιδιού και παραλείπει μάλιστα να προσδώσει την πρέπουσα σημασία στην οικογενειακή ενότητα για τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας, την οποία αντιθέτως εξαίρει το ΕΔΔΑ. Ωστόσο, είναι άστοχο και ασύμφορο να αντιπαραβάλλο-

νται το δικαίωμα της οικογενειακής ζωής και η υποχρέωση εκτίμησης του υπέρτερου συμφέροντος του τέκνου με την εθνική κυριαρχία των κρατών²⁰. Ακόμα και αν δεν υπήρχε, λοιπόν, κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών, τα κράτη έχουν συμφωνήσει καταρχήν να περιορίζουν την ελεύθερη άσκηση των δικαιωμάτων τους που απορρέουν από το γενικό διεθνές δίκαιο, μεταξύ των οποίων και το δικαίωμα να ελέγχουν την είσοδο και έξοδο των αλλοδαπών, στον βαθμό και μέσα στα όρια των αναληφθεισών υποχρεώσεων²¹. Το Δικαστήριο διαφωνεί με την ανάδειξη μιας οικογενειοκεντρικής μεταναστευτικής πολιτικής ως προτεραιότητας και εμφανίζεται απρόθυμο να υιοθετήσει τη λογική της ριζικής αμφισβήτησης του δόγματος της εθνικής κυριαρχίας των κρατών έχοντας ως πρόφαση τη φύση των δικαιωμάτων αυτών ως σχετικών και επιδεχόμενων περιορισμών²².

Αναφορικά όμως με τον έλεγχο αναγκαιότητας σε μια δημοκρατική κοινωνία, οι δικαστικές αρχές οφείλουν να προβούν σε εξισορρόπηση των δύο συγκρουόμενων συμφερόντων, αφενός, του δικαιώματος στην οικογενειακή ζωή και, αφετέρου, του γενικότερου συμφέροντος, συναξιολογώντας τη φύση της επέμβασης της δημόσιας αρχής αλλά και την επίδρασή της στο άτομο²³.

Προσεγγίζοντας το ζήτημα ολιστικά, η υπόθεση φέρνει στην επιφάνεια το βαθύτερο πρόβλημα του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου, που είναι η απουσία μιας αποτελεσματικής αμοιβαίας αναγνώρισης της διεθνούς προστασίας που θα επιτρέπει την ελεύθερη μετατόπιση της προστασίας ανάμεσα στα κράτη μέλη όταν χρειάζεται και για όσο χρειάζεται. Παρά τη συνεχή αναφορά, λοιπόν, στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στον δικανικό συλλογισμό, είναι φανερό ότι το Δικαστήριο έχει ακόμα να διαλευκάνει αρκετά ζητήματα ως προς αυτή.

19. Αυτά δεν μπορούν να χορηγηθούν *a priori* στη νέα χώρα υποδοχής.

20. S. SAROLEA, *Quelles vies privées et familiales pour l'étranger? Pour une protection non discriminatoire de ces vies par l'article 8 de la Convention européenne des droits de l'homme*, *Revue québécoise de droit international*, 2000, σ. 266.

21. Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΕΑΔ), *Χ. κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας* (No 6315/73), απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 1974, Αποφάσεις και Εκθέσεις 1, σ. 75.

22. H. LABAYLE, *Le droit des étrangers au regroupement familial, regards croisés du droit interne et du droit européen*, *Revue française de droit administratif*, Dalloz, 2007, σ. 104.

23. H. LAMBERT, *The European Court of Human Rights and the Right of Refugees and Other Persons in Need of Protection to Family Reunion*, *International Journal of Refugee Law*, 1999, σ. 428.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2022)

Επιμ.: Έρρικα Κ. Λόραμ

► Άρθρο 1 – Υποχρέωση σεβασμού δικαιωμάτων του ανθρώπου

Υπόθεση *Toledo Polo κατά Ισπανίας* (Προσφυγή No 39691/18), απόφαση της 22ας Μαρτίου 2022

■ δικαιοδοσία κρατών – ειρηνευτική αποστολή ΟΗΕ

Ο γιος της προσφεύγουσας ήταν μέλος των ισπανικών ενόπλων δυνάμεων που κατά τον επίδικο χρόνο είχαν αναπτυχθεί στον Λίβανο, στο πλαίσιο μιας ειρηνευτικής δύναμης που συστάθηκε με απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Σκοτώθηκε εν ώρα υπηρεσίας σε έναν πύργο ελέγχου κατά τη διάρκεια ανταλλαγής πυρών ανάμεσα στο Ισραήλ και την Χαζμπολάχ, μετά από επίθεση που δέχθηκε ο πύργος ελέγχου από ισραηλινά βλήματα.

Η προσφεύγουσα θεώρησε ότι οι ενέργειες αυτές ενδεχομένως να διώκονταν κατά το ισπανικό ποινικό δίκαιο και επεδίωξε να προσφύγει στη δικαιοσύνη χωρίς όμως αποτέλεσμα, καθώς τα ισπανικά δικαστήρια έκριναν ότι η δίωξη των πράξεων αυτών δεν ενέπιπτε στη δικαιοδοσία της Ισπανίας. Η προσφεύγουσα υποστήριξε ενώπιον του Δικαστηρίου ότι η έρευνα για τον θάνατο του γιου της δεν ήταν ούτε αποτελεσματική ούτε ικανή να οδηγήσει στη δίωξη κάποιου.

Η παρούσα υπόθεση διαφέρει από αυτήν της *Hanan κατά Γερμανίας*¹, καθώς ο θάνατος στην παρούσα υπόθεση δεν επήλθε από μέλη των ενόπλων δυνάμεων του εναγόμενου Κράτους αλλά από ένοπλες δυνάμεις τρίτου κράτους, μη συμβαλλόμενου στην ΕΣΔΑ. Επιπλέον, η πραγματική και νομική κατάσταση στην παρούσα υπόθεση διαφέρει σε ορισμένα κρίσιμα σημεία από την υπόθεση *Hanan*, σε ό,τι αφορά την προσέγγιση του Δικαστηρίου ως προς την ύπαρξη «δικαιοδοτικού συνδέσμου» για τους σκοπούς του άρθρου 1 της Σύμβασης.

Επιπλέον, το Σύμφωνο Συνεργασίας μεταξύ του ΟΗΕ και της Ισπανίας σχετικά με την Προσωρινή Δύναμη των Ηνωμένων Εθνών στον Λίβανο (UNIFIL) δεν έκανε αναφορά σε αντιμετώπιση καταστάσεων όπου προσωπικό που συνεισέφερε η Ισπανία καθίσταται θύμα εγκλημάτων ή αδικημάτων που διαπράττονται εν ώρα υπηρεσίας.

Η αρχή ότι, η διενέργεια ανάκρισης ή διαδικασιών από τις εθνικές αρχές σχετικά με θανάτους που επέρχονται εκτός

τοπικής δικαιοδοσίας του εναγόμενου Κράτους ενδέχεται να ενεργοποιήσει την αρμοδιότητά του, δεν τυγχάνει εφαρμογής στην παρούσα υπόθεση. Παρόλο που ο στρατιωτικός δικαστής και ο ανακριτής εκκίνησαν μια προκαταρκτική εξέταση του θανάτου, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, δικαιοδοσία θα μπορούσε να εδραιωθεί μόνο εφόσον τα εθνικά δικαστήρια θα μπορούσαν να αποδείξουν ότι υπήρχε δόλος κατά τη διάπραξη της πράξης που οδήγησε στον θάνατο. Τα εθνικά δικαστήρια αποφάσισαν διαφορετικά και ότι συνεπώς δεν υφίσταται εξω-εδαφική δικαιοδοσία της Ισπανίας.

Κατά την προκαταρκτική εξέταση δεν υπήρξε κάποια ένδειξη ότι οι ισπανικές αρχές δεν ερεύνησαν εάν η Ισπανία είχε δικαιοδοσία. Διενεργήθηκαν επιστημονικές έρευνες, συλλέχθηκε αποδεικτικό υλικό από τον τόπο του εγκλήματος και ανακρίθηκαν πολλοί μάρτυρες. Επίσης, υποβλήθηκε αίτημα προς την UNIFIL να συντάξει λεπτομερή αναφορά και απεστάλη ισπανικό στρατιωτικό προσωπικό στο Ισραήλ για να πληροφορηθεί «από πρώτο χέρι» για την πρόοδο των ερευνών των ισραηλινών αρχών. Επιπλέον, ο στρατιωτικός δικαστής και ο ανακριτής ενήργησαν αυτεπαγγέλτως, ξεκινώντας έρευνες την ίδια ημέρα που έλαβαν χώρα τα γεγονότα, προτού η προσφεύγουσα καταθέσει μήνυση. Οι διαδικασίες που ακολούθησαν δεν περιορίστηκαν στην εξέταση του ζητήματος εάν δικαιολογούνταν αποζημίωση αλλά συμπεριέλαβαν και τον καθορισμό της προέλευσης του βλήματος, το πλαίσιο μέσα στο οποίο εκτοξεύτηκε και τις δυνάμεις που ήταν υπεύθυνες γι' αυτό, ενώ το ίδιο το κράτος του Ισραήλ είχε αναλάβει την ευθύνη. Ξεχωριστές έρευνες διεξήχθησαν από τον ΟΗΕ, τον ισραηλινό στρατό και τα ισπανικά δικαστήρια, που ενήργησαν αυτεπαγγέλτως. Το πόρισμά τους υποβλήθηκε σε κοινοβουλευτικό έλεγχο όταν ο Υπουργός Άμυνας απευθύνθηκε στο Κογκρέσο των Αντιπροσώπων και έδωσε λεπτομερείς εξηγήσεις για τα αποτελέσματα των ερευνών.

Το Δικαστήριο τελούσε σε γνώση των νομικών περιορισμών της Ισπανίας να λάβει περαιτέρω ανακριτικά μέτρα στο έδαφος του Λιβάνου καθώς και του γεγονότος ότι ο θάνατος επήλθε στο πλαίσιο ανταλλαγής πυρών ανάμεσα στο Ισραήλ και την Χαζμπολάχ στον νότιο Λίβανο.

Το Δικαστήριο δεν αναγνώρισε κάποια ειδικά στοιχεία που θα μπορούσαν να εγκαθιδρύσουν δικαιοδοσία, υπό την έννοια του άρθρου 1 της Σύμβασης, της Ισπανίας για την εξέταση των περιστατικών αυτών:

- Η υπηκοότητα του αποβιώσαντος από μόνη της δεν

1. ΕΔΔΑ (Προσφυγή No 4871/16), απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2021 του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης.

αποτελεί ειδικό στοιχείο.

- Ο πύργος ελέγχου όπου έλαβε χώρα το περιστατικό βρισκόταν σε έναν τομέα που ελεγχόταν από την Ισπανία και τελούσε υπό τη διοίκηση ενός Ισπανού Στρατηγού. Όμως, η περιοχή αυτή βρισκόταν στον Λίβανο και δεν τελούσε υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο της Ισπανίας ή υπό τη σημαία της.
- Οι αρχές του Ισραήλ δεν εμποδίστηκαν, εξαιτίας νομικών ή πρακτικών λόγων, να διεξαγάγουν μια ουσιαστική έρευνα, γεγονός που εξάλειψε, καταρχήν, τον κίνδυνο ατιμωρησίας.
- Δεν υπήρχε κάποια ένδειξη ότι η Ισπανία δεν συνεργάστηκε σε έρευνες που διεξήγαγε το Ισραήλ στο πλαίσιο της δικαστικής συνδρομής σε ποινικές υποθέσεις και σε συμμόρφωση προς τις προϋποθέσεις που θέτει το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 2 της Σύμβασης.

Ενόψει των ανωτέρω, δεν μπορούν να θεωρηθούν αυθαίρετες ή προδήλως αβάσιμες οι αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων που έκριναν ότι δεν υφίσταται εξω-εδαφική αρμοδιότητα της Ισπανίας να ασκήσει ποινική δίωξη κατ'εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας.

Απαράδεκτη η προσφυγή (λόγω έλλειψης παθητικής νομιμοποίησης και τοπικής αρμοδιότητας).

► Άρθρο 2 – Δικαίωμα στη ζωή

Υπόθεση Υ και λοιποί κατά Βουλγαρίας (Προσφυγή Νο 9077/18), απόφαση της 22ας Μαρτίου 2022

Ενδοοικογενειακή βία – αποτυχία προστασίας από τις αρχές

Οι προσφεύγοντες είναι συγγενείς μιας γυναίκας (στο εξής: V) η οποία πυροβολήθηκε θανάσιμα από τον σύζυγό της. Μήνες πριν από τη δολοφονία, η V κατήγγειλε στις αρχές την απειλητική συμπεριφορά που επέδειξε σε διάφορες περιπτώσεις ο σύζυγός της, τηλεφωνώντας στην εθνική γραμμή έκτακτης ανάγκης και υποβάλλοντας γραπτή καταγγελία στην αστυνομία μία ημέρα πριν από τη δολοφονία της (17 Αυγούστου 2017), καθώς και με μια τελευταία έγγραφη καταγγελία προς το γραφείο του εισαγγελέα την ημέρα της δολοφονίας.

Οι προσφεύγοντες καταγγέλλουν ότι οι αρχές απέτυχαν να προστατεύσουν αποτελεσματικά τη ζωή της V. Η αντίδραση των αρχών θα πρέπει να εξεταστεί από τη στιγμή που η V επικοινωνήσε για πρώτη φορά μαζί τους για το εν λόγω ζήτημα, περίπου εννέα μήνες πριν από τον θάνατό της.

(α) Το Δικαστήριο εξέτασε εάν οι αρχές αντέδρασαν άμεσα

Οι αρχές αντέδρασαν άμεσα μόνο σε μία περίπτωση, όταν απέστειλαν ένα περιπολικό μετά από τηλεφώνημα

της μητέρας της V που κατήγγειλε μια διαφωνία ανάμεσα στην V και τον σύζυγό της.

Ήταν γεγονός ότι οι αρχές αντέδρασαν αρκετά γρήγορα στην καταγγελία της V σχετικά με τα σκισμένα λάστιχα του αυτοκινήτου της. Όμως, απλά κατέγραψαν την καταγγελία της και την παρέπεμψαν να την υποβάλει και εγγράφως. Αφού εκείνη προχώρησε σε έγγραφη καταγγελία, έναν μήνα μετά επιχείρησαν να συλλέξουν περαιτέρω αποδείξεις αποστέλλοντας επιστολή σε συναδέλφους άλλου τομέα και σημειώνοντας την απάντηση. Κατά τη διάρκεια των δύο μηνών που χειρίστηκαν την υπόθεση, αυτή ήταν η μόνη ενέργειά τους. Ήταν επίσης γεγονός ότι τα εθνικά δικαστήρια εξέδωσαν προσωρινή διαταγή μία ημέρα μετά την αίτηση ασφαλιστικών μέτρων για παροχή προστασίας που κατέθεσε η V κατά του συζύγου της και ότι ακολούθησε σε εύλογο χρόνο η οριστική απόφαση παροχής προστασίας. Ωστόσο, παρήλθε πολύς χρόνος μέχρι το δικαστήριο να αποστείλει αντίγραφο της προσωρινής διαταγής στα αστυνομικά τμήματα και χρειάστηκε να περάσουν αρκετές ημέρες για να φτάσουν σε αυτά. Το κυριότερο όμως είναι ότι το αστυνομικό τμήμα που ήταν αρμόδιο να εκτελέσει την προσωρινή διαταγή απλά την αρχειοθέτησε και δεν έλαβε κανένα μέτρο προκειμένου ο σύζυγος της V να συμμορφωθεί προς αυτή. Η αστυνομία προφανώς δεν ενημερώθηκε ποτέ για την οριστική απόφαση παροχής προστασίας.

Παρήλθαν εννέα ημέρες μέχρι η αστυνομία να ανακρίνει τον σύζυγο της V σχετικά με τις καταγγελίες περί επίθεσης και απειλής της τελευταίας και να του υποβάλει συστάσεις. Το τηλεφώνημα έκτακτης ανάγκης που έγινε την ημέρα της δολοφονίας της V δεν διαβιβάστηκε στην αστυνομία και δεν υπήρξε καμία αντίδραση προς αυτό, ενώ η τρίτη και έγγραφη καταγγελία της V λίγο πριν από τον θάνατό της επίσης δεν αντιμετωπίστηκε άμεσα.

(β) Το Δικαστήριο εξέτασε την αξιολόγηση του κινδύνου που διενεργήθηκε σε κάθε περίπτωση

Δεν υπήρχαν ενδείξεις ότι σε κάποια από τις επίμαχες περιστάσεις η αστυνομία της Σόφιας επιχείρησε να αναλύσει τη συμπεριφορά του συζύγου της V υπό το πρίσμα του τι πιθανόν αυτή προαναγγέλλει για τη μελλοντική του συμπεριφορά. Δεν είχε επίσης συντάξει ούτε βασικές αναφορές που να αποδεικνύουν ότι προχώρησε σε μια τέτοια αξιολόγηση. Ούτε επίσης είχε ενημερώσει την V για το πόρισμα μιας τέτοιας αξιολόγησης.

Ακόμη και εάν υποθεθεί ωστόσο ότι κάποιου είδους αξιολόγηση έλαβε χώρα, έστω και ανεπίσημα, σε καθεμία ή τουλάχιστον σε κάποιες από τις προαναφερθείσες περιπτώσεις, η αξιολόγηση αυτή δεν υπήρξε ανεξάρτητη, προληπτική και εμπεριστατωμένη, όπως οι προϋποθέσεις αυτές καθορίστηκαν από το Δικαστήριο στην υπόθεση

*Kurt κατά Αυστρίας*². Ενδεχομένως το πιο σημαντικό να είναι το γεγονός ότι η επακόλουθη εσωτερική έρευνα δεν κατέληξε σε κάποια απόδειξη ότι, μετά την καταγγελία της V ότι ο σύζυγός της είχε όπλο, η αστυνομία της Σόφιας ήλεγξε εάν στον ίδιο ή σε κάποια από τις εταιρείες με τις οποίες σχετιζόταν είχε χορηγηθεί άδεια οπλοκατοχής. Επίσης, δεν έλαβε κάποιο άλλο μέτρο ώστε να ελέγξει εάν κατείχε όπλο ούτε προχώρησε σε οποιαδήποτε σχετική ενέργεια όταν πληροφορήθηκε την προσωρινή διαταγή προστασίας που εκδόθηκε κατά του συζύγου της V, παρά τις σχετικές εσωτερικές επιχειρησιακές οδηγίες.

Καμία απ' αυτές τις παραλείψεις δεν θεραπεύτηκε από τις εισαγγελικές αρχές. Φαίνεται ότι στήριξαν τις δύο διαδοχικές αποφάσεις τους να μην ασκήσουν ποινική δίωξη κατά του συζύγου της V αποκλειστικά στις έγγραφες αναφορές της αστυνομίας. Επίσης, παρόλο που οι εν λόγω δύο αποφάσεις ελήφθησαν από το ίδιο γραφείο με μερικές ημέρες διαφορά, φαίνεται πως δεν υπήρξε καμία προσπάθεια συντονισμού της εργασίας των εισαγγελέων που ανέλαβαν κάθε υπόθεση. Ειδικότερα, δεν υπήρξε καμία προσπάθεια ανάλυσης εάν η σχετικά άμεση διαδοχή των γεγονότων που αφορούσαν απειλές του συζύγου της V κατά της τελευταίας αποτελούσε ένδειξη ότι ενδεχομένως κινδυνεύει μελλοντικά από τη συμπεριφορά του.

Αναφορικά με το τηλεφώνημα έκτακτης ανάγκης που έκανε η V μία ημέρα πριν από τον θάνατό της, δεν ήταν σαφές γιατί ο χειριστής της έκτακτης κλήσης έκρινε ότι δεν ήταν απαραίτητη η άμεση αντίδραση.

(γ) Το Δικαστήριο στη συνέχεια εξέτασε εάν η αστυνομία γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ότι υπήρχε πραγματικός και άμεσος κίνδυνος για τη ζωή της V

Εάν οι αρχές είχαν διεξαγάγει κατάλληλη αξιολόγηση του κινδύνου, ειδικότερα στις 17 Αυγούστου 2017, ενδεχομένως να αντιλαμβάνονταν, σύμφωνα με τις διαθέσιμες εκείνη τη στιγμή πληροφορίες, ότι ο σύζυγος της V θα μπορούσε να αποτελεί έναν πραγματικό και άμεσο κίνδυνο για τη ζωή της, καθώς οι έννοιες αυτές θα πρέπει να γίνονται κατανοητές στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας.

Άλλωστε, τα εθνικά δικαστήρια είχαν κρίνει τις καταγγελίες της V σε μία περίπτωση επαρκώς πειστικές ώστε να εκδώσουν προσωρινή διαταγή προστασίας της μία ημέρα μετά την άσκηση από μεριάς της αίτησης ασφαλιστικών μέτρων προστασίας. Ήταν σημαντικό ότι, σύμφωνα με το βουλγαρικό δίκαιο, μια τέτοια προσωρινή διαταγή μπορεί να εκδοθεί μόνο εάν υπάρχουν ενδείξεις ότι η ζωή ή η υγεία του θύματος βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο. Ενδεχομένως το πιο σημαντικό να είναι το γεγονός ότι, στις 17 Αυγούστου 2017, η V είχε βάσιμα καταγγείλει, τόσο τη-

λεφωνικά στην εθνική γραμμή έκτακτης ανάγκης όσο και εγγράφως, ότι ο σύζυγός της παραβίασε τους όρους της οριστικής απόφασης των ασφαλιστικών μέτρων που είχε εκδοθεί για την προστασία της.

Συνεπώς, οι αρχές όφειλαν να εκτιμήσουν την πραγματικότητα και την αμεσότητα του κινδύνου για τη ζωή της. Το γεγονός ότι δεν διαπίστωσαν ότι υπήρχε, τουλάχιστον εν μέρει, πραγματικός και άμεσος κίνδυνος οφείλεται στην έλλειψη ειδικής εκπαίδευσης των αστυνομικών. Εκείνοι που ορίστηκαν υπεύθυνοι να εξετάσουν τις καταγγελίες της V προφανώς δεν ήταν ειδικώς εκπαιδευμένοι στους συσχετισμούς της ενδοοικογενειακής βίας, όπως ορίζει η νομολογία του Δικαστηρίου.

(δ) Το Δικαστήριο επίσης εξέτασε εάν οι αρχές έλαβαν προληπτικά μέτρα επαρκή για τις περιστάσεις

Τα μόνα μέτρα που ελήφθησαν για την προστασία της V ήταν η έκδοση της προσωρινής διαταγής και η οριστική απόφαση των ασφαλιστικών μέτρων προστασίας που εκδόθηκε υπέρ της, τα οποία παρέμειναν χωρίς κάποιο από αποτέλεσμα.

Οι βουλγαρικές αρχές, σύμφωνα με τις εξουσίες που είχαν, θα μπορούσαν να λάβουν διάφορα μέτρα όπως: την κατάσχεση του όπλου του συζύγου της V και τη δίωξη του για παράνομη οπλοκατοχή, τη σύλληψη και τη δίωξη του για παραβίαση των όρων των ασφαλιστικών μέτρων προστασίας εναντίον του ή την τοποθέτηση της V υπό την προστασία της αστυνομίας, ιδίως εξαιτίας της τελευταίας της καταγγελίας. Η επακόλουθη εσωτερική έρευνα υπέδειξε την πειθαρχική δίωξη κάποιων αστυνομικών εξαιτίας της αποτυχίας τους να εργαστούν επιμελώς στην υπόθεση της V. Οι αρχές δεν έλαβαν κάποιο από τα διαθέσιμα σ' αυτές μέτρα, το οποίο ευλόγως θα μπορούσε να απομακρύνει τον κίνδυνο που αποτελούσε ο σύζυγος της V για την τελευταία. Ούτε επίσης επεδίωξαν να συντονίσουν με κάποιον τρόπο τις ενέργειές τους προς αυτήν την κατεύθυνση.

Παραβίαση άρθρου 2.

Το Δικαστήριο εξέτασε την υπόθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2. Οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν επίσης ότι η αποτυχία των αρχών να λάβουν επαρκή μέτρα για την προστασία της ζωής της V δεν ήταν ένα μεμονωμένο περιστατικό, αλλά οφειλόταν στο γεγονός ότι ήταν γυναίκα και στον γενικότερο εφησυχασμό των αρχών προς τη βία κατά των γυναικών.

Το Δικαστήριο εξέτασε εάν υπήρχαν καταρχήν αποδείξεις ότι η ενδοοικογενειακή βία επηρέαζε κυρίως τις γυναίκες και εάν η γενικότερη αντιμετώπιση των αρχών δημιούργησε ένα ευνοϊκό κλίμα προς αυτήν τη βία, γεγονός που θα οδηγούσε στη μετατόπιση του βάρους απόδειξης στο εναγόμενο Κράτος το οποίο θα έπρεπε να αποδείξει ποια θεραπευτικά μέτρα έλαβε για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που σχετιζόνταν με το φύλο.

2. ΕΔΔΑ (Προσφυγή No 62903/15), απόφαση της 15ης Ιουνίου 2021 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

Όπως σε όλα τα Κράτη Μέλη στο Συμβούλιο της Ευρώπης, η ενδοοικογενειακή βία επηρεάζει κυρίως τις γυναίκες. Όμως, δεν υπήρχαν αποδείξεις ότι οι εθνικές αρχές επεδίωξαν να αποτρέψουν γυναίκες θύματα τέτοιας βίας από το να το καταγγείλουν ή ότι τα εθνικά δικαστήρια συστηματικά καθυστερούσαν στην έκδοση ασφαλιστικών μέτρων προστασίας. Οι αρχές δεν συνέλεξαν ούτε τήρησαν λεπτομερή στατιστικά στοιχεία σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι αρχές επιβολής του νόμου χειρίζονται υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας, γεγονός που αποτελεί σοβαρή παράλειψη. Οι προσφεύγοντες επιχείρησαν να υποστηρίξουν τις καταγγελίες τους με στατιστικά στοιχεία, αλλά τα στοιχεία που παρουσίασαν δεν ήταν επαρκή για να στηρίξουν τους ισχυρισμούς τους. Ελλιπή στατιστικά στοιχεία δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν ορθή βάση για το γενικό συμπέρασμα που προβάλλεται. Το Δικαστήριο δεν πείστηκε επίσης ότι άλλου είδους αποδεικτικά στοιχεία – κυρίως οι τρεις διεθνείς εκθέσεις – που υπέδειξαν οι προσφεύγοντες ήταν επαρκή ώστε να στηρίξουν τους ισχυρισμούς τους ότι οι αρχές παρέμειναν γενικότερα εφησυχασμένες σε τέτοιες περιπτώσεις.

Δεν μπορούσε επίσης να υποστηριχθεί ότι κατά την επίδικη περίοδο η βουλγαρική νομοθεσία είχε συνολικά αποτύχει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας ή ότι, γενικότερα, έθετε αδικαιολόγητα εμπόδια στις γυναίκες που επιθυμούσαν να καταγγείλουν περιστατικά τέτοιας βίας. Στην παρούσα υπόθεση, η νομοθεσία έθετε στη διάθεση των αρχών επαρκή εργαλεία για να προστατεύσουν την V.

Σε ό,τι αφορά το γεγονός ότι η Βουλγαρία δεν έχει επικυρώσει τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας («Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης»), το Δικαστήριο γνωρίζει τη σημασία της Σύμβασης αυτής για τη βελτίωση των προτύπων στον τομέα της προστασίας των γυναικών από την ενδοοικογενειακή βία και, συνεπώς, για την εκ των πραγμάτων και εκ του νόμου πραγμάτωση της ισότητας ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες. Η άρνηση της Βουλγαρίας να επικυρώσει τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης θα μπορούσε, κατά συνέπεια, να θεωρηθεί ως έλλειψη επαρκούς σεβασμού προς την ανάγκη παροχής αποτελεσματικής προστασίας των γυναικών από την ενδοοικογενειακή βία. Όμως, το Δικαστήριο δεν ήταν σε θέση στην παρούσα υπόθεση να εξαγάγει συμπεράσματα από την άρνηση της Βουλγαρίας να επικυρώσει τη Σύμβαση αυτή το 2018. Η άρνηση εκδηλώθηκε μήνες μετά τη δολοφονία της V και δεν σχετιζόταν με μια απροθυμία να παρασχεθεί στις γυναίκες επαρκής νομική προστασία κατά της ενδοοικογενειακής βίας. Σε κάθε περίπτωση, το Δικαστήριο δεν πρόκειται να κρίνει, άμεσα ή έμμεσα, εάν θα πρέπει ένα Συμβαλλόμενο Κράτος να επικυρώσει μια διεθνή συνθήκη, απόφαση που είναι κατεξοχήν πολιτική.

Ενόψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο δεν πείστηκε ότι οι προσφεύγοντες παρουσίασαν μια εκ πρώτης όψης βάσιμη υπόθεση μιας γενικής και διακριτικής παθητικότητας των εθνικών αρχών προς την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών. Το Δικαστήριο, συνεπώς, θα πρέπει να εξετάσει εάν υφίσταται οποιοδήποτε αποδεικτικό στοιχείο για κατά των γυναικών προκατάληψη των αξιωματικών που ειδικότερα χειρίστηκαν την υπόθεση της V.

Η παθητικότητα της αστυνομίας της Σόφιας, παρόλο που ήταν γενικευμένη και ενάντια στο άρθρο 2 της Σύμβασης, δεν μπορούσε, αυτή καθαυτή, να θεωρηθεί ότι εκδηλώνει μια διακριτική αντιμετώπιση των αρχών. Η αστυνομία διεξήγαγε μια εσωτερική έρευνα μετά τον θάνατο της V και έλαβε αυτό το πειθαρχικό μέτρο κατά των αξιωματικών που κρίθηκε ότι παραβίασαν το καθήκον τους στην υπόθεσή της. Το γεγονός αυτό έτεινε να υποδηλώνει ότι οι αρχές δεν εξέτασαν το ζήτημα με αδιαφορία, παρόλο που περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις επιβαλλόμενες ποινές στους εν λόγω αστυνομικούς θα διαφώτιζαν καλύτερα το σημείο αυτό.

Δεν ήταν δυνατόν επίσης να υποστηριχθεί ότι η αντιμετώπιση της δολοφονίας της V από τα δικαστήρια επεδείκνυε μια επεικική αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας. Είναι γεγονός ότι δεν ασκήθηκε ποινική δίωξη στον σύζυγο της V για παραβίαση των όρων της απόφασης των ασφαλιστικών μέτρων προστασίας της V. Ωστόσο, δικάστηκε για δολοφονία και παράνομη οπλοκατοχή, η δίκη διεξήχθη σχετικά γρήγορα και ο ίδιος καταδικάστηκε σε κάθειρξη δεκατριών ετών και τεσσάρων μηνών, ποινή που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί επεικική. Το εθνικό δικαστήριο επίσης εξέλαβε τη συμπεριφορά που επέδειξε ο σύζυγος της V στην τελευταία τους μήνες που προηγήθηκαν της δολοφονίας της ως έναν επιβαρυντικό παράγοντα.

Όλα τα ανωτέρω στο σύνολό τους οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι στην παρούσα υπόθεση δεν υπήρξε παραβίαση.

Μη παραβίαση άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε στους προσφεύγοντες το ποσό των 24.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής τους βλάβης.

► Άρθρο 6 – Δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης

Υπόθεση D' Amico κατά Ιταλίας (Προσφυγή Νο 46586/14), απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 2022

αναδρομική εφαρμογή νόμου – συνταξιοδοτικές διαφορές

Η προσφεύγουσα άσκησε με επιτυχία αγωγή στα εθνικά δικαστήρια σχετικά με το ποσό της σύνταξης χρείας που έλαβε μετά τον θάνατο του συζύγου της. Η αρμόδια αρχή

άσκησε έφεση. Ενώ υπήρχε εκκρεμοδικία, τέθηκε σε ισχύ νέα νομοθεσία που παρείχε αυθεντική ερμηνεία του επίμαχου προϊσχύσαντος συνταξιοδοτικού νόμου.

Ως αποτέλεσμα η έφεση κρίθηκε παραδεκτή, η πρωτόδικη απόφαση ανατράπηκε και η αγωγή της προσφεύγουσας απορρίφθηκε.

Ο νέος νόμος ρύθμιζε αναδρομικά όλες τις διαφορές που εκκρεμούσαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Η θέσπιση του νόμου κατά τη διάρκεια της εκκρεμοδικίας επέλυσε στην ουσία τους τις διαφορές και η εφαρμογή του από τα διάφορα εθνικά δικαστήρια κατέστησε αλυσιτελές για μια ολόκληρη ομάδα ατόμων που βρίσκονταν στην ίδια θέση με την προσφεύγουσα να συνεχίσουν τις δίκες. Είχε, επομένως, ως συνέπεια να αλλάξει οριστικά το αποτέλεσμα της εκκρεμούσας δίκης, όπου το Κράτος ήταν διάδικος, ενισχύοντας τη θέση του εις βάρος της προσφεύγουσας.

Μόνον επιτακτικοί, γενικού συμφέροντος, λόγοι θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν μια τέτοια νομοθετική παρέμβαση:

Η εναγόμενη Κυβέρνηση επανειλημμένως ισχυρίστηκε ότι υπήρχε μια μειοψηφία στη νομολογία που ήταν δυσμενής προς άτομα που βρίσκονταν στην ίδια θέση με την προσφεύγουσα. Όμως, το Δικαστήριο δεν μπορούσε να αντιληφθεί γιατί οι αντικρουόμενες δικαστικές αποφάσεις, ιδίως μετά από μια απόφαση που υιοθέτησε την ευνοϊκή προς την προσφεύγουσα προσέγγιση, απαιτούσαν νομοθετική παρέμβαση ενόσω εκκρεμούσε η δίκη. Τέτοιου είδους αποκλίσεις αποτελούν εγγενή συνέπεια κάθε δικαστικού συστήματος που βασίζεται σε ένα δίκτυο δικαστηρίων με κατά τρόπον αρμοδιότητα και ο ρόλος ενός Ανωτάτου Δικαστηρίου είναι ακριβώς να επιλύει τις συγκρούσεις μεταξύ των αποφάσεων των κατώτερων δικαστηρίων.

Η εναγόμενη Κυβέρνηση ισχυρίστηκε επίσης ότι ο εν λόγω νόμος ήταν απαραίτητος για την αντιμετώπιση της σοβαρής οικονομικής ανισορροπίας του συνταξιοδοτικού συστήματος. Όμως, οικονομικοί λόγοι και προβληματισμοί δεν μπορούν να καταστήσουν τη νομοθεσία υποκατάστατο των δικαστηρίων στη διευθέτηση των διαφορών.

Ισχυρίστηκε ακόμη ότι ο νόμος ήταν απαραίτητος για να επιτευχθεί ένα ομοιογενές συνταξιοδοτικό σύστημα, ιδίως με την κατάργηση ενός συστήματος που ευνοούσε τους συνταξιούχους του δημοσίου τομέα έναντι των άλλων. Παρόλο που το Δικαστήριο δέχθηκε ότι τούτο αποτελεί λόγο γενικού συμφέροντος, εντούτοις δεν πείσθηκε ότι ήταν αρκετά επιτακτικός ώστε να υπερκεράσει τους κινδύνους που είναι εγγενείς στην αναδρομική εφαρμογή των νόμων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζεται η απόφαση του δικαστηρίου επί εκκρεμούντων διαφορών.

Η παρούσα υπόθεση διέφερε από άλλες υποθέσεις³ του

3. ΕΔΔΑ *National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Build-*

Δικαστηρίου στις οποίες έκανε αναφορά η εναγόμενη Κυβέρνηση, όπου οι προσφεύγοντες επιχειρούσαν να εκμεταλλευτούν τις ελλείψεις του επίμαχου νόμου και όπου οι ενέργειες του Κράτους για να αντιμετωπίσει την κατάσταση ήταν προβλέψιμες. Υπό αυτά τα δεδομένα, ακόμη και εάν υποθεθεί ότι ο νόμος επεδίωκε να επαναφέρει την αρχική πρόθεση του νομοθέτη, ο σκοπός της εναρμόνισης του συνταξιοδοτικού συστήματος δεν ήταν επαρκώς επιτακτικός. Πράγματι, ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι το Κράτος επιχείρησε να ρυθμίσει μια κατάσταση που αρχικά δεν είχε την πρόθεση να δημιουργήσει, θα μπορούσε να το πράξει χωρίς να καταφύγει σε αναδρομική εφαρμογή του νόμου.

Παραβίαση άρθρου 6.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 6.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης και το ποσό των 9.700 ευρώ για αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας.

Υπόθεση Διαμαντόπουλος κατά Ελλάδα (Προσφυγή Νο 68144/13), απόφαση της 8ης Μαρτίου 2022

■ *απαλλαγή από ποινικό δικαστήριο – αστική ευθύνη*

Το Εφετείο Αθηνών αποφάσισε ότι ο προσφεύγων υπέχει αστική ευθύνη για ψευδορκία και συκοφαντική δυσφήμιση και τον καταδίκασε να καταβάλει αποζημίωση. Ο προσφεύγων άσκησε αναίρεση στον Άρειο Πάγο (Πολιτικό Τμήμα). Ενόσω εκκρεμούσε αυτή η διαδικασία, το Πλημμελειοδικείο Αθηνών εξέτασε την ποινική ευθύνη του προσφεύγοντα αναφορικά με τα ίδια γεγονότα που συνιστούσαν την ψευδορκία και τη συκοφαντική δυσφήμιση και τον αθώωσε. Με βάση αυτήν την αθωωτική απόφαση, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ενώπιον του Αρείου Πάγου ότι η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου παραβίασε το τεκμήριο αθωότητάς του. Ο Άρειος Πάγος δεν εξέτασε τον ισχυρισμό αυτό, καθώς ο προσφεύγων τον επικαλέστηκε με τις έγγραφες προτάσεις του που κατατέθηκαν πριν από την ακροαματική διαδικασία και όχι με ξεχωριστό δικόγραφο πρόσθετων λόγων, όπως ορίζει το άρθρο 569 παρ. 2⁴ του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Η αναίρεση απορρίφθηκε.

Η υπόθεση αφορά το δεύτερο σκέλος του άρθρου 6 παρ.

ing Society and Yorkshire Building Society κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Προσφυγές Νος 21319/93 και άλλα), απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 1997 και ΕΔΔΑ OGIS – Institut Stanislas, OGEC Saint – Pie X and Blance de Castille και λοιποί κατά Γαλλίας (Προσφυγές Νος 42219/98 και 54563/00), απόφαση της 27ης Μαΐου 2004.

4. Άρθρο 569 ΚΠολΔ – Πρόσθετοι λόγοι: «1... 2. Οι πρόσθετοι λόγοι αναίρεσης ως προς τα ίδια κεφάλαια της προσβαλλόμενης απόφασης και τα κεφάλαια που αναγκαστικά συνεχονται με αυτά, ασκούνται μόνο με δικόγραφο που κατατίθεται στη γραμματεία του Αρείου Πάγου, τριάντα τουλάχιστον πλήρεις ημέρες πριν από τη συζήτηση της αναίρεσης, κάτω από το οποίο συντάσσεται έκθεση ...».

2 της Σύμβασης, ο ρόλος του οποίου είναι να αποφευχθεί η υπονόμευση του τεκμηρίου αθωότητας μετά την ολοκλήρωση των ποινικών διαδικασιών είτε λόγω παύσης της ποινικής δίωξης είτε λόγω αθώωσης. Το ζήτημα που πρέπει να ερευνηθεί είναι εάν οι διαδικασίες ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων που ολοκληρώθηκαν με την απόφαση του Αρείου Πάγου συνδέονταν με κάποια προγενέστερη ποινική διαδικασία. Το Δικαστήριο απάντησε καταφατικά. Ειδικότερα, η οριστική αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου εκδόθηκε μετά την απόφαση του Εφετείου και ο Άρειος Πάγος, ως το ανώτατο εθνικό πολιτικό δικαστήριο, ήταν το μόνο δικαστικό όργανο που θα μπορούσε να εξετάσει οποιονδήποτε ισχυρισμό σχετικά με τις συνέπειες της αθωωτικής απόφασης σε ό,τι αφορά το ζήτημα της αποζημίωσης. Πράγματι, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και υπό το φως της εθνικής νομολογίας, δεν ήταν ασυμβίβαστο προς τις εξουσίες του να εξετάσει τις συνέπειες που θα είχε μια αθώωση ενώπιον ποινικού δικαστηρίου στις διαδικασίες ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων. Η συμπεριφορά του προσφεύγοντος που εξετάστηκε ενώπιον των πολιτικών και των ποινικών δικαστηρίων ήταν πανομοιότυπη. Η εναγόμενη Κυβέρνηση δήλωσε ρητώς στις παρατηρήσεις της ότι ο Άρειος Πάγος θα αξιολογούσε την τήρηση του τεκμηρίου αθωότητας εφόσον ο ισχυρισμός αυτός διατυπωνόταν παραδεκτά ως ένας ξεχωριστός πρόσθετος λόγος στην αναίρεσή του. Κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι δεν εξετάστηκε επειδή δεν υποβλήθηκε παραδεκτά δεν αποκλείει την εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 2 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι τυχάνει εφαρμογής το άρθρο 6 παρ. 2.

Το Δικαστήριο εξέτασε εάν ήταν παραδεκτή η προσφυγή και συγκεκριμένα εάν πληρούνταν η διαδικαστική προϋπόθεση της εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων. Το άρθρο 569 παρ. 2 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας όριζε συγκεκριμένα τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να υποβληθούν οι πρόσθετοι λόγοι αναίρεσης. Οι κανόνες υποβολής πρόσθετων λόγων αναίρεσης είχαν ως σκοπό τη διασφάλιση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης και της συμμόρφωσης, ιδίως, με την αρχή της ασφάλειας δικαίου και της ισότητας των όπλων. Ο προσφεύγων είχε εκπροσωπηθεί από δικηγόρο καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας και ανέμενε ότι θα έπρεπε να τηρηθούν οι δικονομικοί κανόνες. Επίσης, δεν παρέσχε εξηγήσεις γιατί δεν υπέβαλε τον συμπληρωματικό λόγο ως πρόσθετο λόγο αναίρεσης, παρόλο που η προθεσμία των 30 ημερών για την υποβολή του δεν είχε παρέλθει όταν επικαλέστηκε τον λόγο αυτό στις προτάσεις του. Ούτε επίσης προσκομίστηκε κάποιο αποδεικτικό στοιχείο ενώπιον του Δικαστηρίου που να υποδεικνύει, όπως ισχυρίζεται ο προσφεύγων, ότι ο Άρειος Πάγος μπορούσε ή όφειλε να εξετάσει αυτεπαγγέλτως το τεκμήριο αθωότητας, ανεξαρτήτως του τρόπου προβολής του. Η εθνική νομοθεσία,

όπως ίσχυε την επίμαχη περίοδο, δεν προέβλεπε υποχρέωση του Αρείου Πάγου να εξετάσει τον λόγο αυτό αναίρεσης χωρίς να πληρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις υποβολής του. Ο προσφεύγων δεν προσκόμισε σχετική νομολογία που να αποδεικνύει ότι ο Άρειος Πάγος είχε πράξει ποτέ κάτι αντίστοιχο. Αντιθέτως, ο Άρειος Πάγος είχε ήδη κρίνει ότι το τεκμήριο αθωότητας ενεργοποιείται μόνο στην περίπτωση που ο προσφεύγων επικαλέστηκε και προσκόμισε αθωωτική απόφαση ενώπιον πολιτικού δικαστηρίου. Από αυτήν την άποψη, η παρούσα υπόθεση διέφερε συνεπώς από την υπόθεση *Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδα*⁵ στην οποία οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν τις αθωωτικές ποινικές αποφάσεις σύμφωνα με τις δικονομικές προϋποθέσεις που ισχύουν ενώπιον του Αρείου Πάγου.

Απαράδεκτη η προσφυγή λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων.

► Άρθρο 7 – Μη επιβολή ποινής άνευ νόμου

Γνωμοδότηση που ζητήθηκε από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Αρμενίας, Νο P16-2021-001, της 26ης Απριλίου 2022 του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης

■ παραγραφή – δίωξη και τιμωρία – βασανιστήρια

Το αίτημα από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Αρμενίας για Γνωμοδότηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο εκδίκασης μήνυσης που υποβλήθηκε κατά δύο αστυνομικών, εμπλεκόμενων στην κακομεταχείριση που έλαβε χώρα τον Απρίλιο του 2004 κατά του προσφεύγοντα στην υπόθεση *Virabyan κατά Αρμενίας*⁶. Στην απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2012, το Δικαστήριο αποφάσισε ομόφωνα ότι υπήρξαν παραβιάσεις του διαδικαστικού και ουσιαστικού σκέλους του άρθρου 3 της Σύμβασης. Ειδικότερα, έκρινε ότι ο προσφεύγων υποβλήθηκε σε βασανιστήρια και ότι οι αρχές δεν διεξήγαγαν αποτελεσματική έρευνα για τις καταγγελίες του περί κακοποίησης. Στο πλαίσιο που ορίζει το άρθρο 46 παρ. 2 της Σύμβασης, σύμφωνα με το οποίο η Επιτροπή Υπουργών επιβλέπει την εκτέλεση της απόφασης του Δικαστηρίου (δεν είχαν ακόμη ολοκληρωθεί οι διαδικασίες), ασκήθηκε νέα ποινική δίωξη και απαγγέθηκαν κατηγορίες κατά των αστυνομικών που εμπλέκονταν στην υπόθεση κακομεταχείρισης του κου *Virabyan*, σύμφωνα με το άρθρο 309 παρ. 2 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Ενώ το δικάσαν δικαστήριο έκρινε ότι οι κατηγορούμενοι είχαν διαπράξει το αδίκημα της προαναφερόμενης διάταξης, εντούτοις απαλλάχθηκαν λόγω της δεκαετούς παραγραφής που προέβλεπε το άρθρο 75 παρ. 1(3) του Ποινικού Κώδικα, η οποία συμπλή-

5. ΕΔΔΑ (Προσφυγές Νος 3453/12 και άλλα), απόφαση της 30ής Απριλίου 2015.

6. ΕΔΔΑ (Προσφυγή Νο 40094/05), απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2012.

ρώθηκε τον Απρίλιο του 2014. Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε και από το Εφετείο. Ο εισαγγελέας άσκησε αναίρεση και το Αναιρετικό Δικαστήριο κλήθηκε να αποφασίσει εάν τα αδικήματα παραγράφηκαν σύμφωνα με την προαναφερόμενη δεκαετή παραγραφή ή εάν εμπίπτουν στις εξαιρέσεις του άρθρου 76 παρ. 6 του Ποινικού Κώδικα, όπου προβλέπεται ότι δεν ισχύει η παραγραφή για συγκεκριμένου είδους αδικήματα (εγκλήματα κατά της ειρήνης και της ανθρωπότητας ή εγκλήματα που προβλέπονται από διεθνείς συνθήκες στις οποίες είναι συμβαλλόμενο μέρος η Αρμενία και οι οποίες απαγορεύουν την παραγραφή των αδικημάτων). Το Ακυρωτικό Δικαστήριο στη συνέχεια υπέβαλε αίτηση στο Δικαστήριο προκειμένου αυτό να γνωμοδοτήσει επί του κάτωθι ερωτήματος:

«Θα ήταν συμβατή προς το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ η μη εφαρμογή της παραγραφής της ποινικής ευθύνης για το αδίκημα των βασανιστηρίων ή για οποιοδήποτε άλλο αδίκημα που εξομοιώνεται με αυτό λόγω επίκλησης διεθνών συμβάσεων, εάν η εθνική νομοθεσία δεν προβλέπει τη μη εφαρμογή της παραγραφής της ποινικής ευθύνης;».

Γνωμοδότηση

(α) Γενικές παρατηρήσεις

Το ερώτημα που τέθηκε με τον τρόπο αυτό εμμέσως αναγνώρισε την ιεράρχηση των νόμων στο αρμενικό εθνικό σύστημα, όπως διατυπώνεται στο άρθρο 75 παρ. 6 του Ποινικού Κώδικα και στο άρθρο 5 παρ. 3 του Συντάγματος της Αρμενίας. Ειδικότερα, η τελευταία διάταξη προβλέπει ότι, σε περίπτωση σύγκρουσης ανάμεσα σε διεθνείς συνθήκες που έχει επικυρώσει η Αρμενία και στην αρμενική νομοθεσία, εφαρμογής τυγχάνουν οι διατάξεις των διεθνών συνθηκών. Έχοντας υπόψη ότι το Ακυρωτικό Δικαστήριο επικαλέστηκε το άρθρο 3 όταν όρισε το παρόν αίτημα, το Δικαστήριο κρίνει ότι είναι χρήσιμο, προτού εξετάσει το ερώτημα που τέθηκε συγκεκριμένα σχετικά με το άρθρο 7, να επαναλάβει τη νομολογία του σε σχέση με τις σύμφωνα με το άρθρο 3 προθεσμίες της παραγραφής, στον βαθμό που σχετίζεται με την παρούσα Γνωμοδότηση.

Ειδικότερα, η απαγόρευση των βασανιστηρίων αποτελεί πλέον αναγκαστικό κανόνα (jus cogens) του διεθνούς δικαίου. Σε υποθέσεις που αφορούν βασανιστήρια ή κακομεταχείριση που προκλήθηκε από πρόσωπα που ενεργούν εκ μέρους του Κράτους δεν θα πρέπει να παύει η ποινική δίωξη λόγω παραγραφής. Χορήγηση αμνηστιών δεν θα πρέπει να είναι ανεκτή και ο τρόπος εφαρμογής της παραγραφής θα πρέπει να είναι συμβατός με τις απαιτήσεις της Σύμβασης. Συνεπώς, είναι δύσκολο να γίνουν αποδεκτές άκαμπτες προθεσμίες παραγραφής που δεν χωρούν εξαιρέσεις. Επιπλέον, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 3 σε περιπτώσεις όπου η επέλευση της παραγραφής προκλήθηκε λόγω της αδυναμίας των αρχών να δράσουν έγκαι-

ρα και με τη δέουσα επιμέλεια. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ομοίως παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 3 της Σύμβασης σε περιπτώσεις όπου το αδίκημα, για το οποίο είχε ασκηθεί ποινική δίωξη, είχε υποπέσει σε παραγραφή εξαιτίας του λαθμενούς χαρακτηρισμού από τις εθνικές αρχές των βασανιστηρίων και άλλων μορφών κακομεταχείρισης ως λιγότερο σοβαρών αδικημάτων, γεγονός που οδηγεί σε βραχύτερους χρόνους παραγραφής και επιτρέπει στον δράστη να εκφύγει της ποινικής του ευθύνης. Επίσης, σε περιπτώσεις όπου απουσιάζουν οι κατάλληλες διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας οι οποίες είναι ικανές να τιμωρούν επαρκώς πράξεις βασανιστηρίων. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα εν λόγω αδικήματα υπόκεινται σε παραγραφή, «μια περίπτωση η οποία από μόνη της δεν συμβαδίζει με τη νομολογία του αναφορικά με τα βασανιστήρια και άλλες μορφές κακομεταχείρισης».

Μολαταύτα, δεν θα ήταν αποδεκτό για τις εθνικές αρχές να δικαιολογούνται για τη μη εκπλήρωση των εκ του άρθρου 3 υποχρεώσεών τους επικαλούμενες τις εγγυήσεις του άρθρου 7 της Σύμβασης, μία εκ των οποίων είναι ότι ο ποινικός νόμος δεν πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικά εις βάρος του κατηγορουμένου. Ειδικότερα, και για τους σκοπούς της παρούσας Γνωμοδότησης, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν προκύπτει από την παρούσα νομολογία του ότι από τη Σύμβαση απορρέει υποχρέωση για ένα Συμβαλλόμενο Κράτος να μην εφαρμόσει την ισχύουσα προθεσμία παραγραφής και, ως εκ τούτου, ουσιαστικά να την παρατείνει. Το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει, στο πλαίσιο της επανάληψης των διαδικασιών, ότι ενδεχομένως να υπάρχουν περιπτώσεις όπου είναι εκ των πραγμάτων ή εκ του νόμου αδύνατη η επανεκκίνηση των ανακρίσεων αναφορικά με περιστατικά που αποτελούν τη βάση των προσφυγών που εξετάζονται από το Δικαστήριο. Τέτοιες καταστάσεις ενδεχομένως να προκύπτουν, για παράδειγμα, σε υποθέσεις όπου οι καταγγελλόμενοι ως δράστες αθώωθηκαν και δεν μπορούν να δικαστούν ξανά για το ίδιο αδίκημα ή σε υποθέσεις όπου οι διαδικασίες παύουν εξαιτίας της προβλεπόμενης από την εθνική νομοθεσία παραγραφής του αδικήματος. Πράγματι, η επανεκκίνηση των διωκτικών διαδικασιών που ολοκληρώθηκαν λόγω της παρέλευσης της προθεσμίας παραγραφής ενδεχομένως να εγείρει ζητήματα σχετικά με την ασφάλεια δικαίου και ίσως, για τον λόγο αυτό, να έχει επίπτωση στα δικαιώματα του κατηγορουμένου, σύμφωνα με το άρθρο 7 της Σύμβασης.

(β) Ερωτήματα σχετικά με το άρθρο 7

Το Δικαστήριο επανέλαβε τις γενικές αρχές που αναπτύσσονται στη νομολογία του αναφορικά με τις προϋποθέσεις της ασφάλειας δικαίου και της προβλεψιμότητας που ορίζονται στο άρθρο 7. Στο πλαίσιο αυτό, ανακάλεσε, μεταξύ άλλων, ότι, όπως έχει κρίνει σε πολλές περιπτώσεις, περιορισμό μπορεί να αποτελεί το νόμιμο δικαίωμα ενός

κατηγορουμένου να μην διωχθεί ή δικαστεί μετά την πάροδο συγκεκριμένου χρόνου από τη διάπραξη του αδικήματος. Ο χρόνος παραγραφής, κοινό χαρακτηριστικό των εθνικών νομικών συστημάτων των Συμβαλλομένων Κρατών, υπηρετεί διάφορους σκοπούς, μεταξύ των οποίων η διασφάλιση της ασφάλειας δικαίου και της τελεσιδικίας και η αποτροπή της παραβίασης των δικαιωμάτων των κατηγορουμένων, τα οποία ενδεχομένως να βλαφθούν εάν τα δικαστήρια καλούνταν να αποφασίσουν βάσει των αποδεικτικών στοιχείων που μπορεί να έχουν καταστεί ελλιπή λόγω της παρόδου του χρόνου.

Στις αναφορικά με το άρθρο 7 αποφάσεις του, το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε ότι οι νομοθετικές τροποποιήσεις που προβλέπουν παράταση της προθεσμίας παραγραφής, η οποία ακόμη δεν έχει παρέλθει, συνιστούν μη συμμόρφωση προς τη διάταξη αυτή. Παράλληλα, μπορεί επίσης να συναχθεί από τη νομολογία του ότι περιπτώσεις όπου η ποινική ευθύνη αναβιώνει μετά την παρέλευση της προθεσμίας παραγραφής θεωρούνται ασυμβίβαστες με τις γενικές αρχές της νομιμότητας (κανένα έγκλημα, καμία ποινή δίχως νόμο) και της προβλεψιμότητας που κατοχυρώνονται στο άρθρο 7 της Σύμβασης. Προκύπτει λοιπόν ότι, στις περιπτώσεις όπου ένα ποινικό αδίκημα υπόκειται σε προθεσμία παραγραφής κατά την εθνική νομοθεσία και εν τέλει υποπίπτει σε παραγραφή ώστε να αποκλειστεί η ποινική ευθύνη, το άρθρο 7 θα εμπόδιζε την αναβίωση μιας ποινικής δίωξης για ένα τέτοιο αδίκημα, λόγω της απουσίας έγκυρης νομικής βάσης. Εάν η κρίση του Δικαστηρίου ήταν διαφορετική, θα ισοδυναμούσε με αποδοχή «αναδρομικής εφαρμογής ποινικού νόμου εις βάρος του κατηγορουμένου».

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο δεν αντιμετωπίζει περίπτωση εκ του νόμου παράτασης της προθεσμίας παραγραφής πριν την παρέλευσή της σε εκκρεμή υπόθεση αλλά μια κατάσταση όπου το αιτούν τη Γνωμοδότηση δικαστήριο θα έπρεπε να αποφανθεί εάν θα εφαρμόσει δεκαετή προθεσμία παραγραφής, σύμφωνα με το άρθρο 75 παρ. 1(3) του Ποινικού Κώδικα και το άρθρο 35 παρ. 1(6) του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ή εάν θα εφαρμόσει την ήδη ισχύουσα διάταξη του άρθρου 75 παρ. 6 του Ποινικού Κώδικα, που κατ' εξαίρεση προβλέπει ότι δεν εφαρμόζεται καμία προθεσμία παραγραφής στις περιπτώσεις που η διάταξη αυτή ορίζει.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ομοφώνως ότι στις περιπτώσεις που ένα ποινικό αδίκημα υπόκειται σε προθεσμία παραγραφής σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και η εφαρμοστέα προθεσμία παραγραφής έχει παρέλθει, το άρθρο 7 της Σύμβασης απαγορεύει την αναβίωση της δίωξης του αδικήματος αυτού.

Εναπόκειται κατά πρώτο και κύριο λόγο στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί, στο πλαίσιο των εθνικών συνταγματικών και ποινικών κανόνων, εάν οι κανόνες του διεθνούς δικαίου που έχουν εφαρμογή στο εθνικό νομι-

κό σύστημα, εν προκειμένω δυνάμει του άρθρου 5 παρ. 3 του Συντάγματος, θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια επαρκώς σαφή και προβλέψιμη νομική βάση, κατά την έννοια του άρθρου 7 της Σύμβασης, ώστε να συμπεράνει (το εθνικό δικαστήριο) ότι το επίμαχο ποινικό αδίκημα δεν υπόκειται σε παραγραφή.

► Άρθρο 8 – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Υπόθεση W κατά Γαλλίας (Προσφυγή No 13805/21), η υπόθεση κοινοποιήθηκε στην εναγόμενη Κυβέρνηση στις 2 Μαρτίου 2022

■ διαζύγιο – άρνηση σεξουαλικών επαφών εντός του γάμου

Η υπόθεση αφορά το αιτιολογικό μιας απόφασης διαζυγίου. Το ζευγάρι ήταν παντρεμένο από το 1984 και οι δύο σύζυγοι υπέβαλαν αίτηση διαζυγίου, επικαλούμενοι ο καθένας υπαιτιότητα του άλλου συντρόφου. Το Εφετείο εξέτασε τις αιτιάσεις της προσφεύγουσας και τις απέρριψε. Εξετάζοντας τις καταγγελίες του συζύγου της έκρινε ότι τα ιατρικά στοιχεία που επικαλέστηκε η προσφεύγουσα δεν δικαιολογούσαν τη συνεχιζόμενη, από το 2004, άρνησή της να έχει σεξουαλικές επαφές με τον σύζυγό της, άρνηση που αποτελούσε την πηγή των διαφωνιών μεταξύ τους. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η άρνηση αυτή αποτελεί σοβαρή και συνεχή παραβίαση των καθηκόντων και υποχρεώσεων ενός γάμου, καθιστώντας τη συμβίωση ανυπόφορη, το Εφετείο, το 2019, εξέδωσε απόφαση διαζυγίου αποδίδοντας αποκλειστική υπαιτιότητα στην προσφεύγουσα.

Το Αναιρετικό Δικαστήριο απέρριψε την αναίρεση της προσφεύγουσας χωρίς να παράσχει ειδική αιτιολογία. Σύμφωνα με τον εισηγητή δικαστή, τα κατώτερα δικαστήρια διέθεταν πλήρη διακριτική ευχέρεια στο θέμα αυτό. Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι ο Αστικός Κώδικας δεν κάνει αναφορά σε οποιαδήποτε υποχρέωση σεξουαλικών σχέσεων και ότι τα εθνικά δικαστήρια έχουν εγκαταλείψει την έννοια του συζυγικού καθήκοντος από το 1990. Πρόσθεσε ότι η άρνησή της να διατηρεί σεξουαλικές σχέσεις με τον σύζυγό της ήταν δικαιολογημένη λόγω των προβλημάτων υγείας της και εξαιτίας της βίαιης συμπεριφοράς του συζύγου της, γεγονότα που την καθιστούσαν ευάλωτη.

Η υπόθεση κοινοποιήθηκε στην εναγόμενη Κυβέρνηση και θα εξεταστεί υπό το πρίσμα του άρθρου 8 της Σύμβασης (ιδιωτική ζωή).

Υπόθεση Sabani κατά Βελγίου (Προσφυγή No 53069/15), απόφαση της 8ης Μαρτίου 2022

■ παραβίαση ασύλου κατοικίας – αλλοδαπός – εκτέλεση απόφασης απέλασης

Η προσφεύγουσα, υπήκοος Σερβίας, συνελήφθη από την αστυνομία στο σπίτι της και τέθηκε σε κράτηση μετά την έκδοση εντολής να εγκαταλείψει τη χώρα, εντολή με την οποία δεν συμμορφώθηκε.

Σύμφωνα με το βελγικό δίκαιο, οι αλλοδαποί για τους οποίους εκδίδεται εντολή απέλασης έχουν συγκεκριμένη προθεσμία μέσα στην οποία πρέπει να εγκαταλείψουν το βελγικό έδαφος. Στην πράξη, μόλις παρέλθει η προθεσμία, η δημοτική αστυνομία μεταβαίνει στη δηλωθείσα διεύθυνση του αλλοδαπού για να επιβεβαιώσει εάν συμμορφώθηκε προς την απόφαση απέλασης. Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, η αστυνομία έχει την εξουσία να τον συλλάβει.

Η προσφεύγουσα καταγγέλλει ότι η αστυνομία εισήλθε στο σπίτι της χωρίς τη συναίνεσή της προκειμένου να την ελέγξει και να την συλλάβει, κατά παράβαση του δικαιώματος ασύλου της κατοικίας της. Η εναγόμενη Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι η σύλληψη έλαβε χώρα εκτός της οικίας της προσφεύγουσας.

Το επίμαχο ζήτημα ήταν η ερμηνεία των εκθέσεων της αστυνομίας με τέτοιον τρόπο ώστε να διαπιστωθούν οι ακριβείς συνθήκες σύλληψης της προσφεύγουσας στο σπίτι της.

Η προσφεύγουσα παρέσχε μια συνεπή περιγραφή της εκδοχής της για τις συνθήκες σύλληψής της, ισχυριζόμενη στο δικαστήριο και στην αστυνομία ότι οι αστυνομικοί εισέβαλαν στο σπίτι της.

Παράλληλα, οι εκθέσεις της αστυνομίας δεν αναφέρουν ότι ο έλεγχος και η σύλληψη της προσφεύγουσας έλαβαν χώρα εκτός της οικίας της, όπως ισχυρίζεται η εναγόμενη Κυβέρνηση. Επιπλέον, θα ήταν μάλλον αντιφατικός ο ισχυρισμός, αφενός, ότι η προσφεύγουσα βγήκε από το σπίτι της για να υποβληθεί σε έλεγχο και, αφετέρου, ότι δεν ήταν συνεργάσιμη με τους αστυνομικούς.

Δεν αποδείχθηκε ότι η προσφεύγουσα παραιτήθηκε από το δικαίωμα προστασίας του ασύλου της κατοικίας της. Η καταχώριση στην αστυνομική έκθεση που συντάχθηκε μετά τη διοικητική έκθεση την αυτή ημέρα, στην οποία αναφέρεται ότι η προσφεύγουσα είχε ανοίξει την πόρτα της κατά την άφιξη της αστυνομίας, δεν επαρκούσε για να συναχθεί ότι επέτρεψε στους αστυνομικούς να εισέλθουν στο σπίτι της. Ακόμη και εάν υποθεθεί ότι έδωσε τέτοια άδεια, δεν υπήρξε κάποιο στοιχείο που να υποδεικνύει ότι το έκανε ελεύθερα και κατόπιν σχετικής ενημέρωσης. Αντιθέτως, η αστυνομική έκθεση αναφέρει ότι οι αστυνομικοί πήγαν κατευθείαν στο διαμέρισμά της και συνεπώς δεν την ειδοποίησαν εκ των προτέρων για την επικείμενη επίσκεψή τους ή εκ των υστέρων για τον λόγο αυτής, πριν εισέλθουν εντός της οικίας της. Σε ό,τι αφορά τον μετέπειτα δικαστικό έλεγχο, τα εθνικά δικαστήρια δεν «φώτισαν» τις συνθήκες υπό τις οποίες η προσφεύγουσα υποτίθεται ότι έδωσε τη συγκατάθεσή της.

Συνεπώς, η προσφεύγουσα παρέσχε, καταρχήν, αποδείξεις της εισβολής των αστυνομικών στο σπίτι της, αποδείξεις που η εναγόμενη Κυβέρνηση δεν κατάφερε πειστικά να αντικρούσει. Υπήρξε, επομένως, παρέμβαση στο δικαίωμα της προσφεύγουσας σεβασμού της κατοικίας της.

Η εναγόμενη Κυβέρνηση δεν παρέσχε επαρκή νομική βάση για να δικαιολογήσει την παρέμβαση. Υπογράμμισε ωστόσο τον μετέπειτα έλεγχο που διενεργήθηκε από το Ανακριτικό Τμήμα του Εφετείου.

Σύμφωνα με το βελγικό δίκαιο, η ασυλία της κατοικίας κατοχυρώνεται ειδικότερα στο άρθρο 15 του Συντάγματος, όπου ρητώς αναφέρεται ότι δεν μπορεί να λάβει χώρα κατ'οίκον έρευνα εκτός των περιπτώσεων που προβλέπει ο νόμος και με τρόπο νόμιμο.

Στην παρούσα υπόθεση, το Πρωτοδικείο που συνεδρίασε μέσω τηλεδιάσκεψης εξέδωσε την απόφασή του επικαλούμενο την παράνομη διαμονή της προσφεύγουσας στη χώρα, προκειμένου να της στερήσει την ελευθερία της και να απορρίψει το επιχείρημα ότι παραβιάστηκε το άρθρο 8 της Σύμβασης εξαιτίας της παράνομης παρέμβασης στο σπίτι της.

Στον δεύτερο βαθμό, το Ανακριτικό Τμήμα απλώς σημείωσε ότι η σύλληψη της προσφεύγουσας στην οικία της ήταν σε συμμόρφωση προς το άρθρο 8, δεδομένου ότι ήταν σύμφωνη με τα καθήκοντα της αστυνομίας, όπως αυτά ορίζονται στη διάταξη 21 του Νόμου περί Αστυνομίας. Ωστόσο, η διάταξη αυτή δεν μπορεί να αποτελέσει νομιμοποιητική βάση, γιατί δεν εξουσιοδοτεί τους αστυνομικούς να εισέρχονται στην οικία ενός αλλοδαπού. Στην πραγματικότητα, αφού έλαβαν χώρα τα πραγματικά περιστατικά της παρούσας υπόθεσης, το Ανακριτικό Δικαστήριο αποφάσισε ότι η διάταξη 21 δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εξουσιοδοτεί την αστυνομία να διεξάγει τέτοιες κατ'οίκον έρευνες.

Η καταγγελλόμενη παρέμβαση στερούνταν επομένως οποιασδήποτε νομικής βάσης και, κατά συνέπεια, δεν «προβλεπόταν από τον νόμο».

Παραβίαση άρθρου 8.

Το Δικαστήριο επίσης αποφάσισε ομοφώνως ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 επειδή η εναγόμενη Κυβέρνηση δεν απέδειξε την ανάγκη να περαστούν χειροπέδες στην προσφεύγουσα κατά τη σύλληψή της στο σπίτι της και παρουσία της κόρης της.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 5.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης.

► Άρθρο 10 – Ελευθερία έκφρασης

Υπόθεση Manannikov κατά Ρωσίας (Προσφυγή Νο 9157/08), απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2022

Διαδήλωση και αντι-διαδήλωση – ανάρτηση προκλητικού πανό – αναταραχές – επιβολή πρόστιμου

Ο προσφεύγων, ακτιβιστής ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμμετείχε, μαζί με άλλο άτομο, σε επίσημη εκδήλωση υπέρ του Προέδρου Πούτιν κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου για τις κοινοβουλευτικές εκλογές του Δεκεμβρίου 2007 και τις προεδρικές εκλογές του Μαρτίου 2008.

Οι δυο τους κινήθηκαν μέσα στο πλήθος και ανήρτησαν πανό που έγραφε «Ο Πούτιν είναι καλύτερος από τον Χίτλερ». Προκλήθηκε αναστάτωση και η αστυνομία τους ζήτησε να το κατεβάσουν. Αρνήθηκαν να συμμορφωθούν και συνέχισαν να το κρατούν καθ' όλη τη διάρκεια της εκδήλωσης. Δεν ακολούθησε βία. Ο προσφεύγων καταδικάστηκε για «παραβίαση των καθιερωμένων κανόνων για τη διεξαγωγή δημοσίων εκδηλώσεων», ένα διοικητικής φύσης αδίκημα, και του επιβλήθηκε πρόστιμο 500 ρωσικών ρουβλιών (ισοδύναμο προς 14 ευρώ). Η έφεσή του απορρίφθηκε.

Η εντολή της αστυνομίας να απομακρυνθεί το πανό και η καταδίκη του προσφεύγοντα ισοδυναμούσαν με «παρέμβαση» στην ελευθερία έκφρασής του, η οποία προβλεπόταν από τον νόμο και επεδίωκε ως θεμιτό σκοπό την «προάσπιση της τάξης» και την «προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των τρίτων». Το Δικαστήριο έκρινε ότι, υπό τις παρούσες περιστάσεις της υπόθεσης, ο περιορισμός δεν υπερέβαινε ως μέτρο αυτό που ήταν «αναγκαίο σε μια δημοκρατική κοινωνία» για τους εξής λόγους.

Η επίμαχη εντολή της αστυνομίας βασίστηκε στη σκέψη ότι το πανό δεν ανταποκρινόταν στο πρόγραμμα της εκδήλωσης, ότι ήταν προκλητικό και ότι μπορούσε να προκαλέσει αναταραχή. Δεδομένου ότι τα εθνικά δικαστήρια ήταν σε καλύτερη θέση να αξιολογήσουν τι μπορούσε ενδεχομένως να θεωρηθεί ως προκλητικό και προσβλητικό για την κοινωνία και ότι το κείμενο στο πανό ήταν διφορούμενο, το Δικαστήριο έκρινε ως αξιόπιστη τη διαπίστωση των εθνικών δικαστηρίων ότι το πανό μπορούσε ενδεχομένως να εκληφθεί ως προσβλητικό από κάποιους από τους συμμετέχοντες στην εκδήλωση. Πράγματι, η σύγκριση του Πούτιν με τον Αδόλφο Χίτλερ δεν μπορούσε να εκληφθεί ως υποστήριξη προς την προεδρική πολιτική. Το Δικαστήριο συνεπώς αποδέχθηκε ότι η επίδειξη του πανό θα μπορούσε να προκαλέσει σύγκρουση ανάμεσα στον προσφεύγοντα και τους συμμετέχοντες στη δημόσια εκδήλωση.

Αυτό όμως από μόνο του δεν μπορεί να δικαιολογήσει μια παρέμβαση στο θεμελιώδες δικαίωμα που κατοχυρώνει το άρθρο 10 της Σύμβασης. Μια διαδήλωση μπορεί να ενοχλεί ή να προσβάλλει άτομα που είναι αντίθετα με τις ιδέες ή τα αιτήματα που αυτή επιδιώκει να προωθήσει. Επιπλέον, το Δικαστήριο σταθερά υπογραμμίζει τη

σημασία του δικαιώματος στην αντι-διαδήλωση, η οποία μπορεί να λάβει χώρα τη ίδια ώρα και στον ίδιο τόπο με τη διαδήλωση. Το δικαίωμα στην αντι-διαδήλωση, ωστόσο, δεν είναι απόλυτο, καθώς σε μια δημοκρατία δεν θα μπορούσε να επεκταθεί τόσο ώστε να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει το δικαίωμα παρεμπόδισης άσκησης του δικαιώματος διαδήλωσης. Επιπλέον, τα Συμβαλλόμενα Κράτη υποχρεούνται να λάβουν εύλογα και κατάλληλα μέτρα ώστε να επιτραπεί η ειρηνική διεξαγωγή των διαδηλώσεων. Οι αρχές αυτές, που είχαν διατυπωθεί σε υποθέσεις που αφορούσαν στην ελευθερία του συνέρχεσθαι, ήταν απολύτως συναφείς στην παρούσα υπόθεση, δεδομένου ότι ο προσφεύγων εξέφρασε την άποψή του κατά τη διάρκεια δημόσιας εκδήλωσης. Έχοντας τις αρχές αυτές υπόψη, και όπως τα εθνικά δικαστήρια έκριναν, η αστυνομική διαταγή προκλήθηκε από τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος, η οποία θεωρήθηκε ως προκλητική από κάποιους από τους συμμετέχοντες στην εκδήλωση, και από την αρνητική αντίδραση του πλήθους προς την εν λόγω προκλητική συμπεριφορά και όχι από το περιεχόμενο του πανό αυτό καθαυτό.

Πράγματι, η θέση που έλαβε ο προσφεύγων ανάμεσα στους διαδηλωτές αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα, καθώς επέλεξε να αναρτήσει το πανό στη μέση του πλήθους των αντιπάλων του, παρόλο που τίποτε δεν τον εμπόδιζε να λάβει θέση σε παρακείμενο χώρο. Το πανό διαστρέβλωσε και υπονόμησε το μήνυμα στήριξης προς τον Πούτιν, το οποίο οι υπόλοιποι συμμετέχοντες, και η εκδήλωση γενικά, επιθυμούσαν να μεταδώσουν. Επίσης, κατέστησε δύσκολο για την αστυνομία να διασφαλίσει την ειρηνική διεξαγωγή της εκδήλωσης. Οι αστυνομικοί ήταν σε καλύτερη θέση να αξιολογήσουν τους κινδύνους για την ασφάλεια και την πρόκληση αναταραχής, όπως επίσης και να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα σύμφωνα με τον αξιολογούμενο κίνδυνο. Συνεπώς, η διαταγή τους να απομακρυνθεί το πανό δεν κρίνεται ως παράλογη ή υπερβολική και, κατά συνέπεια, μπορεί να θεωρηθεί ως ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Τέλος, έχοντας υπόψη ότι ο προσφεύγων δεν απομακρύνθηκε από την εκδήλωση, η καταδίκη του και το πρόστιμο που του επιβλήθηκε, το οποίο ήταν το ελάχιστο ποσό που προέβλεπε ο νόμος, δεν κρίνονται ως υπερβολικά μέτρα.

Μη παραβίαση άρθρου 10.

Υπόθεση Lings κατά Δανίας (Προσφυγή Νο 15136/20), απόφαση της 12ης Απριλίου 2022

Καταδίκη – υποβοήθηση σε αυτοκτονία – συμβουλές από γιατρό

Ο προσφεύγων, συνταξιούχος γιατρός και μέλος μιας οργάνωσης υπέρ της ευθανασίας, καταδικάστηκε, σύμφωνα με το άρθρο 240 του δανικού Ποινικού Κώδικα, για από-

πειρα υποβοηθούμενης αυτοκτονίας (πρώτη κατηγορία) και για υποβοηθούμενη αυτοκτονία (δεύτερη και τρίτη κατηγορία) που αφορούσε σε τρία άτομα, Α, Β και Γ, αντιστοίχως. Του επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης 60 ημερών με αναστολή. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι απλώς παρείχε γενικές συμβουλές σχετικά με την αυτοκτονία και κατήγγειλε ότι η καταδίκη του παραβίαζε το άρθρο 10 της Σύμβασης.

Δεν αμφισβητούνταν ότι η καταδίκη του προσφεύγοντα αποτέλεσε παρέμβαση, προβλεπόμενη από τον νόμο (άρθρο 240 Ποινικού Κώδικα), που επεδίωκε ως θεμιτούς σκοπούς την προστασία της υγείας και των ηθών και δικαιωμάτων των τρίτων. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι, αναφορικά με την πρώτη και τη δεύτερη κατηγορία, ο προσφεύγων καταδικάστηκε όχι μόνο για παροχή καθοδήγησης, αλλά και επειδή επίσης παρείχε, με συγκεκριμένες πράξεις, φάρμακα στον Α και τον Β. Έτσι, δεν υπήρχε λόγος να αμφισβητηθεί εάν αναφορικά με αυτές τις κατηγορίες υπήρξε παρέμβαση στο δικαίωμά του στην ελευθερία έκφρασης κατά την έννοια του άρθρου 10 της Σύμβασης. Εντούτοις, το Δικαστήριο, κρίνοντας ότι υπήρξε τέτοια παρέμβαση, εξέτασε το βασικό ερώτημα που προέκυψε, κυρίως εάν η εφαρμογή του άρθρου 240 του Ποινικού Κώδικα στην περίπτωση του προσφεύγοντα ήταν ή δεν ήταν «απαραίτητο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία».

Από τη σχετική με τα άρθρα 2 και 8 νομολογία του Δικαστηρίου δεν προκύπτει το συμπέρασμα ότι κατά τη Σύμβαση υφίσταται δικαίωμα στην υποβοηθούμενη αυτοκτονία, συμπεριλαμβανομένης της παροχής πληροφοριών ή συνδρομής που υπερβαίνει την παροχή γενικών πληροφοριών σχετικά με την αυτοκτονία. Συνεπώς, καθώς ο προσφεύγων δεν διώχθηκε για την παροχή γενικών πληροφοριών αναφορικά με την αυτοκτονία, συμπεριλαμβανομένης της καθοδήγησης σε αυτοκτονία που προετοίμασε και κατέστησε δημόσια προσβάσιμη στο διαδίκτυο, αλλά για υποβοήθηση αυτοκτονίας μέσω συγκεκριμένων πράξεων, η υπόθεση δεν αφορά το δικαίωμα του προσφεύγοντος να παρέχει πληροφορίες που τρίτοι κατά τη Σύμβαση έχουν δικαίωμα να λάβουν.

Υπό τις παρούσες συνθήκες της υπόθεσης, το Δικαστήριο δεν θεωρεί ότι υπάρχει λόγος να αμφισβητήσει τα συμπεράσματα του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Δανίας. Αναφορικά με την πρώτη και τη δεύτερη κατηγορία, το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάσισε ομόφωνα ότι ο προσφεύγων παρείχε καθοδήγηση καθώς και φάρμακα, με συγκεκριμένες πράξεις, στον Α και τον Β γνωρίζοντας ότι σκόπευαν να προβούν σε αυτοκτονία. Οι πράξεις αυτές ρητώς καλύπτονταν από το ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 240 του Ποινικού Κώδικα και εμμέσως δεν ήγειραν ζήτημα υπό το άρθρο 10 της Σύμβασης. Αναφορικά με την τρίτη κατηγορία, η πλειοψηφία έκρινε ένοχο τον προσφεύγοντα σύμφωνα με την ανωτέρω διάταξη, διότι: βοήθησε την Γ, με

συγκεκριμένο τρόπο και σε σημαντικό βαθμό, να διαπράξει την αυτοκτονία, η συμβουλή του δεν εξαιρούνταν από την τιμωρία επειδή βασιζόταν στη νόμιμη γενική καθοδήγησή του, οι συγκεκριμένες συμβουλές του ήταν περισσότερο κατάλληλες από τη γενική καθοδήγηση που παρείχε στην Γ για την ενίσχυση της επιθυμίας της τελευταίας να αυτοκτονήσει και, τέλος, η καταδίκη του δεν θα παραβίαζε το άρθρο 10 της Σύμβασης. Η πλειοψηφία έλαβε υπόψη, ως επιβαρυντική περίπτωση, το γεγονός ότι, έως έναν βαθμό, οι πράξεις ήταν συστηματικές και ότι στον προσφεύγοντα απαγγέλθηκαν τρεις κατηγορίες, ενώ η τελευταία πράξη διαπράχθηκε αφού είχε προσωρινά κατηγορηθεί από την αστυνομία για παραβίαση του άρθρου 240 του Ποινικού Κώδικα. Η ηλικία του προσφεύγοντα εκλήφθηκε ως ελαφρυντική περίπτωση. Περαιτέρω, λαμβάνοντας υπόψη την ηλεκτρονική αλληλογραφία μεταξύ του προσφεύγοντα και της Γ, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι λόγοι στους οποίους βασίστηκε το Ανώτατο Δικαστήριο της Δανίας, για να αποφασίσει ότι η πράξη ενέπιπτε στο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 240 του Ποινικού Κώδικα, ήταν σχετικοί και επαρκείς.

Το Ανώτατο Δικαστήριο εξέτασε επίσης ενδελεχώς την εφαρμοστέα νομοθεσία υπό το πρίσμα της Σύμβασης, συμπεριλαμβανομένης της απόφασης στην υπόθεση *Open Door και Dublin Well Woman κατά Ιρλανδίας*⁷. Η υπόθεση εκείνη διαφέρει σημαντικά από την παρούσα. Ειδικότερα, δεν αμφισβητείται ότι ο προσφεύγων θα μπορούσε νομίμως να δημοσιεύσει στο διαδίκτυο τον οδηγό του περί αυτοκτονίας και να ενθαρρύνει την αυτοκτονία, εφόσον δεν απευθυνόταν σε συγκεκριμένα πρόσωπα. Οι κατηγορίες του προσφεύγοντα αφορούσαν τη συγκεκριμένη συμβουλή ή βοήθεια προς τρία συγκεκριμένα πρόσωπα για το πώς να αυτοκτονήσουν. Ο περιορισμός που περιλαμβάνει το άρθρο 240 του Ποινικού Κώδικα επιβλήθηκε προκειμένου να προστατευθεί η υγεία και η ευημερία των προσώπων αυτών, εμποδίζοντας άλλα πρόσωπα να συνδράμουν στην αυτοκτονία τους.

Συνεπώς, η ποιότητα του δικαστικού ελέγχου στον οποίο υποβλήθηκε το επίμαχο γενικό μέτρο και η εφαρμογή του στην παρούσα υπόθεση, καθώς και το γεγονός ότι το ζήτημα της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας αφορά σε θέματα ηθικής, συνηγορούν υπέρ της παροχής ενός ευρέος περιθωρίου εκτίμησης. Επιπλέον, η έρευνα συγκριτικού δικαίου επιτρέπει στο Δικαστήριο να συμπεράνει ότι τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο Συμβούλιο της Ευρώπης απέχουν πολύ από το να καταλήξουν σε συμφωνία επί του θέματος αυτού.

Ενόψει όλων των ανωτέρω, το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι λόγοι που επικαλέστηκαν τα εθνικά δικαστήρια και προσφάτως το Ανώτατο Δικαστήριο ήταν αμφότεροι κρίσιμοι

7. ΕΔΔΑ (Προσφυγές Νος 14235/88 και 14234/88), απόφαση της 20ής Οκτωβρίου 1992.

και επαρκείς ώστε να αποδειχθεί ότι η καταγγελλόμενη παρέμβαση θα μπορούσε να εκληφθεί ως «απαραίτητο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία», ανάλογο προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς, καθώς και να θεωρηθεί ότι οι αρχές του εναγόμενου Κράτους ενήργησαν εντός του περιθωρίου εκτίμησής τους, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια που έχουν καθοριστεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου.

Μη παραβίαση άρθρου 10.

► Άρθρο 11 – Ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι

Υπόθεση *Ekmrem Can* και λοιποί κατά Τουρκίας (Προσφυγή Νο 10613/10), απόφαση της 8ης Μαρτίου 2022

■ προφυλάκιση – συμμετοχή σε διαδηλώσεις

Οι 15 προσφεύγοντες συνελήφθησαν, προφυλακίστηκαν, διώχθηκαν και καταδικάστηκαν για ενορχήστρωση μιας διαμαρτυρίας που έλαβε χώρα εντός της αίθουσας δικαστηρίου, τον Νοέμβριο του 2003. Ειδικότερα, φώναξαν συνθήματα, ανήρτησαν πανό, πέταξαν φυλλάδια και κλείστηκαν σε έναν από τους διαδρόμους του δικαστηρίου, ενέργειες που οδήγησαν στη ματαίωση κάποιων ακροαματικών διαδικασιών που είχαν προγραμματιστεί για εκείνη την ημέρα. Καταδικάστηκαν σε ένα έτος και οκτώ μήνες φυλάκιση.

Από τον φάκελο της δικογραφίας προέκυπτε ότι η συμπεριφορά των προσφευγόντων δεν ήταν βίαιη και δεν προκάλεσε ζημιές. Δεν αποδείχθηκε ότι υπήρχε βίαιη πρόθεση από τη μεριά τους και κατά τον χρόνο σύλληψής τους δεν βρέθηκαν πάνω τους όπλα ή κάποιο άλλο επικίνδυνο αντικείμενο.

Ωστόσο, ένας αριθμός πολιτών και δικαστικών υπαλλήλων περιορίστηκαν για περίπου μία ώρα στα γραφεία τους και σε δικαστικές αίθουσες ως αποτέλεσμα της διαδήλωσης και επηρεάστηκαν από τα δακρυγόνα που χρησιμοποιήσε η αστυνομία κατά την αντιμετώπιση του περιστατικού. Συνεπώς, η επίμαχη διαδήλωση είχε αρνητική επίδραση στην ομαλή παροχή μιας ουσιώδους σημασίας δημόσιας υπηρεσίας, κυρίως των δικαστικών υπηρεσιών. Διατάραξε τη δημόσια τάξη για μία ώρα και ενδεχομένως προκάλεσε φόβο και δυσφορία σε όσους βρίσκονταν κοντά στον διάδρομο. Ελλείψει όμως οποιασδήποτε βίαιης πρόθεσης ή βίαιης συμπεριφοράς εκ μέρους των προσφευγόντων, τα στοιχεία αυτά από μόνα τους δεν επαρκούν ώστε η επίμαχη διαμαρτυρία να εξαιρεθεί από το ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 11 της Σύμβασης. Επιπλέον, οι ενέργειες των προσφευγόντων δεν ήταν ικανές να δικαιολογήσουν την εφαρμογή του άρθρου 17: δεν αποδείχθηκε ότι οι προσφεύγοντες βασίστηκαν στη Σύμβαση

προκειμένου να ασκήσουν δραστηριότητα ή να πράξουν με σκοπό την καταστρατήγηση κάποιου από τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που αναφέρονται σ' αυτήν.

Συνεπώς, υπήρξε παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματος των προσφευγόντων στην ελευθερία του συνέρχεσθαι εξαιτίας της σύλληψης, της κράτησης, της δίωξης και της καταδίκης τους λόγω της συμμετοχής τους σε διαμαρτυρία εντός του χώρου του δικαστηρίου. Η παρέμβαση αυτή βασιζόταν στην εθνική νομοθεσία, η οποία πληρούσε τις απαιτήσεις της Σύμβασης για την ποιότητα του δικαίου. Επεδίωκε περαιτέρω τους θεμιτούς σκοπούς της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων, καθώς και της πρόληψης της διατάραξης της δημόσιας τάξης.

Το Δικαστήριο σημειώνει ότι, παρόλο που η διαμαρτυρία αφορούσε ζήτημα δημοσίου συμφέροντος, ο τρόπος με τον οποίο οι προσφεύγοντες επέλεξαν να μεταφέρουν το μήνυμά τους και να ασκήσουν τα δικαιώματά τους που απορρέουν από το άρθρο 11 της Σύμβασης όχι μόνο διατάραξε τη δημόσια ασφάλεια και αποτέλεσε κίνδυνο για την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των «άλλων» που παρίσταντο σε μια αίθουσα δικαστηρίου, αλλά επίσης διατάραξε την εύρυθμη απονομή της δικαιοσύνης – μια ουσιώδη δημόσια υπηρεσία. Η παρέμβαση, συνεπώς, ανταποκρινόταν σε μια επιτακτική κοινωνική ανάγκη.

Τα Συμβαλλόμενα Κράτη διαθέτουν ένα ευρύ μεν αλλά όχι απεριόριστο περιθώριο εκτίμησης κατά την αξιολόγηση της αναγκαιότητας λήψης μέτρων περιορισμού μιας παράνομης συμπεριφοράς, σε περιπτώσεις όπου αυτή συνδυάζεται με την άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης ή του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι και διαταράσσει τη συνήθη ζωή και τις δραστηριότητες των άλλων σε βαθμό που υπερβαίνει εκείνον που είναι αναπόφευκτος υπό τις περιστάσεις. Μια τέτοια συμπεριφορά δεν θα μπορούσε να έχει την ίδια προνομιακή προστασία βάσει της Σύμβασης όπως ο πολιτικός λόγος ή ο δημόσιος διάλογος για ζητήματα δημοσίου συμφέροντος ή η ειρηνική έκφραση απόψεων επί τέτοιων θεμάτων. Οι σκέψεις αυτές ίσχυαν εξίσου στο πλαίσιο της παρούσας υπόθεσης όπου οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν εντός του δικαστικού μεγάρου σε συνδυασμό με άλλες πράξεις που δεν ήταν μεν βίαιες αλλά ήταν ικανές να διαταράξουν την εύρυθμη απονομή της δικαιοσύνης.

Μια ειρηνική διαδήλωση δεν θα πρέπει, καταρχήν, να υπόκειται σε απειλή ποινικής κύρωσης και κυρίως σε στέρηση της ελευθερίας. Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο δεν μπόρεσε να διακρίνει, συμπεριλαμβανομένων των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων, οποιαδήποτε αιτιολογία για την καταδίκη καθενός από τους προσφεύγοντες σε μια τέτοια ιδιαίτερα αυστηρή ποινή φυλάκισης αποκλειστικά λόγω της συμπεριφοράς τους στο δικαστήριο. Παρόλο που κυρώσεις για τις ενέργειες των προσφευ-

γόντων μπορεί να επιβάλλονταν για λόγους δημόσιας τάξης, εντούτοις τέτοιες μακροχρόνιες ποινές φυλάκισης δεν ήταν ανάλογες προς τους επιδιωκόμενους θεμιτούς σκοπούς. Επιπλέον, όλοι οι προσφεύγοντες προφυλακίστηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα – τουλάχιστον για ένα έτος, οκτώ μήνες και δεκατέσσερις ημέρες – βάσει ιδίως των πράξεων που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του άρθρου 11 της Σύμβασης, παρά την αναταραχή που προκάλεσε η διαμαρτυρία τους στο δικαστήριο. Συνεπώς, η παρέμβαση στο δικαίωμά τους στην ελευθερία του συνέρχεσθαι κατά το άρθρο 11 της Σύμβασης, εξεταζόμενο υπό το πρίσμα του άρθρου 10, δεν ήταν «απαραίτητο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία».

Παραβίαση άρθρου 11.

Το Δικαστήριο επίσης έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 και 3 (γ) της Σύμβασης αναφορικά με τρεις από τους προσφεύγοντες. Ειδικότερα, η παράλειψη των εθνικών δικαστηρίων να εξετάσουν τις προϋποθέσεις σχετικά με την εικαζόμενη παραίτηση από το δικαίωμά τους πρόσβασης σε δικηγόρο κατά την κράτησή τους στην αστυνομία και τη χρήση για την καταδίκη τους των αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν χωρίς την παρουσία δικηγόρου, δίχως να τηρηθούν οι αναγκαίες διαδικαστικές εγγυήσεις, κατέστησε τη δίκη στο σύνολό της άδικη.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 7.500 ευρώ σε κάθε προσφεύγοντα για αποζημίωση της ηθικής του βλάβης λόγω της παραβίασης του άρθρου 11. Η διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 1 και 3 (γ) αποτέλεσε επαρκή δίκαιη ικανοποίηση για τους τρεις προσφεύγοντες. Στο πλαίσιο αυτό και αναφορικά με όλους τους προσφεύγοντες, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο ισχύων Κώδικας Ποινικής Δικονομίας επιτρέπει την επανάληψη των εθνικών διαδικασιών.

► Άρθρο 13 – Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής

Υπόθεση Verein Klima Seniorinnen Schweiz και λοιποί κατά Ελβετίας (Προσφυγή Νο 53600/20), παραπομπή στο Τμήμα Ευρείας Σύμβασης στις 26 Απριλίου 2022

έλλειψη ενδίκου μέσου – πρόληψη υπερθέρμανσης του πλανήτη

Οι προσφεύγοντες είναι, αφενός, ένα ελβετικό σωματείο για τον περιορισμό της υπερθέρμανσης του πλανήτη, του οποίου μέλη είναι εκατοντάδες ηλικιωμένες γυναίκες, και, αφετέρου, τέσσερις ηλικιωμένες γυναίκες (ηλικίας μεταξύ 78 και 89). Παραπονούνται για προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζουν λόγω ηλικίας τα οποία θα επιδεινωθούν κατά τη διάρκεια καύσωνα και θα έχουν συνέπειες στις

συνθήκες διαβίωσης και την υγεία τους. Από το 2016 προσέφυγαν ανεπιτυχώς σε διάφορες αρχές επικαλούμενες ποικίλες παραλείψεις σχετικά με την προστασία του κλίματος. Ζήτησαν επίσης από τις αρχές να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι του 2030 που τέθηκαν από τη Συμφωνία των Παρισίων του 2015 για την Κλιματική Αλλαγή (COP21), ειδικότερα να διατηρηθεί η άνοδος της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη αρκετά κάτω από 2 βαθμούς Κελσίου σε σύγκριση με τα προβιομηχανικά επίπεδα.

Οι προσφεύγοντες προσέφυγαν ανεπιτυχώς στο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Ελβετίας. Το τελευταίο έκρινε ότι δεν επηρεάστηκαν σημαντικά κατά την απόλαυση των δικαιωμάτων τους που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση ώστε να επικαλεστούν έννομο συμφέρον που εμπίπτει στην προστασία της σχετικής εθνικής νομοθεσίας.

Οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν ότι το εναγόμενο Κράτος δεν συμμορφώθηκε με τις θετικές του υποχρεώσεις για αποτελεσματική προστασία της ζωής (άρθρο 2) και για σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής και της κατοικίας (άρθρο 8), εξεταζόμενα υπό το πρίσμα της αρχής της προφύλαξης και της αρχής της ισότητας των γενεών, αρχές που περιλαμβάνονται στο διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό, παραπονέθηκαν ότι η εναγόμενη κυβέρνηση δεν ενέκρινε και δεν εφάρμοσε τους κατάλληλους κανονισμούς υιοθετώντας παράλληλα επαρκή μέτρα για την επίτευξη των στόχων της καταπολέμησης της κλιματικής αλλαγής.

Παραπονέθηκαν, επίσης, ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6 της Σύμβασης λόγω παραβίασης του δικαιωμάτων τους πρόσβασης σε δικαστήριο, ισχυριζόμενοι ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν ανταποκρίθηκαν σοβαρά στα αιτήματά τους και εξέδωσαν αυθαίρετες αποφάσεις σχετικά με τα ατομικά τους δικαιώματα. Τέλος, κατήγγειλαν παραβίαση του άρθρου 13, καθώς δεν είχαν στη διάθεσή τους ένα αποτελεσματικό ένδικο μέσο για να καταγγείλουν παραβιάσεις των άρθρων 2 και 8 της Σύμβασης.

Στις 26 Απριλίου 2022, Τμήμα του Δικαστηρίου παρέπεμψε την υπόθεση στο Τμήμα Ευρείας Σύμβασης.

► Άρθρο 3 Πρώτου Πρωτοκόλλου – Δικαίωμα για ελεύθερες εκλογές

Γνωμοδότηση που ζητήθηκε από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Λιθουανίας, Νο P16-2020-002 της 8ης Απριλίου 2022 του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης

αναλογικότητα γενικής απαγόρευσης – υποψηφιότητα – παύση θητείας λόγω μομφής

Το αίτημα του Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου της Λιθουανίας για έκδοση Γνωμοδότησης προέκυψε στο

πλαίσιο των διαδικασιών που κινήθηκαν από την Ν.Υ., η οποία αμφισβήτησε την άρνηση της Κεντρικής Εκλογικής Επιτροπής να την εγγράψει ως υποψήφια για τις εκλογές του Κοινοβουλίου της Λιθουανίας (Seimas) του Οκτωβρίου 2020. Το 2014, η Ν.Υ. είχε απομακρυνθεί από τη θέση της ως μέλος του Κοινοβουλίου μετά από μομφή που ασκήθηκε εναντίον της λόγω της αδικαιολόγητης μη συμμετοχής της στις συνεδριάσεις του Κοινοβουλίου μετά τη φυγή της από τη Λιθουανία ενόψει εκκρεμούσας ποινικής δίωξης. Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, αυτό σήμαινε ότι δεν θα μπορούσε να ασκήσει ξανά κοινοβουλευτικά καθήκοντα. Η απαγόρευση εγγραφής της ως υποψηφίας λόγω του νόμου αποτελούσε άμεση συνέπεια των συνταγματικών και νομοθετικών διατάξεων περί μομφής, οι οποίες, στην υπόθεση *Paksas κατά Λιθουανίας*⁸, κρίθηκε ότι παραβιάζουν το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης, καθώς μια γενική και απεριόριστη απαγόρευση, όπως αυτή που προέβλεπαν οι εν λόγω διατάξεις, αποτελούσε μια δυσανάλογη κύρωση. Στην ανωτέρω υπόθεση, η νομοθεσία περί μομφής εφαρμόστηκε στην περίπτωση του κ. Paksas, πρώην Προέδρου της Λιθουανίας. Κατά την ημερομηνία υιοθέτησης της παρούσας Γνωμοδότησης, η εκτέλεση της απόφασης αυτής εκκρεμούσε ενώπιον της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Τα ερωτήματα που τέθηκαν από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Λιθουανίας στο πλαίσιο του αιτήματος έκδοσης Γνωμοδότησης είναι τα ακόλουθα:

(1) Υπερβαίνει ένα Συμβαλλόμενο Κράτος το περιθώριο εκτίμησης, που προβλέπει το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης, εάν δεν διασφαλίσει τη συμμόρφωση της εθνικής νομοθεσίας με τις διεθνείς υποχρεώσεις του που απορρέουν από το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης, με συνέπεια την αδυναμία προσώπου, που απομακρύνθηκε πριν τη λήξη της θητείας του από τη θέση του στο Κοινοβούλιο της Λιθουανίας λόγω μομφής, να ασκήσει το δικαίωμα του εκλέγεσθαι για έξι χρόνια;

Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, θα μπορούσε μια τέτοια κατάσταση να δικαιολογηθεί από την πολυπλοκότητα των υφιστάμενων συνθηκών που σχετίζεται άμεσα με την παροχή της δυνατότητας στο νομοθετικό σώμα να ευθυγραμμίσει τις εθνικές συνταγματικές διατάξεις με τις διεθνείς υποχρεώσεις;

(2) Ποιες είναι οι απαιτήσεις και τα κριτήρια που θέτει το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης που καθορίζουν το πεδίο εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας και τα οποία τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να λάβουν υπόψη και να επιβεβαιώσουν εάν η εν λόγω πα-

ρούσα κατάσταση πληροί;

Σε μια τέτοια κατάσταση, όπου εξετάζεται η αναλογικότητα μιας γενικής απαγόρευσης που περιορίζει την άσκηση των δικαιωμάτων που προβλέπονται από το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης, θα θεωρείται κρίσιμη όχι μόνο η θέσπιση της προθεσμίας αλλά και οι περιστάσεις κάθε μεμονωμένης υπόθεσης, οι οποίες σχετίζονται με τη φύση του αξιώματος από το οποίο απομακρύνθηκε ένα πρόσωπο και την πράξη που οδήγησε στην αποπομπή του;

Γνωμοδότηση

Το Δικαστήριο έλαβε υπόψη την πιο πρόσφατη απόφαση της Επιτροπής των Υπουργών στην οποία οι Αντιπρόσωποι των Υπουργών σημείωσαν την αρχική πρόθεση της Κυβέρνησης να αναμείνει την έκδοση της Γνωμοδότησης του Δικαστηρίου πριν προχωρήσει σε περαιτέρω ενέργειες για την εκτέλεση της απόφασης στην υπόθεση *Paksas* και να συνεχίσει με την εξέταση της εκτέλεσής της μετά την έκδοση της Γνωμοδότησης. Συνεπώς, τα ερωτήματα που τέθηκαν από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο παραμένουν σχετικά και πρέπει να απαντηθούν. Όμως, το Δικαστήριο επίσης τόνισε ότι το 16ο Πρωτόκολλο δεν προβλέφθηκε ως μέσο για να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο εκτέλεσης των αποφάσεων.

Το Δικαστήριο έκρινε σκόπιμο να απαντήσει αρχικά στο δεύτερο ερώτημα, που σχετιζόταν με την εκκρεμή ενώπιον του Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου υπόθεση, περίπτωση που αποτελεί προϋπόθεση που θέτει το άρθρο 1 παρ. 2 του 16ου Πρωτοκόλλου.

Το δεύτερο ερώτημα επί της ουσίας αφορά τα κριτήρια που θα πρέπει να εφαρμόσει το αρμόδιο δικαστήριο της Λιθουανίας για να αξιολογήσει κατά πόσον, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες μιας δεδομένης υπόθεσης, η απαγόρευση να θέσει υποψηφιότητα για τις εκλογές του Κοινοβουλίου της Λιθουανίας ένα πρώην αποπεμφθέν μέλος του Κοινοβουλίου έχει καταστεί δυσανάλογη, με συνέπεια να παραβιάζει το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης.

Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο έκρινε, υπό το πρίσμα της νομολογίας του Συνταγματικού Δικαστηρίου, ότι ο νόμος περί αποπομπής που εφαρμόστηκε στην περίπτωση του κ. Paksas εφαρμόζεται εξίσου και στην περίπτωση της Ν.Υ., καθώς και οι δύο χρειάστηκε, κατά την ανάληψη των καθηκόντων τους, να ορκιστούν κατά το Σύνταγμα. Όμως, το Δικαστήριο αντιλαμβάνεται ότι το δεύτερο ερώτημα υπονοεί ότι το εθνικό δικαστήριο θεώρησε ότι είχε επιληφθεί του ερωτήματος εάν, έχοντας υπόψη όλες τις σχετικές περιστάσεις, ο αντίκτυπος της απόλυτης απαγόρευσης που επιβλήθηκε στην Ν.Υ. είχε καταστεί ή όχι δυσανάλογος για τους σκοπούς του άρθρου 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου. Στο πλαίσιο αυτό, κλήθηκε επομένως το Δικαστήριο να παράσχει καθοδήγηση σχετικά με τα κρι-

8. ΕΔΔΑ (Προσφυγή No 34932/04), απόφαση της 6ης Ιανουαρίου 2011 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

τήρια που εφαρμόζονται στην κρίση αυτή. Σύμφωνα με το αντικείμενο και τον σκοπό του 16ου Πρωτοκόλλου, η απάντηση του Δικαστηρίου είχε για το αιτούν τη Γνωμοδότηση δικαστήριο – με την επιφύλαξη τυχόν νομοθετικών πρωτοβουλιών του Κοινοβουλίου της Λιθουανίας – ως σκοπό την αποκατάσταση του προβλήματος που είχε δημιουργήσει η μη εκτέλεση της απόφασης επί της υπόθεσης *Paksas*.

Το Δικαστήριο, καταρχήν, προέβη σε ανάλυση της νομολογίας του σχετικά με τα ζητήματα που εμπλέκονται στην υπό εξέταση υπόθεση, υπό το φως της οποίας θα πρέπει να γίνουν κατανοητές οι απαιτήσεις που τέθηκαν στην απόφαση του Δικαστηρίου επί της υπόθεσης *Paksas*. Αυτό περιελάμβανε τα συμπεράσματά του στην προαναφερόμενη απόφαση αλλά και τη νομολογία του σχετικά με το δικαίωμα του εκλέγεσθαι σύμφωνα με το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, την έννοια των «έμμεσων περιορισμών», την αρχή του έννομου σκοπού, την επίδραση του πολιτικού και του ιστορικού πλαισίου και την απαίτηση των διαδικαστικών εγγυήσεων.

Στο πλαίσιο αυτό και σε ό,τι αφορά ιδίως τα γεγονότα που σχετίζονται με την παρούσα Γνωμοδότηση, το Δικαστήριο ανακάλεσε τα ευρήματά του στην υπόθεση *Paksas*, σύμφωνα με τα οποία, κατά την αξιολόγηση της αναλογικότητας ενός γενικού μέτρου που περιορίζει την άσκηση δικαιωμάτων που διασφαλίζονται από το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, θα πρέπει να αποδίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην πρόβλεψη χρονικής διάρκειας του εν λόγω μέτρου και στη δυνατότητα αναθεώρησης αυτού. Η αναγκαιότητα μιας τέτοιας δυνατότητας συνδέεται με το γεγονός ότι η εκτίμηση του ζητήματος αυτού πρέπει να λαμβάνει υπόψη το εξελισσόμενο ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο στο οικείο Κράτος. Επιπλέον, ενώ τα Κράτη διαθέτουν σημαντικό περιθώριο ώστε να καθιερώσουν στη συνταγματική τους τάξη κανόνες σχετικούς με το καθεστώς των βουλευτών, οι κανόνες αυτοί δεν θα πρέπει να είναι τέτοιοι ώστε να αποκλείουν κάποια άτομα ή ομάδες ατόμων από το να συμμετέχουν στην πολιτική ζωή μιας χώρας και στις εκλογές του νομοθετικού σώματος. Το Δικαστήριο αναγνώρισε επίσης ότι, με την πάροδο του χρόνου, οι γενικοί περιορισμοί στα εκλογικά δικαιώματα είναι δυσκολότερο να δικαιολογηθούν, με συνέπεια να απαιτείται να εξατομικεύονται τα περιοριστικά μέτρα.

Προκύπτει ότι η αναφορά της απόφασης *Paksas* στη βαρύτητα που πρέπει να αποδίδεται στην πρόβλεψη χρονικής διάρκειας του εν λόγω μέτρου και στη δυνατότητα αναθεώρησης αυτού δεν είναι απαραίτητο να εκληφθεί ως ότι απαιτεί συνδυασμό των δύο αυτών στοιχείων. Ούτε διευκρινίζεται εάν η προθεσμία που εφαρμόζεται σε μια δεδομένη υπόθεση θα πρέπει να τίθεται κατά τρόπο αφηρημένο ή κατά περίπτωση. Αυτό που έχει σημασία είναι ο εν λόγω περιορισμός να παραμείνει ανάλογος κατά την έννοια της απόφασης *Paksas*. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί

μέσω ενός κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου ή ενός δικαστικού ελέγχου της διάρκειας του μέτρου, της φύσης και της έκτασης ενός περιορισμού, όπως αυτός που εφαρμόστηκε στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο, ο οποίος (έλεγχος) θα διενεργείται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και θα λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες του προσώπου αυτού, όπως αυτές παρουσιάζονται κατά τον χρόνο του δικαστικού ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτό, οι διαπιστώσεις στην υπόθεση *Paksas*, ότι μια μακροχρόνια αποπομπή, λόγω της μόνιμης και μη αναστρέψιμης φύσης της, αποτελούσε έναν δυσανάλογο περιορισμό, δεν υπονοούν, αφ' εαυτών, ότι η απόφαση απαγόρευσης σε ένα άτομο να θέσει υποψηφιότητα στις εκλογές ισοδυναμεί, κατά τη διάρκεια μιας τέτοιας απαγόρευσης, απαραίτητα με έναν δυσανάλογο περιορισμό. Το εάν αυτό ισχύει εξαρτάται από την κατά περίπτωση αξιολόγηση της απαγόρευσης και τις ειδικές συνθήκες της υπόθεσης βάσει αντικειμενικών κριτηρίων.

Τα κριτήρια αυτά πρέπει να είναι αντικειμενικά και να λαμβάνουν υπόψη, κατά τρόπο διαφανή, τις ειδικές συνθήκες που σχετίζονται όχι μόνο με τα γεγονότα που οδήγησαν στην αποπομπή του εν λόγω ατόμου, αλλά κυρίως με τις ενέργειες στις οποίες επιδιώκει να προβεί στο μέλλον το πρόσωπο αυτό. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο σκοπός της αποπομπής και του συνεπακόλουθου περιορισμού δεν είναι, καταρχήν, να επιβληθεί μια ακόμη κύρωση στο υπό εξέταση άτομο πλέον της ποινικής κύρωσης που ενδεχομένως να έχει ήδη επιβληθεί, αλλά η προστασία των κοινοβουλευτικών θεσμών. Τα σχετικά κριτήρια θα πρέπει συνεπώς να καθορίζονται κυρίως από την προοπτική των απαιτήσεων για την εύρυθμη λειτουργία του θεσμού, του οποίου το άτομο επιδιώκει να γίνει μέλος, καθώς και του συνταγματικού συστήματος και της δημοκρατίας στο σύνολό της στο υπό εξέταση Κράτος.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αξιολογείται ο αντικειμενικός αντίκτυπος που θα είχε στη λειτουργία του θεσμού μια πιθανή συμμετοχή του ατόμου σ' αυτόν, λαμβάνοντας υπόψη εκτιμήσεις όπως τη συμπεριφορά στο παρελθόν και στο παρόν του ατόμου που απομακρύνθηκε από τα καθήκοντά του λόγω αποπομπής, τη φύση του παραπτώματος που οδήγησε στην αποπομπή του, καθώς και τη θεσμική και δημοκρατική σταθερότητα του εν λόγω θεσμού, τη φύση των αρμοδιοτήτων και των ευθυνών του υπό εξέταση ατόμου και την πιθανότητα το άτομο αυτό να διαταράξει σημαντικά τη λειτουργία του θεσμού αυτού ή της δημοκρατίας στο σύνολό της στο εν λόγω Κράτος. Πτυχές όπως η πίστη του ατόμου προς το Κράτος, συμπεριλαμβανομένου του σεβασμού του προς το Σύνταγμα, τους νόμους, τους θεσμούς και την ανεξαρτησία της χώρας, θα μπορούσαν ενδεχομένως να έχουν εν προκειμένω σημασία. Υπό το πρίσμα όλων αυτών, θα πρέπει να καθοριστεί η κατάλληλη και ανάλογη διάρκεια ενός περιορισμού που απαγορεύει σε άτομα που απομακρύνθηκαν από τη θέση

τους λόγω αποπομπής να είναι επιλέξιμα για οποιαδήποτε λειτουργία την οποία αφορά η απαγόρευση.

Τέλος, η διαδικασία που οδηγεί σ' έναν τέτοιο καθορισμό σε μια συγκεκριμένη υπόθεση θα πρέπει να εξοπλίζεται με επαρκείς εγγυήσεις που αποσκοπούν στη διασφάλιση του σεβασμού του κράτους δικαίου και της προστασίας από την αυθαιρεσία. Αυτό περιλαμβάνει την ανάγκη η διαδικασία να διενεργείται από ένα ανεξάρτητο σώμα, στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο να εξασφαλίζεται το δικαίωμα ακρόασης και να εκδίδεται μια αιτιολογημένη απόφαση.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο επιλήφθηκε του πρώτου ερωτήματος. Υπό το πρίσμα της απάντησής του στο δεύτερο ερώτημα, το Δικαστήριο αντιλαμβάνεται ότι το πρώτο ερώτημα θέτει κυρίως το ζήτημα εάν το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο πρέπει να λάβει υπόψη του τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι λιθουανικές αρχές κατά την εκτέλεση της απόφασης στην υπόθεση *Paksas*. Σε σχέση με το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο σημείωσε τις πρόσφατες εξελίξεις στο Κοινοβούλιο της Λιθουανίας αναφορικά με τη διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης: το προσχέδιο της αναθεώρησης του Συντάγματος προγραμματίστηκε να τεθεί προς ψήφιση για δεύτερη φορά κατά

την εαρινή περίοδο του Κοινοβουλίου της Λιθουανίας, η οποία ξεκινά στις 10 Μαρτίου 2022. Λαμβάνοντας τα στοιχεία αυτά υπόψη, καθώς και τους εγγενείς στο σύστημα της παροχής Γνωμοδότησης κατά το 16ο Πρωτόκολλο περιορισμούς σχετικά με την εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου, δεν είναι σκόπιμο να δοθεί απάντηση στο πρώτο ερώτημα.

Το Δικαστήριο αποφάσισε ομοφώνως ότι, τα κριτήρια που σχετίζονται με τον καθορισμό του εάν η απαγόρευση άσκησης της κοινοβουλευτικής θητείας λόγω μομφής είναι ανάλογη ή όχι κατά το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, θα πρέπει να είναι αντικειμενικά και να επιτρέπουν να λαμβάνονται υπόψη, κατά τρόπο διαφανή, σχετικές περιστάσεις που συνδέονται όχι μόνο με τα γεγονότα που οδήγησαν στην άσκηση μομφής κατά του εν λόγω ατόμου αλλά επίσης – και κυρίως – με τα καθήκοντα που επιδιώκει να ασκήσει το άτομο αυτό στο μέλλον. Συνεπώς, θα πρέπει να καθορίζονται κυρίως υπό το πρίσμα των απαιτήσεων της εύρυθμης λειτουργίας του θεσμού, του οποίου το άτομο επιδιώκει να γίνει μέλος, και κυρίως του συνταγματικού πλαισίου και της δημοκρατίας στο σύνολό της στο υπό εξέταση Κράτος.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

► Απαγόρευση συλλογικής απέλασης αλλοδαπών – Επαναπροώθησεις αλλοδαπών από τη Βόρεια Μακεδονία στην Ελλάδα το 2016

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι προσφεύγοντες ήταν αυτοί που έθεσαν τον εαυτό τους σε κίνδυνο εισερχόμενοι παρανόμως στο έδαφος της Βόρειας Μακεδονίας, εκμεταλλεζόμενοι τον μεγάλο αριθμό της ομάδας των μεταναστών/προσφύγων και παρακάμπτοντας τις υφιστάμενες διαδικασίες νόμιμης εισόδου στο έδαφος του κράτους σύμφωνα με τις διατάξεις της εσωτερικής νομοθεσίας σχετικά με τη διέλευση των συνόρων. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση των άρθρων 4 του 4ου Πρωτοκόλλου και 13 της ΕΣΔΑ

άρθρο 4 του 4ου Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ – απαγόρευση συλλογικής απέλασης αλλοδαπών – επαναπροώθηση αλλοδαπών από τη Βόρεια Μακεδονία στην Ελλάδα – έλλειψη ατομικών αποφάσεων περί απομάκρυνσης αποδιδόμενη στη συμπεριφορά των προσφευγόντων και στη μη χρήση από μέρους τους των νόμιμων διαδικασιών – άρθρο 13 της ΕΣΔΑ – δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή – συνοπτική απέλαση, χωρίς ατομική αξιολόγηση των υποθέσεων των προσφευγόντων ή χωρίς δυνατότητα αντίκρουσης – προβαλλόμενη έλλειψη αποτελεσματικού ενδίκου μέσου – νομική δυνατότητα αμφισβήτησης της απέλασης μη διαθέσιμη στους προσφεύγοντες λόγω ίδιας παράνομης συμπεριφοράς – άφιξη μεγάλων ομάδων και παράκαμψη αποτελεσματικών διαδικασιών εισόδου χωρίς πειστικούς λόγους – μη παραβίαση των άρθρων 4 του 4ου Πρωτοκόλλου και 13 της ΕΣΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγές Νος 55798/16, 55808/16, 55817/16, 55820/16 και 55823/16, Υπόθεση Α.Α. και λοιποί κατά Βόρειας Μακεδονίας, απόφαση της 5ης Απριλίου 2022 του Δεύτερου Τμήματος

Οι προσφεύγοντες είναι πέντε πολίτες Συρίας, δύο πολίτες Ιράκ και ένας πολίτης Αφγανιστάν. Η υπόθεση αφορά τον ισχυρισμό των προσφευγόντων περί απώθησής τους στην Ελλάδα από την αστυνομία και τον στρατό, αφότου είχαν περάσει παράνομα στο έδαφος της Βόρειας Μακεδονίας¹. Λαμβάνοντας υπόψη τη μεταναστευτική κρίση του 2016, οι προσφεύγοντες συμμετείχαν σε δύο μεγάλες ομάδες μεταναστών/προσφύγων που είχαν φύγει από καταυλισμό στη συνοριακή πόλη της Ειδομένης, στην Ελλάδα, στις 14 Μαρτίου 2016, για να ενταχθούν

στη λεγόμενη «Πορεία της Ελπίδας», διασχίζοντας ένα ποτάμι στα σύνορα με σκοπό να εισέλθουν στο έδαφος της Βόρειας Μακεδονίας. Οι προσφεύγοντες υπέβαλαν ενώπιον του Δικαστηρίου αρχεία βίντεο από μέρη της πορείας και υπέδειξαν την παρουσία τους σε αυτά.

Ειδικότερα, οι προσφεύγοντες οι οποίοι κατέθεσαν την προσφυγή υπ' αριθ. 55798/16 είναι οικογένεια από τη Συρία, οι οποίοι φθάνοντας στην Ειδομένη εισήλθαν στο έδαφος της Βόρειας Μακεδονίας, σε σημείο όπου εκατοντάδες πρόσφυγες (τουλάχιστον 500) φέρεται να περικυκλώθηκαν από προσωπικό του στρατού. Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι οι στρατιώτες τους απείλησαν με βία αν δεν επέστρεφαν στην Ελλάδα. Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν επίσης ότι μετά από πορεία τριών - τεσσάρων ωρών επέστρεψαν στην Ειδομένη.

Οι προσφεύγοντες οι οποίοι κατέθεσαν τις προσφυγές υπ' αριθ. 55808/16, 55817/16, 55820/16 και 55823/16 είναι πολίτες Αφγανιστάν, Ιράκ και Συρίας. Ομοίως, έφυγαν από την Ειδομένη, εντάχθηκαν στην «Πορεία της Ελπίδας» και διέσχισαν το ποτάμι Suva Reka εισερχόμενοι στο έδαφος της Βόρειας Μακεδονίας. Ο προσφεύγων ο οποίος κατέθεσε την προσφυγή υπ' αριθ. 55817/16, άτομο με αναπηρία, ευρισκόμενο σε αναπηρικό αμαξίδιο, μετακινήθηκε κυρίως μόνος του λαμβάνοντας βοήθεια σε περιοχές με λασπωμένο ή βραχώδες έδαφος. Στο Mojin, ένα μικρό χωριό στη Βόρεια Μακεδονία, οι προσφεύγοντες αναχαιτίστηκαν και περικυκλώθηκαν από στρατιώτες του εν λόγω κράτους, οι οποίοι απείλησαν τους συγκεντρωμένους να κατάσχουν τις κάμερες και τα τηλέφωνα τους αν δεν τα απενεργοποιούσαν. Οι στρατιώτες φέρεται να διέταξαν τους προσφεύγοντες να επιβιβαστούν σε φορτηγά του στρατού και τους οδήγησαν πίσω στα ελληνικά σύνορα. Ορισμένοι εκ των προσφευγόντων ισχυρίστηκαν ότι αστυνομικοί της Βόρειας Μακεδονίας φρουρούσαν στον φράχτη των συνόρων. Άλλοι ισχυρίστηκαν ότι οι στρατιώτες είχαν σχηματίσει δύο γραμμές και διέταξαν τους πρόσφυγες να τρέξουν ανάμεσά τους, ενώ φαίνεται να χρησιμοποίησαν ξύλα για να τους χτυπήσουν καθώς έτρεχαν στον φράχτη. Οι συγκεντρωμένοι διατάχθηκαν να περάσουν τον φράχτη προς την ελληνική πλευρά των συνόρων, περνώντας από μια τρύπα του ή σύρθηκαν κάτω από αυτόν. Με αυτό τον τρόπο επέστρεψαν στην περιοχή της Ειδομένης.

Οι προσφυγές κατατέθηκαν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής «το Δικαστήριο») την 12η Σεπτεμβρίου 2016. Η ακρόαση πραγματοποιήθηκε την 15η Μαρτίου 2022. Η απόφαση του Δεύτερου Τμήματος δημοσιεύθηκε την 5η Απριλίου 2022. Βασιζόμενοι στο άρθρο 4 του 4ου Πρωτοκόλλου

1. Στο παρόν ακολουθείται η σημείωση του Δικαστηρίου το οποίο, για λόγους ευκολίας ανάγνωσης, για τους όρους «πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας» και «Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας» χρησιμοποιεί τον όρο «Βόρεια Μακεδονία».

(απαγόρευση συλλογικής απέλασης) και στο άρθρο 13 (δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (εφεξής «ΕΣΔΑ»), οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι υπέστησαν απέλαση με συνοπτική διαδικασία, χωρίς οι υποθέσεις τους να αξιολογηθούν ατομικά και χωρίς να τους δοθεί η δυνατότητα αντίκρουσης. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ειδικότερα ότι οι προσφεύγοντες έθεσαν εαυτούς σε κίνδυνο εισερχόμενοι παρανόμως στο έδαφος της Βόρειας Μακεδονίας και εκμεταλλεύοντο τον μεγάλο αριθμό μελών της ομάδας των μεταναστών/προσφύγων. Η έλλειψη ατομικών αποφάσεων απέλασης αποτέλεσε συνέπεια της δικής τους συμπεριφοράς, σύμφωνα με την απόφαση, το δε εθνικό δίκαιο προέβλεπε δυνατότητα προσφυγής κατά των αποφάσεων απέλασης και, δεδομένου ότι οι προσφεύγοντες βρίσκονταν σε παράνομη κατάσταση και επέλεξαν να μην χρησιμοποιήσουν τις προβλεπόμενες νόμιμες διαδικασίες, το Δικαστήριο κατέληξε σε μη παραβίαση των ως άνω επικαλούμενων άρθρων.

Παρατηρήσεις

Χρήστος Τσεβάς*

Ι. Εισαγωγή: Σκιαγραφώντας το πλαίσιο μιας ανθρωπιστικής κρίσης

Με σκοπό να σκιαγραφήσουμε το σκηνικό της συγκεκριμένης απόφασης χρειάζεται να αναφερθούμε στο χρονικό πλαίσιο αυτής και ευρύτερα στα γεγονότα που σχετίζονται με την κατάσταση των προσφευγόντων, δεδομένων και όσων λήφθηκαν υπόψη στην απόφαση, ούτως ώστε να γίνει κατανοητός ο βασικός προβληματισμός.

Κατά τη διάρκεια του 2014 υπήρξε αύξηση στους αριθμούς των μεταναστών/προσφύγων οι οποίοι προσπαθούσαν να φτάσουν στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής «ΕΕ»), ενώ κινητικότητα υπήρχε στη λεγόμενη «Βαλκανική Οδό». Οι χώρες κατά μήκος της διαδρομής υιοθέτησαν μια προσέγγιση «κύματος», επιτρέποντας τη διέλευση των ροών μέχρι την 8η Μαρτίου 2016, όταν τέθηκε σε ισχύ απόφαση να μην επιτρέπεται η είσοδος και η διέλευση μέσω της Βόρειας Μακεδονίας σε άτομα που δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις εισόδου ή δεν αιτήθηκαν άσυλο στο εν λόγω συμβαλλόμενο κράτος. Επιπλέον, στις 19 Αυγούστου 2015, λόγω της αυξημένης εισροής μεταναστών/προσφύγων, η κυβέρνηση της χώρας κήρυξε κατάσταση έκτακτης ανάγκης σε μέρος της επικράτειάς της και πιο συγκεκριμένα στο έδαφος

της Gevgelija (συνοριακό πέρασμα Bogorodica) και του Kumanovo (συνοριακό πέρασμα Tabanovce).

Η έκθεση του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (εφεξής «ΥΑ/ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες»), η οποία εκδόθηκε τον Αύγουστο του 2015 (παρ. 17 της απόφασης), ανέφερε σειρά προκλήσεων κατά την εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας στη Βόρεια Μακεδονία, όπως περιορισμένη ικανότητα των συνοριακών αξιωματούχων να εντοπίζουν άτομα με ανάγκες διεθνούς προστασίας, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο, και έλλειψη διερμηνείας. Από τις 18 Ιουνίου 2015 έως τα τέλη Ιουλίου 2015, οι αρχές κατέγραψαν 18.750 άτομα που εξέφρασαν την πρόθεσή τους να ζητήσουν άσυλο στη χώρα, με μια σταθερή τάση περίπου 1.000 νέων αφίξεων κάθε ημέρα. Η έκθεση σημείωσε, ωστόσο, ότι πάνω από το 90% όσων είχαν υποβάλει αίτηση για άσυλο είχαν εγκαταλείψει τη χώρα πριν από τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων. Το τελευταίο επιβεβαιώνει και το Παρατηρητήριο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Human Rights Watch), ενώ το Κέντρο Διαχείρισης Κρίσεων (Crisis Management Centre) εξέδωσε έκθεση για την περίοδο από 19 Αυγούστου έως 31 Δεκεμβρίου 2015 διευκρινίζοντας ότι, κατά την περίοδο αναφοράς, είχαν εισέλθει στο έδαφος της Βόρειας Μακεδονίας περίπου 640.000 μετανάστες/πρόσφυγες (παρ. 18-22 της απόφασης).

Λαμβάνοντας υπόψη τους αριθμούς των μεταναστών/προσφύγων οι οποίοι εισήλθαν στη Βόρεια Μακεδονία εκείνη την περίοδο, ενδεικτικά αναφέρεται ότι στις 15 Μαρτίου 2016 το Υπουργείο Εσωτερικών ενημέρωσε ότι έγινε απόπειρα παράνομης εισόδου μεταναστών στην περιοχή του χωριού Mojn. Επιβεβαίωσε ότι περίπου 1.500 μετανάστες διέσχισαν παράνομα τα σύνορα με την Ελλάδα και ότι μια άλλη ομάδα περίπου 600 ατόμων, που σκόπευαν να περάσουν παράνομα, είχαν επίσης αναχαιτιστεί στα σύνορα. Όσοι μετανάστες είχαν ήδη περάσει παράνομα επιστράφηκαν στην Ελλάδα.

Στις 15 Μαρτίου 2016, ο Ευρωπαίος Επίτροπος Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων χαρακτήρισε την κατάσταση στην Ειδομένη «μια τραγωδία η οποία δεν πρέπει να επαναληφθεί», ενώ το ίδιο έτος η Διεθνής Αμνηστία περιέγραψε τις συνθήκες ως «άθλιες» και «αποκρουστικές» και η ΥΑ/ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ως «απαράδεκτες». Τον Μάρτιο του 2016, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες και τους Εξόριστους (ECRE) και η Διεθνής Επιτροπή Νομικών (ICJ), σε έκθεση προς την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα συνεχιζόμενα εμπόδια στην πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου στην Ελλάδα άφησαν τους αιτούντες άσυλο έκθετους σε σοβαρό κίνδυνο απέλασης χωρίς ατομική αξιολόγηση της πιθανότητας απέλασής τους σε χώρα όπου υπήρχαν βάσιμοι λόγοι να πιστευτεί ότι θα

* Δ.Ν., Ειδικός Συνεργάτης Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Δικηγόρος

υπόκεινταν σε μεταχείριση αντίθετη προς τα άρθρα 2, 3, 5 ή 6 της ΕΣΔΑ (παρ. 26 της απόφασης).

Η φύση της συγκεκριμένης υπόθεσης είναι ιδιαίτερη, γεγονός το οποίο φαίνεται, πρώτον, από τη σπουδαιότητα των ζητημάτων που κρίνονται για τα δικαιώματα των προσφευγόντων και εν γένει των πληθυσμών μεταναστών/προσφύγων σε αντίστοιχες καταστάσεις αλλά και για τη συνεχή επικαιρότητά τους και, δεύτερον, από τη σύνδεση της υπόθεσης με το υπόλοιπο πλαίσιο της σχετικής νομολογίας του Δικαστηρίου όπως έχει διαμορφωθεί κατά τα τελευταία χρόνια.

II. Ανάλυση των κρίσιμων σημείων της απόφασης

A. Τεκμηρίωση των γεγονότων και η σημασία της σε υποθέσεις επαναπροωθήσεων²

Μείζον ζήτημα με το οποίο ασχολήθηκε το Δικαστήριο είναι η συμμετοχή των προσφευγόντων στα γεγονότα τα οποία ισχυρίζονται ότι συνέβησαν. Η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι οι προσφεύγοντες δεν κατάφεραν να αποδείξουν ότι συμμετείχαν στις εν λόγω ομάδες μεταναστών/προσφύγων και ότι υποβλήθηκαν σε απέλαση. Ανέφερε ότι τα βίντεο που υποβλήθηκαν είναι χαμηλής ποιότητας και δεν μπορεί να γίνει ταυτοποίηση των προσφευγόντων σε αυτά. Λόγω των διαφορετικών ισχυρισμών μεταξύ Κυβέρνησης και προσφευγόντων, το Δικαστήριο διαμορφώνει το σκεπτικό του χρησιμοποιώντας τα κριτήρια της απόφασης *El-Masri κατά πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας*³, σύμφωνα με την οποία η κατανομή του βάρους της απόδειξης που απαιτείται για την εξαγωγή ενός συμπεράσματος συνδέεται εγγενώς με την ιδιαιτερότητα των γεγονότων, τη φύση του ισχυρισμού που προβάλλεται και το διακυβευόμενο δικαίωμα που προστατεύεται από την ΕΣΔΑ.

Καθώς το ζήτημα της απόδειξης σε παρόμοιες υποθέσεις απελάσεων, επαναπροωθήσεων και επιστροφών αναδεικνύεται όλο και περισσότερο σε μείζον ζήτημα ανταλλαγής επιχειρημάτων, αποδεικτικού υλικού, ελέγχου και εποπτείας από τα αρμόδια όργανα κάθε συμβαλλόμενου κράτους στην ΕΣΔΑ, είναι καταρχάς θετικό το γεγονός ότι το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες έδωσαν μια συνεκτική περιγραφή των ατομικών τους περιστάσεων, των χωρών καταγωγής τους, των δυσκολιών που τους οδήγησαν στην Ελλάδα και της συμμετοχής τους στις 14 Μαρτίου 2016, μαζί

με άλλους μετανάστες, στην πορεία και τη διέλευση των χερσαίων συνόρων μεταξύ Ελλάδας και Βόρειας Μακεδονίας, η οποία ως παράνομη είσοδος απωθήθηκε από το αστυνομικό και στρατιωτικό προσωπικό της Βόρειας Μακεδονίας. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι η Κυβέρνηση δεν αρνήθηκε την ύπαρξη των απελάσεων της 14ης και 15ης Μαρτίου 2016, αλλά στην πραγματικότητα υποστήριξε το αντίθετο (παρ. 13 της απόφασης), καθώς το Υπουργείο Εσωτερικών εξέδωσε δελτίο τύπου επιβεβαιώνοντας ότι δύο μεγάλες ομάδες παράνομων μεταναστών είχαν επιστρέψει στην Ελλάδα στις 15 Μαρτίου 2016, αναλαμβάνοντας έτσι την ευθύνη για την εν λόγω ενέργεια. Συνεπώς, το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι προσφεύγοντες προσκόμισαν *prima facie* αποδεικτικά στοιχεία για τη συμμετοχή τους στην πορεία και την παράνομη είσοδο στις 14 Μαρτίου 2016, απορρίπτοντας την ένσταση της Κυβέρνησης. Το ίδιο συμπέρασμα ακολουθήθηκε και στην υπόθεση *M.H. κατά Κροατίας*⁴, μια ιδιαίτερα σημαντική απόφαση εν γένει για τις υποθέσεις επαναπροωθήσεων.

Ενδιαφέρον είναι επίσης να αναφερθεί ότι οι προκλήσεις της μαζικής μεταναστευτικής ροής που αντιμετώπισε ο κρατικός μηχανισμός και ο παράνομος χαρακτήρας της προσπάθειας εισόδου στο έδαφος του κράτους τίθενται ως επιχείρημα από την Κυβέρνηση για να αμφισβητήσει τη θέση ότι είχε αποκλειστική δικαιοδοσία σε σχέση με τα γεγονότα όταν μάλιστα δεν προκύπτει με σιγουριά από το αποδεικτικό υλικό, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της, η παρουσία των προσφευγόντων στα γεγονότα και στο έδαφος του κράτους (παρ. 57 της απόφασης). Λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία του⁵, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η τελευταία αποκλείει τους εδαφικούς αποκλεισμούς, εκτός από την περίπτωση που αναφέρεται στη διάταξη του άρθρου 56 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, το οποίο δεν εφαρμόζεται στην παρούσα υπόθεση. Ωστόσο, η Κυβέρνηση δεν ισχυρίστηκε ότι αυτή η κατάσταση εμπόδιζε το κράτος να ασκήσει την πλήρη εξουσία του στο σχετικό τμήμα της εθνικής επικράτειας. Αντιθέτως, ενώ η Κυβέρνηση αναφέρθηκε στη συμμετοχή αστυνομικών από άλλα κράτη, προκύπτει σαφώς από τις περιστάσεις της υπόθεσης ότι το καθ' ου κράτος δεν έχει εκχωρήσει τη δικαιοδοσία του στην εν λόγω περιοχή σε άλλο κράτος, συμπεριλαμβανομένων εκείνων των οποίων οι αστυνομικοί είχαν έρθει για να βοηθήσουν. Συνεπώς, τα γεγονότα υπάγονται στη δικαιοδοσία του συμβαλλόμενου κράτους με την έννοια του άρθρου 1 της ΕΣΔΑ.

2. Ο όρος χρησιμοποιείται στο παρόν με βάση το παρακάτω εγχειρίδιο: FRA, Migration: Fundamental Rights Issues at Land Borders, 2020, σ. 4, διαθέσιμο στο: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-land-borders-report_en.pdf.

3. ΕΔΔΑ *El-Masri κατά πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας* (Προσφυγή Νο 39630/09), απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

4. ΕΔΔΑ *M.H. κατά Κροατίας* (Προσφυγές Νος 15670/18 και 43115/18), απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2021, παρ. 269-274.

5. ΕΔΔΑ *Assanidze κατά Γεωργίας* (Προσφυγή Νο 71503/01), απόφαση της 8ης Απριλίου 2004 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

Τα εν λόγω συμπεράσματα είναι κρίσιμα για τη στάση του Δικαστηρίου στη συγκεκριμένη αλλά και σε μελλοντικές υποθέσεις, πρώτον, ως προς την ευθύνη του κράτους όταν υπάρχει συμμετοχή αξιωματούχων άλλων από τους κρατικούς προς αρωγή των τελευταίων και, δεύτερον, για τη δικαιοδοσία του κράτους αυτοτελώς ή και σε συνδυασμό με το προαναφερθέν συμπέρασμα του Δικαστηρίου αναφορικά με τη λήψη υπόψη του αποδεικτικού υλικού και των ισχυρισμών. Η σημασία ενός ευρύτερου διαλόγου σε σχέση με την ως άνω θέση του Δικαστηρίου αναδεικνύεται ενόψει αντίστοιχων μελλοντικών υποθέσεων απελάσεων, επαναπροωθήσεων ή επιστροφών.

B. Η αντανάκλαση της απόφασης N.D. και N.T. κατά Ισπανίας⁶ και το τεστ συμπεριφοράς των προσφευγόντων

Το Δικαστήριο αντιμετώπισε το ερώτημα εάν το άρθρο 4 του 4ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ ήταν εφαρμοστέο στην παρούσα υπόθεση, λαμβάνοντας υπόψη τον ισχυρισμό της Κυβέρνησης ότι η εν λόγω πράξη δεν συνιστούσε συλλογική απέλαση αλλά αποτροπή παράνομης εισόδου στη χώρα, καθώς οι υπάλληλοι, ενεργώντας όπως περιγράφηκε ανωτέρω, είχαν αρμοδιότητα να προστατεύσουν τα σύνορα από παράνομες διελύσεις και να διατηρήσουν την εδαφική ακεραιότητα της χώρας. Εξάλλου, η Κυβέρνηση θέτει ζητήματα περιφερειακής διαχείρισης των συνόρων και διασφάλισης της αποτελεσματικότητας της επιτήρησης και του ελέγχου των συνόρων (παρ. 74-75 της απόφασης), τα οποία είναι η μία πλευρά του νομίσματος στις υποθέσεις με τέτοιου είδους διακυβεύματα. Από την άλλη πλευρά, βέβαια, τίθενται ζητήματα εφαρμογής του διεθνούς προσφυγικού δικαίου, του ευρωπαϊκού δικαίου ασύλου και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός της ΕΕ και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (εφεξής «ΧΘΔΕΕ») – εφόσον ληφθούν υπόψη σε παρόμοιες υποθέσεις, αν όχι για τη συγκεκριμένη – αλλά και εγγυήσεων προστασίας του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο παραπέμπει στη διφορούμενη απόφαση *N.D. και N.T. κατά Ισπανίας*⁷ και στις παρ. 166-188 για τις βασικές αρχές της νομολογίας.

6. ΕΔΔΑ *N.D. και N.T. κατά Ισπανίας* (Προσφυγές Νος 8675/15 και 8697/15), απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2020 του Τμήματος Ευρείας Σύληψης.

7. Για σχολιασμό της απόφασης βλ. N. MARKARD, *A Hole of Unclear Dimensions: Reading ND and NT v. Spain*, EU Immigration and Asylum Law and Policy Blog, 01 Απριλίου 2020, διαθέσιμο στο: <https://eumigrationlawblog.eu/a-hole-of-unclear-dimensions-reading-nd-and-nt-v-spain/>, M. PICHL / D. SCHMALZ, *“Unlawful” may not mean rightless. The shocking ECtHR Grand Chamber judgment in case N.D. and N.T.*, *Verfassungsblog*, 14 Φεβρουαρίου 2020, διαθέσιμο στο: <https://verfassungsblog.de/unlawful-may-not-mean-rightless/>, A. LÜBBE, *The Elephant in the Room. Effective*

Το Δικαστήριο αρχικά δέχεται ότι οι προσφεύγοντες απομακρύνθηκαν από το έδαφος της Βόρειας Μακεδονίας και επέστρεψαν βίαια στην Ελλάδα από μέλη της αστυνομίας και του στρατού και, συνεπώς, υπήρξε «απέλαση» κατά την έννοια του άρθρου 4 του 4ου Πρωτοκόλλου. Το συμπέρασμα αυτό, βέβαια, δεν οδηγεί και στην αναγνώριση παραβίασης του εν λόγω άρθρου από τη Βόρεια Μακεδονία. Το αποφασιστικό κριτήριο για να χαρακτηριστεί μια απέλαση ως «συλλογική» είναι η απουσία «εύλογης και αντικειμενικής εξέτασης της συγκεκριμένης περίπτωσης κάθε μεμονωμένου αλλοδαπού της ομάδας»⁸. Εξαιρέσεις από αυτόν τον κανόνα έχουν βρεθεί σε περιπτώσεις όπου η έλλειψη ατομικής απόφασης απέλασης θα μπορούσε να αποδοθεί στη συμπεριφορά του ίδιου του αιτούντος⁹. Στην υπόθεση *N.D. και N.T.*, το Δικαστήριο έκρινε ότι η εξαίρεση που απαλλάσσει ένα κράτος από την ευθύνη δυνάμει του άρθρου 4 του 4ου Πρωτοκόλλου θα πρέπει να εφαρμόζεται σε καταστάσεις στις οποίες η συμπεριφορά ατόμων που διασχίζουν τα χερσαία σύνορα με μη νόμιμο τρόπο, εκμεταλλευόμενοι σκόπιμα τον μεγάλο αριθμό τους και χρησιμοποιώντας βία, ήταν τέτοια ώστε να δημιουργηθεί μια κατάσταση που ήταν δύσκολα ελέγξιμη η οποία θα έθετε σε κίνδυνο τη δημόσια ασφάλεια. Έχει σημασία να τονισθεί ότι στη μεταγενέστερη απόφαση *Asady και λοιποί κατά Σλοβακίας*¹⁰, το Δικαστήριο εφαρμόζει μέρος του παραπάνω τεστ σημειώνοντας ότι, παρόλο που οι προσφεύγοντες διέσχισαν τα σύνορα της Σλοβακίας με μη νόμιμο τρόπο, αναχαιτίστηκαν στο έδαφός της, ενώ το κράτος παρείχε πρόσβαση σε μέσα νόμιμης εισόδου μέσω κατάλληλης συνοριακής διαδικασίας. Στη σχολιαζόμενη υπόθεση *A.A. και λοιποί*, το Δικαστήριο πρόσθεσε (παρ. 114) ότι θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη εάν, στις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης, το συμβαλλόμενο κράτος παρείχε πραγματική και αποτελεσματική πρόσβαση στα μέσα νόμιμης εισόδου, ιδίως στις συνοριακές διαδικασίες, και εάν το έκανε, εάν υπήρχαν λόγοι για τους οποίους οι προσφεύγοντες

Guarantee of Non-Refoulement after N.D. and N.T., *Verfassungsblog*, 19 Φεβρουαρίου 2020, διαθέσιμο στο: <https://verfassungsblog.de/the-elephant-in-the-room/> και C. HRUSCHKA, *Hot returns remain contrary to the ECHR: ND & NT before the ECHR*, EU Immigration and Asylum Law and Policy Blog, 28 Φεβρουαρίου 2020, διαθέσιμο στο: <https://eumigrationlawblog.eu/hot-returns-remain-contrary-to-the-echr-nd-nt-before-the-echr/>.

8. Βλ. ΕΔΔΑ *N.D. και N.T. κατά Ισπανίας*, ό.π., παρ. 195.

9. Βλ. ΕΔΔΑ *Shahzad κατά Ουγγαρίας* (Προσφυγή Νο 12625/17), απόφαση της 8ης Ιουλίου 2021, παρ. 59.

10. ΕΔΔΑ *Asady και λοιποί κατά Σλοβακίας* (Προσφυγή Νο 24917/15), απόφαση της 24ης Μαρτίου 2020, παρ. 62. Η δε αποκλίνουσα γνώμη συγκεκριμένων δικαστών στην απόφαση χρησιμοποιεί τα κριτήρια της *N.D. και N.T.* οδηγούμενη σε αντίθετο συμπέρασμα με βάση τα πραγματικά περιστατικά της *Asady*.

δεν τα χρησιμοποίησαν και οι οποίοι οφείλονται σε αντικειμενικά γεγονότα για τα οποία ευθύνεται το κράτος.

Εξάλλου, σύμφωνα με το Δικαστήριο¹¹, η ΕΣΔΑ δεν εμποδίζει τα κράτη, κατά τον έλεγχο των συνόρων, να απαιτούν την υποβολή αιτήσεων διεθνούς προστασίας στα υπάρχοντα συνοριακά σημεία διέλευσης και να αρνούνται την είσοδο στην επικράτειά τους σε αλλοδαπούς, συμπεριλαμβανομένων πιθανών αιτούντων άσυλο, που δεν έχουν συμμορφωθεί, χωρίς πειστικούς λόγους, με αυτές τις ρυθμίσεις επιδιώκοντας να περάσουν τα σύνορα σε διαφορετική τοποθεσία, ιδίως, όπως συνέβη στην προκειμένη περίπτωση, εκμεταλλευόμενοι τον μεγάλο αριθμό τους.

Εν προκειμένω, το γεγονός ότι οι μετανάστες/πρόσφυγες απομακρύνθηκαν χωρίς να υποβληθούν σε διαδικασία ταυτοποίησης ή εξέταση της προσωπικής τους κατάστασης από τις αρχές της Βόρειας Μακεδονίας, το οποίο δεν αμφισβητείται από την Κυβέρνηση, θα πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η απέλασή τους ήταν συλλογικής φύσης, εκτός εάν η έλλειψη εξέτασης της κατάστασής τους θα μπορούσε να αποδοθεί στη δική τους συμπεριφορά¹². Το τελευταίο αποτελεί και ένα βασικό στοιχείο πρώτου σταδίου εξέτασης που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη απόφαση, η οποία εντάσσεται στην ευρύτερη νομολογία των αποφάσεων που ακολουθούν το σκεπτικό της *N.D. και N.T. κατά Ισπανίας*. Παρόλα αυτά, εξετάζοντας το εάν η έλλειψη ατομικών αποφάσεων απέλασης μπορεί να δικαιολογηθεί από τη συμπεριφορά των προσφευγόντων, το Δικαστήριο υπογραμμίζει τη διαφορά με την υπόθεση *N.D. και N.T.* στο ότι στα πραγματικά περιστατικά της σχολιαζόμενης απόφασης δεν υπήρξε χρήση βίας, όπως και στην υπόθεση *Shahzad κατά Ουγγαρίας*¹³. Το γεγονός αυτό δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να καταλήξει ότι στην πραγματικότητα ήταν οι προσφεύγοντες που έθεσαν εαυτούς σε κίνδυνο εισερχόμενοι παρανόμως στο έδαφος της Βόρειας Μακεδονίας στις 14 Μαρτίου 2016, εκμεταλλευόμενοι τον μεγάλο αριθμό της ομάδας μεταναστών/προσφύγων. Δεν έκαναν χρήση των υφιστάμενων διαδικασιών νόμιμης εισόδου στο έδαφος του κράτους σύμφωνα με τις διατάξεις της εσωτερικής νομοθεσίας σχετικά με τη διέλευση των συνόρων. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, το Δικαστήριο θεωρεί ότι η έλλειψη ατομικών αποφάσεων απομάκρυνσης μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι προσφεύγοντες, εάν πράγματι επιθυμούσαν να διεκδικήσουν δικαιώματα βάσει της ΕΣΔΑ, δεν έκαναν χρήση των υφιστάμενων νόμιμων διαδικασιών για τον σκοπό αυτό και, επομένως, ήταν συνέπεια της δικής τους συμπεριφοράς. Κατά τούτο

κρίνεται ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 του 4ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

Η εξαίρεση της συνδρομής συγκεκριμένης συμπεριφοράς από τους προσφεύγοντες φαίνεται να επανέρχεται στη σχολιαζόμενη απόφαση, όπως έγινε και στην υπόθεση *N.D. και N.T.*, γεγονός το οποίο αφήνει κενά και προβληματικά σημεία στο σκεπτικό και παραγνωρίζει την κατάσταση στην οποία βρίσκονται συνήθως οι προσφυγικοί πληθυσμοί και τον τρόπο με τον οποίο καταφέρνουν να αιτηθούν άσυλο. Ο χαρακτηρισμός της προσπάθειας να περάσουν οι προσφεύγοντες τα σύνορα σε διαφορετική τοποθεσία από την τοποθεσία των υπάρχοντων συνοριακών σημείων διέλευσης ως «συμπεριφοράς» για ορισμένες υποθέσεις δεν λαμβάνει υπόψη αυτή ακριβώς την πτυχή της κατάστασης στην οποία βρίσκονται (π.χ. άγνοια των προσφύγων σχετικά με την ακριβή τοποθεσία των υπάρχοντων συνοριακών σημείων διέλευσης, αναγκαστική μετακίνηση σε διαδρομές κυκλωμάτων διακίνησης κ.λπ.).

Εξάλλου, η χρήση ή μη βίας από τους προσφεύγοντες δεν συνδέεται με συγκεκριμένο βαθμό προστασίας σε αυτό το στάδιο, καθώς υπάρχουν, για παράδειγμα, εντός των διαδικασιών ασύλου, συγκεκριμένες περιπτώσεις για τον αποκλεισμό από τη διεθνή προστασία. Ασφαλώς, όμως, τα κριτήρια και οι διαδικαστικές εγγυήσεις για την απομάκρυνση από το έδαφος δεν εντάσσονται σε αυτή την περίπτωση. Συνεπώς, το τεστ της συμπεριφοράς των προσφευγόντων που ακολουθείται από το Δικαστήριο δεν εδράζεται σε μηχανισμούς του διεθνούς προσφυγικού δικαίου και του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως σχετικά με την πρόσβαση στο άσυλο και στις διαδικασίες του.

Γ. Κριτική προσέγγιση στην απόφαση και εναλλακτική στάση στα ουσιαστικά ζητήματα των παραβιάσεων

Το παραπάνω σκεπτικό, αν και επιχειρεί έναν «πρακτικό συμβιβασμό», καταλήγει υπέρ της υποχρέωσης διαχείρισης των συνόρων του κράτους και της μετανάστευσης, υπέρ της δημόσιας ασφάλειας σε βάρος των δικαιωμάτων των μεταναστών/προσφύγων με βάση τα δεδομένα της συγκεκριμένης υπόθεσης. Εντούτοις, στην πραγματικότητα παραγνωρίζει ορισμένα ουσιαστικά ζητήματα, τα οποία χρειάζεται να ληφθούν υπόψη και να αιτιολογηθούν σε επόμενες υποθέσεις.

Πρώτον, η απόφαση εν γένει δίνει την αίσθηση ότι, από τη μία πλευρά, δέχεται ότι υφίσταται μια κατάσταση επαναπροωθήσεων («pushbacks») που θα προσέγγιζε το περιεχόμενο του άρθρου 4 του 4ου Πρωτοκόλλου αλλά, λόγω της συμπεριφοράς των προσφευγόντων και της πληρότητας του συστήματος υποδοχής και ασύλου, δεν εντοπίζεται παραβίαση της ως άνω διάταξης. Η αιτιολογία του σκεπτικού αυτού του είδους αποφάσεων και της νομολογίας αυτών των

11. Βλ. παρ. 115 της σχολιαζόμενης απόφασης.

12. Ibid, παρ. 113.

13. ΕΔΔΑ *Shahzad κατά Ουγγαρίας*, ό.π., παρ. 61.

υποθέσεων χρειάζεται να ενισχυθεί σημαντικά, καθώς το Δικαστήριο παρουσιάζεται διστακτικό ενώπιον ενός από τα σημαντικότερα ζητήματα του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου των τελευταίων ετών με πολλαπλές διαστάσεις σε άλλες υποθέσεις αιτούντων άσυλο και προσφύγων και ενδεχομένως πολλαπλασιασμό ανέλεγκτων παραβιάσεων.

Δεύτερον, παραγνωρίζεται το ζήτημα της δημόσιας ασφάλειας¹⁴ και η σχέση του με το διεθνές προσφυγικό δίκαιο και το σύγχρονο δίκαιο ασύλου. Ας υποθέσουμε ότι ορισμένες καταστάσεις μετακινήσεων μεικτών μεταναστευτικών ροών μπορεί να αποτελέσουν κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια εάν συντρέχουν ορισμένα κριτήρια, π.χ. όταν η ροή αφορά μαζική μετακίνηση στα σύνορα με αποτέλεσμα τη δυσκολία διαχείρισης των συνόρων, κατάθεσης αιτημάτων ασύλου με δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο, ταυτοποίησης των ατόμων και της κάλυψης των αναγκών τους, όταν υπάρχει βία κ.ά. Αν υπάρχουν τέτοιου είδους κριτήρια, το σκεπτικό του Δικαστηρίου θα πρέπει να είναι σαφέστερο και να συμπεριλάβει στην «εξίσωση» και τις υποχρεώσεις του κράτους σε αυτές τις περιπτώσεις, οι οποίες δεν μπορούν να περιορίζονται στη διαχείριση των συνόρων αλλά περιλαμβάνουν και τη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών με γνώμονα τα ανθρώπινα δικαιώματα και την εφαρμογή της αρχής της μη επαναπροώθησης, η οποία είναι απαραβίαστη. Ωστόσο, όπως είναι σαφές, δεν αποτελούν όλες οι καταστάσεις κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια· μπορεί να ενέχουν κινδύνους, οι οποίοι με ορθή διαχείριση να μην πραγματοποιηθούν. Οι πρόσφατες μαζικές μετακινήσεις των πολιτών Ουκρανίας αναδεικνύουν αυτή την πτυχή και η αναγνώριση αυτής της πραγματικότητας όπου δεν υπάρχει εκ προοιμίου κίνδυνος θα βοηθούσε την εμπέδωση της προστασίας των δικαιωμάτων, μέρος του ρόλου του ίδιου του Δικαστηρίου. Είναι σίγουρο, εξάλλου, ότι οι ίδιοι οι προσφυγικοί πληθυσμοί δεν αποτελούν συνολικά κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια, καθώς αυτό θα αντέβαινε στο διεθνές προσφυγικό δίκαιο και στη Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, λαμβάνοντας δε υπόψη και την ερμηνεία της¹⁵. Αντίθετα,

συναφές ζήτημα είναι και το πώς αξιολογείται η ύπαρξη κυκλωμάτων διακίνησης, το εάν αυτά, αντί για τους ίδιους τους προσφυγικούς πληθυσμούς, αποτελούν κίνδυνο, καθώς και οι σχετικές υποχρεώσεις του κράτους για την αντιμετώπιση των πρώτων.

Το διεθνές προσφυγικό δίκαιο και το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι βασικοί άξονες που λειτουργούν ως ανάχωμα σε προκλήσεις όπως οι παραπάνω. Η αρχή της μη επαναπροώθησης, όπως ισχύει διεθνώς¹⁶ στους παραπάνω κλάδους δικαίου, καθώς και στο διεθνές εθιμικό δίκαιο, οφείλει να τηρείται απαρέγκλιτα και να αναδεικνύει τις παραβιάσεις φωτίζοντας και άλλες διατάξεις, όπως τα άρθρα της συγκεκριμένης υπόθεσης. Εξάλλου και το πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ, ιδίως τα άρθρα 18, 19, 41 και 47 του ΧΘΔΕΕ, αναφέρεται σε ζητήματα θεμελιωδών δικαιωμάτων στα σύνορα, συμπεριλαμβάνοντας και αντανάκλυντας, μεταξύ άλλων, και την προστασία του άρθρου 4 του 4ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ¹⁷.

Τρίτον, το βασικό ζήτημα που ανακύπτει στο σκεπτικό του Δικαστηρίου σε αυτές τις υποθέσεις είναι το ότι καλείται να ισορροπήσει μεταξύ του δικαιώματος/ υποχρέωσης της διαχείρισης των συνόρων, όπως αναφέρει, και των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ. Τα παραπάνω δεν είναι όμως αντιδιαμετρικά αντίθετα, ενώ η χρήση επιχειρημάτων και η ένταξη θεμελιωδών δικαιωμάτων και της υποχρέωσης σεβασμού τους εντός του δικαιώματος και της υποχρέωσης του κράτους για τη διαχείριση των συνόρων και της μετανάστευσης θα ενδυνάμωνε τη νομολογία. Ειδικότερα, η σύνδεση των παραπάνω με την υποχρέωση ύπαρξης δίκαιων και αποτελεσματικών συστημάτων υποδοχής και ασύλου ικανών να ανταπεξέλθουν στις μεταναστευτικές ροές

βαίνει αναγκαστικά πριν του αναγνωρισθεί επίσημα το καθεστώς του πρόσφυγα. Συνεπώς, η σχετική αναγνώριση έχει δηλωτικό και όχι δημιουργικό χαρακτήρα. Δεν γίνεται δηλαδή κανείς πρόσφυγας εξαιτίας της αναγνώρισης, αλλά αναγνωρίζεται ως πρόσφυγας επειδή είναι». Βλ. στο ίδιο: ρήτρες αποκλεισμού και παύσης.

14. Βλ. ανάλυση στο CoE-CommDH, Pushed beyond the limits. Four areas for urgent action to end human rights violations at Europe's borders, Recommendation, Απρίλιος 2022, σ. 28 επ., διαθέσιμο στο: <https://rm.coe.int/pushed-beyond-the-limits-urgent-action-needed-to-end-human-rights-viol/1680a5a14d>.

15. ΥΑ/ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Εγχειρίδιο για τις Διαδικασίες και τα Κριτήρια Καθορισμού του Καθεστώτος των Προσφύγων σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, Φεβρουάριος 2019 (επανεκδόση στην αγγλική γλώσσα), παρ. 28: «Ένα πρόσωπο είναι πρόσφυγας σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 από τη στιγμή που συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις του σχετικού ορισμού. Τούτο πρέπει να συμ-

16. ΥΑ/ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Γνωμοδότηση για την Εξω-εδαφική Εφαρμογή της Αρχής της μη Επαναπροώθησης στο πλαίσιο της Σύμβασης του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, 2007, παρ. Ι. Βλ. και Ε. ΤΖΑΒΑΛΑ, Η αναγνώριση του απαρέγκλιτου σεβασμού της αρχής της μη επαναπροώθησης στην Ευρώπη και η συστηματική παραβίαση αυτής στην πράξη, Επετηρίδα Δικαίου Προσφύγων και Αλλοδαπών 2018-2020, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2022, σσ. 551-582.

17. FRA, Scope of the principle of *non-refoulement* in contemporary border management: evolving areas of law, 2016. FRA/Council of Europe, European standards on legal remedies, complaints mechanisms and effective investigations at borders, 09 Ιουλίου 2021. FRA/Council of Europe, Handbook on European law relating to asylum borders and immigration, 2020. Βλ. Κεφ. 6: Access to Protection, σε C. COSTELLO, The Human Rights of Migrants and Refugees in European Law, OUP, 2016.

και τις προκλήσεις που εμφανίζονται είναι κρίσιμο στοιχείο. Στο σημείο που τέμνεται η διαχείριση συνόρων με τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αρχής της μη επαναπροώθησης, ανακύπτουν ορισμένες υποχρεώσεις από μέρους του κράτους, οι οποίες δεν μπορούν να περνούν απαρατήρητες.

Στην παρ. 117, το Δικαστήριο αναφέρει ότι αν και η Κυβέρνηση δεν παρείχε συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά με τη διαθεσιμότητα διερμηνέων, ενόψει των εκατοντάδων ή και χιλιάδων πιστοποιητικών που εκδίδονται σε καθημερινή βάση, είναι σαφές ότι κάποια διερμηνεία ήταν διαθέσιμη. Δεν γίνεται κατανοητό, ωστόσο, πώς καταλήγει σε αυτό το συμπέρασμα το Δικαστήριο, όταν μάλιστα η ενημέρωση και η διερμηνεία ως προς το πλησιέστερο κέντρο υποδοχής ή γραφείο ασύλου είναι κρίσιμη ως ένα πρώτο στοιχείο προστασίας του αιτούντος άσυλο.

Ακολούθως, στην παρ. 122, το Δικαστήριο αναφέρει ότι, παρά τις ελλείψεις στη διαδικασία ασύλου και τις αναφερθείσες επαναπροωθήσεις¹⁸, δεν είναι πεπεισμένο, από τη μία, ότι το κράτος παρέλειψε να παράσχει πραγματική και αποτελεσματική πρόσβαση στις διαδικασίες νόμιμης εισόδου στη Βόρεια Μακεδονία, ιδίως με την εφαρμογή διαδικασιών διεθνούς προστασίας στα συνοριακά σημεία διέλευσης, ενόψει των αξιώσεων προστασίας βάσει του άρθρου 3, ή, από την άλλη, ότι οι προσφεύγοντες – υποθέτοντας ότι δεν είχαν πραγματική βούληση να αναζητήσουν διεθνή προστασία στη Βόρεια Μακεδονία – είχαν λόγους στη βάση αντικειμενικών γεγονότων για τα οποία ήταν υπεύθυνο το κράτος, ώστε εν τέλει να μην κάνουν χρήση αυτών των διαδικασιών. Γίνεται κατανοητό ότι η εξέταση αυτή παραγνώνει τις ελλείψεις του συστήματος ασύλου και υποδοχής της εκάστοτε χώρας προορισμού αλλά και διέλευσης, ελλείψεις οι οποίες είναι σημαντικές και οδηγούν πολύ συχνά σε παραβιάσεις του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Επίσης, ο συλλογισμός αυτός του Δικαστηρίου στην ουσία φαίνεται να «διευρύνει» ή να επαναφέρει τα αρνητικά αποτελέσματα της λανθασμένης εφαρμογής του Κανονισμού του Δουβλίνου (αριθ. 604/2013), ακόμη και για μη συμβαλλόμενα μέρη, θεωρώντας τις χώρες στα σύνορα της ΕΕ ως χώρες κατάλληλες για να διεξαχθεί η διαδικασία διεθνούς προστασίας παρά τις ελλείψεις που υπάρχουν σε αυτές. Η διεθνής συνεργασία, βέβαια, σε ζητήματα ασύλου με κατεύθυνση την εμπέδωση πολιτικών και μηχανισμών επανεγκατάστασης και μετεγκατάστασης (resettlement και relocation) και με την ανάπτυξη του Οργανισμού της ΕΕ για το Άσυλο (εφεξής «ΕΥΑΑ»), οδηγεί σε νέα δεδομένα ως προς την αλληλεγγύη μεταξύ κρατών μελών και νέες προοπτικές για τον συντονισμό με συνεργαζόμενα κράτη (π.χ. Τουρκία,

Βόρεια Μακεδονία, Αλβανία)¹⁹. Άλλωστε, οι ελλείψεις και τα κενά καθιστούν κατανοητή τη συνεργασία του ΕΥΑΑ με τη Βόρεια Μακεδονία κατά τα έτη 2020-2022 για την ενδυνάμωση του συστήματος υποδοχής και ασύλου²⁰.

Τέταρτον, συνδυαστικά με την ως άνω ανάλυση, το Δικαστήριο οφείλει να λαμβάνει υπόψη και την κατάσταση που επικρατεί στη χώρα διέλευσης, όπως εν προκειμένω η Ελλάδα. Στην περίπτωση που επίκειται κίνδυνος παραβίασης του άρθρου 3 ΕΣΔΑ λόγω συνθηκών υποδοχής και ασύλου στην προηγούμενη χώρα διέλευσης, αυτό είναι ένα σημαντικό στοιχείο που χρειάζεται να ληφθεί υπόψη. Στις υποθέσεις *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας*, *Hirsi Jamaa και λοιποί κατά Ιταλίας* και *Shariif και λοιποί κατά Ιταλίας και Ελλάδας*²¹ διαφαίνεται ότι υπάρχει μια ενιαία στάση και θέση σε σχέση με τις σχετικές παραβιάσεις, διαμορφώνοντας μια στιβαρή νομολογιακή θέση, η οποία φαίνεται να αλλοιώνεται με τις τελευταίες νομολογιακές κατευθύνσεις, ειδικά αναφορικά με την αρχή της μη επαναπροώθησης.

III. Αποτίμηση και συμπεράσματα

Οι αρχές που διαμορφώνονται με την ως άνω νομολογία, ενώ προτάσσουν μια διάσταση διαχείρισης συνόρων σε μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών, ενόψει δυσκολιών των κρατών υποδοχής να ανταποκριθούν στις ανάγκες των μεταναστών/προσφύγων και να ακολουθήσουν τις απαραίτητες διαδικασίες υποδοχής και ασύλου και περιπτώσεων απελάσεων ή επαναπροωθήσεων του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 4 του 4ου Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ, δεν μπορούν να θεωρηθούν απολύτως συμβατές με ένα σύγχρονο διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου και ένα εν εξελίξει διεθνές προσφυγικό δίκαιο και ευρωπαϊκό δίκαιο ασύλου. Το πλαίσιο της διαχείρισης των συνόρων και της μετανάστευσης εμπεριέχει τον σεβασμό θεμελιωδών δικαιωμάτων και την προστασία του δικαιώματος στο άσυλο. Η δέσμευση των αρμόδιων αρχών που προβαίνουν στη διαχείριση των παραπάνω υφίσταται έναντι και του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου.

19. ΕΥΑΑ, International Stakeholders – Third Countries, διαθέσιμο στο: <https://euaa.europa.eu/partners/international-stakeholders>.

20. EASO, Roadmap for Cooperation EASO-North Macedonia (2020-2022): Strengthening the asylum and reception systems in line with the Common European Asylum System and EU standards, διαθέσιμο στο: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/2022-02/MK_RM_Cover.pdf.

21. ΕΔΔΑ *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας* (Προσφυγή No 30696/09), απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2011, παρ. 358. ΕΔΔΑ *Hirsi Jamaa και λοιποί κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 27765/09), απόφαση της 23ης Φεβρουαρίου 2012, παρ. 131. ΕΔΔΑ *Shariif και λοιποί κατά Ιταλίας και Ελλάδας* (Προσφυγή No 16643/09), απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2014.

18. Βλ. παρ. 17, 28, 47 και 48 της σχολιαζόμενης απόφασης.

Η δέσμευση των αρχών υποδοχής και ασύλου ώστε να είναι έτοιμες να υποδεχθούν ευάλωτα και μη άτομα με ειδικές ανάγκες υποδοχής και αντίστοιχα αιτήματα ασύλου είναι μια βασική συνθήκη που δεν μπορεί να παραβλεφθεί από την υπόλοιπη νομολογία του Δικαστηρίου. Αν υποθέσουμε ότι ανάμεσα στις ομάδες αυτές των μεταναστών/προσφύγων υπάρχουν και ευάλωτα άτομα για λόγους ηλικίας, αναπηρίας, ψυχικής υγείας, έμφυλης βίας, βασανιστηρίων κ.ά., η «ευθύνη» τους με βάση τη συμπεριφορά τους για την παράνομη είσοδο παραμένει η ίδια; Συνεπώς, θα χρειαστεί σε μελλοντικές αποφάσεις να ληφθούν υπόψη τα εν λόγω δεδομένα, ειδάλως η νομολογία του Δικαστηρίου θα καταστεί αποσπασματική και διφορούμενη με αποτέλεσμα επόμενες και συνεχείς παραβιάσεις σε εθνικό επίπεδο, ακόμα και όταν οι αριθμοί ή και η ύπαρξη εύλογης και αντικειμενικής εξέτασης της εκάστοτε περίπτωσης δεν καθιστούν την απέλαση συλλογική. Στην τελευταία περίπτωση μπορεί να υπάρχουν οι εγγυήσεις εξέτασης στο σύστημα υποδοχής και ασύλου αλλά οι μετανάστες/ πρόσφυγες να μην καταφέρνουν να φτάσουν σε αυτό το στάδιο λόγω των επαναπροωθήσεων.

Εξάλλου, το Δικαστήριο οφείλει στο σκεπτικό του να λαμβάνει υπόψη την υποχρέωση για εθνικό ανεξάρτητο ελεγκτικό μηχανισμό και εποπτεία για τις επαναπροωθήσεις, τις εκθέσεις των ως άνω μηχανισμών καθώς και διεθνών και ευρωπαϊκών οργάνων και θεσμών, όπως ο Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και ο Ειδικός Εκπρόσωπος για τη Μετανάστευση και το Άσυλο του Συμβουλίου της Ευρώπης²². Συνεπώς, γίνεται

22. CoE-CommDH, ό.π. Βλ. τις εκθέσεις για τις χώρες στις οποίες ο Ειδικός Εκπρόσωπος διεξάγει αποστολές, SRSG, Country reports, διακείμεμο στο: <https://www.coe.int/en/web/special-representative->

κατανοητό πως το διεθνές προσφυγικό δίκαιο και το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορούν να δώσουν απαντήσεις σε επίπεδο πολιτικών ώστε η διαχείριση της μεικτής μετανάστευσης να εγγυάται την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Χρειάζεται δε να ληφθεί υπόψη πως, αν και οι προοδευτικές επιτροπές του ΟΗΕ σε ζητήματα προστασίας της αρχής της μη επαναπροώθησης μπορεί να μην τοποθετούνται στην καλύτερη θέση ως προς τη συμμόρφωση και τη διάχυση των σχετικών αρχών, απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή στη νομολογία τους σχετικά με τη μη επαναπροώθηση από το ΕΔΔΑ στο πνεύμα της εσωτερικής συνοχής της διεθνούς απαγόρευσής της και της εξωτερικής αποτελεσματικότητας, έναντι των εθνικών οργάνων αρμόδιων για τη λήψη σχετικών αποφάσεων²³.

Εν κατακλείδι, η πληρότητα του σκεπτικού, η σαφέστερη διεύρυνση των κριτηρίων που τίθενται στην ως άνω νομολογία με την προσέγγιση των συναφών υποθέσεων που καταλήγουν σε παραβίαση και τα χαρακτηριστικά της προστασίας, όπως συνοπτικά παρατέθηκαν παραπάνω, δεν είναι αμελητέα όταν το Δικαστήριο πρωτοστατεί σε ένα σύγχρονο διεθνές πλαίσιο προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

[secretary-general-migration-refugees/country-reports](https://www.coe.int/en/web/special-representative-secretary-general-migration-refugees/country-reports).

23. B. ÇALI / C. COSTELLO / S. CUNNINGHAM, Hard Protection through Soft Courts? *Non-Refoulement* before the United Nations Treaty Bodies, σε: German Law Journal, 08 Απριλίου 2020, διαθέσιμο στο: <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/hard-protection-through-soft-courts-nonrefoulement-before-the-united-nations-treaty-bodies/EC-C8BF6783058183A59A5D06DF74E036>.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

► Αστική ευθύνη του Δημοσίου από νόμιμες πράξεις

Αγωγή αποζημίωσης κατά του Δημοσίου για βλάβη που προκλήθηκε από νόμιμες πράξεις των οργάνων του και οριοθέτηση του αντικειμένου της δίκης

αστική ευθύνη του Δημοσίου (105 ΕισΝΑΚ) – αρχή της ισότητας στα δημόσια βάρη (4 παρ. 5 Συντ.) – χρέος κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης (25 παρ. 4 Συντ.) – απαράδεκτο δεύτερης αγωγής του αυτού αντικειμένου (76 παρ. 1 ΚΔΔ) – δεδουλευμένο από απόφαση που εκδίδεται επί αγωγής αποζημίωσης κατά του Δημοσίου (197 ΚΔΔ)

ΔΠρΑθ (Τμ. 25ο – Τριμελές), απόφαση αριθμ. 4978/2022, 14.04.2022

Στην επίδικη διαφορά το δικαστήριο επιλήφθηκε αγωγής, με την οποία οι ενάγοντες ζήτησαν να αναγνωρισθεί η υποχρέωση του Ελληνικού Δημοσίου, σύμφωνα με τα άρθρα 105 ΕισΝΑΚ και 932 ΑΚ, να τους καταβάλει χρηματικό ποσό ως χρηματική ικανοποίηση λόγω ψυχικής οδύνης που υπέστησαν, εξαιτίας του θανάτου της συγγενούς τους από τις κατά τους ισχυρισμούς τους παράνομες πράξεις και παραλείψεις των οργάνων του εναγομένου. Επικουρικά δε, ζήτησαν να αναγνωρισθεί ισόποση οφειλή ως αποζημίωση από νόμιμες πράξεις των οργάνων του εναγομένου, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 5 Συντ.

Από την αποδεικτική διαδικασία προέκυψε ότι τέσσερις αλλοδαποί κρατούμενοι που είχαν αποδράσει προ ολίγων ημερών από σωφρονιστικό κατάστημα εντοπίστηκαν επιβαίνοντες σε Ι.Χ. αυτοκίνητο που κινείτο επί της Ε.Ο. Αθηνών-Κορίνθου και καταδιώχθηκαν από δύο περιπολικά οχήματα της Ελληνικής Αστυνομίας. Καθώς η καταδίωξη τελούσε σε εξέλιξη, ένας εκ των δραπετών πυροβόλησε επανειλημμένα προς τα αστυνομικά οχήματα και, χωρίς τούτο να γίνει αντιληπτό από τους αστυνομικούς, μία βολίδα προερχόμενη από το πυροβόλο όπλο του καταδιωκόμενου δράστη εξοστρακίστηκε στο οδόστρωμα και έπληξε την θανούσα, η οποία την ίδια χρονική στιγμή διερχόταν από το αντίθετο ρεύμα κυκλοφορίας οδηγώντας το Ι.Χ αυτοκίνητό της.

Αρχικά, οι ενάγοντες άσκησαν αγωγή ενώπιον του αυτού δικαστηρίου, αιτούμενοι να αναγνωρισθεί η υποχρέωση του Ελληνικού Δημοσίου να καταβάλει σε έκαστο αυτών χρηματικό ποσό ως χρηματική ικανοποίηση λόγω ψυχικής οδύνης που υπέστησαν από τον θάνατο της συγγενούς τους, ο οποίος προήλθε κατά τους ισχυρισμούς τους από παράνομες πράξεις και παραλείψεις του εναγομένου. Η αγωγή απορρίφθηκε με απόφαση του δικαστηρίου, με την οποία κρίθηκε, μεταξύ άλλων, ότι τα αστυνομικά όργανα επέλεξαν τον τρόπο και τα

μέσα για τον εντοπισμό και την καταδίωξη των υπόπτων εντός των ορίων της διακριτικής τους εξουσίας, με αποτέλεσμα να μην στοιχειοθετείται αδικοπρακτική ευθύνη του εναγομένου. Η ως άνω κρίση επικυρώθηκε με απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, απορριπτομένης της εφέσεως των εναγόντων, οι οποίοι ακολούθως άσκησαν αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του ΣτΕ, που μέχρι την έκδοση της σχολιαζόμενης απόφασης παρέμενε εκκρεμής.

Οι ενάγοντες επανήλθαν με νέα αγωγή ενώπιον του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών, ισχυριζόμενοι ότι οι αιτιάσεις τους ερειδόνταν σε νέα πραγματική και, επικουρικά, σε νέα νομική βάση. Συγκεκριμένα, στην μεν κύρια βάση της αγωγής οι ενάγοντες προσέθεσαν τον ισχυρισμό ότι τα περιπολικά που συμμετείχαν στην καταδίωξη παρανόμως δεν εξέπεμπαν φωτεινό σήμα κινδύνου παρά τον κατεπείγοντα χαρακτήρα της αποστολής τους, με αποτέλεσμα να μην προειδοποιούνται οι διερχόμενοι οδηγοί, ενώ με την επικουρική βάση της αγωγής, οι ενάγοντες ζήτησαν για πρώτη φορά το ίδιο ποσό ως αποζημίωση από νόμιμες πράξεις των οργάνων του εναγομένου, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 5 Συντ., με το σκεπτικό ότι η διακινδύνευση της ζωής της συγγενούς τους οδήγησε στον θανατηφόρο τραυματισμό της, δηλαδή σε βλάβη ιδιαίτερη και σπουδαία, υπερβαίνουσα τα ανεκτά όρια της υποχρέωσης των πολιτών να υφίστανται ζημία από νόμιμη κρατική δραστηριότητα.

Η κύρια βάση της νέας αγωγής απορρίφθηκε ως απαράδεκτη με τη σχολιαζόμενη απόφαση, καθώς θεωρήθηκε ότι δεν στηρίζεται σε νέα πραγματικά περιστατικά, αλλά πρόκειται για δεύτερη αγωγή κατά την έννοια του άρθρου 76 παρ. 1 ΚΔΔ, εν πάση δε περιπτώσει θα έπρεπε να απορριφθεί και λόγω δεδουλευμένου κατ' άρθρο 197 ΚΔΔ. Ωστόσο, η επικουρική βάση της αγωγής κρίθηκε εξεταστέα κατ' ουσίαν ως ερειδόμενη σε διάφορη νομική βάση. Το δικαστήριο δέχθηκε ότι σε περίπτωση που συνεπεία νόμιμης αστυνομικής επιχείρησης για τη σύλληψη κακοποιών επέλθει θάνατος τρίτου, απορρέει ευθέως από τον συνδυασμό των άρθρων 4 παρ. 5 και 25 παρ. 4 Συντ. ευθύνη του Κράτους προς εύλογη χρηματική ικανοποίηση των συγγενών του θανόντος λόγω ψυχικής οδύνης. Εν προκειμένω, αποδείχθηκε ότι ο θάνατος επήλθε κατά την ανταλλαγή πυροβολισμών μεταξύ αστυνομικών και καταδιωκόμενων κακοποιών, ανακύψασα στο πλαίσιο νόμιμης διοικητικής δράσης (αστυνομικής επιχείρησης) προς εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης. Κατόπιν των ανωτέρω, η αγωγή έγινε εν μέρει δεκτή κατά την επικουρική της βάση.

Παρατηρήσεις

Φίλιππος - Εμμανουήλ Γεωργαλής*

I. Εισαγωγικά

Στην επίδικη υπόθεση το δικαστήριο έκρινε αγωγή χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης των συγγενών θανούσης στο πλαίσιο εν εξελίξει αστυνομικής επιχείρησης. Η απόφαση παρουσιάζει ενδιαφέρον σε επίπεδο τόσο δικονομικού όσο και ουσιαστικού δικαίου.

Το δικονομικό δικαίου ενδιαφέρον της υπόθεσης συνίσταται στο γεγονός ότι της κρινόμενης είχε προηγηθεί η άσκηση έτερης αγωγής των αυτών προσώπων, με την οποία είχαν αιτηθεί την αναγνώριση ισόποσης οφειλής από το ίδιο βιοτικό συμβάν, με συνέπεια το δικαστήριο να αντιμετωπίσει εν προκειμένω το ζήτημα αφενός του χαρακτηρισμού της κρινόμενης αγωγής ως δεύτερης κατ' άρθρο 76 παρ. 1 ΚΔΔ, αφετέρου της ύπαρξης δεδικασμένου, καθώς η προηγηθείσα αγωγή είχε ήδη απορριφθεί τελεσίδικα. Η επίλυση του δικονομικού ζητήματος προϋποθέτει την ακριβή οριοθέτηση του αντικειμένου των δύο ανοιγισίων δικών, ιδίως με τη σύγκριση των δύο αγωγών κατά πραγματική και νομική βάση.

Εξάλλου, το ουσιαστικού δικαίου ενδιαφέρον της υπόθεσης έγκειται στην εξέταση της αγωγής υπό την επικουρική της βάση, με την οποία δεν προβάλλεται παρανομία της Διοίκησης αλλά επιδιώκεται η θεμελίωση, σύμφωνα με τα άρθρα 4 παρ. 5 και 25 παρ. 4 Συντ., αστικής ευθύνης του Δημοσίου σε νόμιμες πράξεις της Διοίκησης, από τις οποίες απέρρευσε βλάβη που συνιστά υπέρμετρη θυσία των ενδιαφερομένων χάριν του κοινωνικού συνόλου και, ως εκ τούτου, πρέπει να αποκατασταθεί.

II. Απαγόρευση άσκησης δεύτερης αγωγής – οριοθέτηση του αντικειμένου της δίκης – διάκριση των δύο αγωγών κατά πραγματική και νομική βάση

Ο κανόνας της απαγόρευσης άσκησης δεύτερης αγωγής του αυτού αντικειμένου, ο οποίος κάμπτεται μόνον σε περίπτωση απόρριψης της πρώτης για τυπικό λόγο (76 παρ. 1-2 ΚΔΔ), απορρέει από τη γενική αρχή της άπαξ ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων στη διοικητική δίκη¹. Η αρχή διαθέτει συνταγματικό έρεισμα, καθώς διασφαλίζει

τη σταθερότητα των διοικητικών καταστάσεων, που συνιστά έκφανση της συνταγματικής αρχής της ασφάλειας δικαίου (25 παρ. 1 Συντ.), την ίση μεταχείριση των διαδίκων (4 παρ. 1 και 20 παρ. 1 Συντ.) και την αποτελεσματική παροχή δικαστικής προστασίας, υπό την έκφανση της ορθολογικής οργάνωσης της διοικητικής δικαιοσύνης (20 παρ. 1, 94 και 95 Συντ.)².

Σύμφωνα με τον κανόνα του άρθρου 76 παρ. 1 ΚΔΔ, η δεύτερη αγωγή απορρίπτεται ως απαράδεκτη εάν μεταξύ αυτής και της ήδη ασκηθείσας πρώτης παρατηρείται ταυτότητα διαδίκων και διαφοράς. Πρόκειται για την ίδια προϋπόθεση που τίθεται και για τη διάγνωση του δεδικασμένου κατ' άρθρο 197 ΚΔΔ. Ειδικότερα, η ταυτότητα διαφοράς αναφέρεται στο αντικείμενο της αγωγής, το οποίο οριοθετείται με βάση την ιστορική και νομική βάση και το αίτημά της³. Οι δύο αγωγές έχουν κοινή ιστορική βάση, όταν ταυτίζονται τα πραγματικά περιστατικά που εισφέρονται προκειμένου να υπαχθούν στον εφαρμοστέο κανόνα δικαίου, ενώ έχουν κοινή νομική βάση, όταν ταυτίζεται η διάταξη, την οποία ρητά ή σιωπηρά επικαλείται ο ενάγων, προκειμένου να στηρίξει την αγωγή του, και στην οποία θα υπαχθεί το νομικό γεγονός που συνιστά τη γενεσιουργό αιτία της κρίσιμης έννομης σχέσης⁴. Συνεπώς, εάν η νέα αγωγή ερείδεται σε διάφορη ιστορική ή νομική βάση, ασκείται παραδεκτά. Δεν διασώζεται, ωστόσο, το παραδεκτό της νέας αγωγής, όταν δι' αυτής προβάλλονται νέοι πραγματικοί ισχυρισμοί για τη στήριξη της ίδιας πραγματικής βάσης και του ίδιου αιτήματος, ήτοι για την ιστορούμενη ως παράνομη και στις δύο αγωγές συμπεριφορά των οργάνων της Διοίκησης που γεννά αστική ευθύνη⁵.

Εν προκειμένω, οι ενάγοντες επανέφεραν με την κύρια βάση της κρινόμενης νέας αγωγής τους την ίδια αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης, εξαιτίας παράνομων πράξεων και παραλείψεων των αστυνομικών αρχών, την οποία είχαν εγείρει και με την προηγούμενη και ήδη τελεσίδικα απορριφθείσα αγωγή τους. Για τη

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΠΑΔΙΣ

1. ΣτΕ 2460/2021, 2800/2018, 2365/2016, 2088/2014, 3351/2012, 2292/2011. Στη θεωρία βλ., αντί πολλών, Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟ, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 4η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σσ. 380-381· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Η αρχή της άπαξ ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων στη διοικητική δίκη – Με αφορμή την ΣτΕ 2460/2021, ΘΠΔΔ, 2022, σ. 121 με περαιτέρω παραπομπές· Η. ΚΟΥΒΑΡΑ, Το παραδεκτό στη διοικητική δίκη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 195 επ.

2. Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ, Η αρχή της άπαξ ασκήσεως ..., ό.π., σσ. 122-123.

3. ΟΛΣτΕ 3840/2009, ΣτΕ 349/2018. Στη θεωρία βλ. Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟ, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, ό.π., σ. 474 με περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία. Δεν αναιρείται, πάντως, η ταυτότητα διαφοράς εκ μόνου του λόγου ότι με τη δεύτερη αγωγή ζητείται μεγαλύτερο ποσό (ΣτΕ 1369/2018, ΔΕφΑΘ 1353/2021· πρβλ. όμως ΔΕφΑΘ 2729/2020). Αντίστοιχα γίνεται δεκτό ότι το δεδικασμένο κωλύει την εξέταση νέας αγωγής σε περίπτωση που έχει εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση επί της πρώτης, ακόμη και αν με τη δεύτερη το αιτούμενο ποσό είναι μεγαλύτερο (ΣτΕ 3138/2013, 3755/2005).

4. Βλ. Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟ, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, ό.π., σ. 848· Ν. ΝΙΚΑ, Πολιτική Δικονομία, 2η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2021, τόμ. ΙΙ, σσ. 178-179 και 795-797. Αντίστοιχα στη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων βλ. ΑΠ 1509/2021, 877/2018, 2028/2014.

5. ΟΛΣτΕ 3840/2009, ΔΕφΑΘ 3981/2019, 3939/2003.

θεμελίωση του παραδεκτού της κύριας βάσης της νέας αγωγής ισχυρίστηκαν ότι η τελευταία δεν ταυτίζεται κατά ιστορική βάση με την πρώτη αγωγή, καθώς προβάλλεται το πρώτον ότι τα περιπολικά που συμμετείχαν στην καταδίωξη παρανόμως δεν έφεραν φωτεινό φάρο ούτε εξέπεμπαν φωτεινό σήμα κινδύνου παρά τον κατεπείγοντα χαρακτήρα της αποστολής τους, με αποτέλεσμα να μην προειδοποιούνται οι διερχόμενοι οδηγοί.

Το δικαστήριο διέγνωσε ότι ο ως άνω νέος, το πρώτον προβαλλόμενος με τη δεύτερη αγωγή, πραγματικός ισχυρισμός κατέτεινε στη θεμελίωση της παρανομίας των πράξεων και παραλείψεων των αστυνομικών αρχών, η οποία ακριβώς είχε αποτελέσει τη βάση της πρώτης αγωγής, αν και είχε εξειδικευθεί με διαφορετικά πραγματικά περιστατικά, όπως λ.χ. η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των εμπλεκόμενων αστυνομικών και η παράλειψη αποκλεισμού των εγγύτερων εξόδων του αυτοκινητοδρόμου όπου ελάμβανε χώρα η καταδίωξη⁶.

Και είναι μιν αληθές ότι ο συγκεκριμένος νέος ισχυρισμός δεν αποκλείεται, αυτοτελώς εξεταζόμενος, να συγκροτούσε πλήρως την πραγματική βάση μίας αγωγής του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ με αίτημα τη χρηματική ικανοποίηση των συγγενών της θανούσας λόγω ψυχικής οδύνης από το επίδοκο βιοτικό συμβάν. Ωστόσο, η στήριξη της δεύτερης αγωγής στον πραγματικό ισχυρισμό αυτόν δεν την διαφοροποιεί ως προς την πρώτη, διότι η ιστορική βάση παραμένει η ίδια. Πράγματι, οι περισσότερες παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των αστυνομικών αρχών, οι οποίες εντάσσονται με όρους τοπικής και χρονικής εγγύτητας στο ίδιο βιοτικό συμβάν (εν προκειμένω την καταδίωξη των δραπετών), συγκροτούν αυτοτελώς την κοινή πραγματική βάση της αξίωσης, προσδιοριζόμενη από το κρίσιμο βιοτικό συμβάν. Η στοιχειοθέτηση νέας διαφορετικής πραγματικής βάσης και, ως εκ τούτου, η παραδεκτή άσκηση δεύτερης αγωγής, είναι νοητές μόνον σε περίπτωση επίκλησης νέων πραγματικών περιστατικών που δεν μπορούσαν να προβλεφθούν κατά την άσκηση της πρώτης αγωγής, μολονότι συνδέονται αιτιωδώς με το ζημιογόνο βιοτικό συμβάν, όπως έχει γίνει δεκτό από τη νομολογία⁷ επί δεύτερης αγωγής για συμπληρωματική χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης από το ίδιο ζημιογόνο βιοτικό γεγονός, αλλά μετά την επέλευση μεταγενέστερων δυσμενών συνεπειών στην υγεία του ζημιωθέντος, μη δυνάμενων να προβλεφθούν εκ των

προτέρων. Κατόπιν των ανωτέρω, το δικαστήριο εύστοχα έκρινε την κύρια αγωγική βάση απαράδεκτη κατ' άρθρο 76 παρ. 1 ΚΔΔ ως δεύτερη αγωγή του αυτού αντικειμένου, διαπιστώνοντας παράλληλα ότι ετύγχανε απορριπτέα και λόγω δεδικασμένου, αφού η πρώτη αγωγή είχε ήδη απορριφθεί τελεσίδικα⁸.

Αντίθετα, ως προς την επικουρική βάση της νέας αγωγής, ορθώς κρίθηκε ότι δεν επρόκειτο για απαράδεκτη δεύτερη αγωγή, καθώς οι ενάγοντες στήριξαν την αξίωσή τους σε διαφορετική νομική βάση, επικαλούμενοι διαφορετικό κανόνα δικαίου, ήτοι τη σύμφωνα με τα άρθρα 4 παρ. 5 και 25 παρ. 4 Συντ. ευθύνη του Κράτους από νόμιμες πράξεις των οργάνων του, από τις οποίες επήλθε βλάβη που συνιστά υπέρμετρη θυσία των διοικουμένων χάριν του γενικού συμφέροντος. Επομένως, σύμφωνα με την παγίως δεκτή «τριπολική»⁹ διάκριση του αντικειμένου της δίκης, η επικουρική βάση της νέας αγωγής έπρεπε να εξεταστεί κατ' ουσίαν.

III. Αστική ευθύνη του Δημοσίου από νόμιμες πράξεις των οργάνων του

Ως γνωστόν, ο κοινός νομοθέτης έχει περιοριστεί στη θεσμοθέτηση της αστικής ευθύνης του Κράτους από παράνομες πράξεις των οργάνων του υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ¹⁰, υπολαμβάνοντας, υπό το πρίσμα του άρθρου 4 παρ. 5 Συντ., ότι σε όσες περιπτώσεις η διοικητική δράση παρεκκλίνει από τη νομιμότητα προκαλώντας ζημία εις βάρος διοικουμένου, η αποκατάσταση της ζημίας πρέπει να συνιστά δημόσιο βάρος και άρα να τελεί υπό την κρατική εγγύηση, με αποτέλεσμα να επιρρίπτεται τελικά ισομερώς στο σύνολο των πολιτών. Η πραγματικότητα, ωστόσο, έχει καταδείξει γλαφυρώς ότι τέτοια ζημία, η οποία δεν είναι ανεκτό να βαρύνει μόνον έναν, αλλά πρέπει να επιρριφθεί στο σύνολο, δεν επέρχεται πάντοτε εξαιτίας παραβίασης του νόμου, αλλά ενίοτε αποτελεί παράπλευρη απώλεια της ορθής εφαρμογής του.

Η σχετική νομολογία¹¹ εκκινεί από τη γνωστή παραδοχή ότι η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 5 Συντ. έχει αναγάγει σε συνταγματικό κανόνα την ισότητα ενώπιον των δημοσίων βαρών και, παράλληλα, συνιστά το νομικό θεμέλιο της αποζημιωτικής ευθύνης του Δημοσίου. Η ισότητα

6. Στη σκ. 9 της σχολιαζόμενης απόφασης απαριθμούνται αναλυτικά οι, κατά τους ισχυρισμούς των εναγόντων, παράνομες πράξεις και παραλείψεις των αστυνομικών αρχών, όπως προβλήθηκαν με την πρώτη αγωγή.

7. ΣτΕ 1072/2011· στη θεωρία έτσι ο Ν. ΣΟΙΛΕΝΤΑΚΗΣ, Η άσκηση δευτέρας αγωγής και προσφυγής στα διοικητικά δικαστήρια, ΔΔ, 2008, σσ. 1411-1412 με περαιτέρω παραπομπές. Πρβλ. στο πεδίο του αστικού δικονομικού δικαίου Ν. ΝΙΚΑ, ό.π., σ. 264.

8. Κατά τον Ν. ΣΟΙΛΕΝΤΑΚΗ, ό.π., σ. 1412, στην περίπτωση αυτή η νέα αγωγή δεν θεωρείται δεύτερη κατ' άρθρο 76 παρ. 1 ΚΔΔ, αλλά απορρίπτεται λόγω δεδικασμένου.

9. Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, ό.π., σ. 473.

10. Βλ., αντί πολλών, Π. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 7η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2014, σ. 802 επ.· Α. ΓΕΡΟΝΤΑ ... [κ.ά.], Διοικητικό Δίκαιο, 5η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2022, σ. 514 επ.· Α. ΓΕΡΟΝΤΑ, Επιτομή Γενικού Διοικητικού Δικαίου, 2η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2020, σ. 591 επ.

11. ΟλΣτΕ 1501/2014, ΣτΕ 622/2021, 5504/2012· ΔΕφΑΘ 1793/2021.

ενώπιον των δημοσίων βαρών επιτάσσει και την αποκατάσταση της ζημίας που υφίσταται ο διοικούμενος από τη δράση, χάριν του δημοσίου συμφέροντος, των οργάνων του Κράτους, όταν η δράση αυτή δεν είναι σύνομη ή είναι μεν νόμιμη, αλλά προκαλεί βλάβη ιδιαίτερη και σπουδαία, σε βαθμό ώστε να υπερβαίνει τα όρια που είναι κατά το Σύνταγμα ανεκτά προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός δημοσίου συμφέροντος στον οποίον αποβλέπει η δράση αυτή, σύμφωνα με τη νομοθεσία που τη διέπει¹². Η ευθύνη του Δημοσίου προς αποκατάσταση ζημίας από νόμιμη πράξη, παράλειψη ή υλική ενέργεια των οργάνων του προϋποθέτει να χαρακτηριστεί η ζημία αυτή μη αναμενόμενη, πέραν της συνήθους και υπερβαίνουσα τα όρια της θυσίας, στην οποία είναι ανεκτό από την έννομη τάξη να υποβάλλονται οι πολίτες χάριν του δημοσίου συμφέροντος. Σε τέτοια περίπτωση, το Κράτος επεμβαίνει εγγυητικά, εκπληρώνοντας το χρέος της κοινωνικής αλληλεγγύης που βαρύνει το σύνολο των πολιτών (25 παρ. 4 Συντ.). Σημειωτέον, άλλωστε, ότι υπό τις ίδιες προϋποθέσεις μπορεί να επιδικασθεί εύλογη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης ή ψυχικής οδύνης.

Στη νομολογία αναμφίβολα δεσπόζει η πρόσφατη περίπτωση¹³ επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης από σοβαρές παρενέργειες – που απέβησαν αργότερα θανατηφόρες – από το εμβόλιο κατά της παρωτίτιδας και της ερυθράς στην υγεία 7χρονης, η οποία εμβολιάστηκε προκειμένου να πληροί τις νόμιμες προϋποθέσεις εγγραφής στο σχολείο. Η απόφαση διακρίνεται για την ενάργεια του δικανικού συλλογισμού που την διατρέχει και ήδη αποτελεί πρότυπο για τον χειρισμό αντίστοιχων υποθέσεων, όπως η εν προκειμένω εξεταζόμενη. Καθοριστικής σημασίας ήταν η θέση του δικαστηρίου ότι ο υποχρεωτικός – με τη μορφή της επιφύλαξης επιβολής κυρώσεων – εμβολιασμός, αν και αποτελεί σοβαρή παρέμβαση στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, στην ιδιωτική ζωή του ατόμου και ιδίως στη σωματική και ψυχική του ακεραιότητα, είναι υπό προϋποθέσεις ανεκτός από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, ακόμη δε και εάν είναι γνωστό το ενδεχόμενο εμφάνισης σοβαρών παρενεργειών σε στατιστικά πολύ μικρό αριθμό περιπτώσεων¹⁴. Παρέπεται ότι η ανόρθωση της υλικής ή

ηθικής βλάβης που τυχόν θα επέλθει στο απευκαίιο αυτό ενδεχόμενο πρέπει να βαρύνει το κοινωνικό σύνολο, ως απότοκη μίας θυσίας που έγινε από έναν υπέρ του γενικού συμφέροντος.

Η αναλογία με την υπόθεση που αντιμετώπισε το δικαστήριο στη σχολιαζόμενη απόφαση είναι εμφανής. Η υποχρέωση του Κράτους από τα άρθρα 5 παρ. 2 Συντ. και 2 ΕΣΔΑ να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα για την προστασία των ατόμων από εγκληματικές ενέργειες δεν ισοδυναμεί με μία θετική υποχρέωση αποτροπής οποιασδήποτε πράξης βίας, αλλά ερμηνεύεται κατά τρόπον ώστε να μην επιβάλλει στις αστυνομικές αρχές δυσβάστακτο φορτίο, λαμβάνοντας υπόψη τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η αστυνομία κατά την άσκηση των καθηκόντων της στις σύγχρονες κοινωνίες. Επομένως, κατά τη λήψη των επιχειρησιακών αποφάσεων πρέπει να αναγνωρίζεται ευρεία διακριτική ευχέρεια στην αστυνομία, η οποία έχει πρόσβαση σε πληροφορίες που δεν είναι πάντοτε διαθέσιμες στο ευρύ κοινό και άρα προσήκει να καθορίζει η ίδια την τακτική προσέγγιση που θα ακολουθήσει προς διασφάλιση της δημόσιας τάξης. Τα μέτρα που λαμβάνονται θα πρέπει να παρίστανται, πάντως, ευλόγως ικανά να αποτρέψουν ή να ελαχιστοποιήσουν τον γνωστό κίνδυνο¹⁵. Συνοψίζοντας, λοιπόν, την ουσία της κρίσης του δικαστηρίου, μία αστυνομική επιχείρηση, αναγκαία για τη διασφάλιση της δημόσιας τάξης, καταστρώνεται με διακριτική ευχέρεια των αρμοδίων αρχών ενίοτε υπό ιδιαίτερα στενά χρονικά περιθώρια και με δεδομένο ότι δεν είναι πάντοτε δυνατή η διεξαγωγή της με όρους απόλυτης ασφάλειας ούτε για τα ίδια τα αστυνομικά όργανα ούτε για τους τρίτους· προέχει όμως το δημόσιο συμφέρον της εξάλειψης του υφιστάμενου κινδύνου, ακόμη και αν η επίτευξη αυτού του στόχου δεν μπορεί να επέρχεται πάντοτε χωρίς ορισμένες απώλειες, κατά κανόνα μικρής εμβέλειας, οι οποίες πρέπει να θεωρούνται ανεκτές. Εάν, παρά ταύτα, επέλθει υπέρμετρη βλάβη σε τρίτον, η ανόρθωσή της θα πρέπει να βαρύνει το κοινωνικό σύνολο, ως ιδιαίτερη θυσία υπέρ της ασφάλειάς του.

IV. Επίλογος

Ενόσω τα παραδείγματα που καθιστούν επιβεβλημένη την αναγνώριση της αστικής ευθύνης του Κράτους από νόμιμες ζημιογόνες πράξεις των οργάνων του πληθαίνουν, ο διοικητικός δικαστής ανταποκρίνεται καλύπτοντας το νομοθετικό κενό με μία ευέλικτη νομολογία που διακρίνεται για τη δογματική της καθαρότητα και αναδει-

12. Βλ. και ΟλΣτΕ 800/2021, ΣτΕ 2168/2016.

13. ΣτΕ 622/2021, ΘΠΔΔ 6/2021, σ. 582 επ. με παρατηρήσεις Κ. ΜΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ = ΔτΚΑ 2/2021, σ. 297 επ. με παρατηρήσεις Α. ΣΤΕΡΓΙΟΥ = ΔΔ 6/2021, σ. 967 επ. με παρατηρήσεις Σ. ΜΗΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ. Πρβλ. την αναφορά της απόφασης σε Α. ΓΕΡΟΝΤΑ ... [κ.ά.], ό.π., σ. 515, όπου υποστηρίζεται ότι το δικαστήριο από τη σοβαρή βλάβη στην υγεία παιδιού που εμβολιάστηκε υποχρεωτικά για να γίνει δεκτό σε βρεφονηπιακό σταθμό συνάγει, εμμέσως πλην σαφώς, παρανομία ικανή να ενεργοποιήσει τον μηχανισμό της αστικής ευθύνης του Δημοσίου.

14. Η θέση αυτή σχετικά με το συνταγματικά ανεκτό του υποχρεω-

τικού εμβολιασμού είχε διατυπωθεί ήδη με την ΣτΕ 2387/2020, ΕφημΔΔ 5/2020, σ. 594 επ. με παρατηρήσεις Ε. ΧΡΥΣΟΥΛΑΚΗ = ΘΠΔΔ 11/2020, σ. 1015 επ. με παρατηρήσεις Χ. ΤΣΙΛΙΩΤΗ.

15. Βλ. αναλυτικά την 6η σκέψη της σχολιαζόμενης απόφασης με παραπομπές στη νομολογία του ΕΔΔΑ. Συναφείς σκέψεις σχετικά με την ιδιαίτερη φύση της αστυνομικής αρμοδιότητας βλ. σε ΣτΕ 322/2009, 2741/2007, 307/2007.

κνύει το κανονιστικό περιεχόμενο των άρθρων 4 παρ. 5 και 25 παρ. 4 Συντ. Η σχολιαζόμενη απόφαση αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα, καθώς αξιοποιεί υποδειγματικά την πρόσφατη ΣτΕ 622/2021, η οποία εξελίσσεται, όπως αναμενόταν, σε απόφαση-σταθμό.

Η νομολογία θα εξακολουθήσει να εμπλουτίζεται από αντίστοιχες υποθέσεις στο μέλλον όσο ο νομοθέτης δεν προβαίνει στη ρύθμιση του ζητήματος, η οποία παρίστα-

ται πλέον μάλλον ευκαταί¹⁶, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι παραγνωρίζεται η δυσχέρεια του εγχειρήματος, η οποία συνέχεται, μεταξύ άλλων, και με την ανάγκη διαφύλαξης του εξαιρετικού χαρακτήρα του συγκεκριμένου λόγου ευθύνης.

16. Την ανάγκη εκσυγχρονισμού του δικαίου της αστικής ευθύνης του Κράτους εξαίρει ήδη με αφορμή τη σχολιαζόμενη απόφαση ο Σ. ΤΣΕΒΑΣ, Παρατηρήσεις στην ΤρΔΠρΑθ 4978/2022 – Η ανάγκη εκσυγχρονισμού του δικαίου της αστικής ευθύνης του κράτους, ΘΠΔΔ, 2022, σσ. 831-833.

► Διαδικτυακό σεμινάριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” με θέμα «Ενδοοικογενειακή βία και Γυναικοκτονία: Σύγχρονοι προβληματισμοί» – 10 και 11 Μαΐου 2022

Στις 10 και 11 Μαΐου 2022, έλαβε χώρα το διαδικτυακό σεμινάριο στο πλαίσιο του προγράμματος Jean Monnet “Discourses on the Constitutional Identity of the European Union: The EU Charter of Fundamental Rights” με θέμα «Ενδοοικογενειακή βία και Γυναικοκτονία: Σύγχρονοι προβληματισμοί». Στο πλαίσιο του σεμιναρίου, ειδικοί επί του θέματος ανέλαβαν την παράδοση αναλυτικών διαλέξεων, σε μορφή μαθήματος, σχετικά με τη θεματική του σεμιναρίου.

Πιο συγκεκριμένα, οι διαλέξεις της πρώτης ημέρας αφορούσαν τα ακόλουθα αντικείμενα:

- Το πατριαρχικό παρελθόν της ενδοοικογενειακής βίας (N. Παρασκευόπουλος),
- Γυναικοκτονία και Ποινικό Δίκαιο: Μία άδηλη διαδρομή στο πεδίο του αδικού και της ενοχής (Π. Τοπαλνάκος),
- Έμφυλη βία και δίκαιο: μια δύσκολη σχέση (I. Καμτσίδου),
- Η δράση της GREVIO ως ελεγκτικού μηχανισμού: Διαπιστωθείσες προκλήσεις και καλές πρακτικές (Μ.-Α. Κωστοπούλου),
- Έμφυλη βία: Υποστήριξη γυναικών που έχουν υποστεί συντροφική βία (Χ. Αθανασιάδου),
- Δίκαιο & έμφυλες σχέσεις: νομικός εκσυγχρονισμός και κοινωνικοί μετασχηματισμοί (Ε. Ρεθυμνιωτάκη).

Οι διαλέξεις που πραγματοποιήθηκαν τη δεύτερη ημέρα αφορούσαν τις εξής θεματικές:

- Η πολιτισμική αναπαράσταση της έμφυλης βίας ως κατασκευή (Ξ. Δημητρούλια),
- Κενά και προκλήσεις στην προστασία των επιζωσών έμφυλης βίας. Η εμπειρία μέσα από τη δράση του Κέντρου ΔΙΟΤΙΜΑ (Μ. Αποστολάκη),
- Ενδοοικογενειακή βία και οι επιπτώσεις της στις έννομες σχέσεις του οικογενειακού δικαίου – ιδίως μετά τον ν. 4800/2021 (Κ. Καραϊνδρου),
- Επικοινωνώντας με γυναίκες με εμπειρίες ενδοοικογενειακής κακοποίησης στα πλαίσια της νομικής συμβουλευτικής (Μ. Παπαθανασίου).

Μαρία Χαλυβοπούλου

► Πρόγραμμα διδυμοποίησης με το Ισραήλ «Ανάπτυξη και εδραίωση της Επιτροπείας για

τις καταγγελλίες παιδιών και νέων εκτός σπιτιού του Ισραήλ» – Closing Event – 4th Steering Committee Meeting

Στις 31 Μαΐου 2022, πραγματοποιήθηκε διά ζώσης το Closing Event του Προγράμματος στο Τελ Αβίβ. Στο event παρευρέθηκαν ο Υπουργός Πρόνοιας και Κοινωνικών Υποθέσεων του Ισραήλ, κ. Meir Cohen, ο Πρέσβης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Κράτος του Ισραήλ, κ. Dimiter Tzantchev, ο Πρέσβης της Ελλάδας στο Ισραήλ, κ. Κυριάκος Λουκάκης, η Επίτροπος της «Commission for Children in Out-of-Home Placement», κα Simona Steinmetz, ο Project Leader του Προγράμματος και Συνήγορος του Πολίτη, Δρ. Ανδρέας Ποττάκης, η Διευθύντρια του ΚΔΕΟΔ, Ομ. Καθηγήτρια κα Χριστίνα Δεληγιάννη-Δημητράκου, η Γραμματέας του ΚΔΕΟΔ, Επίκ. Καθηγήτρια κα Βιργινία Τζώρτζη, και ο Πρέσβης Προγραμμάτων Οικονομικής Συνεργασίας Ισραήλ-ΕΕ του Υπουργείου Εξωτερικών, κ. Marc Attali.

Ακόμη, την 1η Ιουνίου 2022, έλαβε χώρα το 4th Steering Committee Meeting, με το οποίο ολοκληρώθηκαν οι δραστηριότητες του Προγράμματος. Τα μέλη της Επιτροπής συζητήσαν για τη συνολική πορεία και τα αποτελέσματα του Προγράμματος και έκαναν μια τελική αποτίμηση του έργου. Εκ μέρους του ΚΔΕΟΔ, συμμετείχαν στη συνάντηση η κα Χριστίνα Δεληγιάννη-Δημητράκου, η κα Βιργινία Τζώρτζη, η κα Αθηνά Γαϊτανίδου και η κα Έλλη Τσιτσιπά.

Μαρία Χαλυβοπούλου

► Συνέδριο κρατικών ενισχύσεων

“Athens EU State Aid Conference 2022: Key Issues for Greece”

Στις 23 Ιουνίου 2022, στο Αμφιθέατρο «Ιωάννης Δρακόπουλος» του κεντρικού κτιρίου του ΕΚΠΑ στην Αθήνα, πραγματοποιήθηκε Συνέδριο υπό τον τίτλο “Athens EU State Aid Conference 2022: Key Issues for Greece”, που διοργανώθηκε από τη Μονάδα Κρατικών Ενισχύσεων του ΚΔΕΟΔ σε συνεργασία με την Ελληνική Ένωση Ευρωπαϊκού Δικαίου, με την ευγενική χορηγία της ΔΕΗ, της Τράπεζας Πειραιώς, των δικηγορικών εταιρειών «Καρατζάς & Συνεργάτες» και «Δρυλλεράκης & Συνεργάτες», της PwC και των Εκδόσεων Σάκκουλα.

Ο διακεκριμένος νομικός του τομέα των κρατικών ενισχύσεων κ. Conor Quigley, Queen’s Counsel και επισκέπτης ερευνητής στο Institute of European and Comparative Law του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, ήταν ο κεντρικός εισηγητής, ενώ ειδικοί κάλυψαν θέματα σχετικά με τις ενεργειακές και περιβαλλοντικές κρατικές ενισχύσεις, τις ενισχύσεις σε περιόδους κρίσης (στον τραπεζικό τομέα και λόγω κορωνοϊού) και τις φορολογικές κρατικές ενισχύσεις.

Οι εργασίες του Συνεδρίου έλαβαν χώρα εξ ολοκλήρου στην αγγλική γλώσσα, ενώ υπήρχε και ταυτόχρονη διαδικτυακή μετάδοση, με δυνατότητα υποβολής ερωτημάτων ηλεκτρονικά.

Κατά την πρώτη συνεδρία, στην οποία προήδρευσε η καθηγήτρια δημοσίου δικαίου του ΑΠΘ, κα Ευγενία Πρεβεδούρου, ο κ. Conor Quigley QC ανέλυσε στην κεντρική ομιλία του Συνεδρίου όλες τις πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις της έννοιας της κρατικής ενίσχυσης. Στη συνέχεια, ο Δρ Δημήτριος Κυριαζής ανέπτυξε τις σημαντικότερες ελληνικές υποθέσεις κρατικών ενισχύσεων.

Η δεύτερη συνεδρία, στην οποία επίσης προήδρευσε η κα Πρεβεδούρου, ήταν αφιερωμένη στα επίκαιρα και φλέγοντα ζητήματα της ενέργειας και της παράλληλης ανάγκης για προστασία του περιβάλλοντος. Ο κ. Αργύρης Οικονόμου, Γενικός Διευθυντής Νομικών Υπηρεσιών & Εταιρικής Διακυβέρνησης της ΔΕΗ, αναφέρθηκε διεξοδικά στις δυνατότητες χρήσης των μέτρων κρατικών ενισχύσεων για την αντιμετώπιση των εξαιρετικών περιστάσεων που σήμερα κυριαρχούν στην αγορά ενέργειας. Κατόπιν, ο κ. Δημοσθένης Βοϊβόντας, Προϊστάμενος Διεύθυνσης Υποστήριξης Έργων και Υποστήριξης Έργων και Προγραμμάτων της Ειδικής Υπηρεσίας Συντονισμού του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, ανέλυσε τις προοπτικές αξιοποίησης των πόρων του Ταμείου για ενεργειακές και περιβαλλοντικές επενδύσεις. Στη συνέχεια, ο Δρ Ιωάννης Τζώρτζης, Πρόεδρος Επιτροπής Νομικών Εμπειρογνομόνων ΣΔΑΜ και Νομικός Σύμβουλος της Συντονιστικής Επιτροπής του Σχεδίου Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης, προσέγγισε τα ζητήματα της ενέργειας υπό το πρίσμα της διαφύλαξης του περιβάλλοντος και επικεντρώθηκε στον πρόσφατο νόμο 4872/2021 για τη Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση της χώρας. Στην τέταρτη εισήγηση της συνεδρίας αυτής, ο Δρ Αλέξανδρος Μεταλληνός, Εταίρος της δικηγορικής εταιρείας «Καρατζάς & Συνεργάτες», ανέλυσε διεξοδικά τους κανόνες κρατικών ενισχύσεων για την προώθηση των ΑΠΕ.

Η τρίτη, μεσημβρινή συνεδρία, υπό την προεδρία του κ. Ιωάννη Δρυλλεράκη, Διευθύνοντος Εταίρου της δικηγορικής εταιρείας «Δρυλλεράκης & συνεργάτες» και ταμιά της Ελληνικής Ένωσης Ευρωπαϊκού Δικαίου, ασχολήθηκε με τη σημαντική θεματική της θέσπισης ειδικού χαρακτήρα κανόνων κρατικών ενισχύσεων, που στοχεύουν στη διαχείριση των επανειλημμένων κρίσεων της τελευ-

ταίας δεκαετίας. Ειδικότερα, ο κ. Γεώργιος Λιακόπουλος, Γενικός Διευθύνων Σύμβουλος της Τράπεζας Πειραιώς, αναφέρθηκε στο ενωσιακό και ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της χρηματοπιστωτικής κρίσης, με έμφαση και ανάλυση των ελληνικών μέτρων αναδιάρθρωσης των τραπεζών. Η Διευθύντρια Ερευνών του ΚΔΕΟΔ και Συντονίστρια της Μονάδας Κρατικών Ενισχύσεων, Δρ Ευτυχία Μουαμελετζή, παρουσίαζε μία σε βάθος αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των μέτρων κρατικών ενισχύσεων που ελήφθησαν στο πλαίσιο της υγειονομικής κρίσης του Covid-19. Τέλος, ο κ. Ηλίας Γεωργιόπουλος, από τη Νομική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, επικεντρώθηκε στην ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων αντιμετώπισης των παραπάνω κρίσεων, καθώς και στην αποτίμηση της επίδρασής τους στην πραγματική οικονομία.

Η τέταρτη και τελευταία απογευματινή συνεδρία, στην οποία προήδρευσε ο κ. Κωνσταντίνος Κωστόπουλος, αντιπρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, είχε ως αντικείμενο τα φορολογικά μέτρα κρατικών ενισχύσεων. Ο κ. Θεόδωρος Φορτσάκης, καθηγητής δημοσίου δικαίου του ΕΚΠΑ, που συμμετείχε διαδικτυακά στο συνέδριο, αναφέρθηκε εκτενώς στα φορολογικά κίνητρα και τη συμβατότητά τους με τους κανόνες κρατικών ενισχύσεων. Ο κ. Ελευθέριος Ράντος, Εταίρος της δικηγορικής εταιρείας «Δρυλλεράκης & συνεργάτες», ανέπτυξε το ειδικό και ενδιαφέρον ζήτημα του ελληνικού νομικού καθεστώτος φορολόγησης των πλοίων και τις σχετικές αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ο κ. Βασίλειος Βύζας, επικεφαλής του νομικού τμήματος της PwC Greece, παρουσίασε μία άλλη πτυχή των φορολογικών μέτρων κρατικής ενίσχυσης ως εργαλείου αντιμετώπισης της φοροαποφυγής.

Καθώς οι θεματικές του συνεδρίου είχαν έντονο το στοιχείο της επικαιρότητας και αφορούσαν όλα τα σημαντικά ζητήματα που απασχολούν σήμερα τη θεωρία και πρακτική του τομέα των κρατικών ενισχύσεων, οι συνεδρίες πλαισιώθηκαν με πολλαπλές ερωτήσεις εκ μέρους των συμμετεχόντων και ζωντανό διάλογο με τους εισηγητές.

Η πλήρης διαδικτυακή μετάδοση του συνεδρίου βρίσκεται αναρτημένη στην ιστοσελίδα του ΚΔΕΟΔ (<https://youtu.be/-KFTI6mkUcl>).

Αικατερίνη Σγουρίδου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις

ΧΑΡΗΣ ΤΑΓΑΡΑΣ / ΜΑΡΙΑ ΜΕΝΓΚ-ΠΑΠΑΝΤΩΝΗ, Η κατ' άρθρο 26.2 ΣΛΕΕ εσωτερική αγορά, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2021, xviii+315 σελ.

Η εσωτερική αγορά, δηλαδή ο χώρος δίχως εσωτερικά σύνορα εντός του οποίου διακινούνται ελεύθερα πρόσωπα, εμπορεύματα, υπηρεσίες και κεφάλαια, συνιστά ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά την αδιαμφισβήτητη σημασία της, ωστόσο, τα αφιερωμένα ειδικά σε αυτήν έργα στην ελληνική γλώσσα μετριούνται στα δάχτυλα του ενός χεριού. Ανάμεσά τους βρίσκεται και το βιβλίο των Χάρη Ταγάρ, καθηγητή στο Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, και Μαρίας Μενγκ-Παπαντώνη, καθηγήτριας στο ίδιο Τμήμα, που κυκλοφόρησε πριν από λίγους μήνες σε δεύτερη έκδοση από τη Νομική Βιβλιοθήκη.

Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι δεν πρόκειται απλώς για ενημέρωση/εμπλουτισμό της πρώτης (2013) έκδοσης με τις πιο πρόσφατες πράξεις του παράγωγου δικαίου της Ένωσης και τις νεότερες αποφάσεις του Δικαστηρίου. Όπως αναγνωρίζουν στον πρόλογό τους οι δύο συγγραφείς, ορισμένα τμήματα του βιβλίου χρειάστηκε να γραφούν εξ αρχής, καθώς η ύλη τους αποτέλεσε τα τελευταία χρόνια το αντικείμενο συνεχών (και κάποτε ριζικών) μεταβολών.

Το βιβλίο διαιρείται σε τέσσερα μέρη, ένα για κάθε μία από τις θεμελιώδεις (οικονομικές) ελευθερίες της εσωτερικής αγοράς.

Το πρώτο μέρος πραγματεύεται την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Η ανάλυση ακολουθεί τη δομή του αντίστοιχου τίτλου της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), εστιάζοντας, έπειτα από ορισμένες οριζόντιου χαρακτήρα παρατηρήσεις, αρχικά στην απαγόρευση επιβολής δασμών και μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς και εν συνεχεία στην απαγόρευση επιβολής ποσοτικών περιορισμών και μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς. Δύο ειδικότερα θέματα, η προστασία της βιομηχανικής ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 36 ΣΛΕΕ και η διαρρύθμιση των κρατικών μονοπωλίων εμπορικής φύσης κατά το άρθρο 37 ΣΛΕΕ, αντιμετωπίζονται σε ξεχωριστές παραγράφους.

Στο δεύτερο μέρος, το οποίο είναι και το εκτενέστερο όλων (καλύπτει περίπου 150 σελίδες), εξετάζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, φυσικών και νομικών. Μολοντί η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων αναπτύχθηκε πρώτη χρονικά, η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων είναι εκείνη που σήμερα εγείρει τα περισσότερα και, την ίδια στιγμή, σοβαρότερα νομικά ζητήματα, ώστε να δικαιολογείται πλήρως η επιλογή των συγ-

γραφέων να τη θέσουν στο επίκεντρο της προσοχής τους. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στη σαφή οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής των διάφορων διατάξεων του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης για την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων. Όλοι οι πολίτες της Ένωσης έχουν κατ' αρχήν δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στην επικράτεια των κρατών μελών με βάση τα άρθρα 20 και 21 ΣΛΕΕ, οι ασκούντες όμως οικονομική δραστηριότητα ως μισθωτοί ή αυτοαπασχολούμενοι το απολαμβάνουν υπό ευνοϊκότερους όρους με βάση τις διατάξεις για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων (άρθρα 45 επ. ΣΛΕΕ) και το δικαίωμα εγκατάστασης (άρθρα 49 επ. ΣΛΕΕ), αντίστοιχα. Στο πλαίσιο αυτό, η ενότητα με τίτλο «Περιπτώσιολογία εφαρμογής του άρθρου 21 ΣΛΕΕ» (σελ. 138-177), όπου γίνεται εκτενής αναφορά, μεταξύ άλλων, στο δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, στον καθορισμό του επωνύμου στην πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, στην απαγόρευση εξόδου από την εθνική επικράτεια, όπως και στη δυνατότητα απέλασης νομίμως διαμένοντος πολίτη της Ένωσης, παρουσιάζει, ίσως, το μεγαλύτερο ενδιαφέρον.

Το τρίτο μέρος προσεγγίζει τις υπηρεσίες, οι οποίες έχουν, ως γνωστόν, αποκτήσει τεράστια σημασία για τις οικονομίες των ανεπτυγμένων κρατών. Μετά από μια συνοπτική περιγραφή της μακράς πορείας προς την απελευθέρωση των υπηρεσιών, με μινεία και των κυριότερων διατάξεων της Οδηγίας 2006/123/ΕΚ, επιχειρείται ο προσδιορισμός των ορίων της ελευθερίας, τόσο των γενικών όσο και των ειδικών (που αφορούν αποκλειστικά τις λεγόμενες «υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος»). Το μέρος αυτό κλείνει με μια επισκόπηση των επιτρεπών περιορισμών στην ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών για λόγους προστασίας της δημόσιας τάξης, της δημόσιας ασφάλειας και της δημόσιας υγείας.

Στο τέταρτο, τέλος, μέρος εκτίθενται τα σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων και πληρωμών. Η δομή αυτού του μέρους είναι παρόμοια με του προηγούμενου. Προτάσσεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή της απελευθέρωσης της κίνησης κεφαλαίων και πληρωμών, αφενός, στο εσωτερικό της Ένωσης και, αφετέρου, προς/από τρίτες χώρες και ακολουθεί η συζήτηση για το εύρος της ελευθερίας, για τους εθνικής και ενωσιακής προέλευσης επιτρεπτούς περιορισμούς της και για τα δυνάμενα να ληφθούν σε εξαιρετικές περιπτώσεις μέτρα διασφάλισης. Η αλληλεπίδραση της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων και πληρωμών με τις υπόλοιπες ελευθερίες της εσωτερικής αγοράς απασχολεί επίσης τους συγγραφείς.

Το βιβλίο ολοκληρώνεται με αυτούσια παράθεση των διατάξεων του πρωτογενούς δικαίου για τις τέσσερις ελευθερίες της εσωτερικής αγοράς και πίνακα των παραπεμπόμενων επιστημονικών έργων, ελληνικών και ξένων.

Πολύ περισσότερο από την πρώτη, η δεύτερη έκδοση του έργου των Χ. Ταγαρά και Μ. Μεγγκ-Παπαντώνη δεν απευθύνεται μονάχα στους φοιτητές και τις φοιτήτριες των νομικών και διεθνολογικών Τμημάτων των ελληνικών ΑΕΙ. Απαντήσεις σε πλειάδα ερωτημάτων θα βρουν και οι νομικοί της πράξης, δικηγόροι και δικαστές. Οι παραπομπές στη βιβλιογραφία περιορίζονται βέβαια στις εντελώς απαραίτητες, οι παραπομπές στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι εντούτοις εξαντλητικές, ο δε διάλογος που αναπτύσσεται μαζί τους χαρακτηρίζεται,

ειδικά στις αναπτύξεις για την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, από εντυπωσιακό βάθος. Θα ήταν εξάλλου παράλειψη να μην επισημανθούν κάποιες καινοτομίες της νέας αυτής έκδοσης οι οποίες σκοπό έχουν να κάνουν το έργο ακόμη φιλικότερο προς τον αναγνώστη, όπως η χρήση περιθωριακών αριθμών και η αύξηση των εσωτερικών παραπομπών.

Δημοσθένης Λέντζης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

II. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά:

Α' Εξάμηνο 2022

Επιμ.: Σοφία Σώμη

Τα περιοδικά που αποδελτιώθηκαν είναι:

Αρμενόπουλος (Αρμ)

Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ)

Δίκαιο Τεχνολογίας & Επικοινωνίας (ΔΙΤΕ)

Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΔτΑ)

Διοικητική Δίκη (ΔιΔικ)

Ελληνική Δικαιοσύνη (ΕλλΔνη)

Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ)

Ενέργεια και Δίκαιο (Ενέργεια & Δίκαιο)

Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου (ΕΕμπΔ)

Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου (ΕΕργΔ)

Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου (ΕπισκΕΔ)

Ευρωπαϊκό Δίκαιο (ΕυΔικ)

Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (ΕφημΔΔ)

Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ)

Νομικό Βήμα (ΝοΒ)

Περιβάλλον και Δίκαιο (ΠερΔικ)

Ποινικά Χρονικά (ΠοινΧρ)

Το Σύνταγμα (ΤοΣ)

Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (ΧριΔ)

ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

ΛΙΑΝΟΣ Γ., Ειδική αθλητική αναγνώριση εθνικών αθλητικών ομοσπονδιών, ΘΠΔΔ 4/2022, σ. 384

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΟΝΤΩΝ

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Ν., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 727/2022. Μη εγγραφή αποφοίτων νομικής πανεπιστημίων ΕΕ ως ασκούμενων δικηγόρων αν αποτύχουν τρεις φορές σε μάθημα διαπίστωσης γνώσεων ελληνικού δικαίου, ΘΠΔΔ 6/2022, σ. 652

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 31.08.2021 στην υπόθεση Üzdağ κατά Τουρκίας. Προπαγάνδα και ελευθερία της έκφρασης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 598

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 25.01.2022 στην υπόθεση Alain Bonnet κατά Γαλλίας. Η άρνηση του Ολοκαυτώματος δεν προστατεύεται στο πλαίσιο της ελευθερίας της έκφρασης (άρθρο 10 ΕΣΔΑ), ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 71

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην υπόθεση εν εξελίξει του ΕΔΔΑ Verein Klimasenioren Schweiz κ.ά. κατά Ελβετίας. Η δικαστική προστασία του δικαιώματος στο βίωμα και υγιές περιβάλλον, ΠερΔικ 1/2022, σ. 115

ΑΣΚΗΤΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 07.12.2021 στην υπόθεση Standard Verlagsgesellschaft MBH κατά Αυστρίας. Η ανωνυμία εντός του πλαισίου ευθύνης του ενδιάμεσου παρόχου, ΤοΣ 4/2021, σ. 1546

ΒΟΥΒΟΝΙΚΟΣ Ο., Η άσκηση του δικαιώματος ψήφου των εκλογέων εκτός ελληνικής επικράτειας στον ν. 4648/2019 υπό την νομολογία των δικαιοδοτικών οργάνων της ΕΣΔΑ, ΔτΑ 90/2021, σ. 901

ΒΡΕΤΤΟΥ Χ., «Σύμπραξη» νομολογίας και κανόνων δικαίου για την αποτελεσματική προστασία της ελευθερίας της έκφρασης: το φαινόμενο SLAPP, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 523

ΚΑΛΑΪΝΤΖΗΣ Ε. / ΒΟΥΚΕΛΑΤΟΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 15.03.2022 στην υπόθεση Communauté Genevoise d'action Syndicale (CGAS) κατά Ελβετίας. Απαγόρευση συναθροίσεων με κυβερνητική πράξη για την πρόληψη διάδοσης του COV-SARS 2, ΤοΣ 4/2021, σ. 1565

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Ο προσδιορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας επί προσβολής της προσωπικότητας στο διαδίκτυο: σκέψεις με αφορμή την απόφαση Gtflix Tv του ΔΕΕ, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 24

ΚΟΥΚΟΥΛΗΣ Α.-Ν., Η διάλυση σωματείου για λόγους δημόσιας τάξης, ΧρΙΔ 2/2022, σ. 156

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΧΛΙΒΑΝΙΔΗ Π., Προστασία της δημόσιας υγείας και ατομικά δικαιώματα, ΘΠΔΔ 1/2022, σ. 7

ΠΑΡΑΡΑΣ Π., Πανδημία και Δικαιώματα του Ανθρώπου: υποχρεωτικός ο εμβολιασμός, ΔτΑ 91/2022

ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗΣ Γ., Τεκμήριο αθωότητας και ΜΜΕ: παραβιάσεις και προστασία, ΠοινΧρ 2/2022, σ. 81

ΤΣΕΒΑΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 25.11.2021 στην υπόθεση Biancardi κατά Ιταλίας. Αστική ευθύνη λόγω άρνησης από-ευρετηρίασης υλικού στο διαδίκτυο, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 574

ΤΣΕΒΑΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 15.03.2022 στην υπόθεση Grzęda κατά Πολωνίας. Πρόωρη λήξη θητείας δικαστή ως μέλος Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου και αδυναμία δικαστικού ελέγχου. Παραβίαση δίκαιης δίκης, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 126

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ Σ., Παρατηρήσεις στην υπόθεση εν εξελίξει του ΕΔΔΑ Greenpeace Nordic Ass'n v. Ministry of Petroleum and Energy (People v Arctic Oil). Το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος από την εξόρυξη πετρελαίου, ΠερΔικ 1/2022, σ. 113

ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κ., Η νομοθεσία για το δικαίωμα της συνάθροισης και το άρθρο 11 του Συντάγματος στην εποχή της πανδημίας, ΕφημΔΔ 5/2021, σ. 605

ΙΟΥΓΛΕΥΧ Ρ., Τα fake news και η νομική αντιμετώπισή τους, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 15

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΚΛΑΜΑΡΗΣ Ν...[κ.α.], Πόρισμα (Απρίλιος 2006) της Ομάδας Εργασίας ως προς το ερωτηματολόγιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την Πράσινη Βίβλο για τις αγωγές αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως των αντιμονοπωλιακών κανόνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: παρατηρήσεις επί της Πράσινης Βίβλου, ΝοΒ 2/2022, σ. 257

ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗΣ Ι., Η στήριξη στις ικανότητες άλλων φορέων στις δημόσιες συμβάσεις μετά τον ν. 4782/2021: εφιατήριο ενός ευρύτερου ανταγωνισμού, ΕφημΔΔ 2/2022, σ. 198

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Ρήτρα απαγόρευσης μεταπώλησης στο δίκαιο κατά των περιορισμών του ανταγωνισμού (γνωμ.), ΔΕΕ 5/2022, σ. 569

ΣΤΑΥΡΑΚΙΔΗΣ Τ., Ζητήματα γύρω από την αστική ευθύνη της θυγατρικής για αντιανταγωνιστικές πρακτικές της μητρικής: επί αφορμή της απόφασης του ΔΕΕ στην υπόθεση Sumal (C-882/19), ΔΕΕ 5/2022, σ. 587

ΤΖΟΥΛΙΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-882/19, Sumal, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:800. Ευθύνη θυγατρικής εταιρείας για αντι-ανταγωνιστικές πρακτικές της μητρικής, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 539

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-882/19, Sumal, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:800. Αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από πρακτική απαγορευόμενη από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, ΕΕμπΔ 1/2022, σ. 263

ΧΡΙΣΤΙΑΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-882/19, Sumal, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:800. Αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από πρακτική απαγορευόμενη από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, ΔΕΕ 3/2022, σ. 329

ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

ΜΠΟΥΡΑΖΕΡΗΚ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-511/19, Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Αθηνών, 15.04.2021, ECLI:EU:C:2021:274. Διάκριση λόγω ηλικίας – Ένταξη εργαζομένων του δημόσιου τομέα σε εργασιακή εφεδρεία, ΕΕργΔ 5/2022, σ. 505

ΚΩΣΤΟΓΛΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στη διάταξη του ΔΕΕ C-133/21, Ελληνικό Δημόσιο (Personnel de nettoyage d'établissements scolaires), 07.04.2022, ECLI:EU:C:2022:294. Δεν στοιχειοθετεί αντικειμενικό λόγο διάκρισης κατά τη ρήτρα 4 της συμφωνίας-πλαίσου για την εργασία ορισμένου χρόνου η εν γνώσει του εργαζομένου κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών του εργοδότη δυνάμει συμβάσεων έργου, ΕΕργΔ 5/2022, σ. 529

ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΓΙΑΣΙΝ Χ. / ΚΟΣΜΙΔΟΥ Α., Αστική ευθύνη από πράξεις των οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, ΘΠΔΔ 4/2022, σ. 466

ΤΣΙΛΙΩΤΗΣ Χ., Αστική ευθύνη του Δημοσίου από τον Αντι-Covid-19 εμβολιασμό; Η ένταξη του ζητήματος στην προβληματική της αστικής ευθύνης του Δημοσίου από νόμιμες πράξεις των οργάνων του, ΕφημΔΔ 5/2021, σ. 612

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΙΣ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ Δ., Ζητήματα εφαρμογής του Ν. 4489/2017 για την Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας: με αφορμή την ΑΠ 319/2021, ΠοινΧρ 3/2022, σ. 238

ΖΗΜΙΑΝΙΤΗΣ Δ., Η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία: Ίδρυση, δομή και διαδικαστικό αποτύπωμα στην εθνική ποινική-δικονομική τάξη, ΠοινΧρ 1/2022, σ. 3

ΚΟΝΤΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ έως C-754/19, Prokuratura Rejonowa w Mińsku Mazowieckim, 16.11.2021, ECLI:EU:C:2021:931. Απόσπαση δικαστών από τον Πολωνό Υπουργό Δικαιοσύνης, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 535

ΜΟΥΖΑΚΗΣ Δ., Διασυννοιακές έρευνες της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας: πρόοδος ή οπισθοδρόμηση στη δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις;, ΠοινΧρ 1/2022, σ. 11

ΤΣΙΤΣΙΠΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-564/19, IS (Illégalité de l'ordonnance de renvoi), 23.11.2021, ECLI:EU:C:2021:949. Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις και εξουσία ανώτερου δικαστηρίου να κηρύξει μη σύννομη αίτηση προδικαστικής απόφασης, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 543

ΤΣΟΛΚΑ Ο., Λειτουργικές αρμοδιότητες της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και «δικαστικός έλεγχος», κατ' άρθρο 42 του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/1939, ΠοινΧρ 1/2022, σ. 21

ΡΑΡΑΧΑΡΑΛΑΜΒΟΥΣ C. / ΠΑΣΚΕΒΙΣΙΕΝΕ Κ., European Investigation Order AnalysisQ the principle of mutual recognition, necessity and the principle of proportionality, ΔτΑ 90/2021, σ. 885

ΑΣΥΛΟ

ΚΟΥΛΟΧΕΡΗΣ Σ., Σημείωση στην απόφαση της Επιπροσφ 364000/04.11.2021. Ασφαλής τρίτη χώρα για τους πρόσφυγες, ΔιΔικ 3/2022, σ. 482

ΜΟΥΖΟΥΡΑ Σ., Η Νέα ΚΥΑ: Τουρκία, ασφαλής τρίτη χώρα, ΕλλΔνη 3/2022, σ. 943

ΠΑΥΛΙΔΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση της 21ης Ανεξάρτητης Επιτροπής Προσφυγών 412595/25.11.2021. Μαχητά και μη τεκμήρια στη διαδικασία για τη χορήγηση καθεστώτος διεθνούς προστασίας, ΘΠΔΔ 4/2022, σ. 456

ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΑΥΡΟΚΩΣΤΑ Ο., Ζητήματα εποπτείας των ταμείων επαγγελματικής ασφάλισης: διεθνείς τάσεις και το παράδειγμα της Ελλάδας, ΘΠΔΔ 4/2022, σ. 368

ΡΟΚΑΣ Ι., Εκκαθάριση επιχειρήσεων του χρηματοπιστωτικού τομέα: μερικές σκέψεις για την περίπτωση της ασφαλιστικής επιχείρησης, ΕΕμπΔ 2/2022, σ. 327

ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

ΖΟΥΒΙΑ Κ., Άτομα με αναπηρία και σεβασμός της ιδιωτικής ζωής, ΔιΔικ 1/2022, σ. 38

ΚΑΛΑΒΑΝΟΥ Α., Δημόσιες πολιτικές ένταξης στην αγορά εργασίας για άτομα με αναπηρία, ΔιΔικ 1/2022, σ. 46

ΚΟΝΔΥΛΗ Ι., Η προστασία των Ατόμων με Αναπηρία στο πλαίσιο του Αστικού Δικαίου: κοινωνικό φαινόμενο και δικαστική τομή, ΔιΔικ 1/2022, σ. 1

ΚΟΥΛΑΞΙΔΗΣ Δ., Τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία στο χώρο εργασίας, ΔιΔικ 1/2022, σ. 21

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-824/19, Komisja za zaštitu ot diskriminatsia, 21.10.2021, ECLI:EU:C:2021:862. Ένα τυφλό άτομο δεν επιτρέπεται, βάσει του δικαίου της Ένωσης, να στερείται κάθε δυνατότητας να ασκήσει καθήκοντα ενόρκου σε ποινική δίκη, Αρμ 2/2022, σ. 342

ΠΟΝΗ Χ., Η συνταγματική προστασία των ατόμων με αναπηρία, ΔιΔικ 1/2022, σ. 31

ΡΩΞΑΝΑ Α., Οι εξελίξεις της νομολογίας των ευρωπαϊκών και των εθνικών διοικητικών δικαστηρίων στο πεδίο της προστασίας των ατόμων με αναπηρία, ΔιΔικ 1/2022, σ. 11

ΣΑΦΟΥΡΗΣ Γ., Η προστασία που παρέχει ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στα άτομα με αναπηρία, ΔιΔικ 1/2022, σ. 27

ΓΕΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ Ε., Η σχέση δικαίου και πολιτικής από τη νεωτερική στη μετανεωτερική εποχή, ΕφημΔΔ 5/2021, σ. 578

ΖΑΧΟΥ Μ. / ΤΣΙΤΣΙΠΑ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 483

ΖΑΧΟΥ Μ. / ΤΣΙΤΣΙΠΑ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 53

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ., Η ουκρανική κρίση: πόσο αλλάζει την Ευρώπη;, ΕφημΔΔ 2/2022, σ. 141

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ – ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ – ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Το έννομο συμφέρον του αποκλεισθέντος διαγωνιζόμενου να επιδιώξει τον αποκλεισμό ανταγωνιστών του σε στάδιο πριν από την ανάθεση της δημόσιας σύμβασης: νομολογιακές και νομοθετικές εξελίξεις, ΔιΔικ 3/2022, σ. 403

ΑΡΧΟΝΤΑΚΗ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΛΣυν Ολ 520/2022. Προϋποθέσεις παραδεκτής παραπομπής από κλιμάκιο σε Ολομέλεια ΕΛΣυν, όρια προσυμβατικού ελέγχου και κατ' εξαίρεση διακράτηση υπόθεσης από την Ολομέλεια ΕΛΣυν, ΘΠΔΔ 5/2022, σ. 574

ΓΕΩΡΓΑΛΗΣ Φ.-Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕ-φΑθ 376/2021. Ζητήματα διαχρονικού δικαίου στις διαδικασίες ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 579

ΓΩΓΟΣ Κ., Οι νομικές υπηρεσίες ως αντικείμενο ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, ΔιΔικ 3/2022, σ. 369

ΖΥΓΟΥΡΗ Σ. (Ζ.), Η αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης στο πεδίο των δημοσίων συμβάσεων, ΔιΔικ 1/2022, σ. 63

ΚΟΚΚΙΝΗΣ Η., Η εισαγωγή του «νέου» ενδίκου βοηθήματος της αίτησης ακύρωσης με αίτημα προσωρινής διαταγής στις προσυμβατικές διαφορές: αξιολόγηση, εφαρμογή και προοπτικές, ΔιΔικ 3/2022, σ. 384

ΚΟΤΤΑΣ Β., Το πλαίσιο σύναψης συμβάσεων μεταξύ αναθετουσών αρχών στο ενωσιακό δίκαιο και νομολογία, ΕυΔικ 1/2022, σ. 11

ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Ζητήματα δικαστικής προστασίας κατά το προσυμβατικό στάδιο των δημοσίων συμβάσεων, μετά τις αλλαγές του ν. 4782/2021, ΔιΔικ 1/2022, σ. 54

ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗΣ Ι., Η στήριξη στις ικανότητες άλλων φορέων στις δημόσιες συμβάσεις μετά τον ν. 4782/2021: εφελκτήριο ενός ευρύτερου ανταγωνισμού, ΕφημΔΔ 2/2022, σ. 198

ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ Α., Η έννοια της αποδοτικότητας στον προσυμβατικό έλεγχο του Ελεγκτικού Συνεδρίου: προς μια νέα γενική αρχή στο πεδίο των δημοσίων συμβάσεων;, ΘΠΔΔ 6/2022, σ. 601

ΡΑΪΚΟΣ Δ., Προσέγγιση πρόσφατων τροποποιήσεων του ν. 4412/2016 υπό το πρίσμα των σύγχρονων προκλήσεων του δικαίου δημοσίων συμβάσεων στην post Covid-19 εποχή, ΔιΔικ 3/2022, σ. 353

ΡΟΥΒΑΣ Γ. / ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Ν. / ΤΣΙΓΑΡΙΔΑΣ Β., Η έννοια του «οργανισμού δημοσίου δικαίου» κατά την ανάθεση δημοσίων συμβάσεων μέσα από τη νομολογία του ΔΕΕ, ΘΠΔΔ 6/2022, σ. 608

ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 278/2021. Δημόσιοι διαγωνισμοί – Υποχρέωση ανάκλησης πράξεων παρ' ότι διέφυγαν τον δικαστικό έλεγχο, ΘΠΔΔ 1/2022, σ. 112

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ – ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-251/20, Gtflix Tv, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1036. Διεθνής δικαιοδοσία δικαστηρίου για αξίωση αποζημίωσης και διόρθωσης ή διαγραφής διαφημιστικού δημοσιεύματος στο διαδίκτυο, ΕλλΔνη 3/2022, σ. 925

ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-251/20, Gtflix Tv, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1036. Συρροή αξιώσεων επί προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας από δημοσίευση στο διαδίκτυο, ΕλλΔνη 3/2022, σ. 925

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-επίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 491

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-επίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 59

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Ο προσδιορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας επί προσβολής της προσωπικότητας στο διαδίκτυο: σκέψεις με αφορμή την απόφαση Gtflix Tv του ΔΕΕ, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 24

ΛΑΣΗΘΙΩΤΑΚΗ Σ., Το νομικό καθεστώς των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου υπό το πρίσμα της ελευθερίας του λόγου, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 542

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-102/20, StWL Städtische Werke Lauf a.d. Pegnitz, 25.11.2021, ECLI:EU:C:2021:954. Inbox Advertising ως αθέμιτη εμπορική πρακτική στο μεταίχμιο δικαίου καταλωτή και προστασίας δεδομένων, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 588

ΡΟΚΑΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-251/20, Gtflix Tv, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1036. Επιβεβαίωση της ερμηνείας του άρθρου 7 παρ. 2 κανονισμού 1215/2012 σε αγωγές αποζημίωσης για δυσφημιστικό περιεχόμενο δημοσιευόμενο στο διαδίκτυο, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 77

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-102/20, StWL Städtische Werke Lauf a.d. Pegnitz, 25.11.2021, ECLI:EU:C:2021:954. Το Inbox Advertising αποτελεί εμπορική επικοινωνία, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 592

ΤΖΟΥΛΙΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-251/20, Gtflix Tv, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1036. Διεθνής δικαιοδοσία σε διαφορές από δυσφήμιση ανταγωνιστή μέσω διαδικτύου, ΧρΙΔ 1/2022, σ. 48

ΔΙΑΙΤΗΣΙΑ

ΣΑΜΑΡΑΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-109/20, PL Holdings, 26.10.2021, ECLI:EU:C:2021:875. Ad hoc συμφωνία διαιτησίας που είναι αντίθετη προς το ενωσιακό δίκαιο, ΔΕΕ 1/2022, σ. 70

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-109/20, PL Holdings, 26.10.2021, ECLI:EU:C:2021:875. Ad hoc συμφωνία διαιτησίας με περιεχόμενο πανομοιότυπο με άκυρη ρήτρα διαιτησίας, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 93

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ – ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

ΑΒΡΑΑΜ Μ., Η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας από το ΔΕΕ, ΕυΔικ 1/2022, σ. 22

ΜΟΥΡΤΟΠΑΛΛΑΣ Κ., Η ανεξαρτησία του οργάνου ως sine non της έννοιας του δικαιοδοτικού οργάνου του ά. 267 ΣΛΕΕ, ΤοΣ 4/2021, σ. 1443

ΠΕΡΑΚΗΣ Μ., Σκέψεις και προβληματισμοί επί ενδεχομένων αποκλίσεων των διατάξεων περί πιλοτικής δίκης (ν. 3900/2010 και ν. 4842/2021) από το γράμμα και το πνεύμα των άρθρων 19 § 1 ΣΕΕ και 267 ΣΛΕΕ περί προδικαστικής παραπομπής ενώπιον του ΔΕΕ, ΕλλΔνη 2/2022, σ. 337

ΣΚΟΥΡΗΣ Β., Η συνεργασία των διοικητικών δικαστηρίων με το δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα 40 χρόνια της ευρωπαϊκής μας πορείας, ΕφημΔΔ 1/2022, σ. 82

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ - ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΓΕΡΟΝΤΑΣ Α., Νέες εξελίξεις και αντιλήψεις στο διοικητικό δίκαιο: ανατροπές και αναθεωρήσεις, ΘΠΔΔ 5/2022, σ. 481

ΓΕΩΡΓΑΛΗΣ Φ.-Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 625/2022. Κατάργηση διοικητικής δίκης ουσίας, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 133

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ευ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 625/2022. Η κατάργηση της δίκης στις διαφορές ουσίας, ο δικαιопλαστικός ρόλος του δικαστή ή «le juge n'est pas législateur», ΘΠΔΔ 5/2022, σ. 534

ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 156/2022. Η (μη) δέσμευση του διοικητικού δικαστηρίου της αποζημίωσης από αθωωτικές ποινικές αποφάσεις και η ενότητα της έννομης τάξης, ΝοΒ 3/2022, σ. 632

ΣΚΟΥΡΗΣ Β., Η συνεργασία των διοικητικών δικαστηρίων με το δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα 40 χρόνια της ευρωπαϊκής μας πορείας, ΕφημΔΔ 1/2022, σ. 82

ΣΤΑΪΚΟΥ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΔΠΡΗ-ρακλ 1061/2021. Η αρχή ne bis in idem στη δίκη της ανακοπής, ΘΠΔΔ 4/2022, σ. 449

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-35/20, A (Franchissement de frontières en navire de plaisance), 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:813. Υποχρέωση των πολιτών να φέρουν δελτίο ταυτότητας ή διαβατήριο, Αρμ 1/2022, σ. 145

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-490/20, Stolichna obshtina rayon "Pancharevo", 1412.2021, ECLI:EU:C:2021:1008. Δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας τέκνου έγγαμου ομόφυλου ζεύγους γεννημένο σε κράτος μέλος, Αρμ 4/2022, σ. 695

ΣΑΜΑΡΑΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-490/20, Stolichna obshtina rayon "Pancharevo", 1412.2021, ECLI:EU:C:2021:1008. Παρατηρήσεις περί της αμοιβαίας αναγνώρισης των οικογενειακών σχέσεων στην ΕΕ και της διασφάλισης της ελεύθερης κυκλοφορίας για τις οικογένειες «ουράνιο τόξο», ΘΠΔΔ 2/2022, σ. 235

ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ – ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ο., Το νομικό πλαίσιο λήψης περιοριστικών μέτρων κατά παρέκκλιση από το γενικό καθεστώς ελευθέρωσης των συναλλαγών βάσει των νέων σφαιρικών οικονομικών Συμφωνιών της ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 3

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

ΓΩΓΟΣ Κ., Χωρικός σχεδιασμός και απολιγνιτοποίηση: σκέψεις για τις ρυθμίσεις των νόμων 4759/2020 και 4872/2021, ΠερΔικ 1/2022, σ. 5

ΔΕΛΛΙΟΣ Γ., Έλεγχος κύρους των ρητρών αναπροσαρμογής του τιμήματος σε συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας, ΝοΒ 4/2022, σ. 1003

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Η άσκηση των αποκλειστικών αρμοδιοτήτων των Εθνικών Ρυθμιστικών Αρχών για την ενέργεια στο πλαίσιο της ανεξαρτησίας τους: σκέψεις με αφορμή την απόφαση C-718/18 του ΔΕΕ, ΔιΔικ 2/2022, σ. 231

MENTHS Γ., Παράνομες και καταχρηστικές ρήτρες αναπροσαρμογής του τιμήματος μονομερώς ενσωματωθείσες σε συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας: νομικό πλαίσιο, νόμιμες βάσεις και διαδικασία προσβολής: γνωμοδότηση, ΝοΒ 4/2022, σ. 991

ΠΟΥΪΚΛΗ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-798/18 και 799/18, Federazione nazionale delle imprese elettrotecniche ed elettroniche (Anie) κ.λπ., 15.04.2021, ECLI:EU:C:2021:280. Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας – Μείωση / εν μέρει κατάργηση οικονομικών κινήτρων, ΠερΔικ 1/2022, σ. 120

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Δ., Περιορισμός της δραστηριότητας και απαγόρευση λειτουργίας των επιχειρήσεων λόγω της πανδημίας COVID-19, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 7

ΒΕΡΑΡΟΥ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 214/2020. Ομαδικές απολύσεις – Βασικές εργοδοτικές υποχρεώσεις βάσει Κοινοτικής Οδηγίας, ΔΕΕ 1/2022, σ. 108

ΓΙΟΒΑΝΗ Α., ΣτΕ 1786/2019: οι ομαδικές απολύσεις, ο διοικητικός τους έλεγχος και η καταλυτική επίδραση της απόφασής του ενωσιακού δικαστή στην ελληνική έννομη τάξη, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 39

ΓΟΥΛΑΣ Δ., Η τηλεργασία μετά τον ν. 4808/2021, ΕΕργΔ 6/2022, σ. 631

ΓΟΥΛΑΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΜΠρΛασ 266/2021. Το ζήτημα των συμβασιούχων ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα μετά την απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση C-760/18, Αρμ 1/2022, σ. 52

ΓΟΥΛΑΣ Δ., COVID-19 και η απαγόρευση των διακρίσεων στις σχέσεις εργασίας, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 69

ΔΟΞΑΚΗΣ Ε., Αντιστρέφοντας το βάρος απόδειξης στις εργατικές διαφορές του ν. 4808/2021, ΕΕργΔ 4/2022, σ. 361

ΘΕΟΔΟΣΗΣ Γ., Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός των εργαζομένων κατά της νόσου COVID-19, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 83

ΚΟΥΛΑΞΙΔΗΣ Δ., Τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία στο χώρο εργασίας, Διδικ 1/2022, σ. 21

ΚΩΣΤΟΓΛΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στη διάταξη του ΔΕΕ C-133/21, Ελληνικό Δημόσιο (Personnel de nettoyage d'établissements scolaires), 07.04.2022, ECLI:EU:C:2022:294. Δεν στοιχειοθετεί αντικειμενικό λόγο διάκρισης κατά τη ρήτρα 4 της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου η εν γνώσει του εργαζομένου κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών του εργοδότη δυνάμει συμβάσεων έργου, ΕΕργΔ 5/2022, σ. 529

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-282/19, MIUR και Ufficio Scolastico Regionale per la Campania, 13.01.2022, ECLI:EU:C:2022:3. Συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα – Καθηγητές θρησκευτικών για το καθολικό δόγμα, Αρμ 5/2022, σ. 864

ΜΠΟΥΜΠΟΥΧΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Π., Η εξέλιξη της νομοθετικής ρύθμισης της αδυναμίας παροχής εργασίας, της τηλεργασίας και της εναρμόνισης οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής κατά την πανδημία COVID-19, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 37

ΜΠΟΥΡΑΖΕΡΗ Κ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-511/19, Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Αθηνών, 15.04.2021, ECLI:EU:C:2021:274. Διάκριση λόγω ηλικίας – Ένταξη εργαζομένων του δημόσιου τομέα σε εργασιακή εφεδρεία, ΕΕργΔ 5/2022, σ. 505

ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΑΔΟΥ Α., Η Οδηγία 2019/1152/ΕΕ για διαφανείς και προβλέψιμους όρους εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 21

ΣΙΔΕΡΗΣ Δ., Η άρνηση εμβολιασμού κατά του κορωνοϊού ως λόγος καταγγελίας της σύμβασης εργασίας, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 99

ΕΤΑΙΡΙΕΣ

ΛΙΝΑΡΙΤΗΣ Ι., Η έκθεση των εμπειρογνομόνων στη συγχώνευση και στη διάσπαση εταιριών, ΕπισκεΔ 1/2022, σ. 1

ΡΟΚΑΣ Ι., Εκκαθάριση επιχειρήσεων του χρηματοπιστωτικού τομέα: μερικές σκέψεις για την περίπτωση της ασφαλιστικής επιχείρησης, ΕΕμπΔ 2/2022, σ. 327

ΣΤΑΥΡΑΚΙΔΗΣ Τ., Ζητήματα γύρω από την αστική ευθύνη της θυγατρικής για αντιανταγωνιστικές πρακτικές της μητρικής: επ' αφορμή της απόφασης του ΔΕΕ στην υπόθεση Sumal (C-882/19), ΔΕΕ 5/2022, σ. 587

ΤΖΟΥΛΙΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-882/19, Sumal, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:800. Ευθύνη θυγατρικής εταιρείας για αντι-ανταγωνιστικές πρακτικές της μητρικής, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 539

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-882/19, Sumal, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:800. Αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από πρακτική απαγορευόμενη από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, ΕΕμπΔ 1/2022, σ. 263

ΧΡΙΣΤΙΑΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-882/19, Sumal, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:800. Αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από πρακτική απαγορευόμενη από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, ΔΕΕ 3/2022, σ. 329

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

ΑΒΡΑΜΙΚΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-551/19 Ρ και C-552/19 Ρ, ABLV Bank/EKT, 06.05.2021, ECLI:EU:C:2021:369. Εξυγίανση πιστωτικών ιδρυμάτων και ορισμένων επιχειρήσεων επενδύσεων στο πλαίσιο Ενιαίου Μηχανισμού εξυγίανσης (ΕΜΕ) και Ενιαίου Ταμείου Εξυγίανσης, Αρμ 6/2022, σ. 928

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(Βλ. λήμμα Ανθρώπινα Δικαιώματα)

ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΑΛΜΑΝΤΩΝΗΣ Γ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-896/19, Repubblica, 20.04.2021, ECLI:EU:C:2021:311. Η αποφασιστική εξουσία του Πρωθυπουργού κατά τη διαδικασία διορισμού των δικαστών, ΕλλΔνη 3/2022, σ. 899

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-561/19, Consorzio Italian Management e Catania Multiservizi, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:799. Εξαιρέσεις από την υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής εθνικού δικαστηρίου τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 548

ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Διεθνής δικαιοδοσία και εφαρμοστέο δίκαιο σε υποθέσεις διορισμού επιτρόπου αλλοδαπού ασυνόδευτου τέκνου, Αρμ 5/2022, σ. 874

ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-118/20, Wiener Landesregierung (Révocation d'une assurance de naturalization), 18.01.2022: ECLI:EU:C:2022:34. Η ανάκληση διαβεβαίωσης περί πολιτογράφησης, όταν εμποδίζει την ανάκτηση της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης, πρέπει να είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας, Αρμ 4/2022, σ. 689

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-118/20, Wiener Landesregierung (Révocation d'une assurance de naturalization), 18.01.2022: ECLI:EU:C:2022:34. Ο περιορισμός απόκτησης της ιθαγένειας κράτους μέλους από το ενωσιακό δίκαιο, ΕυΔικ 1/2022, σ. 62

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-49020, Stolichna obshtina, rayon "Pancharevo", 14.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1008. Τέκνο έγγαμου ομόφυλου ζεύγους γεννημένο σε κράτος μέλος, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 88

ΙΣΟΤΗΤΑ – ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Χ., Ισότητα και διάκριση: δύο διαφορετικές έννοιες ή δύο όψεις του ίδιου νομίσματος;, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 479

ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΕΣ

ΑΒΡΑΜΙΚΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-243/20, Τράπεζα Πειραιώς, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1045. Δάνειο που πρέπει να εξοφληθεί σε συνάλλαγμα, Αρμ 1/2022, σ. 33

ΔΕΛΛΙΟΣ Γ., Έλεγχος κύρους των ρητρών αναπροσαρμογής του τιμήματος σε συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας, ΝοΒ 4/2022, σ. 1003

ΖΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-96/21, CTS Eventim, 31.03.2022, ECLI:EU:C:2022:238. Δικαίωμα υπαναχώρησης σε καταναλωτικές συμβάσεις – Άσκηση σε περίπτωση ενδιάμεσου / πλατφόρμα πώλησης εισιτηρίων, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 128

ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗΣ Γ., Οι ρήτρες αναπροσαρμογής τιμήματος υπό την σκοπιά του ενωσιακού δικαίου καταναλωτή: συνοπτική παρουσίαση των ρυθμίσεων των Οδηγιών 2019/944/ΕΕ και 93/13/ΕΟΚ και της οικείας νομολογίας του ΔΕΕ, ΝοΒ 4/2022, σ. 1007

ΚΑΡΟΚΗΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-613/20, Eurowings, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:820. Η απεργία αλληλεγγύης δεν συνιστά έκτακτη περίπτωση κατά τον Κανονισμό (ΕΚ) 261/2004. Σημεία τομής του απεργιακού δικαιώματος με την Ενωσιακή Ενιαία Αγορά, ΔΕΕ 5/2022, σ. 692

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-102/20, StWL Städtische Werke Lauf a.d. Pegnitz, 25.11.2021, ECLI:EU:C:2021:954. Inbox Advertising ως αθέμιτη εμπορική πρακτική στο μεταίχμιο δικαίου καταναλωτή και προστασίας δεδομένων, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 588

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-536/20, Tiketa, 24.02.2022, ECLI:EU:C:2022:112. Προσυμβατική ενημέρωση του καταναλωτή σε συμβάσεις που καταρτίζονται μέσω διαδικτύου, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 136

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Ψηφιακός μετασχηματισμός και δίκαιο των συμβάσεων: σκέψεις με αφορμή την Οδηγία 2019/770 για την προμήθεια ψηφιακού περιεχομένου και ψηφιακών υπηρεσιών, ΕΕμπΔ 2/2022, σ. 293

ΜΕΝΤΗΣ Γ., Η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ και η εξέλιξη των –ατομικών και συλλογικών– δικών ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων για τα δάνεια σε ελβετικό φράγκο: σκέψεις με αφορμή τις αποφάσεις του ΔΕΕ της 10.06.2021 ("BNP Paribas") και 21.12.2021 ("Τράπεζα Πειραιώς"), ΧρΔ 2/2022, σ. 147

MENTHS Γ., Παράνομες και καταχρηστικές ρήτρες αναπροσαρμογής του τιμήματος μονομερώς ενσωματωθείσες σε συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας: νομικό πλαίσιο, νόμιμες βάσεις και διαδικασία προσβολής: γνωμοδότηση, ΝοΒ 4/2022, σ. 991

ΠΑΠΑΔΑΚΗ Μ.-Δ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-776/19 έως 782/19, BNP Paribas Personal Finance, 10.06.2021, ECLI:EU:C:2021:470. Συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα: η απαίτηση της διαφάνειας και η προστασία του καταναλωτή σε περίπτωση ακύρωσης ή αντικατάστασης των καταχρηστικών ρητρών, ΕλλΔνη 3/2022, σ. 907

ΣΠΥΡΑΚΟΣ Δ. / ΓΚΟΥΝΤΗΣ-ΜΠΟΣΔΑΣ Κ., Έλεγχος του κύρους των όρων αναπροσαρμογής τιμήματος στις καταναλωτικές συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας, ΧρΙΔ 5/2022, σ. 383

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-102/20, StWL Städtische Werke Lauf a.d. Pegnitz, 25.11.2021, ECLI:EU:C:2021:954. Το Inbox Advertising αποτελεί εμπορική επικοινωνία, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 592

ΤΖΟΥΛΙΑ Ε., Η εφαρμογή του δικαίου προστασίας καταναλωτή σε συμβάσεις «διπτού σκοπού» (dual purpose) μετά τις Οδηγίες 2019/770 και 2019/771, ΕπισκΕΔ 1/2022, σ. 53

ΤΣΙΑΦΟΥΤΗΣ Β., Ρήτρα αναπροσαρμογής τιμήματος ηλεκτρικής ενέργειας και επίδραση του Κώδικα Προμήθειας Ηλεκτρικής Ενέργειας στο συμβατικό περιεχόμενο από τη σκοπιά του δικαίου των ΓΟΣ, ΝοΒ 4/2022, σ. 1018

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-243/20, Τράπεζα Πειραιώς, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1045. Ζητήματα του ελέγχου των δηλωτικών ΓΟΣ κατά την Οδηγία 93/13/ΕΟΚ και τον ν. 2251/1994, ΕλλΔνη 2/2022, σ. 544

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Η άδεια πατρότητας στον ν. 4808/2021: συμβολή στην εξισορρόπηση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής ή τυπική συμμόρφωση με την ενωσιακή Οδηγία;, ΕΕργΔ 6/2022, σ. 617

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 430/2022. Ενεργειακή φτώχεια και κοινωνική πολιτική στη διεκυστίνδα μεταξύ Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΤοΣ 4/2021, σ. 1538

ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

ΜΠΑΡΜΠΑΣ Ν., Κρατικές ενισχύσεις φορολογικού χαρακτήρα υπό το πρίσμα των διατάξεων της Συνθήκης για την απαγόρευση των φορολογικών διακρίσεων στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές, ΘΠΔΔ 2/2022, σ. 147

ΠΑΝΙΤΣΑΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-51/20, Επιτροπή/Ελλάδα (Récupération d'aides d'État – Ferronickel), 20.01.2022, ECLI:EU:C:2022:36. Κρατικές ενισχύσεις που κρίθηκαν παράνομες και μη συμβατές με την εσωτερική αγορά, ΕΕμπΔ 1/2022, σ. 248

ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ

ΖΑΚΑΛΚΑΣ Δ., Η δύσκολη συμπερίληψη: πολιτικές αφομοίωσης και πολιτικές πολυπολιτισμικότητας στον ευρωπαϊκό χώρο και οι αντανάκλασεις τους στη χώρα μας, ΤοΣ 3/2021, σ. 793

ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗΣ Γ., Τεκμήριο αθωότητας και ΜΜΕ: παραβιάσεις και προστασία, ΠοινΧρ 2/2022, σ. 81

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Κ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-808/18, Επιτροπή/Ουγγαρία (Accueil des demandeurs de protection international), 17.12.2020, ECLI:EU:C:2020:1029. Μετανάστες τελούντες σε καθεστώς κράτησης, ΔτΑ 91/2022, σ. 191

ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ Σ., Το «Δυστύχημα» στην αερομεταφορά προσώπων και ο ενοποιητικός ρόλος της νομολογίας, ΕλλΔνη 2/2022, σ. 381

ΚΑΡΟΚΗΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-613/20, Eurowings, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:820. Η απεργία αλληλεγγύης δεν συνιστά έκτακτη κατάσταση κατά τον Κανονισμό (ΕΚ) 261/2004. Σημεία τομής του απεργιακού δικαιώματος με την Ενωσιακή Ενιαία Αγορά, ΔΕΕ 5/2022, σ. 692

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΑΥΡΙΔΗΣ Σ., Το σύστημα των ιδίων πόρων και η πορεία προς τη δημοσιονομική αυτονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αρμ 1/2022, σ. 167

ΠΟΥΛΟΥ Α., Σχόλιο στην απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου 547/21. Προσωρινό «πράσινο φως» στη λειτουργία του Ταμείου Ανάκαμψης: το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο σε διαρκή διεκδίκηση του ρόλου του τελικού κριτή της ενωσιακής νομιμότητας, ΕφημΔΔ 1/2022, σ. 51

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ Σ., Η λειτουργία των ΟΤΑ μεταξύ ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης και περιφερειακής πολιτικής και η θέση τους με βάση το Σύνταγμα, ΤοΣ 4/2021, σ. 1343

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Η διεθνής προστασία του δικαιώματος στο βιώσιμο και υγιές περιβάλλον, ΠερΔικ 1/2022, σ. 17

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην υπόθεση εν εξελίξει του ΕΔΔΑ Verein Klimasenioren Schweiz κ.ά. κατά Ελβετίας. Η δικαστική προστασία του δικαιώματος στο βιώσιμο και υγιές περιβάλλον, ΠερΔικ 1/2022, σ. 115

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ Ε., Η κλιματική κρίση ως πρόκληση για τη γενική θεωρία του Συντάγματος και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ΠερΔικ 1/2022, σ. 2

ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ Κ., Το νέο ενωσιακό δίκαιο της βιώσιμης χρηματοδότησης (sustainable finance): μία πρώτη παρουσίαση, ΕφημΔΔ 1/2022, σ. 107

ΒΡΕΤΟΥ Β., Μία επισκόπηση και αξιολόγηση των νέων «κλιματικών προσφυγών» και «κλιματικών δικαστικών αποφάσεων», ΠερΔικ 1/2022, σ. 37

ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 895/2021. Ζώνες ανάπτυξης – Μητροπολιτικός Πόλος Ελληνικού - Αγίου Κοσμά, ΠερΔικ 2/2022, σ. 294

ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ Ε., Η πρόληψη της θαλάσσιας ρύπανσης από πλαστικά ως υποχρέωση σεβασμού του ανθρώπινου δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον, ΠερΔικ 2/2022, σ. 213

ΚΑΨΑΛΗ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 691/2021. Δικαίωμα στην περιβαλλοντική πληροφόρηση-αφετηρία της προθεσμίας για την άσκηση αιτήσεως κατά ΑΕΠΟ, Αρμ 1/2022, σ. 121

ΚΟΣΜΑ Ε., Το νομικό πλαίσιο για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος και η συμβολή του Ν 4736/2020 για τα πλαστικά μιας χρήσης, ΠερΔικ 2/2022, σ. 179

ΚΟΥΒΑΡΑΣ Η., Ο (μη) δικαστικός έλεγχος των τεχνικών κρίσεων στην περιβαλλοντική αδειοδότηση, ΘΠΔΔ 1/2022, σ. 15

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ. / ΤΣΑΚΩΝΑ Αντ.-Αικ., Το νέο ευρωπαϊκό νομοθέτημα για το κλίμα: πλαίσιο υιοθέτησης και κυριότερες ρυθμίσεις, ΠερΔικ 1/2022, σ. 10

ΜΕΛΕΤΙΑΔΟΥ Κ., Το νομικό πλαίσιο διαχείρισης των θαλάσσιων πλαστικών απορριμμάτων που σχετίζονται με την αλιεία, ΠερΔικ 2/2022, σ. 199

ΠΑΝΟΥΣΟΣ Δ. ... [κ.ά.], Η ορθολογική διαχείριση των αποβλήτων ως βασικό εργαλείο πρόληψης της θαλάσσιας πλαστικής ρύπανσης, ΠερΔικ 2/2022, σ. 189

ΠΕΡΒΟΥ Ι., Από την κλιματική αλλαγή στην κλιματική κρίση: η συμβολή των εθνικών δικαστηρίων στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου, ΠερΔικ 1/2022, σ. 46

ΠΟΥΪΚΛΗ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-565/19 P, Carvalho κ.λπ. / Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 25.03.2021, ECLI:EC:C:2021:252. Κλιματική αλλαγή – Μειώσεις των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου – Απαράδεκτο προσφυγής, ΠερΔικ 1/2022, σ. 118

ΠΟΥΪΚΛΗ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-938/19, Energieversorgungszentrum Dresden-Wilschdorf, 11.11.2021, ECLI:EU:C:2021:908. Κλιματική αλλαγή – Οδηγία 2003/87/ΕΚ, ΠερΔικ 1/2021, σ. 124

ΠΟΥΪΚΛΗ Κ. / ΤΣΑΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ Ι., Ανασκόπηση της εμφάνισης και εξέλιξης των κλιματικών αγωγών στην Ευρώπη, ΠερΔικ 1/2022, σ. 53

ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ Β., Η ανάδειξη της κλιματικής δικαιοσύνης μέσω νομολογιακών παραδειγμάτων: από την κλιματική ευθύνη του κράτους στη θεμελίωση αξιώσεων, ΠερΔικ 1/2022, σ. 23

ΣΕΛΙΜΗ Γ., Το θεσμικό πλαίσιο και η περιβαλλοντική διάσταση της Γαλάζιας οικονομίας, ΠερΔικ 1/2022, σ. 125

ΣΤΑΘΑΣ Φ., Η ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική και η εφαρμογή της από την Ελληνική Διοίκηση: η περίπτωση του τέλους πλαστικής σακούλας μεταφοράς, ΠερΔικ 2/2022, σ. 221

ΤΣΑΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 547/2022. Ακύρωση πράξεων έγκρισης του Γενικού Προγραμματικού Σχεδίου (Master Plan) ΟΛΠ λόγω παράλειψης Στρατηγικής Περιβαλλοντικής Εκτίμησης. Η σημασία της Στρατηγικής Περιβαλλοντικής Εκτίμησης για την αξιολόγηση και έγκριση ενιαίου επενδυτικού σχεδιασμού, ΠερΔικ 2/2022, σ. 307

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ Σ., Παρατηρήσεις στην υπόθεση εν εξελίξει του ΕΔΔΑ Greenpeace Nordic Ass'n v. Ministry of Petroleum and Energy (People v Arctic Oil). Το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος από την εξόρυξη πετρελαίου, ΠερΔικ 1/2022, σ. 113

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-123/20, Ferrari, 28.10.2021: ECLI:EU:C:2021:889. Προστασία των μερών προϊόντος ως μη καταχωρισμένων κοινοτικών σχεδίων, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 531

ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΟΤΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΕφΑθ 1549/2021. Πρωτοτυπία έργων ως προϋπόθεση προστασίας και ευρωπαϊκή νομολογία, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 633

ΚΟΥΣΟΥΝΗ-ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-433/20, Austro-Machana, 24.03.2022, ECLI:EU:C:2022:217. Η εξαίρεση περί ιδιωτικής αντιγραφής στο πλαίσιο της αποθήκευσης στο υπολογιστικό νέφος, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 96

ΚΥΠΡΟΥΛΗ Κ., Δικονομική αντιμετώπιση αγωγών με αίτημα τον οριστικό καθορισμό και την καταψήφιση της εύλογης αμοιβής του αρ. 49 Ν 2121/1993, οφειλόμενης εκ της ραδιοηλεκτρονικής μετάδοσης και παρουσίας στο κοινό νομίμως εγγεγραμμένων ερμηνειών/εκτελέσεων πνευματικών έργων, ΔΕΕ 3/2022, σ. 293

ΛΑΣΗΘΙΩΤΑΚΗ Σ., Το νομικό καθεστώς των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου υπό το πρίσμα της ελευθερίας του λόγου, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 542

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Προστασία προϊόντων μόδας με το κοινοτικό μη καταχωρισμένο σχέδιο και υπόδειγμα, ΔΕΕ 2/2022, σ. 137

ΣΑΜΑΡΤΖΗ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 2105/2021. Ερμηνεία άρθρων 4 και 51Α παρ. 8 Ν 4481/2017: περιεχόμενο διατάξεων περί ανάκλησης άδειας λειτουργίας ΟΣΔ και κριτηρίων για πρόγνωση βιωσιμότητας αιτούντος ΟΣΔ, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 610

ΣΙΝΑΝΙΔΟΥ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΑθ 349/2022. Τεκμήριο οργανισμών συλλογικής διαχείρισης στη διαχείριση του δικαιώματος και την είσπραξη της εύλογης αμοιβής του άρθρου 49 Ν 2121/1993, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 105

ΣΤΑΜΑΤΟΥΔΗ Ε., Η διάρκεια προστασίας δικαιωμάτων παραγωγών οπτικοακουστικών έργων για εγγραφές που δημιουργήθηκαν πριν τη θέση σε ισχύ του Ν 2121/1993, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 10

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ Μ., Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του ευμενέστερου νόμου στον νέο Ποινικό Κώδικα και η νομολογιακή της πρόληψη, ΠοινΧρ 5/2022, σ. 321

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΖΩΩΝ

ΓΑΪΤΑΝΙΔΟΥ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 1751/2021. Σφαγή ζώων χωρίς αναισθητοποίηση στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 586

ΛΑΜΠΡΟΥ Φ., Η έννομη θέση των ζώων στο ιδιωτικό δίκαιο, ΧρΙΔ 4/2022, σ. 248

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ Σ., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 1751/2021. Η προστασία των δικαιωμάτων των ζώων ως περιορισμός συνταγματικών δικαιωμάτων, ΤοΣ 3/2021, σ. 985

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΘΕΟΔΟΣΗΣ Γ., Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός των εργαζομένων κατά της νόσου COVID-19, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 83

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΧΛΙΒΑΝΙΔΗ Π., Προστασία της δημόσιας υγείας και ατομικά δικαιώματα, ΘΠΔΔ 1/2022, σ. 7

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ – ΑΠΟΡΡΗΤΟ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΙΓΥΠΤΙΑΔΟΥ Ε., Η υποχρέωση για κοινολόγηση της παραβίασης προσωπικών δεδομένων σύμφωνα με τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων: συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 33 και 34 ΓΚΠΔ, Αρμ 2/2022, σ. 177

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του C-175/20, Valsts ierēmtumu dienests (Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων για φορολογικούς σκοπούς), 24.02.2022, ECLI:EU:C:2022:124. Συλλογή μεγάλου όγκου προσωπικών δεδομένων από φορολογικές αρχές, ΕΕ-ΕυρΔ 1/2022, σ. 103

ΒΕΝΙΕΡΗΣ Α., Νομοθετικά μέτρα περιορισμού στα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων βάσει του άρθρου 23 του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679: η συμβολή της θεμελιώδους αρχής του σκοπού της επεξεργασίας, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 518

ΒΕΡΡΑΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση της ΑΠΔΠΧ 4/2022. Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Μια απόφαση – Σταθμός στη νομολογία της Αρχής, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 576

ΓΑΝΙΑΡΗΣ Ν., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 686/2021. Μετάδοση κατ' εξακολούθησιν σε τρίτα, μη δικαιούμενα πρόσωπα, αρχείων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με σκοπό βλάβης τρίτου. Ανάρτηση στο διαδίκτυο αρχείων ερωτικού περιεχομένου, ΠοινΧρ 3/2022, σ. 187

ΓΕΡΑΣΟΠΟΥΛΟΥ Μ.-Ε., «Δικαίωμα αποζημίωσης και ευθύνη»: συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 82 του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων, Αρμ 5/2022, σ. 713

ΔΟΥΚΑ Β., Αλγοριθμική διοίκηση: η άσκηση των εργοδοτικών εξουσιών με την χρήση αλγορίθμων στις παραδοσιακές επιχειρήσεις, ΕΕργΔ 3/2022, σ. 233

ΚΙΤΣΟΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-175/20, Valsts ierēmtumu dienests (Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων για φορολογικούς σκοπούς), 24.02.2022, ECLI:EU:C:2022:124. Η υποχρέωση συμμόρφωσης των Φορολογικών Αρχών προς τον ΓΚΠΔ κατά την υποβολή αιτημάτων προς Οικονομικούς Φορείς, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 47

ΛΑΖΑΡΑΚΟΣ Γ., Διαχείριση περιστατικών παραβίασης προσωπικών δεδομένων: από τη θεωρία στην πράξη, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 29

ΛΑΣΗΘΙΩΤΑΚΗ Σ., Το νομικό καθεστώς των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου υπό το πρίσμα της ελευθερίας του λόγου, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 542

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-102/20, StWL Städtische Werke Lauf a.d. Pegnitz, 25.11.2021, ECLI:EU:C:2021:954. Inbox Advertising ως αθέμιτη εμπορική πρακτική στο μεταίχμιο δικαίου καταλωτή και προστασίας δεδομένων, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 588

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Ψηφιακός μετασχηματισμός και δίκαιο των συμβάσεων: σκέψεις με αφορμή την Οδηγία 2019/770 για την προμήθεια ψηφιακού περιεχομένου και ψηφιακών υπηρεσιών, ΕΕμπΔ 2/2022, σ. 293

ΜΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Η «τηλεκπαίδευση» στο φακό της Αρχής Προστασίας Δεδομένων, ΘΠΔΔ 1/2022, σ. 42

ΜΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 561/2022. Υποχρέωση εξέτασης και αρμοδιότητα ελέγχου, ΘΠΔΔ 5/2022, σ. 555

ΠΑΛΙΟΥ Ε., Οι νέες τυποποιημένες συμβατικές ρήτρες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: η διασυννοιακή διαβίβαση προσωπικών δεδομένων στον απόηχο της νομολογίας Schrems (αποφάσεις του ΔΕΕ υπ' αριθμ. C-362/14 και C-311/18), ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 534

ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-245/20, Autoriteit Persoonsgegevens, 24.03.2022, ECLI:EU:C:2022:216. Η εφαρμογή της νομοθεσίας της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην πολιτική δίκη: η εξαίρεση των δικαστηρίων ως προς ολόκληρο (;) το εύρος της λειτουργίας τους, ΕλλΔνη 3/2022, σ. 932

ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Α., «Κακόβουλες κλήσεις» και επικοινωνιακό απόρρητο: μια καθόλου αυτονόητη σύμπλευση, ΤοΣ 4/2021, σ. 1297

ΣΕΚΕΡΗ Α., Διασυννοιακές διαβιβάσεις – θέματα συμμόρφωσης με την προστασία προσωπικών δεδομένων από την χρήση των Google Analytics στην ΕΕ, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 37

ΣΚΟΝΔΡΑ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση της ΑΠΔΠΧ 12/2022. Η συγκατάθεση ως νομική βάση επεξεργασίας δεδομένων εργαζομένων και η αναγκαιότητα τήρησης σωρευτικά των αρχών επεξεργασίας, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 62

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-102/20, StWL Städtische Werke Lauf a.d. Pegnitz, 25.11.2021, ECLI:EU:C:2021:954. Το Inbox Advertising αποτελεί εμπορική επικοινωνία, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 592

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-140/20, Commissioner of An Garda Síochána, 05.04.2022, ECLI:EU:C:2022:258. Μια ακυρωμένη Οδηγία που επιζεί στις εθνικές νομοθεσίες, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 122

ΤΖΩΡΤΖΗ Β., Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στις εργασιακές σχέσεις στην εποχή της πανδημίας, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 57

ΤΣΟΛΙΑΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 686/2021. Ποινική προστασία προσωπικών δεδομένων, αποκλειστικά προσωπική δραστηριότητα και revenge porn, ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 566

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΑ - ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α., Ρυθμίσεις και αρρυθμίες στην εφαρμογή της αρχής της πολυφωνίας στην τηλεόραση (με αφορμή το ιταλικό παράδειγμα), ΔΙΤΕ 4/2021, σ. 553

ΣΗΜΑ ΤΗΣ ΕΕ

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-123/20, Ferrari, 28.10.2021: ECLI:EU:C:2021:889. Προστασία των μερών προϊόντος ως μη καταχωρισμένων κοινοτικών σχεδίων, ΕΕΕυρΔ 4/2021, σ. 531

ΚΙΝΙΝΗ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΤρΕφΑθ 203/2021. Συνδυασμός περιγραφικών ενδείξεων – Ο κίνδυνος σύγχυσης στα σήματα σειράς, ΔΕΕ 2/2022, σ. 174

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΤρΕφΑθ 909/2021. Μεταβίβαση σήματος, ΔΕΕ 1/2022, σ. 32

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΑΥΡΙΑΣ Κ., Το άρθρο 28, η ερμηνευτική δήλωση υπ' αυτό, και η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», ΕφημΔΔ 6/2021, σ. 752

ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΥΡΙΤΣΑΚΗ Ι., Η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου: θεμελίωση, εξέλιξη και πρόσφατες προκλήσεις, ΕλλΔνη 2/2022, σ. 348

ΚΟΝΤΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-430/21, RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle), 22.02.2022, ECLI:EU:C:2022:99. Έλλειψη αρμοδιότητας εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης της εθνικής νομοθεσίας, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 107

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-177/20, "Grossmania", 10.03.2022, ECLI:EU:C:2022:175. Υποχρέωση εθνικού δικαστηρίου να αφήσει ανεφάρμοστη εθνική ρύθμιση αντιβαίνουσα στο δίκαιο της Ένωσης όπως αυτό ερμηνεύτηκε από το Δικαστήριο, Αρμ 6/2022, σ. 1042

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., «Αλλαγή σκυτάλης» μεταξύ του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας και του Συμβουλίου της Επικρατείας της Γαλλίας, στην «διαδρομή» αμφισβήτησης της κανονιστικής υπεροχής του Ευρωπαϊκού Δικαίου, σχόλιο στην απόφαση του Conseil d'Etat 21.4.2021 «French Data Network et autres», ΔτΑ 90/2021, σ. 945

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Πολωνία: μια «ξένη» στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σχόλιο στην απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Πολωνίας της 7ης Οκτωβρίου 2021 για ένα ενδεχόμενο «Polexit», ΔτΑ 90/2021, σ. 961

ΣΚΟΥΡΗΣ Β., Η υπεροχή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι του εθνικού δικαίου: Unionsrecht bricht nationales Recht (: «Το ενωσιακό δίκαιο καταργεί το εθνικό δίκαιο»), ΕΕΕυρΔ 4/2022, σ. 463

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Ψηφιακός μετασχηματισμός και δίκαιο των συμβάσεων: σκέψεις με αφορμή την Οδηγία 2019/770 για την προμήθεια ψηφιακού περιεχομένου και ψηφιακών υπηρεσιών, ΕΕμπΔ 2/2022, σ. 293

ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΕΝΤΗΣ Γ., Η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ και η εξέλιξη των –ατομικών και συλλογικών– δικών ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων για τα δάνεια σε ελβετικό φράγκο: σκέψεις με αφορμή τις αποφάσεις του ΔΕΕ της 10.06.2021 (“BNP Paribas”) και 21.12.2021 (“Τράπεζα Πειραιώς”), ΧρΙΔ 2/2022, σ. 147

ΠΑΠΑΔΑΚΗ Μ.-Δ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-776/19 έως 782/19, BNP Paribas Personal Finance, 10.06.2021, ECLI:EU:C:2021:470. Συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα: η απαίτηση της διαφάνειας και η προστασία του καταναλωτή σε περίπτωση ακύρωσης ή αντικατάστασης των καταχρηστικών ρητρών, ΕλλΔνη 3/2022, σ. 907

ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 1235/2021 και ΔΕΔ 2737/2021. Το κέντρο των ζωτικών συμφερόντων του φορολογουμένου ως θεμελιωτικός παράγοντας φορολογικής κατοικίας μέσα από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΔΕΕ 1/2022, σ. 129

ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ Β., Φορολογικά κίνητρα για την ενίσχυση της κεφαλαιαγοράς: προτεινόμενα μέτρα, απώτεροι στόχοι και δυνητικά αποτελέσματα από άποψη φορολογικής πολιτικής, ΔΕΕ 5/2022, σ. 602

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του C-175/20, Valsts ierēmtumu dienests (Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων για φορολογικούς σκοπούς), 24.02.2022, ECLI:EU:C:2022:124. Συλλογή μεγάλου όγκου προσωπικών δεδομένων από φορολογικές αρχές, ΕΕΕυρΔ 1/2022, σ. 103

ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Η αρχή της μη-διάκρισης και η εφαρμογή της στον τομέα του φορολογικού δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕυΔικ 1/2022, σ. 1

ΚΙΤΣΟΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-175/20, Valsts ierēmtumu dienests (Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων για φορολογικούς σκοπούς), 24.02.2022, ECLI:EU:C:2022:124. Η υποχρέωση συμμόρφωσης των Φορολογικών Αρχών προς τον ΓΚΠΔ κατά την υποβολή αιτημάτων προς Οικονομικούς Φορείς, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 47

ΚΟΥΝΗΔ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-396/20, CHER Equipment Pooling, 21.10.2021, ECLI:EU:C:2021:867. Επιστροφή ΦΠΑ σε υποκείμενους στο φόρο μη εγκατεστημένους στο κράτος μέλος επιστροφής, ΘΠΔΔ 5/2022, σ. 594

ΜΠΑΡΜΠΑΣ Ν., Κρατικές ενισχύσεις φορολογικού χαρακτήρα υπό το πρίσμα των διατάξεων της Συνθήκης για την απαγόρευση των φορολογικών διακρίσεων στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές, ΘΠΔΔ 2/2022, σ. 147

ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Π., Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του ευνοϊκότερου νόμου στο πεδίο των φορολογικών κυρώσεων, ΘΠΔΔ 5/2022, σ. 494

ΧΑΛΚΙΑΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2319/2021. Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης ως προς τα πρόστιμα για τη λήψη εικονικών φορολογικών στοιχείων, ΔΕΕ 2/2022, σ. 267

ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ Ε., Η κλιματική κρίση ως πρόκληση για τη γενική θεωρία του Συντάγματος και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ΠερΔικ 1/2022, σ. 2

ΚΑΡΟΚΗΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-613/20, Eurowings, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:820. Η απεργία αλληλεγγύης δεν συνιστά έκτακτη κατάσταση κατά τον Κανονισμό (ΕΚ) 261/2004. Σημεία τομής του απεργιακού δικαιώματος με την Ενωσιακή Ενιαία Αγορά, ΔΕΕ 5/2022, σ. 692

ΣΑΦΟΥΡΗΣ Γ., Η προστασία που παρέχει ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στα άτομα με αναπηρία, Διδικ 1/2022, σ. 27

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-140/20, Commissioner of An Garda Síochána, 05.04.2022, ECLI:EU:C:2022:258. Μια ακυρωμένη Οδηγία που επιζεί στις εθνικές νομοθεσίες, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 122

ΤΣΙΛΙΩΤΗΣ Χ., Αστική ευθύνη του Δημοσίου από τον Αντι-Covid-19 εμβολιασμό; Η ένταξη του ζητήματος στην προβληματική της αστικής ευθύνης του Δημοσίου από νόμιμες πράξεις των οργάνων του, ΕφημΔΔ 5/2021, σ. 612

ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-251/20, Gtflx Tv, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1036. Διεθνής δικαιοδοσία δικαστηρίου για αξίωση αποζημίωσης και διόρθωσης ή διαγραφής διαφημιστικού δημοσιεύματος στο διαδίκτυο, ΕλλΔνη 3/2022, σ. 925

ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗΣ Ε., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-30/20, Volno κ.λπ., 15.07.2021, ECLI:EU:C:2021:604. Ο απευθείας καθορισμός (και) της τοπικής αρμοδιότητας κατά τον Κανονισμό 1215/2015, ΕλλΔνη 1/2022, σ. 303

ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-242/20, HRVATSKE ŠUME, 09.12.2021, ECLI:EU:C:2021:985. Σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία επί αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού σύμφωνα με τον Κανονισμό Βρυξέλλες I (και Βρυξέλλες Ια), ΕλλΔνη 2/2022, σ. 561

ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-251/20, Gtfix Tv, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1036. Συρροή αξιώσεων επί προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας από δημοσίευση στο διαδίκτυο, ΕλλΔνη 3/2022, σ. 925

ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-581/20, ΤΟΤΟ, 06.10.2021, ECLI:EU:C:2021:808. Ασφαλιστικά μέτρα στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη από δικαστήριο που δεν έχει διεθνή δικαιοδοσία για την ουσία της υπόθεσης: επιστροφή στο εθνικό δίκαιο, ΕλλΔνη 1/2022, σ. 309

ΚΑΤΡΑΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 30/2021. Διαδικασία εκδίκασης αγωγής αποκτημάτων, ΕλλΔνη 1/2022, σ. 226

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-564/19, IS (Illégalité de l'ordonnance de renvoi), 23.11.2021, ECLI:EU:C:2021:949. Εξουσία του ανώτερου δικαστηρίου να κηρύξει μη σύνομη την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, Αρμ 3/2022, σ. 486

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-136/20, LU (Recouvrement d'amendes de circulation routière), ECLI:EU:C:2021:804. Αδικήματα που οδηγούν στην αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων επιβολής χρηματικής ποινής χωρίς έλεγχο του διττού αξιολογίου, Αρμ 1/2022, σ. 151

ΡΟΚΑΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-251/20, Gtfix Tv, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1036. Επιβεβαίωση της ερμηνείας του άρθρου 7 παρ. 2 κανονισμού 1215/2012 σε αγωγές αποζημίωσης για δυσφημιστικό περιεχόμενο δημοσιευόμενο στο διαδίκτυο, ΔΙΤΕ 1/2022, σ. 77

ΤΖΟΥΛΙΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-251/20, Gtfix Tv, 21.12.2021, ECLI:EU:C:2021:1036. Διεθνής δικαιοδοσία σε διαφορές από δυσφήμιση ανταγωνιστή μέσω διαδικτύου, ΧρΙΔ 1/2022, σ. 48

ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ

ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 895/2021. Ζώνες ανάπτυξης – Μητροπολιτικός Πόλος Ελληνικού - Αγίου Κοσμά, ΠερΔικ 2/2022, σ. 294

ΓΩΓΟΣ Κ., Χωρικός σχεδιασμός και απολιγνιτοποίηση: σκέψεις για τις ρυθμίσεις των νόμων 4759/2020 και 4872/2021, ΠερΔικ 1/2022, σ. 5

COVID-19

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Δ., Περιορισμός της δραστηριότητας και απαγόρευση λειτουργίας των επιχειρήσεων λόγω της πανδημίας COVID-19, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 7

ΓΟΥΛΑΣ Δ., COVID-19 και η απαγόρευση των διακρίσεων στις σχέσεις εργασίας, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 69

ΘΕΟΔΟΣΗΣ Γ., Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός των εργαζομένων κατά της νόσου COVID-19, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 83

ΜΠΟΥΜΠΟΥΧΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Π., Η εξέλιξη της νομοθετικής ρύθμισης της αδυναμίας παροχής εργασίας, της τηλεργασίας και της εναρμόνισης οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής κατά την πανδημία COVID-19, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 37

ΠΑΡΑΡΑΣ Π., Πανδημία και Δικαιώματα του Ανθρώπου: υποχρεωτικός ο εμβολιασμός, ΔΤΑ 91/2022

ΣΙΔΕΡΗΣ Δ., Η άρνηση εμβολιασμού κατά του κορωνοϊού ως λόγος καταγγελίας της σύμβασης εργασίας, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 99

ΤΖΩΡΤΖΗ Β., Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στις εργασιακές σχέσεις στην εποχή της πανδημίας, ΕΕργΔ 1/2022, σ. 57

ΤΣΙΛΙΩΤΗΣ Χ., Αστική ευθύνη του Δημοσίου από τον Αντι-Covid-19 εμβολιασμό; Η ένταξη του ζητήματος στην προβληματική της αστικής ευθύνης του Δημοσίου από νόμιμες πράξεις των οργάνων του, ΕφημΔΔ 5/2021, σ. 612

ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κ., Η νομοθεσία για το δικαίωμα της συνάθροισης και το άρθρο 11 του Συντάγματος στην εποχή της πανδημίας, ΕφημΔΔ 5/2021, σ. 605

ΧΡΥΣΟΥΛΑΚΗ Ε., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 1386/2021. Συνταγματική η υποχρεωτική δοκιμασία αυτοδιαγνωστικού τεστ & η ηλεκτρονική καταγραφή στο Δημόσιο, ΕφημΔΔ 5/2021, σ. 590

